Калуга В.Ф.

МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ

ТА СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ

Київ
2025

УДК 004:339.9(075.8)
ББК 87.21
К 17

Рекомендовано до видання рішенням вченої ради
Національного університету біоресурсів і природокористування України
(*Протокол № 4 від 22.10.2025 року)*

Рецензенти:
Білан С.О., доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і суспільних наук Національного університету біоресурсів і природокористування України;
Неліпа Д.О., доктор політичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи філософського факультету КНУ ім. Тараса Шевченка
Шевчук О.В., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики ЧНУ імені Петра Могили

К 17 Міжнародна інформація та сучасні політичні інформаційні системи і технології: підручник / В.Ф. Калуга – Київ : НУБіП України, 2025. – 366 с.

ISBN 978-617-8598-94-9

Зміст підручника відповідає навчальній програмі дисципліни «Міжнародна інформація, сучасні політичні інформаційні системи і технології». Підручник містить систематизовану інформацію щодо предмету дослідження, розрахована на для студентів, аспірантів та викладачів закладів вищої освіти.

УДК 004:339.9(075.8)

© Калуга В.Ф., 2025
© НУБіП України, 2025

Відомості про автора

Калуга Володимир Федорович – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин і суспільних наук Національного університету біоресурсів і природокористування України. У 2000 році закінчив філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, отримавши спеціальність політолога.

Набутий досвід успішно застосовував та розширяв, стажуючись по програмі «Помічник Голови Комітету Верховної Ради України», а далі працюючи у Центральному штабі однієї з провідних політичних сил України, аналітиком в «Українській правничій фундації», помічником народних депутатів, журналістом-аналітиком у ел.виданні, аналітиком в дослідницьких комерційних структурах.

Розширенню життєвого та професійного досвіду сприяла участь в кількох тренінгах, а також діяльність як бізнес-тренера у руслі діяльності «Асоціації сексологів і сексотерапевтів України».

Резюме навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Міжнародна інформація та сучасні інформаційні системи і технології» є однією з ключових у розрізі підготовки фахівця у галузі міжнародних відносин, оскільки будь-які відносини не можливі без обміну інформацією. Відповідно особливості і якість взаємодії між суб’єктами значної мірою залежить від їх здатності оперувати інформацією. Останнє, безумовно, залежить від рівня усвідомлення оператором суті феномену інформації, як і його інтелектуальної потуги загалом. Відтак, згадана дисципліна спрямована, окрім іншого, на системне формування цілісної обізнаності щодо методів, механізмів, засобів та успішних прикладів оперування інформацією як на національному, так і міжнародному рівнях, у т.ч. у контексті комунікативних технологій, а також оперативних навичок чітко та послідовно доносити необхідної якості та змісту інформацію до реципієнта з огляду на його ситуацію та особливості обставин, за яких реалізується взаємодія.

ЗМІСТ

Вступ. Інформація як основа світу 8

1. Інформація як феномен буття та явище соціального існування людини

1.1. Природа та стани інформації як соціального феномену та елементу буття 13
1.2. Концептуальні підходи до визначення поняття інформації 21
1.3. Математична модель інтегрованої інформації (свідомості) 25
1.4. Типи, властивості та джерела інформації 28
1.5. Відомості як соціально значима форма інформації та їх когнітивне навантаження 31
1.6. Джерела та класифікація відомостей 35
1.7. Конфіденційна інформація, її природа і властивості 41
1.8. Інформаційний чинник в історії міжнародних відносин та поступу людства 47

2. Базові форми та прояви оперативної інформації і їх функціональне навантаження

2.1. Проблема істини та адекватного відображення 59
2.2. Суть уявлення та знання як ключових форм соціально значимої інформації 66
2.3. Проблема суб'єктивної та об'єктивної інформації, суб'єкт як інформаційний посередник 71
2.4. Феномен «експертне знання», його суть, функціональне навантаження у інформаційному просторі 75
2.5. Проблема відомосного шуму та дезінформації 79
2.6. Ситуація людини як інформаційно зумовленої істоти 82

3. Торії комунікації та засоби донесення комунікативних посилів

3.1. Комунікація як спосіб поширення соціально значимої інформації та її функції і класифікація 87
3.2. Теорії комунікації 92

- теорія технологічного детермінізму Маршалла Маклюена
- теорія культивації Джорджа Ґербнера
- критична теорія комунікації (соціологія масових комунікацій) на базі моделі «кодування-декодування» Стюарта Гола
- теорія соціального навчання Альберта Бандури
- теорія порядку денного або «Agenda-setting» Максвела Мак-Комбса і Дона Шоу
- теорія спіралі мовчання Елізабет Ноель-Нойман
- інформаційна теорія комунікації Клода Шенона та Воррена Вівера
- теорія символічного інтеракціонізму Джорджа Герберта Міда
- теорія когнітивного дисонансу Леона Фестинґера

3.3. Симулякр як своєрідна «матерія» інформаційного простору 98

3.4. Мем (інтернет-мем), його природа і місце у інформаційному світі 101
3.5. Фрейм як інформаційна одиниця «картини світу» 105

4. Міжнародна інформація, її характеристики та джерела
4.1. Місце і роль міжнародної інформації у системі міжнародних відносин, її функції і характеристики 111
4.2. Структурні підрозділи міжнародної інформації 115
4.3. Інформаційний вибух, його причини та наслідки 120
4.4. Глобальні проблеми у сфері міжнародної інформації та шляхи їх вирішення 128
4.5. Відкрита та закрита (конфіденційна) інформація, її характеристики 134
4.6. Центри збору і накопичення міжнародної інформації, особливості їх функціонування 137
4.7. Принципи міжнародних інформаційних відносин 141
4.8. Суб'єкти та об'єкти міжнародних інформаційних відносин 154
4.9. Стан доступу до інформації у країнах з різним рівнем соціально-економічного розвитку 156
4.10. Зміст діяльності фахівця з міжнародної інформації 160

5. Методи та засоби оперування інформацією
5.1 Пошук та збір інформації як шлях до нарощування поінформованості 167
5.2 Легітимні, несанкціоновані законом та «вимушені» методи збору інформації 168
5.3 Шляхи та особливості професійного підходу до збору інформації 182

6. Інформаційне суспільство, його природа і властивості; електронна культура
6.1. Суть інформаційного суспільства, його провідні критерії та ознаки 186
6.2. Типи (розбудови) інформаційного суспільства 193
6.3. Синдром інформаційної втоми та критика інформаційного суспільства 206
6.4. Нетократія та проблема штучного інтелекту як атрибути інформаційного суспільства 210
6.5. Влада як знання у контексті структуралізму 213
6.6. Електронна культура як особливий тип упорядкування світу людини 217

7. Інформаціоналізм, його моделі; зв'язок інформаціоналізму та глобалізму; світовий саміт з інформаційного суспільства
7.1 Ключові меседжі світового саміту з інформаційного суспільства 224
7.2 Проблема спротиву глобалізації та ймовірні сценарії поступу людства 226

8. Інформаційні ресурси та потреби; культура інформаційного споживання
8.1. Інформаційні ресурси, типи та види інформаційних ресурсів 230
8.2. Інформаційні потреби, їх різновиди та особливості 233
8.3. Інформаційна культура як сфера буття сучасної людини і спільноти 234
8.4. Медіаграмотність як крок до індивідуальної та масової інформаційної безпеки 235

9. Інформаційний простір, інформаційні потоки, логістика та аналітика
9.1. Природа інформаційного простору та його елементи 238
9.2. Інформаційний потік, його властивості та характеристики 239
9.3. Логістика, особливості її організації та використання 239
9.4. Інформаційно-аналітичний супровід інститутів (суб'єктів) міжнародної взаємодії і політики 241
9.5. Інформаційне забезпечення та супровід міжнародної діяльності 244

10. Інформаційна індустрія, економіка і бізнес
10.1. Інформаційна економіка, особливості та принципи її функціонування 251
10.2. Інформаційний продукт та інформаційні послуги в контексті міжнародних відносин 261
10.3. Світовий ринок інформаційно-комунікаційних послуг 263

11. Відомості як предмет маніпулювання, масового та адресного донесення
11.1. Маніпулювання як спосіб взаємодії та механізм комунікації 268
11.2. Техніки маніпулювання відомостями, підстави та наслідки 273
11.3. Пропаганда як механізм просування ідей в маси 277
11.4. Соціальна інженерія як спосіб «програмування» споживчої активності 292
11.5. Цифрова дипломатія та ЗКТ як спосіб і шлях інформаційного просування 294

12. Інформаційна війна: природа, причини, технології і засоби
12.1. Природа інформаційної війни та конфлікту як її базису 299
12.2. Людина та спільнота як рецептивні суб'єкти інформаційного диктату і свавілля 313
12.3. Характеристика «точок докладання» інформаційного впливу 315
12.4. М'яка сила як елемент та/або засіб інформаційної війни 318

13. Міжнародна, регіональна та національна інформаційна безпека
13.1. Безпека як елемент сучасної ієрархії цінностей 329
13.2. Інформаційна безпека як предмет дослідження та атрибут сучасного світу 332
13.3. Причини і підстави індивідуальної та масової потреби у інформаційній безпеці 333

14. Міжнародна, європейська та вітчизняна інформаційна політика і стратегія

14.1. Суть явища інформаційної політики як атрибуту колективного суб'єкту 337
14.2. Принципи і напрями здійснення інформаційної політики 345
14.3. Теорії та стратегії міжнародної інформаційної політики 349
14.4. Особливості державної політики України щодо формування і підтримання національного інформаційного простору 356

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОСНОВА СВІТУ

Існування людини не можливо уявити поза спілкуванням, більше того, світ не можливо уявити поза мовою, бо й людська уява, як те здається, оперує мовою. Інакше кажучи, актуальність, а отже й існування[1] чого б то було завдячує мові, бо за її посередництва підтримується внутрішній діалог – таке собі перманентне мислення, яке ніколи не припиняється довільно. Відтак, по-суті, як зауважив німецький мислитель Мартін Гайдеґґер (нім. Martin Heidegger) у своєму творі «Лист про гуманізм» (Brief über den Humanismus): «Мова – це дім буття. У домі мови мешкає людина» (Гайдеґґер, 1947, с. 54[2]). Однак назвати існування людини в масі своїй затишним не доводиться, оскільки, як вдало зауважує Франц Кафка (нім. Franz Kafka): «Ми говоримо без кінця, і все ж залишаємось незрозумілими – ось наша людська доля». Більше того, зі слів Антуана де Сент-Екзюпері (фр. Antoine Marie Roger de Saint-Exupéry), «…мова створена для того, щоб розуміти одне одного, але ми надто часто використовуємо її, щоб не бути зрозумілими».

Очевидно, джерело фіксованого численними мислителями парадоксу слід шукати або в природі людини, або в природі мови, а якщо взяти глибше, то інформації, або відразу в природі людини та інформації. А оскільки схоплення природи чого б то було принципово не можливе в розрізі мислення та/або пізнання, залишається лише покладатися на осмислення проявів чого б то було, при цьому пам’ятаючи про те, що «Істина[3] в мовчанні або поміж Двох полюсів….» (Гриневич, 2005, с. 65[4]). Зважаючи ж на те, що «…людина є те, що вона говорить. Її слова – це її сутність, оголена до кісток», словами філософа і публіциста Хосе Ортега-і-Гассет[5] (ісп. José Ortega y Gasset), і водночас істина перебуває поза доступністю заклопотаної істоти, залишається зосередитися на «двох полюсах», аби хоча б до певної міри прояснити функціональне навантаження[6] слова, а отже і мови.

---

[1] Для людини у стані соціального анабіозу існування чого б то було актуально лише у функціональному стані, тобто існуюче відкривається людині тільки в розрізі його властивості та/або потенціалу задовольняти ті чи інші потреби і запити (бажання) мислячої істоти.

[2] Гайдеґґер Мартін. 2023. Лист про гуманізм / Мартін Гайдеґґер // Психологія і суспільство. Тернопіль: ЗУНУ – № 2. – С. 51-74.

[3] Істина – стан тотальної завершеності, водночас довершеності, фактична смерть на відміну від трансформації, з якою буденна людина схильна ототожнювати так звану фізичну або іншого роду смерть, наприклад, духовну, особистісну тощо. Істина містить в собі потенцію будь-яких фактів, не будучи жодним з фактів, навіть тих, які є дійсним знанням – таким, що відкривається у споглядані і реалізується винятково на практиці, себто в діях.

[4] Гриневич Сергій. 2005. Камінь знань: Поради старого Знахаря. – К.: Вид. центр «Просвіта». – 88 с.

[5] Хосе Ортега-і-Гассет вважається родоначальником філософського концепту «раціовіталізм», у якому піддається синтезу вітальність як ірраціональний та інтелектуальність як раціональний аспекти життєдіяльності людини. Згаданий синтез ідентифікується як первинна реальність, зведена на симбіозі «Я» та світу. Звідси виводиться ключова ідея концепту: людина та світ взаємообумовлені і взаємопороджувані. При цьому в руслі раціовіталізму вчиняється спроба осмислити природу балансу поміж пізнанням, що за визначенням є раціональним, та життєвим досвідом, який зводиться на ірраціональному підгрунті.

[6] Спираючись на одне із ключових положень Гайдеггерової фундаментальної онтології, відповідно до якого «доповнивши сенсибельні якості речі ціннісними предикатами, ми могли б доконечно визначити практичну річ, тобто річ, як вона першопочатково виявляє себе у світі» (Гайдеггер, 1998, с. 190), ціннісний предикат цілком слушно ототожнити з функціональним навантаженням – властивістю чого б то було тим чи іншим шляхом задовольняти ті чи інші потреби та/або запити, у т. ч. підтримувати існування, забезпечувати стійкість ідентичності тощо. При цьому функціональне навантаження, безпосередньо пов’язано зі «здатністю розкривати

Залежно від наміру[7] того, хто мовить, слово у своїй множині або ж натякає на істину – природу та/або суть чого б то було, в іншому випадку відсилає до фактів, або ж його використовують задля цілеспрямованого спотворення фактів, відволікання від дійсності як вона є, зокрема направляючи в хибне русло пізнавальну цікавість дослідника. Як варіант, за посередництва слова, знову ж таки залежно від наміру, в іншому випадку – від потенціалу інтелектуальної розподільчої здатності того, хто мовить, можливо сформувати явно примітивне уявлення про що б то було, або, навпаки, деталізоване, збалансоване, таке, що тяжіє до максимального відтворення дійсності настільки це можливо для людини в стані соціального анабіозу[8]. Тому не дивно, що «…слова – найкращий винахід людини, але й найпідступніший: вони приховують, коли мали б відкривати», –Бернард Шоу (англ. George Bernard Shaw) – британський драматург і публіцист, лауреат Нобелівської премії з літератури.

Що ж до інформації у такому разі, то може виявитися, що зміст, який наче б то для всіх зрозумілий щодо згаданого поняття, далекий від істини, себто не тяжіє до відтворення дійсності, а відсилає до певної реальності як деякого екзистенційного конструкту, у який поза їх відома занурені маси та/або людина в стані соціального анабіозу. Зокрема істина не є однотипним явищем та/або елементом буття. Йдеться як мінімум про три різних явища або прояви буття, позначувані одним поняттям, в іншому випадку – три стани одного й того явища чи прояву буття, однак суттєво відмінні між собою. Найповніше представленими в екзистенції людини і, здавалося б, найзатребуванішими у її життєдіяльності є відомості – інформація, яка призводить до нарощування порогу обізнаності, функціональність якої можлива лише з огляду на наявність метаконтексту – анклаву усіх наявних і можливих змістів, які вкладаються у ті чи інші поняття, терміни, знаки або просто слова, ідіоми чи вирази. Проте визнання факту наявності метаконтексту автоматично підриває ідею еволюції в її вульгарному трактуванні як знеособленого бога, котрий відповідальний як за рушійну основу поступу, так і за змістовність існування чого б то було та всесвіту загалом, і таким чином таки відверто нагадує собою племінного бога юдеїв, ідея якого поставила на коліна практично половину сучасного людства,

---

функціонально-ціннісний аспект речей і явищ, на чому наголошували кожен в свій спосіб і Платон, і Кант, і Гайдеггер, і багато інших мислителів, але не саму їх суть» (Калуга, 2014 с. 28).

[7] Намір – згідно зі світоглядною парадигмою, притаманною шаманізму, репрезентованою, наприклад, вченням Дона Хуана, відтвореним в текстах американського письменника та антрополога Карлоса Кастанеди (ісп. Carlos César Salvador Araña Castaneda), є бажанням без бажання – дечим, що фіксує і виказує ракурс або орієнтир активності без фіксації на цілі, меті, засобах або чому б то було ще.

[8] «Стан – атрибут (ключова характеристика) чого б то було, що виказує його поточні, тобто на момент фіксації уваги на ньому, характеристики і властивості. Наприклад, відомі кілька станів речовини, зокрема плазма, газоподібний, рідина, тверде тіло. Що ж до станів людини, то їх може бути виділено те ж кілька: пробуджений, за якого довільно контролюється внутрішній діалог; соціального анабіозу, за якого увага людини концентрується на внутрішньому діалозі як фіксаторі та континуумі всього, що коли-небудь відбувалося чи мало місце та/або має значення для суб'єкта; обмеженої соціальної мобільності, за якого, окрім іншого, механізм функціонування внутрішнього діалогу так чи інакше ушкоджений або неповноцінно запущений в дію, що проступає як тією чи іншою мірою відсутність здорового глузду (божевілля), альтернативне інтерсуб'єктивному формування базових зв'язків, зокрема шизофренічні розлади, роздвоєння особи, абощо» (Калуга, 2024, с. 11). Калуга В.Ф. (2024). Соціологія (Частина 1) : навчальний посібник / В.Ф. Калуга – Київ : НУБіП України. – 196 с.

зробивши рабами божими. Разом з тим апеляція до метаконтексту, поряд з численними іншими фактами буття загалом та існування людини зокрема спонукає зосередити увагу на такому стані інформації, у іншому випадку – на такому базовому явищі, якому на поточний момент безпосередньо не присвоєно позначення у вигляді терміну, тому яке умовно можна позначити як глибинна або інтегративна інформація.

Глибинна та/або інтегративна інформація практично випадає з поля осмислення людиною, оскільки вона існує і функціонує поза контекстом, а отже не може бути зафіксована та відображена за посередництва внутрішнього діалогу, а отже і тексту. Однак її функціональність, а отже і існування встановлюється спекулятивним шляхом, оскільки всяка система, аби перманентно підтримувати стан рівноваги за умови постійної змінності її елементів потребує невпинного практично миттєвого[9] обміну інформацією, умовно кажучи, в усіх напрямах поміж усіма умовними складовими[10]. Життєва практика своєю чергою встановлює актуальність глибинної або інтегративної інформації хоча б на рівні так званої інтуїції або передчуттів – емоційних переживань не встановленої причинності, які супроводжують людину повсюдно і найчастіше актуалізуються в нових обставинах, наприклад, зустріччю з незнайомими людьми, перебування в незнайомих місцях, абощо.

З позиції ж найновіших досліджень у сфері квантової механіки, а також з огляду на теорію струн та їй подібних, разом з тим у руслі спроб віднайти єдину основу поля в контексті теорії єдиного поля, може виявитися, що глибинна або інтегративна інформація і є тим так званим єдиним полем: причинністю усіх відомих енергетичних полів та/або енергій. Електромагнітне, гравітаційне, сильне ядерне поле (сильна взаємодія), слабке ядерне поле (слабка взаємодія), а також квантові поля, анізотропне поле або біонергетичні поля, інші ймовірні і припустимі поля, зокрема так звана темна енергія, можуть виявитися станами одного й того ж – глибинної або інтегрованої інформації, за посередництва якої, знову ж таки, підтримується цілісність та функціональність Всесвіту в стані його рівноваги.

---

[9] Швидше за все сумнозвісна теорія відносності імені Альберта Анштайна (івр. אלברט איינשטיין; нім. Albert Einstein) покликана на довгий період відволікти увагу мас від дійсного стану буття і замкнутися на, умовно кажучи, нинішній коструватій картині світу, разом з тим змусити дослідників відмовитися від просування у напрямку дослідження ефіру як базової основи так званого матеріального, себто звичного зумовленій істоті проявленого світу, інших властивостей і якостей буття, які «не вписуються» в механістичне відображення дійсності, зведене на вульгарних матеріалізмі і еволюціонізмі. Зокрема теорія відносності встановлює межеве значення швидкості світла, закріплюючи його за феноменом світла, суть якого парадоксальна знову ж таки в контексті торії відносності, бо комбінує корпускулярну та хвильову природу примітивним чином, таким чином підриваючи саму ідею миттєвого обміну інформацією, тобто зі швидкістю на порядки вищою за швидкість світла, а отже нівелюючи ідею глибинної або інтегративної інформації як такої. При цьому твердження щодо збереження імпульсу: ні що ні звідки не береться і ні що нікуди не зникає – автоматично встановлює замкненість мислимого Всесвіту, його обмеженість і вичерпність, що суперечить хоча б самій можливості людині помислити всесвіт кінечними.

[10] Спроможність розрізняти, встановлювати межі, наділяти якостями, очевидно є функцією інтелекту. Відповідно поза інтелектом не існує відмінностей, принаймні у такому вигляді, як звикла перманентно встановлювати і підтримувати мисляча істота, якою є будь-яка істота. Мисленням при цьому є потенцією свідомості і полягає у відображенні відображеного. Відтак істоти суттєво різняться між собою специфікою та/або широтою спектру відображення відображуваного. Очевидно, у такому разі, людині притаманний неймовірно широкий спектр відображення відображуваного у порівнянні з усіма решта відомими тій же таки людині істотами.

Усвідомлення факту глибинної або інтегративної інформації, прийняття його як мінімум до відома, відкриває перед людиною перспективу дійного поступу – реалізації себе як інформаційно-енергетичного прояву буття, його невідчужуваного елемента, точніше, в контексті давньогрецької філософії – мікрокосму.

Однак сучасник свою увагу в масі своїй все більше зосереджує на третьому стані інформації та/або третьому феномені – цифровій інформації, точніше знову ж таки на різного роду відомостях, носіями яких є цифрова інформація[11]. Відтак сама по собі цифрова інформація є даними у формі певної впорядкованої сукупності дискретних сигналів, тобто певної послідовності кодонів 0 та 1 та/або бітів (англ. bit – шматочок), себто мінімальних одиниць кількості інформації, які дорівнюють одному двійковому розряду, що може бути рівним одному з двох значень та/або станів відповідно 0 або 1, застосовуваних для оперування даними у двійковій системі числення.

Зрештою розрізнення відразу трьох станів інформації або трьох своєрідних феноменів, позначуваних одним поняттям – інформація, розширює оперативні можливості як фахівця, так і людини загалом. Особливо це стосується усвідомлення і прийняття до уваги факту існування глибинної та/або інтегрованої інформації, адже у такому разі у розпорядженні сучасника з'являються вагомі підстави усвідомлювати або й відчувати себе елементом та/або частиною чогось єдиного і неподільного, що можна представити як Всесвіт або Космос, який у контексті давньогрецької філософії ув'язується з порядком, устроєм, гармонією та красою і у такому ракурсі протиставляється хаосу[12]. При цьому давні греки і не лише вони були схильні розрізняти макро- та мікрокосм, відповідно космос у сучасному його трактуванні та людину. Причому обоє пов'язані між собою принципом голографічного відображення, зокрема зафіксованого у формулі буття, приписуваній Гермесу Трисмегісту (грец. Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστων): «Що всередині, те і зовні , що зовні, то й усередині», себто Людина[13] влаштована по тих же принципах і канонах, що й Космос[14] та/або Всесвіт, як і навпаки. А отже Людина як інтегрована сукупність людства або навпаки інтегрована сукупність людства як Людина абсолютно

[11] Саме відкриття цифрової інформації як стану згорнутого кодування різного роду сигналів, насамперед аудіо та відео сигналів, з можливістю поширення у кодованому вигляді сигналів зі швидкістю світла, переміщує на вістря цивілізації і разом з тим попиту соціальні мережі, а отже і цифрові технології, водночас, з іншого боку, концентрує масову увагу на тих же таки соціальних мережах як оптимальному засобові комунікації сучасника.

[12] Попри масову ілюзію щодо хаосу як такого собі безладу у онтологічному ракурсі хаос є вищим порядком, незбагненним навіть для богів як носіїв потенції творення, а отже й проектування. Себто хай й то й таки племінний юдейських бог в позиції деміурга, він, відповідно до контексту, наприклад, так званого апокрифічного Євангелія від Томи Дуддіна (Близнюка, подейкують, самого просвітителя та/або пробудженого, відомого масам як Ісус Христос) за межами еманації повіддаль від 5-ї сефірот сформував локалізоване середовище, де і спроектував та витворив прототип космосу, який сучасна людина осягає, будучи їх, малого юдейського бога і водночас космосу, тілесним брацем. При цьому Тома Дуддін відомий знову є таки масам як Тома Невіруючий. Зокрема він згадується в епізоді Євангелії, де описується його сумнів щодо того, що Христос дійсно воскрес із мертвих: «Якщо не побачу на його руках знаків від цвяхів і не вкладу свого пальця у місце, де були цвяхи, а й руки моєї не вкладу в бік його, – не повірю!» (Йн. 20, 25)

[13] Людина як втілення деякого первинного принципу людини, що містить усі наявні і можливі варіації прояву людей у множині своїй.

[14] Космос та/або Всесвіт як первинне принципово незбагненне буття, континуум усякої потенції проявитися як локалізоване буття, у т.ч. і у вигляді наче б то відомого сучаснику всесвіту.

тотожно відображає стан, ситуацію і всі процеси у Космосі як деякому вищому порядку, принципово незбагненному для людини у стані соціального анабіозу. І це можливо, швидше за все, таки завдяки глибинній або інтегративній інформації.

Таким чином, якби там було, проте, образно кажучи, шлях успішного поступу у наміченому напрямі таки лежить через освоєння інформації у тому вигляді чи стані, у якому вона видається актуальною. Тяжіння до успіху в соціальному просторі передбачає освоєння технік оперування відомостями вже хоча б тому, що «…людина – розмовна істота; її технології – це розширення її органів спілкування» (Understanding Media, 1964), – Маршалл Маклюен (англ. Herbert Marshall Mcluhan), канадський філософ, філолог, літературний критик, дослідник впливу медіа як засобів комунікації на аудиторію. Тяжіння до самореалізації у сфері ІТ-технологій передбачає опанування цифровою інформацією у найширшому її трактуванні. Хто ж відчув смак до життя і збагнув або ж хоча б перебуває у передчутті того, що усі так звані зовнішні феномени є нічим іншим як відображенням так званого внутрішнього наповнення, має направити свою увагу на глибинну та/або інтегративну інформацію, умовно кажучи, дослухатися до себе, як би те абсурдно звучало, бо концентрація на внутрішньому діалозі автоматично виводить у світ ілюзії або зовнішніх феноменів – світ буття людини у стані соціального анабіозу.

І на сам кінець, змістовне наповнення цього підручника хай би й в різних мірах, але налаштоване дати, так би мовити, духовну поживу або хоча б поживу для роздумів кожному, на чому б він концентрувався на поточний момент. Безумовно, окремі твердження виглядатимуть для багатьох резонансними. І у тому теж закладено свій зміст: потрясіння дозволяють, так би мовити, вискочити з колії буденності – звичного, часто зведеного до автоматизму, відтворення навколишнього світу, а отже й свого місця у ньому.

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ФЕНОМЕН БУТТЯ ТА ЯВИЩЕ СОЦІАЛЬНОГО ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ

1.1. Природа та стани інформації як соціального феномену та елементу буття

Допитливій людині властиво тяжіти до пошуку та/або встановлення причинності чого б то було та/або першооснов, тоді як мудрій[15] людині властиво приймати все як є, тобто бути в потоці подій, частиною потоку подій. Отже допитливий і кмітливий схильний до вирізнення і протиставлення себе всьому, що стає предметом його допитливості або цікавості, а ось мудрий зі всім синхронізується, перебуває в гармонії. Кмітливий тяжіє до розрізнення та/або встановлення меж, у той час як мудрий спроможний уникати будь-яких протиставлень. Для нього втрачає принциповість розрізнення протилежностей, хай би то лівого і правого, правильного і хибного, так само як руху і спокою, абощо, оскільки йому не просто відомо, а саме знайомо буквально на чуттєвому рівні, що важлива лише основа, яка уможливлює усяке існування, у т.ч. породжує протилежності та/або ілюзію протилежностей.

Між тим, аби збагнути принципову відмінність між допитливим і мудрим як двома станами, швидше за все достатньо сповна усвідомити, чим же в дійсності є певний прояв буття, який у повсякденному існуванні прийнято ідентифікувати як інформація і водночас позначати поняттям «інформація»[16].

Між тим сучасній людині в масі своїй, виявляється, притаманне досить поверхове розуміння чого б то було, особливо, якщо мова йде про абстрактні поняття, на зразок, держава, право, закон, віра, любов, відповідальність, абощо, а тим більше трансцендентні, приміром, душа, дух, бог тощо. Тобто вона має досить примітивне уявлення про зміст левової частки тих понять, якими оперує

[15] У просторі сучасних уявлень нанівець зведене розуміння того, що ключова відмінність між людьми як носіями певної унікальності за визначенням криється в станах, у яких перебуває людина. Аналогічно тому як речовина може перебувати в різних агрегатних станах, а їх значно більше, аніж три-чотири загально відомих: твердий, рідкий, газоподібний і плазма, можна говорити про своєрідні «агрегатні» або екзистенційні стани людини. Попри те, що кожній людині притаманний свій, по-суті, унікальний стан як деякий симбіоз настрою, стану здоров'я, рівня соціальної інтеграції тощо, екзистенційний стан виказує певний діапазон оперативних можливостей, притаманних людині у тому чи іншому стані. Практика свідчить, що «сучаснику відомий практично лише один стан, в якому він перманентно перебуває впродовж усього свого існування – це стан соціального анабіозу. Тому цей стан вважається єдиним, так би мовити. правильним або нормою. На його фоні стан часткової соціалізації, представлений як прояви суттєвих психічних розладів, приміром, від імбецила до індивіда з синдромом Дауна, або ж втрати набутку соціалізації – здорового глузду, себто божевілля, вважається патологією. Насправді це стан, за яким не закріплене стійке поняття. Є й інший стан, за яким теж не закріплено стійкого поняття. Він пов'язаний з довільним пориванням з соціальністю як обумовлюючим фактором, що проявляється як довільна контрольована вольовим зусиллям зупинка внутрішнього діалогу. Тих, хто досяг згаданого стану в різних культурних середовищах прийнято ідентифікувати як просвітлені чи пробуджені. Що ж до святих, то у середовищі сучасної культури святість є радше певним критерієм, умовно кажучи, соціально-духовного статусу, тобто є предметом домовленостей, а не константою» (Калуга, 2024, с. 163). При цьому «людина в стані соціального анабіозу або das Man автоматично відтворює масу або спільноту навіть будучи тривалий час на самоті, принаймні аж поки не припиниться внутрішній діалог» (Калуга, 2024, с. 163).

[16] У поточному існуванні сучасника часто трапляється певна несумісність змістовного наповнення поняття, яким позначають певне явище, процес тощо та самим явищем, процесом тощо. Найчастіше це стосується так званих абстрактних понять і відповідно тих віртуальних, номінальних або й трансцендентних об'єктів уваги, які позначаються поняттям або за допомогою тих таки понять, констатується факт актуальності чого б то було.

особливо поза професійною діяльністю або поглибленим інтересом. У згаданому ракурсі трактування змісту поняття «інформації» не є винятком, а отже і розуміння суті явища, позначуваного щойно згаданим поняттям – як виявляється, у розпорядженні сучасника у масі своїй досить примітивне та/або поверхове уявлення про інформацію. До того ж подібне уявлення, як виявляється, не лише цілком задовольняє, але й його носій переважно налаштований поширювати це уявлення та обстоювати свою правоту, себто істинність свого «знання», тобто поверхового та/або примітивного чи й хибного уявлення усіма доступними методами. Між тим, очевидне недбале ставлення до власної обізнаності або поінформованості, окрім іншого, створює сприятливі умови для тотального малювання як на рівні світогляду, так і на рівні активності, у т.ч. поведінки та взаємодії індивіда, а отже і мас.

Тож сучасна людина в масі своїй перебуває у своєрідному стані стійкої омани, зокрема стосовно того, що вона має належне так зване знання, а насправді уявлення про все те, що є її невідчужуваною умовою і обставиною існування, зокрема йдеться про інформацію. Тобто на практиці виявляється, що інформацією людина у масі своїй оперує на рівні звичок, а отже на рівні позасвідомого[17]. Коли ж постає перед безпосередньою потребою визначитися, чим є інформація, то більшість губиться та за потреби звертається до відповідних інформаційних джерел, де надаються масово прийнятні визначення, рідше приклади. І таким зручними довідковими джерелами насамперед виявляються орієнтовані на маси популістські псевдонаукові інформаційні довідники на кшталт Вікіпедії, а останнім часом ще й дописи так званого штучного інтелекту, який за своєю суттю є знеособленим інтелектом[18]: «Інформація – це відомості про об’єкти, явища та процеси, які можуть бути передані, збережені, оброблені та використані. Вона зменшує невизначеність і допомагає у прийнятті рішень» (ШІ).

Зрештою, що стосується інформації, вже хоча б з огляду на визначення, подане вище, то світ, тим більше сучасний техногенний, принципово не можливо уявити позбавленим будь-якої інформації – чогось такого, що (раціональному) пізнанню відкривається, насамперед, як його, світу, основа – така собі субстанція, без якої насамперед принципово не уявляється можливим

[17] Підсвідоме як поняття у контексті Фройдового психоаналізу набирає цінносних ознак вже хоча б з огляду на «географію» розташування: щось нижче свідомості або щось, що приховується чи криється поза свідомістю, щось уникає її, свідомості, «світла», а отже темне, таємне, приховане, і разом з тим містифіковане. А ось аперляція до поняття «позасвідоме» відсилає до функціональності свідомості: позасвідомим є те, існування чого не відображається безпосередньо у свідомості, однак наслідки його функціонування фіксуються та відображаються у свідомості. Таким чином позасвідоме стає джерелом подразнень, причину та/або джерело яких встановити принципово не можливо, однак наслідки подразнень мають суттєвій вплив на активність людини

[18] Інтелект – механізм з позицій буття як цілісного феномену (надскладного упорядкованого утворення) або спроможність з позицій потенціалу суб’єкта (людини) встановлення зв’язків і, як наслідок, розрізнення проявів буття та їх ідентифікації. Штучний інтелект завжди розпоряджається тим, що уже спродуковано у вигляді системних уявлень, відтворюваних представниками спільноти за посередництва електронної чи цифрової інформації, тобто такої, яка зберігається на серверах та доступна для програмної обробки. Таким чином так званий штучний інтелект не є самодостатнім феноменом, що вирізняється персональною або подібною їй унікальністю. Тому набір програмного забезпечення як і продукт функціонування відповідних програм було доцільно позначати не як штучний інтелект, а як знеособлений інтелект в іншому випадку програмний інтелект.

встановити сам факт будь-якого існування, а також процес змін, абощо, а з іншого боку – будь-які зв’язки і співвідношення між всяким існуючим. Тобто інформація, якщо й не є чимось, що безпосередньо зв’язує усе поміж собою у встановлюваних умовах та обставинах, тобто системі, то є необхідною умовою всякого існування, оскільки поза його констатаціє існування втрачає будь-яку актуальність, а отже перестає бути існуванням. Таким чином існування принципово не можливе поза інформацією або й є до певної міри може бути зведеним до інформації. Себто на рівні схоплення або умоспоглядання можна припустити, що існування за своєю суттю є нічим іншим як потоком інформації[19] і водночас потоком подій[20].

Зрештою, з суто практичної точки зору інформація доцільно трактувати як своєрідне «наповненням» системи[21], котре дозволяє,

- по-перше, обмінюватися, якщо вірити не лише езотеричним текстам, притаманним чи не кожній культурі, а й останнім дослідженням окремих фізиків, миттєво[22], знову ж таки, інформацією про стан кожного елемента та системи як дечого якісно нового у порівнянні із сукупністю тих же таки елементів;
- по-друге, підтримувати синхронність змін як в усіх елементах системи, так і системи загалом, таким чином підтримуючи баланс та/або рівновагу, притаманну системі, а отже запобігаючи її ентропії, тим самим забезпечуючи як її тяглість;
- по-третє, встановлювати, підтримувати та відновлювати цілісність системи, у т.ч. завдяки безперервному миттєвому обміну інформацією;
- по-четверте, забезпечувати перманентне відтворення ідентичності[23] впродовж всього терміну існування та/або функціонування системи на фоні трансформації і змін як атрибуту існування[24].

---

[19] Потік інформації можна представити як перманентну зміну всякого проявленого за аналогією з тим як на екрані виводиться сюжет якогось довготривалого, по-суті, вічного з позиції людини фільму. «Потік подій – чиста процесуальність, задана і впорядкована Першопричиною, еталонна щодо будь-яких інших подій як результату модифікації еталонної завдяки суб’єктним властивостям» (Калуга, 2024 а, с. 30).

[20] Потік подій є аналогом даосистського Дао в контексті індоєвропейської світоглядної парадигми.

[21] Є масово поширюване математичне визначення системи: сукупність елементів та зв’язків між ними. Але таке визначення не відповідає суті навколишнього світу та/або Всесвіту. Тому «система усвідомлюється кожним настільки глибоко і масштабно та у такому ракурсі, наскільки розвинуті оперативні інтелектуальні спроможності мислителя» (Калуга, 2024 а, с. 68). Зрештою систему можна представити як певний конструкт або проект із заданими параметрами, у відповідності до яких формуються зв’язки, а далі наповнюється елементами або «під системою пропонується розуміти умову та обставину, що уможливлює стійке поєднання елементів та відносин між ними і водночас забезпечує невпинний, по-суті, миттєвий обмін глибинною інформацією як поміж елементами системи, так і між системою та іншими системами, що, окрім іншого, дозволяє підтримувати цілісність завдяки безперервному належному відображенню усіх процесів, у т.ч. змін як на рівні кожного окремого елементу, так і системи загалом» (Калуга, 2024 а, с. 22).

[22] Мить насправді може виявитися мірною одиницею змінності або, як прийнято казати, часу. Принаймні уже у ведичних текстах можна знайти мірні одиниці часу, у тисячі разів менші за 1 секунду. Тобто йдеться про швидкості на порядок вищі за швидкість світла, яку під тиском теорії відносності А. Анштайна, змусили визнавати як граничну.

[23] Ідентичність – атрибут всякого локалізованого прояву існування, що забезпечую його незмінність за постійної змінності його ж ознак і властивостей.

[24] Існування принципово не можливе як статична даність. Невпинна змінність і є самим існування або ж потоком подій.

Між тим, оскільки цивілізована людина ідентифікує сам світ і все у ньому суще як різного роду і різної складності конструкти, зокрема механізми, у т.ч. і біологічного походження за типом ньютонівської механістичної теорії світу, то і інформація сприймається переважною більшістю представників людства як деяке породження дії (функціонування) різноманітних механізмів, *у т.ч. біологічного походження, себто, наприклад, мозку, зокрема як сукупності нейронних зав'язків*, що продукують, поширюють, транслюють, приймають, зберігають та трансформують інформацію у тому чи іншому вигляді.

Таким чином, механістичний підхід до розуміння природи інформації зводить останню, по-суті, до рівня відомостей, такого собі засобу нарощування порогу поінформованості індивідуального або ж колективного суб'єкта[25], а також системи як певного прояву виокремленого саморегульованого буття про певний предмет цікавості чи інтересу, дослідницької або пізнавальної активності.

Подібне розуміння суті інформації зафіксоване, між іншим, в англомовному варіанті Wikipedia: «Information is the resolution of uncertainty; it is that which answers the question of "what an entity is" and thus defines both its essence and nature of its characteristics. Information relates to both data and knowledge, as data is meaningful information representing values attributed to parameters, and knowledge signifies understanding of a concept. Information is uncoupled from an observer, which is an entity that can access information and thus discern what it specifies; information exists beyond an event horizon for example. In the case of knowledge, the information itself requires a cognitive observer to be obtained»[26]. При цьому, вітчизняний варіант масово тиражованого за посередництва вікіпедії визначення інформації, м'яко кажучи, значно лаконічніший.

При цьому у запропонованому англомовним інформаційним джерелом ракурсі бачення суті феномену інформації остання ідентифікується як невід'ємне явище у життєдіяльності людини. Цей факт виявляється цілком зрозумілим, умовно кажучи, середньостатистичному сучаснику, який з огляду на низку обставин принципово не терпить (панічно боїться) невідомого і завжди мусить про все, з чим він так чи інакше стикається у дійсності, сформувати певне уявлення, як правило, шляхом надання визначення або формування відповідного до свого рівня усвідомлення (осмисленості себе і світу) пояснення тому чи іншому феномену, речі чи процесу.

---

[25] «Суб'єкт – локалізований прояв існування, який усвідомлює факт свого локалізованого існування, тобто схильний до рефлексії. До числа атрибутів суб'єкта прийнято зараховувати ініціативність – спроможність свідомо надавати імпульс та визначатися з вектором активності (ціллю, метою); формувати проекти і визначатися зі способами та шляхами їх втілення; констатувати унікальність власних переживань і водночас передавати їх зміст за посередництва контексту іншим» (Калуга, 2024, с. 8).

[26] «Інформація є засобом подолання невизначеності; це те, що дає можливість відповісти на питання про те, чим є той чи інший прояв існування, таким чином розкриваючи сутність та природу чого б то було. Інформація пов'язана як із даними, так і зі знаннями, зважаючи на те, що дані розкривають строго кількісні та якісні параметри чого б то було, тоді як знання несуть в собі розуміння суті, знову ж таки, чого б то було. Інформація є дечим відмінним від суб'єкта, який її фіксує. За самим суб'єктом закріплена потенція добувати та розпізнавати інформацію відповідно до своїх намірів чи інтересу. Як наслідок; інформація існує за межами горизонту подій. У вигляді знання інформація вимагає наявності когнітивного спостерігача як продуцента такого знання» (Wikipedia).

Отож сучасник, спираючись на здобутки науки[27] як однієї зі сфер людської (пізнавальної[28]) активності, має справу не зі знанням чого б то було, на разі чистою, тобто нічим неопосередкованою інформацією, а з певним, тією чи іншою мірою упорядкованим уявленням, тобто опосередкованою інформацією або даними чи відомостями.

Проте уявлення, тим більше враження, а також визначення та пояснення як продукт інтерпретації – такого собі «механізму» (раціонального) пізнання – завжди носять тенденційний (інтенційний) характер, будучи відносними, а отже і неспростовно опосередкованими, тобто трансформованими до рівня сприймабельності іншими, а також множинними, тобто такими, що певним чином різняться між собою «нюансами». Таким чином кожен суб'єкт когнітивної діяльності формує і тримається, як правило, надалі до певної міри індивідуального уявлення про щоб то було. Разом з тим, множинність часто схожих, а іноді й явно відмінних чи й конфронтаційних між собою уявлень, представлених зокрема за посередництва визначень і пояснень одного й того ж феномену (речі, явища, процесу) красномовно свідчить про те, що суть самого явища є принципово непізнаваною, а отже і непізнаною на поточний момент існування. Очевидно, І. Кант як і численні послідовники та прихильними кантової гносеології десь досить близько біля істини, коли говорять про «річ у собі», як близько і М. Гайдеґер, говорячи про те, що речі світу як і сам світ відкриваються у пізнавальній активності людині не безпосередньо, а у своєму функціональному навантаженні або як ціннісні предикати, тоді як, «доповнивши сенсибельні якості речі ціннісними предикатами, ми могли б доконечно визначити практичну річ, тобто річ, як вона першопочатково виявляє себе в світі»[29] (Гайдеґер, 1998, с. 190).

Відтак, довідкова та наукова література як і будь-які інші інформаційні джерела, тобто джерела відомостей, оперують численними визначеннями інформації як феномену світу. Природно, частина таких визначень носить чисто

---

[27] «All our science is just a cookery book, with an orthodox theory of cooking that nobody's allowed to question, and a list of recipes that mustn't be added to except by special permission from the head cook» (Вся наша наука – це лише кулінарна книга з офіційною теорією приготування їжі, яку нікому не дозволено сумніватися, і переліком рецептів, які можна додавати лише за спеціальним дозволом головного кухаря) (Huxley, 1932, p. 98). При цьому «сучасна наука націлена на феномени, себто принципово є феноменологічною наукою, оскільки має справу не з дійсністю як вона є, а з реальністю як відображенням дійсності, спродукованої для людини і відтворюваної людиною внаслідок її пізнавальної активності» (Калуга, 2024, с. 16). Зрештою, наука – це «упорядкована сукупність фактів, виявлених експериментальним шляхом або набутих іншим способом і верифікованих на практиці, у тій чи іншій сфері людської активності, уявлення про природу та причинність яких (фактів) представлено у вигляді конкурентних поміж собою гіпотез та/або теорій» (Калуга, 2021, с. 68).

[28] «Пізнання, як воно властиво людині в стані соціального анабіозу, можна сказати, що «це здатність розкривати функціонально-ціннісний аспект речей і явищ, на чому наголошували кожен в свій спосіб і Платон, і Кант, і Гайдеггер, і багато інших мислителів, але не саму їх суть» (Калуга, 2014 с. 28). Відповідно для критично мислячого представника спільноти цілком очевидно, що «пізнання наділене властивістю лише приховувати те, що від початку відкрито поза пізнавальною діяльністю» (Хайдеггер, 1998, с. 127)» (Калуга, 2024 а, с. 25).

[29] «Інакше, нам ніколи не вдасться вийти за межі осмислення світу як природи, якщо ми, на думку Гайдеґера, не відмовимося, по-перше, від "своєрідного екземплярного трактування світу", де річ розглядається так, ніби вона дана першопочатково в ізольованому вигляді; по-друге, від специфічної теоретичної об'єктивації світу, що приховує за собою власне реальність світу. До цього часу світ залишатиметься позбавленим власної світовості. А для того, щоб переосмислити домінуючу парадигму світу, Гайдеґер звертається до прояснення способу буття сущого, котре ставить питання про буття сущого» (Калуга, 2008, с. 24).

прикладний характер, виказуючи, чим виявляється інформація строго в конкретних умовах та обставинах і що з нею, обмеженою параметрами змісту і об'єму, – *часткою інформації*, – потрібно чи можна робити.

Проте усе різноманіття визначень інформації та спроб відобразити її природу або сутність можна звести фактично до єдиного знаменника, який радше розкриває принципову обмеженість пізнавальних можливостей людини, а отже і встановити природу чого б то було, наразі інформації, аніж є чистим, *себто нічим неопосередкованим*, знанням, що безпосередньо розкриває та/або апелює до дійсності. Цією загальноприйнятою константою є твердження про те, що інформація *(нібито)* відображає дійсність як вона є. І, очевидно, це було б істинне твердження, якби не одне але. Та інформація, яка є предметом осмислення вже не є чистою інформацією, а опосередкованою щонайменше мисленнєвим апаратом суб'єкта, тоді як, його природа і особливості функціонування теж є лише предметом здогадок і припущень, а не фактом чистого знання, оскільки, як функціонує мисленнєвий апарат і чи здатний він, принаймні, чи налаштований він так, аби відобразити адекватно дійсність, встановити, як показує досвід, накопичений сучасним людством, принципово не можливо. Тому твердження: «інформація відображає дійсність» є, по-суті, аксіомою[30], тобто таким собі предметом неартикульованої, себто такої, на якій не акцентується увага, домовленості щодо істинності цього твердження. І ніяк не більше.

За послідовного розгляду викликає певні сумніви щодо істинності й інше масово поширене твердження щодо певної, нібито явної властивості інформації. Йдеться про, по-суті, переконання у тому, що оперування інформацією оптимізує управління дійсністю. Зокрема, оскільки інформація завжди є предметом для роздумів та міркувань, суб'єкт, який спирається на інформацію у своїй активності, опиняється перед теоретичним вибором, пов'язаним зі спектром допустимих чи припустимих варіантів. Проте множина варіантів вибору красномовно говорить про те, що суб'єкт лише здогадується або припускає, з чим має справу, а не докорінно знає. Знання передбачає пряму дію (реакцію), а поінформованість тягне за собою сумніви та вагання. До дії ж підштовхує сама дійсність. Тому людина діє, спираючись на інформацію, як правило, «методом наукового тика», а не строго адекватно до умов і обставин, адже опосередкована, тобто відображена у свідомості інформація не розкриває дійсність як вона є, а лише відображає дійсність за посередництва уявлень та вражень, певним чином змодельованих у свідомості[31].

Між тим, американський дослідник Дж. Аркілла (John *Arquilla)* вдається до подолання суто прикладного трактування феномену інформації, коли інформація ідентифікується як дещо, що передається та поширюється. Він тяжіє до такого собі структурного бачення суті інформації, відповідно до якого

[30] Аксіома – базове твердження, ідентифіковане за посередництва сліпої віри як істинне, на основі якого вибудовується системне уявлення про певну область активності людини та виявлені факти у межах згаданої області. По-суті, аксіома є міфом, визнаним як істина в межах певної світоглядної парадигми.

[31] «…Договірна правда тримається на ідеях, які відповідають стану розвитку суспільної думки в тому чи іншому соціумі. Образно-понятійний апарат, який використовується для осмислення тих ідей, у багатьох випадках пов'язаний з уже забутими стародавніми знаннями» (Чумаченко, 2009, с. 217).

остання сприймається як деяка субстанція, покладена в основу структури чого б то було. Відтак, всяка зміна інформації про що б то було тягне за собою трансформування самої структури відповідно (*Arquilla,* 1997, с. 47-48).

Подібний підхід до розуміння суті інформації, до речі, наштовхує на досить глибокі роздуми, зокрема з приводу самого буття і всього, що існує. Всяке існуюче, будучи змінним, водночас залишається тим же самим, себто зберігає свою ідентичність, яка є при цьому динамічною. Відтак, можна дійти припущення, що перманентної зміни зазнає структура існуючого, а отже й інформація про існуюче, тоді як сама суть існуючого або його природа залишається не змінною. Оскільки ж природа є, як показує досвід, непізнаваною, то у такому разі вона залишається лише потенційно інформативною. Інформативною ж є лише структура існуючого, перманентним дослідженням якої, між іншим, і займаються *дослідники*, а ними за своєю природою є всі (живі, а отже мислячі) істоти без винятку. Тобто кожна істота отримує інформацію про що б то було, що потравляє в поле її уваги та/або сприйняття (відчування щонайменше). Останнє є еквівалентом дослідження структури чого б то було і у кінцевому варіанті – визначення з функціональним навантаженням або місцем і роллю в існуванні дослідника того, що перебуває у полі його, знову ж таки уваги та/або сприйняття.

Зрештою певної додаткової ясності щодо суті феномену інформації може привнести осмислення історії виникнення і оперування поняттям «інформація». У сучасному його звучанні термін «інформація» є похідним від латинського слова «informatio». Його базове змістовне наповнення в перекладі звучить як «надавати вигляд, формувати, створювати», тобто певним чином надавати форми або працювати з формою, таким чином визначаючи змістовне наповнення, у іншому випадку корегуючи зміст (вигляд) об’єкту оперування. Згодом поняття «informatio» набуло додаткового та/або переносного значення – «навчати, виховувати, уявляти, мислити чи роз’яснювати», себто формувати та/або забезпечувати підтримування і відтворення певного образу чого б то було на рівні (свідомості) мислячої істоти. Щоправда явище інформації було актуальним ще задовго до середньовіччя, принаймні воно було об’єктом цікавості мислителів часів так званої античності та/або полісного устрою спільного існування. Відповідно поняття інформації, швидше за все, позначало в перекладі натхнення або ж пожвавлення. Тоді як на теренах Старої Європи поняття інформації почало активно циркулювати в колах мислителів лише у XIV ст.

У той період поняття «informatio» переважно вживалося для передачі ідеї «входження душі (духу) у тіло людини – таке собі «божественне форматування» або встановлення призначення і задання тону існування та цілі. У одній із середньовічних легенд з цього приводу стверджується, що бог, очевидно, малий бог юдеїв, серед означень, саме означень, а не власних імен якого, виступають найчастіше саваот, ієгова, адонай і т.д., і якого згодом оголосили творцем світу та людини, нав’язавши щонайменше півсвіту або й світу загалом за допомогою

«вогню, меча й долара» його, юдейського бога, «легке ярмо»[32], у контексті авраамічної світоглядної парадигми наділив ребе Лева спроможністю створити з глини такого собі сучасною термінологіє робота, себто Голема. Голом приводився до активністю за допомогою вкладеного йому під язик папірця з коротким текстом, що позначав ім'я бога. При цьому в даному разі прослідковується аналогія зі своєрідним програмуванням Голема. Як наслідок, дотримуючись згаданої аналогії поняття «informatio» почали ув'язувати з процесом і результатом передачі знань за посередництва спеціально прописаного шифру та/або тексту. Так поступово змістовне наповнення поняття «informatio» звелося до позначення «повідомлення» або ж «сюжету».

До українського лексикону термін «інформація» увійшов цілком можливо у XVIII ст. разом з тим, як воно проникло на терени російської імперії. Принаймні документально підтверджено вживання терміну інформація у тексті «Духовний регламент» у значенні «уявлення, поняття про щось».

У XX ст. поняття інформації стало практично загальновживаним в усіх сферах наукового пошуку. Так у сфері генетики циркулює поняття спадкової інформації, закладеної у структурі молекул ДНК. При чому ДНК за своїм функціональним призначенням є нічим іншим як таким собі кодом або згорнутою моделлю не просто конкретного організму, а й особливостей його психічної, а отже до певної міри й соціальної активності. Своєю чергою науковці у сфері біології, а слідом за ними у сфері нейрофізіології зосередилися на дослідженнях інформаційних процесів, притаманних флорі та фауні, а також тих що притаманні організму відповідно. Ключовий обмін інформацією в організмі спирається насамперед на процеси іннервації, що передбачають надходження інформації у вигляді електрохімічних сигналів від органів чуття до центральної нервової системи і від неї до внутрішніх органів, м'язової структури відповідних частин тіла, тим самим приводячи їх в рух.

Згадані механізми інформаційного обміну дещо перегукуються з ідеями, висунутими в межах кібернетичної моделі Норберта Вінера (англ. Norbert Wiener). Прийнято вважати, що саме з його легкої руки поняття «інформація» у сучасній його інтерпретації почало циркулювати в науковому, а далі громадському просторах. Щоправда в контексті першої книги, зміст якої присвяченій висвітленню проблем кібернетики, Н. Вінер лише оперує поняттям інформації, не даючи останньому очевидного і однозначного визначення. Зокрема він зазначає: «Інформація є інформація, а не матерія і не енергія». Тим самим поняття інформації, з одного боку, протиставляється поняттям матерії та енергії, а з іншого – ставиться в один ряд із цими поняттями за ступенем їхньої спільності та фундаментальності. Звідси, принаймні, зрозуміло, що інформація – це те, що не може бути віднесено ні до матерії, ні до енергії.

Зрештою по цей час інформація значною мірою залишається Terra incognita попри те, що її проявами оперують кругом і повсюдно. Але йдеться насамперед про відомості, а останнім часом про електронну та цифрову інформацію. Однак, що стосується базової або глибинної інформації, тобто тієї,

[32] «Бо іго Моє любе, а тягар Мій легкий» (Матвія 11:30, переклад І. Огієнка).

що не опосередковується внутрішнім діалогом та/або контекстом, то вона, м'яко кажучи, залишається в тіні екзистенціального невігластва сучасника, зосередженого на матеріально-технічному прояві світу і самого себе.

1.2. Концептуальні підходи до визначення поняття інформації

Вперта фіксація на матеріалістичному та/або об'єктивістському підході до трактування світу загалом та усього в ньому сутнього, тобто актуального для упосередненої людини в межах буденного світосприйняття, особливості якого визначає авраамічна парадигма, не дозволяє належним чином відобразити суть явищ, об'єднаних під єдиним позначенням за посередництва терміну «інформація». Тому конгломерат проявів буття, штучно зведений до одного уявного «інформація» не піддається повноцінному осмисленню, а отже створює запит на численні концепції стосовно того, чим же таки може бути інформація. Серед загально відтворюваних концепцій у наукових і не лише колах найчастіше згадуються такі.

Математична модель інформації, котра асоціюється насамперед з так званим батьком ймовірносно-статистичної теорії інформації американським математиком і електротехніком Клодом Шенноном (англ. Claude Elwood Shannon). Результати його наукових пошуків, висвітлені насамперед у статті «Математична теорія зв'язку», опублікованій у 1948 році, якраз і сформували основи математичної моделі. У ракурсі згаданої моделі (теорії та/або концепції) інформація розглядається як засіб, що дозволяє завдяки набуттю відповідного повідомлення подолати певний обсяг (міру) невизначеності. У такому разі інформація розглядається як засіб для подолання невизначеності, тобто є усім тим, що задовольняє тим чи іншим питанням на рівні відповідей та прибирає сумніви чи вагання. З огляду на те, що базисом для формування згаданої теорії є, по-суті, математична статистика, сформована на основі пошуку шляхів подолання невизначеності, сформованої в ході передачі сигналів за допомогою засобів зв'язку, супроводжуваних шумами тощо, сама теорія з позицій життя виявляється декоративною, а її екзистенціальна змістовність розбивається об факт того, що розширення меж пізнаного, автоматично розширює межі невідомого. Останнє означає, що жодна інформація в контексті математичної моделі принципово не спроможна подолати стан невизначеності та хоча б зменшити обсяг невідомого.

Своєю чергою спроба надати інформації сутнісний характер, тобто розглядати останню як певну субстанцію, відображена в ***атрибутивній концепції інформації***. Дана концепція асоціюється з українським дослідником у галузі кібернетики, математики і обчислювальної техніки Віктором Глушковим. Тримаючись ідей або мислячи в руслі холізму, не зважаючи на часи і атмосферу, в якій працював науковець, він дійшов думки, що у найзагальнішому своєму трактуванні інформація є таким собі ефектом, породженим неоднорідністю, пов'язаною з розподілом того, що прийнято ідентифікувати як матерія та енергія у часі і просторі і, як наслідок, фіксується

за посередництва змін, що когерентні процесам, притаманним світу (Всесвіту). Самі ж зміни підлягають констатації завдяки встановленню міри відмінності між попереднім і фіксованим станами певного локального прояву буття та/або локальної системи, будь то річ або стан чогось чи когось, абощо. Як наслідок встановлення відмінностей сприяє певному уявленню про що б то було, зміни стосовно чого фіксуються або набуттю нової інформації. Щоправда в такому разі принципом і водночас інструментом пізнання виявляється порівняння: все пізнається у порівнянні. Тоді як для прискіпливих і вдумливих цілком очевидно, що порівняння жодним чином не розкриває суть або природу чого б то було, а лише відмінності у кількісних параметрах прояву тих чи інших якостей, а отже ще й самі якості порівнюваних предметів (речей, станів, явищ тощо) до певної міри. Останнє означає, що попри спробу відобразити суть інформації, атрибутивна концепція інформації до певної міри розкриває та/або відображає суть відомостей, адже саме відомості дозволяють фіксувати відмінності, однак приховують суть, хоча й можуть натякати на неї або ж слугувати для цілеспрямованого її спотворення чи відволікання від неї.

Окрім того онтологічна хибність атрибутивної концепції інформації полягає ще й в тому, що вона зведена на принципах матеріалізму, оскільки передбачає або висуває за ключовий постулат твердження про те, що інформація не може існувати поза матерію, навіть якщо вона є предметом оперування мисленням на фоні чи в просторі свідомості, бо, очевидно, свідомість розглядається як породження діяльності вищої нервової системи, а остання – результатом анатомічної досконалості, сформованої внаслідок еволюції все тієї ж матерії. Відтак, інформація є похідним явищем стосовно матерії, очевидно, так само як і свідомість. Матерія ж визнається вічною, самодостатньою, та такою, що перебуває в стані невпинного руху у всій множині його варіацій. Як наслідок інформація у такому випадку теж розглядається як деяке вічне породження, яке підлягає як і всяке матеріальне накопиченню, зберіганню, трансформації, у т.ч. переробці відповідно до потреб і цілей мислячої істоти. Пізнання у такому разі інтерпретується як деякий механізм і процес декодування інформації, що невпинно породжується матеріальним і похідним від нього так званим духовним, тобто наповненими абстракціями, світом.

Згідно з атрибутивною концепцією, інформація – це об’єктивна внутрішня властивість всіх матеріальних об’єктів, вона міститься у всіх без винятку елементах та системах матеріального світу. Іншими словами, інформація є невід’ємним атрибутом (властивістю) матерії (звідси назва концепції). Зараз немало вчених та філософів вважають, що доречно говорити про три іпостасі існування матерії: речовина, яка відображає сталість матерії; енергія, яка відображає рух, зміну матерії та інформація, яка відображає структуру, організацію матерії.

Зрештою з технічної або функціональної точки зору у межах осмислюваної концепції джерелом та/або носієм інформації прийнято вважати властиві матеріальним та абстрактним об’єктам структури. Відтак в руслі згаданого трактування інформація набуває означення, представленні низкою

асоціативних понять, а саме: потенційна, додосвідна (a priori), структурна, внутрішня або явище «саме в собі» в руслі кантіанської гносеології (за аналогією «речі-в-собі»). Як підсумок, інформація зводиться до засобу та/або механізму відображення різноманітності.

Подальший поступ в осягненні світу або дійсності як вона відкривається у множині феноменів призвів до формування ***функціональної (****функціонально-кібернетичної)* ***концепції інформації***, поява якої стала можливою, очевидно, завдяки виокремлення сфери пізнавальної активності і практики, яка отримала назву «кібернетика». Відповідно суть концепції виводиться з суті **кібернетики** – *сфери людської активності і пізнання, пов'язаної з феноменом управління та множиною зв'язків у всіх ракурсах їх прояву, притаманних механізмам будь-якої складності аж до найсучасніших процесорів, спільнотам як стійким утворенням, наприклад, суспільствам та живим організмам, у т.ч. клітині*. Саме в межах кібернетики набув поширення принцип нерозривного зв'язку (єдності) інформації з функціонуванням самокерованих та самоорганізовуваних систем (технічних, біологічних чи соціальних) та управління процеси в ними і між ними.

Розробники та послідовники функціональної концепції відкидають ідею притаманності інформації будь-яким проявам так званої неживої природи, себто речам, явищам, абощо, відповідно ідентифікуючи явище інформації як деяке наповнення та/або зміст повідомлення, у т.ч. сигналу, що надходить до кібернетичної (себто, умовно кажучи, обчислювально-управлінської) системи із зовнішнього стосовно неї середовища (світу).

Розвинута в роботах «батька кібернетики», американського математика, одного із авторів теорії штучного інтелекту Норберта Вінера (англ. Norbert Wiener) функціональна концепція інформації постулює ідею про те, що процес управління в упорядкованих системах, по-суті, зводиться до процесу обробки і трансформації певним елементом системи, відповідальним саме за оперування інформацією, інформації, що надходить у вигляді тих чи інших сигналів, породжуваних внаслідок контакту (взаємодії) з тими чи іншими подразниками, себто первинної інформації за посередництва сенсорних рецепторів, і трансляції її в ті ділянки системи, де вона сприймається її елементами як певний стимул для відповідної реакції, зокрема як наказ для виконання тієї або іншої операції та/або дії. А далі по завершенні відповідної дії чи операції, спрацьовує так зване контрольне коло обміну інформацією: сенсорні рецептори надсилаю в центр «прийняття рішень» або обробки і оперування інформацією інформацію про поточний стан та/або ситуацію системи або ділянки системи задля фіксації змін та подальшого оперативного реагування за потреби. Таким чином, на думку прихильників згаданої теоріє, відбувається перманентна реалізація циклічного алгоритму, себто встановленої послідовності дій управління та циркуляції інформації в системі. При цьому в межах теорії наголос робиться ключовій ролі змісту інформації, яка циркулює в системі, зокрема між рецепторами – засобами забору та/або введення інформації і центром оброки та оперування інформацією. Тож у згаданому контексті інформація відповідно до трактування Н. Вінера є не чим іншим, як

«позначенням змісту, отриманого з зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього і пристосування до нього наших почуттів». Тобто в ракурсі згаданої теорії «інформацію становить та частина знання, яка використовується для орієнтування, активної дії, управління, тобто з метою збереження якісної специфіки, вдосконалення і розвитку системи. Іншими словами, інформація – це є діюча, «працююча» частина відображення знання. Проте і така концепція не безперечна. Вона заперечує, зокрема, існування інформації в неживій природі» (Захарова, 2024. с. 18). Більше того, дана концепція спотворює сам факт устрою всесвіту, оскільки приховує причину причин або базис всякого існування, позбавляючи його інформативності, оскільки інформацією визнається лише той прояв буття, який дозволяє нарощувати поріг поінформованості, а понад те, фіксується і відображається існуванням, для якого актувалізована проблема інформації. Все ж, що у силу обмеженості суб'єкта випадає за межі сприйняття і відображення ідентифікується не лише як неінформативне, а й як не існуюче.

Таким чином функціональній концепції інформації притаманний такий собі «органіцизм», оскільки значна частина прихильників згаданої концепції схильні ідентифікувати інформаційні процеси як атрибут живих систем, які за визначенням визнаються як органічні. Саме наділеність живих органічних систем інформацією як деяким атрибутом відрізняє їх від решти, умовно кажучи, неживих структур світу. Тому інформація розуміється як деяка субстанція, симбіотична так званій живій матерії, а також психіці і наче б то свідомості. Відтак у руслі подібного трактування сформувалася низка тверджень на кшталт таких: «специфіка життя пов'язана з наявністю інформації, за допомогою якої через особливого роду регуляцію забезпечується процес функціонування системи», а також: «життя – це спосіб існування органічних систем, заснована на використанні внутрішньої інформації» тощо. Тому не дивно, що інформація набирає рис універсальної «життєвої сили», що забезпечує перманентність та зваженість метаболічних процесів як на рівні клітини, так і організму загалом. При цьому побутує навіть термін «інформаційний метаболізм». Разом з тим та ж таки універсальна життєва сила забезпечує відображення середовища, а також адаптацію до нього та націленість на його використання і трансформацію. Окрім того, забезпечує збереження і передачу спадкоємних ознак, які формують популяцію, біоценози та біосферу загалом, визначає біологічну еволюцію, абощо.

Зрештою, оскільки функціональна концепція інформації виявляється досить протирічливою за своїм змістовним наповненням, то у її межах виділяється кілька течій, зокрема:

- кібернетична;
- антропоцентрична.

Відповідно послідовники кібернетичної течії стверджують, що інформація (інформаційні процеси) присутні у всіх самокерованих (технічних, біологічних, соціальних) системах. Тоді як прихильники антропоцентристської течії схиляються до думки, що інформація як феномен, а отже й інформаційна взаємодія притаманна винятково людським спільнотам та свідомості.

Відповідно спростовується властивість живої, а тим більше неживої природи бути носієм і суб'єктом інформації, оскільки вважається, що інформація з'явилась завдяки антропосоціогенезу і, як наслідок, оперувати нею можуть винятково представники людської спільноти, наділені мовою, свідомістю та самосвідомістю. Тож врешті-решт антропоцентристська течія ототожнює поняття «інформація» і «соціальна інформація», таким чином не визнаючи жодної виду чи прояву інформації, окрім соціальної як єдиного її модусу.

Ще одним варіантом «силування» відобразити суть інформації можна вважати ***логіко-семантичну концепцію*** або підхід. У межах згаданої концепції існує тенденція трактувати інформацію як такі собі нові знання, тобто такі, покладаючись на які можливо здійснювати орієнтування в чому б то було, вдавання до дій, у т.ч. і задля досягнення тих чи інших цілей та/або мети. Тобто інформація набуває визначеності як діюча корисна частина нових корисних знань. Апологетами даної концепції, як правило, були представники колишньої совєтської школи, які в масі своїй схилялися до думки, що «інформацію становить та частина знання, яка використовується для орієнтування, для активної дії, для управління, тобто з метою збереження якісної специфіки, вдосконалення і розвитку системи» (Афанасьєв В.Г. Знання при цьому розглядаються як результат відображення різноманіття предметів, явищ і процесів, притаманних так званій об'єктивній дійсності. Тобто у даному випадку чітко прослідковується тенденційність продукування ідей у строго заданому ракурсі, не рахуючись ані з фактами життя, ані з гідністю людини.

Зрештою наявність численних концепцій інформації, які хибують явною кострубатістю та тенденційністю, вкотре свідчить, що інформація як явище залишається незбагненним на фоні численних оперативних можливостей щодо оперування тим, що прийнято ідентифікувати як інформація.

Щоправда з розвитком технологій, особливо, що стосується каналів і засобів комунікації, інформація як феномен набула нових конотацій, насамперед почали широко оперувати поняттями електронна, а далі цифрова інформація, а на їх фоні – поняттям відомості, як такому виду інформації, який тяжів до природного джерела і ретранслятора, на відміну від штучних, які породжують і передають цифрову інформацію. Однак так званим науковим середовищем вперто ігнорується феномен глибинної інформації, оскільки за його визнання доведеться переглянути усю систему накопичених уявлень про всесвіт та людину, а отже піддати радикальній трансформації світогляд сучасника, що призведе до суттєвої трансформації світоустрою. А за подібними трансформаціями може стояти соціальний колапс людства або сучасної цивілізації.

1.3. Математична модель інтегрованої інформації (свідомості)

Просування людини на шляху опанування новими технологіями і технікою спонукає до перегляду численних світоглядних установок у вигляді аксіом, законів, принципів тощо, а також змістовного наповнення багатьох понять, що

позначають собою явища, особливо у сфері так званих природничих наук. Звісно при цьому перегляд не стосується базових основ, на яких зводиться контур системного, тобто відтворюваного масами світогляду, а отже і ідентичність людини та спільноти і, як наслідок, змістовність існування чого б то було. І все ж у поле уваги численних представників людства, наділених живою допитливістю потрапили феномени, що так чи інакше пов'язані з інформацією. Зокрема на фоні просування в сфері моделювання так званого штучного інтелекту вчергове постало питання про природу інтелекту, а отже свідомості та розуму.

Тому не дивно, що на поточний момент набула актуальності низка проблем, так чи інакше пов'язана з природою розуму. Зокрема, до останнього часу залишається відкритим питання, чи може володіти розумом та/або бути наділеним свідомістю те, що навіть не є живим організмом з огляду на сформоване інтерсуб'єктивне уявлення про життя та живе? З цього приводу щонайменше обмеженому колу науковців відома математична модель, яка допускає можливість наділеності певними ознаками раціональності та/або свідомості того, що не проявляє визнаних широким колом науковців ознак життя. Йдеться про ***теорію інтегрованої інформації***, розроблену італійським нейробіологом Джуліо Тононі[33] (італ. Giulio Tononi). Він акцентує увагу на своєрідному онтологічному феномені, представленому як співвідношення кількості і якості інформації, притаманне будь-якій «одиниці» буття, що визначається спеціальною одиницею виміру – φ (фі), як певному атрибутові свідомості. Суть згаданої ідеї полягає у тому, що між абсолютно несвідомою, себто жодним чином неоформленою та/або непроявленою матерією – 0 φ, – і людським мозком як втіленням найвищою міри прояву свідомості, – максимум φ, – простягнувся висхідний ряд перехідних станів.

Очевидно, щонайменше мінімальний рівень φ неодмінно має бути притаманним будь-якому об'єкту, котрому властиво приймати, обробляти і, (як наслідок), генерувати інформацію. До прикладу можна взяти такі інструменти чи засоби, тобто явно неживі об'єкти як термометр або світлодіод. Оскільки їм властиво трансформувати температурний стан або рівень освітленості у дані (відомості), значить, «інформаційність» для них є такою ж фундаментальною властивістю, як маса чи заряд для елементарної частинки. У цьому сенсі, якщо взяти до уваги вірус, то він явно перевершує за своїм рівнем інформаційності практично усі явні та/або можливі неживі об'єкти, які підлягають буденному осмисленню, оскільки на відміну від неживих об'єктів або явищ є носієм генетичної інформації, тобто такої інформації, на основі якої стає можливою щонайменше реплікація – відтворення себе у собі подібних хай би навіть за посередництва донорів, тобто клітин, на яких паразитує вірус.

[33] Джуліо Тононі – нейробіолог і психіатр, який на поточний момент займає кафедру Девіда П. Вайта з медицини сну, а також кафедру вивчення свідомості в Університеті Вісконсіна. Тононі є лідером у галузі досліджень свідомості і є співавтором книги на цю тему з лауреатом Нобелівської премії Джеральдом Едельманом.

У той же час феномен свідомості[34] у згаданому ракурсі на фоні здатності до реплікації набирає ознак вищого ступеня обробки та оперування інформацією, притаманного об'єкту, очевидно, живого, більше того, носія суб'єктивної ідентичності. Відтак, Дж. Тононі схиляється до того, аби **феномен свідомості** розглядати як такий собі *механізм інтегративного оперування інформацією*. При цьому, інтегрована, по-суті, свідомо оброблена інформація є чимось якіснішим за неінтегровану, оскільки перевершує просту суму зібраних даних: наприклад, не набір окремих характеристик предмету типу жовтого кольору, округлої форми та джерела теплоти, а уже сформований на їх основі цілісний образ палаючої лампи.

Між тим, прийнято вважати, що на подібну інтеграцію суми відомостей у цілісний стійкий образ здатні тільки істоти, себто організми, котрі характеризуються певним рівнем вітальної організації. З іншого боку, аби перевірити, чи можуть адаптуватися і набиратися досвіду неживі об'єкти, Дж. Тононі разом з групою нейробіологів та інших фахівців розробив комп'ютерну модель, що нагадує собою аркадну (англ. arcade – пасаж) гру для ретро-консолі. Роль піддослідних була відведена 300 «анімат» – 12-бітовим юнітам[35] з базовим штучним інтелектом, зведеним здебільшого до симуляції органів чуття та рухового апарату. Суть експерименту полягала у тому, що кожному з юнітів була приписана довільно згенерована інструкція щодо роботи його «частин тіла». Усі задіяні юніти були запущені до віртуального лабіринту. Поступово дослідники відбирали і копіювали анімат[36] (італ. animato, букв. – натхненний), котрі у ході гри демонстрували кращу координацію. Наступне покоління успадкувало від «батьків» той же код. Розмір коду не мінявся, але він зазнавав певних змін завдяки випадковим цифровим «мутаціям», що могло призводити до зміцнення, послаблення або відчутної модифікації зв'язку між «мозком» і «кінцівками», себто самим кодом і операціями юнітів. Таким чином фіксувалося різне число φ у попередніх та наступних «поколінь» юнітів за умови однакового розміру коду. Останнє виказувало, віртуальні «суб'єкти» здатні нарощувати, ослаблювати рівень інтеграції відомостей або суттєво модифікувати їх, тобто демонструвати ознаки свідомості.

Разом з тим, у анімат виявлена певна перевага у порівнянні з вірусами, оскільки перші наділені властивістю самостійно пересуватися. Тоді як віруси мають переміщатися від одного господаря до іншого за посередництва «транспортних засобів», зокрема повітряно-крапельним шляхом. І все ж попри

---

[34] Феномен свідомості залишається практично «річчю в собі», але може бути інтерпретований в різних ракурсах. З позицій поточного трактування природи живого у його високоорганізованих формах, свідомість ідентифікується як породження психі – результат і процес діяльності центральної нервової системи, по-суті, мозку. У такому разі свідомості приписується властивість отримувати, утримувати, накопичувати та обробляти інформацію, що надходить у вигляді різноманітних сигналів, і на основі оброблюваних сигналів формувати і підтримувати в цілісному постійно змінному стані картину світу – перманентне відображення дійсності в її актуалізованих проявах. З позицій же онтології, точніше метафізики свідомість може виявитися дуальним началом Буття. У такому разі Свідомість є потенцією проявленого відображати саме себе. Як наслідок, всяке проявлене наділене властивістю відображати вплив на себе. Те, що піддається нагріванню, - нагрівається. Те, що піддається деформації, - деформується, і т.п.

[35] Юніт – військова або мирна одиниця у стратегічних відеоіграх, задіяна в ігровому процесі

[36] Анімат (від англ. Animal (тварина) і robot: animal + robot = animat) – ігрові роботи, задіяні в електронних іграх

виявлений факт шансів підвищити рівень φ у вірусів значно вищий, аніж у анімат. Причин тому, очевидно, кілька. Із найочевидніших, хоча б тому що вірусні покоління змінюються швидше, оскільки, досягнувши своєї цілі, вірус «змушує» клітину реплікувати себе до 10 тисяч разів за годину. І в ході реплікації та за збігу певних обставин вірус постійно зазнає модифікацій, підтримуючи, а іноді й нарощуючи здатність до інтеграції «вхідної» інформації до рівня оперативної – необхідної для підтримання свого існування та поширення попри новим несприятливим умовам і обставинам.

Таким чином, окрім іншого, згадана математична модель Дж. Тононі яскраво демонструє, що, по-перше, інформація та обмін нею є атрибутом буття; по-друге, перехід від стану небуття до стану буття пов'язаний з появою і циркуляцією інформації, котра від самого початку постійно піддається певній інтеграції, а отже всякі інформаційні процеси пов'язані певним чином зі свідомістю та/або її атрибутами. Оскільки ж людина не може осягнути суть свідомості, сформувавши лише до певної міри робочі уявлення про неї, то у розпорядженні тієї ж таки людини також лише робочі уявлення про інформацію, але аж ніяк не знання чим є інформація.

1.4. Типи, властивості та джерела інформації

Сучаснику властиво упускати поза своєю увагою базові аспекти свого існування і життєдіяльності як такі, які б наче б то само собою зрозумілі. Зокрема висвітлення суті чого б то було, осмислення його природи, абощо відбувається строго за посередництва контексту[37] – деякої системи, котра існує, як виявляє поточна практика, раніше всякого спілкування та мовлення і відповідальна за наповнення змістом будь-яких понять з допустимим спектром можливих трактувань їх змісту. Тобто контекст виконує функцію простору та/або платформи і водночас посередника, який дозволяє носіям інформації під час обміну нею бути зрозумілими одне одному та третій стороні, наприклад, спостерігачу. Таким чином усяка соціальна істота, тобто така, що неспростовно потребує присутності собі подібних, аби існувати і діяти як визначена істота, з необхідністю взаємодіє і тим чи іншим чином комунікує з собі подібними або іншими істотами, а отже, безумовно, має справу з інформацією. Проте як феномен інформації відкривається будь-якій істоті, відмінній від самої неї, людина лише формує певне враження, покладаючись на власний досвід,

[37] У межах домінантної авраамічної світоглядної парадигми у різних її варіаціях від юдаїзму та мордехаїзму (відомого в масах як марксизм, оскільки дійсне етнічне походження натхненника течії не німецьке, з яким асоціюється Карл Маркс, а жидівське, бо відомий світу як Карл Маркс індивід є уродженцем жидівської родини, де батько – Heinrich Marx, уроджений Herschel Levi Mordechai, адвокат, із родини ребе Marx Levi Mordechai, відомого як „Mordechai ben Samuel HaLevi"; мати – Henrietta Pressburg, голландського єврейського походження) або вульгарного матеріалізму і еволюціонізму до ісламу і юдохристиянства, сформувалося уявлення, що мова є продуктом еволюції, а отже зміст понять формується разом з тим, як формуються самі поняття. У світлі лінійної логіки подібна ідея виглядає цілком пристойно і виправдано. Однак з позиції того, що система є базовою щодо елементу, а не навпаки, тобто виникає система як певний проект, нею, системою, продукуються відносини, а вже під відносини підбираються чи формуються елементи, контекст як система взаємодії є первинним і до граматики, і до синтаксису.

уявлення та враження. Тут має місце явище, так званої, ***евристичної інвестиції***[38].

Зрештою, з позицій людського бачення або ж трактування суті та/або природи інформації у її первинному стані, останній, видається, притаманна ***низка властивостей***, зокрема таких:

- інформація у первинному стані цілком нейтральна щодо ціннісних чи критеріїв смаку, приміром, добра і зла, красивого та потворного. Водночас, якщо розглядати відомості, останні насичені ціннісними означеннями, тим більше, що відомості переважно є продуктом міркувань, а міркування завжди опираються на оцінювання, тобто є канвою оціночних суджень;
- не підлягає розмежуванню за критерієм істинності, тобто встановленню факту відповідності чи спотворення дійсності, наприклад, інформація в чистому вигляді позбавлена ознак брехні чи правди. Тоді як відомості є засобом констатації і донесення іншим або обміну уявленнями. Останнє вказує на те, що з'являється вольовий або суб'єктивний аспект, а отже факт вибору поміж брехнею та правдою – наміром донести уявлення про що б то було іншому, як вони відкриваються суб'єкту, чи цілеспрямовано спотворити уявлення, себто збрехати;
- не зазнає дроблення, трансформації, зміщення співвідношення змісту та об'єму залежно від кількості споживачів/реципієнтів, як і не набуває нових якостей. Щодо відомостей, то їх вага і значимість часто залежать від кількості носії відомостей або доступу до їх джерела;
- швидкість поширення, принаймні, якщо мова йде про таку форму інформації як відомості залежить від особливостей посередника – засобу поширення. Для цифрової та/або електронної інформації у такому разі посередником та/або носієм є радіоелектронний або електронний сигнал, котрий поширюється зі швидкістю поширення електромагнітного поля. А ось щодо базової інформації, то вона, як свідчать ведичні і не лише джерела, поширюється зі швидкість думки – обчислюваний, однак досить величезний в цифрах показник;
- набувається, спотворюється чи втрачається з огляду на властивості джерела, носія чи посередника інформації відповідно, принаймні, якщо мова йде про відомості та електронну або цифрову інформацію;
- сприймається суб'єктом мислення завжди дискретно, тобто характеризується симбіозом об'єму та змісту, котрі перебувають у прямій пропорційній залежності, знову ж таки, якщо мова йде насамперед про цифрову або електронну інформацію. Подібне твердження робоче й щодо відомостей, але має певні нюанси. Що ж до глибинної інформації, то останні не підлягає оперуванню в ході мислення принципово.

[38] Евристична інвестиція – приписування предмету власного дослідницького інтересу характеристик і якостей на основі асоціативних рядів, що виникають поміж предметом дослідницької цікавості і тим, що доступне у досвіді досліднику та нагадує або видається подібним до досліджуваного. Інакше кажучи, йдеться про спроможність накладати проекції попереднього або чийогось переданого на словах досвіду на невідому область життєдіяльності.

Разом з тим, з позицій соціально-економічного буття та діяльності людини інформація, а саме відомості та електронна і цифрова інформація набувають додаткових властивостей, а саме:

- за своєю суттю вона є таким ресурсом, який доноситься, передається та поширюється, як і проникає через усілякі перешкоди та межі зі значною відмінністю щодо інших ресурсів та, як правило, з меншим об'ємом супровідних витрат;
- не має чітко визначених меж поширення і здебільшого не може бути обкладена податком, особливо, якщо мова йде про відомості;
- виступає як специфічний товар, якість та (споживча) цінність якого не вивіряється звичним чином.

Між тим, говорячи про її властивості, важливо розрізняти *джерела інформації* самі по собі, оскільки джерело інформації також є інформативним саме по собі. У такому разі формується неспростовний як на буденне мислення парадокс: інформація, цілком відмежована від свого джерела, перетворюється у дещо інше, аніж чисту інформацію[39]. Йдеться зокрема про те, що відокремлена від свого джерела інформація стає таким собі абстрактним явищем, яке набуває самостійного існування. За своєю суттю таке інформаційне абстракне явище є маренням, у іншому випадку – симулякром – явищем, яке втрачає зв'язок з дійсністю, стаючи елементом або й творячи новий варіант реальності – таке собі марення. Показовими у такому разі є усякі переписи тих чи інших першоджерел, особливо, якщо звернути увагу на те, що сучасна всесвітня історіографія буквально сконструйована на основі переписів і довільних трактувань явних і вигаданих фактів. Тобто сучасна історіографія, яка системно нав'язується у закладах освіти, особливо, що стосується етапів поступу людства, давніших за 100-200 років тому, насправді є симулякром, сформованим на основі симулякрів, а отже сфабрикована. Те ж саме можна сказати за будь-яку світоглядну парадигму, притаманну тій чи іншій спільноті. Усі представлені у ній факти є симулякрами, оскільки інформація, яка доноситься у таких парадигмах, кілька раз ретранслювалася і перманентно відділена від джерела.

Повертаючись до питання джерел інформації як вони відкриваються буденному сприйняттю, найпростіше виокремити безпосередні та опосередковані.

До ***безпосередніх джерел*** інформації належить усяке суще та буття загалом як вони є, тобто не відкриваються раціональному пізнанню, однак є основою для проявів, котрі і є предметом сприйняття лінійно мислячої істоти. Тоді як, до ***опосередкованих джерел*** інформації прийнято зараховувати різного роду наділених мисленням суб'єктів, котрі внаслідок своєї (мисленнєвої) активності неспростовно продукують нову інформацію або піддають автоматичній інтерпретації систематизовану низку реакцій на подразнення,

[39] Невіддільність інформації від її джерела і є любов'ю в чистому варіанті. Тобто, коли в контексті юдохристиянства йдеться про те, що бог є любов, для тих, «хто має вуха», доноситься сакральна ідея: всесвіт у своїй неподільності або в непроявленому стані і є бог, а отже і любов. Тому жидівських бог Ієгова, «ревний і мстивий» нічого спільного з любов'ю не має принципово.

викликані внаслідок безпосереднього «зіткнення» з дійсністю або джерелом безпосередньої інформації. При цьому інтерпретація можлива тільки за умови наявності посередника, яким у першому наближенні виступає соціальне середовище, а загалом – контекст. Як наслідок, усяка інформація, опосередкована суб'єктом, завжди є соціально значимою інформацією – модерованою умовами та обставинами, що виказують особливості існування і функціонування соціального середовища або спільного (інтерсуб'єктивного) світу.

1.5. Відомості як соціально значима форма інформації та їх когнітивне навантаження

У руслі осмислення природи інформації, її джерел, механізмів формування і поширення, можна сформувати цілісне уявлення про соціально значущу інформацію як певний різновид інформації або ж її стан. Йдеться про повідомлення, передані будь-яким зрозумілим, тобто таким, що піддається декодуванню, реципієнту, себто у кінцевому варіанті людині кодом, що містять у собі відомості про предмет пізнавальної цікавості. Отже, у кінцевому варіанті з позицій турботливого ставлення[40] до дійсності інформація завжди уже автоматично зводиться до статусу відомостей. Відомості ж завжди передбачають посередника. Тому відомості за своєю природою, безумовно, є опосередкованою формою або своєрідним станом інформації, а отже і інформація для соціальної істоти[41] виявляється завжди опосередкованим явищем, котре відображає не саму дійсність, а суть та властивості самого посередника. Тобто кожен без винятку збагненний людині інформаційний факт має справу не з дійсністю чи її сегментом, а з проявами природи суб'єкта, що певним чином відображаються у свідомості суб'єкта пізнання під тиском зовнішнього впливу, інакше кажучи, породжені внаслідок подразнення.

Що ж до поточного вжитку, то всяка інформація ідентифікується як відомості або ж дані. Оскільки інформація у вигляді відомостей або даних несе на собі особливе навантаження щодо функціонування спільноти загалом та її інститутів і елементів зокрема, то визначення згаданих понять регламентуються в межах юридичної сфери, тобто їх змістовне наповнення зафіксовано у документах. Це стосується будь-якої правової спільноти, зокрема і української. Відповідно, у Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII йдеться про відомості та/або дані як інформацію, що може бути збережена на матеріальних носіях або відображена в електронному вигляді. Останнє, природно, не означає, що відомостями не може бути усно донесена інформація. Проте вимога до інформації на предмет можливості її зафіксувати на носіях є

[40] Турботливе ставлення до дійсності чи будь-чого зводиться до встановлення властивостей чого б то було задовольняти конкретні потреби або бажання суб'єкта. Тобто за умови турботливого ставлення природа чого б то було втрачає актуальність і залишається недоступною для відображення. Саме ж відображення зводиться до пізнання – системної інтерпретації поточних сигналів, які потрапляють в поле осмислення.

[41] Будь-яка істота по роду своєму яка безумовно і невідкладно потребує присутності і взаємодії зі собі подібними, тобто перебуває в стані зумовленості присутністю інших, безумовно, є соціальною істотою. Останнє означає, що соціальність пов'язана з підтриманням сталості виду, у т.ч. і завдяки розмноженню.

ключовою підставою для розрізнення відомостей та інших форм інформації у контексті соціальної взаємодії. Тобто відомості завжди мають з позиції лінійного світогляду, об'єктивний, а, по-суті, інтерсуб'єктивний характер – властивість бути поширюваними та сприйманими іншими, до того ж їх зміст має бути витлумачений суб'єктом ідентично тлумаченню інших суб'єктів, а всякі різноголосся у тлумаченні вичерпані колегіально змагальним (суд) або іншим чином.

Разом з тим у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV (далі – Закон № 851-IV) має місце поглиблення змісту поняття даних як форму вираження інформації. Відповідно, даними вважається така інформація, котра збережена у формі, придатній для її (певної інформації) оброблення за допомогою електронних засобів.

Відтак, з позицій загального пізнання відомості несуть соціально значиму інформацію, яка дозволяє підвищувати поріг, знову ж таки, соціально значимого знання (по-суті, уявлення, зведеного до статусу знання) кожного, хто отримує у своє розпорядження ті ж таки відомості. Функціональне навантаження у такому разі відомостей полягає в тому, аби підвищувати рівень адекватності суб'єкта змінним або новим умовам та обставинам, у яких себе віднаходить суб'єкт або які для нього є актуальними.

При цьому, не всякі відомості, у разі їх набуття, можуть породжувати позитивний ефект як для конкретного індивіда, так і для колективного споживача інформації, формальним репрезентантом якого може бути, наприклад, громадська думка абощо. Зокрема, мова може йти про масовий психоз або емоційні збурення у спільноті, наслідками яких можуть бути протести, масові заворушення абощо. До того ж, важливо відрізняти між собою, умовно кажучи, строго відомості, які за своїм змістовним наповненням є офіційною чи публічною, опертою на фактаж або верифікованою інформацією, а з іншого боку, різного роду чутки, плітки, здогади, припущення, зрештою дезінформація, які теж певним чином до того як будуть викриті підвищують поріг знання чи сприяють формуванню ілюзії про його підвищення

Відтак, здогади, припущення, дезінформація абощо є своєрідним доповненням, точніше заміщенням відомостей: відсутність необхідної інформації та/або неможливість набути необхідну інформацію автоматично формує сприятливі обставини для породження і поширення, по-суті, ***квазівідомостей***. Наявна ситуація з поширенням та оперуванням відомостями/квазівідомостями створює та/або супроводжується певною ситуацією у спільноті, що відзначається певним вакуумом соціально значущого знання. Останнє є причиною породження влади у контексті структуралізму[42].

[42] В цілому під владою М. Фуко пропонує розуміти множинність відносин сили та іманентні області, де вони здійснюються, і які водночас є констатуючим фактором для її реалізації. Влада розпорошена повсюди, і не тому, що нею охоплена будь-яка сфера людського буття, а в силу того, що вона звідусіль породжується: найдрібніша дія людини викликає протидію чи співдію і так по зростаючій. Зрештою, М. Фуко доходить висновку, що: "Мова в такому разі йде про те, щоб орієнтувати себе в напрямку такої концепції влади, яка виключне право закону замінює точкою зору цілі, виключне право заборони – точкою зору тактичної ефективності, виключне право суверенітету – аналізом множинного та рухливого поля відносин сили, де витворюються глобальні, але ніколи не стабільні до кінця ефекти панування" (Калуга, 2008: 98).

Таким чином сучасна спільноти маю справу зі значною кількістю досить очевидних колізій, зокрема йдеться про те, що *з одного боку не усякі відомості можуть бути наданими/доступними широкому загалу з огляду на ситуацію людини (неспроможність адекватно сприйняти певну інформацію), а з іншого боку недостача або обмеженість доступу до відомостей відкриває шлях до маніпулювання внаслідок відчутного розшарування членів спільноти, групи яких різняться поміж собою, у т.ч. і рівнем доступу/володіння відомостями*. Подібна колізія соціального змісту перманентно розв'язується у досить буденний спосіб: шляхом порушення тієї чи іншої норми або ж закономірності спільного існування з наступним виправданням такого порушення.

На відміну від інформації у первісному стані, яку автоматично несе всяке існуюче, що потрапляє в область сприйняття суб'єкта, відомості завжди мають конкретне джерело, що носить суб'єктивний (опосередкований) характер. Очевидно, залежно від рівня соціальної відповідальності та ступеня незаангажованості інституту, що виступає джерелом інформації, поширювані ним відомості відзначаються відповідним рівнем гарантованої достовірності.

Окрему нішу у межах відомостей займають, так звані, метадані або метаінформація. До останніх прийнято зараховувати дані та інформація загалом, насамперед, систематизуючого характеру, тобто «дані про дані», а також «інформація про інформацію», до прикладу, каталоги, реєстри, разом з тим анотації, формалізовані описи колекцій, документів, об'єктів тощо. Сюди ж належать структуровані відомості про електронний ресурс, у яких розкриті властивості, призначення ресурсу, особливості роботи з ним.

Для оперативної роботи з відомостями, зв'язаними між собою у певну систему та джерелом яких є електронні ресурси, розміщені у світовій мережі Інтернет, розроблена специфічна система подачі інформації, яку прийнято називати «гіпертекст». ***Гіпертекст*** (англ. Hypertext) – текст, розміщений на інтернетбазах і доступний для користування відвідувачами тих чи інших довідково-інформаційних сайтів, який містить зв'язки з іншими документами («гіперзв'язки» чи «гіперпосилання»). Таким чином, актуалізуючи посилання, користувач має змогу перейти до пов'язаних документів безпосередньо з вихідного (первинного) тексту. World Wide Web – зразок гіпертексту, котрий є чи не найпопулярнішим серед споживачів інформаційних послуг, що надаються через Інтернет.

Зі слів сучасного німецького дослідника у галузі інформації та інформаційних технологій Стефана Мюнца (нім. Stefan Münz), гіпертекст є нелінійним способом і водночас механізмом висвітлення відомостей (подачі інформації) (Münz). Зокрема у одному зі своїх інтерв'ю він зазначає, що гіпертекст означає, що зв'язок (Verknüpfung) в інформації не є прихованим чи лише умовним, а «очевидно клікабельним» (explicit «anklickbar») − тобто користувач може вдатися до навігації відповідно до наданих посилань. При цьому акцент робиться на нелінійності як характеристиці гіпертексту, тобто в межах гіпертексту не принципово читати послідовно від початку і до самого кінця», оскільки текст може мати розгалужену мережу посилань, які перекидають на інші «вузли» інформації. Зрештою на сформованій ним платформі чи проекті

Webkompetenz у розділі «Hypertext» С. Мюнц вдається до осмислення фундаментальних принципів побудови гіпертексту і концептів, властивостей посилань, особливостей навігації, а також структур та варіантів нелінійного прочитання або використання тексту.

Звісно дослідницька активність Стефана Мюнца щодо гіпертексту зводиться у т.ч. на результатах дослідницьких розвідок піонерів в питанні гіпертексту, зокрема Ванневара Буша (англ. Vannevar Bush), який ще у далекому 1945 році, коли не йшлося про комп'ютерні технології загалом, запропонував для розгляду в науковій спільноті концепцію Memex[43], яка стала практично прообразом гіпертексту. Хоча саме поняття гіпертексту – hypertext – було введене в обіг лише у середині 60-х років минулого століття американським філософом, соціологом та започатковувачем інформаційних технологій Тедом Нельсоном (англ. Ted Nelson) у межах авторської концепції Xanadu[44]. Своєю чергою у 1968 році Дуглас Енгельбарт (англ. Douglas Engelbart) розробив систему oN-Line System (NLS), у межах якою нанабув практичного застосування гіпертекст «Mother of All Demos»[45].

Зрештою, на поточний момент гіпертекст вважається такою формою розміщення і організації доступу до тексту, за яких його змістовні одиниці перебувають і висвітлюються не в лінійній послідовності, а як система паралельно розміщених текстів, доступ до яких відбувається за посередництва переходів залежно від пріоритетів самого читача. Як наслідок, користуючись переходами, читач може сформувати будь-яку, зручну або цікаву йому послідовність висвітлення взаємопов'язаних текстів, що у своїй єдності є елементами гіпертексту. Відповідно, в комп'ютерній термінології під гіпертекстом прийнято розуміти текст, сформований на базі і за посередництва мови розмітки, що потенційно містить у собі гіперпосилання, які дозволяють переходити від базового до змістовно сполучених з ним текстів, розміщених на сторінках інтернет-видань абощо.

Також до певної міри прототипом гіпертексту можна вважати словники, енциклопедії та окремі довідники, де практично кожна стаття супроводжувалася посиланнями на інші статті того ж таки словника чи енциклопедії, змістовно пов'язані з базовою статтею.

[43] Memex (Memory Extender – «розширювач пам'яті») – гіпотетичний пристрій для зберігання, організації та пошуку інформації, який описав американський інженер і науковий радник уряду США Ванневар Буш у статті «As We May Think», опублікованій у журналі «The Atlantic Monthly» у 1945 році.

[44] Проект Xanadu передбачав створення глобальної мережі документів, у текст яких були б вбудовані гіперпосилання. Така б мережа, окрім іншого, дозволяла б забезпечити збереження всіх версій документа, фіксуючи їх унікальність; фіксацію авторських прав з наступним оперуванням відповідними можливостями; двосторонні посилання (link back) тощо. І хоча проект не був сповна реалізований, він послугував базисом для World Wide Web.

[45] «Mother of All Demos» (Мати всіх демонстрацій) – легендарна презентація, за посередництва якої Дуглас Енгельбарт уперше продемонстрував цілий комплекс технологій, що згодом стали основою сучасних персональних комп'ютерів та інтернету.

1.6. Джерела та класифікація відомостей

Якщо виходити з того, що у найзагальнішому варіанті трактування відомості – це такий стан та/або різновид інформації, який дозволяє чи призводить до нарощування порогу обізнаності, а точніше поінформованості про що б то було, у т.ч. і про те, що не є або не передбачалося як предмет цікавості, то неодмінно слід не лише встановлювати джерела відомостей, а й розрізняти їх. Оскільки відомості у найзагальнішому їх трактуванні ідентифікуються як нейтральна інформація, а з огляду на практику оперування відомостями останні набувають низку характеристик, серед яких чи не найсуттєвішим є фактор достовірності, існує неспростовна потреба у встановленні джерела відомостей, аби у такий спосіб задовольнити низці потреб, перед якими зокрема постають споживачі відомостей, а з іншого боку – стабілізувати комунікаційний простір завдяки встановленню системи принципів і правил, що регулюють процеси та активність комунікативного ґатунку.

У такому разі серед джерел відомостей, що претендують на безумовну, тобто забезпечену контролем з боку відповідних інститутів, достовірність прийнято розрізняти такі (розміщено по низхідній відповідно до рівня гарантованої відповідності дійсності поширюваних ними відомостей):

- документи[46];
- офіційні повідомлення, зокрема поширювані офіційними особами, політичними та державними інститутами, спеціалістами та фахівцями при виконанні ними службових обов'язків;
- експертні висновки, надані офіційним чином чи піддані публічному розголошенню інформаційними джерелами, діяльність яких не порушує юридичні норми держави;
- публічні повідомлення, зокрема поширювані засобами масової інформації, публічними особами та представниками організацій, що не носять явний рекламний характер та позбавлені ідеологічних, у т.ч. релігійних нашарувань.

Разом з тим, ідентифікованих у межах юридично-правого підходу джерел інформації, у т.ч. і у вигляді відомостей прийнято розрізняти явно більше, аніж джерел суто офіційних відомостей і це попри те, що Законом України «Про інформацію» встановлюється, що «…джерелами інформації є передбачені або встановлені Законом носії інформації: документи та інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію, а також повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи». Тут може йти мова про свідчення очевидців зокрема. Подавані ними відомості лише в ході

[46] Відповідно до Закону Україну «Про інформацію» «…документ – це передбачена Законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носієві». При цьому відсилання до законів щодо гарантування достовірності відомостей, відображених в документах, не виключає ймовірності спотворення, цілеспрямованого або з необережності, контенту документу. Взяти до прикладу ті ж самі майнові декларації держслужбовців, численні підробки документів, підписів у документах, а також фальшиві гроші, оскільки банкнота за своєю суттю виявляється фінансовим документом, який підтверджує достовірність володіння власником банкноти економічним ресурсом, еквівалентом якого є номінал банкноти.

розслідування та/або судового процесу набувають ознак публічності внаслідок їх публічного розголосу та/або документації.

Що ж до висунутих згаданим вище законом низки вимог до джерел інформації, то вони переш за все спрямовані на забезпечення можливості верифікації на достовірність поширюваної за їх посередництва інформації, у т.ч. і шляхом встановлення передбаченим законом чином відповідальності за поширення завідомо неправдивої інформації. Хоча останнє зовсім не означає, що в окремих випадках у тих чи інших джерелах, умовно кажучи, строго регламентованих відомостей (інформації) не буде зафіксована цілеспрямовано спотворена інформація, як зрештою, те саме стосується і наукових джерел, особливо, що стосується історіографії та, так званого, гуманітарного знання загалом. Інакше кажучи, світу відомі зразки цілеспрямовано сфабрикованих як документів, так і цілих наукових теорій, у т.ч. історії народів світу та людства загалом.

Зрештою, джерела інформації, у даному випадку відомостей у соціально значимій їх формі, тобто такій, що фіксується та/або зберігається на цілеспрямовано спродукованому носієві за певними встановленими стандартами, прийнято поділяти на друковані, змішані (недруковані) та електронні.

До друкованих відносять такі джерела: періодичні видання, довідково-енциклопедичні та наукові видання, науково-технічна документація, неперіодичні видання, інші видання, зокрема брошури, рекламні буклети тощо.

До змішаних джерел зараховують такі: статистична інформація, різного роду рукописні матеріали, а також реклама, виставки, конференції, консультаційні послуги, разом з тим, чутки, компромат, приватні бесіди тощо.

До електронних належать: телебачення, радіо, кіно, телефон, соціальні мережі на базі інтернету тощо.

Звичайно, є й інші підходи як до визначення змісту поняття «джерела відомостей», так і до класифікації джерел відомостей. Зокрема, щодо понятійного наповнення, особливо у контексті міжнародних відносин та світової політики, то під джерелами відомостей (інформації) пропонується розуміти встановлені законом бази і банки даних із широким спектром висвітлення сфер людської активності, що можуть бути використаними у сфері міжнародної діяльності та дипломатичній практиці, а також слугувати для передачі особистої інформації.

Поділ джерел відомостей за принципом доступності передбачає розрізнення відкритих та закритих джерел.

До відкритих джерел інформації прийнято відносити міжособистісні, безпосередні та опосередковані джерела.

Міжособистісними джерелами інформації прийнято вважати практично *увесь спектр міжособистісного інформаційного обміну від суто ділових до вкрай довірчих*, проте у контексті міжнародної дипломатії та відносин наперед проступають зокрема міжособистісне спілкування і взаємодія у той чи інший спосіб залучених у сферу міжнародних відносин та зовнішньої політики осіб, а також формалізовані контакти по лінії дипломатії та обміну досвідом, у т.ч. за посередництва міжнародних форумів або ж тих чи інших організацій, до

функцій яких входить, так звана, народна дипломатія. Часто подібні джерела слугують для отримання конфіденційної інформації, у т.ч. протизаконним або далеким від законного шляхом, як правило, засобами і зусиллями спеціальних (розвідувальних) структур.

Безпосередніми джерелами інформації є такі джерела, що *самостійно продукують або певним чином упорядковують наявну інформацію і доводять її у структурованому вигляді до суб'єкта сприймання від відповідальної особи до спільноти чи мас*. При цьому безпосередні джерела інформації, як правило, поділяються на офіційні та неофіційні. Офіційними визнаються заяви (інформація) репрезентантів (таких, що перебувають при виконанні службових обов'язків) органів влади, що говорять від імені державних інститутів та установ, у т.ч. органів правопорядку та силових структур загалом, а також спеціалізованих науково-дослідних інститутів. Неофіційними безпосередніми джерела інформації є політичні та громадські організації і рухи, засоби масової інформації і комунікації як джерело аналітичної або добутої внаслідок журналістського розслідування інформації, соціологічні та інші дослідницькі установи, а також незалежні інформаційно-аналітичні центри, продуктом діяльності яких, окрім іншого, є різного роду прогнози, експертні висновки тощо. Різниця між офіційними та неофіційними джерелами інформації полягає, окрім іншого, у ступені, так би мовити, дієвості подаваної ними інформації. Офіційно подана інформація є безпосереднім приводом до відповідного роду діяльності, тоді як неофіційно поширена інформація є підставою для осмислення ситуації, розширення горизонту поінформованості тощо.

До ***опосередкованих джерел інформації*** відносять такі, котрі *не продукують основний контент інформаційного посилу, тобто інформаційний факт, а тільки доносять його широкому загалу, у т.ч. і залучених до міжнародної діяльності осіб, природно, найчастіше супроводжуючи його тим чи іншим коментарем, а також вибудовуючи певним чином сюжетні лінії щодо послідовності подачі інформаційних фактів відповідно до поставленої цілі абощо*. Йдеться, насамперед, про засоби масової комунікації та електронні засоби комунікації. Разом з тим, до опосередкованих засобів інформації також включають бібліотеки та інші установи систематизації і збереження інформації, архіви, інформаційні центри.

Своєю чергою серед офіційних та неофіційних джерел інформації за їх функціональним навантаженням прийнято розрізняти

- *джерела загального характеру*. Інформація, набута з подібних джерел слугує для формування цілісного бачення становища та ключових характеристик об'єкта дослідження, будь то держава, регіон, або окремий суб'єкт політики, державної влади чи громадського життя суспільства; для формування розгорнутої оцінки потенціалу та прогнозів щодо розвитку об'єкта дослідження та процесів навколо і всередині нього; для прийняття політичних рішень, у т.ч. щодо подальших дій стосовно об'єкта дослідження;
- *джерела спеціальної інформації.* Вузькоспеціалізована інформація, набута у подібних джерелах дає підстави формувати адекватне ситуації уявлення про перебіг подій і процесів в окремих виділених сферах діяльності

органів чи інститутів. Як правило, мова йде про втаємничені розробки, зокрема дослідження у сфері різного роду озброєнь, у т.ч. психотропною зброї абощо; підготовку до якихось подій, зокрема терактів прихованими організаціями абощо; налагодження незаконних каналів торгівлі, обміну інформацією тощо;

- *джерела персональної інформації.* Інформація про персону, що має доступ до потрібної інформації або наділена повноваженнями приймати рішення чи здатна задовольнити інший інтерес, зібрана як у законний, так і не у законний спосіб. Джерелом такої інформації може бути як сама персона, так і все, з чим чи ким має справу персона або перебуває у її власності і користуванні.

Серед *закритих джерел* інформації, зокрема у контексті міжнародних відносин та світової політики прийнято розрізняти

- бази даних стратегічного призначення інформації, що, має різний ступінь секретності (документи та інформація загалом, що становить державну таємницю);
- дипломатичні;
- розвідувальні;
- окремі статистичні дані стратегічного призначення, зокрема, що стосується питань обороноздатності, економічної стабільності та соціального миру, а також ключові демографічні показники, зокрема дійсне співвідношення смертності/народжуваності, міграція, поширення епідемій, розподіл ресурсів між членами спільноти тощо.

Природно, кожна держава, а в сучасних умовах транснаціональні, по-суті, наднаціональні корпорації за посередництва законів та інших механізмів управління поведінкою і діяльністю суб'єктів підпорядкування (громадян) дбають про збереження державної, а у глобальних масштабах – світової таємниці. Щоправда, про, умовно кажучи, «світову таємницю» не прийнято говорити публічно, хіба що у ключі конспірологічних теорій, та й то найчастіше заради відволікання уваги допитливих, а про маси, тобто посередню людину у цьому зрізі взагалі не йдеться.

Дещо своєрідною групою джерел інформації є ***конфіденційні джерела***. Їх основу складають носії інформації, які не передбачають вільного доступу, але водночас їх наявність не може бути прихованою від громадськості. Йдеться про технічні носії інформації, технічні засоби обробки інформації, закриті джерела специфічних міністерств та відомств, джерела розвідки, інформаційні, у т.ч. документовані продукти. Звісно, будучи джерелами спеціального призначення, конфіденційні джерела інформації у межах юрисдикції держави захищаються законом та охороняються засобами самої держави. А ось щодо конфіденційних джерел світового масштабу, якщо про такі взагалі можна говорити, то вони, очевидно, захищаються таємними угодами, що дозволяють підтримувати певний баланс сил у світі і тим самим забезпечують світову стабільність попри постійні регіональні чи локальні конфлікти і навіть масштабні війни на зразок Другої світової війни. Знову ж таки, хто може бути суб'єктом подібних угод є питанням, більш-менш прийнятну відповідь на яке можна знайти хіба що у

рамках конспірологічних теорій, особливо, що стосується, так званого, світового уряду.

На рівні держави конфіденційні джерела інформації розкриваються лише у випадках крайньої необхідності, якщо того вимагає досудове слідство та за згодою уповноваженого від імені держави слідкувати за дотриманням законності, тобто санкцією прокурора; у іншому випадку, коли конфіденційна інформація дозволяє засвідчити критичні ситуації, у яких опинилася чи перебуває спільнота чи й людство загалом, зокрема загроза пандемії, спричиненої технічно абощо. Як не дивно це б могло звучати, але, до прикладу, астрономічне електронне обладнання і бази даних теж можуть виявитися у певному сенсі конфіденційними джерелами інформації, оскільки можуть містити у собі інформацію про всесвіт, публічне, а тим більше офіційне розголошення якої може призвести до масштабних збурень у масах і соціальних хвилювань з непоправними наслідками.

Відтак, населення держав і людство загалом, швидше за все, перебуває у ***стані детермінованого інформування***. Тобто певна частина інформації, особливо та, що, так би мовити, «живить» світоглядну основу людини і підтримує її у функціональному стані, очевидно, є цілеспрямовано сфабрикованою і методично поширюваною та надв'язуваною людині-масі за посередництва ЗМІ, інших засобів та технологій у відповідності до принципу, висловленому Гітлером у «Майн Кампф», однак вперто приписуваному Паулю Йохану Геббельсу: «Чим нахабнішою є брехня, тим охочіше у неї повірять».

Тож сучасний світ, як би те дивно звучало, має справу зі ***сфабрикованою інформацією***, яка стала невід'ємною частиною людського буття, а тому виглядає як достовірна. Встановити ж факт поширення серед мас сфабрикованої інформації практично не можливо з огляду хоча б на два моменти. По-перше, інертність людського мислення у масштабах людства просто не дозволить переглянути радикально світоглядні установки – практично кожен, не усвідомлюючи того, воліє залишатися у зоні власного комфорту – за звичних умов та обставин, маючи у своєму розпорядженні засвоєні моделі поведінки і реакцій. По-друге, навіть дослідникам недоступні конфіденційні джерела інформації, що стоять за витоками, продукуванням і поширенням сфабрикованої інформації.

До речі, умовно кажучи, легким нагадуванням сфабрикованої інформації є **дезінформація** – *заздалегідь викривлена чи оманлива інформація, за посередництва якої суб'єкт дезінформації намагається досягти певних вигод і преференцій за окреслений період часу та в конкретних умовах і обставинах*. Відтак, дезінформація за своїм функціональним навантаженням, насамперед, є засобом досягнення конкретної цілі чи мети, зрозумілих практично кожному, хто у них буде посвячений. А ось, умовно кажучи, сфабрикована інформація виявляється інструментом і механізмом суттєвого маніпулювання світоглядом людини та мас, при цьому цілі та/або мета фабрикування інформації та тотального її поширення для пересічного індивіда не зрозумілі. Тому пересічний індивід воліє сфабриковану інформацію приймати як належну, таку, що відображає наявний стан справ і подій або й дійсність загалом.

Зрештою явища дезінформації, сфабрикованої інформації як і будь-яке спотворення інформації загалом стали практично невід'ємною частиною буття людини з огляду на саму ситуацію людини. По-перше, сучасна людина відзначається зосередженістю на пізнанні, себто раціональній формі відображення реальності, яка надто обмежена щодо схоплення суті речей та дійсності як вона є. На цьому наголошували і продовжують наголошувати мислителі, що представляють різні епохи і світоглядні напрями, зокрема Платон з ідеєю раціонального відображення як споглядання тіней в печері[47], І. Кант з ідеєю речі в собі[48], З. Фройд з ідеєю неспроможності людського я висвітлити дійсне буття людини або її «душевне» життя[49]. По-друге, людина привчена постійно обманювати, оскільки саме у такий спосіб і ні в який інший їй вдається уникати психічного потрясіння, бо омана дозволяє їй, так би мовити, успішно уникати констатації факту власної обмеженості, зумовленості, щоб не сказати – нікчемності. Очевидно, у цьому розрізі граничну межу нікчемності людського буття і активності відкривають світові читача екзистенціалісти на кшталт Альберта Камю та Жана Поля Сартра, поставивши індивіда перед фактом абсурдності його існування та діяльності, оскільки для сучасної людини вони: і діяльність, і саме існування, по-суті, є сізіфовою працею – марними стараннями без явного змісту, цілі і задоволення. По-третє, постійне уникання того, аби дійсно називати усе своїми іменами або, що одне й те ж у даному випадку, бути послідовним, спростовує у іншому випадку неминучий внутрішній конфлікт, спричинений схильністю сучасної людини до радикального зла[50].

З іншого боку, всяка людина, а надто фахівець, що поклали собі за мету якомога повно відмежуватися від різного роду спотвореної інформації, мають добрі шанси досягти поставленої мети. Щодо людського існування, то тут впродовж тисячоліть вироблені відповідні практики, якими насправді, а не заради цікавості абощо воліють займатися лише одиниці з-посеред мільярдів. Що ж до фахової діяльності, то викриття дезінформації або іншого роду спотвореної інформації, в іншому випадку – набуття необхідної, але прихованої

[47] В «Симпозіумі» Платона Сократ каже: «Людина, що практикує таїнства любові, доторкнеться не до відображення, але до самої істини. Щоб пізнати це благословення людської природи, не знайти кращого помічника, аніж любов» (Ошо, 2002: 7). При цьому слід зважити, що під любов'ю слід розуміти не форму пристрасті, якого б вигляду та набувала від хіті до, так званого, страху господнього, як це прийнято серед широких мас, а дещо, що, зі слів Антуана де Сент-Екзюпері, «можливо,… – це обережна спроба повернути тебе до самого себе. Не до того, яким би мені хотілося тебе бачити, а до того, хто ти є насправді». Відтак, як засвідчує Румі, «У той час як Розум бачить тільки Кордони.... Любов ЗНАЄ Таємні Шляхи...».

[48] «Річ у собі» для Канта – це, як і для Лейбніца, світ, взятий «зсередини», тоді як явище – це світ, сприйнятий «ззовні». Річ у собі – це і є, власне, монада; тільки Кант, на відміну від Лейбніца, не вважає можливим пізнання сутності монади, оскільки, з його точки зору, мисленнєва конструкція, що не спирається на досвід, не є пізнанням» (Гайденко, 2000: 235).

[49] Ти заходиш так далеко, що вважаєш «душевне» тим же самим, що і «свідоме», тобто відоме тобі, не дивлячись на очевидні підтвердження того, що в твоєму душевному житті має відбуватися значно більше, аніж може знати твоя свідомість (Фрейд, 1999: 240).

[50] «Вроджену» схильність до зла, що виникає з огляду на власну провину людини, І. Кант і називає первопочатковою (radikales). Так усвідомлене «радикально зло» виражає себе у трьох формах, ступенях, які пов'язані з різновидом суб'єктивного самообману. Див. Яркеєв А.В. (2016). Кантіанська концепція радикального зла и її межа: етико-політичні імплікації / ОвВ. Яркеєв // Науковий щорічник Інституту філософії і права. – Електронний ресурс – Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/n/kantianskaya-kontseptsiya-radikalnogo-zla-i-ee-predel-etiko-politicheskie-implikatsii

(засекреченої) інформації можливе внаслідок прискіпливого аналізу та осмислення загальнодоступної інформації. Як кажуть, поміж рядків та у очевидному мовчанні приховуються зерна «чистої» інформації. Тому-то, представники чи не найпоінформованішої організації у світі, тобто ЦРУ, стверджують, що в районі 90 відсотків наявної і вивіреної інформації організація черпає з відкритих джерел, близько 9 відсотків – з конфіденційних джерел, у той чи інший спосіб отримуючи доступ до баз даних, засобів продукування, збирання і збереження інформації тощо, і лише близько 1 відсотка – з міжособистісних джерел, зокрема завдяки спецагентам тощо.

Тож для фахівця по роботі з інформацією важливо, насамперед, бути уважним та неупередженим як до змісту будь-якої інформації, так і до її джерела та умов і обставин, за яких подібна інформація продукується, поширюється, зазнає змін і уточнень абощо. При цьому, слід звертати увагу на характеристики джерела інформації, зокрема на надійність, ступінь кваліфікованості роботи з інформацією, довіру до джерела, його статус і рівень визнання серед фахівців, цінність та своєчасність інформації, яку подає джерело.

Що ж до особливо важливої інформації, то її, як правило, передають в умовах тет-а-тет, перестраховуючись від того, аби інформація була знята спеціальними засобами. Тому часто демонстровані у фільмах детективного жанру абощо «прогулянки» лісом чи ще десь далекі від того, аби убезпечити «переговорників» від витоку інформації. У контексті ж міжнародних відносин, як правило, досить конфіденційну інформацію, котра несе у собі високий збудливий заряд для мас або ж певних кіл і тому не може бути донесена, умовно кажучи, буденними каналами дипломатії, доносять посли або спеціальні посильні, якщо є необхідність уникнути хоч мінімального розголосу, надто публічного. При цьому, добре поширеним механізмом донесення подібного роду інформації у випадку відсутності дипломатичних відносин дотепер виявлялося «духовне спілкування», коли дипломатами чи послами по факту виявляються високопоставлені або високодовірені представники релігійних конфесій (церков). До прикладу, за часів СРСР при КДБ існувала спеціальна школа задля підготовки релігійних сановників-«дипломатів».

1.7. Конфіденційна інформація, її природа і властивості

У порівнянні конфіденційними джерелами конфіденційна інформація безпосередньо пов’язана з особою, а не із засобами. Переважну більшість прикладів подібної інформації складають відомості про фізичну особу, тобто одиничного представника людської спільноти, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою. Виняток щодо конфіденційності складає інформація про осіб, наділених владними повноваженнями, оскільки у такий спосіб мав би забезпечуватися контроль з боку правоохоронних органів, а надто громадськості за діяльністю посадовців, тобто представників спільноти, які у той чи інший спосіб долучені до розподілу

соціальних благ і перебувають у перманентному стані спокуси скористатися зі свого становища. крім суб'єктів владних повноважень. Дане трактування конфіденційної інформації узгоджене з частиною 2 статті 21 Закону України «Про інформацію». Тому поширення конфіденційної інформації відповідно до загальноприйнятих, у т.ч. юридично закріплених норм має залежати від бажання чи згоди відповідної особи. Особа самостійно визначається з умовами поширення конфіденційної інформації про себе в межах, визначених законом і, природно, з огляду на традиції спільноти тощо.

Сучасна система законів України кооптує у себе кілька визначень конфіденційної інформації з огляду на сферу поширення дії відповідного закону. Зокрема, у Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 року за № 2657-XII говориться про те, що «Конфіденційна інформація – інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов. При цьому у частині 2 статті 5 Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 року за № 2297-VI, який набрав чинності з 1 січня 2011 року, вказано, які саме дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації: «Персональні дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою. Не є конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень».

Згаданий Закон зазнавав численних змін останнім часом з огляду на необхідність узгодження з європейськими та міжнародними стандартами захисту даних, зокрема GDPR та Конвенцією 108+. Зокрема Законом України від 20.11.2012 року за № 5491-VI «Про внесення змін до Закону України «Про захист персональних даних» були внесені правки щодо норм, які врегульовують умови й порядок обробки персональних даних, а також права суб'єктів щодо оперування інформацією про них. Законом України від 16.05.2013 року за № 245-VII внесено зміни щодо положень, які стосуються доступу до конфіденційної інформації, у т.ч. й щодо низки виключень стосовно доступу до інформації. Законом України від 03.07.2013 року за № 383-VII, який набрав чинності у 2014 році, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних» передбачено суттєві за своєю змістовністю зміни, зокрема йдеться про оновлення механізмів захисту, зміни у правах суб'єктів персональних даних, визначення органу контролю, особливо у частині визначення ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у частині контролю за обігом та оперуванням конфіденційною інформацією. Загалом було внесено понад 20 суттєвих правок шляхом прийняття відповідних Законів (Закон України № 1170-VII від 27.03.2014; Закон України № 1262-VII від 13.05.2014; Закон України № 316-VIII від 09.04.2015; Закон України № 675-VIII від 03.09.2015; Закон України № 1774-VIII від 06.12.2016).

Своєю чергою у Законі України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 року за № 2939-VI наводиться дещо інше визначення:

«Конфіденційна інформація – статистична інформація, яка належить до інформації з обмеженим доступом і знаходиться у володінні, користуванні або розпорядженні окремого респондента та поширюється виключно за його згодою відповідно до погоджених з ним умов». Закон України «Про державну статистику» від 17.09.1992 року за № 2614-XII говорить, що «Конфіденційна інформація – відомості, включаючи "ноу-хау", що стосуються предмета договорів (контрактів), укладених в ході двостороннього військово-технічного співробітництва, які мають дійсну або потенційну комерційну цінність, невідомі третім особам, до яких немає вільного доступу на законній підставі, і власник яких вживає заходів для забезпечення їх конфіденційності. Прикладом визначення суті конфіденційної інформації може бути також витримка із «Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про взаємну охорону прав на результати інтелектуальної діяльності, що створені та надані в ході двостороннього військово-технічного співробітництва» Міжнародний документ від 18.10.2005 року де йдеться про те, що «Конфіденційна інформація – інформація про обліковий запис та пароль користувача, за допомогою якого забезпечується доступ до авторизованого електронного майданчика, інформація про учасника та його тендерну пропозицію до моменту розкриття тендерних пропозицій та інформація, що визначена учасником як конфіденційна, згідно з вимогами Закону України «Про публічні закупівлі».

Отже, у сухому підсумку поняттям «конфіденційна інформація», умовно кажучи, науковці, а, по-суті, ті суб’єкти, які у той чи інший спосіб залучені до змістотворення у просторі уже завжди наявного контексту, прагнуть виділити із загального інформаційного потоку і позначити ту область соціально значимої інформації, котра стосується соціального атома[51] в рамках теорії неолібералізму: характеризує його та/або ним про самого ж себе продукується.

Зрештою, підсумовуючи низку визначень і відсилань, можна дійти висновку, що за конфіденційною інформацією закріплені такі ключові характеристики:

- має обмежений доступ;
- зберігається та передається з дотриманням спеціальних правил;
- використовується лише у визначених цілях;
- розголошення може завдати шкоди власнику або іншим особам.

Своєю чергою в розрізі міжнародних відносин і світової політики до різновидів конфіденційної інформації прийнято зараховувати:

- дипломатичні документи, зокрема поради, депеші, звіти посольств;

[51] У контексті соціометрії Якоба Леві Морено під соціальним атомом прийнято розуміти найменший і разом з тим неподільний елемент соціальної системи, що перебуває у динамічних відносинах із її структурними елементами та системою загалом. По-суті, соціальний атом радше певне віртуальне утворення, так би мовити, на базі конкретного індивіда, котре у поточному бутті асоціюється з ним, однак у світі електронних технологій може бути перенесено на електронний носій. Таким чином, соціальний атом – це діюче начало, яке певним чином підтримує відносини з іншими діючими началами у межах соціального простору. Графічно соціальний атом прийнято передавати за посередництва чотирьох концентричних кіл, де найменше – позначає собою найближчі зв’язки, а останнє – потенційно ймовірні за збігу певних обставин чи умов. Див. Морено Я.Л. (2001). Соціометрія: Експериментальний метод и наука про суспільство / Я.Л. Морено // Пер. з англ. А. Боковикова, за ред. Золотовицкого Р.А. – Х.: Фоліо. – 427 с.

- розвідувальну інформацію, зокрема SIGINT, HUMINT, аналізи загроз, плани операцій;
- державну таємницю, зокрема стратегічні рішення, плани оборони, переговорні позиції;
- персональні дані, які перетинають кордони, зокрема дані, що передаються між державами або міжнародними організаціями.

При цьому SIGINT є абревіатурою, сформованою внаслідок скорочення Signals Intelligence, що означає розвідка сигналів. SIGINT передбачає насамперед збір та аналіз інформації, добутої шляхом перехоплення електронних сигналів. У міжнародних відносинах SIGINT є одним із ключових інструментів військової та політичної розвідки, часто використовується у міждержавній співпраці, наприклад, у рамках альянсу Five Eyes[52].

До структури SIGINT зараховують:

- COMINT (Communications Intelligence), що передбачає перехоплення та аналіз повідомлень, зокрема поширюваних за посередництва радіо, телефону, інтернет-комунікації тощо;
- ELINT (Electronic Intelligence), що передбачає збір даних про технічні характеристики електронних систем, зокрема радарів, навігаційних систем тощо;
- інші підвиди,наприклад, FISINT – Foreign Instrumentation Signals Intelligence, тобто перехоплення телеметрії та сигналів управління.

Своєю чергою HUMINT є абревіатурою, сформованою внаслідок скорочення Human Intelligence та передбачає розвідку, здійснювану шляхом оперування з людьми як носіями і поширювачами інформації. Йдеться про інформацію, набуту шляхом інтерв'ю, опитувань, допитів, агентурної діяльності, роботи з інформаторами, абощо. Використовується як у воєнній, так і в контррозвідувальній діяльності.

OSINT є абревіатурою, сформованою внаслідок скорочення Open Source Intelligence та передбачає розвідку, пов'язану із забором робочої інформації з відкритих джерел. Йдеться про роботу з джерелами, відкритими для публічного доступу, зокрема ЗМІ, інтернету, соціальних мереж, публічних документів, баз даних, конференцій тощо. При цьому OSINT вважається один із найпопулярніших і легальних способів збору інформації в сучасному світі.

IMINT є абревіатурою, сформованою внаслідок скорочення Imagery Intelligence та передбачає здійснення візуальної розвідки, або внаслідок роботи з образами та/або зображеннями. Йдеться про розвіддані, отримані шляхом аналізу фотографій та зображень, зібраних за допомогою супутників, дронів, літаків, розвідувальних камер тощо.

[52] Five Eyes (FVEY) – один із найпотужніших і найстаріших розвідувальних альянсів у сфері розвідки у світі, сформований п'ятьма англомовними країнами, який об'єднує зусилля для збору, обміну та аналізу розвідданих. Функціональність альянсу забезпечують NSA (Національне агентство безпеки) – США, GCHQ (Урядовий центр зв'язку) – Велика Британія, CSE (Communications Security Establishment) – Канада, ASD (Australian Signals Directorate) – Австралія, GCSB (Government Communications Security Bureau) – Нова Зеландія.

Щодо оперування конфіденційною інформацією в контексті міжнародних відносин та світової політики, то сформувалася нормативна та/або правова база, основу якої складають такі ключові галузі:

- дипломатичний захист і таємниця. Ключовою є Конвенція про дипломатичні відносини, прийнята у Відні у 1961 році. Конвенція встановлює режим дипломатичного представництва, визначає привілеї та/або імунітети, а також захист дипломатичної кореспонденції, зокрема йдеться про дипломатичну пошту та/або баґи. По-суті Конвенція є базовим міжнародно-правовим стандартом щодо захисту дипломатичних комунікацій;
- міжнародне регулювання персональних даних. Європейський GDPR і його правила трансферів мають вирішальний вплив на те, як держави та міжнародні структури організовують передачу персональних даних за кордон, зокрема в GDPR прописані вимоги щодо «адекватності» або «захищених механізмів»;
- сукупність національних законів про державну таємницю, спецслужби, захист інформації тощо.

При цьому GDPR за своєю суттю є регулятивним механізмом на кшталт закону, що набрав чинності 25 травня 2018 року та функціонує в просторі Європейського Союзу. За його посередництва забезпечується регулювання збору, обробки, зберігання та захисту персональних даних громадян ЄС. Відтак ключовою метою закону є забезпечення контролю громадян над власними персональними даними та уніфікація правил їх обробки по всьому ЄС.

Серед положень закону чільне місце належить таким:

- згода: організації та компанії повинні отримувати чітку згоду на обробку персональних даних;
- право на доступ: людина має право отримати копію своїх персональних даних, які є у розпорядженні організації чи компанії;
- право на забуття: людина має право вимагати видалення своїх даних;
- право на переступ: дані можуть та/або повинні бути переданими іншому контролеру за запитом власника персональних даних;
- обов’язкове повідомлення про витік: організації чи компанії зобов’язані повідомити власника персональних даних про витік його даних впродовж 72 годин;
- штрафи: порушення прав власника персональних даних можуть коштувати порушнику до 20 млн євро або до 4% його капіталообігу.

Суб’єкти господарювання та інші суб’єкти, які зобов’язані дотримуватись норм GDPR:

- будь-яка компанія та/або організація, яка обробляє персональні дані громадян ЄС, незалежно від місця розташування компанії.
- компанія та/або організація, яка не є резидентом країн, що входять до складу ЄС, якщо надає послуги або реалізує товари громадянам у межах ЄС.

GDPR встановлює такий перелік даних про особу як персональні:

- будь-яка інформація, яка дозволяє ідентифікувати особу, зокрема ім’я (ПІБ), адреса, електронна пошта, IP-адреса, cookie-файли;

- фото- та відеоматеріали особи;
- медичні, фінансові, біометричні дані особи.

Практичні механізми співпраці та зберігання конфіденційності поширені і підтримувані в середовищі ЄС та цивілізованому світі загалом:

- двосторонні/багатосторонні угоди про обмін розвідданими, зокрема формальні й неформальні домовленості, такі як UKUSA[53] / «Five Eyes» тощо, де встановлені правила обміну, обов'язки щодо зберігання й санкції вразі витоку інформації;
- засоби шифрування і оперування захищеними каналами зв'язку, а також класифікація інформації, контроль доступу (need-to-know), використання захищених сховищ;
- процедури перевірки (vetting) для доступу до секретної інформації: від оборонних установ до дипломатичних корпусів.

Ризики пов'язані з розголошенням конфіденційної інформації та можливі наслідки її розголошення:

- ускладнення у сфері дипломатії. Зокрема оприлюднення внутрішніх депеш може підірвати довіру між державами, ускладнити переговори і поставити під загрозу джерела інформації. Яскравим прикладом є публікація дипломатичних депеш WikiLeaks (2010), яка істотно вплинула на відносини і показала, як масове витікання може змінювати дипломатичну практику;
- підрив довіри в межах розвідувальної співпраці. Зокрема витоки інформації можуть призвести до підриву готовності партнерів ділитися чутливою інформацією, принаймні до тієї пори, поки не буде відновлена довіра. Останні розмови навколо витоків інформації 2024-2025 років яскраво демонструють, як інциденти можуть впливати на співпрацю навіть у рамках таких союзів, як Five Eyes.
- юридично-правового характеру виклики. Зокрема порушення національного законодавства про державну таємницю або міжнародних угод може тягнути кримінальну відповідальність, санкції або політичні наслідки.

Сучасні так звані демократичні спільноти мають справу юридично-правовими колізіями та соціальними конфліктами, породжуваними протистоянням поміж потужними суспільними запитами щодо прозорості політичних та дотичних до них процесів і подій в країні, особливо в розрізі дотримання прав людини, з одного боку, та потребою в розрізі підтримання нацбезпеки засекречувати певний обсяг інформації – з іншого. Як наслідок, аби запобігти подібним протистоянням і негативним наслідкам від них, з тим чи іншим успіхом функціонують такі механізми як журналістські редакційні фільтри; судові процедури; парламентський нагляд тощо.

[53] UKUSA (Signals Intelligence agreement, UKUS SIGINT,) – угода про радіотехнічну розвідувальну діяльність між Великобританією та США, тобто угода про співробітництво в галузі радіоелектронної розвідки, що виникла на базі двосторонньої угоди після закінчення Другої світової війни, до якої долучилися Канада, Австралія та Нова Зеландія. У роботі альянсу також беруть участь Німеччина, Японія, Республіка Корея, Туреччина та Норвегія, а останні роки й країни-члени НАТО.

1.8 Інформаційний чинник в історії міжнародних відносин та поступу людства

Сучаснику у масі своїй достеменно невідомо ані чим є людина, ані що є її джерелом та причиною появи, ані чим є спільнота тощо. Однак, з одного боку цікавість, а з іншого – страх перед невідомим в умовах явної інтелектуальної обмеженості та за неспроможності споглядати дійсність як вона є, спонукають сучасника у масі своїй підтримувати і відтворювати у поколіннях ілюзію обізнаності щодо свого минулого, історії розвитку, а у їх руслі і еволюції комунікаційних здібностей та властивостей, абощо.

Тож, якщо триматися примітивних світоглядних установок, нав'язуваних впродовж століть масам в руслі варіацій авраамізму, зокрема юдохристиянста та вульгарного еволюціонізму та/або мордехаїзму[54], то спектр засобів обміну опосередкованою інформацією, себто відомостями виник ще, умовно кажучи, на уявному світанку людства. Природно, лінійна логіка та/або банальне мислення наче б то відкривають факт того, що оперування засобами комунікації, будучи необхідним кроком під час переходу від «первісного стада» до формування людських спільнот, якщо відтворювати сфабриковану всесвітню історію у руслі еволюціонізму у контексті соціально-економічних формацій, стало набутком первісної людини. При цьому наче б то величезну роль у еволюціонуванні людини в масі своїй відіграли первісні форми праці людей, у процесі організації якої виникла потреба обміну «повідомленнями». Спочатку це були знаки, у т.ч. подавані за посередництва звуків, а потім начебто поступово розвивалося і вдосконалювалося розбірливе мовлення. Таким чином потреба в обміні інформацією привела до розвитку форм спілкування за посередництва знаків і символів, яким за своєю природою і є, наприклад, слова і водночас поняття. Останнє, в свою чергу, безумовно з позицій все тієї ж лінійної логіки, мало б сприяти, по-перше, виробленню соціальних еталонів поведінки; по-друге, згуртуванню членів спільнот (племен) під час організації виробничих процесів в характерних для первісного ладу галузях діяльності. При цьому як первісне і, очевидно, примітивне знакове і значно прогресивніше за первісне мовленнєве спілкування, що несло інформацію, виступали як складова частина екзистенції як людини, так і спільноти. Первісна комунікація, у т.ч. за посередництва символів і знакі,в не фіксованих в поняття, в якій були задіяні зір і слух як механізми, що забезпечували комунікацію, наче б то була потужним чинником впливу на первісних людей і, що особливо важливо, –

[54] Актуальність мордехаїзму, себто в масовій свідомості марксизму попри системну критику, залишається на досить високому рівні. Причин тому, очевидно, є декілька. Зокрема мордехаїм як упорядкована теорія досить зручний для того, аби стати основою світогляду затурканої соціальної істоти, внутрішній досвід якої зводиться до елементарних переживань задоволення і болю, а змітс її існування зводиться до задоволення так завних первинних потреб. Тому ідеями мордехаїзму залюбки оперують численні пройдисвіти від політики, себто ті, хто присвоїли собі ролі і статуси світових пророків, зокрема американський політолог, соціолог і державний діяч польського походження Збігнєв Казімеж Бжезінський (пол. Zbigniew Kazimierz Brzeziński): «Марксизм є новим, виключно важливим етапом у становленні людського світогляду. Марксизм означає перемогу людини, що активно ставиться до зовнішнього світу, над пасивною людиною, такою, що споглядає, і водночас перемогу розуму на вірою… Марксизм висуває на перше місце систематичне і строго наукове вивчення дійсності, так само як і керівництво дією, що витікає із цього вивчення» (Brzezinski, 1971, p. 34).

впливу на колективні настрої, притаманні стійкій людські групі, котрі, як відображає примітивна версія, тоді були чи не головною силою в організації життєдіяльності людських спільнот.

Отже, якщо мислити в руслі примітивного та/або вульгарного соціально-економічного еволюціонізму, то уже на перших етапах людської історії виникли інформаційні потоки, спрямовані, зокрема, на формування, підтримку та активізацію колективних настроїв, які з якогось доброго дива чомусь вперто позначають поняттям «громадська думка». Мовлення, жест, міміка стали факторами формування уявлень про оточуючий світ і способом впливу на поведінку людей як членів спільнот у період первісного ладу. Тож сформована зв'язка на початку соціальної еволюції сучасника «інформація – громадська думка» свідчить про те, що провісники майбутніх масово-інформаційних процесів почали зароджуватися вже у давні часи. Разом з тим наче б то з появою держави форми колективної життєдіяльності суттєво ускладнилися, що супроводжувалося удосконаленням і розширенням спектру виробничих процесів на фоні розподілу праці, і, як наслідок, сформувалися політичні інститути та з'явилися професіональні політики. У цей час особливо активну роль у поширенні суспільної інформації відіграють оратори. Політична діяльність великих ораторів давнини, зокрема Демосфена (Греція) і Цицерона (Рим), є яскравим прикладом того, що можна уже з більшою певністю назвати пражурналістською діяльністю, – цілеспрямоване розповсюдження в масі людей відомостей, що здійснюють на них ідейно-психологічний вплив, формують їхні думки, уявлення, прагнення, спонукають до тих чи інших дій.

З давніх-давен і донині усні виступи ораторів були і залишаються найважливішою формою масово-інформаційної діяльності. Представники державної влади розсилали з наказами гонців: глашатаїв, дяків, герольдів.

По наскельних малюнках, по написах на давніх спорудах і т.п. можна простежити, як у людському суспільстві формувалася потреба у гласності, вершиною якої врешті-решт стала свобода слова при демократичному устрої. Як ця потреба виражалася й закріплювалася в письмових текстах. Усне слово мобільне, емоційне, але напрочуд недовговічне. Звичайно, гонець, глашатай, герольд могли повторити звістку кілька разів, могли виразити її символічно, але й могли щось наплутати, щось забути.

Таким чином, одночасно з усними розвивалися письмові форми масово-інформаційної діяльності: державні інститути, громадські діячі, ієрархи церкви розсилали різноманітні письмові документи – послання, реляції, рескрипти, булли. Пізніше виникли прокламації, листівки, епістолярні форми кореспонденції. На їхній основі сформувалися жанри публіцистики, що широко увійшли до журналістської практики. Шлях людства від розбірливого мовлення до його викладання в письмовому вигляді зайняв кілька десятків тисячоліть.

Тоді ж з'явилося і щось на зразок газети. У великих за територією давніх державах (передусім у Римській імперії) усні форми поширення відомостей виявилися недостатніми, так само як і розсилка з гонцями письмових повідомлень. Тому виникли "писані" форми– подоби газет у вигляді зведень актуальних матеріалів різного роду і форм. Відомо, що уже в Давньому Єгипті

при дворі фараонів “виходила”, у вигляді папірусних сувоїв, газета”; на противагу їй існувало й опозиційне “видання. Але більш стійким виявилося інше пражурналістське підприємство: у римській державі за вказівкою Юлія Цезаря почали “виходити” й утрималися протягом століть (I ст. до н.е. – IV ст. н.е.) зведення різних відомостей. Призначені для них повідомлення писалися на покритих гіпсом дошках, які вивішувалися на видноті. У письмових копіях ці зведення розсилалися по містах і провінціях Риму, щоб тримати в курсі подій чиновників, військових, збирачів податків, місцевих управителів, повідомляти їм про рішення центральної влади. І в інших країнах, наприклад у Японії, до виникнення друкарської техніки існували “газети” – відбитки з обпалених глиняних дошок. Відома найстаріша” така “газета – “Іоміурі Каварабан” (“Читати й передавати відбиток”) за 1615 рік. В Англії розповсюджувалися рукописні листки “News Letters”, а в Росії протягом усього XVII сторіччя при дворі царя випускалися рукописні “Куранти” (від франц. courant “плинний”), які називалися також “Вісті”, “Стовпці”.

У давнину для фіксації тексту використовувалися глиняні та натерті воском дерев’яні дощечки, папірусні сувої (спосіб виготовлення папіруса винайдений в Єгипті, звідки багато століть він “експортувався” по всьому давньому світу). На зміну дерев’яним дощечкам прийшов папір, уперше отриманий у Китаї в I ст. н.е., звідки він потрапив до Японії (VI ст.) і через арабів в Європу (X ст.). Тут почали виготовляти папір з ганчір’я, деревного лубу, прядива (до середини XIX ст.). На Русі до появи паперу писали на бересті. Книги складали з пергаментних аркушів-пластин невидубленої шкіри з видаленим волосяним покровом (назва походить від міста Пергам у Малій Азії, де пергамент виготовлявся уже в II ст. до н.е.). При письмі користувалися очеретяною паличкою-пером (калам), волосяною щіточкою, дерев’яними паличками (стило у Римі, писало на Русі), гусячими та іншими перами.

З розвитком пражурналістської діяльності виникає потреба у фахівцях “інформаційної служби”. У середньовічній Європі були створені навіть своєрідні бюро із збирання та поширення письмової інформації – цехи письменників новин (Novellanti у Римі, Scrittori d’avviso у Венеції). Тоді ж виникло і слово “газета” – від назви монети “gazzetta”; за таку монету у Венеції можна було отримати для читання зведення новин.

З технологічної точки зору будь-які фахові знання у вигляді окремих записів не могли безпосередньо впливати на виробничий процес. По-перше, на заваді стояли посередники між нагромадженими знаннями та зацікавленими у цих знаннях людьми (спочатку жерці, пізніше – переписувачі й тлумачі книг), по-друге, рукописний варіант книги міг сприяти акту народження нового знання лише в тому дуже рідкому випадку, коли у автора книги та одного з нечисленних читачів дорогокоштовного фоліанта виявлявся “резонанс” конструктивних ідей. Ці бар’єри – незважаючи на те, що в Середньовіччі в умовах збільшення густоти населення посилювалися контакти, обмін виробами, сировиною та ідеями, утворювалися традиційні культури, розвивалася колективна пам’ять – об’єктивно заважали темпам розвитку людської цивілізації, і дане протиріччя було розв’язане в середині XV століття (1445 р.)

завдяки винаходу І.Гутенбергом друкарського верстата – за своєю суттю, машини для масового тиражування зафіксованих на матеріальному носії знань. Тут слід обмовитись, що це загальноприйнята в європейській історіографії технічного прогресу версія, згідно з якою факт появи за багато століть до І.Гутенберга друкарських верстатів на Далекому Сході (у Кореї та Китаї) аж ніяк не впливав на наступні значно пізніші їхні "перевідкриття" в країнах Заходу. Скажімо, у тому ж Китаї ще в VII сторіччі виникла ксилографія, а в XI – набірний друк.

Різко збільшивши тираж пасивних носіїв інформації – книг, книгодрукування вперше створило інформаційні передумови прискореного зростання продуктивних сил. Стимульований книгодрукуванням розвиток наук прискорював темпи накопичення систематизованих по галузях знань. Ці знання можна було швидко тиражувати, і вони ставали доступними для багатьох, нерідко далеко віддалених один від одного територіально та в часі, учасників внутрігалузевого процесу. За наступні після винаходу друкарського верстата три сторіччя інтенсивного зростання продуктивних сил виявилося можливим накопичити ту "критичну масу" соціально доступних знань, за якої розпочався стрімкоподібний процес розвитку промислового перевороту або, інакше кажучи, першої промислової революції. Знання, уречевлені через трудовий процес у верстати, машини, нові технологічні процеси та інші організаційно-технічні нововведення, ставали джерелом нових ідей і плідних наукових напрямків. Регенеративний цикл: знання – суспільне виробництво – знання, виявився замкнутим, і спіраль людської цивілізації з притаманною їй технологічністю почала розкручуватися з наростаючою швидкістю. Друкарський верстат зіграв під час запуску цього процесу роль інформаційного ключа, різко підвищивши пропускну спроможність соціального каналу обміну знаннями. З цього моменту почався необоротний поступальний рух людської цивілізації.

Відштовхуючись від цього соціально-економічного ґрунту, варто підкреслити: поряд з технологічним критерієм періодизації історії не менше значення мали духовно-культурні, релігійно-освітні зрушення. Істинна періодична преса народжувалася в політичних і релігійних зіткненнях феодального суспільства, коли для десятків тисяч землеробів світ перестав бути замкнутим у вузьке кільце селища. Ф.Енгельс оцінив ці процеси як прорив духовної диктатури церкви. І дійсно, якщо забігти наперед, то можна зробити важливий висновок: ті держави, які успішно реформували релігію і мали державний суверенітет, досягли великих успіхів практично в усіх сферах суспільного життя: духовній, політичній, економічній, соціальній. Це стосується сьогоднішніх європейських країн-лідерів людської цивілізації: Англії, Франції, Німеччини. Країни ж, які не змогли звільнитися від релігійного диктату і втратили державний суверенітет (або не мали його зовсім), були в Середньовіччі відкинуті на задвірки Європи і поповнили лави благополучних країн лише наприкінці XX сторіччя. Це стосується "вірних дочок" католицької церкви – Іспанії, Італії, Португалії, значною мірою Польщі.

Борючись з інквізицією, народні "пісні-хроніки", розповіді, листівки ставали оперативною хронікою часу. Такі міста, як Базель, Цюріх, Страсбург,

Майнц, Бамберг, Ерфурт, Бреслау, Лейпціг, Дрезден, Аугсбург, Нюрнберг, стають центрами, де "летючі листки" читаються вголос неграмотним, роздаються безкоштовно й кипами продаються на ринках. У науковій літературі це явище називається "журналістикою Реформації". Усі передумови сучасної служби новин і коментарів тут є в наявності: актуальність, масовість, тиражність. Не вистачає лише якості періодичності.

Уже в 1510 році в Парижі нараховувалося 10 друкарень. В Європі друкуються календарі, збірники відомостей, листки – безпосередні попередники газет, журналів, альманахів. У Росії перша датована книга ("Апостол") була випущена в 1564 році. Але з часу винайдення книгодрукування мине ще півтора століття, перш ніж друкарська техніка почне використовуватися для тиражування журналістської періодики.

Офіційно історія світової журналістики бере свій початок із середини XV сторіччя, коли німець Іоганн Гутенберг надрукував у Майнці Біблію – перше повнооб'ємне друковане видання в Європі. Він витратив більше чотирьох років на випуск двох томів Біблії накладом близько двохсот примірників. Над нею працювали шість майстрів на трьох друкарських верстатах протягом 1452-1455 років. Паралельно перша друкарня видавала "дрібну" друковану продукцію: метелики, календарі, бланки індульгенцій. Однак загальна продуктивність праці друкарні не перевищувала однієї сторінки набору на працівника в день. Одна сторінка – це 42 рядки, надруковані в дві колонки витонченим шрифтом, який наслідував рукописні латинські літери.

Замислимося: одна сторінка на день. Уже і при цих темпах підприємливий друкар міг забезпечити видання щотижневої чотирьох-шестиполосної газети тиражем у кілька сотень примірників. Але про газети на той час іще не думали. Справа в тому, що оці сто відбитків щотижневих новин нікому не були потрібні у тому ж невеликому середньовічному Майнці, де городяни передавали новини одне одному швидше за друкарів. А про новини з "далекого зарубіжжя" можна було дізнатися від паломників, священиків, відвідувачів ярмарок тощо. Тому життєздатними спочатку були справжні родоначальники періодичності – щорічники. Пізніше період видань скорочувався послідовно до півроку, до кварталу, двох місяців, місяця, двох тижнів.

Однак потреба в журналістській оперативності, подоланні інформацією бар'єрів часу й простору викликала до життя перші (в сучасному розумінні) газети, які з'явилися на європейському континенті. Вирішальним фактором появи журналістики виявилися соціально-економічні причини. Рубіж XVI – XVII століть – час активного становлення ринкових відносин, зростання міжнародної торгівлі. У цей же час виникають великі централізовані абсолютистські держави (Франція, потім Росія), розвиваються наука й культура, поширюється грамотність, зростає прошарок освічених людей, розширюється читацька аудиторія. Усі ці соціальні, політичні, культурні, економічні чинники стали поштовхом для більш широкого і регулярного поширення торговельної, комерційної, наукової, культурної інформації, а також політичної – про внутрішній і міжнародний стан справ. Технічні можливості тиражування інформації сприяють швидкому зростанню та розвитку всебічних

зв’язків між країнами. Саме тому час виходу на арену історії буржуазії з її економічними інтересами, а потім і політичними домаганнями супроводжувалися становленням і розвитком журналістики. Крім того, і феодально-клерикальні кола почали підтримувати розвиток преси, розуміючи її значення для політичної та ідеологічної боротьби.

Родоначальниками щотижневої газетної періодичності, а тим самим і сучасної журналістики в цілому, у першій половині XVII сторіччя є “Аугсбурзька газета” і “Страсбурзька газета”. Обидва ці видання почали виходити у великих друкарських містах у 1609 році. Перші друковані газети, розраховані насамперед на купців і городян, містили відомості про торговельні шляхи, ціни, хід торгівлі, рух товарів, внутрішнє життя країн, міждержавні відносини та іншу інформацію, важливу для ділових людей того часу. У 1622 р. приклад Німеччини та Франції наслідувала Англія (“Уїклі ньюз”).

Але найвідомішим періодичним органом стало інше щотижневе видання, яке почало виходити в 1631 році у Парижі під керівництвом медика Теофраста Ренодо. Створена за участю кардинала Ришельє, вона почала публікувати і політичні новини з орієнтацією на державні інтереси Франції. На титулі цього періодичного органу значилося “La Gazette” – це слово з часом перетворилося з власного ім’я на загальне – найменування типу періодичних видань. Щоправда, у багатьох західних країнах газети в наш час частіше іменуються словом “journal”, що означає “щоденник”. Родоначальник типу видань, відмінного від газет, – власне журналу – побачив світ у другій половині XVII сторіччя (5 січня 1665 року в Парижі). Його здійснив радник парламенту Дені де Салло, людина різнобічних інтересів і ділової кмітливості. Новонародженому дали солідне ім’я – “Журнал вчених”. Тут друкувалися повідомлення про відкриття й винаходи, описи наукових дослідів, анотації нових книг. Перша європейська промислово-наукова революція давала про себе знати пробудженням широкого інтересу до справ вчених. Наближалася епоха Просвітництва, і новий тип видань став її раннім провісником. До речі, багато країн європейського континенту за свою розгалужену нині систему ЗМІ мають завдячувати саме невтомним діячам-просвітникам, які заклали основу цієї системи, уперше започаткувавши тут (наприклад, у Скандинавії) періодичні видання. Варто зазначити, що за популярністю журнали відтіснили газети на друге місце і тримали першість 200 років – аж до кінця XIX сторіччя.

Але для XVII сторіччя в цілому максимальна періодичність видань становила термін один раз на тиждень. Це пов’язано з патріархальними часами журналістської професії – не за календарними строками, а за формами організації виробництва. Ранню добу становлення типів періодичних видань дослідники засобів масової інформації називають ерою “персонального журналізму”. Звичайно, це явище було зумовлене незмінністю аж до XIX сторіччя технічного оснащення виробництва й поширення газет і журналів.

Щоденний вихід газет став можливим на початку XVIII сторіччя. Так, в Європі та світі найдавніша щоденна газета “Вінер цайтунг” почала виходити в 1703 році. Поява щоденних видань стала гігантським кроком вперед у розвитку людського спілкування. Віднині, не знаючи особисто один одного, люди могли

отримувати інформацію, яка робила їх співпричетними до подій зовнішнього світу, перетворюючи часом або в друзів, або у ворогів. Горизонти комунікації ставали ширшими, коло інтересів людей – багатшим.

Напередодні Великої Французької революції виникає демократична політична преса газетного типу. Широкі матеріальні та інформаційні зв'язки між різними соціокультурними спільнотами привели, окрім усього іншого, до того, що в журналістику прийшла платна реклама. Так, "Британський вісник" (пізніше "Політичний вісник") ще в 1659 р. надрукував першу в країні рекламу достоїнств чаю. У Франції в 1831 році Еміль де Жірарден у газеті "Преса" першим впровадив розроблену ним концепцію масової, "інформаційної" преси на основі органічного поєднання в газеті, з одного боку, власне журналістики як виду діяльності й творчості, і, з другого, – платної реклами. У газеті "Конституціоналіст" уперше вийшла суцільна шпальта реклами (1851). Винахід фотографії теж був використаний редакціями. Доповнення текстів ілюстративним рядом зробив зовнішній вигляд газет і журналів більш привабливим для аудиторії, шпальта періодичних видань, якщо скористатися журналістським жаргоном, перестали бути "сліпими". У 1843 р. з'являється журнал "Ілюстрація", в якому текст посів другорядне місце по відношенню до фотографії, а через вісім років у згаданій уже газеті "Конституціоналіст" з'являється і перша рекламна ілюстрація. Французи стали першопрохідцями іще в трьох справах: у появі газетного "роману-фельєтону" як нової форми (романи О.Дюма-батька "Граф Монте-Кристо" та Е.Сю "Паризькі таємниці" друкувалися в газетах з номера в номер, що значно збільшувало газетні тиражі); у заснуванні журналістом Гавасом першого в світі інформаційного агентства; у заснуванні Луї Ашеттом першої в історії Франції монополії з поширення й транспортування періодичної преси (1850).

У XIX сторіччі європейська журналістика стала динамічно розвинутою, важливою галуззю громадсько-політичного, економічного, культурного життя суспільства. Вона відгукувалася на широке коло інтересів і запитів аудиторії, включаючи домознавство, аматорські заняття і моди. Політичні угруповання, урядові установи, наукові, культурні та інші товариства й асоціації прагнули мати свої видання, щоб за допомогою засобів масової інформації знайомити широкі кола громадськості зі сферою власних занять, здійснювати вплив на громадську думку та умонастрої людей. У журналістиці сформувалися напрямки, що відображали інтереси різних соціальних сил.

З часу Середньовіччя людям стало ясно, що принцип тотожності релігійних і державних кордонів шкідливий для розвитку країн у цілому та їхньої економіки насамперед. Цей принцип було відкинуто. Але на заміну прийшов національний принцип – в цілому позитивний. Науково-технічна революція вимагала розширення економічних зв'язків, котрі в свою чергу вимагали спілкування, мови. Це було однією з головних причин, з яких відбувалася консолідація націй. Економіка стала одномовною, і в XVIII – XIX століттях з утвердженням капіталізму починають формуватися нації. Однак виник принцип ідентичності державних та етнічних кордонів, внаслідок чого XIX і особливо XX сторіччя народили явище націоналізму. Паралельно цим

процесам у XIX сторіччі серед широких трудящих мас усе більший інтерес викликає комуністичне вчення К.Маркса та Ф.Енгельса, побудоване на християнських цінностях I ст. до н.е. – I ст. н.е. і дещо скориговане з метою утвердження своєї гегемонії. Саме в цей період у багатьох країнах Європи з'являються соціалістичні та націоналістичні партії різного гатунку, які починають видавати власні друковані органи. Вони свято вірять у правоту своєї справи, поступово формуючи громадську думку на власну користь. Таким чином, у демократичному русі з'являються дві крайнощі – націоналізм і комунізм, які перемагають у Німеччині, Італії, Угорщині, Румунії, Японії, Іспанії, Португалії, Фінляндії, СРСР, або ж мають значний вплив на громадську думку (приміром, в Англії, Норвегії). Наслідком цього стало встановлення тоталітарних режимів, які надовго відкинули ці країни від демократичного шляху розвитку. Зіткнення ж цих діаметрально протилежних полюсів призвело до двох надзвичайно руйнівних світових воєн.

Поступово людство помітило таку цікаву закономірність: чим багатшою була в конкретній країні мережа періодичних видань, тим швидше ініціювалися революційні зміни в суспільстві. І навпаки: будь-який тоталітарний устрій (СРСР часів Леніна – Сталіна – Хрущова – Брежнєва – Андропова – Черненка, Німеччина часів Гітлера, Італія часів Муссоліні, Угорщина часів Хорті, Румунія часів Антонеску, Іспанія часів Франко, Португалія часів Салазара – Каетану і т.д.) приречує періодику на бідність, і мережа періодичних видань у такій країні є відбиттям панування відомчої і партійно-ідеологічної бюрократії, монополії на інформацію й друковане слово. Вчені вивели формулу, згідно з якою щільність структури періодики – це розвинутість суспільної самосвідомості, її здатності аналізувати плинні процеси в науці, культурі, політиці, економіці. Це можливість представити й забезпечити різноманітність думок, поглядів, позицій та інтересів. Але це одночасно і засіб рефлексії над новими результатами і матеріалом досліджень, механізми введення нового в громадське та інтелектуальне життя.

Як підмічали й самі журналісти, здатність миритися з недосконалістю світу, складністю реальності, вмінням розуміти усіх інших діючих осіб нашого життєвого театру передбачає не лише терпимість, а й навички аналізу, контактність, певний інформаційний горизонт і культурний ресурс, котрого сьогодні немає або котрим володіє невелика група інтелектуалів, доволі невмілих у політиці або не бажаючих співробітничати з мас-медіа. Проте для досягнення стану зрілості, компетентності суспільства замало одної періодики, тому що культурний пласт та історична глибина досвіду, на які вона може працювати, характеризуються головним чином параметрами плинних подій, оперативною інформацією. Для зрілого ж суспільства, незалежного, автономного, тобто суспільства сильної демократії, з розвинутими представницькими інститутами, а значить, досвідом громадянської та політичної культури, вимагається набагато грунтовніший ресурс інтелектуальної, довголітньої внутрішньої роботи.

Лише з 1980-х років людська цивілізація почала все більше схилятися до думки, що економіка не може бути обмежена рамками однієї країни, – тобто

потрібні загальнопланетарні зв’язки. Сьогодні ці тенденції виразно проявляються в Західній Європі, де кордони перестають відігравати економічну роль, а надалі, мабуть, втратять і політичне значення. Проте одночасно відбувається і виникнення нових культурних осередків. Іншими словами, дивергенція культурна й національна супроводжується конвергенцією економічною та організаційною, ці два процеси ідуть поруч.

Із зростанням значення журналістики все ширше використовувалися різні технічні засоби для відтворення й передачі інформації (техніка гравірування для ілюстрування, телеграф для передачі повідомлень, залізниці для доставки тощо). У другій половині XIX сторіччя були винайдені способи відтворення фотографічних знімків з допомогою клішірування, ротаційна машина, лінотип. Газети і журнали завойовували широкі кола аудиторії, завдяки чому зростали тиражі і прибутки, формувалися редакційні гуртки, корпус професіональних журналістів. Наприкінці XIX сторіччя виділилися два різновиди журналістики: масова (для широкого читача з низів суспільства) і якісна (для заможних людей, правлячих кіл, інтелігенції). Вплив журналістики сильно зріс. Вона стала активно втручатися у внутрішньополітичну боротьбу та міжнародні відносини, виявилася здатною не лише впливати на прийняття політичних рішень, знищувати репутації політиків, а й скидати уряди. На перше місце вийшли щоденні газети, їхніх власників стали називати лордами (або баронами) преси, вони увійшли до правлячого істеблішменту суспільства.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Дайте характеристику людині як інформаційно зумовленій істоті.
2. Розкрийте відмінності оперування інформацією людиною, твариною або й іншою неантропною мислячою істотою.
3. Розкрийте відмінності оперування інформацією людьми залежно від їх рівня розвитку та/або стану свідомості/інтелекту.
4. Дайте характеристику суб’єкту як інформаційному посереднику, попередньо розкривши суть суб’єкта та явища інформаційного опосередкування.
5. Опишіть характерні риси та особливості функціонування сучасної спільноти крізь призму оперування та обміну інформацією, а також відповідні місце і можливості людини у сучасному комунікативному просторі.
6. Поміркуйте над тим, чим може бути/виявитися інформація за своєю природою і яке її місце та роль у бутті загалом.
7. Поміркуйте над тим, яким може бути функціональне навантаження інформації у Всесвіті та бутті людини та/або людської спільноти, попередньо вказавши який зміст вкладається в поняття «функціональне навантаження».
8. Розкрийте, які джерела інформації слід вважати природними та дайте їм характеристику, попередньо визначившись з суттю явища «природа».

9. Дайте характеристику феномену «контекст» як посереднику в обміні відомостями, розкрийте його властивості та походження.
10. Поміркуйте над тим, що прийнято розуміти під соціально значимою інформацією, та розкрийте форми прояву соціально значимої інформації.
11. Вкажіть, які ключові форми і способи поширення відомостей вам відомі та дайте їм характеристику.
12. Розкрийте суть та функціональне навантаження феномену «інформаційний шум», вкажіть його джерела і підстави для цілеспрямованого використання.
13. Поміркуйте над тим, які типи відомостей та/або соціально значимої інформації прийнято розрізняти, та опишіть їх типи.
14. Розкрийте природу відомостей, дайте характеристику їх когнітивному навантаженню та джерелам.
15. Поміркуйте над природою істини: її походженням, особливостями прояву, досяжністю для пізнання, доступністю для оперування.

Використана та актуальна література

1. Арендт Г. (1999). Становище людини / Ганна Арендт; [пер. М. Зубрицька]. – Л. : Літопис. – 254 с.
2. Бек У. (2001). Що таке глобалізація? / Пер. з нім. – Х.: Прогрес-Традиція. – 368 с.
3. Декларація щодо основних принципів, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини (1978). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_393
4. Європейські комунікації. Навчальний посібник. (2007) / Макаренко Є.А., Бебик В.М., Рижков М.М., Ожеван М.А. та ін.. – К.: ІМВ. – 367 с.
5. Забара І.М. (2012). Міжнародно-правове регулювання поширення інформації: теоретичні і практичні аспекти/ І.М. Забара // Форум права. – № 4. – С. 362-366.
6. Загальна декларація прав людини. (1948) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
7. Захарова І.В. (2024). Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навч. посіб. / І.В. Захарова, Л.Я. Філіпова, І.С. Задорожний, Д.А. Тарасенко ; 2-е вид., випр. і допов. Черкаси: Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова. – 347 с.
8. Калуга В.Ф. (2018). Основи світової політики: навчальний посібник / В.Ф. Калуга. – К. : Редакційно-видавничий відділ НУБіП України. – 132 с.
9. Калуга В.Ф. (2014). Ідентичність та самоідентичність в соціальному бутті людини: від конфлікту до єднання / В.Ф. Калуга. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М. – 412 с.
10. Калуга В.Ф. (2010). Екологія свідомості / В.Ф. Калуга – К. : Міленіум. – 154 с.
11. Калуга В.Ф. (2008). В пошуках шляху із пастки утилітарного світу : ірраціональні чинники облаштування спільного світу як альтернатива

засиллю приватного інтересу та надуманого раціоналізму / В.Ф. Калуга. – К. : Міленіум. – 162 с.
12. Кастанеда К. (1995). Окрема реальність / Карлос Кастанеда // . 1-2: Т.2. – К.: Софія. – 479 с.
13. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). (1998). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
15. Левицький С.А. (1995). Трагедія свободи / С.А. Левицький // Укладання, післямова: коментарі В.В. Сапова. – Х.: Канон. – 512 с.
16. Мартін Г.-П. (2001). Пастка глобалізації: атака на процвітання і демократію / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн // Пер. з нім. – Одеса.: Вид. дім «Альпіна». – С. 53.
17. Марущак А.І. (2007). Інформаційне право: доступ до інформаці: навч. посіб. / А.І. Марущак. – К. : КНТ. – 532 с.
18. Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру. (1936). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_229
19. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1973). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
20. Москвичова А.В. (2015). Міжнародна правосуб'єктність фізичної особи у доктрині міжнародного права / А.В. Москвичова, Д.І. Романченко //Актуальні проблеми сучасного міжнародного права :зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків. – Ч. 2. – С. 278-282.
21. Нестеренко О.В. (2012). Інформація в Україні: право на доступ / О.В. Нестеренко. – Х. : Акта. – 83 с.
22. Партико З.В. (2001). Образна концепція теорії інформації / Зіновій Васильович Партико; В.о. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка.– Львів : ЛНУ ім. І. Франка.– 133 с.
23. Почепцов Г.Г. (2008). Інформаційна політика : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання. – 663 с.
24. Ролз Дж. (1995). Теорія справедливості / Джон Ролз / Під ред. В.В. Целіщева. – К. : Знання. – 276 с.
25. Arendt H. (1982). Lectures on Kant's Political Philosophy / Hannah Arendt // The University of Chicago Pres, Chicago. – 138 p.
26. Brzezinski Z. Between Two Ages. America's Role in the Technotronic Era. New York, 1971. P. 73.
27. Edelman G., Tononi G.(2001). Consciousness. How Matter Becomes Imagination. London. Penguin

28. Gantz J. (2012). The Digital Universe in 2020: Big Data. Reinsel Bigger Digital Shadows, and Biggest Grow th in the Far East / John Gantz and David Reinsel // https://www.emc.com/collateral/analyst-reports/idc-the-digital-universe-in-2020.pdf
29. Münz S. Définitions sur l «hypertexte». – URL : http://fr.selfhtml.org/introduction/hypertexte/definitions.htm
30. Tononi G. (2012). A Voyage from the Brain to the Soul. London. Random House.

БАЗОВІ ФОРМИ ТА ПРОЯВИ ОПЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ І ЇХ ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ

2.1. Проблема істини та адекватного відображення

Проблема інформації безпосередньо ув'язана з проблемою істини вже хоча б тому, що сама проблема істини, точніше її розкриття і є оперуванням інформацією. Щодо симбіозу інформація-істини навіть можливо сформувати своєрідний каламбур в стилі анекдоту: ***істина настільки ж інформативна, наскільки інформація істинна***. Але про істинність інформації за відповідального та послідовного підходу, до згаданої проблеми не може йти мови, оскільки з огляду загально прийняте трактування поняття інформації охоплює собою відразу щонайменше три суттєво відмінних між собою стани інформації або й взагалі три різних явища, себто прояви буття, хай би й дотичних між собою. Йдеться про глибинну або інтегративну інформацію, яка не відображається за посередництва внутрішнього діалогу, а тому випадає за межі уваги суб'єкта, зануреного в поточні клопоти або такого, що перебуває в стані соціального анабіозу; відомості – опосередковану контекстом інформацію або явище, яке дозволяє доносити, фіксувати і обробляти сигнали за посередництва систем кодування і декодування, «вмонтованих» у оперативну систему суб'єкта, яку найчастіше ідентифікують як свідомість, у іншому випадку як розум або інтелект; та цифрову та/або електронну інформацію – явище, яке дозволяє поширювати зі швидкість поширення електромагнітного поля, зберігати та оперувати сигналами у вигляді послідовного набору кодонів «1 : 0» (цифрова інформація) або «напруга – відсутність напруги» (електронна інформація).

З огляду на розмежування трьох явищ, позначуваних поняттям інформація, істина, очевидно, безпосередньо пов'язана з відомостями. Саме за посередництва відомостей відбувається нарощування поінформованості суб'єктів у даному випадку щодо істини. А оскільки на рівні відомостей оперування відбувається винятково уявленнями, то залежно від світоглядної парадигми, у контексті якої формується уявлення про істину, а також від інтелектуальної потуги того, хто оперує уявленнями, формується різне визначення істини. Зокрема за посередництва знеособленого або, як прийнято його позначати, штучного інтелекту, тобто низки програмних процедур, які стоять за збором доступної інформації по заданій тематиці і виведенням так званого середнього статистичного[55], істина подається як «філософське поняття, яке означає відповідність знання дійсності, адекватне відображення об'єкта у свідомості суб'єкта» (ШІ). Разом з

[55] Оперативна система під загальною назвою ШІ, опрацьовує низку інформаційних одиниць, які відповідають пошуковому запиту і формує середньозважений опис предмету запиту. Оскільки фактично відсутнє калібрування, тим більше відсіювання численних кон'юнктурних або й відверто «тупих» міркувань, тобто явних дурниць з приводу предмету пошукового інтересу, то результат, якщо тільки він не стосується лінійної пошукової статистики, так званої інтелектуальної діяльності ШІ, як правило, досить примітивний, а часто й безглуздий, у іншому випадку – абсурдний або й неочікувано антигуманний. Взяти хоча до прикладу висновки ШІ щодо знищення людства як паразита на Землі.

тим в руслі наведеного визначення істини виводяться ключові характеристики останньої, а саме:

- об'єктивність, оскільки начебто істина не залежить від бажань чи переконань людини, вона відображає те, що реально існує. Щоправда істину, як і те, що існує, відображає суб'єкт за посередництва пізнання, а отже у результаті має справу лише з трактуваннями або інтерпретаціями, а чимось, що відкривається як воно є;
- конкретність, оскільки істина за визначенням начебто завжди пов'язана з певними умовами, часом, місцем, рівнем розвитку науки та суспільства. Однак знову ж таки за визначенням істина автоматично ідентифікується як абсолютна, тому не співвідноситься з жодними умовами – останні принципово зайві або недопустимі. Тому дана характеристика абсурдна або продукт обмеженого і тенденційно налаштованого інтелекту;
- історичність, оскільки начебто уявлення про істину змінюються в процесі розвитку пізнання, наближаючись до повнішого розуміння дійсності. Ідея історичності істини автоматично робить останню відносною, однак істина претендує на абсолютність;
- діалектичність, оскільки начебто істина поєднує в собі абсолютні й відносні елементи. Однак абсолютне є неподільним, а отже не може в собі нічого поєднувати, тим більше непоєднуване принципово, себто абсолютне та відносне.

Відтак у світлі примітивних міркувань підтримується навіть уявлення про види істини, а саме:

- абсолютну істину, себто таке собі повне, вичерпне знання про предмет пізнавальної цікавості, до якого начебто як до ідеалу, тяжіє наука як деяка результуюча сукупність пізнавальної активності суб'єкта у його множині;
- відносну істину, себто таке собі неповне, наближене знання, яке з часом уточняється й доповнюється.

Між тим до подібного казусу з характеристиками і видами істини, окрім іншого, призвела підміна понять та/або неадекватне їх змістовне наповнення. У даному випадку йдеться про підміну поняття «уявлення» на поняття «знання». Саме уявлення є предметом оперування на рівні внутрішнього діалогу, якщо мова йде про мислення людини, та в межах комунікації, якщо мова йде про дискурс, публічний, приватний, науковий чи будь-який інший. А ось знання є множиною оперативних можливостей, доступних суб'єкту у поточній його ситуації в ході його безпосередньої активності.

Очевидно, відмінне трактування суті знання породило і різне трактування суті істини врешті-решт. Зокрема йдеться про те, що у світлі так званого класичного підходу до філософування, репрезентованого, зокрема, Аристотелем істина розглядається як відповідність знання дійсності, тоді, як саме знання ідентифікується як такий вид поінформованості, який насамперед не суперечить формальній логіці у сформованим на основі її умовисновкам. Своєю чергою у руслі так званої когерентної теорія істини, репрезентованої насамперед Георгом Гегелем (нім Georg Wilhelm Friedrich Hegel) та Бертраном

Расселом (англ. Bertrand Arthur William Russell) істина розглядається як певна внутрішня узгодженість, себто когерентність того чи іншого твердження з певною системою знань або переконань. Відповідно в контексті згаданої теорії твердження розглядається як істинне в разі, якщо воно не суперечить іншим твердженням, визнаним істинними та приналежними до тієї ж системи когнітивного відображення дійсності, що й решта співвідносних тверджень. Оперування такими твердженнями передбачає дотримання вимог формальної логіки.

У прагматичній концепції, серед решти інших яскравими репрезентантами якої вважаються Джон Дьюї (англ. John Dewey), Вільям Джеймс (англ. William James), істина фактично зводиться до так званого практичного знання, оперування яким передбачає набуття користі, у т.ч. вигоди: істинним або правильним є те, що ефективно працює і приносить користь. Відповідно у заданому ракурсі істина завжди орієнтована на результат, практичну корисність в межах конкретного виду активності чи пошукової діяльності, тим самим носить, так би мовити, приземлений характер. При цьому приземленість істини допускає її змістовну «маневреність» або «гнучкість», оскільки зважаючи на ситуації та обставини і умови, супутні досягненню поставлених цілі чи мети, визначеність щодо істинності може суттєво варіювати, тим самим відкидаючи сумісність істини з директивними правилами чи законами.

У межах конвенціоналізму, який насамперед асоціюється з дослідником Жюлем Анрі Пуанкаре (фр. Jules Henri Poincaré), істина взагалі набирає ознак такого собі когнітивного компромісу, до якого так чи інакше доходять представники наукових кіл або й широкі маси як відтворювачі громадської думки загалом. А ось у руслі так званого постмодернізму[56] істина взагалі розглядається як деяка перемінна, суть якої обумовлюється особливостями культурного середовища і дискурсу, та притаманного їм контексту.

Відтак на фоні різних концепцій істини, згаданих вище, особливо, що стосується постмодернізму, звичний для більшості сучасників, не зважаючи на екзистенційні протиріччя між поколіннями, підхід до трактування істини як чогось абсолютного, що склався в лоні об'єктивізму[57], точніше вульгарного

[56] Постмодернізм (фр. postmodernisme – після модернізму) – соціально-культурна течія в просторі західної цивілізації, що сформувалася в другій половині XX століття як відповідь на масове розчарування в ідеалах, які афішував модернізм як течія в межах світоглядної парадигми, а саме в невідворотності і неспростовності прогресу, насамперед пов'язаного з (сліпою) вірою в потенціал сучасної науки як джерела новітніх технологій та техніки задовольнити усім запитам людства та справитися з поточними і можливими викликами, перед якими перманентно постає людство загалом та людина безпосередньо. Постмодернізму притаманно розмивання меж у соціальному та мистецькому середовищах, зокрема шляхом спростування суттєвих відмінностей між масовою, народною, поп та елітарними течіями в сфері культури загалом та мистецтві зокрема. Має місце маніфестація мінливості істини та відносності будь-яких цінностей. Еталонною стає Велика Посередність як потенція будь якої людини заявити про свою унікальність у будь-якій сфері діяльності, уникаючи мети досягти професіоналізму або елітарності. Тому постмодернізм спирається на деконструкцію, гру та іронію або сарказм як засоби розмиття меж та витворення ідеалу Великої Посередності.

[57] «Існування об'єктивної істини, тобто такої, яка не залежить від людини і від людства, визнається марксизмом безумовно. Визнання об'єктивної істини є основою всього марксизму» (Ленін В.І. (1909). Матеріалізм і емпіріокритицизм, розділ II, §1). «Практика є вище відчуття, бо вона має не лише достоїнство загальності, а й достоїнство безпосередньої дійсності»(там же, розділ II, §6). «Людське мислення за своєю природою здатне давати нам і дає абсолютну істину, яка складається з суми відносних істин. … Всі ці істини відносні, але в сукупності вони складають абсолютну істину» (там же. розділ II, §5).

матеріалізму, представленого насамперед так званою марксистсько-ленінською ідеологією, видається найбільш звичним, зрозумілим і прийнятним. При цьому висувані в межах згадуваної ідеології як основи совєцької світоглядної парадигми критерії істини видаються цілком слушними. Зокрема йдеться про такі критерії істинності:

- відповідність оперативного знання та/або відомостей так званій суспільній практиці, себто способу життєдіяльності спільноти;
- відповідність оперативного знання та/або відомостей притаманним підтримуваній і відтворюваній в межах спільноти системі законів, правил та раніше доведених положень, себто йдеться про так звану логічну[58] несуперечливість;
- підтверджуваність відповідності оперативного знання та/або відомостей поточній практиці за посередництва емпіричної перевірки, зокрема завдяки експерименту, а також досвіду;
- істинність знання та/або відомостей підтверджується завдяки перевірці, здійснюваній будь-яким суб'єктом, тобто істинність є носієм атрибуту інтерсуб'єктивності.

Таким чином в межах об'єктивізму, а ще точніше так званого марксистсько-ленінського вчення **істина** трактувалася як *відображення об'єктивної реальності у свідомості людини, незалежне від волі й бажань індивіда*. Таке трактування саме по собі виглядає вагомо і переконливо, але за умови та/або сліпої віри в те, що людині властиво відображати і пізнавати так звану об'єктивну реальність, знову ж таки незалежно від волі й бажань індивіда. Відтак стає очевидним механізм маніпулювання масовими уявленнями: хто визначає, якою є саме так звана об'єктивна реальність, той і визначає, що є істинним, а що є хибним. Тому не дивно, що кожна ідеологія як основа відповідної світоглядної парадигми вперто вибудовує «свою» об'єктивну реальність. Зокрема, повертаючись до марксизму-ленінізму, в численних наукових точніше так званих наукових працях ери зародження і активного насаджування вогнем, мечем і «полум'яним словом» або ж «проповіддю» «істини» масам на теренах складових тепер вже колишньої совєцької імперії (СРСР як її тривалий репрезентант), зокрема у текстах радянського марксиста 1920-тих років Абрама Мойсейовича Деборіна, відомого масам як Іоффе, Миколи Івановича Бухаріна, а далі у радянських підручниках з діалектичного матеріалізму фактично прописується ідея про те, що «істина завжди має класовий характер» і що «пролетарська ідеологія є носієм об'єктивної істини». Тому не дивно, що в авторитетних «писаних сховищах знання», себто словниках зафіксовані такі визначення: «Істина – це правильне, адекватне відображення об'єктивної дійсності в мисленні людини, що перевіряється практикою» (Філософський словник, 1954); «Марксизм-ленінізм

[58] Логіка як спосіб і метод формування умовисновків на основі інформаційних надходжень може бути формальною та/або математичної, на основі якої формуються алгоритми обчислювальних систем, а може бути, умовно кажучи, екзистенціальною, тобто такою, що відповідає побудові на погляд суб'єкта – продуцента певних ідей, несуперечливих його ключовому твердженню міркувань на основі підбору та оперуванню «зручними» фактами.

виходить з того, що істина об'єктивна за змістом, конкретна за характером і завжди пов'язана з класовою боротьбою» (Філософський словник, 1983), абощо.

Отже явна тенденційність щодо встановлення істинності в межах сумно чи славно звісного об'єктивізму, точніше марксизму-ленінізму, як кажуть, помітна неозброєним оком. Зокрема в площині освіти марксизм-ленінізм позиціонувався як єдина вірна наука про суспільство; у соціально-політичному житті істинним виступало все те, що відповідало рішенням партії (КПРС). І навпаки кібернетика, генетика, абощо довгий час піддавалися гонінням як буржуазні лженауки.

Звернення до очевидних і яскравих свідчень щодо когнітивних викривлень, а понад те, маніпулювання масами за посередництва тенденційного трактування істини має за мету виказати, що будь-які апеляції до істини приховують тенденційність. В такому разі, аби максимально уникнути тенденційності про істину доцільно формувати базове уявлення або ракурсі негативізму, тобто прибирання будь-яких ознак, або ж вдаватися до образного мислення, таким чином формуючи область можливого значення чи змістовності істини, без конкретного вказання.

У руслі негативізму **істина** *є тим, що не підлягає ані опису, ані осмисленню, ані встановленню емпіричним шляхом, однак є причиною і підставою самої потенції опису, осмислення та (емпіричного) досвіду*. У контексті образного мислення істина може розглядатися як форма та/або атрибут абсолюту, довершеності чи стан смерті[59] – стан абсолютної незмінності або початок початків, тобто такий незбагненний стан, у якому ще не відбулося розщеплення, відмежування руху і спокою, змінності і довершеності. По-суті, істину можна також порівняти із задумом, який ще не почав проявлятися в деталях, або потенцією, яка ще не прийшла в рух. Однак подібні спроби відобразити суть істини, умовно кажучи, не практичні на відміну від тенденційних визначень істини.

Таким чином, аби хай би й не покласти край різноманітним проявам маніпулювання, проте суттєво їх обмежити на будь-яких рівнях взаємодії та комунікації, у т.ч. й на міжнародному, було б доцільно ідентифікувати інформаційні потоки або посили за категоріальним розрізненням правда-омана.

Апеляція до дихотомії правда-омана в руслі комунікації має свої суттєві переваги. Зокрема, на відміну від істини, яка асоціюється в масах з об'єктивністю, тобто носить знеособлений характер, правда та омана навпаки відсилають до їх носія або репрезентанта, себто суб'єкта. Таким чином формуються умови та обставини для спрацьовування принципу невіддільності інформації від її джерела[60]. Тобто кожен реципієнт інформаційного посилу,

[59] Смерть у побутовому її трактуванні є не чим іншим як констатацією трансформації і водночас розпадом ідентичності, навіть якщо такий розпад сприймається процесуально, а не одномоментно. Тобто на побутовому рівні інтерпретації суті смерті, остання є таким собі поворотним моментом в існуванні чогось, але жодним чином не фактом припинення існування, тобто фіксації відсутності будь-яких змін (руху).

[60] Невіддільність інформації від її джерела і є дійсним станом любові. Всі решта феноменів соціокультурного існування людини, позначуваних як любов, є прив'язаностями – станами фіксації певної залежності від об'єкту чи предмету прив'язаності як засобу задоволення певного спектру бажань або просто джерела задоволення. У

сприйматиме чи відкидатиме останній не буквально як щось, істинність або хибність чого очевидні, а зважуватиме з огляду на його джерело на предмет його правдивості чи омани. Таким чином значно звужується поле для маніпулювання завдяки апеляції до авторитетності самої інформації, як наче б то очевидної, об'єктивної та ґрунтовної.

Разом з тим, концентрація на дихотомії правда-брехня, суттєво підвищує рівень оперативності суб'єкта та ефективності його діяльності, оскільки він не слідує чітко заданій певними стереотипами (принципами, правилами, законами, бутафорними цінностями тощо) траєкторії активності кожного разу, коли постає перед певною категорією викликів або завдань, оскільки віддає собі раду в тому, що за відсутності істини та/або можливості її встановити, те, що попереднього разу розцінювалося по-одному, на поточний момент має розцінюватися вже по-іншому, а отже потребує нових підходів та рішень.

Зрештою осмислення суті правди та омани відкриває факт того, що вони однаково далекі від істини, оскільки її встановити принципово не можливо, а помилятися можуть цілі маси або колективи (жити ілюзіями або хибними переконаннями, піднісши їх до статусу істини), свято вірячи в свою правоту. Тож ключова відмінність між правдою та оманою полягає в намірі. Намір передати чи донести до іншого відомості таким чином, аби передати те, що безпосередньо сприймається самим суб'єктом, є правдою. Своєю чергою намір спотворити з певною метою чи ціллю те, що, знову ж таки, безпосередньо сприймається самим суб'єктом, є оманою або брехнею. Таким чином оперування правдою і брехнею, на відміну від істини, повертає комунікації життя і безпосередність, оскільки привносить глибоке ірраціональне начало, витісняючи схоластичний об'єктивізм, за яким приховується тяжіння до маніпулювання, а отже «оскотинення» людини до стану людини-маси.

Як варіант, оперування дихотомією правда-омана перенацілює увагу людини зі слів на справи, на активність інших. Тепер саме активність – дії,

---

той же час любов є первісним станом буття, першопричиною: «І ми пізнали й увірували в ту любов, яку має до нас Бог. Бог є любов, і хто перебуває в любові, перебуває в Бозі, і Бог у ньому» (Івана 4:16) та «Хто не любить, той не пізнав Бога, бо Бог є любов» (Івана 4:8) – по-суті, гностичні тексти, хоч і кооптовані до колективної монографії «Біблія». Що ж до побутового або масово реплікованого і фактично сповідуваного світогляду, то в його контексті першопричина набирає виразу «релігійного» бога, себто ідола. Тому для допитливих стає очевидним, що продуценти авррамічної світоглядної парадигми у множині її варіацій від юдаїзму до мордехаїму (марксизму), точніше комунізму вдалися до технік маніпулювання, аби малого жидівського бога, атрибутами якого є адонай, саваот, ієгова, абощо в уяві людини в масі своїй звести до статусу первопричини, асоціювавши його з любов'ю, у т.ч. шляхом популяризації сфабрикованого твердження: бог (саме малий жидівський) є любов. У той же час у колективній монографії «Біблія» чітко фіксовано, що жидівський бог ниций, підлий і т.д., а понад те ревнивий та мстивий: Не вклоняйся їм і не служи їм, бо Я, Господь, Бог твій, Бог ревнивий, що карає дітей за провину батьків до третього і четвертого покоління тих, хто ненавидить Мене» (Вихід 20:5); «Бо Господь, Бог твій, — вогонь поїдаючий, Бог ревнивий» (Второзаконня 4:24); «Не вклонятимешся їм і не служитимеш їм, бо Я, Господь, Бог твій, Бог ревнивий, що карає дітей за провину батьків до третього й четвертого покоління тих, хто ненавидить Мене» (Второзаконня 5:9); «Бо Господь, Бог твій, Бог ревнивий серед тебе, щоб не запалився гнів Господа, Бога твого, на тебе, і щоб Він не вигубив тебе з лиця землі» (Второзаконня 6:15); «Господь є Бог заздрісний і мстивий; мститься Господь і повен гніву; мститься Господь ворогам Своїм і не прощає противникам Своїм» (Наум 1:2); «Мені помста і відплата, коли похитнеться їхня нога; бо день погибелі їхньої близький, і поспішає те, що чекає їх» (Второзаконня 32:35); «Боже мстивостей, Господи, Боже мстивостей, явися!» (Псалом 94 (93):1); «Не мстіться самі, улюблені, але дайте місце гніву Божому. Бо написано: Мені помста, Я відплачу, говорить Господь» (Римлян 12:19 (Новий Завіт, ап. Павло).

вчинки або й поведінка загалом стають джерелом інформації, а не думки й ідеї, до яких вдається суб'єкт, а тим більше оператор, що реалізує маніпулятивні проекти. У такому розрізі спрацьовує принцип «По їхніх плодах ви пізнаєте їх. Бо хіба ж виноград на тернині збирають, або фіґи із будяків?» (Матвія 7:16, Біблія в пер. Івана Огієнка 1962)

Таким чином вибудовування міжнародних комунікацій, підтримання діалогу і взаємодії, зведених на принципах правди і омани значно ускладнюють маніпуляторам формувати актуальну для них повістку денну. Тому по факту тяжіння до проголошень «істин» на широкі маси легко встановити і викрити маніпулятора. Щоправда в такому разі залишається відкритим питання, а чи справді маси, точніше людина в масі своїй, хоче відмовитися від маніпуляції та позбутися маніпуляторів, так чином поставши перед фактом власної обмеженості, незграбності, нездарності або й інфантильності? Тож чи не комфортніше сучаснику жити ілюзією, сфабрикованою маніпулятором, тим самим маючи у своєму розпорядженні перелік «винних» у власних негараздах, а насправді бездарності? Наприклад, вірити в «доброго бога» і поклонятися йому, не замислюючись над тим, як один і той самий бог благословляє на братовбивство ворогуючі сторони. Або ж вірити в те, що хтось має дбати про інших тільки тому, йому нібито це довірили під час наче б то демократичних виборів. Зрештою вірити в те, що хтось комусь чимось зобов'язаний і мусить дбати про, умовно кажучи, про чужі інтереси понад свої.

Врешті-решт, відмова від ілюзії спроможності опанувати істину (тоталітаризм[61]) і оперувати нею, а отже комунікація і взаємодія в координатах правди-омани на будь-якому рівні від приватного до міжнародного підштовхує як персональних так і колективних суб'єктів до нарощування рівня відповідальності, а отже усвідомлення. В такому разі йдеться про зміну стилю і способу сприйняття і ставлення суб'єкта до самого себе, іншого та світу загалом. До речі, подібний трансформація ситуації людини, колективних суб'єктів та людства цілком ймовірно призведе до значно тіснішої інтеграції людства, заснованої на повазі і взаєморозумінні. Але знову ж виникає питання, а чи справді людина, а отже й людство тяжіє до розвитку і примноження свого потенціалу? Чи в останньому криється дійсний зміст існування і життє-діяльності людини в масі своїй?

[61] За відсутності інших, значно доречніших і точніших та глибших за змістом понять, поняттям тоталітаризм у даному разі позначається не стільки різновид політичного режиму, стільки факт і феномен устрою та функціонування симбіозу країни і держави, суть яких зводиться до того тоталітаризм передбачає засилля однієї ідеї, всепоглинаюче охоплення нею якщо й не всіх елементів спільноти, то її левової частки. Такі представники перетворюють на адептів ідеї, тобто її репрезентанів для мас та на її фанатів – сліпо вірячих в її непогрішимість і водночас істинність.

2.2. Суть уявлення та знання як ключових форм соціально значимої інформації

Наявність численної кількості теорій, не лише у даному випадку щодо природи комунікації, але в лоні так званої науки[62] загалом, не залежно від того гуманітарний, природничий чи прикладний це зріз, як і наявність численних релігійних культів, між іншим, надто яскраво, аж так яскраво, що того не можуть і не хочуть помічати переважна більшість «затурканих» поважних «мислителів», висвітлює кілька базових або екзистенціальних, себто поточних, котрі перебувають на повістці сьогодення, умовно кажучи, істин, точніше фактів життєдіяльності людини в масі своїй. По-перше, пізнавальні можливості людини в масі своїй суттєво обмежені, якщо дивитися на проблему з точки зору співвідношення начебто встановленої суті предметів дослідницької цікавості з множиною проблем, які ще належить тільки дослідити та/або пізнати, а з іншого боку – саме по собі пізнання принципово не встановлює і не розкриває що б то було як воно є саме по собі, а не відкривається людині як потенціал задовольняти ті чи інші її запити, у т.ч. потреби. Це повсякчас демонструє саме життя. Зокрема факт обмеженості та тенденційності пізнання зафіксував та осмислив в публічному середовищі, окрім інших, один зі стовпів філософії усіх часів і народів, скільки себе пам'ятає людство, представник німецької класичної філософії Іммануїл Кант. По-друге, теоретизуючи, людина жодним чином не має справи, ані з дійсністю як вона є, ані зі знанням відповідно. Предметом і результатом міркувань, які переважно зводяться до оціночних суджень[63], є винятково уявлення, з яких і формується реальність[64] – така собі інтерсуб'єктивна картина світу або сам світ. По-третє, концентруючись на пізнанні як нібито єдиному способові осягненні дійсності, людина відмовляє собі у можливості скористатися іншими, притаманними їй від природи засобами схоплення дійсності, бездумно вважаючи останні вигадкою. Таким чином людина в'язне в багні буденної затурканості, приймаючи те як належне і

[62] «Наука зникла уже давно. Нині ми маємо справу з псевдонаукою» (Аджмаль Хусейн). «All our science is just a cookery book, with an orthodox theory of cooking that nobody's allowed to question, and a list of recipes that mustn't be added to except by special permission from the head cook» (Вся наша наука – це лише кулінарна книга з офіційною теорією приготування їжі, яку нікому не дозволено сумніватися, і переліком рецептів, які можна додавати лише за спеціальним дозволом головного кухаря) (Huxley, 1932, p. 98). З огляду на наведені твердження щодо стану сучасної науки, а також враховуючи загально відтворюване уявлення про науку, пропонується в межах контексту цього посібника оперувати таким визначенням науки: «Упорядкована сукупність фактів, виявлених експериментальним шляхом або набутих іншим способом і верифікованих на практиці, у тій чи іншій сфері людської активності, уявлення про природу та причинність яких (фактів) представлено у вигляді конкурентних поміж собою гіпотез та/або теорій. При цьому в основу будь-яких гіпотез чи теорій неодмінно покладені міфи – базові твердження, істинність яких приймається винятково на сліпу віру з огляду хоча б на принципову обмеженість пізнавальних можливостей людини» (Калуга, 2024, с. 15).

[63] Судження – відомосні (інформаційні) одиниці процесуального характеру, за посередництва яких на рівні свідомості мислячої істоти фіксуються у вигляді результуючих тверджень ті чи інші відношення, які встановлюють потенціал об'єкта уваги задовольняти певним очікуванням та/або запитам кого б або й чого б то було.

[64] У світлі релятивізму, а також різних езотеричних течій реальність ідентифікується як дещо похідне від дійсності, як «продукт» масового перманентного відтворення простору, як сукупності умов і обставин перманентного існування. тобто реальність є не строго об'єктивною, а інтерсуб'єктивною – тим, що знаходиться поміж тих, хто її відтворює і водночас елементом їх існування, практично невідчужуваним і неспростовним.

єдино можливий спосіб існування[65]. Інакше кажучи, людина у масі своїй тримається логіки буднів і жодним чином навіть припустити не наважаються, що безпосереднє сприйняття відкриває дійсність як вона є[66].

Але щоб сутнісно розрізнити дійсність та реальність для початку, очевидно, слід прояснити, чим же є насправді уявлення і як воно формується, а також чим є знання і яка його природа; зрештою, як уявлення та знання співвідносяться поміж собою та з інформацією загалом.

У поточному існуванні найчастіше під знанням прийнято розуміти такий собі «продукт» пізнавальної активності – по-суті, наслідок реалізації властивості людини відображати у свідомості відображуване в ній же, що є рефлексією, представлений за посередництва так чи інакше упорядкованих вражень щодо відображуваного предмету, котрий перебуває в зоні схоплення увагою. Простіше кажучи, у буденному, у т.ч. так званому науковому трактуванні та/або розумінні знанням є все те, що дозволяє певним чином відображати існуюче або так чи інакше представлене у досвіді, у т.ч. засвоєні у ході навчання абстрактні інформаційні одиниці, наприклад, математичні формули, моральні принципи, релігійні та наукові догмати, зокрема, образ іудо-християнського бога, образ атома чи електрона абощо. Таке відображення завжди має бути системним, тобто певним чином упорядкованим та бути синхронним із «загальною картиною світу», при-таманній кожній людині без винятку. Відтак, «поточне знання» завжди має системний характер, тобто не вступає в конфлікт із загальною картиною світу, яка формується під тиском соціального оточення у кожного (психічно здорового) індивіда, оскільки «суспільство «надає» нам цінності, логіку і запас інформації (як, між іншим, і дезінформації), які складають наше «знання» (Berger, 1963, p. 54).

Отже, умовно кажучи, побутове, себто масово репліковане і системно вживане у поточній життєдіяльності людини в масі своїй, а точніше – теоретичне знання завжди є соціально значимим і значущим, разом з тим соціально санкціонованим. При цьому факт санкціонування соціально значимого знання залишається фактом навіть тоді, коли певне знання, виглядає так наче б то воно вступає у конфлікт із масово поширеною світоглядною парадигмою абощо. Причиною тому, тобто соціальній обумовленості побутового – масово відтворюваного знання є його властивість бути доступним для масового поширення, обміну, прийняття та сприйняття іншими, себто сприймабельності поза критичним мисленням, відчуттям міри і збалансованості, абощо.

Насправді ж поширенню, обміну і сприйманню підлягає якраз не знання, а інформація у стані відомостей або ж різновид інформацій, яким є відомості.

---

[65] «Людина як подвійно унікальна істота цікава ще й тим, що наділена властивістю довільно формувати образи та враження, а отже творити свою, штучну реальність. Відповідно вона перманентно перебуває в небезпеці опинитися в пастці власних ілюзій і залишатися там тривалий час, іноді аж до кінця своїх днів. Тому буденна людина автоматично позбавлена певності (навіть попри те або й з огляду на те, що вона може виявитися закоренілим фанатиком) щодо всього, з чим вона має справу, на що направляє свою увагу та активність» (Калуга, 2014, с. 27).

[66] «Пізнання наділене можливістю приховувати те, що початково доступне схопленню поза пізнавальною діяльністю» (Хайдеггер, 1998: 127).

Дійсне знання[67] *є підставою для чистої практики*. Знаючий – діє. Поінформований – вагається, зважує, наче б то приймає рішення, тобто вчиняє ментальні дії, пов'язані з обґрунтуванням вже здійсненого до цього неусвідомленого рішення на основі збігу обставин, зокрема представлених як певні стимули. Таким чином знання є безпосередньою підставою для дії, тоді як інформація у вигляді відомостей є підставою для міркувань і, як наслідок, опосередкованих міркуваннями реакцій. При цьому наслідки реалізації безпосереднього знання завжди уже відомі, хоча, як би це парадоксально звучало, найчастіше не усвідомлювані, бо всяке знання завжди уже передбачає відповідний йому, умовно кажучи, наслідок, який в очах сконцентрованої на суєті (турботі) людини набуває вигляду результату. Тоді як, поінформованість про що б то було передбачає реакцію, наслідки якої, як здається, можуть бути різноманітними: від бажаних до згубних, певною мірою прогнозовані, однак ніколи не єдино можливими та стовідсотково адекватними до потоку подій у світлі факту явної обмеженості і тенденційності пізнання.

До речі, з приводу відмінності між дійсним знанням та відомостями досить виразно висловився суфійський мислитель Абу-Хамід аль-Газалі: «Окрім таких речей, як поінформованість та здатність поширювати інформацію, існує ще й знання, котре виявляється значно вищою формою людської думки».

Відтак, соціально значима інформація або відомості за своєю природою є сукупністю уявлень про предмет пізнання чи дослідницької цікавості, у т.ч. набутих досвідним шляхом. Уявлення уже завжди є результатом інтерпретації, опертої на **контекст** – *умова та обставина соціального буття людини, що є причиною і підставою порозуміння поміж індивідами, оскільки дозволяє наповнювати ідентичним або схожим змістом однакові поняття, принаймні розуміти та інтерпретувати альтернативний зміст, яким наповнює те чи інше поняття опонент*. У такому разі **уявлення** – *це засіб відображення реальності у множині її проявів, який завжди передбачає контекст, соціальне середовище та можливість бути поширеним і сприйнятим іншими за посередництва символів та знаків, які, окрім іншого, формують мову*. Разом з тим, уявлення є засобом підтримання цілісної картини світу, а отже «будівельним матеріалом», з якого зведена реальність, або світ як він відкривається мислячій істоті в процесі її практично невпинного проговорювання.

Тож, у кінцевому варіанті знання, уявлення та інформація є феноменами, невід'ємно властивими буттю сучасної людини, природу і взаємозв'язок яких можна розкрити лише шляхом розкриття природи самого буття, а також людини, опираючись на її досвід та практику. Зі заданих позицій під уявленням варто розуміти спосіб теоретичного, тобто опосередкованого контекстом, відображення реальності – штучного помешкання людини або світу. Уявлення – «продукт» інтерпретації як форми поточного пізнання. Останнє означає,

[67] «Знання виявляється чимось, що витікає з самої природи речі, є її, так би мовити, голографічним відображенням, а не тим, що існує окремо від речі, тобто продуктом мисленнєвої чи якоїсь іншої активності людини або іншої, наділеної свідомістю чи розумом, істоти» (Калуга, 2014: 29). Тобто знання в потоці існування людини у масі своїй є онтологічною даністю, тоді як діапазон доступу, себто оперування знаннями на рівні будь-якої форми активності, закріплюється за кожним конкретно залежно від його інтелектуального потенціалу, спроможностей, навичок, тощо.

окрім іншого, що всякий опис, усяка констатація реальності за посередництва символів і знаків ніколи не розкриває дійсність як вона є, а лише реальність. Тому всяка сучасна наука чи ідеологія (релігійна абощо) в теорії має справу лише з упорядкованими уявленнями про ту чи іншу сферу пізнавальної цікавості та/або активності людини, що зводяться на базі аксіоматичних, тобто таких, істинність яких не можливо ані встановити, ані спростувати, а тільки домовитися щодо визнання як належного. Своєю чергою, «Чисте ж Знання людина реалізує винятково на практиці та констатує факт його існування за умови, коли під тиском певних факторів, зокрема афекту, страху, здивування, замилування абощо в неї на якийсь час припиняється внутрішній діалог і її сприйняттю безпосередньо відкривається предмет чи світ як він є насправді, тобто в дійсності поза штучним світом помешкання людини» (Калуга, 2014: 37).

Таким чином знання, як воно є, не просто не передбачає, але й, так би мовити, не терпить посередників. Інакше, всяке опосередковане нібито знання є лише уявленням. Знання є нерозривним з чистою практикою поза всяким контекстом, тоді як, уявлення неспростовно сполучене з говорінням і можливе винятково завдяки контексту. Спосіб безпосереднього, тобто поза контекстом та/або внутрішнім діалогом відображення буття як такого та в усіх можливих його проявах є чиста інформація, а отже глибинна чи інтегративна (чиста) інформація є, по-суті, субстанцією Свідомості. У поєднанні з чистим імпульсом чиста інформація формує Знання. Тобто Знання передбачає рух, реалізацію, розгортання – загалом активність, цілком ймовірно, будучи її чистим джерелом і причиною.

З іншого боку, свідомість, як деякий «механізм» і водночас своєрідний простір оперування уявленнями, концентрована на самій собі, тобто індивідуалізована (персоналізована) свідомість, є рефлексією. Рефлексія можлива лише за наявності посередника, яким безумовно є контекст. Відповідно соціально значима, тобто доступна для інтерпретації іншим, інформація набирає форми уявлення, яких би форм набувало останнє, наприклад, так званого, математичного знання або природничих чи інших законів. «Тінню» будь-якого уявлення або соціально значимої інформації, тобто відомостей завжди є згода як механізм утвердження визнання та легітимації того ж таки уявлення. При цьому варіанти стверджування чи заперечення якої б то було інформації чи уявлення не мають жодного значення. Значення має сам факт актуальності того чи іншого уявлення, зосередження на ньому уваги, ведення суперечок навколо того чи іншого уявлення, оскільки усяке актуальне уже завжди автоматично є існуючим, попри те, що його існування підтверджують чи спростовують.

Врешті-решт усяке уявлення, на відміну від знання, як і усяка цілеспрямовано (свідомо) поширювана чи отримувана інформація можливі лише тому, що існує контекст. ***Контекст*** у такому разі є своєрідним посередником, який робить можливим усякий інформаційний контакт та обмін змістовним. Саме контекст є носієм базових змістів, котрими наповнюються (базові) поняття. При цьому базові змісти практично завжди допускають певний спектр трактувань, що спираються на наявний досвід або інші підстави, притаманні тому, хто

трактує. Останнє є підставою для формування цілого динамічного спектру трактувань будь-якого явища, речі чи процесу, представлених у бутті людини та водночас спільноти. Окрім іншого, така ситуація щодо контексту і трактування понять є підставою і причиною для практично неуникненних і неспростовних суперечок на основі різночитань і т.п.

Формою прояву контексту є мова. Сама по собі мова без контексту, «прошитого» у ній, була б просто набором звукових вібрацій, можливо упорядкованих відповідно до якихось критеріїв, наприклад, чергування голосних і приголосних тощо. Але як тільки такі вібрації набудь упорядкування, то саме упорядкування уже передбачає контекст – підставу для надання змісту вібраціям та основу для їх систематизації. Отже, мова без контексту не можлива. А сам контекст виявляється таким собі загадковим явищем у бутті всякої системи, що автоматично передбачає взаємодію поміж її елементами на основі обміну системою упорядкованих сигналів, кожен з яких неодмінно несе базовий зміст. Таким чином, образно кажучи, контекст є таким собі «продуктом» і проявом задуму творця щодо свого творіння, його функціонального навантаження, котре для самого творіння, швидше за все, відкривається як зміст його існування. Звідси можна зробити досить неординарний висновок про те, що всяка сигнальна система, наразі мова, містить у собі приховані змісти існування того, хто послуговується нею. Питання лише у методі виявлення змісту. Щоправда, зважаючи на загальну «затурканість» мас, у т.ч. і тих їх представників, що мають академічні звання чи церковні або інші сани, герменевтика (від грец. ερμηνεύειν – тлумачити) в усіх її різновидах від філософської у виконанні Фрідріха Шлейєрмахера, Вільгельма Дільтея та інших до тлумачення Тори, Біблії, Кабали, Корану тощо, виявилася, м'яко кажучи, малодієвим методом щодо віднаходження істини як вона є. Хоча з іншого боку, та ж таки герменевтика в руках релігійних та ідеологічних, у т.ч. і наукових «пророків» та «пастирів» виявилася добрим засобом для формування світоглядних парадигм, котрими «засліплені» маси, себто великі групи соціальних істот, зосереджених на поточних клопотах. Відтак, тлумачення дійсності або, умовно кажучи, «свідчень» про дійсність, що набрали сакральних форм, у прагненні людини осягнути саму дійсність виявляються великою перепоною чи перешкодою, а з іншого боку, суттєвим стримуючим фактором, котрий відволікає увагу від дійсності тих, хто її з тих чи інших причин не готовий сприйняти. Отже переважна більшість тлумачень, щоб не сказати практично усі тлумачення створюють таку собі когнітивну завісу – своєрідний інформаційний шум.

У світлі міжнародної інформації, її продукування та обміну нею, сутнісне розрізнення знання і уявлення створює підстави для осмислення низки моментів. Зокрема йдеться про те, що дійсна причинність подій, що відбувається в світі, не підлягає безпосередньому встановленню (внаслідок чи завдяки пізнанню), а отже комунікація з приводу чого б то було та взаємодія відбувається за посередництва і на основі тією чи іншою мірою систематизованих уявлень про що б то було, притаманних комунікаторам та/або суб'єктам міжнародних відносин. Уявлення, на відміну від знань (нейтральні за своєю

природою та позбавлені будь-яких суджень) несуть відбиток суб'єктивності, тобто особливостей сприйняття і інтепретації чого б то було. Останнє означає, що уявлення про що б то було будь-якого суб'єкта принципово не можуть бути ідентичними уявленням про те саме, притаманних іншим суб'єктам. У такому разі вони можуть бути подібними, себто сумісними або відчутно відмінними, тобто несумісними. Несумісні уявлення формують поле протистоянні або когнітивного конфлікту, який завжди несе в собі потенцію перерости в ширший конфлікт аж до конфронтації і відкритого протистояння.

Сам факт сумісності-несумісності уявлень створює базис для формування цілого спектру інструментів, до оперування якими вдаються (вимушені вдаватися) суб'єкти під час взаємодії, наприклад, шукаючи компроміс, спосіб змусити прийняти свої уявлення як істинні, абощо. Таким чином оперування уявленнями в процесі будь-якої осмисленої, тобто супроводжуваної внутрішнім діалогом та/або комунікацією діяльності формує широке поле варіантів взаємодії і взаємовпливу між суб'єктами, до яких ті тяжіють вдаватися, будучи обумовленими певними обставинами. Ці варіанти взаємодії породжують численні предмети дослідницької цікавості і уваги в різних так званих наукових сферах, у т.ч. політичній, соціологічній, правовій тощо.

2.3. Проблема суб'єктивної та об'єктивної інформації, суб'єкт як інформаційний посередник

Неадекватне відображення дійсності є ключовою причиною неефективної активності, а з позицій змістовності людського буття – вимушеної діяльності, яка не приносить задоволення[68] і, як наслідок, підриває відчуття змістовності та/або повноти існування. Інакше кажучи, людина діє, бо має діяти, точніше, бо принципово не може не діяти, тобто перебувати в стані абсолютного спокою або недіяння, а не діє тому, що вона у тому знаходить задоволення та бачить, саме бачить, тобто усвідомлено встановлює, а не вигадує зміст та/або шлях чи спосіб реалізації свого покликання. Водночас, оскільки домінантна форма відображення, притаманна сучасній людині у масі своїй, щоб не сказати єдино доступна їй на поточний момент, пов'язана з опосередкованою або соціально значимою інформацією, тобто відомостями, то неадекватне відображення суті, себто первинного змісту, який в них закладено, відомостей, якщо й не

[68] Задоволення – саме те, чого прагне усе живе, оскільки воно є станом фіксації на бажанні і разом з тим міри його реалізації, тоді як, бажання є базовим джерелом активності та пусковим механізмом будь-яких дій, у т.ч і мисленнєвих. Своєю чергою так чи інакше протилежні задоволенню за своїм модусом переживання також кореняться в потенції реалізації бажань, наприклад, неможливості задовольнити певне бажання або конфлікті бажань. Тому будь-яка активність, якою б ницою або ж благородною вона видавалася завжди пов'язана із отриманням або відсутністю можливості чи забороною отримання задоволення шляхом реалізації конкретних бажань, частина з яких, до речі найчастіше навіть не усвідомлюється індивідом, бо на рівні свідомості має місце уникнення фіксації подібних бажань, так, наче вони не притаманні індивіду. Причиною тому можуть бути певні стереотипи або й переконання, набуті внаслідок виховання чи набуття певного досвіду. Що ж до чистої активності поза бажанням, то така спирається на намір – бажання без бажання. Чиста активність породжує відчуття умиротворення або стану внутрішньої цілісності і гармонії, у якому інтегровані та урівноважені усі переживання. Тому відчуття умиротворення не передбачає альтернативних переживань, які б його урівноважували.

принципово, то суттєво впливає на особливості відображення дійсності людиною.

Корінь же плутанини лежить на поверхні, але, як на диво, залишається непоміченим, оскільки видається банальним, принаймні для допитливих. Йдеться про неадекватне трактування понять «об'єктивність» та «суб'єктивність» і похідних від них, а в результаті – неадекватне змістовне наповнення понять «об'єктивна» та відповідно «суб'єктивна інформація». Посилаючись на статтю В. Свириденка про об'єктивність, розміщену у Філософському енциклопедичному словнику за редакцією В.І. Шинкарука та ін. (2002), Вікіпедія подає таке визначення: «Об'єктивність – філософське поняття, що означає характеристику предмета, зміст знання чи спосіб існування (дійсності), яка полягає в їхній незалежності від людської свідомості (суб'єкта пізнання)». Тут же подається визначення об'єктивної істини як «уявлень і думок, зміст яких відповідає об'єктам, відображуваним свідомістю, адекватних цим об'єктам і тому не залежних ні від людини, ні від людства»[69]. І це попри те, що кожен (дипломований) філософ безумовно має бути знайомий з теоріями пізнання різних ключових мислителів, а не лише Георга Гегеля і Карла Маркса, уродженого Мордехая, а отже добре усвідомлювати, що подібні твердження про об'єктивність є явно, щонайменше, непереконливими, а, по-суті, хибними, по-суті, виписаними у контексті так званого «марксизму-ленінізму». Відтак, так звана об'єктивна інформація не несе і принципово не може нести у собі прямого та адекватного відображення чого б то було, тим більше, що всяка соціально значима інформація завжди опосередкована через контекст, а контекст, його природа і походження залишаються загадкою для людини та сприймається і приймається нею як даність, атрибут її існування. Як наслідок, об'єктивна інформація насправді є інтерсуб'єктивною інформацією, тобто такою, адекватність якої встановлюється не інакше як шляхом досягнення згоди про її адекватність, тобто за посередництва визнання. Подібна згода досягається окремими, умовно кажучи, фахівцями під час обговорень, тоді як масами автоматично підтверджується, а по суті приймається на сліпу віру. Яскравим хай би й примітивним прикладом у даному випадку може послугувати визнання Плутона у 2006 році у ході роботи XXVI Асамблеї Міжнародного астрономічного союзу планетоїдом (карликовою планетою), хоча до того він визнавався 9-ю планетою Сонячної системи, а чим насправді є феномен «Плутона» жодній, орієнтованій на опосередковану інформацію, істоті не відомо. До речі, у такий спосіб стає очевидним маніпулювання світоглядними основами людини і людства загалом, зокрема його історією, коли окремі «фахівці-історики» визначають, які, коли і у якій послідовності мали місце ті чи інші факти в історії етносу, народу, нації, людства загалом, якщо останнє вважати цілісним автохтонним явищем, що має єдине джерело свого походження, а не конгломерат, наприклад, автохтонних рас або й етносів. Або коли «фахівці-освітяни», точніше за їх «спинами» ідеологи та ті, хто стоїть

[69] Див. Інститут філософії АН СРСР (1962). «Основи марксистської філософії» (українська). Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР. – с. 127.

за ними, визначають, яку міфологію, наприклад, вивчати у межах шкільних предметів, зокрема історії або й навіть богослов'я у світській-то державі, а яку ні; які і яких авторів художні твори вважати гідними для вивчення у рамках шкільної програми, а які і яких ні.

Між тим, процес і водночас явище об'єктивації інформації, м'яко кажучи, на догоду тій чи іншій світоглядній парадигмі або й «витівкам» у її контексті «батькам» чи «вождям» народів, окрім того, що відкриває прямий шлях до системного маніпулювання інформацією[70], у т.ч. у світових масштабах, він ще й дозволяє приховувати або маскувати самих маніпуляторів, а також знімати в очах мас з них відповідальність за наслідки подібних маніпуляцій. А ось фіксація на суб'єктивній інформації, точніше відомостях чи повідомленнях автоматично відсилає до її джерела. Тобто той, хто поширює певні відомості від свого імені, несе відповідальність за їх зміст і можливі (прогнозовані) наслідки, що для посередньої людини надто обтяжливо, оскільки вона не має достатніх ресурсів перейняти відповідальність за своє існування на саму себе – вона, умовно кажучи, істота системи.

Але й з суб'єктивністю як відправною точкою щодо оперування відомостями не все так просто та однозначно, як може видатися на перший погляд. Знову ж таки у Вікіпедії з посиланням на Роберта Соломона[71] говориться, що «суб'єктивність – це прояв уявлень людини (суб'єкта) про навколишній світ, її точки зору, почуттів, переконань та бажань. У філософії цьому терміну зазвичай протиставляють об'єктивність». До того ж, буденне розуміння або лінійне трактування за суб'єктивністю вбачає неспростовну упередженість, зумовлену специфікою смаків, переконань, інтенцій, особливостей досвіду тощо суб'єкта. При цьому, з функціональної точки зору складається стійке враження, що суб'єктом є всяке дієве начало, джерело інтенцій, намірів, оціночних суджень, зрештою, така собі точка відліку і водночас «міра усім речам» (Протагор), оскільки наділена здатністю розрізняти добро та зло, принаймні посилаючись практично на догмати усіх існуючих нині релігій, добре відомих людству. Тобто суб'єкт є активним началом, яке водночас діє і відображає дію. Однак, може виявитися, що суб'єкт, принаймні у тому ракурсі, як себе знає (усвідомлює) людина, не є і принципово не може бути, ані джерелом дії, себто абсолютною спонтанністю (це атрибут бога в монотеїстичних релігіях як джерела буття та усякого сущого у ньому), ані самодостатнім джерелом міркувань та суджень як засобів відображення дійсності, оскільки не є суверенним[72] буттям (знову ж таки це атрибут бога в

[70] Гарантією того, що маніпулювання інформацією а, по факту, відомостями принесе, образно кажучи, добрі плоди маніпуляторам та/або їх замовники чи кураторам, є доведення представника спільноти у масі своїй до стану соціального болванчика – слухняного бездумного реципієнта, що реагує радше не на зміст, а на емоційний заряд та контекст повідомлення.

[71] Див. Robert C. Solomon. (2005). Subjectivity // Honderich, Ted. Oxford Companion to Philosophy. – Oxford University Press. – 900 p.

[72] «Жодна людина не може бути суверенна, бо не людина, а люди заселяють землю – і не через, як це стверджує традиція від часів Платона, обмеженість людської сили, що робить її залежною від допомоги інших» (Арендт, 1999: 180)

монотеїстичних релігіях як вічного, а отже самодостатнього буття, у якому і через яке усе суще є сущим).

Відтак, швидше за все, суб'єкт, принаймні представлений людиною, є лише посередником, зокрема дії[73], оскільки людина, на думку, наприклад, Ганни Арендт (англ. Hanna Arendt), «має опиратися у своєму бутті на поєднання свободи та не-суверенності, тобто здатності започатковувати щось абсолютно нове і нездатності контролювати чи передбачувати наслідки започаткованого нею» (Арендт, 2002, с. 125), адже «щоб бути вільною, дія має бути вільною від мотивації, з одного боку, і від поставленої мети як заздалегідь прогнозованого результату – з другого» (Арендт, 2002, с. 160). У дійсності ж виявляється, що будь-яка дія завжди уже вплетена у вервечку інших дій, будучи реакцією на попередні дії та причиною для наступних дій. Зрештою, буденна людина виявляє себе у поточному існуванні заручницею численних парадоксів, які утримують її у ситуації, так званого, замкненого кільця, коли вона не має можливості, ані відмовитися від чогось, ані набути його. Зокрема, щодо дії, то людина не може знати, ані дійсної причини своїх дій, ані дійсних наслідків, однак вимушена ставитися до дії так, ніби вона може контролювати свої дії, будучи свідомої їх причин і наслідків. Останнього, щонайменше вимагає юридична сфера, неодмінно передбачаючи наявність відповідального (винного) за наслідки будь-яких дій чи певної активності, навіть, якщо останні були учинені з необережності або за відсутності належного знання (усвідомлення). Виняток у згаданому контексті з юридичної точки зору становлять хіба що недієздатні, та й то відповідальність за їхні діяння мають у такому разі нести опікуни.

Разом з тим, людина виявляється також посередником міркувань. Оскільки обмін міркуваннями, точніше їх змістами не можливий без посередника, яким є контекст, то глибинним джерелом усяких міркувань завжди є уже те, що умовно можна назвати контекстом[74]. Щоправда, буденна людина воліє не помічати цей факт, продовжуючи сліпо вірити у те, що міркування народжуються саме в її свідомості (розумі, абощо), попри те, що нездатна утримувати великі об'єми інформації і відслідковувати її першоджерела[75]. Суб'єктивна ж унікальність міркувань у такому разі полягає не у їх змісті, а у комбінації ідей[76] як складових елементів міркувань, а також міри їх відповідності поточним обставинам, себто рівня адекватності. Відтак, висловлюючи міркування, суб'єкт відповідає не стільки за зміст складових

[73] «Те, що людина спроможна діяти, означає, що від неї можна очікувати несподіваности, що вона здатна виконувати те, що нескінченно неймовірне» (Арендт, 1999: 136).

[74] «Відповідно до даоських уявлень, людина – це стріла, випущена з небес; істинні ідеї – «ідеогени» - людина отримує із Всесвіту і на інтелектуальному рівні трансформує їх, створюючи світ людської культури». Пучко Л.Г. (2004). Многомерная медицина. Система самодиагностики и самоисцеления человека. – 10-е изд., испр. и доп. – М.: АНС. – 432 с. – С. 37.

[75] «Чи не мав би я бути бочкою пам'яті, коли б захотів зберегти при собі ще й причини власних міркувань? Для мене й того занадто, що я зберігаю самі ці думки, хоча окремі з них й вилітають» (Ніцше, Так казав Заратустра).

[76] Відповідно до даоських уявлень, людина – це стріла, випущена з небес; істинні ідеї – «ідеогени» - людина отримує із Всесвіту і на інтелектуальному рівні трансформує їх, створюючи світ людської культури" (Пучко Л.Г. (2004). Багатомірна медицина. Система самодіагностики и самозцілення людини. – 10-е вид., випр. та доп. – Х.: АНС, – 432 с. – С. 37.)

елементів міркувань, який існує уже ‘a priori’ (додосвідно)[77], а за особливості підбору та комбінування ідей в потік міркувань, зокрема за логіку викладу, у іншому випадку за послідовність[78] висвітлення, а також відповідність обставинам та/або критичному мисленню, здоровому глузду, естетичному смаку тощо.

Тож, спираючись на вище сказане, можна дійти висновку, що суб’єктивна інформація, тобто відомості такою ж мірою і таким же чином відображають що б то було, як і об’єктивна інформація (відомості) з тією лише суттєвою різницею, що об’єктивна інформація некритично сприймається масами чи більшістю, а також фахівцями у масі своїй як така, що відповідає умовам і обставинам, за яких вона адекватно відображає явища, процеси та речі і разом з тим відповідає здоровому глузду (common sense), а отже нібито й дійсності, тобто є істинною, тоді як, відповідність суб’єктивної інформації обставинам і умовам, за яких вона відображає що б то було, а отже і відповідність її здоровому глузду автоматично ставиться під сумнів. Інакше кажучи, суб’єктивна інформація на відміну від, так званої, об’єктивної інформації в очах її реципієнтів завжди потребує перевірки на достеменність, вивірення на слушність і т.п.. При цьому суб’єктивна інформація, авторитетність джерела якої приймається автоматично як належне завдяки сліпій вірі, ідентифікується як об’єктивна інформація. Наприклад, тиран, себто вождь (пророк абощо) принципово не може помилятися в очах людини-маси (фанатика).

Усвідомлення суттєвої відмінності між так званою об’єктивною та суб’єктивною інформацією (відомостями) стимулює до переосмислення, окрім іншого, систем причинно-наслідкових зв’язків, притаманних будь-якому процесу та події, у т.ч. у контексті міжнародних відносин та світової політики, а також міжнародної інформації. Зокрема формується інший ракурс аналізу та осмислення різноманітних відомосних посилів, якими наповнюється інформаційний простір спільнот і, як наслідок, актуалізуються додаткові захисні механізми щодо масового маніпулювання, у т.ч. нав’язування певних ідей і стереотипів, підбурювання до певних масових дій і рухів тощо.

2.4. Феномен «експертне знання», його суть, функціональне навантаження у інформаційному просторі

Однією із форм відомостей (інформації), що вирізняється суб’єктивним характером походження, однак тяжіє до, так званого, об’єктивного відображення певної області людського буття чи діяльності є так зване

[77] «Все уже давно сказано, але, оскільки ніхто не слухає, доводиться повторювати знову і знову» (де Ларошфуко Франсуа або де Шарден Пьер Тейяр).

[78] З функціональної точки зору послідовність полягає у відповідності поміж собою думок, висловлювань та вчинків. У такому випадку послідовність є прямим протиставленням таким явищам, як «подвійні стандарти», хитрування, абощо. Що ж до логіки у такому разі, то йдеться про її побутовий зріз – тенденційний підбір аргументів на користь зрозумілої, зручної або вигідної версії чого б то було, у т.ч. наукових теорій, відгуків, інформаційних посилів, абощо. У даному разі є досить показовою вислів Георга Гегеля: «Якщо моя теорія не узгоджується з фактами, – тим гірше для фактів».

експертне знання. **Експертне знання** – *це результат системної інтелектуальної активності, що поєднує у собі пошук, збір, обробку інформації, її осмислення в ході аналізу, синтезу, дедукції та/або індукції, інших методів отримання нового знання (уявлення, що піддається верифікації), точніше відомостей на базі (раніше) залучених відомостей*. При цьому часто трапляється так, що експертне знання підмінюється профанним знанням. На відміну від експертного, ***профанне знання*** продукує суб'єкт (профан[79]), який має поверхове уявлення про сферу своїх досліджень та/або не має належних чи достатніх навичок оперування дослідницьким інструментарієм, зокрема методами пізнання, тим більше спеціальними або високоінтелектуальними засобами і водночас відзначається низьким рівнем, умовно кажучи, «**дослідницької порядності**» – *схильності, що проявляється як властивість дослідника бути послідовним у своїх пошуках та висновках, зокрема приймати до уваги усю наявну інформативну базу та/або фактаж, а отже уникати вибірковості, упереджено осмислюючи та/або маніпулюючи останніми з огляду на власну обмеженість та тенденційність та/або зацікавленість*.

Причиною плутанини поміж експертним і представленим як експертне, а насправді профанним знанням часто стає низька порядність або й нахабність тих, хто вважає і видає себе за експерта чи фахівця, отримавши відповідні задокументовані посвідчення, наприклад вчені і наукові звання, в іншому випадку кваліфікацію спеціаліста, обманним чи корупційним шляхом, аби уникнути викриття неналежної підготовки чи інтелектуальних потужностей.

Відтак, якщо говорити про експерта, то його мають характеризувати, окрім інших, такі якості:

- природна допитливість;
- схильність до проникнення у деталі та стійка увага;
- високий потенціал (розподільча здатність або функціональні можливості) інтелекту[80];
- поєднання здорового глузду[81] та критичного мислення[82], що урівнова-жують одне одного, тобто дозволяють уникати стереотипів та упереджених висновків, однак утримують у межах інтерсуб'єктивного досвіду чи контексту;

---

[79] Профан (лат. Profanus) – той, хто не має святості; нечистий; непосвячений; неосвічений; темний) – поняття, яке вживають у двох значеннях: у прямому – у Стародавньому Римі – той, хто не мав права входити до храму; переносному – особа, не обізнана в якій-небудь галузі, некомпетентна особа. див. Великий тлумачний словник сучасної української мови, (2003) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: Перун. – 1440 с.

[80] Механізм, «вмонтований» чи то у свідомість, чи то у розум, за посередництва якого виявляються і встановлюються зв'язки як ключова структурна характеристики чи атрибут чого б то було.

[81] Здоровий глузд (sensus communis) – механізм, що забезпечує порозуміння між членами спільноти, створюючи спільну платформу для обміну міркуваннями, за версією Г. Арендт, яка слідує в цьому питанні у руслі Кантової етики і епістемології. Г. Арендт виходить з кантівської тези про те, що суб'єктивний принцип, який лише через відчуття, а не через поняття, однак на рівні всезагальної значущості визначає, що подобається і що не подобається (Beiner, 1982, p. 122). Отже здоровий глузд є не приватним відчуттям, а публічним та виступає в якості ідеальної норми, що спирається на згоду та консенсус серед мислячих, наділених здатністю міркувати, суб'єктів. Як наслідок: «Кант робить висновок, що ми правомірно можемо віднести естетичні міркування та смак до відчуття солідарності або публічного відчуття» (Beiner, 1982, p. 122). Смак в такому разі слід розуміти як здатність, на основі якої можливий процес оцінювання того, що робить наші відчуття або почуття універсально комунікабельними без посередництва концепцій (Kaluha, 2022, p 65).

[82] Критичне мислення – стиль і спосіб мислення, що характеризується спроможністю мислячого суб'єкта встановлювати зв'язок між уявленнями, якими він оперує та спроможністю зміст подібних уявлень

- схильність до нетипових рішень та нестандартного мислення, здатність продукувати нові варіанти рішень або суттєво трансформувати під вимоги ситуації уже наявні;
- вагомий досвід роботи, інакше кажучи, максимально велика кількість засвоєних методик роботи з інформацією у певній області людської активності та/або буття;
- високий особистий статус, тобто здатність довіряти собі, бути інертним до диктату авторитетів, нечутливим до конформізму тощо;
- визнання колег, котрі таким чином засвідчують високі якості експерта і, як наслідок, формують певну ауру підтримки;

не зайвими також будуть:

- професійна на рівні з особистою порядністю та послідовністю[83];
- добра життєва школа, а також престижна освіта;
- активна публічна, оперта на наукову, діяльність;
- наявність високоякісних публікацій у виданнях, що користуються явним попитом, надто у експертів і фахівців;
- інформаційна резилентність на кшталт психологічної резилентності[84], тобто спроможність гнучко оперувати професійним зрізом інформації, усвідомлюючи, що уявлення про що б то було, адекватні за одних умов та обставин, втрачають свою адекватність за збігу інших умов та обставин.

Говорячи про експерта устами видатних людей, зокрема Нільса Бора (дан. Niels Henrik David Bohr), можна дійти висновку, що «експерт – це така людина, котра зробила усі припустимі помилки, які тільки змогла зробити, у дуже вузькій області»[85]. А ось китайський підприємець, мільярдер Джек Ма (англ. Jack Ma), уроджений Ма Юнь (піньїнь Mǎ Yún) стверджує: «Експертів щодо майбутнього немає. Є лише експерти з минулого», себто експерт працює винятково з фактами, а не з проекціями на майбутнє чи, так би мовити, видіннями, тобто суто суб'єктивними переживаннями. При цьому, однією з функцій експерта є складання прогнозів. І хоча самі по собі прогнози пов'язані

верифікувати (на практиці). Сучасна так звана наука, себто практично більшість теорій, особливо в сфері антропології, історії, психології, іншого ґатунку гуманітарних і поведінкових науках хибують тим, що їх зміст не підлягає вивіренню на практиці, або взагалі виявляється, м'яко кажучи, безглуздим, якщо спробувати діяти відповідним чином. Яскравим прикладом можуть слугувати версії щодо мегалітичних споруд, природи і походження людини і в цьому ключі рас, походження мови і т.д.

[83] Послідовність – властивість активності мислячої істоти, відповідно до якої, ідеї і думки мислячої істоти відповідають контенту її мовлення і знаходять своє безпосереднє відображення в діях та вчинках. Прямою протилежністю послідовності у такому разі є лукавство.

[84] Психологічна резилентність (або резильєнтність, від англ. resilience – пружність, еластичність) – властивість індивіда як носія і репрезентанта так званої вищої нервової діяльності, а отже наділеного рефлексією, тобто здатністю усвідомлювати усвідомлене та/або відображати відображене, гнучко сприймати і ставитися до життєвих викликів будь-якого ґатунку, таким чином, умовно кажучи, «рівно» проходити стресові ситуації, не втрачаючи самовладання та адекватно реагуючи на виклики і поточні задачі, діючи в межах своїх можливостей і компетенції. Вважається, що ідея резилентності як властивості та/або ознаки індивіда, тобто як психологічна характеристика породжена способом трансформації відповідної ідеї в межах фізики, де під резилентністю прийнято ідентифікувати здатність пружних тіл відновлювати свою форму після механічного тиску. Таким чином найчастіше резилентність в межах психології найчастіше прийнято трактувати як «здатність зберігати в несприятливих ситуаціях стабільний рівень психологічного та фізичного функціонування, виходити з таких ситуацій без стійких порушень, успішно адаптуючись до несприятливих змін» (Вікіпедія).

[85] An expert is a man who has made all the mistakes which can be made in a very narrow field

з майбутнім, однак процес прогнозування має справу лише з фактами та раніше засвоєним досвідом. Тобто прогнозування є нічим іншим як екстраполюванням досліджених фактів на майбутні події з огляду на певні очевидні умови та обставини. При цьому, явище непередбачуваності щодо умов і обставин у майбутньому обмежують поняттям форс-мажор.

Що ж до юридично закріпленого визначення того, хто може бути експертом, то, наприклад, у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу» за номером № 52/95-ВР від 10.02.95 зазначається, що «Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи». Цивільний процесуальний кодекс України у чинній редакції від 04.11.2018 на підставі – 2581-VIII визначає, що «експертом є особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань». Схожі визначення того, ким є експерт можна також знайти у Кодексі адміністративного судочинства України; Положенні про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 р. № 767; Законі України «Про судову експертизу» тощо.

Суб’єктом експертного (часто профанного) знання може бути як конкретний фахівець (індивід) так і певна дослідницька, наукова чи будь-яка установа, що має справу з тими чи іншими базами даних. Замовниками експертного знання, а його формування є досить кропіткою і затратною працею, найчастіше виступають політичні інститути, у т.ч. і держава, представлена главою держави, урядом чи іншим центральним або регіональним керівним органом; звичайно, наднаціональні корпорації, а також бізнесові кола.

Експертне знання, як правило, слугує підставою для прийняття менеджерсь-ких (управлінських, політичних тощо) рішень, вироків, якщо мова йде про судовий процес, розширення області досліджень або визначення з напрямком подальших досліджень чи діяльності абощо.

Однак сучасний дискурс, образно кажучи, наводнений «доморощеними» або «тікточними», «фейсбучними» тощо експертами, себто блогерами, більшість з яких принципово не розуміються на тонких особливостях висвітлюваних ними проблем, проте інтуїтивно чи іншим способом схоплюють тенденції щодо запитів і очікувань мас щодо інформаційного продукту. В результаті активності блогерів суттєво корегується змістовне наповнення інформаційного простору, а надто так звана **громадська думка**, яка за своєю суттю є нічим іншим як *інтегрованою сукупністю настроїв і налаштувань ситуативних груп, що репрезентують спільноту*.

2.5. Проблема відомосного шуму та дезінформації

Інформаційний шум як феномен людського буття можна розглядати щонайменше з двох позицій: як природній феномен та як явище культурного буття людини, тобто таке, що має штучне походження. У першому випадку **інформаційним шумом** виявляється вся та *інформація, яка у силу особливостей суб'єкта сприйняття інформації, зокрема його когнітивного потенціалу тощо, виявляється несприймабельною ним, тобто такою, що не призводить до очевидних якісних змін на рівні суб'єкта і до якої суб'єкт або залишається інертним, або на яку мимоволі відволікається*. У другому випадку ***інформаційний шум*** *є результатом цілеспрямованої, рідше неусвідомленої (хаотичної, себто суєти) діяльності, спрямованої на формування перешкод та/або несприятливих обставин для вичленування і набуття необхідної та/або бажаної інформації*. Зрештою, для масового споживання інформаційний посил говорить про те, що інформаційним шумом є несуттєва за змістом, вторинна за походженням, нерелевантна, тобто така, що не може задовольнити запит суб'єкта, не актуальна інформація, якою, як правило, супроводжуються або в окремих випадках заміщуються (бажані) відомості. При цьому постає досить актуальне питання, яке чомусь прийнято вперто ігнорувати: а чи сам суб'єкт усвідомлює, яких саме відомостей або яку саме інформацію він потребує. Йдеться, насамперед про те, чи не нав'язуються йому поза його усвідомленням та/або осмисленням потреби загалом, у т.ч. так звані духовні, не говорячи уже про фізичні, та інформаційного штибу зокрема. До прикладу, чи справді така важлива інформація для конкретного індивіда, що саме відбувається конкретно в конкретному місці? Чи це, окрім іншого, спосіб масового нагнітання певної атмосфери, формування запиту у надлишковій інформації абощо.

Звичайно, принаймні на перший погляд виявляється, що у поточному бутті та діяльності, особливо в інформаційній сфері суб'єкт орієнтується у своїх інформаційних потребах, оскільки вони так чи інакше допомагають йому вибудовувати свій світогляд і те, що умовно можна назвати, стратегією життєдіяльності, а ще задовольнити поточні «насущні» потреби, відповідаючи на банальні питання що?, де?, коли?, в яку ціну? тощо. Проте навіть відповіді на подібні банальні питання виявляються щонайменше підставою для численних вагань та сумнівів, а в гіршому випадку для необдуманих або й деструктивних дій, які б людина навряд чи вчинила, не отримавши провокативного характеру інформацію.

Тож у поточному житті, якби це дивно звучало, людина занурена в ***надлишкову інформацію*** як деяку *субстанцію, яка не лише обтяжує чи й відволікає, але й іноді призводить до непоправних наслідків*, які, до речі, левовій частці представників спільноти навіть усвідомити не видається можливим. Однак уникнути потоку інформації чи викорінити у собі (нав'язану?) потребу у надлишковій, найчастіше пустій чи поверховій інформації людина принципово не може, аж поки не навчиться довільно припиняти внутрішній діалог – такий собі «процесор», що діє винятково на відомостях (масі ідей) як на такому собі «пальному».

Відтак, інформаційний шум виявляється неспростовним та/або неуникненним супровідним явищем соціального буття людини. Людина, по-суті, у нього занурена усе життя з моменту її, так би мовити, примусової соціалізації – фактичного «втягування» новонародженої істоти людської подоби в соціально-культурний простір, який як і контекст, принаймні складається на таке стійке враження, уже певним чином існує до появи соціальної сфери, оскільки виступає умовою її соціалізації і існування. А не навпаки, як те хочуть подати грубого штибу прихильники ідей еволюціонізму, матеріалісти тощо: наче б то, соціалізуючись у ході еволюції соціальна істота формує простір свого «штучного помешкання», себто соціально-культурний простір.

Що ж до спрощеного варіанту або явно технічного підходу до трактування явища інформаційного шуму, то інформаційний шум зводиться до статусу утилітарності: *усяке повідомлення, котре не несе корисної (для споживання) інформації, є або цілком інформаційним шумом або містить значну його частку*. При цьому за утилітарного підходу одна й та ж інформація за різних обставин може виявитися або корисною, або надлишковою, тобто інформаційним шумом. До речі, третього варіанту, у даному випадку нейтральної інформації, принципово не дано. На разі може йтися, наприклад, про те, що оповіді когось про когось є, як правило, інформаційним шумом, що породжується схильністю людини до невпинного говоріння, якщо не вголос, то про себе, та обміну міркуваннями, котрі не несуть прямого функціонального навантаження – підстави для безпосередньої дії чи акту. Але в окремих випадках такі оповіді виявляються цільовим повідомленням для зацікавлених осіб як підстава для шантажу чи іншої форми впливу або представників правозахисних органів як підстава для ідентифікації та виявлення певної особи чи встановлення певних фактів тощо.

З іншого боку корисна інформація чи вісті, повторювані двічі чи більше разів навіть, якщо форма донесення однієї і тієї ж інформації суттєво змінна, все рівно будь-які повтори обертаються на інформаційний шум. Який, до речі, має властивість втомлювати, виснажуючи увагу, або збуджувати, викликаючи агресію тощо. В такому ракурсі інформаційний шум, не змінюючи своєї суті, радикально змінює своє функціональне навантаження. Він стає різновидом психологічної зброї – засобом маніпулювання та досягнення певних результатів. Зокрема, когнітивно (інформаційно) дезорієнтована особа стає податливою для маніпулятивних впливів, у т.ч. навіювання, значно простіше піддається змасовленню, тобто не чинить практично жодного спротиву спробам зведення її до статусу сліпого виконавця чиїх би то було дирекцій чи настанов, наприклад, проповідника, диктатора або й месії.

Проте найпряміша та найочевидніша функція інформаційного шуму у бутті соціальної істоти – розчиняти у собі дійсно дієву в конкретному місці, в конкретний час та за конкретних обставин інформацію, тим самим перетворюючи суб'єкта на «сліпого» дослідника, котрий методом проб і помилок або, як жартують часто в народі, методом «наукового тику» досягає певних результатів, часто затрачаючи величезні ресурси, у т.ч. часові, замість того, аби ефективно розпорядитися ними у поточному існуванні. Відтак, **інформаційний шум** – це *розчинник дійсного (оперативного, тобто такого, що безпосередньо*

реалізується на практиці) знання в безмежній кількості уявлень, доведених сліпою вірою до статусу, так званого, наукового, побутового, релігійного ґатунку чи філософського абощо (поточного) знання. З огляду на суть інформації та звичної (тобто опосередкованої контекстом абощо) форми інформаційного обміну подібні поточні знання набирають форми відомостей.

Разом з тим, слід розрізняти інформаційний шум та дезінформацію. Остання також широко представлена в інформаційному просторі людства і фактично стала невід'ємною частиною, а, по-суті, і умовою його існування, як наслідок, і кожної конкретної людини зокрема. На відміну від інформаційного шуму **дезінформація** обов'язково *несе у собі затребувані певним суб'єктом відомості, однак вдало спотворені таким чином, аби, з одного боку видаватися достовірними, а з іншого – призвести до бажаних результатів, на які розраховує дезінформатор* (ініціатор, можливо заодно й продуцент дезінформації). До того ж, цілеспрямоване використання дезінформації не лише не виключає оперування у той же час інформаційним шумом, а часто передбачає їх поєднання як двох засобів, кожен з яких посилює ефект іншого.

Для прикладу можна узяти вдале оперування на рівні мас дезінформацією у поєднанні з інформаційним шумом німецьким командуванням під час фактично блискавичного завоювання Франції. Добре відома лінія Мажино (фр. Ligne Maginot) – система французьких фортифікаційних та військових укріплень на кордоні з Німеччиною вздовж Ельзасу та Лотарингії так і не виконала своїх функцій з огляду на вдале використання німецькими військовими засобів інформаційної війни. Йдеться про те, що почавши наступ на Францію не з території Бельгії, як те прогнозувалося військовим командування Французької республіки, а огинаючи лінію Мажино з півдня, німці заздалегідь поширили з повітря величезну кількість листівок французькою мовою, сповіщаючи прикордонне населення про те, що найближчими днями відбудуться масові бомбування згаданих територій. Мешканці прикордонних територій за лінією Мажино масово почали покидати свої населені пункти і переміщатися на південь, тим самим суттєво блокуючи переміщення французьких військ, особливо залізницею з півночі, де перебували на той час основні сили і з'єднання французької армії, на південь, де і відбувся основний прорив німецьких військ у напрямку Парижу. А до інформаційної атаки, що містила дезінформацію, німці неодноразово вдавалися до поширення надлишкової інформації про можливі варіанти розгортання подій по тому як почалася, так звана, дивна війна, оголошена 2 вересня Англією та Францією Німеччині: (фр. Drôle de guerre, англ. Phony War, нім. Sitzkrieg) – відносно тривалий період Другої світової війни з 3 вересня 1939 року по 10 травня 1940 року, що мав місце на Західному фронті.

Між іншим, подібну тактику ведення, умовно кажучи, «війни за місцем під сонцем» взяло чимало управлінців і власників потужних світових корпорацій, аби досягти успіху у знищенні чи безболісному поглинанні своїх конкурентів, наприклад, у той чи інший спосіб спонукаючи до страйків численні когорти робітників, задіяних на виробництві тощо, або ж розхитуючи моральну стійкість представників вищого та середнього менеджменту корпорації чи окремих її структурних підрозділів.

2.6. Ситуація людини як інформаційно зумовленої істоти

Осмислюючи величезні обсяги інформації про інформацію, точніше відомостей, значна частина з яких є по суті своїй інформаційним шумом або ж результатом графоманії[86], про відомості, у іншому випадку про інформацію, себто переважно про цифрову та/або електронну, значно рідше про інтегративну та/або глибинну інформацію, якби це парадоксально звучало, окрім інших, легко дійти висновку про те, що інформація загалом та відомості зокрема посідають ключове місце у бутті та соціальному бутті людини відповідно. Тому, осмислюючи усю наявну гаму інформації про інформацію, можна сформувати певне системне уявлення як про буття людини, так і саму людину. По-перше, людина – зумовлена істота, оскільки завжди потребує доступу до та обміну інформацією, наразі йдеться суто про відомості, тобто такий стан інформації або таке явище, яке дозволяє нарощувати поріг поінформованості. Зрештою, як стверджує Х. Арендт[87], «люди – це зумовлені істоти, оскільки все, з чим вони вступають у контакт, негайно перетворюється в обставину їхньої екзистенції» (Арендт, 1999, с 23). По-друге, людина – опосередкована істота, тобто така, яка базові уявлення про саму себе, світ та все суще, а з іншого боку – трансцендентні та трансцендентальні явища, позначувані абстрактними поняттями, формує на основі наявного контексту, тобто опосередковано через контекст. Відповідно у поточному існуванні буденній людині не властиво відображати у своїй свідомості безпосередню або

[86] Сучасний світ буквально наводнений величезним обсягом різного роду текстів. Умовно можна виділити три варіанти писаних текстів. Найпоширеніший варіант – кон'юнктурний, котрий передбачає досягнення якихось цілей або набуття вигод та пов'язаний, як правило, з професійною діяльністю, зокрема журналіста, аналітика, того ж таки науковця тощо. Другий варіант – графоманський, коли текст формується заради тексту під тиском неконтрольованого тяжіння до виміщення сплутаних міркувань або й нав'язливих думок в тексті з наступним їх намаганням оприлюднити. У згаданому ракурсі соціальні мережі виявилася таким собі благодатним ґрунтом для численної гвардії недографоманів – тих, кому ліньки формувати великі тексти, але вистачає сил на короткі, як правило, безглузді коментарі. Третій варіант – оперативний, в межах якого формуються сутнісні тексти. Автор таких текстів володіє відомостями більшого об'єму та/або глибшого змісту, аніж може висвітлити в тексті, що робить текст інформаційно привабливим, зокрема надаючи йому аури утаємниченості, а читачеві підстав для глибоких розмірковувань з приводу прочитаного. При цьому відомості носять конфіденційний або й таємний характер, тому їх неможливо безпосередньо оприлюднити, у т.ч. і з огляду на загрозу життю та здоров'ю автора. В іншому випадку, автор має настільки потужний езотеричний досвід, що мовний інструментарій виявляється явно обмеженим, аби сповна передати переживання автора, тому він вимушений вдаватися до художніх і мистецьких засобі, апелювати до образного мислення тощо

[87] Ханна Арендт ставить собі за мету здійснити «…ідентифікацію найтривкіших рис людського становища – таких, що найменше ушкоджуються від злигоднів сучасної людини» (Рікер, 1983: 10), – до такого висновку підводить нас Поль Рікер у своїй «Передмові до становища сучасної людини». Виокремивши найбільш характерні риси людського буття, котрі залишаються незмінними в процесі існування людства за весь період, що ми його здатні охопити і представити як історію, Арендт об'єднала їх в єдине поняття «становище людини». Тут доречно зауважити, що основи людського життя, зумовленість людського існування та намагання вивільнитися з-під споконвічного гніту власної зумовленості, поєднуються мислителькою в досить містке і глибоке за своїм змістом поняття «становище людини», що на мові оригіналу несе додаткове смислове навантаження: «the human condition» – обставина людяності – обставина або умова, наявність якої зумовлює чи гарантує існування людини як такої. Тобто такої людини, якою її здатний сприймати і розуміти будь-який індивід в її цілісному розмаїтті чи інтуїтивному схопленні (Калуга, 2008: 46). Див. Рікер П. (1983). Передмова до становища сучасної людини. / Поль Рікер // Навколо політики. – Пер. з фр. О. Мокровольського. – К. : Дух і Літера. – 196 с.

глибинну інформацію, у т.ч. «річ-у-собі»[88], відпоідно має справу на рівні рефлексії та/або мислення винятково з проявами і функціональними навантаженнями чого б то було, як би сказав Мартін Гайдегер (нім. Martin Heidegger) у такому випадку, – з ціннісними предикатами[89]. Відтак левова частка інформаційної бази, щоб не сказати практично уся інформаційна база, якою послуговується людина у поточному бутті, представлена у формі уявлень і аж ніяк не знань. До того ж у поточному інформаційному обізі значною мірою представлені симулякри і меми. Останнє свідчить про те, що людина мимовільно, а іноді й довільно тяжіє до спотворення, викривлення дійсності, перекручування фактів, видавання бажаного за дійсне тощо. Грубо кажучи, людину практично не цікавить, а якщо триматися поглядів, зокрема Карлоса Кастанеди (ісп. Carlos César Salvador Araña Castañeda), то й панічно лякає дійсність як вона є. Людина чи то схильна, чи то звикла мати справу з імітацією дійсності – **реальністю**[90] – *таким собі штучним середовищем та/або простором буття людини, зведеному на контексті*. При цьому реальність це таке собі декоративне «зображення» дійсності (картина світу). Тобто дійсність як своєрідний потенціал усякого проявленого – одна, а ось реальностей (картин світу) може бути безліч. І основою усякої реальності є ***(мета)контекст*** – *такий собі загальний «задум» картини світу або ж «сценарій», відповідно до якого розвивається сюжет реальності та взаємодіють і трансформуються елементи картини світу*. У контексті аврраамічної світоглядної парадигми світ, людина і усе у ньому суще подається як продукт діяльності щодо реалізації задуму творця, тобто малого іудейського або родового бога, якого прийнято наділяти такими атрибутами, як адонай, савот, ієгова тощо, суть якого так і залишається до кінця незрозумілою (такий собі сценарист). У контексті матеріалізму[91], що, до речі, за своєю суттю є доповненням до трьох течій авраамізму, будучи наче б то їх альтернативною версією, причина буття взагалі незрозуміла, як і причина розвитку або еволюції. Встановлена тільки точка відліку – точка сингулярності і так званий Великий Вибух – початок креації. А ось в контексті української рідної прадідівської парадигми початком усьому і

[88] Річ-у-собі – поняття, введене в обіг представником класичної німецької філософії І. Кантом в межах його гносеології, покликане зафіксувати внутрішню сутність речей (всякого прояву існування, що вирізняється локалізацією та певним чином представлене в бутті людини), недоступної для пізнання та відображення за посередництва органів чуття. Дуальним і водночас таким, що доповнює до стану «речі-в-собі», є стан «річ-для-нас» – зовнішній прояв речі, тобто на тому, якою річ опосередковано контекстом відкривається у пізнанні, а отже і досвіді та/або свідомості суб'єкта.

[89] Гайдеггер, аналізуючи картезіанський підхід до трактування світу, вказує на суттєве спрощення розуміння суті сущого, яке відкриває для себе людина у пізнанні. Окрім тілесних якостей, притаманних сущому, воно з необхідністю наділене ціннісними якостями, як їх виявляє людина в своєму дієвому ставленні до світу. Тобто, «доповнивши сенсибельні якості речі ціннісними предикатами, ми могли б доконечно визначити практичну річ, тобто річ, як вона першопочатково виявляє себе в світі» (Гайдегер, 1998, с. 190). Разом з тим у контексті поточних міркувань пропонується ціннісний предикат ототожнити з функціональним навантаженням – властивістю чого б то було тим чи іншим шляхом задовольняти ті чи інші потреби та/або запити, у т. ч. підтримувати існування, забезпечувати стійкість ідентичності тощо.

[90] З огляду на сучасні досягнення в ІТ-технологіях реальність можна подати як «проекцію» певного обсягу цифрової інформації, себто глибинної по відношенню до уявлень та відображуваних образів, виведеною на «екран», у якості якого виступає свідомість локалізованого прояву буття.

[91] Матеріалізм – релігія, різновид авраамічної парадигми, у межах якого богом проголошується еволюція як такий собі знеособлений бог, відповідальний за виникнення та розвиток чи поступ усякого сущого зокрема та Всесвіту загалом.

причиною усякого буття та його змістовності є «Око», яке перемістилося з однієї безодні до іншої[92]. І таких контекстів може виявитися стільки, скільки самобутніх культур, опертих на автентичну міфологію.

Таким чином, сучасна людина, як вона сама себе знає, «зшита» із інформації, занурена в інформацію, спонукувана до активності інформацією. Проте у вульганому або примітивному її трактуванні інформація, а, по-суті, відомості як форма і засіб оперування, донесення і фіксації уявлень виявляється лише дечим, за чим приховується дійсність. Однак дійсність недоступна пізнанню, а ось (опосередкована) інформація – матеріал для міркувань, завжди доступний людині. Більше того – неспростовний у її соціальному бутті, принаймні аж поки вона залишається зумовленою істотою.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Розкрийте ваше розуміння суті свідомості, розуму, інтелекту, мислення, встановіть їх функції та співвідношення між ними.
2. Розкрийте вашу розуміння суті здорового глузду, критичного, логічного, образного та інших можливих і ймовірних форм та/або способів мислення, а також у якому співвідношенні вони перебувають між собою.
3. Розкрийте ваше розуміння суті знанням та уявленням, встановіть різницю між ними та охарактеризуйте їх співвідношення з інформацією.
4. Вкажіть, що є або прийнято вважати джерелом знання та уявлення, дайте характеристику згаданим джерелам.
5. Поміркуйте над тим, чи можливий світ без мислячої істоти, і якщо так, то яким би він міг бути, а якщо ні, то чому.
6. Опишіть, яким би міг бути світ, коли б його мислячі представники оперували винятково знанням.
7. Опишіть, яким би міг бути світ, коли б його мислячі представники оперували винятково уявленнями та враженнями.
8. Встановіть відмінності між суб'єктивними та об'єктивними відомостями; охарактеризуйте особливості взаємодії з джерелом суб'єктивних та об'єктивних відомостей відповідно.
9. Розкрийте суть соціального феномену «експертне знання», охарактеризуйте функціональне навантаження експертного знання у інформаційному просторі.
10. Поміркуйте над тим, кого слід вважати експертом та яким якостями і рисами має бути наділений експерт.
11. Розкрийте суть симулякру як своєрідної «матерії» інформаційно-комунікативного простору.
12. Поміркуйте над тим, чи можливий комунікативний простір (світ) без симулякрів, і коли так, то яким би він міг бути, а якщо ні, то чому.

[92] «Колись у цей безладний, однак могутній зародок майбутнього життя, з далекого Старого Світу, з Вічності у Вічність, прилетіло всевидяще Око, аби створити Новий Світ. Те Око було завжди, бо було вічне». І далі, «З тієї кришталевої чистоти (сльози Ока) народився птах, на ім'я Сокіл – речник Божий. Його священний дух осяяв сім'я тієї безформної маси, аби зародити Свідомість та Буття» (Войтович, 1997, с. 15). Див. Войтович В.М. (1997). Сокіл-Рід. Легенди та міфи стародавніх українців. Рівне, «Оріана». – 332 с.

13. Розкрийте суть феномену «мем», опишіть історію його виникнення та трансформації. Дайте характеристику явищу «інтернет-мем».
14. Приведіть приклади вдалого оперування мемом та проаналізуйте, чому це стало можливим.
15. Приведіть приклади вдалого оперування інтернет-мемами, визначьтеся з причинами та підставами, що перетворюють мем на ефективний засіб досягнення мети оператором.
16. Розкрийте суть та призначення фрейму, приведіть приклади оперування фреймами у повсякденному існуванні та соціально-значимій активності, у т.ч. міжнародних відносинах.

Використана та актуальна література

1. Бек У. (2001). Що таке глобалізація? / Пер. з нім. – Х.: Прогрес-Традиція. – 368 с.
2. Гайдегер М. (1998). Пролегомени до історії поняття часу. – Київ: Водолій. – 383 с.
3. Декларація щодо основних принципів, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини (1978). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_393
4. Забара І.М. (2012). Міжнародно-правове регулювання поширення інформації: теоретичні і практичні аспекти/ І.М. Забара // Форум права. –№ 4. – С. 362-366.
5. Загальна декларація прав людини (1948). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. Європейські комунікації. Навчальний посібник. (2007) / Макаренко Є.А., Бебик В.М., Рижков М.М., Ожеван М.А. та ін.. – К.: ІМВ. – 367 с.
7. Калуга В.Ф. (2024). Соціологія (Частина 1) : навчальний посібник / В.Ф. Калуга – Київ : НУБіП України. – 196 с.Калуга В.Ф. (2018). Основи світової політики: навчальний посібник / В.Ф. Калуга. – К. : Редакційно-видавничий відділ НУБіП України. – 132 с.
8. Калуга В.Ф. (2018). Основи світової політики: навчальний посібник / В.Ф. Калуга. – К. : Редакційно-видавничий відділ НУБіП України. – 132 с.
9. Калуга В.Ф. (2014). Ідентичність та самоідентичність в соціальному бутті людини: від конфлікту до єднання / В.Ф. Калуга. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М. – 412 с.
10. Калуга В.Ф. (2010). Екологія свідомості / В.Ф. Калуга – К. : Міленіум. – 154 с.
11. Калуга В.Ф. (2008). В пошуках шляху із пастки утилітарного світу : ірраціональні чинники облаштування спільного світу як альтернатива засиллю приватного інтересу та надуманого раціоналізму / В.Ф. Калуга. – К. : Міленіум. – 162 с.
12. Кастанеда К. (1995). Окрема реальність / Карлос Кастанеда // . 1-2: Т.2. – К.: Софія. – 479 с.

13. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). (1998). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
15. Мартін Г.-П. (2001). Пастка глобалізації: атака на процвітання і демократію / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн // Пер. з нім. – Одеса.: Вид. дім «Альпіна». – С. 53.
16. Марущак А.І. (2007). Інформаційне право: доступ до інформаці: навч. посіб. / А.І. Марущак. – К. : КНТ. – 532 с.
17. Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру. (1936). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_229
18. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1973). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
19. Москвичова А.В. (2015). Міжнародна правосуб'єктність фізичної особи у доктрині міжнародного права / А.В. Москвичова, Д.І. Романченко //Актуальні проблеми сучасного міжнародного права :зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків. – Ч. 2. – С. 278-282.
20. Нестеренко О.В. (2012). Інформація в Україні: право на доступ / О.В. Нестеренко. – Х. : Акта. – 83 с.
21. Партико З.В. (2001). Образна концепція теорії інформації / Зіновій Васильович Партико; В.о. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка.– Львів : ЛНУ ім. І. Франка.– 133 с.
22. Почепцов Г.Г. (2008). Інформаційна політика : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання. – 663 с.
23. Ролз Дж. (1995). Теорія справедливості / Джон Ролз / Під ред. В.В. Целіщева. – К. : Знання. – 276 с.
24. Arendt H. (1982). Lectures on Kant's Political Philosophy / Hannah Arendt // The University of Chicago Pres, Chicago. – 138 p.
25. Berger Peter. (1963). Invitation to Sociology. New York.
26. Huxley Aldous. (1932). Brave New World – London. – 288 p.
27. Gantz J. (2012). The Digital Universe in 2020: Big Data. Reinsel Bigger Digital Shadows, and Biggest Grow th in the Far East / John Gantz and David Reinsel // https://www.emc.com/collateral/analyst-reports/idc-the-digital-universe-in-2020.pdf
28. Kaluha V. (2022). Philosophical analysis of the concept human situation / Volodymyr Kaluha, Olena Ishchenko, Oleh Koliada, Viktoriia Puhach, Yuliia Sierova, Nataliia Yukhymenko, Lesia Levchenko // Wisdom 4(24), Yerevan: ASPU publication. – P. 64-72.

ТОРІЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЗАСОБИ ДОНЕСЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ПОСИЛІВ

3.1. Комунікація як спосіб поширення соціально значимої інформації та її функції і класифікація

Соціально значима інформація, себто відомості, завдячуючи своїм існуванням посереднику, себто мові та контексту завжди передбачає канали поширення та обміну, а також наявність специфічного простору взаємодії, тобто комунікацію. Специфіка та/або функціональне навантаження комунікації у бутті людини та спільноти, очевидно, безпосередньо сполучені та водночас виводяться зі своєрідної властивості розуму[93], принаймні якщо слідувати в контексті Кантової філософії, оскільки «Кант зазначає, що, аби проявитися, людський розум із необхідністю потребує наявності інших. У цьому полягає, на його думку, суть соціабельності людини. Інакше кажучи, аби, по-перше, утвердитися в ідеї власного існування; по-друге, переконатися в правоті власних постулатів, приватно обмежений розум потребує «зустрічі», а точніше дискусії чи обговорення або й обміну думками з собі подібними *[приватними розумами]*. А це, між іншим, вказує на обмеженість людського розуму, його не самодостатність, а отже й нездатність осягати істину, а тільки надавати зміст всьому, що якимось чином представлене так чи інакше на рівні свідомості»[94] (Калуга, 2008, с 16).

Отже, людина, будучи соціальною істотою, до речі, як і будь-яка інша істота по роду своєму є комунікативною, щонайменше за своїм становищем, оскільки, аби бути людиною, а з іншого боку, усвідомлювати себе людиною, вона неодмінно має обмінюватися думками з собі подібними: розуміти інших і бути зрозумілою для інших. При цьому прийнято вважати, що приблизно сімдесят відсотків часу у стані бадьорості людина затрачає на підтримання комунікації та відтворення комунікативного простору, як правило, автоматично. Очевидно, йдеться про монологи та діалоги в присутності інших. А коли взяти до уваги, що потік думок або, так званий, внутрішній діалог у свідомості людини в стані бадьорості триває практично невпинно, то людина, виявляється, практично постійно комунікує. Про те ж, що внутрішній діалог є нічим іншим як комунікацією свідчить хоча б той факт, що останній

[93]Швидше за все розум є фундаментальним проявом буття, його певною потенцію, однак встановити цей факти мислячій істоті не під силу. Тому буденна людина обмежується міркуваннями стосовно локалізованого стану розуму, тобто так званого людського розуму. У такому разі розум можна розглядати як специфічну функцію природи людини, котра відповідає обставині множинності буття людини, тобто розум є інструментом творення інтерсуб'єктивного простору, який набирає різноманітних обрисів від світу до громадської думки. Однак розум не спроможний охопити дійсність як вона є і цей факт досить дотепно продемонстрував Кант на прикладі антиномій. Відповідно, виявляється, що розум далеко не всесильний і мало ефективний інструмент пізнання, котре, як стверджує, наприклад, М. Гайдегер, «швидше за все, …наділене тільки можливістю приховувати те, що від початку відкрито в непізнавальній діяльності» (Гайдегер, 1988, с. 127). Разом з тим, як стверджують мислителі східної традиції: «Розум завжди почуває себе розгубленим, така його природа. Це його природний стан, коли він перебуває поміж двох протилежностей» (Ошо, 2010, с. 163).

[94] Ханна Арендт своєю чергою, полемізуючи з Кантом, акцентує увагу на тому, що „для політики найважливішим є те, що люди, які наділені розумовими здібностями, потребують наявності собі подібних" (Arendt, 1982, с. 14)

принципово не можливо «запустити» без соціалізації індивіда, тобто його становлення в середовищі йому подібних, на разі людському оточенні. До того ж внутрішній діалог індивідом ведеться від імені власної персони, а з іншого боку – від імені спільноти – наразі джерела усіх ціннісних орієнтирів, ідеалів, норм, приписів тощо. Тобто в індивідові фактично комунікує індивідуальне та колективне начало, які притаманні соціальній істоті за визначенням – без внутрішнього діалогу жодна мисляча істота принципово не може бути соціальною, а людина, як ми себе знаємо, неспростовно соціальна істота.

Таким чином, *основною* ***властивістю комунікації***[95] *є опосередкований контекстом (соціальним середовищем) цілеспрямований обмін інформацією*, а також надання санкції чи виправдань щодо того чи іншого факту. При цьому прийнято, як правило, розрізняти такі ***форми комунікації***:

- вербальну, невербальну;
- міжособистісну, групову, масову.

Між тим, з поля фіксації уваги переважної більшості дослідників дивним чином випадає розрізнення комунікації за принципом ключового спрямування, тобто інтровертну – по-суті, так званий, внутрішній діалог, що точиться поміж такими собі «адвокатом», який обстоює егоїстичне начало індивіда, точніше оперує аргументами на користь виправдання дій та вчинків індивіда, та «прокурором», що висуває обвинувачення від імені громадської думки спираючись на страх громадського осуду або й остракізму; а також екстравертну – звичне підтримання спілкування з іншим – особою, віртуальним суб'єктом, котрий втілює собою ту чи іншу інституцію, у т.ч. бога абощо, а також іншими живими істотами, як правило, домашніми улюбленцями.

Щоправда американський журналіст Ендрю Гріфін (Andrew Charles Griffin) у своїх розмислах про суть комунікації та її прояви у безпосередньому існуванні і діяльності людини таки виділяє низку комунікаційних проявів, котрі класифікує як внутрішньоперсональні. Зокрема йдеться про самооцінку, внутрішню мотивацію, стиль мислення тощо.

Разом з тим, покладаючись на дослідницький доробок Джорджа Гербнера (Geogre Gerbner), автора «теорії культивації» та ідеї «синдрому злого світу» можна говорити про сутнісне розрізнення комунікації за ступенем опосередкування, хоча сам дослідник воліє розрізняти типи комунікації у прив'язці до так званого еволюційного поступу, точніше науково-технічного прогресу. Американський науковець угорського походження розмірковує над особливостями комунікації, по-перше, в доіндустріальний період, коли мало місце спілкування, так би мовити, дивлячись одне одному в очі; по-друге, в період індустріального буму, породженого технологічною революцією, коли з'явилися у вільному (масовому) доступі тиражовані джерела інформації, а, по-суті, і опосередковані комунікації; по-третє, в постіндустріальний період високих технологій, коли в розпорядженні масового споживача з'явилися аудіо-

[95] Communication is the act of conveying meanings from one entity or group to another through the use of mutually understood signs, symbols, and semiotic rules (Wikimedia). Активність, спрямована на передачу відомостей від одного суб'єкта до іншого за посередництва зрозумілих для обох суб'єктів символів та знаків, особливості поєднання яких упорядковані правилами граматики.

візуальні носії інформації та мобільні засоби зв'язку. Тож, відштовхуючись від згаданої щойно градації періодів становлення комунікації, цілком послідовно виокремити такі *типи комунікації*, притаманні сучасному людству:

- безпосередня – комунікатори перебувають у полі сприйняття одне одного;
- опосередкована – комунікатори своє спілкування ведуть за посередництва технічних надбань та писаного тексту;
- віртуальна – одним із комунікаторів є вигаданий герой, містичний образ або лідер наукової чи громадської думки, який з тих чи інших причин принципово не може вступити в полеміку особисто, а від його імені це робить ініціатор віртуальної комунікації;
- знеособлена – комунікація індивіда з програмами або зі штучним інтелектом.

До речі, віртуальна комунікація у згаданому щойно плані притаманна цивілізованій людині, скільки вона себе пам'ятає. Йдеться про стилізоване та/або умовне спілкування з вищими силами, творцем, предками, ненародженими дітьми, уявними коханими абощо. Звичайно, віртуальна комунікація обиралася окремими філософами, аби вступити у таку собі полеміку з тим чи іншим «стовпом» філософування; громадськими діячами задля полеміки з удаваним опонентом; пересічною людиною з припустимою персоналізованою причиною своїх негараздів чи клопотів.

Зрештою, будучи невід'ємною, себто базовою частиною людського буття, комунікація сприймається, з одного боку, як само собою зрозуміле явище, а з іншого боку – виявляється незбагненним явищем, над осмисленням суті якого вправляються численні мислителі, ведучи поміж собою досить жорстку полеміку. Відтак, на початок XX століття сформувалася низка ***точок зору на суть комунікації***, котрі певним чином узгоджувалися, доповнюючи одна одну:

- комунікація як механізм та засіб моделювання інтерсуб'єктивної картини світу та управління масовою свідомістю;
- комунікація як засіб розвіювання семантичного туману, тобто інструмент подолання непорозумінь внаслідок пошуку спільних підстав для синхронної інтерпретації тих чи інших явищ, процесів, речей та фактів, себто формування спільного бачення;
- комунікація як множина системних спроб донесення індивідуальних уявлень та переживань до відома інших шляхом їх кодифікації, тобто трансформації і поширення інформації про ірраціональний індивідуально обмежений потік буття особи до рівня раціонально сприймабельного уявлення, доступного для усвідомлення іншими;
- комунікація як спосіб і механізм встановлення індивідуальної відмінності, інакшості щодо оточуючих; засвічення власної особності та/або унікальності;
- комунікація як засіб мобілізації та систематизації спільних (групових) дій.

Зрештою, осмислюючи феномен комунікації, як і будь-який інший феномен схожого порядку, дослідник стикається зі своєрідним парадоксом, на

який у поточному житті, між іншим, не звертається, як правило, увага. З одного боку, будучи атрибутом буття людини, комунікація виявляється як само собою очевидна і ясна річ, що супроводжує людину та людство впродовж всього їх існування. З іншого боку, суть комунікації залишається недоступною для усвідомлення раціональним шляхом. Принаймні, відкритим залишається питання, якою б була людина і чи взагалі вона можлива поза комунікацією і, як наслідок, яка дійсна функція комунікації в бутті людини?

Природно, над проблемою комунікації так чи інакше замислювалося чимало непересічних дослідників, скільки знає себе людство. Зокрема, з останніх ґрунтовних робіт по згаданому напряму світ побачило монографічне дослідження Джона Дарема Пітерса «Слова на вітрі: Історія ідеї комунікації» (John Durham Peters. Speaking into the Air: A History of the Idea of Communication). За ключове завдання своєї розвідки американський мислитель ставить перед собою таке: «виявити джерела сучасних комунікаційних структурних одиниць, а також з'ясувати, чому останнім часом спілкування так часто супроводжується відчуттям перебування в скрутному становищ» (Пітерс, 2005, с. 12). При цьому, книзі притаманне явне сентиментальне начало, оскільки у ній читається поміж рядками печаль щодо нездійсненної мрії про «єднання душ» за посередництва комунікації. Нездоланність екзистенціальної відчуженості представників людства, що прослідковується на рівні комунікації зокрема, очевидно, не в останню чергу, на думку Пітерса, пов'язана з такою собі нетерпимістю до «очевидних недосконалостей мовної діяльності і обмежень у людських взаєминах» (Пітерс, 2005, с. 15).

Відтак, Дж. Пітерс акцентує увагу сучасника на тому, що у постмодерному світі, умовно кажучи, природна, на відміну від вимушеної або ділової, комунікація стала «великою проблемою». Себто у спілкуванні здебільшого зникла легкість, невимушеність та безпосередність. Комунікативна взаємодія обросла звідусіль мовними шаблонами та «коректними» текстуальними зворотами, що часто призводить до утвердження у правоті враження про те, що спілкування обертається для багатьох таким собі «прокляттям» – примусом до утримування себе в межах дозволеного, прийнятного чи санкціонованого громадською думку, нехтуючи спонтанністю, чистим прагненням до засвідчення дійсних своїх переживань та ставлення до чого б то було. Хоча сам Дж. Пітерс воліє бачити в сучасній комунікації такий собі жест благословення –істота у процесі комунікації безумовно мала б автоматично тяжіти до прогресу та саморозвитку, принаймні розширення меж світогляду, а отже і світосприйняття. Між тим, подібний піднесено-романтичний підхід до трактування «місії» комунікації з огляду на злигодні сучасної людини ой як спірний. Зокрема, йдеться про те, що сучасній цивілізованій спільноті притаманні «тривоги з приводу того, як досягти контакту з людьми, далекими і близькими» (Пітерс, 2005, с 22).

Іншими словами, сучасник явно стикається з труднощами донесення певного континууму, тобто поєднання об'єму і змісту, такої собі логічно самодостатньої чи змістовно завершеної «порції» інформації у тому вигляді, який відкривається «ретранслятору», без того, аби інформація не зазнала суттєвої трансформації внаслідок її інтерпретації «приймачем» або

«реципієнтом». А відтак, перебуваючи під тиском схильності прислухатися винятково до власного внутрішнього коментаря з приводу наданої інформації, сучасник опинився у ***ситуації критично обмеженої ініціативності***, коли всякий контакт встановлюється, як правило, за наявності і сприяння посередника, ким чи чим би той виявився: діловими відносинами; обставинами зустрічі чи авторитетною думкою, зрештою правилами етикету, нормами етики і моралі, абощо.

Аби все ж більш-менш глибоко і послідовно прояснити суть феномену «комунікація» Дж. Пітерс, зрештою, вдається до розгляду змістовного наповнення і вживання терміну «комунікація» у історичній ретроспективі. Сам термін, очевидно походить від латинського дієслова «communicare». Останнє у перекладі на українську означає «наділяти», «розділяти» чи «робити спільним». У першопочатковому застосуванні згадане дієслово не було сполучене зі здатністю людини у її множині до спілкування за посередництва конструктів із символів та/або знаків, а також з ідеєю порозуміння між комунікантами[96]. Згадане дієслово, до речі, не лише у латинській, але й, наприклад, у англійській мовах за провідне змістовне наповнення мало «наділення» належністю або «залучення» до певної обраної – елітарної та/або закритої спільноти. Ваги подібній думці додає ще й той момент, що похідне від «communicare» «communicant» виказує чи називає того, хто, так би мовити, причастився, себто долучився до чогось сокровенного, потаємного, артефакту, належного священній спільноті чи сакральному просторові. Тому, з огляду на подібне трактування поняття «комунікація» у первинному її застосуванні, останнє виказувало факт входження і, як результат, належності до певного замкненого соціального простору внаслідок вчинення певної низки дій (виконання ритуалів), у результаті чого констатується настання нової ситуації щодо «неофіта» – він стає посвяченим. Отже, у первинному своєму вживанні поняття «комунікація» радше пов’язане з набуттям нового статусу, відкриттям себе у новому статусі, аніж з повсякденною передачею чи обміном інформацією.

Очевидно, трансформація змістовного наповнення поняття «комунікація» зумовлена, окрім іншого, поступовою ойкуменізацією, тобто поширенням домінанти однієї, умовно кажучи, іудохристиянської за своєю природою, ідеї на всі етноси і культури світу, а далі й глобалізацією, що призводило до, з одного боку, розмивання чистоти етносів шляхом змішування рас і народів, а отже й демонтування етнічного сакрального, носіями якого була замкнена група посвячених (жерців, волхвів абощо), а з іншого – нарощування чисельності населення на землі, а отже й втрати представником маси спроможності прийняти сакральне як частину свого буття, бо для представника маси сприймабельні винятково, мовою сучасності, «попса» або «ширвжиток». Таким чином комунікація втрачає сакральний сенс, натомість набуває суто технічний та/або утилітарний, оскільки стає буденним засобом поширення, донесення чи збору відомостей. Відтак фактично базовим принципом сучасної комунікації

[96] Комунікант не є одним і тим же, що й співрозмовник, оскільки згаданий термін відображає не лише того, хто обмінюється думка, а й того, хто вибудовує основу для порозуміння, у т.ч. оперує глибинною інформацією, хай би і позасвідомо, аби налагодити поле для дискурсу.

став підхід: нічого особистого, лише справи. Тобто навіть здавалося б суто приватна комунікація насправді, як виявляється, не є такою, бо відбувається за, так би мовити, незримої присутності посередника у вигляді різного роду соціальних інституцій: моралі, етики, етикету, абощо.

Тож на поточний момент **комунікацію** прийнято визначати як *процес і водночас результат передачі та обміну відомостями у будь-які формі їх прояву чи подачі, зокрема ідеями, уявленнями, переживаннями тощо між двома і більше суб'єктами, персонізованими чи колективними, за посередництва вербальних та невербальних засобів з прицілом на порозуміння*.

3.2. Теорії комунікації

Чи не найповніше і водночас найадекватніше ситуація сучасника відображається в коротких, але ємних висловлюваннях, які за своєю суттю є практично принципами функціонування того чи іншого предмету цікавості. Один і з яскравих принципів звучить таким чином: очевидне не потребує доведення, доведення потребує усяке надумане. Відтак практично будь-яке теоретизування, особливо так зване наукове фактично є надуманим, оскільки наскрізь прошите доведеннями: коротке змістовне твердження і великі об'єми певним чином ув'язаних між собою спеціально підібраних фактів, які б наче б то підтверджували змістовність базового твердження. Своєю чергою наявність теорій, спрямованих на встановлення суті чого б то було, свідчить про те, що пізнання не встановлює природу та/або суть чого б то було, а формує уявлення про що б то було на основі інтерпретації. Подібна ситуація стосується також комунікації: комунікація є атрибутом існування людини та спільноти, однак її суть залишається поза межами пізнання, однак широкому загалу представлені низка теорій, які формують відповідні уявлення про комунікацію, про те, чим би вона могла бути, яка саме вона функціонує, абощо.

Отже інформаційний простір наповнений результатами численних дослідницьких розвідок у царині комунікації, представленої в усіх її, так би мовити, зрізах та іпостасях. Безумовно, до провідних серед решти інших прийнято зараховувати, до прикладу, такі:

- ***теорія технологічного детермінізму Маршалла Маклюена:***

дана теорія відома також як «теорія розширення відчуття» або «середовище – це повідомлення». Її основу становить редукціоністський підхід: результати праці, відображені у розвитку технологій у спільноті, напряму визначають особливості прогресу самої спільноти та її культурного середовища. Тобто, коротко кажучи, особливості розвитку виробництва визначають рівень розвитку свідомості, індивідуальної та колективної, а отже і особливості комунікативного простору загалом та комунікаційних мереж, технологій, а з іншого боку, стилю і способів комунікування, зокрема. Більше того, відповідно до думки канадського культуролога, філософа та філолога М. Маклюена (англ. Herbert Marshall McLuhan), будь-яка нова технологія комунікації або медійного оповіщення є таким собі інструментом та/або

засобом нарощування оперативного потенціалу одного з людських органів чуття. Відповідно так звані «гарячі» медіа, такі як телебачення, радіо, книги, газети, абощо суттєво нарощують потік сигналів, що надходить від одного чи кількох органів чуття. При цьому вибудовані так, що стимулюють на рівні посереднього представника аудиторії безпосереднє «споживання» відомостей у вигляді ланцюжків повідомлень та/або «картинки», себто образів, знаків, символів, практично жодним чином не піддаючи їх аналізу, осмисленню, не вивіряючи їх на правдивість чи оманливість, а тим більше не фіксуючи увагу на інтересах та/або намірах їх продуцента чи того, хто поширює. Своєю чергою оперування так званими «холодними» медіа, зокрема різного роду месенджерами, телефоном, а раніше телеграфом передбачає активне залучення комунікаторів до взаємодії у процесі обміну відомостями, які ж самі і продукують у вигляді повідомлень. Зрештою, як демонструє поточне існування сучасника, із нарощуванням різноманіття засобів комунікації, зміст інформаційних посилів поступово поступається на користь форми подачі інформаційних посилів у питання впливу на формування світогляду, закладання особливостей спільного буття, у т.ч. формування соціальних структур та кластерів. Таким чином стає очевидним, що технології та техніка є не лише нейтральним засобом продукування благ, а й таким собі модератором соціокультурного простору.

Прийнято вважати, що вперше до публічного обігу термін «технологічний детермінізм» наприкінці XIX століття ввів американський економіст і соціолог Торстейн Веблен (англ. Thorstein Bunde Veblen). Його послідовник Кларенс Ейрс (англ. Clarence Edwin Ayres) довів цю теорію до крайнього виразу, запропонувавши ідею «радикального технологічного детермінізму». Проте, світу згадана теорія найкраще відома у прив'язці до імені Карла Маркса, уродженого Карла Мордехая та його ідеї соціально-економічних формацій. «Технології марширують семимильними кроками від однієї нещадної революційної перемоги до іншої, зриваючи старі заводи і підприємства, продукуючи нові процеси з неймовірною швидкістю» (Чарльз-Остін Бірд (англ. Charles Austin Beard);

- ***теорія культивації Джорджа Ґербнера:***

теорія, що за свою основу бере результати, отримані в ході реалізації дослідницького проекту «Культурні показники» (Cultural Indicators) на базі Пенсильванського університету (м. Філадельфія) на чолі з Джорджем Ґербнером (англ. George Gerbner) і Ларрі Гроссом (англ Larry Gross). Згадана теорія і низка висновків у її контексті виявилися чи не найцитованішими в другій половині XX століття. Метою дослідження було виявити рівень та особливості такого явища як телезалежність, що безпосередньо пов'язане з ефектом TV-програмування. Таким чином, кінцевий результат низки системних досліджень полягав у виявленні і відстеженні особливостей культиваційних (маніпулятивних) впливів телевізійних програм, політики ефіру та телебачення (кіно у т.ч.) загалом на світогляд і, як наслідок, на світобачення та світоставлення як індивідів, так і груп (мас). Показовим у контексті даного дослідження було вивчення взаємозалежності між демонстрацією сюжетів, у

яких у тому чи іншому ракурсі представлено насилля на екранах, з одного боку, та особливостями поведінки і ставлення до насилля представників американської спільноти, з іншого;

- ***критична теорія комунікації (соціологія масових комунікацій) на базі моделі «кодування-декодування» Стюарта Гола:***

теорія виходить з того, що попри нібито очевидну властивість практично кожного індивіда по-своєму інтерпретувати те чи інше повідомлення (вісті), все ж на практиці виявляється, що особливості тлумачень, їх, так би мовити, ціннісно-змістовний вектор визначається насамперед соціальною приналежністю індивіда та специфікою певних обставин і умов існування, притаманних тій чи іншій соціальній страті, до яких належить згаданий індивід. При цьому британський соціолог культури і масової комунікації С. Гол (англ. Stuart Hall) схилявся до думки про те, що «по-перше, відправники повідомлень обирають спосіб кодування повідомлень залежно від своїх ідеологічних та інституційних цілей і задля їх досягнення маніпулюють мовою та засобами масової інформації (повідомлення у ЗМІ містять „запрограмований варіант тлумачення" або те, що зараз називають „спін" (spin)). По-друге, отримувачі повідомлень (декодувальники) зовсім не зобов'язані сприймати повідомлення так, як їх замислили відправники; навпаки, вони можуть чинити опір і чинять його ідеологічному впливові, застосовуючи інші, часом діаметрально протилежні варіанти тлумачення, сформовані на підвалинах своїх власних уявлень і життєвого досвіду» (McQuail, 1994, c. 53). Відтак, у бірмінгемському Центрі досліджень сучасної культури була здійснена низка пілотних досліджень, спрямованих на виявлення «запрограмованих варіантів тлумачення». Як наслідок, було встановлено, що є три ключових базових коди, які визначають загальні особливості інтерпретації індивідом того чи іншого повідомлення в межах зумовлюючої платформи, себто соціального кластера і притаманних йому особливостей загальної культури: домінантний, невизначений та опозиційний. Домінантний код дозволяє певним чином індивіду синхронізуватися зі змістом повідомлення, тобто приймати його як належне твердження, не піддаючи критичному осмисленню. Невизначений код у загальному синхронізує індивіда зі змістом повідомлення, проте санкціонує його на слідування «праву винятку», себто, загалом – не можна, але в його конкретній ситуації – дозволено, принаймні, виправдано. Опозиційний код спонукає індивіда протистояти приписам чи твердженням повідомлення;

- ***теорія соціального навчання Альберта Бандури:***

теорія виходить з базового твердження про те, що людина здатна наслідувати моделі поведінки інших людей в ході власного становлення та розвитку. Тобто індивід не виробляє кожного разу нові реакції на незвичні або незнайомі умови та обставини, у яких себе віднаходить, а копіює доступні для сприйняття моделі поведінки оточуючих, при цьому встановлюючи факт «належного» та «неналежного» копіювання, покладаючись на мислення. Тобто поведінка копіюється або унаслідується в разі співпадіння низки соціальних статусів і характеристик «зразка» для наслідування та того, хто наслідує. Або ігнорується з огляду на явні критичні відмінності між «зразком» і тим, хто

потребує засвоєння нових моделей поведінки. Таким чином відбувається процес соціального навчання і становлення підростаючого покоління, що спирається у своєму розвитку на вже наявний досвід, акумульований у спільноті, а не лише на винятково індивідуально набутий досвід. Відтак, комунікація є засобом донесення/залучення до вже наявних зразків досвіду і відповідних моделей поведінки та реакцій на оточуючий світ. Між тим, певна унікальність дослідницьких висновків канадського психолога українського походження А. Бандури (англ. Albert Bandura) полягає у тому, що він бере до уваги факт, так званої, випадковості, себто випадкові зустрічі та випадкові події, які суттєво впливають на формування індивіда. Таким чином дослідник уникає сліпої домінанти раціоналізму, повертаючи ірраціональному чиннику, хай би як його називали від долі до волі божої, чільне місце у бутті людини. По-суті, останнє виводить теорію на рівень констатації, умовно кажучи, духовної елітарності або покликаності: не зважаючи на оточення і явні чинники, окремі індивіди внаслідок «втручання» ірраціонального чинника можуть демонструвати неочікувані зразки поведінки, точніше вдаватися до нетипових як для оточення або наявних умов і обставин дій та вчинків;

- ***теорія порядку денного або «Agenda-setting» Максвела Мак-Комбса (англ. Maxwell McCombs) і Доналада Шоу (англ Donald Shaw):***

суть згаданої теорії, очевидно, чи не якнайкраще відображає ідея американського історика науки Бернарда Коена (англ. I. (Ierome) Bernard Cohen): «The press may not be successful much of the time in telling people what to think, but it is stunningly successful in telling its readers what to think about»[97]. Таким чином, робоче припущення даної теорії полягає у тому, що інформаційні (новинні) повідомлення, поширювані за посередництва ЗМІ, не є просто сукупністю висвітлюваних фактів, що послідовно відображають реальність, а цілеспрямовано формують певні враження завдяки технологіям інформаційного конструювання відповідних асоціативних рядів, редагування змісту висвітлюваного матеріалу тощо. Операторами інформаційного маніпулювання або, так званими gatekeepers («вартовими») виступають на різних етапах формування новинного блоку лідери громадської думки, власники мас-медіа, топ-керівники, редактори та журналісти, тобто ті, хто в тим чи іншим способом виявляється посередником між фактом/подією та їх інформаційним споживачем у вигляді відомостей чи новин.

Акцентуючи увагу громадськості на тих чи інших подіях або ж залишаючи їх у «тіні», ЗМІ мають властивість формувати, так званий, порядок денний, тобто створювати поточну загальну картину того, що, де і як діється у світі, країні чи певному регіоні абощо;

- ***теорія спіралі мовчання Елізабет Ноель-Нойман:***

теорія за аксіоматичні твердження бере три ключові положення про те, що, *по-перше*, людям притаманне неусвідомлюване ними відчуття «приналежності» до чогось, що є відмінним і більшим за суму чистих присутностей представ-

[97] Преса може виявитися малоуспішною у справі спонукання людей мислити *[загалом]*, проте є приголомшливо переконливою щодо порад, про що саме *[і як саме]* думати» (Agenda-Setting Theory / Електронний ресурс – Режим доступу: http://www.ou.edu/deptcomm/dodjcc/groups/02B2/Literature_Review.html)

ників спільноти і схоплюється зокрема за посередництва громадської думки або «відчуття ліктя» ближнього. *По-друге*, за надто малим винятком в людині практично «вкорінений» страх самотності, що схоплюється більшістю як страх бути підданим остракізму чи ізоляції, що, відповідно, спонукає обирати такі моделі реакції на оточуючий світ та його виклики, які б гарантували індивіду його визнання іншими за «свого». *По-третє*, переважна більшість схильна йти «шляхом найменшого спротиву» та бути провідником і поширювачем найпопулярніших ідей, що охоплюють собою значні маси, що створює ефект латентного масового психозу або своєрідної «одержимості» тією чи іншою ідеєю. Відтак, переважна більшість індивідів схильна висловлюватися не так, якби їм того дійсно хотілося або на те виникають внутрішні поривання, а так, як того, на їх думку – до того ж, досить часто виправдану, хочуть чути інші.

Таким чином німецький соціолог Е. Ноель-Нойман (нім. Elisabeth Noelle Neumann), прагнучи знайти дійсну причину тому, чому величезні маси людей час-від-часу просто «сліпо хапаються» за певні ідеї, практично стають їх, ідей, заручниками попри критичне мислення та здоровий глузд, сформувала припущення про «спіраль мовчання». Його суть полягає у тому, що вичерпна більшість індивідів фактично автоматично воліють змовчати у разі, якщо їхнє бачення не співпадає з домінантним баченням, тим більше, вступає із ним у конфлікт; в іншому разі – цілеспрямовано висловити змодельовану думку, синхронну з домінантною. Тож дослідниця «спіралі мовчання» ідентифікує як невідчужувану ознаку громадської думки той факт, що: «усі прояви громадської думки об'єднує поміж собою їх зв'язок із загрозою ізоляції для індивіда. Там, де індивід не може вільно висловлюватися та вчиняти на власний розсуд, а повинен враховувати погляди свого оточення, щоб не опинитися в ізоляції, ми завжди маємо справу з проявами громадської думки» (Ноель-Нойман, 1996, с. 48). Але з іншого боку, «шанс змінити або коригувати суспільну думку лишається за тими, хто не боїться бути ізольованим. Говорячи і здійснюючи непопулярні речі, шокуючи більшість, вони здатні до неї достукатись» (Ноель-Нойман, 1996, с. 248);

- ***інформаційна теорія комунікації Клода Шенона (англ. Claude Elwood Shannon) та Воррена Вівера (англ. Warren Weaver):***

серед решти інших теорій щойно згадана теорія вирізняється міцною опорою на математичні розрахунки та принципи програмування у сфері комунікації, оскільки її, так би мовити, продуцентами є американські фахівці в галузі прикладної математики та родоначальники інформаційних технологій. Ключовий момент теорії пов'язаний з пошуком ефективних шляхів подолання неспростовної різниці між щонайменше об'ємом переданої та сприйнятої інформації і, як наслідок, її певного спотворення, викликаної втратами в ході передачі та внаслідок часткового розмивання у потоці інформаційного шуму. Дослідники дійшли висновку, що досягнення мети донесення близького до ста відсотків об'єму інформації і, таким чином, ідентичної за змістом, можливо досягти внаслідок вчинення таких дій, як повторне (бажано системне) кількаразове дублювання переданої інформації, а також донесення однієї і тієї ж інформації до реципієнтами за посередництва різних каналів комунікації.

Дещо модифікував згадану модель італійський мислитель Умберто Еко (італ. Umberto Eco), ввівши до системи обміну чи передачі інформації ірраціональний чинник, котрий позначив як «код» – таку собі систему ймовірностей, котрі дозволяють тією чи іншою мірою набувати резонанс чи опинятися в стані дисонансу «ретранслятору» і «приймачу» інформації відповідно. Інакше кажучи, під поняттям коду розуміється ситуація поширювача інформації та ситуація споживача інформації відповідно. Якщо коди співпадають, то споживач перебуває в стані здатності «почути» поширювача, в іншому випадку формується ситуація непорозуміння або несприйняття між комунікаторами. Зразком співпадіння кодів у даному контексті є ідентичне або явно близьке до ідентичного наповнення змістом понять, за посередництва яких доноситься/сприймається інформація;

- ***теорія символічного інтеракціонізму Джорджа Герберта Міда (англ. George Herbert Mead):***

суть теорії полягає у тому, що всяка передача інформації, а отже і комунікація має опосередкований характер. І таким посередником між джерелом інформації та її «споживачем» є символ. Символом виступає як слово, точніше поняття, яке вказує на дещо, представлене в реальному (конкретне) чи віртуально (абстрактне поняття), так і жест, образ, а ще, як би це дивно звучало на перший погляд, синтаксис як певна *(наперед дана, себто додосвідна)* упорядкована система закономірностей, яка дозволяє обмінюватися символами, розраховуючи на певне порозуміння. Відтак, будь-яка комунікація носить неодмінно соціальний характер, оскільки соціальне і є тим континуумом, який містить у собі, зберігає і забезпечує передачу у поколіннях синтаксису. До речі, синонімічним у даному разі до поняття синтаксису є поняття контексту, а їх, так би мовити, персоналізованими носіями є аутентичні культури, в іншому варіанті – менталітети, притаманні кожній конкретній групі людей. Природно, аутентичні культури не є і принципово не можуть бути замкненими системами. Кожна із них має ядро та периферію. Периферіями аутентичні культури накладаються на чи проникають одна в одну, тим самим формуючи пласт загальнолюдської культури зі своєрідними «кодексами», представленими за посередництва, так званих, загальнолюдських цінностей;

- ***теорія когнітивного дисонансу Леона Фестинґера (англ. Leon Festinger):***

дана теорія апелює до проявленого в досвіді кожної людини джерела або причини її активності – внутрішнього дисонансу, що дає про себе знати за посередництва низки відчуттів, що породжують негативні переживання на противагу відчуттю задоволення. Оскільки ж констатація внутрішньої напруги відбувається за посередництва мислення (внутрішнього діалогу), то і наявний дисонанс автоматично сприймається як когнітивний, себто осмислена несумісність бажаного і наявного, що викликає роздратування. У контексті ж теорії когнітивного дисонансу останній породжується невідповідністю між уявленням про самого себе чи що б то було суб'єкта і зовнішнім баченням самого суб'єкта іншими або чого б то було. Останнє породжує напругу, викликаючи роздратування та підштовхує до певних дій, серед яких чільне

місце, як правило, відводиться маніпулюванню інформацією. Суб'єкт, аби уникнути когнітивного дисонансу або має переглянути власні уявлення, звички чи схильності, або «вийти» з-під впливу неприємної інформації у той чи інший спосіб. Переважна більшість індивідів, будучи суттєво обмеженими щодо вольових ресурсів, схиляються до того, аби якимось чином уникати дратівливої інформації або певним чином її спотворювати внаслідок своєрідних інтерпретацій.

Виявлена ситуація відкриває певні можливості щодо маніпулювання поведінкою та світоглядом значної частини представників спільноти, наприклад, шляхом надання тих чи інших аргументів на користь тих чи інших соціально значимих дій, вчинення яких вело б до ослаблення тиску когнітивного дисонансу або дисонансу загалом. Таким чином ЗМІ можуть спонукати до масових рухів, заворушень абощо, а з іншого боку викликати соціальну апатію, відмову від боротьби за дійсні цінності і права тощо.

3.3. Симулякр як своєрідна «матерія» інформаційного простору

У розумінні буденної людини, а отже і мас оточуючий світ як і вона сама або всесвіт загалом, будучи об'єктивним сам, наповнений об'єктивними речами, процесами та явищами, що перебувають у динамічному зв'язку відповідно до природних законів і закономірностей, частину з яких людина нібито відкрила і з того користується та отримує вигоду, а іншу частину обов'язково відкриє разом з нарощуванням технологій і техніки, оскільки Всесвіт проголошується пізнаваним. У руслі означеного бачення об'єктивний світ і все об'єктивне, представлене у ньому, визнаються джерелом об'єктивної інформації, якою наче б то саме і оперують науковці, а слідом за ними і будь-хто, хто долучається до так званого наукового знання. Більше того, значна частина абстрактних явищ, зокрема таких як держава – не плутати з країною, свобода, віра, ті ж таки боги, у т.ч. племінний юдейський, наче б то носій таких атрибутів як єгова, саваот, адонай, абощо, легендарні герої, хай би й той же самий Ісус Христос піддаються об'єктивації і таким чином стають явищами об'єктивного світу з усіма супутніми наслідками, зокрема згаданими вище щодо об'єктивних явищ у їх множині. Насправді ж перманентні протиріччя та помилки, котрі не просто зустрічаються, а буквально наводнюють існування людини та людства і, по-суті, є атрибутом життєдіяльності людини, явно свідчать про те, що людина має справу з дечим іншим, аніж строго адекватною об'єкту сприйняття (пізнання) інформацією про нього, себто знанням на відміну від уявлення, переважно усталеного в масах і доведеного за посередництва механізму сліпої віри до статусу знання. Тож цим дечим може виявитися певним чином систематизована сукупність певним чином спродукованих інформаційних одиниць (уявлень) про що б то було, які, з подачі французького

мислителя Жана Бодріяра (фр. Jean Baudrillard), було б доречно позначати поняття «симулякр»[98].

Відтак, цілком ймовірно, своєрідною «матерією» інформаційного світу та/або простору, перманентно відображуваного та/або відтворюваного у свідомості мислячої істоти в масі своїй, а отже і інтерсуб'єктивного за своєю природою, є множина або й матриця симулякрів. Відповідно ***симулякр*** (від лат. simulacrum – подоба, копія) – термін, що з'явився в активному вжитку у контексті так званої постмодерністської філософії. Згаданим поняттям прийнято позначати зображення та/або копію того, існування чого уже припинилося або ж було результатом креативної спроможності (людського) розуму, зокрема фантазії. Сьогодні симулякр переважно трактується як таке собі соціокультурне утворення в поточному існуванні людини, що копіює форму вихідного зразка, природа якого наче б то встановлена і зрозуміла для представника спільноти в масі своїй, тобто йдеться про, умовно кажучи, банальні за своїм походженням симулякри, які копіюють і відображають буденність. І все ж попри домінантну банальнальність, себто примітивність у трактуванні семулякру, сам семулякр, себто копія може бути чого завгодно і яких завгодно смислів, тобто навіть того, що не представлено у світогляді буденної людини як його елемент, або й навіть його існування не актуальне, в іншому випадку вважається неможливим або й неприпустимим.

Зрештою на сьогоднішній день симулякр належить до ключових понять, якими оперують у межах теорій постмодернізму, хоча в буденному дискурсі згадане поняття маловживане, сама ж ідея оперування копіями, а не елементами дійсності – не те, що не актуальна, але й виглядає у кращому випадку абсурдною, а насправді безглуздою, оскільки видається незрозумілою і тим самим підозрілою. Між тим термін «симулякр», яким раніше у романських мовах прийнято було позначати просто копію, залучив до активного вжитку у філософії постмодернізму Жан Бодріяр. Сам Бодріяр описує симулякр у купі з оперуванням симулякрами, практично неспростовне явище і водночас факт сучасного світу, як «дійсність, яка приховує той факт, що її немає» (Бодріяр, 2004, с. 17). Між тим, до Бодріяра поняття симулякр, починаючи, очевидно, ще з латинських перекладів Платона, означало просто якусь певну картинку, зображення чи репрезентацію. Взяти хоча б до прикладу фотографію, до бодріярової змістовної трансформації поняття це був симулякр тієї реальності, що на ній зафіксована. До того ж далеко не обов'язково точне відображення, як воно фіксується на світлині. Симулякрами вважалися також художні зображення, зокрема, картини, малюнки на піску, а також описи, наприклад, довільний переказ реальної історії, передачі природних звуків і мелодій абощо, тобто імітація, лише з тією різницею, що імітація завжди сприймалася як результат цілеспрямованої активності і супутньо їй рівень майстерності

[98] Симулякр – це образ, подібність або відтворення. У сучасній англійській мові термін simulacrum означає образ», «подібність», «туманне уявлення», «схожість», «вдавання», «симуляція». Див. Енциклопедія постмодернізму. (2003). / [за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи». – 503 с.

імітатора, а симулякр як спосіб донесення сприйнятої та/або відображеної істини, себто елементу об'єктивної реальності.

Відтак, до Боріяра прийнято було говорити фактично про два варіанти відображення чого б то було – точне та змінене або, як би це сказав Платон, – правдиве та (навмисно) спотворене. Тобто уже у платонових міркуваннях можна знайти прообраз симулякра, відповідно до якого розглядається «модель-ідеал (ейдос), котра викликає до життя свої копії, які можуть відображати ейдос як істинно, так і викривлено, хибно. Ті імітації-копії, котрі правильно відображають ейдос, характеризуються подібністю з моделлю-оригіналом, а ті, що відрізняються від моделі, відображають її хибно, вважаються імітаціями-симулякрами» (Куцепал, 2004, с. 101-102).

А ось Бодріяр уже пропонує розрізняти п'ять послідовних фаз, через які той проходить, щоб стати таким собі «чистим» симулякром:

- «він є відображенням глибокої реальності»;
- «він маскує і спотворює глибоку реальність»;
- «він маскує відсутність глибокої реальності»;
- «він позбавляє зв'язку із будь-якою реальністю»;
- «він є чистим симулякром себе» (Бодріяр, 2004, с. 12).

На практиці згадане вище розрізнення фаз трансформації симулякру може виглядати таким чином:

- існує першопричина існування – твердження або симулякр, який є відображенням глибокої реальності;
- існування є причиною самого себе – симулякр, що маскує і спотворює глибоку реальність;
- існування самодостатнє – симулякр, що маскує відсутність глибокої реальності;
- існування є сукупністю множини існуючого – симулякр, що позбавляє зв'язку із будь-якою реальністю;
- усяке існуюче актуальне саме по-собі – симулякр, що є чистим симулякром себе.

Відтак, чистий симулякр цілком відірваний від дійсності, оскільки переміщений у певну реальність, будучи зациклением на собі самому. Як пише Володимир Ковчак: «Симулякр – знак, що набув свого власного буття, а тому сутнісно перестав бути знаком. Він призводить до реконструкції суб'єкта у просторі соціальних комунікацій: суб'єкт зливається із симулякром, згортається у свій власний симулякр і (хоча матеріально є в координатах дійсності) не є активно присутнім у дійсності, а свою активність витрачає на симуляцію активності» (Ковчак, 2015, с. 182).

Зрештою, сучасний інформаційний світ загалом, науковий (історія, літературознавство тощо), політичний, економічний і т.д. наповнений численними не лише підробками документів, копіями картин, творів мистецтва тощо, але й численними сфабрикованими документами, текстами та художніми творами, котрі приписують авторству відомих митців або й взагалі вигаданим митцям. До прикладу, певний час у світі літературознавців точилися суперечки

навколо того, а чи дійсно був такий автор як Шекспір, а чи його твори були результатом колективної творчої діяльності, приписаного конкретній людині або й взагалі вигаданому автору. Що до історії, особливо світової, то вона буквально «зіткана» із симулякрів, бо історію таки пишуть переможці, точніше фахівці під тиском, примусом чи на догоду переможцям. Зрештою і сам світ, який сучасній людині властиво ідентифікувати як об'єктивна даність може виявитися глобальним симулякром, тут залежить від світоглядної парадигми, в межах якої встановлюється змістовність та/або суть чого б то було. Авраамізм як репрезентант домінантних у сучасному світі так званих монотеїстичних релігій бачить світ «продуктом» діяльності бога, у т.ч. знеособленого, себто еволюції в контексті матеріалізму, а отже об'єктивно існуючим як інтегрована сукупність всього, що в нього «вмонтовано» та є результатом творіння бога, чим би він був, від племінного юдейського бога до еволюції. А ось у межах ведизму світ розглядається як сновидіння Брахмана – майя (māyā, माया), що буквально означає «чарівництво», «ілюзія», «сила, що приховує істину». Відповідно у Веданті (адвайта-веданті Шанкара) майя ідентифікується як завіса, що приховує істину Брахмана й творить світ явищ. Вона не має власної абсолютної природи, але здається реальною.

3.4. Мем (інтернет-мем), його природа і місце у інформаційному світі

У світі інформації окреме місце належить своєрідній інформаційній одиниці, яку з подачі британського еволюційного біолога – дослідника поведінки живого і письменника Річарда Докінза (англ. Clinton Richard Dawkins) прийнято позначати поняттям «мем» (англ. meme; у іншій транскрипції – «мім»). У своїй книзі «Егоїстичний ген» (англ. The Selfish Gene), що побачила світ у 1976 році, він виводить практично у широкий обіг поняття мему та розвиває його природу, особливості формування і функціонування, місце і роль згаданого феномену у (соціальному) бутті людини. Подальший розвиток міркувань автора на згадану тему знайшов своє продовження у книзі «Розширений фенотип[99]» (англ. The Extended Phenotype), на сторінках якої стверджується, що дієвий вплив генів не обмежується лише анатомією та фізіологією організму, себто тілом. Тобто за посередництва фенотипу синхронізуються поміж собою організм істоти, її поведінка та особливості пристосування до навколишнього середовища. Таким чином на фоні осмислення

[99] Фенотип – інтегрована сукупність усіх характеристик та ознак істоти, що підлягають встановленню і дослідженню, які сформувалися внаслідок розгортання генотипу істоти як носія спадкової інформації під дією або й тиском обставин зовнішнього середовища. Відповідно фенотип інтегрує в собі морфологічні риси, фізіологічні властивості, біохімічні показники, поведінку особини тощо. Зрештою, образно кажучи, якщо уявити генотип як інструкцію, а середовище як умови роботи за цією інструкцією, то фенотип – це те, як виглядатиме і функціонуватиме кінцевий результат цієї взаємодії, тобто сама істота з усіма її особливостями. У згаданому ракурсі фенотип перегукується з менталітетом, щоправда останній є своєрідним фенотипом інтелекту представників спільноти. Йдеться про те, що коли інтелект – механізм встановлення (виявлення, конструювання) зв'язків, а в основі всякої системи покладені зв'язки, які є первинними що елементів, то менталітет – набір відмітних якостей роботи інтелекту, зокрема специфіки процедури встановлення зв'язків, ієрархії операцій, спрямованих на встановлення зв'язків тощо.

фенотипу як вагомої ідеї, яка суттєво допомагає розширити та модернізувати уявлення про особливості і умови життєдіяльності істот в природному середовищі, формується ідея про мем, як своєрідний механізм пристосування елемента соціального простору в соціокультурному середовищі і водночас певного упорядкування соціуму.

Під мемом прийнято розуміти таку одиницю інформації, яка насамперед передається від одного члена спільноти до інших шляхом імітації, вправляння, гри абощо та, радше апелює до образного мислення[100], аніж до логічного. У своєму відтворенні (реплікації) мем спирається на асоціативні ряди, водночас нечутливий до інструментарію аналітики, перетворюючись у світлі логічного мислення, як правило, на нісенітницю чи абсурд. При цьому, будучи своєрідною одиницею інформації, мем не підв'язаний під конкретні умови й обставини, за яких мав би відображати адекватним чином певний зміст як це властиво, так званій, об'єктивній, себто логічно структурованій інформації. Таким чином до певної міри мем виявляється самодостатньою одиницею інформації, оскільки несе у собі універсальний код – він може відповідати різним ситуація та обставинам, залишаючись інформативним, тобто таким, що не втрачає змісту та несе у собі певний заряд чи імпульс для мобілізації (збудження), осмислення, реакції у вигляді дії чи низки дій тощо.

У поточному існуванні згадана властивість мема проявляється у тому, що один і той же мем може бути успішно використаний для прояснення різноманітних ситуацій. Останнє означає, що окрема узята одиниця інформації стає мемом тоді і тільки тоді, коли вона відмежовується від конкретного факту (події, явища, речі абощо) та перетворюється в, умовно кажучи, позавузько-контекстну одиницю інформації, тобто позбавляється строгої прив'язаності до конкретного об'єкту чи обставин і умов.

До речі, з огляду на те, що мем безпосередньо сполучений з образним мисленням, тобто його зміст піддається декодуванню за допомогою образного мислення, то, як правило, він виявляється таким собі набутком мистецтва, надаючи останньому деякої живості, відтінку грайливості та гумору. Відтак, інтернет-мем виявляється явищем мережевого фольклору, елементом невимушеного спілкування, що до певної міри підмінив собою анекдот.

Входження мемів в інформаційний простір як повсякденного явища, природно, спонукало до виникнення цілої дослідницької дисципліни – меметики – теорія, що осмислює вміст свідомості та еволюцію світогляду (культури), беручи за аналогію постулати генетики та біологічної теорії еволюції Чарльза Дарвіна (англ. Charles Robert Darwin). Основоположник згаданої теорії Річард Докінз аналогічно тому, як ген є біологічним реплікатором, мем визначає як культурний реплікатор – одиницю інформації, яка сприяє відтворенню частини культурного середовища кожним, хто до нього

[100] Образне мислення – процесуальність (перманентний процес і результат) виявлення, встановлення або побудови причинно-наслідкових зв'язків, яка на відміну від логічного мислення передбачає певну множину варіантів рішення. Тобто логічне мислення передбачає для кожної причини відповідний їй наслідок, тоді як образне мислення для кожної причини передбачає варіацію наслідків. У межах образного мислення «обрання» висновку (рішення) з множини можливих та/або допустимих визначається ірраціональними чинниками, зокрема смаком, абощо.

залучається. Відтак, можна сказати, що система домінантних мемів є таким собі «фенотипом» певної культури або субкультури. До того ж мем у такому разі набуває властивості до того, аби спонукати його носія поширювати себе (мем) серед інших представників спільноти. При цьому якісні меми знаходять своє масове поширення, тоді як, «слабкі» згасають, витісняючись якісними. Разом з тим, аби відповідати запитам, очікуванням, загалом ситуації, у якій віднаходить себе людина та/або спільнота, мем має еволюціонувати – змінюватися, трансформуватися, пристосовуватися під смаки абощо. Хоча, з іншого боку, самі меми також впливають на формування смаків тих, ким вони набуваються або наслідуються. Тому, у згаданому ракурсі можна говорити про певну чутливість індивіда до тих чи інших мемів, а якщо ширше, то ідей та про поріг чутливості або схильність до «інфікування» тими чи іншими мемами, а також про, умовно кажучи, такий собі «імунітет» щодо «інфікування» ідеями (мемами).

Очевидно, у подібному ракурсі мислив один з найпотужніших медіо-теоретиків сучасності Дуглас Рашкофф (Douglas Rushkoff), формуючи теорію «мемології» на кшталт вірусології, де мем за аналогію мислиться як своєрідний інформаційний вірус, що має складну граматичну та змістовну структуру і відзначається різноманітністю джерел походження. Очевидно, йдеться про різних інформаційних посередників, зокрема ЗМІ, окремі автори тощо. У своїй концептуальній роботі «Медіавірус. Як поп-культура таємно вливає на вашу свідомість» американський фахівець в області засобів масової комунікації медіавіруси визначає як такі явища та події, зокрема так звані медіаприводи або івенти (events), які певним чином впливають на громадську думку, маніпулюючи нею та свідомістю окремих представників спільноти.

Швидке і масштабне поширення мемів та проникнення їх практично в усі сфери взаємодії та обміну інформацією, на думку Д. Рашкоффа, пов’язане з утвердженням у другій половині ХХ століття у просторі глобального світу «ери інфосфери», визначальною рисою якої є масовий доступ до інформації найрізноманітнішого ґатунку практично без обмежень у часі та просторі. Тобто чи не кожен мешканець землі разом із розвитком телебачення та Інтернету отримав можливість стати дистанційним свідком більшості з того, що відбувається в конкретному місці у конкретний період. Відтак, викликаючи певне збудження або реакцію у споживачів медіапродукції, в окремих випадках навіть масовий резонанс медіавіруси «здатні викликати серйозні зрушення у масовій свідомості» (Рашкофф, 2003, с. 117). Тому не дивно, що у словах мультиплікаційного героя Гомера Сімпсона вкладено практично пророча ідея, що стосується ери інфосфери, котра водночас є ерою тотального споживання, тобто споживання власного образу, спродукованого «сценаристом» і донесеного до індивіда за посередництва ЗМІ: «І коли ж я, нарешті, збагну, що відповіді на усі життєві питання знаходяться не на дні пляшки. Вони – у телевізорі!».

До речі, що стосується медіавірусів, то подібна ідея навіть у строго наукових колах далеко не нова, а у колах, умовно кажучи, чистих практиків, себто тих, кого називають у різних культурах ясновидцями, просвітленими

абощо, тим більше. Зокрема, ще наприкінці XIX століття світ побачила стаття знаного в усьому світі російського невролога Володимира Михайловича Бехтерєва «Роль навіювання в громадському житті». Окрім іншого, у ній йдеться про те, що «ментальні мікроби», будучи «подібними справжнім фізичним мікробам, діють всюди та передаються за посередництва слів і жестів оточуючих (людей), а також книг, газет і т.п.»[101].

Отже, мемом може бути практично усе, що завгодно, тільки б воно викликало масовий резонанс на рівні свідомості індивіда та громадської думки загалом. Іноді меми прийнято ще розуміти як знаки, що очищені від попереднього або первинного змісту. До прикладу, відома людина, точніше окремий стан, який яскраво передала ця людина, стаючи мемом, відчужується і від конкретної ситуації, що викликала відповідні переживання, і від індивідуальності самої людини. Мем починає «жити» власним життям як самостійна інформаційна одиниця. Те ж саме можна сказати про безліч символів і знаків, яким повсякчас послуговуються маси, не задумуючись над їх первинним змістом, історією походження абощо. Взяти хоча б масово поширений, особливо серед субкультур або так званого андеграунду образливий символ «fuck». Як свідчить історія, цим символом під час так званої Столітньої війни послуговувалися англійські лучники перед боєм з французькими військами, особливо кіннотою, що славилася на той час своєю непереможністю. Лучники у такий спосіб, знущаючись, зверталися до ворогів, аби ті, звісно, якщо зможуть, прийшли, взяли у полон лучника і відтяли йому середній направляючий палець на правій руці, без якого майстерність лучника нівелювалася.

Що ж до класифікації мемів, то залежно від критерію їх виділяють кілька. Зокрема, з огляду на зародження мема прийнято розрізняти

- цілеспрямовано створені. Це, так звані «форсед меми», створені маркетологами або окремими користувачами для розкрутки бренду чи самих себе у соцмережах;
- кооптовані. Меми, що виникають, як правило, спонтанно, однак швидко підхоплюються зацікавленими сторонами та розкручуються з тією чи іншою метою;
- самопороджувані. Зразок чистої народної творчості, коли автора практично не можливо виявити, оскільки ідея, так би мовити, крутилася відразу у багатьох головах.

За семіотичною ознакою меми поділяються на

- візуальні. Сюди належать різноманітні (улюблені) картинки: демотиватори, комікси, едвайси, фото жаби, макроси і т.д.;
- аудіальні. Пісні, салогани, девізи;
- текстові. Будь-які словесні вирази, неологізми абощо;
- змішані. Відеомеми, картинки з текстом абощо.

[101] Див. Бехтерєв В.М. (1908). Навіювання і його роль у суспільному житті [Електронний ресурс] / В.М. Бехтерєв // Суми: Видавництво М. Лисенко. – 48 с. – URL: http://www.opentextnn.ru/man/index.html@id=1545

Відповідно до каналів поширення мемів

- інтернет-меми;
- теле-мем;
- радіо-мем;
- прес-мем (друковані видання, преса).

За стилем впливу на свідомість

- іронічні;
- мотивуючи чи демотивуючі;
- агітаційні.

За особливостями аудиторії

- загальні;
- спеціалізовані (локальні), тобто у межах групи фахівців, у просторі субкультури абощо.

Меми також за своїми ознаками бувають

- персонаж ними – вигляд відомої людини красномовно говорить сам за себе;
- синтаксичними – поєднання повторюваної і змінної частини фрази, зокрема: «Можна безкінечно дивитися на три речі: …»;
- ситуативними – поєднання типових взаємозамінних елементів однієї і тієї схеми;
- компоративними – меми, засновані на порівнянні кількох зображень, наприклад, «я та той хлопець».

3.5. Фрейм як інформаційна одиниця «картини світу»

Серед решти інших однією з інформаційних одиниць та/або форм донесення та/або подачі чи поширення інформації, якою досить активно послуговуються насамперед ЗМІ і, відповідно, журналісти, з прицілом на формування чи моделювання масових вражень та/або настроїв щодо тих чи інших подій, фактів та осіб, зокрема політичних чи інших діячів, знакових персон культури і мистецтва абощо, є так званий фрейм. **Фрейм** (англ. frame – кадр, рамка) – так би мовити, *готова до вжитку інтерпретаційна структура, яка у поєднанні з іншими подібними структурами створює підстави для структурування та формування за певними лекалами (у відповідності до певних стереотипів та/або з огляду на певний менталітет) оціночних суджень і на їх основі відповідного ставлення до себе, іншого, навколишнього світу, його елементів, абощо*. Що ж до соціально-політичних наук, а також різного роду вчень та ідеологій, то в їх межах фрейм ідентифікується як певного роду завершений змістовний контент стосовно певного питання та/або проблеми, себто відомосне (інформаційне) кліше, оперуючи яким, індивід практично «наавтоматі» позиціонує себе щодо чого б то було і, як наслідок, підтримує у стані актуальності сформоване певним чином стійке уявлення про предмет уваги.

Відтак, фрейм для фанатиків будь-якої світоглядної парадигми, а надто відверто релігійного спрямування, виступає чимось на кшталт «змістовного ядра» непохитної істини, тоді як, для індивідуальностей, що плекають у собі стан самодостатності, тяжіючи до розширення меж власних можливостей, у т.ч. схоплення дійсності як вона є, фрейм, точніше їх сукупність, виявляється таким собі «продуктом гри» фантазії та/або «хворого розуму» – штучно зведеним інформаційним нагромадженням доведених до вихолощеного раціоналізму відомостей, у тіні якого від світла природної простоти і безпосередності ховаються усі ті, кому тією чи іншою мірою не до снаги витримати зустріч з дійсністю як вона є, адже буденній людині значно затишніше, щоб не сказати принципово властиво жити, мислити і діяти в параметрах передбачуваного і прогнозованого світу, де чітко встановлені правила, визначено джерело цих правил і той чи те, що слідкує за їх дотриманням та, відповідно, встановлює міру покарання і водночас карає за порушення правил. Простіше кажучи, буденній людині властиво відчувати затишок в умовах фіксованої обмеженості стандартами, правилами, нормами тощо, адже у такому разі відповідальність за існування автоматично перекладається на інстанцію, відповідальну за встановлення і підтримання обмежень, в яких буденна людина тяжіє себе знаходити.

Таким чином, для буденної людини навіть не стільки важливішим, скільки прийнятнішим та затишнішим виявляється фрейм як стала знайома відомосна форма у порівнянні з, так би мовити, голим фактом, тобто ситуацією чи станом, змістовність яких встановлюється не заздалегідь по заданих лекалах, а в процесі занурення в них чи їх фіксації. Очевидно, саме тому буденна людина всіляко уникає голих фактів та й загалом набула схильності маніпулювати фактами: підтасовувати зручні, «втікати» від незручних, відкидати ті, що ставлять під сумнів наявні стереотипи як основи сформованих ідентичностей: себе, інших, інституцій тощо.

До речі, з приводу «перебірливості» фактами, до якої схильний сучасник, то побутує досить влучне, хоч і досить провокативне як на фанатів висловлювання, яке найчастіше приписують Георгу Гегелю: «Якщо факти суперечать моїй теорії, тим гірше для фактів». І у такт цьому висловлюванню продовжує польський поет-романтик Стефан Гарчинський (пол. Stefan Garczyński): «Факти – це пісок, що скреготить на шестернях теорії». По-своєму згадану властивість когнітивної спроможності людини висловила також провідний науковець Техаського університету Дастін Харп (англ. Dustin Harp): «Дослідник зазвичай обирає ті факти, котрі підтримують його дослідження, і легко забуває ті, що суперечать йому». Тому тримання за фрейми як усталені форми відтворення предметів уваги та/або (дослідницького) інтересу на противагу «голим» фактам, а отже і на шкоду істині та собі, як істоті, що має розвиватися у напряму розширення своїх можливостей доторкнутися до дійсності, певним чином розкриває суть егоїзму та егоцентризму. І ця суть добре відображена у висловлюванні американського письменника і карикатуриста Ешлі Брілліанта (англ. Ashleigh Brilliant): «Можуть змінитися мої переконання, але не той факт, що я правий», а також в дещо іншому ракурсі

у висловлюванні французького велогонщика, тричі чемпіона літніх Олімпійських ігор 1896 року Поля Массона (фр. Paul Masson): «Більшість приймають свою пам’ять за розум, а свої погляди – за факти».

Міркуючи у обраному руслі, легко дійти висновку, що комунікативні посили таки наводнені фреймами, особливо це стосується ділового та публічного спілкування: комунікатори сприймають один одного не як унікальних та неповторних співбесідників, а як носії чітко встановлених і виражених статусів та виконавців певних соціальних ролей. Відповідно в хід ідуть певні мовні конструкти, себто фрейми у супроводі норм і правил етики та ектикету. Відтак формалізована комунікація по своїй суті є, якщо так можна сказати, фреймінезована. Останнє, окрім іншого, означає, що професіоналізм комунікатора у офіційному статусі суттєво визначається множиною доступних йому для оперування (засвоєних) фреймів, прийнятних і належних для кожної конкретної ситуації або виду взаємодії, зокрема того чи іншого рівня перемовин, абощо, а також майстерністю їх комбінування.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Поміркуйте над тим, чим є комунікація за своєю природою, що призвело до її виникнення та що є необхідним і достатнім для підтримання комунікації.
2. Розкрийте усі можливі канали комунікації, проаналізуйте їх переваги та слабкі місця.
3. Розкрийте стилі комунікації та встановлення комунікативних зв’язків, проаналізуйте їх переваги та слабкі місця.
4. Опишіть засоби комунікації, притаманні людині, іншим живим істотам, проаналізуйте їх переваги та слабкі місця.
5. Поміркуйте над тим, якими б могли бути засоби, стилі та методи комунікації, коли б мова йшла про неатропні мислячі істоти.
6. Поміркуйте над тим, чи можлива комунікація поза оперування звичними та/або відомими засобами комунікації, і якщо так, то якою б вона могла бути, а коли ні, то чому.
7. Поміркуйте над тим, чи можлива людина поза комунікацією, і якщо ні, то чому, а коли так, то якою може бути людина у такому разі.
8. Поміркуйте над тим, що є причиною і джерелом комунікації та чи можливе існування живого поза комунікацією.
9. Поміркуйте над тим, чи можливе довільне моделювання (трансформація, зміна властивостей) учасником (суб’єктом) комунікації її основ, і якщо так, то як саме, а коли ні, то чому.
10. Проаналізуйте переваги та слабкі сторони технологій управління «прикладними» технологіями – інформаційні мегатехнології.
11. Проаналізуйте переваги та слабкі сторони концепції засобів комунікації Н. Лумана.
12. Проаналізуйте переваги та слабкі сторони концепції комунікативної раціональної влади Ю. Хабермаса.

13. Проаналізуйте переваги та слабкі сторони комунікативного підходу у контексті концепції влади Т. Парсонса.

Використана та актуальна література

1. Арендт Г. (1999). Становище людини / Ганна Арендт; [пер. М. Зубрицька]. – Л. : Літопис. – 254 с.
2. Барматова С.П. (2009). Політика, інформація, комунікація: простір взаємодії : монографія / С.П. Барматова; І.о. Аналіт. центр вивчення суспільства.– К. : ГАРККіІ. – 283 с.
3. Бек У. (2001). Що таке глобалізація? / Пер. з нім. – Х.: Прогрес-Традиція. – 368 с.
4. Бодріяр Жан. (2004). Симулякри і симуляція / Жан Бодріяр; [пер. з фр. В. Ховхун]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи». – 230 с.
5. Гайдегер М. (1998). Пролегомени до історії поняття часу. – Київ: Водолій. – 383 с.
6. Декларація щодо основних принципів, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини (1978). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_393
7. Забара І.М. (2012). Міжнародно-правове регулювання поширення інформації: теоретичні і практичні аспекти/ І.М. Забара // Форум права. – № 4. – С. 362-366.
8. Загальна декларація прав людини (1948). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
9. Європейські комунікації. Навчальний посібник. (2007) / Макаренко Є.А., Бебик В.М., Рижков М.М., Ожеван М.А. та ін.. – К.: ІМВ. – 367 с.
10. Калуга В.Ф. (2018). Основи світової політики: навчальний посібник / В.Ф. Калуга. – К. : Редакційно-видавничий відділ НУБіП України. – 132 с.
11. Калуга В.Ф. (2014). Ідентичність та самоідентичність в соціальному бутті людини: від конфлікту до єднання / В.Ф. Калуга. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М. – 412 с.
12. Калуга В.Ф. (2010). Екологія свідомості / В.Ф. Калуга – К. : Міленіум. – 154 с.
13. Калуга В.Ф. (2008). В пошуках шляху із пастки утилітарного світу : ірраціональні чинники облаштування спільного світу як альтернатива засиллю приватного інтересу та надуманого раціоналізму / В.Ф. Калуга. – К. : Міленіум. – 162 с.
14. Кастанеда К. (1995). Окрема реальність / Карлос Кастанеда // . 1-2: Т.2. – К.: Софія. – 479 с.
15. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). (1998). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
17. Ковчак В.О. (2015). Соціально-філософські аспекти симуляції суспільної активності та суспільної дійсності // Гілея : науковий вісник. Дніпро. – Т. 95. – С.182-185.
18. Кунанець Н.Е. (2010). Вступ до спеціальності: "Консолідована інформація" : навч. посіб. / Наталія Едуардівна Кунанець, Володимир Володимирович Пасічник; В.о. Нац. ун-т "Львівська політехніка"; За заг. ред. Володимир Володимирович Пасічник.– Львів : Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2010.– 195 с.
19. Куцепал С.В. (2004). Французька філософія другої половини XX століття: дискурс із префіксом «пост-» : монографія / С.В. Куцепал. – К. : ПАРАПАН. – 323 с.
20. Мак-Комбс М. (2007). Встановлення пріоритетів: масмедії та громадська думка / М. Мак-Комбс; пер. з англ. М. Давиденко. – К. : К.І.С. – 256 с.
21. Мартин Г.-П. (2001). Пастка глобалізації: атака на процвітання і демократію / Г.-П. Мартін, Х. Шуманн // Пер. з нім. – Х.: Вид. дім «Альпіна». – С. 53.
22. Марущак А.І. (2007). Інформаційне право: доступ до інформаці: навч. посіб. / А.І. Марущак. – К. : КНТ. – 532 с.
23. Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру. (1936). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_229
24. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1973). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
25. Москвичова А.В. (2015). Міжнародна правосуб’єктність фізичної особи у доктрині міжнародного права / А.В. Москвичова, Д.І. Романченко //Актуальні проблеми сучасного міжнародного права :зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам’яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків. – Ч. 2. – С. 278-282.
26. Нестеренко О.В. (2012). Інформація в Україні: право на доступ / О.В. Нестеренко. – Х. : Акта. – 83 с.
27. Ноель-Нойман Е. (1996). Громадська думка. Відкриття спіралі замовчування: Пер. з нім. / Заг. ред. і передмова Мансурова Н.С. – Одеса.: Прогрес-Академія, Увесь Світ. – 352 с.
28. Ошо. (2010). Усвідомленість: Ключі до життя у стані душевної рівноваги. / Р. Ошо ; пер. з англ. К. Семенов. – Х.: АСТ, – 221 с.
29. Партико З.В. (2001). Образна концепція теорії інформації / Зіновій Васильович Партико; В.о. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка.– Львів : ЛНУ ім. І. Франка.– 133 с.
30. Пітерс Дж. (2005). Слова на вітрі: Історія ідеї комунікації. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – 304 с.

31. Почепцов Г.Г. (2008). Інформаційна політика : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання. – 663 с.
32. Рашкофф Д. (2003). Медіавірус! Як поп-культура таємно впливає на вашу свідомість / Д. Рашкофф // Пер. з англ. Д. Борисова. – К. : Знання. – 368 с.
33. Ролз Дж. (1995). Теорія справедливості / Джон Ролз / Під ред. В.В. Целіщева. – Суми: Видавництво Сумського університету. – 276 с.
34. Сілвер Нейт. (2018). Сигнал і шум. Чому більшість прогнозів виявляються хибними : пер. с англ. / Нейт Сілвер; Пер. М. Гоцацюк.– Київ : КМ-Букс.– 544 с.
35. Arendt H. (1982). Lectures on Kant’s Political Philosophy / Hannah Arendt // The University of Chicago Pres, Chicago. – 138 p.
36. *Arquilla J.* (1997). Looking ahead: preparing for information-age conflict / *J. Arquilla, D. Ronfeldt* // In Athena's camp. Preparing for conflict in the information age. Ed. by J. Arquilloa, D. Ronfeldt. – Santa Monica. – 237 p.
37. Durham P. (2001). Speaking into the Air: A History of the Idea of Communication / Peters John Durham // University of Chicago Press. – 304 p.
38. Gantz J. (2012). The Digital Universe in 2020: Big Data. Reinsel Bigger Digital Shadows, and Biggest Grow th in the Far East / John Gantz and David Reinsel // https://www.emc.com/collateral/analyst-reports/idc-the-digital-universe-in-2020.pdf
39. McQuail Denis. (1994). Mass Communication Theory: An Introduction. Third edition. London: Sage Publications. – 184 p.

МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ, ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ДЖЕРЕЛА

4.1. Місце і роль міжнародної інформації у системі міжнародних відносин, її функції і характеристики

З-посеред різноманітної інформації умовно можна виокремити, знову ж таки, умовно спеціалізовану інформацію, котра стосується сфери міжнародних відносин. Таку інформацію прийнято позначати поняттям «міжнародна інформація». Чіткого і однозначного визначення згаданого поняття, звісно, не існує. Тим не менше, основний наголос робиться на тому, що така інформація обслуговує та/або супроводжує усяку міжнародну активність, будь-то відносини, політика, торгівля, очевидно, різного роду конфлікти, у т.ч. війни, абощо. Тому про **міжнародну інформацію** було б послідовно розглядати як *сукупність*, до речі, ніким не зведену до єдиної системи та не впорядковану строго до певних критеріїв, *відомостей як (офіційно) зафіксованих у той чи інший спосіб одиниць інформації або повідомлень про події, факти, процеси, що стосуються міжнародних відносин та світової політики*[102]. *Таким носіям інформації обов'язково присвоюються встановленим чином реквізити, які дозволяють ідентифікувати як самі відомості, так і джерело їх походження*. Природно, міжнародна інформація включає у себе також, так звану, додаткову чи супровідну інформацію або інформацію про інформацію, зокрема її походження, джерела, обставини набуття, зберігання, розповсюдження, абощо.

Звичайно, уявити собі міжнародні відносини та світову політику без комунікації та поза сферою (міжнародної) інформації принципово не можливо. Безумовно, усяка міжнародна активність, зрештою, як і будь-яка осмислена активність принципово не можлива, умовно кажучи, в інформаційному вакуумі. Тому будь-який суб'єкт міжнародних відносин або ж суб'єкт світової політики, – а це можуть виявитися дотичні поміж собою, однак все ж різні суб'єкти, – перебуваючи у стані перманентної інформаційної взаємодії з іншими суб'єктами, безперечно, вимушений перейматися численними питаннями, пов'язаними з інформацією, від збирання і верифікації інформації, а з іншого боку, захисту власного інформаційного простору від несанкціонованих, тим більше ворожих втручань, до поширення інформації як в контексті підтримання власного іміджу, так і обміну поточною інформацією. Тобто інформація і разом з тим інформаційний простір та інформаційні потоки є критично важливою сферою активності суб'єкта як на міжнародній арені, так і на рівні власних елементів, тобто членів спільноти (громадян), транснаціональної корпорації

[102] Феномен світової політики можна розглядати в двох ключових, тобто таких, до яких зводяться всі решта, ракурсах. З позицій ситуативно-механічного сприйняття або політичного атомізму світова політика є «продуктом» сукупної активності суб'єктів міжнародних відносин та права, а отже вторинним явищем стосовно інших видів соціально-політичної активності суб'єктів: спільнот, окремих індивідів та організацій, похідною щодо суб'єктів, зумовленою їх природою. Навпаки, осмислюючи суть світової політики в контексті холізму, можна помітити, що світова політика є певним первинним «проектом», елементи якого з тих чи інших причин реалізує той чи інший суб'єкт світової політики, вимушено чи добровільно, в іншому випадку, усвідомлюючи своє покликання або залишаючись в полоні власного невігластва, вважаючи, що є суверенним проявом існування, тобто «політичним атомом» (Калуга, 2018: 37).

(співробітників, особливо управлінців), а також, так званих, закритих клубів та різноманітних таємних і утаємничених організацій абощо.

Тому, образно кажучи, (міжнародна) інформація – це таке собі повітря, що оточує і водночас живить зсередини суб'єктів міжнародних відносин та світової політики і, як наслідок, є необхідною умовою їх життєдіяльності. При цьому, самі суб'єкти як «споживають», так і «виробляють» для споживання іншими різного роду (міжнародну) інформацію. По-суті, йде невпинне інформаційне продукування, споживання та обмін, до того ж ці процеси відбуваються одночасно, тим самим підтримуючи невпинний поступ людства. Якщо припустити уявно, що хоч якийсь би суб'єкт міжнародних відносин та/або світової політики припинив інформаційну активність, на нього б чекала неодмінно б «смерть» – розпад, трансформація абощо з огляду хоча б на те, що будь-який суб'єкт є свого роду відкритою системою, функціонування якої зумовлено постійним обміном дечим, що можна назвати енергією, а у контексті міжнародних відносин – інформацією.

Важливість інформації у функціонуванні світу та суб'єктів міжнародних відносин і світової політики також підкреслюється практично усіма світового масштабу лідерами, що мають чи не найбагатший досвід активності на світовій арені, постійно перебуваючи у лоні світової політики. З-посеред інших у цьому плані є досить красномовним вислів про те, що «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Щоправда авторство цієї крилатої фрази приписують різним історичним постатям, зокрема серу Вінстону Леонарду Спенсеру-Черчіллю (англ. Sir Winston Leonard Spencer-Churchill), прем'єр-міністру Великої Британії в 1940-1945 та 1951-1955, до речі, лауреату Нобелівської премії в галузі літератури, а також новоспеченому барону міжнародному (англійсько-німецькому) фінансисту, банкіру і бізнесмену Натану Маєру фон Ротшильду (нім./англ. Nathan Rothschild (Natty)), який походив із єврейської банкірської династії Ротшильдів, локалізованих у Франкфурті-на-Майні (Німеччина). Між тим, з огляду на численні подібні казуси з авторством, зважаючи на сучасні технології роботи з інформацією, а з іншого боку – маніпулювання людиною, точніше тим, що прийнято ідентифікувати як свідомість, можна перекострую-вати знамениту фразу, так би мовити, на злобу дня: «Хто маніпулює інформацією, той керує світом» або «Хто маніпулює інформацією, той формує повістку денну», себто започатковує процеси та визначає особливості їх перебігу, а також задає тон або формує контекст існування тієї чи іншої спільноти або колективу. Йдеться про масове конструювання індивідуальних, колективних та глобального змісту існування, які споживають практично усі індивіди за надто малим винятком, особливо у час масової інформатизації. Пік же споживання інформації, у т.ч. як змістовного начала існування припадає на останній період віртуалізації існування людини, оскільки стає очевидним і беззаперечним фактом явище занурення значної кількості індивідів у віртуальне життя від кількох годин на добу до майже безвідривно, починаючи з віртуальних ігор і завершуючи життєзабезпеченням, наприклад, покупка товарів, віртуальне онлайн спілкування тощо.

Зрештою, зважаючи на вище сказане, стає очевидним, що міжнародна інформація як атрибут сучасного світу, неспростовна умова і обставина функціонування цивілізації, що кооптувала у себе практично усе людство, не мислима поза феноменом глобалізму загалом та глобальної комунікації зокрема. Відтак, міжнародна інформація є своєрідним наповненням і водночас продуктом глобальної комунікації. Якщо мислити по аналогії за допомогою понять фізики, то комунікація може бути представлена як електромагнітне поле, а міжнародна інформація як електричний струм. Як тільки формується новий канал комунікації, тут же виникає і інформаційний потік, що передбачає обмін соціально значущими відомостями (інформацією). Як і навпаки, як тільки налагоджується інформаційний обмін, тут же встановлюється канал комунікації. Таким чином міжнародна інформація пронизує собою практично усі сфери життєдіяльності суб'єктів міжнародних відносин та світової політики, окрім іншого, будучи засобом підтримання взаємозв'язків між елементами глобального світу і донесення «сигналів» від конкретного суб'єкта глобального світу до решти, як і навпаки, отримання суб'єктом «сигналів» від решти структурних одиниць системи «людство» та від самої системи загалом.

До ключових функцій міжнародної інформації, окрім інших, прийнято зараховувати такі:

- ретрансляція (донесення) реципієнтам (партнерам, світовій спільноті тощо) елементів (рішень абощо) зовнішньої та водночас внутрішньої політики як певної підстави для діяльності суб'єктів міжнародних відносин та світової політики, зокрема держав;
- висвітлення для широкого загалу (світової спільноти) різноманітних стратегій суб'єктів міжнародної інформації;
- адресне донесення ключових меседжів;
- розширення зони, а також адаптація під конкретні обставини форм та методів міжнародної взаємодії;
- сприяння налагодженню глобальної безпеки;
- підтримання, насамперед інформаційної безпеки суб'єкта міжнародних відносин.

Загалом міжнародна інформація як феномен глобального масштабу є досить складним формуванням, що не має ані чіткого змістовного визначення, ані строго встановлених принципів і правил функціонування, ані впорядкованої структури. Відтак, явище міжнародної інформації виявляється до певної міри такою собі «химерою», що частково «живе своїм життям», а отже не піддається чіткому урегулюванню, контролю та управлінню.

Тож, міжнародній інформації як деякому автономному феномену буття людства до певної міри притаманний фактор непередбачуваності. Йдеться про те, що жоден із суб'єктів міжнародних відносин та/або світової політики не може констатувати як доконаний факт, що у майбутньому неодмінно будуть отримані чи настануть чітко прогнозовані наслідки від інформаційної активності, як власної, так і інших. Між тим, суб'єктам залишається лише припускати на основі аналізу абощо і, як наслідок, прогнозувати ймовірні

очевидні наслідки від тієї чи іншої інформаційної активності на міжнародному рівні, розрізняючи серед них бажані та небажані.

Разом з тим досвід показує, що будь-яка дія тягне за собою не лише набуття певного прогнозованого результату, а й настання, так званого, побічного ефекту – наслідків діяльності, які, цілком ймовірно, урівноважують основні з позиції суб'єкта наслідки з огляду на, очевидно, вищі принципи буття, недосяжні пізнанню. Як правило, у поточному існуванні людини, інститутів чи інших суб'єктів побічним ефектом прийнято нехтувати, оскільки він є ірраціональним, тобто не підлягає аналізу. Хоча нехтування побічним ефектом призводить у підсумку до того, що описується крилатою фразою: «Хотілося як краще, а вийшло як завжди». Наприклад, бажання навести лад в усьому світі відповідно до ідеалів якоїсь із світоглядних (релігійно-ідеологічних) парадигм, попередньо у той чи інший спосіб підкоривши світ, як свідчить історичний досвід, завжди призводило до неймовірних людських страждань та жертв у колосальних масштабах. Численні голодомори і голокости, масові вбивства абощо тому яскравий приклад.

Зокрема, декларованe бажання встановити соціальну справедливість, рівність та братерство у всьому світі призвело до кривавих потрясінь на величезній території Євразії, а потім і інших контентів. Йдеться про, так звану, Жовтневу революцію 1917 року в колишній Російській Федерації з наступною громадянською війною, а також соціалістичні революції у багатьох інших країнах. Декларованe бажання нацистських ідеологів відновити справедливість, передавши владу до рук провідної раси, точніше, її зверхників призвело до Другої світової війни. Декларованe бажання сформувати новий світовий порядок взагалі породило низку явищ, серед яких окремим рядком виступає шовінізм тощо. Відтак, побічні ефекти, що супроводжують старання фанатиків втілити у життя «добрі наміри», виявляються явно антигуманними і досить руйнівними як щодо людини, так і щодо світу як простору її помешкання.

Але чи не найпоказовішим щодо руйнівних наслідків побічного ефекту у наш час є бізнесова активність. У гонитві за прибутком, окрім іншого, страждає екологія і, як наслідок, людина. Потужного удару насамперед зазнає її, умовно кажучи, духовність, або високе людяне начало. А оскільки і духовність, і людяне начало є ірраціональними за своєю суттю, то процеси, які відбуваються з ними, себто моральна (духовна) деградація абощо, до уваги не беруться. Це стосується і міжнародної інформації – суб'єкти міжнародних відносин та світової політики, працюючи з інформацією, до уваги ірраціональні чинники людського буття не беруть, і за, умовно кажучи, чистоту духовності не переймаються. Суб'єкти, як правило, усілякими способами прагнуть досягти намічених цілей, діючи за широко відомим принципом: бачу ціль, не бачу перешкод, при цьому виправдовуючи свою активність в очах мас поточними досягненнями в окремо взятих випадках та/або нібито прогнозованими досягненнями знову ж таки в окремих сферах, як правило, пов'язаних із підвищенням рівня життя пересічного громадянина.

Отже міжнародна інформація як глобальний феномен водночас визначає та висвітлює особливості міжнародних відносин і світової політики, впливає на

стан світової психологічної атмосфери, стимулюючи або стримуючи збудження (енергію) мас щодо тих чи інших переживань і дій.

4.2. Структурні підрозділи міжнародної інформації

Попри відсутність систематизованого цілісного уявлення про міжнародну інформацію як невідчужуваний елемент сучасної світобудови в межах цивілізованого світу, все ж з огляду на колосальну роль тієї ж таки міжнародної інформації у поступі людства як деякого конгломерату етносів, націй, рас, релігійних, ідеологічних течій, абощо під знаком техно-монотеїстичної цивілізації[103], аби якомога глибше дослідити згаданий феномен, фахівці схиляються до того, щоб у ньому виділити кілька взаємопов'язаних структурних підрозділів та/або невід'ємних супутніх феноменів. Зокрема, йдеться про:

- міжнародний/внутрішній інформаційний простір;
- міжнародну/внутрішню інформаційну політику;
- міжнародну/внутрішню інформаційну стратегію;
- міжнародний/внутрішній інформаційний потенціал;
- міжнародні/внутрішні інформаційні ресурси;
- міжнародний/внутрішній інформаційний продукт;
- міжнародну/внутрішню інформаційну могутність.

Виділені умовні складові феномену міжнародної інформації теж є комплексними, оскільки міжнародна активність неможлива без внутрішньої, себто національної, якщо мова йде про державу; корпоративної, якщо мова йде про транснаціональні корпорації; організаційної, якщо мова йде про суб'єкти світової політики, до яких прийнято зараховувати специфічні таємні і напівтаємні та/або напівлегальні утворення, на кшталт закритих клубів, орденів абощо; активності.

Очевидно, базовим компонентом феномену міжнародної інформації, а точніше невід'ємним супутнім феноменом є інформаційний простір[104]. Усяке

---

[103] Техно-монотеїстична цивілізація – приклад спроби визначитися з унікальністю форми поточного існування людства, акцентуючи увагу на ключових ознаках упорядкування сучасного екзистенційно-вітального простору людини. Йдеться про те, що сучасне людство опинилося в ситуації тотальної уніфікації попри видимість суттєвих ментальних, мовних, навіть расових відмінностей між численними групами, об'єднаними спільною так званою історичною долею, місією або чимось ще в тому ж роді пафосного підходу до визначення колективної ідентичності, чи утримуваними в межах встановлених кордонів, середовищ, абощо, на кшталт церков, держав або й соціально-економічних класів чи соціокультурних кластерів. Понад наче б то суттєві відмінності, цивілізоване людство буквально підсаджене на єдину ієрархію цінностей, де ключова роль належить життю, добробуту, безпеці, а отже ідентичний спосіб відтворення змістовності існування світу, людини як на приватному, так і колективному рівнях або чого б то було ще. Водночас стиль і спосіб ставлення до світу, а, по-суті, мислення сучасника обумовлені орієнтацією на механістичне трактування фізичного світу та атомістичне трактування соціокультурного середовища помешкання сучасної людини.

[104] Простір виявляється феноменом, суть якого встановлюється додосвідним (apiori за І. Кантом) шляхом, себто складається стійке враження (симбіоз уявлення та певного емоційного заряду), що будь-яка жива істота, яка наділена властивістю до певної міри довільно переміщатися, автоматично оперує знанням – саме знанням, а не уявленням про простір, оскільки сприймає простір на задумуючись, як того б потребували уявлення, які породжуються або відтворюються в процесі міркування. У світлі ж сучасних досягнень у сфері ІТ-технологій або й проекційних технологій, особливо пов'язаних з проектуванням об'ємних образів – так звані 3D-технології, простір може виявитися таким собі об'ємним «екраном» або середовищем, на яке себе екстраполює,

продукування, поширення, оперування інформацією автоматично передбачає наявність первинної умови, за якої можливі ті чи інші операції з інформацією. Такою умовою є **інформаційний простір** – *деяке середовище, у межах якого набувається і підтримується певна системність усіх можливих операцій з інформацією, а також забезпечується первинна змістовність будь-яких операцій з інформацією*. Тому інформаційний простір є ще й **метаконтекстом** – *першопричиною усякої змістовності, що корініться щонайменше у становищі людини*, а, швидше за усе, у природі самого буття, оскільки між усім сущим має місце обмін інформацією, а без метаконтексту і, знову ж таки, інформаційного простору це принципово не можливо, принаймні з позицій логіки та буденного людського досвіду. Природно, простір відзначається масштабами, а отже є зміст говорити про глобальний, за яким найчастіше розуміють міжнародний, національний, корпоративний і внутрішньо-організаційний (таємні і напівтаємні організації) інформаційний простір. При цьому з позиції поточної практики інформаційний простір є, якщо й не безпосереднім продуктом раціональної активності, то породженням діяльності людини. Тому йому неодмінно притаманна певна структура, принципи організації/упорядкування та функціонування. Останнє передбачає наявність інформаційної політики.

Своєю чергою проблеми щодо визначеності з інформаційною політикою, її суттю починаються з проблем визначеності з феноменом політики загалом. Якщо коротко, то політику прийнято розглядати під двома кутами зору. По-перше, як сферу узгодження інтересів за посередництва влади – сучасний (ліберальний) досвід. По-друге, як сферу засвідчення індивідуальної унікальності за посередництва слави – давньогрецький досвід, а також досвід соціальних груп, представники яких знали, що таке, насамперед, честь та інші високі чесноти (цінності) і керувалися ними практично у повсякчасному існуванні, а надто у часи випробувань чи критичні часи, наприклад, під час бойових дій, укладання і реалізації угод тощо. То ж і **інформаційна політика** слідом за феноменом політики проявляється як *до певної міри упорядкована сукупність механізмів, засобів та методів оперування інформацією, а також безпосередньо пов'язаними з нею сферами людської активності відповідно до поставлених цілей або на вимогу, так би мовити, дня*. У той же час інформаційна політика несе у собі потенціал бути потужним засобом формування та спонукальною силою щодо формування умов і обставин, сприятливих для розкриття і (само)реалізації індивідуальної унікальності. Щоправда, згаданий потенціал принципово не може бути реалізованим, принаймні переважною більшістю індивідів, з огляду на те, що є несумісним із домінантним способом буття сучасної людини, який у контексті гайдегерової філософії, наприклад, можна ідентифікувати як das Man, себто людина-маса[105]. При цьому «людина в стані соціального анабіозу або das Man автоматично

тобто проектує буття, до того перебуваючи у згорнутому вигляді, а після чи в процесі екстраполяції стаючи існуванням – інтегрованою множиною проявленого, наділеного параметрами і якостями. У контексті Ведизму, простором є середовище, де розгортається сновидіння Брахми.

[105] У даному випадку «маса» розуміється як своєрідний феномен спільного буття елементів онтологічної структури, в просторі якої «домінування невизначеної безликості "людей" (das Man)», що «спонукає до повної рівнозначності кожного іншому та до публічності всіх способів існування» (Калуга, 2024: с. 7).

відтворює масу або спільноту навіть будучи тривалий час на самоті, принаймні аж поки не припиниться внутрішній діалог» (Калуга, 2024, с. 106).

Стрижнем (міжнародної) інформаційної політики, звичайно, є або, як показує аналіз поточних подій світового масштабу, має бути (міжнародна) інформаційна стратегія. Основна суть **(інформаційної) стратегії** полягає у кардинальному цілепокладанні – *формуванні і утриманні цілісного проекту (бачення) поступу суб'єкта*. Як правило, стратегія асоціюється з колективними суб'єктами, себто країною, представленою відповідною їй державою, компанією, організацією абощо. Такі суб'єкти є чітко визначеними за своїм складом, структурою абощо. Однак стратегія може і мала б стосуватися насамперед особи, а з іншого боку, людства. Однак у першому випадку, тобто щодо особи, то її стратегія життєдіяльності, по-суті, є суперечливим явищем, оскільки, з одного боку, особа за визначенням не може бути самодостатньою у своєму існуванні та діяльності і завжди зумовлена колективним та/або родовим началом, а отже її існування та активність зумовлені стратегіями існування груп чи колективних утворень, зокрема держави; а з іншого, – будучи природною істотою, людина не владна над собою, а отже і не може формувати завершеної стратегії власного існування. У такому випадку, ті, хто ж все таки прагнуть своє існування і діяльність зробити якомога упорядкованішими та змістовнішими, формують певну подобу стратегії у вигляді низки довгострокових проектів самореалізації. Більшість же покладаються на керівні та/або маніпулятивні начала стосовно себе: від волі божої, до наказу командира в армії, а також керівника на роботі, батьків у сім'ї, абощо. Що ж до стратегії людства, то май воно стратегію, з необхідністю б мало і управлінське консолідоване і водночас консолідуюче начало щонайменше – тобто легітимний світовий уряд з усіма супровідними обставинами: світовою законодавчою базою, фіскальною політикою і тому подібне. Однак у сучасному світі на рівні публічного простору навіть натяки на ймовірний світовий уряд піддаються щонайменше стриманій критиці. Та й, судячи з поточного стану справ у сферах міжнародних відносин і світової політики, активно функціонує кілька центрів глобального впливу, які певним чином конкурують між собою за поширення власного впливу на маси, концентрацію у своєму розпорядженні природних, людських, інтелектуальних та інших ресурсів абощо. Йдеться з певною мірою припущення про закриті клуби, утаємничені і напівтаємні організації. Відтак, якщо й говорити про людство як цілісне явище, то, очевидно, його стратегія існування та життєдіяльності, коли й не закладена в, то тісно дотична до метаконтексту. Метаконтекст же виявляється неспростовною загадкою, звісно, якщо не вдатися до банального трактування так званих священних книг, хай би і тієї є самої Біблії чи Корану тощо, які за своєю суттю несуть в собі коди світоглядної парадигми, яку відтворюють віруючі, ідентифікуючи відтворюване як реальність.

Тож, говорячи про інформаційну стратегію, так само як і інші прояви явища міжнародної інформації, було б виваженіше говорити про зовнішню (внутрішню), а не міжнародну інформаційну стратегію колективного суб'єкта, бо жоден з відомих людству суб'єктів нездатний об'єднати людство під

власним впливом чи й владою. Принаймні, так свідчить історія сучасного світу. Зрештою, (міжнародна) інформаційна стратегія будується суб'єктами міжнародних відносин, котрі щонайменше конкурують поміж собою, а отже у своїх стратегіях закладають деструктивні елементи, розраховані на підрив могутності або й знищення конкурентів чи їх поглинання. Тож у міжнародному масштабі міжнародні, а, по-суті, зовнішні інформаційні стратегії конкурують, таким чином автоматично привносячи хаос у міжнародний інформаційний простір, створюючи підстави для напруги, конфліктів тощо. Що ж до загальнопоширеного розуміння суті (**міжнародної) інформаційної стратегії**, то її переважно бачать як *генеральний план інформаційної активності в інформаційному просторі за посередництва сукупності різноманітних засобів продукування, трансформації та донесення інформації, у т.ч. ЗМІ, розрахований на тривалий період часу*. Інформаційна стратегія неодмінно має передбачати шляхи, засоби та ресурси задля досягнення рамкової, себто наміченої, однак чітко не сформованої генеральної цілі з огляду на змінність умов та обставин, з якими має рахуватися суб'єкт інформаційної стратегії у ході досягнення намічених завдань у контексті стратегії. Разом з тим інформаційна стратегія передбачає модель чи сукупність моделей інформаційної активності суб'єктів, задіяних у реалізації поточних завдань, а також сукупність принципів та застережень, відповідно до яких формуються поточні завдання, спрямовані на досягнення рамкової цілі.

Природно, що розробляючи інформаційну стратегію та реалізуючи поточні її завдання, суб'єкт має враховувати наявний (інформаційний) потенціал. Йдеться про потенціал (колективного) суб'єкта інформаційної політики та міжнародних відносин. Тому в розрізі держави йдеться про національний інформаційний потенціал, в розрізі транснаціональних корпорацій – корпоративний, в розрізі різноманітних впливових світових організацій – організаційний. Відтак **інформаційний потенціал** суб'єкта можна ідентифікувати як *сукупність засобів продукування, збереження, поширення та популяризації інформації, що знаходяться у його, суб'єкта, розпорядженні або й володінні*. До таких засобів зокрема прийнято зараховувати наявні у розпорядженні суб'єкта:

- структуру внутрішньої системи інформації, зокрема (захищені) канали обміну нагальною та/або конфіденційною, таємною, комерційною та іншого роду важливою інформацією;
- інформаційні служби та засоби масової інформації і комунікації;
- інформаційно-аналітичні підрозділи і структури;
- інформаційні бази, сукупність обігової інформації, що обслуговує процеси життєдіяльності суб'єкта;
- інформаційні та комп'ютерні мережі, інформаційні системи.

Відтак, інформаційний потенціал, як правило, оцінюють з огляду на поєднання якісного стану інформаційної структури, потужності науково-евристичного та професійного потенціалу фахівців, залучених до забезпечення функціонування і обслуговування інформаційного простору, комунікаційних

систем тощо, а також потужності видавничо-поліграфічної сфери та інформаційної індустрії загалом, при цьому, враховуючи імпульс та тенденції розвитку згаданих ланок.

Ясна річ, потенціал обов'язково передбачає наявність конкретних ресурсів. Під **інформаційними ресурсами** прийнято розуміти *увесь спектр наявних засобів, а також можливостей та інформаційних джерел, за посередництва яких реалізується інформаційна активність суб'єкта, і, разом з тим, визначається його позиція в інформаційному глобальному та/або локальному просторі*. Інформаційний потенціал є також своєрідним «індексом» рівня колективного, себто національного, корпоративного чи організаційного багатства. До прикладу, у Законі України «Про інформацію» у чинній редакції від 16.07.2019 № 2657-XII зазначено, що «***інформація є національною цінністю***».

Природно, що всяке багатство можливе завдяки продуктивній діяльності. Тому інформаційна сфера, як і решта сфер неодмінно має справу зі специфічними продуктами або **інформаційними продуктами** – *результатами пошукової, аналітичної, творчої діяльності в інформаційній сфері, втіленими в різного роду матеріальні і нематеріальні одиниці споживчої вартості*. Формування інформаційного продукту, як правило, передбачає залучення чи використання технічних засобів інформаційного обслуговування та/або забезпечення. При цьому прийнято виділяти низку компонентів інформаційного продукту, зокрема національного. Сюди відносяться:

- технічні засоби зв'язку (обчислювальна техніка та інші новітні технології);
- традиційні засоби передачі інформації;
- супутникові форми забезпечення передачі інформації;
- новітні оптоволоконні мережі;
- кабельні мережеві системи;
- аудіовізуальне забезпечення передачі інформації;
- банки і бази інформаційних даних.

Зрештою, таким собі знаменником рівня розвитку інформаційної сфери колективного суб'єкта виступає **інформаційна могутність** – *властивість суб'єкта якісно позиціонувати себе у глобальному інформаційному просторі таким чином, аби успішно чинити інформаційний тиск на інших і вдало захищатися від інформаційного тиску інших, зберігаючи свою інформаційну сферу цілісною, передбачуваною і керованою, а громадську думку збалансованою і лояльною (толерантною) до суб'єкта інформаційної могутності.*

Характеристика інформаційної могутності суб'єкта формується на основі наявності і рівня потенціалу таких критеріїв:

- колективної системи захисту інформаційного простору та інформації загалом;
- інтегрованої сукупності виробників інформаційного продукту (інформаційні агентства, преса, телебачення, радіо тощо);

- упорядкованої системи формування колективної (громадської) свідомості, зокрема системи зовнішньої і внутрішньої (політичної, релігійної тощо) пропаганди.

4.3. Інформаційний вибух, його причини та наслідки

Сучасний світ не просто переповнений різного роду соціально значимою, у т.ч. міжнародною інформацією, об'єм якої постійно збільшується внаслідок безперервного процесу виробництва, трансформації та прирощування інформації, а й буквально наводнений. Останнє, окрім іншого, означає, що сучасник поза своєю волею, а переважно й поза усвідомленням перебуває в становищі присилуваного споживача безлічі інформаційних продуктів, які йому не сила «перетравити», тобто ефективно розпорядитися, зокрема наростити свій потенціал, задіяти до свого арсеналу нові спроможності тощо, у іншому випадку інтегрувати у власний світогляд таким чином, аби зробити його гармонічнішим і водночас насиченішим. Відтак сучасник, по-суті, інформаційно інтоксикований – «видає» неосмислену інформацію, оперує незрозумілими для нього ж поняттями, тяжіє до неконтрольованого «виділення» інформації, себто тяжіє до коментування всього підряд, особливо в соціальних мережах, роздачі беззмістовних за своєю суттю порад, озвучення всіляких прогнозів, абощо.

Не в останню чергу нинішня ситуація інформаційного перенасичення зумовлена фактично тотальним впровадженням цифрових технологій практично в усі сфери життєдіяльності людини. Останнє, безумовно, стосується також міжнародних відносин та світової політики. Відтак, невпинно нарощується об'єм даних, що терабайтами наповнюють інформаційні сховища, зокрема сервери. Як наслідок, відбувається модернізація самих сховищ, а разом з тим модернізуються умови зберігання і обробітку інформації і, звісно, паралельно розробляються та впроваджуються в життя нові можливості щодо нарощування об'єму інформації. При цьому, фахівці у сфері ІТ-технологій сформували нове поняття для фіксації великих об'ємів (цифрової) інформації – Big Data[106] (великі дані). Цим поняттям охоплюється не просто великий об'єм даних, але й потенціал їх оперативного аналізу та управління ними. До того ж характерною рисою Big Data є те, що такого роду інформація не підлягає обробці за допомогою класичних методів з огляду на все ті ж величезні об'єми різнорідної за своїм типом і формою зберігання (цифрової) інформації.

[106] Насправді, великі дані є досить відносним, а тому умовним поняттям. Найчастіше за його допомогою позначають такий об'єм різноманітної інформації, що перевищує об'єм жорсткого диску персонального комп'ютера (гаджета) та не піддається обробці класичними інструментами, котрі використовуються щодо менших об'ємів. Між тим, фахівці стверджують, що великими даними припустимо називати будь-які потоки інформації об'ємом більше аніж 100 Гб за добу. Проте за останні кілька років вчені зазначають, що термін Big Data став досить популярним серед нефахівців в ІТ-технологіях, тому він став сприйматися надто узагальнено та розмито. Як наслідок західні експерти пропонують взагалі відмовитися від вживання згаданого терміну з огляду на дискредитацію, якій він був підданий.

Водночас фахівці констатують, що на сьогоднішній день розширення Big Data на фоні прискорення темпу росту об'ємів інформації стало невідворотною реальністю. Наприклад, щосекунди має місце генерування колосальних об'ємів інформації такими джерелами як інформаційні сайти, соціальні мережі, файлообмінники, які, між іншим, складають лише дещицю від загально продукованого об'єму інформації у національних, корпоративних та світових масштабах загалом. Показовими у цьому плані є результати дослідження, проведеного IDC[107] Digital Universe, відповідно до яких станом на 2020 рік об'єм даних зріс в районі 40 зетабайт (1×10^{21}). Як наслідок, на вказаний період на кожного представника людства припадало приблизно 5200 гігабайт (1×10^{9}) інформації. Разом з тим, для прикладу, відповідно до все тих же досліджень у 2011 році у всьому світі створено і репліковано лише 1,8 зетабайт інформації. Разом з тим у 2023 році у світі створювалося, зберігалося та оброблялося вже близько 120 зетабайт даних, тоді як у 2025 йдеться до того, що впевнено подолається позначка у 181 зетабайт. Зрештою досить показовими є цифри, які демонструють результати глобального створення та споживання даних відпоідно до Global DataSphere Forecast[108]. Зокрема за період 2019-2025 років середньорічний темп (CAGR[109]) зростання DataSphere коливався в районі 22-25 %. При цьоу обсяг даних створених за 2020-2024 роки перевищив обсяг даних, створених за попередні 30 років. До того ж показовим є факт того, що частка «унікальних» даних поступово зменшувалася, оскільки значний об'єм даних такі дані, які повторно потрапляють до обробки чи аналізу ("recursion" в IDC-термінах), і ця частина росте значно швидше за ту, що створюється вперше. Однак з огляду на цифри, стає цілком очевидним, що загалом йдеться про неймовірно великі об'єми інформації як на людську пам'ять та мисленнєвий апарат (інтелект). Мається на увазі, що такого об'єму інформації засвоїти і підтримувати у функціональному стані не під силу жодній людині, якщо тільки мова не йде про надзвичайні властивості, притаманні якимось унікумам, а точніше суперменам.

На фоні сказаного вище стає очевидним, що аналітика великих даних (Big Data Analytics, BDA) стає чи не найнагальнішою потребою у сучасному світі, як з огляду на бізнесові інтереси, так і зважаючи на національну безпеку, а також виживання людства та збереження прийнятних умов для існування людини загалом. Що ж до ринку аналітики, то відповідно до оцінок компанії Frost & Sullivan, лідера на світовому ринку у галузі маркетингових досліджень, у 2021

[107] International Data Corporation (IDC) – міжнародна дослідницька та консалтингова компанія, що займається дослідженням світового ринку інформаційних технологій і телекомунікацій. Заснована у 1964 році, будучи підрозділом видавничої компанії, штаб квартира якої знаходиться у місті Фремінгем, штат Массачусетс. Це надпотужна компанія такого роду, до співробітництва у якій залучено понад 1100 аналітиків у 110 країнах світу. У їх обов'язки входить збір та обробка інформації про місцеві ринки ІТ.

[108] Global DataSphere Forecast від International Data Corporation (IDC) – п'ятирічний прогноз, що оцінює обсяг даних, які створюються, захоплюються, реплікуються та використовуються щороку. Цей прогноз сегментується за такими факторами, як споживачі/підприємства, регіони, типи даних, розташування (ядро, периферія, кінцеві точки) та хмарні/нехмарні рішення.

[109] CAGR (англ. Compound annual growth rate) — сукупний середньорічний темп зростання, відображуваний у відсотках. CAGR демонструє приріст досліджуваного параметру за встановлений період, як правило, рік. Даний показник найчастіше використовується для порівняння інвестицій або для оцінки ефективності бізнесу з урахуванням складних відсотків.

році загальний об’єм ринку аналітики зріс до 67,2 млрд. дол. США, що склало 2,5 рази приросту у порівнянні з 2016 роком. При цьому щорічний темп росту капіталообороту склав близько 35,9 відсотка. У 2023 році сегмент аналітики (Big Data Analytics) оцінювався у 307,5 млрд. дол. США, а до 2032 прогнозують зростання згаданого сегменту у районі 961,9 млрд. дол. США (CAGR складає приблизно 13.5 %). Тоді як відповідно до прогнозів Grand View Research[110] глобальний ринок Big Data, тобто усіх рішень досягне близько USD 862,31 млрд. дол. США до 2030 року, з середньорічним темпом росту (CAGR) в районі 14.9 % між 2024-2030 роками. Між тим на 2024-2025 роки найбільшими сегментами інформаційного ринку, зокрема щодо надання послуг обробки великих даних стали виробничий сектор, фінанси, охорона навколишнього середовища.

Окрім того, відповідно до свідчень аналітиків станом на 2025 рік спостерігається значне зростання кількості та розширення області використання проектів, котрі передбачають впровадження аналітики великих даних. Зокрема йдеться про використання аналітики великих даних у таких сферах, як управління ризиками в поточному часі, дистанційний моніторинг об’єктів, що піддаються аналізу, блокчейн[111]-аналітика тощо. При цьому лідерство у світі щодо об’єму генерованих даних у 2019 році впевнено перехопив Китай. До того ж очікується, що країна і далі нарощуватиме свій потенціал і разом з тим відрив від інших розвинених країн у зазначеному напрямі. Відтак, відповідно до результатів досліджень, проведених спільними зусиллями аналітиками компаній IDC та Seagate, у 2018 році китайські компанії разом зі споживачами виробили 7,6 Зетабайт інформації, тоді як в США відповідний показник склав лише 6,9 Зетабайт. Що ж стану справ у 2025 рік, то згадані країни спродукували в районі 48,6 та 30,6 Зетабайт даних відповідно. Разом з тим, у 2018 році було спродуковано 33 Зетабайти даних, а у 2025 році обсяг виробленої інформації складе 181 Зетабайт. Найбільший приріст об’ємів генерованих даних демонструють системи відеоспостереження, розважальні платформи, а також обладнання та інструменти, що підключатимуться до інтернету задля нарощування продуктивності.

До того ж, слід зауважити, що останні кілька десятків років левову частку інформації, що перебуває у користуванні та обігові генерують не люди. Здебільшого сучасну інформацію продукує техніка, зокрема роботи, що перебувають у стані перманентної взаємодії, а також впевнено набирає обертів так званий штучний інтелект. Йдеться про системи спостереження, операційні системи персональних гаджетів, інтелектуальні системи, а також прибори для моніторингу, датчики, сенсори інші зразки вимірювальної техніки тощо. Тож, розширення фронту і частоти використання різноманітних приладів та механізмі, а також гаджетів та обчислювальної електроніки тощо неодмінно

[110] Grand View Research — це американська компанія з досліджень та консультування, яка надає послуги з аналізу ринку та стратегічних рекомендацій для бізнесу. Вона базується в Сан-Франциско, Каліфорнія, та пропонує як готові звіти про ринок, так і індивідуальні дослідження та консультації з різних галузей.

[111] Блокчейн (blockchain – англ. «низка блоків») – цілком новий спосіб передачі грошей без участі традиційних банківських мереж, а також спосіб зберігання даних в прозорому та незмінному вигляді.

веде до нарощування об'єму інформації шаленими темпами. Як наслідок невпинно відбувається нарощування кількості та потужності серверів як реальних, так і віртуальних. Це призводить до розширення та введення в експлуатацію нових Data-центрів.

До прикладу, у 2012 році, коли населення Землі складало близько 7 млрд. осіб, у розпорядженні цивілізованої частини людства, яка складає понад 80 % від загальної чисельності, перебувало понад 6 млрд телефонів відповідно до дослідницьких даних компанії «Ericsson», а також понад 6 млрд. телевізорів і телевізійних установок (дослідження компанії «Guinnes Today»), понад 2 млрд. комп'ютерів та персональних laptop (дослідження компанії («Gartner»), а кількість інтернет-користувачів складала 2,3 млрд. (дослідження компанії «Internet World Stats»). Для порівняння у 2019 році кількість інтернет-користувачів уже склала 4,39 млрд. людей. Тобто за 7 років кількість активно включених у мережеве спілкування зросла майже у двічі. При цьому у різноманітних соціальних мережах зареєстровано понад 3,48 млрд. користувачів. Якщо ж бути досить точними, то відповідно до даних Internet World Stats (IWS) станом на 30.06.2018 кількість інтернет користувачів складала 4 208 571 287 чоловік, тоді як населення Землі складало 7 634 758 428 чоловік. Тобто 55,1 % населення Землі станом на середину 2018 року було долучене до оперативного інформаційного простору за посередництва інтернету, а отже мало можливість бути оперативним свідком того, що відбувається практично у кожному куточку Землі абощо.

Що ж до поточного моменту то менйстрім становить інтеграція Big Data з технологіями штучного інтелекту. Просування в сфері IT, спрямоване на удосконалення ШІ до рівня здатності навчатися, фіксоване як машинне навчання, у поєднанні з глибоким навчанням та генеративними моделями дозволяють не лише зберігати чи структурувати дані, а й на основі обробки Big Data встановлювати численні причинно-наслідкові зв'язки, виявляти закономірності, формувати прогнози і, як наслідок, автоматизувати ухвалення рішень. Останнє означає, що носії ШІ набувають потенції певної суб'єктності. Зрештою суттєві зрушення останніх років у сфері IT-технологій відкриває шлях до переходу від класичної дескриптивної аналітики до прогнозної та прескриптивної. Йдеться про те, що ШІ інтелект набуває потенції не лише формувати структурний аналіз фактів, що уже відбулися на основі обробки даних, а й для моделювати варіанти дій на перспективу чи на упередження, тобто формувати план майбутніх дій на основі ухвалених рішень. Водночас оперування ШІ дозволяє суттєво задовольняти постійно зростаючий попит на обробку в реальному часі, особливо у сферах транспорту, кібербезпеки, фінансів і «розумних міст», де миттєва реакція має вирішальне значення.

Разом з тим швидка інтеграція у виробничу сферу та побут сучасника IoT[112], а також впровадження 5G роблять актуальним розвиток edge

[112] IoT-пристрої – механізми та/або пристрої, починаючи від побутової техніки і аж до промислового обладнання, оснащені вбудованими сенсорами, програмним забезпеченням та технологіями зв'язку, що дозволяє їм підключатися до мережі (найчастіше Інтернету) для збору, передачі та обміну даними між собою та з центральними системами без прямої участі людини. Ці пристрої створюють єдині мережі для автоматизації

computing[113], тим самим нарощуючи об'єми та швидкість обробки даних водночас зменшуючи ризики втрати або спотворення даних в процесі передачі на великі відстані або опосередковано через кілька ланок. Відтак має місце нарощування рівня захисту конфіденційності, оптимізація витрат, пов'язаних з передаванням. Також спостерігається тенденція до нарощування рівня доступності аналітики для різних категорій користувачів з огляду на оперування такими інструментами як «self-service analytics»[114] та платформи «low-code/no-code»[115].

Природно, нарощування технологій сполучене з певними ризиками. Зокрема постають питання щодо етики та дотримання юридичних норм в розрізі оперування даними. Відповідно на виклик дня цивілізовані країни, окрім іншого, інтегрують у національну нормативно-правову базу закони подібні до або синхронні з GDPR[116]. Подібне оперування найновітнішими законодавчими нормами стимулює компанії та/або організації впроваджувати методи захисту приватності, зокрема організовувати відповідного роду навчання щодо захисту приватних даних. Разом з тим організації, установи, а також спільноти загалом стикаються з проблемою кадрового дефіциту у сфері аналітики та data science, що суттєво ускладнює повноцінне використання потенціалу Big Data. Зрештою нарощування кількості та потужності дата-центрів призводить суттєвого зростання інфраструктурних витрат, а також енергоємності, що обертається на суттєвий виклик як в економічній, так і екологічній сферах.

Відтак на сьогоднішній день Big Data перетворюється на ключовий феномен соціокультурного буття людини, зокрема виходячи за рамки суто інструменту моніторингу, контролю і управління техногенної природи, перетворюючись на стратегічний ресурс, особливості оперування яким значною мірою визначають конкурентоспроможність країн або інших утворень, зокрема корпорацій, а у перспективі і їх виживабельність загалом. Тому не дивно, що у

процесів, моніторингу в реальному часі, аналізу даних та керування пристроями з мобільних додатків чи платформ. Останнім часом IoT-пристрої наповнюють мілітарну сферу, тим самим сформувавши нові умови та обставини ведення війни.

[113] Edge computing (кордонні/граничні обчислення) – розподілена парадигма обчислень, яка переносить обробку даних та зберігання якомога ближче до джерела їхнього створення, а не до центральних хмарних центрів обробки даних. Цей підхід зменшує затримки, покращує час відгуку системи та оптимізує використання мережевої пропускної здатності, оскільки великі обсяги даних не потрібно передавати на великі відстані для аналізу.

[114] Self-service analytics (аналітика самообслуговування) – підхід до обробки даних, що дозволяє користувачам навіть з невисоким рівнем відповідної підготовки самостійно працювати з даними, створювати звіти, візуалізації та аналізувати показники без залучення фахівців у сфері IT-технологій. Як результат, швидший доступ до інсайтів, покращує процес прийняття рішень та сприяє поширенню аналітичної культури користувачів. На поточний момент Self-service analytics переважно орієнтований на бізнес, себто на власників бізнесу та керівників.

[115] Low-code/no-code (LCNC) – підхід до розробки програмного забезпечення, який використовує візуальні інструменти та графічні інтерфейси (наприклад, drag-and-drop) для створення додатків, мінімізуючи або повністю усуваючи потребу в традиційному написанні коду. No-code дозволяє створювати додатки взагалі без кодування, а low-code передбачає мінімальне написання коду для певних функцій, що робить розробку швидшою та доступнішою для ширшого кола користувачів, включаючи бізнес-спеціалістів без глибоких технічних знань.

[116] GDPR (General Data Protection Regulation), або Загальний регламент про захист даних – закон Європейського Союзу (ЄС), який встановлює правила щодо збору, обробки та зберігання персональних даних фізичних осіб в ЄС. Він поширюється на будь-які організації, що обробляють дані резидентів ЄС, незалежно від місця їхнього розташування.

коротко- та середньострокових перспективах з високою долею ймовірності прогнозується суттєве нарощування інвестиційних вливань у сферу роботи з Big Data , а особливо у комбінацію та/або поєднання сфер Big Data, ШІ, хмарні сервіси та edge[117]-рішення. Виграють ті гравці, які зможуть поєднати швидке масштабування, забезпечення безпеки й ефективне управління даними, перетворюючи інформацію з «сировини» на ключовий актив цифрової економіки.

Що ж до технології Big Data, тобто технології обробки великих даних, то вона, як правило, може бути зведеною до трьох базових напрямів, що дозволяють вирішувати три типи завдань. Йдеться про:

- зберігання та трансформацію інформації, що надходить у гігабайти, тера-, та зетабайти для її зберігання, обробки та використання в тій чи іншій діяльності;
- структурування різноманітної інформації відповідно до її форми прояву: текстів, зображень, аудіо- та відеопродуктів абощо;
- аналіз Big Data та впровадження спектру способів обробки неструктурованої інформації, створення різноманітних аналітичних звітів.

Алгоритми Big Data були розроблені разом з тим як почали впроваджуватися до вжитку перші високопродуктивні сервери (мейнфрейми), що мали достатні ресурси для оперативного обробітку інформації та придатних для комп'ютерних розрахунків, а також подальшого аналізу. Термін же біг Big Data вперше був публічно вжитий у 2008 році на сторінках спецвипуску журналу у статті головного редактора Кліффорда Лінча (англ. Clifford Lynch). Між іншим, цей номер журналу був цілком присвячений осмисленню «інформаційного вибуху» та ролі величезних об'ємів інформації в розвитку науки і людства загалом.

Зрештою, оперування інформацію, тим більше в масштабах Big Data дозволяє до певної міри прогнозувати як стратегії провідних світових гравців, так і розвиток домінантних тенденцій та наслідки від тих чи інших наявних чи ймовірних процесів, у т.ч. і на футурологічному рівні, тобто рівні формування враження про те, яким буде загальна ситуація людства у середньо- та довгостроковій перспективах. Тому Big Data виявляється потужним інструментом для аналітиків і футурологів. Зокрема аналіз великих об'ємів інформації дозволяє світовим гравцям успішно вести глобальну загалом та інформаційну зокрема політику, формувати і постійно ефективно корегувати стратегію, у т.ч. і інформаційну тощо.

Оперування Big Data у сфері міжнародних відносин та світової політики, окрім іншого, дозволяє провідним державам та транснаціональним корпораціям, точніше їх політичному керівництву та/або топ-менеджменту відповідно

- володіти повномасштабним адекватним уявленням про загальну ситуацію у світі, окремих регіонах та на рівні провідних гравців;

[117] EDGE (англ. Enhanced Data Rates for GSM Evolution) – технологія передачі даних, що забезпечує передачу інформації в мережі мобільного зв'язку. Технологія EDGE підтримує у середньому втричі вищу швидкість передачі даних, ніж GPRS, крім того, забезпечується ефективніше використання частотних ресурсів і поліпшення покриття мережі в порівнянні зі звичайною мережею GSM. Максимально досяжна, теоретична, швидкість передачі інформації в мережі EDGE – 474,6 кбіт/с.

- мати цілісне уявлення про тенденції практично в усіх сферах людської активності, а також очікування мас, преференції елітних груп тощо;
- формувати уявлення про зміст тієї чи іншої прихованої, конфіденційної, таємної абощо інформації на основі аналізу супутньої або дотичної інформації;
- формувати системні проекти, до певної міри управляти світовими чи регіональними процесами.

Попри перераховані вище вигоди від оперування Big Data, наскрізне пронизування існування людини цим феноменом тягне за собою і значні збитки, насамперед для тієї ж таки людини. Надмірне кількість інформації, йдеться про соціально значиму або відомості, щонайменше обтяжує людину, робить її значно менш сприймабельною до навколишнього середовища як воно є. Людина веде себе так, ніби вона «контужена» – втрачає здатність орієнтуватися у процесах і подіях, контролювати себе, перебуває у стані нервової напруги тощо. Тому, як би це дивно звучало, але світоглядної «контузії» сучасній людині завдає явище, так званого, інформаційного вибуху.

Саме поняття інформаційного вибуху чи не вперше прилюдно було вжито у статті журналу «New Statesman», наклад якого вийшов у березні 1964 року. Подібне твердження можна знайти у Оксфордському словнику англійської мови. Того ж таки 1964 року над проблемою інформаційного вибуху у своєму оповіданні «Summa Technologiae» розмірковував Станіслав Лем (пол. Stanisław Herman Lem), зосередивши акцент на інфляції культури[118], що породжується надмірною інформатизацією світу людини. А далі єврейсько-україно-польський футуролог неодноразово розвивав згадану ідею у низці своїх творів, зокрема тих, що увійшли до збірки «Досконала порожнеча».

Таким чином первинне значення поняття «**інформаційний вибух**» фіксується на констатації *швидкого збільшення кількості публікацій та приросту об'єму даних, що породжують низку наслідків*.

Дійсно, як свідчить досвід, у 1950-1970 роки відбувався колосальний приріст наукових та науково-публіцистичних публікацій, що охоплювали практично усі сфери життєдіяльності людини. Проте на початку XXI століття «мода» на публікації явно ослабла, очевидно, з кількох причин. Йдеться, зокрема про помітне ослаблення державної підтримки та фінансування у багатьох країнах наукових видань, що призвело до скорочення як кількості статей, так і різноманітних періодичних видань. З іншого боку, публікаційна активність перемістилася у простір інтернету. Так, наприкінці XX століття різко зросла кількість та розширився спектр приватних публікацій на різноманітних сайтах. З того часу, як свідчить статистика, кількість блогів кілька років підряд практично подвоювалася щороку. Та ж таки статистика говорить, що з кінця XX століття кожні 18 місяців об'єм цифрової інформації подвоюється. До того ж приблизно 95 % цього потоку складають неструктуровані дані, тобто явно суб'єктивного ґатунку інформація, котра

[118] Йдеться про явище морального та духовного падіння представників спільноти та спільноти загалом до рівня «варварства в умовах цивілізації», коли розвиток науки і техніки супроводжується нівелюванням людських чеснот, виродженням естетичного смаку, тобто має місце зведення моделей поведінки упосередненого представника спільноти до чистого примітивізму, явного гедонізму тощо.

фактично не має жодної суспільно значимої цінності абощо. По факту, згадана інформація – це прояв явища «інтернет-графоманії», породженого неочікувано отриманою можливістю безвідповідально висловити те, що хотілося б висловити, не переймаючись ані змістом, ані формою. Таким чином відбувається процес інтелектуального та духовного озлиденіння левової частки інформації, що вільно «гуляє» по всесвітній павутині. Те ж саме можна сказати й про розміщення різноманітних зразків візуальної інформації, зокрема фотографій, та відеоінформації у формі різноманітних коротких «кустарних» кліпів або й просто відзнятих сюжетів. Наприклад, що стосується блогів, то згідно досліджень, проведених на замовлення компанії Technorati, станом на квітень 2006 року було сформовано 35,3 мільйонів блогів. До цього їх кількість подвоювалася фактично кожні 6 місяців. Наведений факт є яскравим прикладом ранньої стадії логістичного зростання. Йдеться про те, що, оскільки блог вкінці XX – на початку XXI століть був новиною, то їх кількість природно тяжіла по висхідній до кількості ймовірних продуцентів. Проте насичення інформаційного простору різноманітними блогами неодмінно веде до скорочення темпу нарощування їх кількості з наступним настанням рівноваги та стабілізацією в мажах інформаційної системи.

Таким чином, відповідно до теорії трьох революцій американського письменника, соціолога та футуролога Елвіна Тофлера (англ. Alvin Toffler) можна говорити про настання її четвертого варіанту. Мається на увазі перехід до інформаційних, а згодом і нанотехнологій[119]. По-суті, поява персонального комп'ютера як предмету широкого вжитку та масового користування і знаменує собою четверту хвилю техніко-технологічної революції, що припадає на 70-ті роки минулого століття. Остання, звичайно була б неможливою без винаходу мікропроцесорної технології та формування інтегральних схем, що й становлять основу персонального комп'ютера.

Перехід до інформаційного світу або масового користування приватними гаджетами (комп'ютерами) супроводжується, окрім інших, трьома фундаментальними інноваціями:

- перехід від механічних, а далі електричних засобів продукування, передачі, прийому та трансформації інформації, до електронних;
- мініатюрізація всіх вузлів, пристроїв, приладів, машин;
- створення програмно-керованих пристроїв і процесів.

Інформаційних вибух, з огляду на те, що еквівалентом інформації часто приймають дані, пов'язують також з концепцією зливу даних (англ. data flood), а також з поняттям «злив інформації». Зрештою усі три поняття покликані позначити собою одне й те ж явище – невпинне зростання кількості електронних даних, що піддаються перманентному обміну за певну одиницю часу. Проте факт потужного зростання даних супроводжується втратою можливості

[119] Нанотехнології (англ. nanotechnology) або наномолекулярні технології – сфера досліджень і виробництва, що передбачає дослідження/роботу з об'єктами фізичних і хімічних систем протяжністю порядку декількох нанометрів або часток нанометра. Нанометр – одиниця виміру протяжності, що складає одну мільярдну частку метра. Фактично це оперування з об'єктами розмірами близькими до атома.

довільно керувати зростанням об'ємів інформації, що у перспективі рано чи пізно загрожує призвести до інформаційного хаосу.

Між тим, попри те, що інформаційний вибух є яскравим свідченням нарощування людством техногенної міці, він несе у собі серйозні ризики, особливо у розрізі особистості. Йдеться про те, що сучасне людство як деяка цілісність виробляє значно більше «товару», аніж може ефективно спожити населення Землі в особі кожного представника людства. Особливо мова йде про інформацію: її виробляється стільки, що ні один індивід не здатний засвоїти і дещицю від загальної кількості інформації. Останнє призводить до того, що індивід вимушений певним чином абстрагуватися і дистанціюватися від невпинного потоку інформації, аби його картина світу зберігала певну цілісність. Тому у контексті припущення англійського священика і громадського діяча Мальтуса Томаса Роберта[120] (англ. Thomas Malthus) настане момент, коли свідомість індивіда відмовиться схоплювати суть людства і цілісного світу, ідентифікуючи їх як надлишкову інформацію, котру індивід не до снаги навіть фізично засвоїти. Інакше кажучи, спродукована людством інформація настільки буде об'ємною у порівнянні з оперативними та розподільчими інтелектуальними потужностями індивіда, що останній втратить здібність сприймати феномен людства як деяке цілісне явища. А з іншого боку, величезний об'єм інформації у кожному конкретному випадку рано чи пізно призведе до того, що індивід за своє біологічне життя так і не встигатиме «подорослішати», залишаючись інформаційним «невігласом», примусовим соціальним «відщепенцем». Тому перед сучасником перспектива вимальовує два широких шляхи подальшого поступу: або нарощування соціопатичних симптомів, або розчинення в масах, точніше підсідання на «інформаційну голку» як спосіб зняття з себе усякої відповідальності за власне існування і переколадання її, відповідальності, на зовнішні стосовно чинники: державу, церкву, певні економіко-ідеологічні утворення, зокрема транснаціональні компанії, серед яких уже окремі позиціонують себе як повний прихисток для своїх членів та членів їх сімей. Хоча останнє і не є суттєвою новиною у бутті сучасного людства, оскільки у сучасній Японії подібну практику щодо своїх співробітників провадять, якщо й не усі, то левова частка національних (транснаціональних) компаній.

4.4. Глобальні проблеми у сфері міжнародної інформації та шляхи їх вирішення

Стиль і спосіб існування та життєдіяльності сучасної (цивілізованої) людини, а отже груп чи колективів людей і, як наслідок, людства загалом, окрім іншого, вирізняється досить яскравою характерною рисою: вирішуючи (поточну) проблему чи низку проблем, сучасник неодмінно продукує підстави

[120] Автор «крамольної» як на посереднього обивателя теорії, відповідно до якої невпинне збільшення чисельності населення Землі з часом неодмінно призведе до виснаження ресурсів планети і, як наслідок, до масового голоду з усіма, знову ж таки, наслідками, зумовленими масовим голодом і відчаєм.

для поточної проблеми та/або породжує інші супутні та/або похідні проблеми. Природно, це стосується також інформаційного вибуху і у його світлі, так би мовити, тотальної інформатизації або «оцифрування» самого існування людини. Насамперед йдеться про втрати сучасником останніх «форпостів» приватності, занурення його у стан тотальної підконтрольності, цілковитої програмованості, а отже перетворетворення з соціального болванчика чи гвинтика на таку собі *«інформаційну схему»*, яку за бажання завжди можна «перепаяти», а у крайньому випадку й взагалі «стерти»[121]. Тобто знищити наявний до цього імідж, трансформувати до стану невпізнаваності індивідуальну та/або колективну історію[122], тим самим піддавши інформаційному остракізму[123] одиницю соціального існування, якою може бути як людина, так і стійка природна або сформована під певний проект група. Звичайно, у даному випадку радше йдеться про онтологічні проблеми, з якими зіткнулася сучасна людина.

Що ж до суто інформаційних проблем, породжених або чітко проявлених у світлі інформаційного вибуху, то насамперед йдеться про, так званий «інформаційний розрив» та асиметрію інформаційного розвитку.

Інформаційний розрив або, як значно частіше вживають***, цифровий розрив чи цифрова нерівність*** *(англ. Digital divide), по-суті, характеризує собою суто сучасний різновид соціальної диференціації, породжений відмінністю різних верств населення або населення різних регіонів рівнем доступу до або рівнем якості використовувати можливості сучасних, тим більше новітніх IT-технологій та засобів оперування цифровою чи електронною інформацією*. Таким чином, цифровий розрив сполучений з низкою факторів, зокрема соціально-економічною диференціацією особливо на рівні спільнот – заможні, бідні та такі, що на за межею бідності по сучасних мірках (хай би й ті африканські племена), що особливо відзначається на інфраструктурі; з пригніченням та пануванням знову ж таки на рівні спільнот у першу чергу, оскільки є ті спільноти, які поширюють або й нав'язують свій інформаційний контент іншим спільнотам, у т.ч. й такий, який визначає основи світоглядної парадигми, притаманної членам спільноти в їх масі (хай би й той самий варіант «експорту релігій» або «попси»), визиском, зокрема йдеться про факти недоброякісного цінотворення на інформаційні продукти та послуги для різних спільнот та/або різних соціальних кластерів у межах спільноти, абощо. Зрештою цифровий розрив результує, окрім іншого, у проблемі забезпечення

[121] Оскільки стан, у якому віднаходить та/або усвідомлює себе індивід виявляється для нього еталонним, тобто єдино можливим, то буденна людина не спроможна належним чином відобразити і усвідомити свою реальну ситуацію, а отже особливості умов та обставин, які зумовлюють її існування. Індивіду фактично ні з чим порівнювати його поточну ситуацію, тому вона видається завжди належною.

[122] Для необділеної так званим критичним мисленням людини є цілком очевидним факт сфабрикованості так званої всесвітньої історії, яка наче б то відображає об'єктивний розвиток людства, його культури у примітивному толкуванні цього явища тощо, а у її контексті і так званих національних історій. Зокрема для небанально мислячого дослідника серед решти інших помітний факт, що так звана національна історія стосується не етносів, а територій, які асоціюються з тією чи іншою державністю, а всесвітня історія стосується не людини, а обставин і умов, у яких нібито себе виявляла людина в різні історичні періоди або етапи поступу.

[123] Остракізм – буквально вигнання або виштовхування за межі спільноти, відмова у взаємодії і визнанні, тобто відмова в праві користуватися колективною ідентичністю з усіма вихідними з того наслідками.

дотримання у межах тієї чи іншої країни громадянських прав та свобод, а у світових масштабах політичної справедливості та партнерства на рівні спільнот та/або країн, найчастіше репрезентованих державами.

Очевидно, знаковим проявом цифрового розриву може бути втілення в життя двох тенденцій або двох моделей розвитку людства, що призведе до виокремлення та дихотомії двох ключових великих кластерів або частин людства. Перша модель – подальший науково-технічний прогрес, поглиблення інтеграції та активності щодо обміну інформацією з певними прогнозованими наслідками для людини (представника мас) та спільноти загалом. Щоправда цілком ймовірні також і досить непередбачувані, а отже й не прогнозовані наслідки. Друга модель – поступовий занепад і перетворення у кращому випадку у своєрідне гетто – сировинно-ресурсний додаток до «надцивілізованого» світу, у гіршому – цілеспрямоване масове знищення значної частини «недоцивілізованого» населення Землі заради реалізації тих чи інших «гуманних» ідей, зокрема зачищення територій задля відновлення природного, так би мовити, незайманого середовища; економії та/або збереження переліку певних наче б то невідновлюваних ресурсів (хай би й тих вуглеводнів, походження яких достеменно не відомо попри загальну ілюзію обізнаності з цього приводу); відновлення екології у масштабах планети, зокрема очищення від надмірної кількості вуглецю (вуглецевих сполук), інших сполук і газів у атмосфері; радикальне обновлення генофонду людини (зокрема варіації на тему євгеніки[124]), абощо. У даному ракурсі насамперед йдеться про ймовірну реалізацію своєрідних проектів, на кшталт «Золотого мільярда» або й «Діамантового мільйона». При цьому друга модель розвитку за логікою речей стосується, по-перше, так званих неісторичних народів, а також все ще численних племен, які ніколи особливо цивілізуванню й не піддавалися. При чому серед таких племен, цілком ймовірно, можуть бути залишені, так би мовити, у спокої лише окремі як своєрідна група «олюднених тварин», що здатна задовольнити природну цікавість представників цивілізованого світу – такий собі пізнавально-розважальний елемент цивілізації, а також виступати як такий собі демонстративний матеріал для підтвердження версії еволюціонізму людини або інших сфабрикованих на догоду певний проектам версій щодо історії (поступу) людства, абощо. По-друге, країн/народів, які з тих чи інших причин не витримали конкуренцію за доступ до розподілу вітальних ресурсів та/або опинилися в зоні поширення так званого життєвого простору певних

[124] Євгеніка (від грец. εὐγενής – хорошого роду, знатний) – елемент світоглядної парадигми, що включає низку міркувань і припущень, підкріплених практичними заходами, спрямованими на покращення та/або обновлення людства шляхом цілеспрямованого добору та селекції, у т.ч. на рівні встановлення генетичної диференціації та відсівання генетичних деградантів, абощо. Процесуально адепти за схвальної підтримки прихильників євгеніки тяжіли до очищення та/або модернізації генофонду людства за допомогою різних методів, зокрема шляхом виключення індивідуальних носіїв або й цілих груп певних рис та/або якостей, які вважались не гідними подальшої реплікації, та, відповідно, просування тих, які вважались «цвітом» людства. Термін «євгеніка» у широкий обіг у 1883 році ввів англійський вчений Френсіс Гальтон (англ. Francis Galton), який визначав євгеніку як «вивчення впливів, що підлягають суспільному контролю і можуть поліпшити чи погіршити як фізичні, так і розумові якості прийдешніх поколінь».

груп[125]. Під останніми розуміються такі ресурси, які дозволяють на поточний момент нав'язувати свою волю іншим народам/країнам: насамперед військовий, технологічний, ідеологічний (релігійний), інформаційний та інші ресурси.

Щодо інформаційного ресурсу, то розроблена навіть певна шкала заміру потенціалу, на основі застосування якої визначається індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та встановлюється динаміка його росту. Розрахунками динаміки росту ІКТ займається Міжнародний союз електрозв'язку[126]. За результатами подібних досліджень якраз і виявляється **асиметрія інформаційного розвитку** – *явна неоднорідність долучення до інформаційного простору та асиметрія у відносинах між суб'єктами інформації, за якою прослідковується інформаційна асиметрія загалом*.

За своєю суттю **асиметричність інформації** – *це ситуація, у якій перебувають суб'єкти спільного інформаційного простору за умови диференційованого їх розшарування за різними характеристиками і якостями*. Особливо обтяжливою асиметричність інформації виявляється на рівні світової політики та міжнародних відносин відповідно. Уряди провідних країн, в іншому випадку військово-економіко-політична або управлінська еліта виявляються значно поінформованішими стосовно перебігу різноманітних подій світового масштабу, тоді як урядам третіх країн, а також пересічним громадянам провідних країн, а про громадян третіх країн і взагалі не йдеться, доводиться задовольнятися лише припущеннями та висновками від аналітичної діяльності щодо причин, наслідків багатьох тих чи інших значимих процесів і подій[127]. Тому і реакція на знакові події домінантних еліт з одного боку та пересічних еліт і громадян, з іншого боку, явно різна: перші діють цілеспрямовано, інші діють по факту, реагуючи ситуативно, часто стаючи жертвами цілеспрямованої провокативного характеру діяльності або її невідворотних наслідків.

Проте у початковому своєму застосуванні поняття асиметричності інформації стосується економічної сторони людської активності, а саме відносин купівлі-продажу. Відповідно до розробленої американськими дослідниками-економістами[128] теорії інформаційної асиметрії виявляється, що

---

[125] Далеко не єдиним, однак досить яскравим на поточний момент свідченням боротьби за так званий життєвий простір є протистояння Ізраїлю та Палестини, де явним агресором виступає Ізраїль, прагнучи поширити себе на Палестину, попередньо знищивши колективну ідентичність палестинців та приносячи в жертву тисячі палестинських життів в процесі експансії на території, які все ще наче б то закріплені за палестинцями. Іншим яскравим свідченням боротьби за життєвий простір є агресія РФ проти України.

[126] Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) (англ. International Telecommunication Union, ITU) – міжнародна організація, у функції якої входить визначення стандартів у сфері телекомунікацій та радіо. МСЕ заснований у Парижі у травні 1865 року під назвою «Міжнародний телеграфний союз» (фр. Union internationale du telegraphe). Переважно МСЕ займається розподілом радіочастот, міжнародною телефонною організацією та організацією радіозв'язку, стандартизацією телекомунікаційного обладнання. Зараз МСЕ офіційно є спеціалізованим агентством ООН і має штаб-квартиру в Женеві (Швейцарія).

[127] Зазначену прогалину наче б то суттєво заповнюють за допомогою соціальних мереж, каналів, блогів тощо. Однак, по-перше, інформація, яка циркулює у, умовно кажучи, побутових на відміну від офіційних інформаційних мережах та каналах, не є верифікованою, а факти тією чи іншою мірою «змішані» з фейками, домислами, абощо. По-друге, як правило, інформаційне наповнення «побутових» мереж є анонімним, з іншого боку – профанним, тобто продуктом сарафанного радіо.

[128] На основі аналізу ринків та управління фінансами корпорацій у рамках інформаційної економіки Джордж А. Акерлоф (англ. George Akerlof), Майкл Спенс (англ. Michael Spence) та Джозеф Стігліц (англ. Joseph Eugene Stiglitz) – американські економісти, лауреати Нобелівської премії з економіки 2001 року за дослідження ринків

учасникам ринку, як правило, притаманна асиметрична поінформованість. Найчастіше продавець значно краще поінформований про свій товар, аніж покупець. Згаданий, по-суті, факт сучасного світу загалом, та економічних відносин зокрема породжує неоднозначну ситуацію, в межах якої має місце тенденція до знецінення товару, послуг чи інформації внаслідок виведення на ринок недоброякісного товару чи фейкової інформації під виглядом якісних аналогів. У такому разі покупець/споживач, намагаючись уникнути перспективи бути ошуканим відмовляється належним чином оцінювати якісний товар чи приймати як належну інформацію, що може призвести до колапсу окремих продавців/виробників або ж довіри між суб'єктами взаємодії, якщо мова стосується інформації, угод, домовленостей абощо.

Окрім того, сучасний інформаційний світ щільно зіткнувся з проблемами, породженими явищем Big Data, які можна звести до трьох ключових площин: неструктурованість інформації, колосальні об'єми, недостатня швидкість обробки інформації (великого об'єму неструктурованої інформації). Згадана сукупність проблем на теренах Західного інформаційного світу позначається трьома V – Volume, Velocity and Variety.

Природно, що зберігання великих об'ємів інформації, які постійно нарощуються фактично за принципом лавини, вимагають наявності спеціальних умов. Це стосується як новітніх технологій, надто у сфері наноносіїв чи кристалічних носіїв інформації, так і обставин зберігання, які б гарантували збереження самих носіїв у належних умовах – захищених від пошкодження, а з іншого боку, від несанкціонованого доступу абощо. Водночас швидкість обробки великих даних також потребує перегляд застарілих методів обробітку даних, оскільки вони вже є причиною явища «гальмування» роботи з інформацією, таким чином явно сповільнюючи або й іноді приводячи до збою в обміні інформацією, знижуючи продуктивність цифрової техніки абощо.

Своєю чергою розрізненість джерел інформації, форматів та якості зберігання інформації призводить до того, що зберігання інформації відбувається в неоднорідному та неструктуровані стані. Тому тратиться значні ресурси і час для того, аби структурувати та ефективно опрацювати інформацію. Задля цього, окрім іншого, застосовуються певні аналітичні інструменти або системи. Звісно на теперішньому етапі розвитку IT-технологій найефективнішим засобом роботи з великими об'ємами різнорідної інформації став так званий штучний інтелект[129].

Проте значно серйознішою проблемою у згаданому ракурсі є проблема межі «величини» даних. Оскільки важко установити об'єм інформації, з яким

з асиметричною інформацією, розробили теорію інформаційної асиметрію, яку потім корегували інші дослідники.

[129] З технічної точки зору та з позицій практичного підходу до його застосування, штучний інтелект є досить зрозумілим явищем. По-суті, штучний інтелект розцінюється як інструмент чи засіб оперування відомостями, саме відомостями як різновидом чи станом інформації, з метою продукування та/або набуття результатів, необхідним для вирішення тих чи інших конкретних завдань, сформованих та/або поставлених оператором. Однак з теоретичної точки зору, а точніше з позицій загального бачення змісту і суті існування як індивідуального (конкретної, наділеною здатністю рефлексії), так і світу та буття загалом, штучний інтелект залишається досить незрозумілим або й навіть загадковим явищем.

доведеться працювати, операторам доводиться часто наугад передбачати, які технології і які об’єми ресурсів необхідно залучити для подальших розробок того чи іншого напрямку дослідження (роботи з інформацією, що надходить) абощо. Щоправда, для конкретних об’ємів інформації, зокрема терабайта, на даний час застосовуються ефективно наявні інструменти, які, до того ж, активно удосконалюються.

Зрештою сучасні аналітики стикаються з досить серйозним питанням щодо розрізнення цінної та надлишкової інформації. Яку інформацію брати до уваги, а від якої варто дистанціюватися є надскладним завданням, оскільки усяка інформація певним чином пов’язана між собою, а отже так чи інакше розкриває певну грань буття чого б то було. Просто інтелектуальних оперативних можливостей людини, як правило, не вистачає, аби виявити усі наявні зв’язки між певною інформацією і предметом дослідження поза умовами конкретного часу і обставин. В такому разі інформація виявляється надлишковою, хоча з плином часу та зміною обставин вона може виявитися досить корисною, але уже буде втраченою або знехтуваною. Тому окремі представники академічних кіл США, зокрема Каліфорнійського, Нью-Йоркського, Вашингтонського та інших пропонують сформувати і розвивати нову наукову дисципліну – науку про Big Data. У її форматі, наприклад, мали б вивчатися методи «зважування» інформації на предмет її корисності чи надлишковості, пошуку нових алгоритмів аналізу колосальних масивів інформації тощо.

Звичайно, оперування інформацією, будучи до певної міри врегульованим юридичними нормами, все ж залишає відкритим питання етичності, наприклад, збору інформації, зокрема тієї, що має приватний підтекст. Наприклад, йдеться про збір інформації про користувачів пошуковими системами Google, Яндекс та багатьох інших. Сталося так, що надбанням «пошуковиків» стала системна інформація про користувачів: геолокація, IP-адреса, особисті дані, інтереси у вигляді системних запитів абощо. Відтак, у розпорядженні «пошуковиків» та інших накопичувачів інформації консолідується значний об’єм інформації про представників спільноти, а отже і спільноту загалом: тенденції, процеси, настрої, абощо. Останнє призводить знову ж таки до серйозної інформаційної асиметрії: пересічний представник спільноти має профанне уявлення, зведеним найчастіше під тиском емоційних зарядів настрої до стану враження про саму спільноту, тоді як розпорядники сховищ Big Data за бажання мають можливість сформувати адекватне уявлення про ту ж таки спільноту, точніше притаманні їй настрої, очікування, запити, абощо на основі аналізу зібраної і систематизованої інформації. Останнє, окрім іншого, виступає досить спокусливою нагодою вчинити спробу цілеспрямовано управляти світовими процесами, нав’язувати певні вектори становлення окремим суб’єктам світової політики та міжнародних відносин.

4.5. Відкрита та закрита (конфіденційна) інформація, її характеристики

Взагалі, інформація, точніше відомості як і всяка річ у розпорядженні сучасної людини, яка окрім іншого має властивість розрізняти добро і зло[130], по-суті, є здебільшого інструментом, що використовується як для плекання відносного блага, так і для заподіяння явних збитків. Тому, аби обмежити радикальність наслідків від користування щойно згаданим досить специфічним інструментом широкого вжитку та/або застосування, спільнотами впродовж поколінь прийняті до оперування[131] та/або вироблені запобіжники, що набувають різного вигляду, зокрема законів, норм соціального існування, правил моралі або й цінностей тощо. Відтак, закони та норми як базис соціального існування людини встановлюють певну ясність щодо розуміння понять та визначають правила оперування тими чи іншими явищами, об'єктами на рівні соціального буття людини. Це, безумовно, стосується також інформації, йдеться про цифрову та/або електронну і, безумовно, відомості, тоді як оперування інтегративною чи глибинною інформацією жодним чином юридично не впорядковано, оскільки такий стан або різновид інформації публічно не визнається по цей час. Отже основоположне визначення того, чим є інформація, переважно відомості, якщо це тільки не стосується конкретної діяльності в конкретній сфері людської активності, а соціального існування людини загалом, слід шукати в тексті законів та на шпальтах офіційних видань, де подаються офіційні тлумачення абощо. Природно, що тексти законів автоматично враховують загально визнане визначення чого б то було, у даному випадку – інформації, схвалене середовищем фахівців та оприлюднене, знову ж таки, в наукових та офіційних виданнях.

Отже, чинний закон, наразі український, говорить, що «**інформація** – *будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді*», – ст. 1 Закону України «Про інформацію» № 2658-XII від 02.10.92. зі змінами, внесеними згідно із помітною кількістю Законів України. Цим же Законом у ст. 10 встановлюються такі види інформації за змістом:

- інформація про фізичну особу;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру;
- інформація про стан довкілля (екологічна інформація);
- інформація про товар (роботу, послугу);
- науково-технічна інформація;

[130] Саме по тому, як людина набула властивість розрізняти добро і зло, а заразом з тим відкрила в собі хіть, вона втратила єдність з буттям, виокремили себе з потоку існування та набула обмеженої здатності довільно формувати простір свого буття (Калуга, 2014, с. 136). Зрештою своєрідні абстракції добра та зла, сучасне уявлення про які сформовані, до речі, в лоні авраамізму під тиском ідей, зафіксованих насамперед в колективній монографії «Біблія», виступають такими собі стовпами світогляду посередньої зумовленої істоти, яким і є сучасник.

[131] Для уважних до так званої міфології та легенд, котрі змогли уникнути нав'язаної вибірковості в контексті поклонінням конкретним ідолам у вигляді тих чи інших богів, тому ж таки племінному юдейському єгові або знеособленому богу мордехаїстів-матеріалістів – еволюції, цілком очевидним є факт впливу на поступ людства цивілізаторів, які окрім іншого передали і «вклинили» в життєдіяльність людини системні норми і правила активності.

- податкова інформація;
- правова інформація;
- статистична інформація;
- соціологічна інформація;
- інші види інформації.

При цьому останній пункт «інші види інформації» підкреслює факт того, що людині достеменно невідомо чим є інформація навіть в стані відомостей, оскільки її чи їх принципово не можливо вичерпно описати, класифікувати тощо.

Ст. 20 ч. 1 того ж таки Закону говорить, що за порядком доступу інформація поділяється на

- відкриту інформацію;
- інформацію з обмеженим доступом.

А у ч. 2 ст. 20 йдеться про те, що «будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом». Тобто, по-суті, проголошується за аналогією до принципу англо-саксонського права: все, що не заборонено (законом), те дозволено, принцип відкритості інформомації: всякі відомості, необмежені (законом) в доступі, є відкритими. При цьому відкритою, на противагу з обмеженим доступом, вважається така інформація, яка перебуває у вільному доступові та підлягає публічному розголошенню.

Характерними ознаками відкритої інформації є:

- систематична публікація інформації на шпальтах офіційних друкованих видань (наукових, галузевих, довідкових тощо);
- систематичне оприлюднення в засобах масової інформації, у т.ч. на офіційних інтернет-сайтах;
- безпосереднє надання відповідними органами і службами інформації на запит громадян, юридичних осіб та державних органів.

При цьому порядок та умови надання відкритої інформації визначається низкою законів, зокрема Законами України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації», а також угод, якщо передбачається обмін чи надання інформації на договірній основі, котра не порушує норми згаданих та інших законів України та суттєво врегульовує ділові відносини між партнерами. Разом з тим будь-яке обмеження доступу до відкритої інформації з огляду на приватні інтереси чи певні преференції носія відповідної інформації забороняється законом як неправове. Природно, що преференція в отриманні необхідної інформації надається тим суб'єктам (громадянам, організаціям чи установам), яким вона безпосередньо необхідна для виконання службових обов'язків чи передбачених посадовими інструкція або законом функцій. Проте проста цікавість не є підставою для відмови у наданні відкритої інформації вже хоча б тому, що це порушує низку прав громадян, а отже є протиправним діянням. Зокрема питання громадського контролю є завжди актуальним. Разом з тим ст. 1 Закону України «Про інформацію» констатує факт презумпції громадянина (суб'єкта) щодо набуття ним відкритої інформації: доступна усяка інформація, обмеження доступу до якої прямо не передбачено законом чи

підзаконними актами. Інакше кажучи, всяка інформація, що не підлягає обмеженню у доступі до неї законним чином, є відкритою та має бути доступною, тобто зберігатися таким чином, аби кожен, хто зацікавлений у її набутті мав можливість ознайомитися з нею.

Що ж до інформації з обмеженим доступом, то відповідно за режимом доступу прийнято розрізняти:

- конфіденційну[132], у т.ч. інформацію про фізичних та юридичних осіб;
- таємну[133];
- службову[134], у т.ч. інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контрольно-розвідувальної діяльності та у сфері оборони країни, а також внутрішньовідомча службова кореспонденція.

Водночас, у рамках конфіденційної інформації прийнято виокремлювати:

- лікарська таємниця;
- таємниця листування;
- таємниця голосування;
- таємниця усиновлення (удочеріння);
- нотаріальна таємниця;
- комерційна та банківська таємниця;
- адвокатська таємниця;
- конфіденційна інформація про особу;
- комп'ютерна інформація з обмеженим доступом.

За розголошення конфіденційної та таємної інформації законодавством України як і інших держав передбачена, як правило, кримінальна відповідальність. При цьому, якщо конфіденційна інформація розголошується на території держави, під юрисдикцією якої не перебуває особа чи суб'єкт, про якого розголошено конфіденційну інформацію, така особа має повне право захищати свої права, звернувшись до відповідних правозахисних органів держави, на території якої було вчинено незаконне діяння.

По-суті, держави як очевидні, тобто публічно визнані на відміну від транснаціональних компаній, а тим паче таємних і напівтаємних організацій, провідні суб'єкти міжнародних відносин та світової політики узгоджують поміж собою національні правові бази з тим, аби синхронізувати спільне

---

[132] Конфіденційна інформація – інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов. Не може бути віднесена до конфіденційної інформація, зазначена в частині першій і другій статті 13 цього Закону (Закон України «Про доступ до публічної інформації», ст. 7, ч. 1)

[133] Таємна інформація – інформація, доступ до якої обмежується відповідно до частини другої статті 6 цього Закону, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю. (Закон України «Про доступ до публічної інформації», ст. 8, ч. 1)

[134] Відповідно до вимог частини другої статті 6 цього Закону до службової може належати така інформація:

1) що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень;

2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці (Закон України «Про доступ до публічної інформації», ст. 9, ч. 1).

існування та зробити можливим дотримання міжнародного права[135] на теренах будь-якої держави.

Основою міжнародного права є міжнародні угоди, пакти, конвенції тощо. Аби стати дієвою частиною національної юридично-правової сфери, згадані щойно документи мають неодмінно пройти процедуру імплементації, тобто законодавчий орган країни має прийняти у встановленому законом порядку рішення про визнання певного міжнародного документу та включення його до системи законів і норм держави.

Таким чином, ціла низка міжнародних конвенцій та пактів регулює функціонування сфери міжнародної, а отже і національної інформації, дбаючи про забезпечення дотримання прав людини, збереження довкілля тощо.

4.6. Центри збору і накопичення міжнародної інформації, особливості їх функціонування

Оскільки інформація представляє собою суттєву цінність, а надто у сучасному світі, коли значна частина зразків чи різновидів інформації стала товаром або й капіталом. Також без інформаційного обміну принципово не можливо уявити міжнародні відносини, як, зрештою, й світову політику. Саме за посередництва обміну та процесу інтерпретації або ж тлумачення набутої інформації відбувається оцінка наявної ситуації, аналіз очевидних та прихованих процесів і тенденцій, досліджуються моделі поведінки та пріоритети суб'єктів міжнародних відносин та/або світової політики, зрештою, приймаються ті чи інші політичні (менеджерські) рішення. Оскільки ж прийнято ідентифікувати міжнародні інформаційні процеси як об'єктивну даність, кожен суб'єкт міжнародних відносин, безумовно, тяжіє до того, аби якомога більше розширити свій доступ до важливої інформації, котру накопичують спеціальні органи, зокрема розвідки, контррозвідки, аналітичні центри, абощо.

При цьому вважається, що близько 85 % міжнародної інформації зосереджено в базах зберігання даних, що належать кільком інформаційним центрам світової ваги і які, по-суті, є своєрідними монополістами інформації. При цьому міжнародна інформація, будучи сконцентрованою здебільшого в закритих для загального доступу інформаційних потоках, піддається потужному захисту від витоків або несанкціонованого доступу та контролю над проходженням самої інформації. Відповідно, контролю також піддається пропаганда тих чи інших ідей, тобто можна з великою долею ймовірності

[135] Міжнародне право – система базових принципів, що виступають підвалинами взаєморозуміння, а також юридичних норм договірного та звичаєвого характеру, легітимність яких набувається унаслідок проходження процедури погодження між суб`єктами міжнародних відносин та світової політики, насамперед державами. Покликанням міжнародного права є узгодження основ співіснування та взаємодії заради підтримання певної стабільності, у т.ч. економічної та екологічної, а також миру. При цьому, міжнародне право виступає як особлива система права, суттєво відмінна від національної системи права або юридично-правової сфери. Специфіка системи міжнародного права насамперед криється в особливостях об'єкта регулювання, суб'єктів міжнародного права, а також порядком створення і забезпечення функціонування та дотримання норм.

припустити, що існує не публічний серйозний ценз на ідеї, які поширюються в інформаційному просторі як окремих держав, так і світу загалом, а отже і цензор ідей або, по-суті, своєрідний суб'єкт світової політики, який можна умовно назвати світовим урядом[136]. Щоправда, для широкого загалу «красиво» роз'яснюється, що подібний ценз на ідеї встановлюється міжнародними організаціями з метою запобігання пропаганді насилля, расизму, шовінізму, а надто антисемітизму, також захоплення наркотиками, проституцією тощо. Однак, перераховані ідеї, хіба що окрім антисемітизму, поширення якого дійсно придушується навіть на рівні національних законодавчих баз, у т.ч. України як карний злочин[137], що викликає окремий, щонайменше, подив, не тільки «бродять» світом, але й на них «підсідають» або й цілеспрямовано «підсаджують» величезні маси людей насправді. Останнє означає, що цензу в дійсності підлягають абсолютно інші ідеї, зокрема ті, що радикально вступають у конфлікт з домінантною світоглядною парадигмою та, відповідно, адаптованими до тієї чи іншої культури та/або менталітету низкою стереотипів, особливо, що стосується природи і походження людини, становища людини у космосі, світових процесів і їх джерела та регулятора, доступу до та розподілу ресурсів, абощо.

Відтак, згаданий контроль за інформаційними потоками і їх наповненням дозволяє цілеспрямовано формувати зміст міжнародної інформації, зокрема маніпулювати фактами, продукувати нові змісти абощо, тим самим суттєво впливаючи на міжнародну громадську думку, а за її посередництва і громадські настрої, а отже і рухи та процеси. Останнє означає, що оперування інформаційними каналами і їх наповненням та/або змістом інформаційних посилів є дієвим механізмом і засобом провокування різноманітних соціальних потрясінь, зокрема революцій, воєн абощо. Хоча справжня суть конфліктів[138], як підказує критичне мислення та свідчить досвід, все ж криється не у чиємусь злому намірі, а, щонайменше, у ситуації людини, а, можливо, й самій природі людини.

---

[136] Світовий уряд – гіпотетичний інститут влади світового масштабу, утворений в результаті змови, причина і підстава світової політики як цілісного цілеспрямованого процесу організації існування людства, представленого державними, корпоративними та іншого роду утвореннями і організаціями. Ідея світового уряду за свій прообраз, очевидно, взяла спроби окремих історичних постатей завоювати цивілізований свій і об'єднати під єдиними управлінням у вигляді імперії абощо.

[137] Закон України «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні» № 1770-IX від 30 вересня 2021 року, що набрав чинності 07 жовтня 2021 року. Згаданим законом уперше на рівні законодавства України надано визначення антисемітизму (як певного сприйняття євреїв, що може виражатися у ненависті до них, словесних та фізичних проявах, спрямованих проти євреїв, їхньої власності, релігійних установ і громад); передбачено, що публічне заперечення Голокосту, заклики до антисемітизму та поширення антисемітських матеріалів визнаються порушенням законодавства; визначено відповідальність за прояви антисемітизму (через внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України).

[138] «Конфлікт є невід'ємною частиною людського існування, оскільки навряд чи знайдеться хоча б одна людина, в житті якої не мали б місце конфлікти. Те ж саме стосується і колективів, а також різноманітних соціальних груп та політичних інститутів. А якщо так, то 1) або конфлікт є невід'ємною складовою буття, принаймні антропологічного його зрізу; 2) або атрибутом соціального існування людини; 3) або механізмом контролю над раціонально зорієнтованими соціальними істотами. До того ж конфлікт може виявитися механізмом практично тотального контролю, оскільки дозволяє контролювати фактично всі прояви і зрізи існування людини, починаючи від її свідомості, і, завершуючи її поведінкою. Зрештою, 4) конфлікт може виявитися нічим іншим, як певним способом відображення буття, представленим в свідомості людини або/та на рівні громадської думки як чогось такого, що є колективним аналогом свідомості» (Калуга, 2018: 70).

Жорсткому контролю, звичайно, підлягають найбільші банки інформації та корпорації, що оперують з колосальними об'ємами інформації, розповсюджуючи їх через інформаційні потоки. До останніх належать такі гіганти інформаційного простору, як BBC, Rater, CNN, Acosiation Press, France Press та інші. Необхідність жорсткого контролю за згаданими установами є досить очевидною. Щодо контролю над поширенням інформації згадувалося вище, а щодо контролю над банками інформації, то потреба у такому контролі зумовлена тим, що вдавшись до аналізу Big Data, оператори ефективних алгоритмів роботи з колосальними об'ємами інформації можуть виявити далеко небажані для оприлюднення факти, які «сильні світу цього» вперто і досить успішно приховують. Йдеться про те, що аналізуючи великі масиви інформації, яка не є прямим свідченням тих чи інших подій, за сукупністю виявлених побічних ефектів та наслідків можна встановити достовірну причину багатьох процесів та явищ, інформація про яку (причину) перебуває під грифом «цілком таємно» або й загалом зберігається лише в пам'яті кількох «обраних».

Між іншим, очевидно, не в останню чергу по цій причині спостерігається значне уповільнення у пошуковій діяльності ефективних алгоритмів обробітку Big Data, а надто упорядкування розрізненої інформації таким чином, аби отримувати у результаті непередбачувану та недоступну іншим чином інформацію, яка розкривала б дійсні процеси, притаманні тому чи іншому об'єкту аналізу, наприклад, міжнародним відносинам, світовій політиці, сфері дослідження космосу тощо, у т.ч. розкривала світові змови і суб'єктів та/або організацій-змовників. З іншого боку, якщо такі алгоритми все ж винайдені та успішно апробовані, їх використання знову ж таки жорстко контролюється. І тому може бути відразу кілька причин, які переважно доповнюють одна одну. По-перше, йдеться про нібито очевидне прагнення «сильних світу цього», маніпулюючи інформацією, контролювати маси, аби мати з них бажаний зиск – по-суті, експлуатувати і використовувати у власних інтересах або заради задоволення різноманітних забаганок. Однак це надто поверховий підхід до розуміння дійсного розгортання подій. По-друге, далеко не усяка інформація, у разі її набуття, може виявитися корисною або хоча б нейтральною для посередньої людини, а таких левова частка населення Землі. Наразі йдеться про, так званий, цивілізований світ, який тією чи іншою мірою лише дотичний до все ще помітних за кількістю представників локалізованих спільнот, тобто племен. У розпорядженні посередньої людини певна інформація може виявитися руйнівною насамперед для неї самої, а з огляду на властивість посереднього індивіда легко змасовлюватися, – для спільноти та оточуючого середовища загалом.

Зрештою з формальної точки зору **центрами збору й накопичення міжнародної інформації** є *інституції та організації, що здійснюють систематичний моніторинг, збір, аналіз, обробку та збереження даних про міжнародні процеси, події, відносини та тенденції.*

Такі центри на основі низки критеріїв можна розподілити на кілька умовних груп. Йдеться про

- міждержавні та міжурядові структури, до яких прийнято зараховувати ООН та спеціалізовані установи організації, зокрема ЮНЕСКО, ВООЗ, МАГАТЕ, МВФ, Світовий банк, ВМО тощо, в інформаційних базах яких акумулюються відомості переважно про глобальні соціально-економічні, гуманітарні, політичні й екологічні процеси; ЄС, НАТО, ОБСЄ, Рада Європи, яким приписують акумуля-цію переважно відомостей та/або даних про світову, регіональну або й національну безпеку, політику, права людини, економіку тощо; світова організація торгівлі (СОТ) – інформація про міжнародну торгівлю, економічні бар'єри, спори, абощо;
- національні державні структури, до яких прийнято зараховувати міністерства закордонних справ, представлені насамперед аналітичними департаментами, дипломатичними представництвами, які збирають, акумулюють та опрацьовують переважно відомості, набуті з офіційних джерел інформації з міжнародних відносин; розвідувальні та аналітичні служби, наприклад, ЦРУ, MI6, МОССАД, Розвідка та СБУ в Україні, які працюють з відомостями та/або даними стратегічного характеру, як правило, на рівні державної (корпоративної або організаційної, якщо мова йде про таємні організації, кримінальні угрупування тощо, таємниці; статистичні агентства, наприклад, Держстат України, Eurostat, US Census Bureau, які, окрім іншого, формують бази даних щодо низки соціально-економічних показників, що мають міжнародний вимір;
- міжнародні інформаційні агентства, до яких прийнято зараховувати, окрім інших, Reuters, Associated Press (AP), Agence France-Presse (AFP), Bloomberg, Xinhua, котрі є провідними джерелами новинної міжнародної інформації; Deutsche Welle, BBC World Service, Voice of America, Al Jazeera – аналітико-новинні центри з глобальним охопленням;
- науково-дослідні центри й аналітичні інститути (think tanks), зокрема йдеться про Carnegie Endowment for International Peace, Brookings Institution, Chatham House, RAND Corporation, організації, які спеціалізуються на зборі та інтерпретації міжнародної політичної, економічної й безпекової інформації; інститути при університетах, зокрема Гарвардський центр міжнародних відносин, Стенфордський центр безпеки й співпраці як дослідницькі платформи, а також Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут міжнародних відносин КНУ імені Т. Шевченка та інші заклади;
- бібліотеки та архіви, зокрема Library of Congress, British Library, Національна бібліотека України імені Вернадського, які акумулюють міжнародні документи, дипломатичні матеріали, статистику, а також електронні сховища, зокрема UNdata, World Bank Open Data, OECD iLibrary, що є глобальними базами статистики й аналітики;
- інформаційні системи та бази даних, до яких прийнято зараховувати, окрім інших, Scopus, Web of Science, JSTOR, які накопичують та зберігають академічну міжнародну інформаці, а також Factiva, LexisNexis – комерційні бази міжнародних новин і досьє; Global Terrorism Database, SIPRI databases – спеціалізовані міжнародні бази даних із питань безпеки.

Відповідно, центри збору і накопичення міжнародної інформації охоплюють державні, міжурядові, приватні, академічні та медійні структури. Вони формують ядро глобального інформаційного простору й забезпечують держави, бізнес, науковців та громадськість достовірними даними про міжнародні процеси.

Особливості функціонування центрів збору й накопичення міжнародної інформації:

- глобальний і багаторівневий характер діяльності;
- спеціалізація та профільність;
- багатоканальність джерел інформації;
- системність та стандартизація;
- технологічна інтегрованість;
- закритість і відкритість;
- політична та інституційна залежність;
- функції аналітичної інтерпретації.

Таким чином особливості функціонування центрів збору і накопичення міжнародної інформації не лише визначаються специфіку накопичення та оперування міжнародною інформацією, а й змістовність міжнародної інформації.

4.7. Принципи міжнародних інформаційних відносин

Функціонування сфери міжнародної інформації як і будь-якої іншої впорядковується відповідно до деяких підстав, котрі внаслідок їх дослідження і осмислення висвітлюються як принципи – основоположні стрижні, відповідно навколо яких формується і підтримується у функціональному стані та чи інша сфера. Відтак, до провідних ***принципів інформаційних відносин*** відповідно до ст. 2 Закону України «Про інформацію», що відображає загальносвітову практику юридичного регулювання та унормування, прийнято зараховувати:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією;
- достовірність і повнота інформації;
- свобода вираження поглядів і переконань;
- правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;
- захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

При цьому, відповідно до ст. 3 вище згаданого Закону основними напрямами державної інформаційної політики на теренах України, як, зрештою, і інших цивілізованих країн, надто таких, що ратифікували «Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод» від 4 листопада 1950 року є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;

- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Якщо для організму людини як відкритої системи необхідний обмін із навколишнім середовищем, окрім іншого, речовинами, зокрема, киснем, водою тощо, то для особи як деякого носія мисленнєвих процесів (розуму[139]) неспростовною є потреба в обміні інформацією, інакше система персонального буття індивіда, очевидно, буде зруйнована, тобто індивід виявиться асоціальним щонайменше. Тому право на інформацію є не лише ґрунтовним, але й природним[140], окрім тих трьох, про які говорять засновники та прихильники лібералізму, зокрема англійські мислителі Джон Локк (англ. John Locke) та Томас Гоббс (англ. Thomas Hobbes). Як наслідок, ***право на інформацію*** як константа соціального буття людини закріплюється в конституції – писаному чи неписаному збірнику констант, які визначають «обличчя» спільноти та її стиль і спосіб існування, тим самим надаючи спільноті основ ідентичності, стабільного організаційного начала абощо.

А якщо так, то будь-яка спільнота, навіть якщо вона організована в межах наскрізь тоталітарної держави, неодмінно потребує того, аби кожен її член мав доступ до інформації. Питання лише в тому, якої якості це буде інформація і настільки вона буде тенденційною. Справді демократична держава передбачає вільну конкуренцію світоглядних парадигм, ідей та переконань, у кращому випадку дбаючи про «духовне» здоров'я громадян – тобто здатність до критичного мислення у поєднані зі здоровим глуздом та розвинутим естетичним смаком як запорукою від «інфікування» руйнівними та/або паразитарними за своєю природою та/або призначенням ідеями і, як наслідок, перетворення спільноти на масу або й натовп, що неминуче веде до руйнування спільноти та знищення держави. Водночас, тоталітарна держава «неусипно» слідкує за тим, аби в усіх сферах панувала лише одна світоглядна парадигма, будь-то матеріалізм марксистського ґатунку, сіонізм, месіанізм (путінізм) російського чи (кимченіонізм) північнокорейського зразків.

Аби дієвим виявився основоположний принци гарантованості права на інформацію сформовано низку, умовно кажучи, уточнюючих або направляючих

---

[139] Кант зазначає, що аби проявитися, людський розум із необхідністю потребує наявності інших. В цьому полягає на його думку суть соціабельності людини (Калуга, 2008: 70). Арендт, посилаючись на Канта, додає, що: «Для політики найважливішим є те, що люди, які наділені розумовими здібностями, потребують наявності собі подібних» (Arendt, 1982, с. 14).

[140] «Природне право (лат. lex naturalis) – теоретична доктрина в теорії права, за якою головним джерелом права є сама природа, а не воля законодавця». Див. Юридична енциклопедія: В 6 т. (2002). / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Українська енциклопедія. – Т. 4: Н-П. – 720 с. До природного права прийнято зараховувати право на життя, право на здоров'я та право на приватну власність.

принципів. Зокрема йдеться про ***відкритість та доступність інформації***. Даний принцип, насправді, має досить і досить декларативний характер, тобто говорить про загальну, до того ж бажану в ідеалі, ситуацію, однак принципово недосяжну з огляду на становище людини, зокрема відносно низький інтелектуальний та/або освітній потенціал, здебільшого примітивний духовний розвиток, сумнівні моральні якості абощо переважної більшості осіб, що належать до тієї чи іншої спільноти. І це тільки очевидний фактор. До ж явно неочевидного слід віднести той факт, що людство загалом піддається перманентному дезінформуванню як стосовно дійсних світових процесів, так і стосовно природи та можливостей людини абощо. Кожне культурне середовище, зведене на переконаннях в істинності тих чи інших світоглядних догматів автоматично відволікає увагу пересічної людини від істинних речей, зокрема дійсного змісту індивідуального буття, дійсного становища, справжнього походження людини/етносу тощо, переключаючи ту ж таки увагу на соціально значимі процеси, цілі, правила абощо. Відтак, за надто обмеженим винятком, цивілізована людина має справу не з первинною інформацією, тобто першоджерелом, а з її трансформованим і, як правило, цілеспрямовано спотвореним варіантом. Як приклад, можна згадати хоча б, так би мовити, класичну, насправді наскрізь спотворену історію людства загалом та окремих рас, етносів, націй або народів, кому яким поняттям до вподоби позначати історичні одиниці буття.

З іншого боку, за приклад, що явно демонструє декларативність згаданого вище принципу можна взяти інформаційні джерела, які зберігаються у бібліотеці Ватикану, а далі по аналогії – в архівах НАСА[141], національних служб безпеки, таємних і напівтаємних організацій тощо. Відомо, що у згаданих та їм подібних інституціях зберігаються численні інформаційні першоджерела, тобто оригінали книг, знімків, записів тощо, але доступ до них радикально обмежений. Спільнота має задовольнятися лише коментарями до прихованої інформації, її, найчастіше, цілеспрямовано спотвореними аналогами абощо. А з іншого боку, навіть якби посередня людина отримала фізичний доступ до того чи іншого джерела інформації, наприклад, якоїсь книги чи стародавнього списку – її інтелектуальних можливостей, у т.ч. знання мов, надто стародавніх, а тим більше тайнопису, явно бракує. Отже в чистому залишку насправді виявляється, що *принцип відкритості та доступності до інформації є такою собою пародією на самого себе: доступною виявляється лише й так загальнодоступна інформація, більше того, спеціально спродукована з огляду на особливості масового споживача, аби маніпулювати громадською думкою, свідомістю та вибором мас, а також світоглядними установками окремих індивідів*.

[141] Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору (англ. National Aeronautics and Space Administration, сокр. NASA) – федеральне відомство США, що з юридичної точки зору підпорядковане безпосередньо Президенту США. В офіційні повноваження відомства відведено здійснення цивільної космічної програми країни, а також наукові дослідження повітряного та космічного простору у сфері астронавтики та авіації.

Водночас на рівні держави, особливо тоталітарної або такої, що наскрізь просякнута корупцією, всупереч зазначеному вище принципові приховується інформація про дійсні прибутки, набутки, діяльність тощо «сильних світу цього», а також справжні домовленості, дійсну стратегію поступу держави і суспільства, між іншим, так чи інакше нав'язану ззовні, тощо. Україна у цьому випадку далеко не є винятком. Сучасне українське суспільство занадто інформаційно «заспамлено». Тому навіть серйозні спроби звести інформаційні «кінці з кінцями», що стосується численних сфер і фактів державної діяльності та суспільного життя, не вдається навіть фахівцям. Бракує якісної інформації, а з іншого боку занадто багато поширено фейкової інформації. Тому сучасний мислячий українець як і спільнота загалом живе радше здогадками і припущеннями, аніж, будучи якісно поінформованим, фактами та якісними експертними висновками. Про «затурканого» українця й годі говорити, бо його частка – пересуди, чутки, плітки і, як наслідок, сліпа віра та фанатизм. Останнє, безумовно, підриває довіру не лише до державних органів і установ разом з їх керівниками та очільниками, а з іншого боку, до ЗМІ, а й одне до одного, не зважаючи на родинні, дружні, професійні або інші зв'язки.

Між тим, говорячи про доступ до інформації з огляду на спосіб її набуття, фахівці здебільшого схильні розрізняти активний та пасивний підходи до реалізації права на доступ до інформації. Якщо суб'єкт вдається до активного пошуку потрібної чи цікавої йому інформації, зокрема докладає відчутних зусиль та затрат, направляє відповідні запити в установи й організації тощо, то він є активним учасником обміну інформації. В іншому випадку, коли суб'єкт є реципієнтом інформації, яка надходить до його відома створеними спеціально для того інформаційними каналами або каналами комунікації, то він є пасивним споживачем інформації. Останнє не означає, що суб'єкт не вчиняє вибір, коли, яку і якою мірою сприймати ту чи іншу інформацію, однак окрім вибору жодних інших суттєвих вольових дій такий суб'єкт не вчиняє щодо набуття інформації.

Не усе так добре, як би те мало бути у гармонійно розвиненій спільноті, й з реалізацією принципу ***свободи обміну інформацією***. Складність обміну інформацією викликається вже хоча б тим, що значна частина екзистенційно значимих, тобто таких, що визначають змістовність та комфортність існування і діяльності людини, тем, якщо й не табуйована, то піддається жорсткому цензу контролюючими інституціями. Зокрема йдеться про мораль, етику, за нормами і правилами яких стоять релігія та ідеологія, а найчастіше й закон, так би мовити, на догоду тим, хто уникає публічності, приховуючись за завісою невідання (незнання)[142], таким чином інкогніто, якщо й не управляє безпосередньо, то

[142] Завіса невідання (англ. veil of ignorance) у контексті теорії справедливості авторства американського філософа політики та політолога Джона Ролза (англ. John Bordley Rawls) уявна ситуація, відповідно до якої, кожен член спільноти перебуває у стані невизначеності власних та інших соціальних статусів, можливостей і потенціалів, тому має діяти щодо розподілу соціальних благ так, аби він був максимально справедливим, бо у такому випадку гарантуватиме індивіду отримання належної частки внаслідок розподілу. Відсутність знань про власну ситуацію спонукає тих, хто змушений домовлятися (щодо розподілу благ) бути обачними та безпристрасними. Уперше згадане поняття Джон Ролз осмислює у своїй книзі «Теорія справедливості» (A Theory of Justice, 1971).

суттєво впливає на перебіг світових процесів, а через них і національних. Серед численної кількості табуйованих тем, тобто таких, що не підлягають невимушеному обговоренню членами спільноти насамперед виділяються питання, пов'язані з сексуальною (само)реалізацією людини, відношенням між расами і етносами, особливо, що стосується проблеми семітизму, достовірною етимологіє та історією рас, етносів, людства загалом тощо.

Більше того, саме поняття обміну інформацією, будучи закріпленим у юридичних нормах, залишається досить розмитим за своїм змістовним наповненням як з юридичної так і практичної, себто наукової позиції. Зокрема, під **інформаційним обміном** прийнято вважати *процес різновекторної циркуляції інформації між суб'єктами, внаслідок чого має місце явище додаткового прирощування інформації та водночас споживання, виробленої спільнотою або окремими її авторизованими представниками суспільно значимої інформації.*

Очевидно, інформаційний обмін, аби бути ефективним, вимагає дотримання низки умов, зокрема, суб'єкти обміну мають бути (принаймні частково) наділеними ідентичними якостями, аби інформаційний контакт взагалі міг бути можливим[143]. Кількісні ж параметри ідентичних якостей визначають якість обміну інформацією. Чим ближчими за своїми показниками є ці кількісні параметри, тим тісніший контакт та ефективніший обмін інформацією, тобто з мінімальними втратами та спотвореннями, викликаними, наприклад, різними інтерпретаціями того чи іншого інформаційного контенту абощо. Разом з тим по ходу обміну інформацією реалізуються *три (соціальні)* ***функції інформації****: інтерактивна, комунікативна та перцептивна*[144].

Суть комунікативної функції можна звести до того, що поряд з інформаційним обміном встановлюються ще й канали комунікації. При цьому ані інформаційний обмін, ані комунікативний канал не можливі одне без одного. Це щось на кшталт того, що електричний струм не можливий без електрично-магнітного поля, як і навпаки. При цьому одного разу налагоджений чи встановлений комунікативний канал може відновлюватися в уяві комунікатора за його бажання чи потреби. У такому разі має місце віртуальний діалог, коли комунікатор спілкується з уявним опонентом. Це найперше притаманно філософії, коли наприклад сучасні мислителі віртуально комунікують зі стовпами філософської думки абощо. В житті часто віртуальна комунікація має місце під час уявного спілкування з рідними та близькими або

[143] Не даремно ж у народі кажуть, що рибак рибака бачить здалеку. А у контексті високої філософії давньогрецькому філософу Емпидоклу приписують твердження про те, що подібне пізнається подібним.

[144] Перцепція – сприйняття об'єктів уваги, оминаючи внутрішній коментар, або, як прийнято трактувати, чуттєве сприйняття зовнішніх предметів людиною. За Готфрідом Вільгельмом Ляйбніцем (нім. Gottfried Wilhelm Leibnizem), німецьким філософом, математиком, винахідником XVII-XVIII століття прийнято розрізняти перцепцію як певне цілісне уявлення про той чи інший об'єкт уваги або світ (Всесвіт) загалом та апперцепцію як синтетичне уявлення про (ідеальні) речі, породжене інтелектом на основі осмислення перцептивних даних. Разом з тим, у сучасному обігу вживається поняття соціальної перцепції. Йдеться про комплексне уявлення про людину, сформоване на основі сприйняття сукупності проявів конкретної людини, а також висновків, отриманих внаслідок співвіднесення, так би мовити, очевидних рис, тобто доступних безпосередньому сприйняттю, з виявленими у ході взаємодії особистісними характеристиками. Як наслідок, соціальна перцепція передбачає інтерпретацію і прогнозування на основі згаданих чинників вчинків конкретної людини та особливостей її поведінки загалом.

значимими людьми. Останнє є проявом, так званого, внутрішнього діалогу. До віртуальної комунікації також часто вдаються політики, ведучи діалог зі своїми реальними опонентами за їх уявної присутності.

Інтерактивна функція інформаційного обміну своєю чергою полягає у спонуканні до тих чи інших дій або вчинків суб'єктів обміну. Йдеться про те, що інформація у певних своїх проявах чи формах, або подана за певних умов та обставин може викликати безпосередню чи опосередковану реакцію, як вірно і те, що може бути ідентифікована як надлишкова або не варта уваги. Найочевиднішими зразками інтеракції в ході обміну інформацією є зміна емоцій і настроїв (виразу обличчя), жестикуляція, дії схвалення чи заперечення, тілесні контакти абощо.

Що ж до перцептивної функції, то у сухому залишку її прояв можна звести до того, що в ході інформаційного обміну та комунікації автоматично встановлюється ієрархія взаємодії: визначається домінанта, встановлюється міра домінанти. Останнє фіксується комунікаторами як порозуміння та міра порозуміння: має місце або повне сприйняття, або часткове, або відторгнення комунікаторів один одним. Таким чином, перцептивна функція найтісніше пов'язана з впливом комунікаторів одне на одного та маніпулюванням[145] відповідно. При цьому, методи здійснення маніпулятивного впливу можуть застосовуватися різні, від м'яких та прихованих, зокрема, невимушеного навіювання, до жорстких та очевидних, наприклад, переконування. Звичайно, це якщо процес переконання приймати не ідеалізовано, а безпосередньо як процес нав'язування тієї чи іншої ідеї під тиском авторитету чи внаслідок цілеспрямованого підбору фактів, які так чи інакше підтверджують правоту твердження, водночас цілеспрямоване або й неусвідомлене нехтування контрфактами тощо. Відтак, перцептивна функція дозволяє досягти певної хиткої рівноваги між суб'єктами обміну інформацією, коли за певних умов та обставин суб'єкти інформаційного обміну визнають своє становище як належне або прийнятне.

Щодо ефективного формування та підтримання у функціональному стані міжнародних інформаційних відносин важливим є також дотримання ***принципу достовірності і повноти інформації*** – *всяка інформація, що передається іншому суб'єкту, має бути достовірною, достатньою для встановлення того чи іншого факту або розкриття суті процесів абощо*. Однак, подібний принцип на практиці, виявляється, якщо й реалізується, то, м'яко кажучи, зі значними поправками і зауваженнями, адже його дотримання, по-перше, робить неефективною, по-суті, будь-яку рекламу. Більше того, згаданий принцип, точніше його дотримання мало б стати добрим запобіжником щодо прояву масово поширеного явища викривлення та асиметричності інформації. Переважна ж більшість членів спільноти звиклися зі згаданими щойно явищами. Тому левова частка індивідів, а надто тих, хто є власником чи

[145] «…Маніпулювання практично стало основою всякої соціальної взаємодії, а отже і основою поведінки. Таким чином, маніпулятивні операції найчастіше здійснюються людиною і сприймаються нею позасвідомо, як належне. Відтак, дійсне приховується за надуманим, наприклад, за теоріями» (Калуга, 2018, с. 109).

розпорядником значних капіталів та ресурсів, віддаватиме перевагу, умовно кажучи, світу, у якому спотворена інформація як і її цілеспрямоване спотворення виявляються нормою ринкових, а загалом – соціальних, у т.ч. на міжнародній арені відносин. Інакше кажучи, стогоднішні суб'єкти міжнародних відносин принципово собі не можуть дозволити «розкіш» бути відкритими та відвертими як з конкурентами, так і масами щодо розподілу благ та ресурсів, а отже і надання/набуття доступу до достовірної вичерпної інформації фактично кожному індивідові, тим більше конкурентові.

З технічної сторони, а писані закони, насправді, завжди відображають технічну сторону домовленостей, тобто наданий для масового доступу зміст домовленостей, достовірність трактується як поєднання відповідності, адекватності та ідентичності отриманих даних тому об'єкту (джерелу інформації), який вони відображають або тим первинним даним, які вони доносять, а також умовам, за яких вони, вторинні (ретрансльовані) дані, зберігають актуальність. Іншими словами, відповідність, адекватність та ідентичність отриманих даних можна трактувати як властивість інформації, що виказує міру адекватності та точності відображення подій, фактів, явищ, висловлювань тощо, що мали місце. Проблема достовірності інформації, природно, регулюється на національному рівні низкою законів. Україна тут не складає виняток, наприклад, Закон України «Про інформацію». Відповідно, поширення чи надання, невимушене, а надто цілеспрямоване, недостовірної інформації є підставою для переслідування винних у зазначених діяннях у визначений законом спосіб.

Поряд з достовірністю інформації визначальним фактором її якості є повнота. Йдеться про властивість конкретних даних доносити необхідний і достатній об'єм інформації, який би сповна і цілісно відображав предмет уваги зацікавленого суб'єкта. При цьому варіантами порушення повноти даних є недостатність та надлишковість інформації. У першому випадку реципієнт опиняється у ситуації, коли вимушений або ж добувати частину інформації, що не вистачає, таким чином затрачаючи час та інші ресурси, або на свій ризик приймати рішення на основі наявної інформації, або загалом відмовитися використовувати набуту неповну інформацію. У другому випадку реципієнт опиняється перед дилемо сформувати адекватне уявлення про об'єкт власного інтересу на основі набутої інформації, що внаслідок надлишкових складових розмиває дані, робить їх не конкретними та чіткими. Останнє може призвести до суттєвих помилок у відображенні фактів, явищ та подій, що мали місце і відображаються за посередництва надлишкової інформації.

Таким чином, в процесі обміну інформацією, тим більше, в ході донесення інформації до широкого загалу, досить часто має місце маніпулювання з таким факторами як достатність та достовірність інформації. Щоправда, якщо таке маніпулювання відбувається професійно, реципієнту, а тим більше масам важко помітити наслідки подібних маніпулювань, як наслідок, досить часто реципієнти, а тим більше маси, приймають надану їм інформацію «авторитетними» однак не офіційними джерелами за «чисту монету». Взяти хоча б до прикладу інтерпретацію календаря Майя та виведення у такий спосіб дати кінця світу.

Досить декларативним, як показує поточна практика, є також принцип ***свободи вираження поглядів і переконань***. У межах національного простору така свобода дуже швидко «охолоджується» страхом громадського осуду, а на міжнародному рівні – страхом «слабких» втратити власне становище і статки, якщо мова йде про політичні фігури, або суверенітет чи зазнати певних збитків, якщо мова йде про країни, за умови, якщо вони «розгнівають» «сильних світу цього». І це на фоні того, що згаданий щойно принцип вважається фундаментальним, адже він є таким собі розгортанням конституційного та визнаного як наріжний камінь міжнародними організаціями принципу свободи слова. До того ж, згаданий принцип безпосередньо закріплений як у Конституції України[146], так і низці міжнародних актів. Так у статті 19 Загальної декларації прав людини[147], прийнятою і проголошеною Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1948 року, зазначається, що: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-яким способом і незалежно від державних кордонів». Водночас у п. 1 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийнятої у листопаді 1950 року у Римі, йдеться про те, що «кожна особа має право на свободу висловлення переконань. Це право передбачає реалізацію свободи на дотримання особою власних поглядів, набуття і обміну інформаціє та переконаннями не залежно від кордонів, будучи убезпеченою від втручання органів державної влади». Згадана Конвенція ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 р. Також п.п. 2 та 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого у грудні 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН та, відповідно, ратифікованого Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 року, передбачено, що «кожна особа має право на вільне вираження своїх переконань; згадане право передбачає свободу пошуку, набуття та поширення будь-якої інформації та переконань незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи у інший спосіб на вибір особи.

---

[146] Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір (Стаття 34 Конституції України).

[147] Вважається, що Загальна Декларація Прав Людини (ЗДПЛ) стала можливою завдяки досвіду, що набуло людство внаслідок Другої світової війни, хоча останнє, швидше за все, є просто красивим поясненням. Суть же декларації у просуванні ідеї світового уряду, котрий нібито тільки один і спроможний забезпечити дотримання прав та свобод людини у світі. Згадана декларація складається з 30 статей, котрі у подальшому використовувалися як основа чи преамбула багатьох міжнародних угод, національних юридичних актів та статей конституцій. Зрештою, продовженням Декларації є, так званий, Міжнародний законопроект з прав людини. До його складу Всесвітня декларація прав людини та два факультативні протоколи до неї, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. У 1966 році Генеральна Асамблея прийняла дві додаткових угоди, у такий спосіб довівши Міжнародний законопроект про права людини до завершеного зразка. Тож, у 1976 році, по тому як угоди були ратифіковані необхідною кількістю національних законодавчих органів, законопроект набув статусу міжнародного права. При цьому, Україна, будучи членом-засновником ООН поряд з РСРС, утрималася від голосування за згаданий законопроект.

Зрештою, щодо принципу ***правомірності одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації***, то він також радше декларативний, аніж насправді дієвий, оскільки, як показує поточна світова практика, потужні суб'єкти, наразі міжнародних відносин та світової політики використовують увесь наявний арсенал можливостей, аби отримати потрібну чи бажану інформацію, а також захистити себе від небажаного, тим більше несанкціонованого інформаційного доступу до національного інформаційного простору, який можуть і намагаються постійно чинити інші потужні гравці на світовій арені. Тоді як, слабких гравців сильні у різний спосіб примушують дотримуватися згаданого принципу, природно, собі на користь, тобто на користь, так званим, національним інтересам. Таким чином негласно дієвим у сфері міжнародних, у т.ч. інформаційних відносин виявляється принцип, авторство якого найчастіше приписують італійському диктаторові Беніто Муссоліні (італ. Benito Amilcare Andrea Mussolini): «*Моїм друзям – усе, решті – закон*». Інакше кажучи, сильний нав'язає свою волю слабкому, приховуючи цей факт за красивими розповідями про повагу прав і свобод особи та суверенітету кожної держави.

Значною мірою реалізації вище зазначеного принципу, а отже і решті принципів обміну інформацією зашкоджує поширена фактично в усьому світі практика необґрунтованого визначення відповідними установами або органами державної влади, а мова про таємні та напівтаємні організації й поготів не йде, значних об'ємів інформації як інформації з обмеженим доступом. Тобто має місце засекречування інформації, яка безпосередньо не становить, ані державної таємниці, ані є суто конфіденційною, або за визначенням мала б підлягати публічному розголосу. Про те неправомірно засекречувана у такому випадку інформація, природно, несе у собі явні ризики у разі її розголошення або для певних посадових осіб, зокрема їх приватних інтересі, або для взаємопорозуміння між суб'єктами міжнародних відносин та світової політики аж до назрівання конфлікту, або для громадського спокою і стабільності, оскільки може викликати бурхливий резонанс аж до громадянських хвилювань або й масової паніки абощо.

І все ж, суттєву роль у забезпеченні реалізації права суб'єкта та/або особи на доступ до інформації як ***суверенного права бути поінформованим та усвідомлювати умови (перспективи) власного та інших існування і діяльності*** відіграє тяжіння до, а в кращому випадку заборона самочинного засекречування низки категорій відомостей. Щодо українських реалій, то згадані заборони насамперед зафіксовані у законодавчих актах України, зокрема у ч. 4 ст. 30 Закону України «Про інформацію», ч. 2 ст. 50 Конституції України, а також Постанові Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці». Разом з тим, у Законі України «Про державну таємницю» подається перелік відомостей, які не можуть бути віднесені до інформації з обмеженим доступом, себто підлягають публічному розголосу, принаймні, доступ до яких не може бути обмеженим законним чином.

Що ж до практики міжнародних відносин, то зміст двосторонніх чи багатосторонніх домовленостей, чинність яких набувається переважно разом з їх ратифікацією законодавчими органами країн-підписантів, будучи гарантованим у доступі для ознайомлення громадянами, автоматично стає доступним для ознайомлення і усім решта зацікавленим суб'єктам. Проте світ знає численні приклади того, як поряд із задекларованими угодами, переговорники укладають додаткові угоди, зміст яких як і сам факт наявності подібних угод засекречуються. Показовим зразком секретної угоди, яка все ж стала набутком громадськості після розпаду СРСР, є, так званий, Пакт Молотова-Ріббентропа (нім. Deutsch-sowjetischer Nichtangriffspakt; рос. Договор о ненападении между Германией и Советским Союзом)[148]. Відповідно до нього, так би мовити, за спиною третіх зацікавлених сторін укладалася угода, яка певним чином вирішувала долю Європи і світу загалом. Між тим, це повсякчасна практика домовляння та укладання прихованих угод стосовно третіх сторін без їх відома. Тож Україна, не лише як державне чи територіальне утворення, а й як своєрідна екзистенційна одиниця світового буття, яка існує, можна сказати, всупереч навіть здоровому глузду та світовим тенденціям, впродовж століть була постійним об'єктом таких угод як держав, з якими межує або у складі яких була частина чи й загалом Україна, так і таємних та напівтаємних організацій, у т.ч. і церков або релігійно-містичних утворень.

Сьогодення, до речі, зовсім не виняток, оскільки існують постійні «торги» навколо України, її території, ресурсів, загалом як суб'єкта міжнародних відносин і спільного існування. А про те, що Україна щонайменше не є самодостатнім державним утворенням, постійно звідусіль озвучуються версії, аж до того, що у самій офіційній історії Україні нав'язано ідею нездатності етнічних, саме етнічних українців до етнічного, себто національного державо-творення. Відповідно до подібних версій, приклад, якої виписаний ще богобоязливими об'єктивістами, «доброзичливцями» прадавньої української культури «хрестатими»[149] літописцями, зокрема Нестором[150] у «Повісті временних літ», датованій 941 роком. Відповідно до подібних нібито історичних, а цілком можливо, й сфабрикованих, українців як «недорозвинутий» народ, себто масу, мали очолювати і, так би мовити, постійно «одержавлювати» та «окультурювати» різні варяги, походженням як з берегів Балтики, так і з інших берегів, зокрема Мертвого моря. Етнічного ж походження еліта постійно нищилася зайдами, а на рівні з тим нищівному гонінню піддавалися й зразки

[148] Угода про ненапад між Німеччиною та Радянським Союзом – міждержавна угода, розрахована на 10 років, укладена 23.08.1939 року у Москві. Свої підписи під угодою поставили Голова Ради народних комісарів, народний комісар закордонних справ СРСР В'ячеслав Молотов та міністр закордонних справ Німеччини Йоахім фон Ріббентроп відповідно. Підписання відбувалося у присутності посла Німеччини у СРСР Вернера фон дер Шуленбурга та Йосипа Сталіна, регаліями якого на той час були: член Політбюро ЦК ВКП(б), секретар ЦК ВКП(б), члена Виконавчого комітету Комінтерну. (Тобто, по-суті, Молотов – державний діяч, керівник уряду СРСР, тоді як Сталін – лише політичний лідер, керівник правлячої партії. Тому підписував Молотов, а ніяк не Сталін). Угода спиралась на Берлінську угоду 1926 року, а з нею, і на Рапалльську угоду 1922 року.

[149] Див. Білик І. (2005). Меч Арея: Роман / Іван Білик // К.: А. С. К. – 384 с.

[150] (Преподобний) Нестор Літописець – чернець Києво-Печерського монастиря. Автор «Житій святих князів Бориса і Гліба й Теодосія Печерського». Вважається упорядником (за іншою версією автором) «Повісті минулих літ».

етнічної культури та релігії. Так, відповідно знову ж таки до офіційної, нав'язаної українцям історії, каган Володимир[151] вогнем і мечем змушував українців відмовлятися від рідної віри і богів та, по-суті, віддаватися в духовне рабство малому іудейському богу Єгові. Згаданим подіям, звичайно, передували змови за спиною етнічної еліти та українців загалом, наприклад, того ж таки кагана Володимира зі світовими релігійними лідерами, управителями держав абощо.

Проте подібні події в сучасному світі подаються зовсім в іншому, «боголєпному», світлі. А це ще раз підтверджує факт того, що цілеспрямовано і нахабно нівелюється *суверенне право* не стільки людини, стільки особистості *бути поінформованою та усвідомлювати умови (перспективи) власного та інших (своїх нащадків та етносу загалом) існування і діяльності*.

Про те, коли мова заходить про право на інформацію і сполучені з ним інші подібні права, питання доступу здебільшого, як не дивно, розглядається радше з технічної сторони. Принаймні у масах прийнято *доступність до інформації* ідентифікувати як *властивість інформаційної системи, зокрема представленої засобами та технологіями обробки інформації, а також інформаційним середовищем, забезпечувати безперешкодний та своєчасний доступ суб'єкта до інформації, яка його цікавить*. Також від інформаційної системи очікується постійна готовність відповідних автоматизованих служб до обслуговування отриманих від суб'єктів запитів, коли в цьому виникає необхідність. Питання ж цілеспрямованої маніпуляції фактами та інформацією загалом, і, як наслідок, вилучення частини критичної інформації з інформаційної системи, тобто для загального доступу, фактично ж не береться до уваги, очевидно, принципово.

Між тим, згадані принципи інформаційного обміну, у т.ч. на рівні світової спільноти між суб'єктами, наразі міжнародних відносин та світової політики, виявилися б справді дієвими, коли б приватне, а щодо країни, то національне існування суб'єкта визнавалося б недоторканим та непорушним. Однак з огляду на світові процеси та ситуацію людини загалом, ***презумпція непорушності меж (недоторканості) приватного або суверенного, якщо мова йде про природну групу, існування суб'єкта*** є чистою утопією або ідеалом, який у той чи інший спосіб попри все плекають, наприклад, прибічники анархізму, пацифізму абощо.

Суто з технічної сторони правомірність одержання інформації розглядається як процес або факт набуття, у т.ч. шляхом придбання, а також накопичення і зберігання відомостей у відповідності до регулятивних механізмів: національного законодавства, міжнародного права, двосторонніх та багатосторонніх угод тощо. У цьому контексті, під використанням інформації прийнято розуміти «споживання» інформації у різних його формах і способах

[151] «И вера во вся языки простреся и до нашего языка русьскаго и похвала Кагану нашему Володимиру, от него же крещени быхом». «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона. Каган Володимир – наймолодший позашлюбний син київського князя Святослава Ігоровича від коханки-ключниці хазарки (іудейки) за походженням Малки, що незаконним і водночас підступним чином захопив Київський престол. Інша версія говорить, що Володимир прийомний син князя Святослава Ігоровича.

задля задоволення тих чи інших потреб, притаманних суб'єкту – від громадянина до політичної інституції. Під поширенням інформації слід розуміти обнародування, поширення, обмін інформацією відповідно до регулятивних норм. Зберігання інформації передбачає безперешкодну реалізацію права вільно накопичувати і утримувати, а також надавати відомості за умови уникнення їх спотворення, а якщо питання стоїть про суспільно значиму інформацію, то і за умови уникнення псування матеріальних носії інформації. Захист (охорона) інформації полягає у реалізації права створювати систему чи порядок, відповідно до яких має набуватися, використовуватися, поширюватися та зберігатися інформація (дані, відомості тощо).

Умовно кажучи, тінню або технічною формою згаданої щойно презумпції, очевидно, слід вважати принцип ***захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя***. Цей принцип стосується у першу чергу, навіть не стільки інформаційних відносин, скільки юридичної сфери та правових відносин, попри те, що будь-які соціально зумовлені або забарвлені відносини уже автоматично передбачають їх правове регулювання. Таким чином, згаданий принцип прийнято вважати ключовим або ґрунтовним. За допомогою нього юридично встановлюється межа поміж публічним та приватним буттям людини, а приватне буття закріплює за собою певну локальність та, образно кажучи, прихисток від софітів публічної сфери, в умовах якої людина виявляється постійно на виду у всіх. Щоправда в житті виявляється явно відмінна ситуація, аніж в ідеалістичній картині, вимальованій на основі строгого дотримання принципу захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя. Насправді у поточному існуванні людина завжди перебуває у ситуації піднаглядності, постійно є контрольованою[152] без доброї її на те волі, навіть більше, без того, щоб вона згаданий факт взагалі усвідомлювала та брала його до уваги. Між тим, єдиний спосіб позбутися згаданого стану – стати цілком асоціальним[153]: або божевільним, або просвітленим, в контексті буддизму – буддою, у контексті аврамічних релігій – душею чистою, безтілесною.

І все ж, згаданий вище принцип зафіксований у конституційних нормах щонайменше усіх демократичних держав та галузевих законах[154] відповідно, а також у низці міжнародних актів. Зокрема йдеться про Загальну декларацію

---

[152] «У "Волі до знань" *[М. Фуко]* влада представлена як прихована та розпорошена і реалізується у зв'язці зі знанням. Відповідно соціальний простір організовується за принципом "всенаглядності", коли кожен член суспільства потенційно перебуває під наглядом. Трагічність ситуації полягає в тому, що функцію наглядача виконує сам же індивід, тому він не має ані найменшої змоги уникати свого "негативного товариства", якщо тільки йому не вдасться перегрупувати структурні елементи свідомості» (Калуга, 2008, с. 94).

«Щоб уникнути надмірного тиску влади, наслідком якого є втрата за умови сучасної культури індивідом влади над практиками турботи про себе, яку (турботу) перебрали на себе соціальні та політичні інститути, на думку М. Фуко, людина має звернутися до практики культивування "мистецтва жити". Суть останнього полягає в тому, що «…зародження і розвиток деякого практикування себе, метою якого є конституювання самого себе в якості творця свого власного життя» (Кемеров, 1999, с. 64), дозволяє людині перегрупувати структурні елементи своєї свідомості. На перший план висувається не "Чому?", а "Як?"» (Калуга, 2008, с. 95).

[153] Асоціальність передбачає відмову від або поривання зі здоровим глуздом як посередником між особою та спільнотою/світом. В основі згаданої події лежить або глибокий психічний розлад, або набута здатність довільно зупиняти і запускати внутрішній діалог.

[154] Наприклад, у ст. 182 КК України встановлюється кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя, зокрема за збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди.

прав людини; Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права.

Зрештою, захист права на приватне життя людини на рівні із захистом сім'ї від несанкціонованого втручання у її життя є важливим як з позиції затишку особистого існування, так і державної безпеки. Політичний діяч, урядовець, рівно як і будь-яка відповідальна особа, тобто носій, по-перше. певних повноважень, що зобов'язують приймати політичні та/або менеджерські рішення, по-друге, секретної або комерційної інформації, у разі відсутності обмеження щодо набуття і поширення приватної інформації виявилися б легкою мішенню для шантажу абощо. Тому приватне життя та конфіденційна інформація про державних діячів загалом виявляється предметом державної безпеки і, відповідно, охорони. Особливо болючою у такому випадку виявляється проблема сексуального життя представників еліти. Світ та історія знає численні приклади шантажу, примусу, підкупу тощо на базі сексуальної сфери. Від цього досить дієвого механізму практично не відмовлялася жодна розвідка країни, яка себе хоч трохи поважає та щось важить у світі розвідувальних служб і організацій. Таким же предметом особливого захисту є інформація про стан здоров'я державних лідерів, оскільки подібна інформація може бути досить ефективно бути використаною під час перемовин абощо. Наприклад, знання радянськими лідерами того, що кожні дві години Франклін Делано Рузвельт (англ. Franklin Delano Roosevelt)[155], 32-й президент США, має приймати спеціальні ліки, дало їм переваги щодо укладання угоди під час Ялтинської конференції 1945 року.

Таким чином, суб'єктам інформаційних відносин як і будь-яких інших відносин доводиться автоматично поєднувати два ***пласти існування та функціонування***: *дійсний*, тобто суто прагматичний, котрий спирається на, так би мовити, неписані та негласні правила взаємодії, і *декларативний*, тобто суто декоративний, такий, що формує та підтримує на рівні свідомості мас «красиву картинку», за якою приховується дійсний стан справ та справжній потік подій.

Зрештою, з позицій прагматизму міжнародна інформація може бути, окрім іншого, використана задля аналізу процесів, що постійно відбуваються на світовій арені загалом та з окремими суб'єктами міжнародних відносин і світової політики зокрема, а також прогнозування міжнародних економічних, екологічних, політико-правових або й загалом екзистенціальних наслідків з огляду на (перспективу) прийняття тих чи інших (політичних) рішень і, як наслідок, створення обґрунтованих рекомендацій щодо реалізації тих чи інших рішень.

[155] 32-й президент США Франклін Рузвельт переніс поліомієліт або, як вважають окремі історики, хворобу, пов'язану із синдромом Гійєна-Барре. Це трапилося у віці, коли Рузвельту було за сорок років. Тож, один із найуспішніших американських політиків і державних діячів решту свого життя був прикутий до інвалідного візка.

4.8. Суб'єкти і об'єкти міжнародних інформаційних відносин

Аби глибше прояснити роль і місце інформації та інформаційних відносин як в існуванні і функціонуванні суб'єктів міжнародних відносин та світової політики, так і бутті людини загалом, важливо чітко визначитися зі змістовним наповненням фактично ключових понять «суб'єкт» та «об'єкт». Виявляється, часто і широко кожне зі згаданих понять у процесі вживання наповнюється комунікаторами хоча й нібито близькими за значенням змістами, однак такими, що часто призводять до різночитань, а отже і непорозумінь або й навіть конфліктів. Зокрема, у розрізі філософії під суб'єктом (лат. subjectum – те, що лежить внизу, перебуває в основі) прийнято розуміти такий прояв буття, якому притаманна діяльність, оперта на пізнання себе, інших та світу загалом і, відповідно до результатів пізнання, спрямована не перетворення дійсності. Водночас філософський енциклопедичний словник говорить, що «Суб'єкт – це особа, організована група осіб, соціальна, етнічна та політична спільнота, суспільство загалом, що здійснюють властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення предметної дійсності, теоретичне й духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності; носій означених якостей, що уможливлюють виконання ним суспільно значущих функцій»[156]. При цьому, залежно від світоглядних установок та інших, умовно кажучи, вподобань чи преференцій, щоб не сказати рівня (інтелектуальної) досконалості дослідника, точніше, інтерпретатора зміст поняття «суб'єкт» набирає різних конотацій[157].

Що ж до сухого залишку, себто з позицій чистої функціональності, то суб'єкт виявляється носієм таких інтегрованих атрибутів, як свідомість, воля, намір, ініціатива. При цьому, під свідомістю слід розуміти механізм відображення та водночас такий собі анклав у той чи інший спосіб та тією чи іншою мірою упорядкованих «продуктів» відображення. Воля – чи не найзагадковіший атрибут людини, визначення якого практично не можливо знайти у контексті, так званої, класичної науки. Тоді як, езотерики або чисті практики, під волею[158] схиляються розуміти енергетичний потенціал чи потугу конкретної людини. Приблизно такого ж бачення суті волі, але у масштабах всесвіту бачить і Артур Шопергауер (нім. Arthur Schopenhauer), розкривши її суть у своїй ключовій роботі «Світ як воля і уявлення» (нім. Die Welt als Wille

---

[156] Див. Філософський енциклопедичний словник (2002). / В.І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. ; Л.В. Озадовська, Н.П. Поліщук (наукові редактори). – Київ : Абрис. – 742 с.

[157] Конотація (лат. connotatio; від co(n) – «спів», «зі», «із» + notatio – «позначення») – сумарне чи тотальне значення слова, як описове, так і емоційне. У лінгвістиці використовується для опису супутнього емоційно-експресивного значення мовної одиниці, яке пов'язане з описовим значенням та яке доповнює його. У філософії та логіці використовується у дещо вужчому значенні, а саме конотацією терміна є набір властивостей, що їх посідають усі об'єкти з розширення терміна (Вікіпедія).

[158] «Воля – це дещо досить особливе. Вона проявляється загадково. Не існує реального способу розповісти, як її використовують, окрім того, що результати використання волі дивовижні. Можливо першою річчю, яку потрібно робити, так це знати, що волю можна розвивати. Воїн знає про це і продовжує чекати на волю» (Кастанеда, 1995 – Т. 1-2: Т.2, с. 63).

«Воля – це те, що змушує тебе перемагати, коли твої думки говорять тобі, що ти переможений. Воля – це те, що робить нас неуязвим. Воля – це те, що дозволяє магу проходи крізь стіни, через простір, на місяць, якщо він того забажає» (Кастанеда, 1995 – Т. 1-2: Т.2, с. 63).

und Vorstellung). Тож у даному контексті волю[159] варто ідентифікувати як деяку потугу людини. Щодо наміру, то, очевидно, це – «активна налаштованість індивіда на реалізацію низки дій або досягнення певної мети. За наміром криється концентрація енергії, приведена в дію бажанням чи низкою бажань» (Калуга, 2010, с. 41). Зрештою, ініціативність за своєю суттю виявляється спроможністю конкретної людини (особи) започатковувати певні проекти.

Таким чином, **суб'єкт** – *це вирізнене та персоніфіковане джерело ініціативи та її, ініціативи, реалізатор, тобто той/та/те, хто/що втілює власний проект у життя.* Відповідно, суб'єктом може бути як особа, група осіб, колектив, так і інститут, котрий репрезентує відповідальна особа чи група осіб. Що ж до **суб'єкта інформаційних відносин** – *то ним виступає джерело інформаційних відносин, що продукує, поширює та обмінюється інформацією з власної ініціативи відповідно до власних намірів та проектів, реагуючи на умови і обставини, за яких має місце інформаційний обмін.*

Оскільки ж міжнародні інформаційні відносини з необхідністю регулюються міжнародним правом, що перебуває у тісній зв'язці з національною юридично-правовою сферою, то і визначення суб'єкта (міжнародних) інформаційних відносин теж має бути юридично закріпленим. Відтак, синхронно із законодавчими актами переважної більшості країн світу Закон України «Про інформацію» у ч. 1 ст. 4 говорить, що суб'єктами інформаційних відносин є:

- фізичні особи[160];
- юридичні особи[161];
- громадські об'єднання[162];
- суб'єкти владних повноважень[163].

Що ж до об'єкта інформаційних відносин, то ним, досить часто, однак помилково ідентифікується інформація, представлена, зокрема, у вигляді відомостей, Big Data тощо. Насправді ж інформація є предметом інформаційних відносин, таким собі комунікативним наповненням. Об'єктом у такому разі мала б виступати та сторона інформаційних відносин, на яку направлена

[159] «Воля як дещо, що пов'язано з рефлексією, свідомістю направленою на саму себе, може бути ідентифікована як властивість індивіда спрямовувати свою активність в бажане русло. Ресурсом волі є енергія наміру, за яким стоїть бажання. Бажання свою енергію черпають з джерела родової енергії безпосередньо або в трансформованому вигляді (Калуга, 2010, с. 41).

[160] Фізична особа – у цивільному та інших галузях права термінологія, що використовується для позначення людини (громадянина, особи без громадянства) як учасника правових відносин. Фізична особа також підпорядковується певним нормам та правилам поведінки. Див. Стефанчук Р.О. (2007). Особисті немайнові права фізичних осіб: Моногр. /Ред. Я. М. Шевченко. – К: КНТ. – 626 с.

[161] Юридична особа – організація, суб'єкт права, здатний від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов'язки та самостійно брати участь у правовідносинах, бути позивачем та відповідачем у суді. В Україні організація визнається юридичною особою виключно після проведення її державної реєстрації та внесення до Єдиного державного реєстру. Див. Elizabeth A. Martin (2003). Oxford Dictionary of Law (7th ed.). Oxford: OxfordUniversityPress.

[162] Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» № 5026-VI від 22.06.2012 року «Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів».

[163] Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV «Суб'єкт владних повноважень – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень».

ініціатива. Однак знову ж таки будь-яка людина чи спільнота наділена суб'єктними характеристиками, тому ідентифікувати їх як об'єкти некоректно щонайменше.

Вихід з колізії, що склалася можна знайти за допомогою розрізнення суб'єкта-ініціатора та суб'єкта-реципієнта. Кожен із них, будучи носієм суб'єктних характеристик, визначається з позиціонуванням стосовно іншого. Ініціатор ініціює певні інформаційні відносини або взаємодію щодо оперування інформацією у той чи інший спосіб, тоді як реципієнт не просто реагує на ініціативу, а визначається яким саме чином йому відреагувати на ініціативу. Що ж до, так би мовити, одушевленого об'єкта інформаційної взаємодії чи відносин у такому разі, то у такому становищі суб'єкт може опинитися в разі його «втягування» у відносини без його відома, наприклад, внаслідок маніпулювання або видавання його учасником відносин, так би мовити, поза його спиною.

Зрештою суб'єкт-суб'єктна зв'язка у міжнародних інформаційних відносинах передбачає низку норм і правил стримування-урівноваження, які дозволяють з певним рівнем ефективності, з одного боку, захистити право особи (суб'єкта) на доступ та обмін інформацією, а з іншого боку, забезпечення дотримання державної, комерційної та іншого роду таємниці, а також конфіденційної інформації від неправомірного доступу і таким чином цілеспрямованого або з необачності нанесення шкоди, а понад те не допустити зведення суб'єкта міжнародних інформаційних відносин або інформаційної ініціативи до стану одушевленого об'єкта. Тобто йдеться про те, що на рівні міжнародних відносин та/або світової політики юридичні, а також етичні норми покликані не допустити, аби за спиною третьої сторони велися перемовини або інші дії щодо неї. Наприклад, самою Україною як суб'єктом міжнародних відносин, а також її союзниками на поточний момент обстоюється ідея неприпустимості ведення перемовин між США та РФ щодо долі України без її відома та участі: нічого про Україну без України. Своєю чергою на національному рівні юридичні та етичні норми покликані захистити населення від інформаційного свавілля владних та/або бізнесових, точніше олігархічних кіл.

4.9. Стан доступу до інформації у країнах з різним рівнем соціально-економічного розвитку

Тотальна інформатизація ноосфери, а це є чи не найголовнішим атрибутом феномену глобалізації, якщо й несе у собі якість, справжні, а не демон стратив-но-декларативні, елементи блага для людини та людства[164] загалом, то їх з

[164] «…Людство – інтегрований простір, умова і обставина становлення людської ідентичності: особистості, індивідуальності. Частина Природи та Буття, що виокремила себе з цілого і перемістила в штучну сферу власного існування – культурний і разом з тим цивілізований простір. На думку В.І. Вернадського, людство – єдине глобальне утворення, *нова геологічна сила*, що спроможна внаслідок прояву творчих сил частково трансформувати навколишнє середовище, втягуючи його в ноосферу. З точки зору соціології, людство – по-суті найзагальніша форма людської спільноти, що представлена множинністю всіх наявних конкретних спільнот та

явним лишком перекривають ризики, яким піддається екзистенція[165] конкретної людини, а отже і культура як сфера прояву творчого начала людини. І, очевидно, «прапором благості» явища тотальної інформатизації є приписуваний різним персонам вислів про те, що володіння інформацією нібито кладе до ніг світ. Щоправда, чийсь покладений світ, насамперед внутрішній світ або суть і стиль існування, до ніг «сильних світу цього», навряд чи є благом для інших, тобто тих, чиї світи «роздушені» чоботом глобалізації, сплюндровані, умовно кажучи, хрестом, доларом, а якщо ці два інструменти не дають бажаного швидкого результату, то й вогнем та мечем. Останні, тобто хрест і долар у зв'язці з прицілом автомата, щоправда видаються для мас як засоби цивілізування відсталих народів нібито заради їхнього ж блага, приміром, «спасіння душі» шляхом навернення на путь істини і добра христової віри.

Безумовно, у сучасному світі вістрям тотальної інформатизації є Всесвітня павутина (World Wide Web – WWW) або інтернет (від англ. Internet). В її, WWW, тенетах годинами застрягають мільярди людей по всьому світу, а тисячі індивідів уже фактично безповоротно занурилися в «болото» так званої інформаційної залежності, ставши інтернетманами та/або віртуманами. Таким чином, окрім усього решти, інтернет-інформатизація виявляється такою собі технічно обумовленою, умовно кажучи, духовною та/або інтелектуальною пандемією, що охопила собою цілі нації з прицілом на людство загалом. При цьому, процес інформатизації, а, по-суті, поглинання мас соціальними мережами до певної міри описує, так званий, закон Меткалфа (Роберт «Боб» Меткалф (англ. Robert Melancton «Bob» Metcalfe). Йдеться про те, що ефективність інформування шляхом досягнення якомога більшої кількості реципієнтів, а з іншого боку колективна зацікавленість у розширенні інтернет-мережі прямопропорційно зростає кількості реципієнтів, залучених до Всесвітньої павутини.

Якщо ж вдатися до наявних фактів та цифр, то на сьогодні виявляється, що доступ до інтернету як найактивніше використовуваного і інформаторами, і споживачами інформації джерела відомостей, далеко нерівномірний у масштабах світу. Найбільший доступ до інтернету і оперування відомостями притаманне мешканцям (користувачам) Північної Європи. Відсоток залучених до інтернет ресурсів складає 94 % щодо складу усього населення. Останнє означає, що інтернетом безпосередньо не користуються лише діти до 3-4 років, решта мешканців – ***інтернетмобільні***[166]. Дещо відстає Західна Європа за цими показниками, оскільки інтернетмобільність на її теренах складає лише 90 %. Наступною за згаданими показниками йде Північна Америка – 88 %.

відносин поміж ними. Історія бачить в людстві сукупність всіх коли-небудь існуючих культур і цивілізацій, про які так чи інакше відомо сучасній людині» (Калуга, 2018, с. 22).

[165] Екзистенція (лат., від існую) – 1) Існування, життя; 2) Основна категорія екзистенціалізму, яка означає внутрішнє буття людини, те неопізнаванне, ірраціональне в людському «Я», внаслідок чого людина є конкретною неповторною особистістю. Див. Словник іншомовних слів. (1985). За ред. О. С. Мельничука. – 2-е видання, випр. і доп. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ). – 966 с.

[166] Інтернетмобільність – стан суб'єкта, за якого він має безперебійний доступ до «світової павутини», забезпечений відповідними технічними засобами та інформаційними ресурсами та оперує достатніми навичка отримувати, зберігати, розміщати і поширювати відомості в інтернеті.

Зрештою, відповідно до звіту «Global Digital 2018»[167], наданого We Are Social & Hootsuite, у розвинутих (економічно) країнах або країнах, так званого, золотого мільярда інтернетмобільність у межах всього світу складає 81 %. Тоді як у країнах, які віднесені до групи таких країн, що розвиваються, інтернетмобільними є лише 40 % населення. І лише 15 % населення, умовно кажучи, найменш розвинутих країн можна вважати інтернетмобільними. Таким чином станом на середину 2018 року (30.06.2018 р.) кількість інтернет-користувачів у масштабах людства склала приблизно 56,7 % від усієї чисельності. Або, відповідно до звіту, наданого Internet World Stats[168], загальна кількість населення складає 7 634 758 428 індивідів, а інтернетмобільних – 4 208 571 287 осіб відповідно.

При цьому у загальних масштабах найчисельнішу групу у світі інтернет-користувачів складають громадяни Китаю – 802 000 000 осіб, що становить 56,7 відсотка від усього населення «Піднебесної». До того ж, 42,7% усіх китайців-користувачів інтернету складають вікові групи «підлітки» та «молодь». Наступною за чисельністю споживачів інтернету йде Індія. Послугами інтернету користуються 462 125 000 громадян цієї країни. Щоправда лише 19 % від загальної кількості населення, яка складає близько 1,3 млрд. індивідів, будучи у віці від 15 до 65 років, є користувачами інтернету. На цьому фоні США посідає лише третє місце у світі за чисельністю громадян, що користуються послугами інтернету – 287 000 000 осіб. Далі йдуть Бразилія – 149 600 000, Індонезія – 143 260 000, Японія – 118 600 000, Нігерія – 98 400 000, Росія – 90 000 000 (109 500 000 за даними IWS), Мексика – 85 000 000 і Німеччина – 79 000 000 відповідно.

Також дослідження у згаданій сфері відкривають тенденцію, відповідно до якої наступний мільярд інтернет-користувачів, який додасться до уже наявних до кінця 2020 року здебільшого складатиметься з представників міського населення Азійсько-Тихоокеанського регіону та Північної і Південної Америк. «Благами» інтернету отримають можливість користуватися нині найбідніших верств населення, не в останню чергу завдяки падінню ціни на гаджети та доступу до інтернет. Адже уже на сьогоднішній день використання мобільного інтернету склало більшу за половину частку світового веб-трафіку.

Що ж до сьогодення, то відповідно до даних, зафіксованих DataReportal – Global Digital Insights, на початок 2025 року встановлено близько 5,64 млрд людей, які користуються інтернетом, це складає близько 68,7 % від загальної чисельності населення Землі. Тоді як у 2024 році аналогічні показники складали 5,5 млрд осіб користувалися інтернетом, відповідно 68 % населення. При цьому понад 2,5 млрд людей, вважається, що все ще перебувають поза доступом до інтернету. Якщо ж подивитися по регіонах, то виявиться, що доступ населення Північної Європи до інтернету становить в районі 97-98 % від загальної чисельності мешканців; Західної Європи – 95-96 %; Південної Європи – 90-92 %; Східної Європи – 90-91 %; Північної Америки – 93-96 %; Латинської

[167] The State of the Internet in Q4 2018. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://wearesocial.com/blog/2018/10/the-state-of-the-internet-in-q4-2018

[168] Internet World Stats. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.internetworldstats.com/stats.htm

Америки та Кариб – 75-85 % залежно від країни та підрегіону (Південна Америка, Центральна Америка, Кариби); Східна, Південно-Східна Азія – 75-80 %, Південна Азія – 50-60 %; Океанія – 75-80 %; Африка – 38 %. При цьому доступ до інтернету суттєво варіюється залежно від рівня урбанізації та типу культурних відносин, притаманних населенню.

Динаміка сучасності також свідчить про те, що інтернет, зокрема соціальні мережі, до прикладу Facebook стають досить популярними серед людей, умовно кажучи, похилого віку, тобто тих, кому в районі 65 років і більше. Так за рахунок згаданої верстви населення більше аж на 20 % збільшилася кількість інтернет-користувачів за останні рік-півтора. Водночас кількість підлітків віком від 13 до 17 років, що звертаються до інтернету, у т.ч. додатку Facebook зросла приблизно на 5 % за той же період. При цьому упосереднений інтернет-користувач затрачає близько 6 годин на добу, поринаючи у світову павутину. Лідируючі позиції наразі належать громадянам Таїланду – 9 годин 38 хвилин на добу перебування в інтернеті. А ось філіпінці близько 4 годин на добу витрачають на перебування безпосередньо на сторінках соціальних мереж. Привабливим інтернет є також для тих, хто за його посередництва здійснює різноманітні покупки та фінансові операції. Тут пальма першості належать громадянам Сполученого Королівства. Сумарна кількість щорічних витрат за 2018 рік склала понад 2000 дол. США у перерахунку на одного громадянина. Загально ж світові витрати на електронну, умовно кажучи, купівлю-продаж товарів та послуг у тому ж таки 2018 році склали понад 2 трлн дол. США.

З метою охоплення якомога більшої маси представників людства інтернетом, – а за цією метою, очевидно, криються суто прагматичні, до того ж далеко не людяні цілі і задачі – Facebook разом з іншими крупними компаніями ще у 2013 запустив у дію проект Internet.org. А вже 25.04.2018 Марк Цукерберг (За́керберг) (англ. Mark Zuckerberg)[169], звітуючи, у т.ч. перед інвесторами, повідомив, що завдяки проекту Internet.org і супутніх йому програм, зокрема щодо покращення підключення, до числа уже наявних інтернет-користувачів підключилося ще понад 100 млн. нових індивідів. Зокрема у 2018 році вперше додаток став доступним у Камеруні, а також поширення згаданого додатку підтримали нові мобільні оператори у Колумбії та Перу. Щоправда, як виявилося, далеко не всі перебували у стані захоплення від додатку Internet.org. Зокрема його поширення отримало широкий громадський спротив у Індії, оскільки додаток на думку індусів помітно порушував мережевий нейтралітет. Відповідно, 76 громадських організацій Індії із захисту прав громадян підписали відкритий лист до Цукерберга, у якому серед іншого зазначалося, що у такий спосіб низка компаній на основі додатку «намагається побудувати обнесений парканом сад, у якому найбідніші люди світу матимуть доступ лише до обмеженого набору сумнівного змісту сайтів та серверів».

[169] Існує версія, що американський програміст та підприємець, розробник і засновник соціальної мережі Facebook, який у 2008 став наймолодшим у світі мільярдером, насправді є «проектом», цілком ймовірно спецслужб США. Відтак, за завісою соціально-культурних у поєднанні з бізнесовими навантажень додатку Facebook криються значно серйозніші завдання, зокрема збір інформації про користувачів, поширення бажаної інформації, соціальна мобілізація в окремих країнах окремих груп населення, у т.ч. для поширення соціальних заворушень, зокрема хвилі, так званих, кольорових революцій абощо.

Разом з тим, інтернет – це ще й досить потужне джерело прибутків, а отже й підстава для бізнесу. Так за свідченнями фахівців потенційні можливості фінансового зростання для операторів телекомунікаційних мереж оцінюється приблизно у 400 млрд. дол. США, у той же час для постачальників контенту, себто для різного роду постачальників інформаційної продукції, оцінюється у районі 200 млрд. дол. США.

Зрештою проблема інформатизації частини населення Землі повязана з тотальною бідністю. Це стосується насамперед мешканців Центральної, Західної Африки, частини Південної Америки тощо, де гаджет, зокрема ноутбук або якісний мобільний телефон є недоступною розкішшю, попри те, що собівартість ноутбука наразі складає у районі 200 дол. США за одиницю. Разом з тим, за для поліпшення ситуації з набуттям технічної можливості доступу до інтернет-інформації, з 2007 року поступово почала впроваджуватися програма OLPC (One Laptop Per Child) Ніколасом Негропонтом (англ. Nicholas Negroponte), відповідно до якої передбачається знизити ціну на ноутбук для найбідніших мешканців землі до 100 дол. США за одиницю шляхом опори на принцип, відповідно до якого купівля одного ноутбука в країні з розвиненою економікою забезпечує безкош-товне надходження одного ноутбука дитині з найбідніших країн світу.

Своєю чергою індійські фахівці розробили своєрідний гаджет – Simputer (Simple Computer). Це свого роду планшет, яким можуть користуватися навіть ті, хто не опанували читання, оскільки інтерфейс у Сімпутера досить легкий та зручний у використанні. До того ж гаджет легкий для транспортування, досить деше-вий та технічно надійний у використанні, витривалий до високих температур тощо.

Таким чином світ знає певні зразки цілеспрямованої масштабної та національної боротьби з, так званою, ***цифровою нерівністю***. В ході цієї боротьби відповідно було зроблено кілька висновків та уроків, зокрема:

- боротьбу з проявами «цифрової нерівності» має на себе насамперед взяти держава, самостійно або залучаючи бізнесові кола та спираючись на громадські рухи і організації;
- держава забезпечує розробку політики згаданої боротьби та покрокового її втілення, формуючи під це відповідну якісну нормативно-правову базу та строго розподіляючи обов’язки між відповідними державними органами і політичними інститутами;
- по мірі просування на шляху «цифрової нерівності» має відбуватися відповідне оновлення нормативно-правової бази тощо;
- доступ до мережі інтернет повинен стати загальнодоступним сервісом.

4.10. Зміст діяльності фахівця з міжнародної інформації

Оскільки інформація у стані чи у вигляді відомостей, а також цифрової та/або електронної інформації є, умовно кажучи, основою, на якій утверджується та зазнає перманентної трансформації сучасна цивілізація, і водночас

специфічним товаром, а також предметом перманентного споживання, інст.-рументом впливу, механізмом підтримування і регулювання відносин, засобом комунікації абощо, то діяльність фахівця у сфері міжнародної інформації, природно, годі переоцінити. Щоправда слід розрізняти явно відмінні між собою рівні, точніше ієрархію рівнів, умовно кажучи, з одного боку, фаховості, а з іншого – доступу до інформації. Цілком припустимо, що ієрархія інформаційної компетенції та/або залежності та/або зумовленості може мати приблизно такий вигляд, починаючи з вершини і завершуючи її, так би мовити, підніжжям:

- продуценти ідей. Суб'єкти, що відмежовані від безпосередньої взаємодії з представниками спільноти, умовно кажучи, «стіною когнітивної неприступності», себто бар'єром, зведеним на фундаменті невігластва мас та принципової обмеженості пізнавальних можливостей буденної людини або людини-маси. Чим або й ким є такі продуценти, сучаснику залишається лише здогадуватися, покладаючись або безпосередньо на міфи та/або езотеричні тексти тощо, або на стереотипи, левова частка з яких нав'язана в процесі освіти, решта шляхом пропаганди, насамперед релігійного спрямування. Тож у світлі іудо-християнства, наприклад, продуцентами ідей вважається бог, особливо його так звана іпостась сина, втіленого в Христа, ну і звісно той, хто носить титули саваот, адонай і т.д, а простіше має статус бога-отця, решта духовних створінь, по-суті, як і людей є виконавцями волі господньої, будучи його рабами;
- ретранслятори і водночас інтерпретатори ідей. В очах посередньої людини саме вони виглядають як автори геніальних ідей та світоглядних установок у тому чи іншому вигляді, тоді як фанати ідентифікують їх месій. Сюди належать різноманітні пророки релігійного зразка, як правило, так звані, автори священних книг, наприклад, Мухаммад, апостоли, Заратустра і т.п.; великі філософи, що сформували цілісні світоглядні парадигми, насамперед представники класичної німецької філософії, Карл Мордехай (Маркс), Конфуцій і т.д.; великі винахідники та/або науковці, наприклад Айзак (Ісаак) Ньютон (англ. Isaac Newton, івр. ניוטון אייזק), Альберт Анштайн (нім. Albert Einstein, івр. איינשטיין אלברט), Чарльз Дарвін (англ. Charles Robert Darwin) та інші, абощо;
- популяризатори ідей. Йдеться насамперед про політиків та лідерів громадської думки, наприклад Джордж Вашингтон (англ. George Washington), Наполеон, значно рідше державних та/або громадських діячів, зокрема Шарль де Голль (фр. Charles André Joseph Marie de Gaulle), Отто фон Бісмарк (нім. Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen), а також великі та/або успішні реформатори, наприклад, Мартін Лютер (нім. Luther Martin), Жак Кальвін (фр. Jean Calvin), визнані наукові світила, визнані автори бестселерів, бізнесмени-піонери, зокрема новатори у використанні технологій тощо світового або хоча б національного масштабу абощо;
- ретранслятори ідей. Місцеві лідери громадської думки та/або громадські діячі, авторитетні вчені та/або фахівці у певній галузі дослідницької цікавості та практики, успішні виробники на основі застосування новітніх технологій абощо, бізнесмени, законодавці моди;

- фанатики[170]. По-суті, одержимі ідеєю; інструмент в «руках» ідеї, за допомогою якого ідея «карає» незгідних; «гарматне м'ясо», тобто засіб активної боротьби однієї ідеї проти іншої за простір свого поширення (на маси) силами її носіїв – не просто інфікованих ідеєю, а хворих на неї;
- споживачі ідей. Сукупність посередніх соціалізованих представників спільноти, що формують своєрідну екзистенційну одиницю – Масу або, як сказав би Гайдеггер, – Das man[171];

Що до безпосередньої практики, то фаховий підхід до інформації, себто як до предмету своєї професійної діяльності, в іншому випадку – хобі або діяльності з благодійних чи інших міркувань, передбачає цілий спектр різновидів активності. Зокрема, мова може йти про таке:

- роботу над поліпшенням іміджу країни загалом, її політичних та соціальних інститутів, у т.ч. держави, а також її владних кіл;
- налагодження або оптимізацію комунікаційних каналів;
- робота над стратегією та тактичними заходами в умовах інформаційної боротьби або й війни;
- забезпечення умов культурної та громадянської дипломатії, позитивних контактів між репрезентантами громадянського суспільства;
- здійснення маніпулятивних заходів або попередження таких в інформаційному просторі окремих національних утворень чи світовому масштабі загалом;
- аналіз і прогнозування міжнародних подій та поведінки суб'єктів міжнародних відносин;
- проведення аналітичних досліджень з актуальних питань міжнародних відносин;
- планування і проведення піар-кампаній на національному і міжнародному рівнях;
- підготовку інформаційних та аналітичних матеріалів для національних і міжнародних телерадіокомпаній;
- організацію роботи прес-служб у державних і комерційних установах.

З технічної точки зору зміст діяльності фахівця з міжнародної інформації охоплює широкий спектр завдань, вирішення яких пов'язане зі збором, аналізом, обробкою та поширенням інформації міжнародного характеру, яка використовується у сфері дипломатії, міжнародних відносин, світової політики,

---

[170] Фанатизм (грецьк. Φανατισμός, лат. Fanaticus, фр. fanatisme) – буквально перекладається як «несамовитий». Тобто в значенні сліпого, беззастережного слідування переконанням, особливо в області релігійно-філософській, національній чи політичній; доведена до крайності прихильність яким-небудь ідеям, віруванням або поглядам, зазвичай поєднана з нетерпимістю до чужих поглядів і переконань. Відсутність критичного сприйняття чого-небудь. Відповідно, фанатик – це людина, що відзначається несамовитістю, крайньою нетерпимістю до інаковіруючих, здатна на бузувірство, дикі ексцеси проти інших (Вікіпедія).

[171] das Man «людина» – поняття, що покликане передати стан перманентного невласного способу існування людини, за якого індивід перебуває у ситуації аноніма серед таких же невиражених індивідів. Іншими словами, це спосіб існування, в процесі якого людина не засвідчує власної унікальності, залишаючись розчиненою у натовпі таких же позбавлених власної унікальності індивідів. Такий індивід наділений фіктивною суб'єктивністю, оскільки є лише посередником, «гвинтиком» системи і аж ніяк не джерелом унікальних дій, себто вчинків або продуцентом унікальних зразків творчості.

міжнародної, регіональної та національної безпеки, а також бізнесу, медіа та наукових досліджень.

До основних напрямів діяльності фахівця з міжнародної інформації прийнято зараховувати такі:

- аналітична діяльність, що передбачає моніторинг міжнародних джерел інформації, зокрема ЗМІ, офіційних документів, аналітичних центрів, баз даних, абощо; а також вивчення тенденцій міжнародної політики, економіки, культури, права, безпеки; підготовку довідок, аналітичних записок, прогнозів і рекомендацій для керівництва чи зацікавлених структур;
- інформаційно-комунікаційна діяльність, що передбачає забезпечення обміну інформацією між національними та іноземними інституціями; а також участь у міжнародних конференціях, форумах, переговорах; налагодження комунікаційних стратегій у міжнародному середовищі;
- організаційно-управлінська діяльність, що передбачає координацію інформаційних потоків у міжнародних проєктах; участь у розробці інформаційної політики держави чи установи; управління базами даних і системами міжнародної інформації;
- дослідницька діяльність, що передбачає вивчення процесів глобалізації та їхнього впливу на інформаційний простір; аналіз міжнародних комунікаційних технологій; проведення порівняльних досліджень інформаційних систем різних країн;
- міжкультурна комунікація, що передбачає переклад і адаптація інформації для різних мовних та культурних аудиторій; врахування специфіки міжкультурних відносин у міжнародній взаємодії; подолання бар'єрів у міжнародній комунікації;
- інформаційна безпека, що передбачає забезпечення захисту міжнародної інформації від витоку, дезінформації чи маніпуляцій; робота з протидії інформаційній агресії та пропаганді; використання сучасних технологій кіберзахисту.

Таким чином, фахівець з міжнародної інформації виконує роль посередника між глобальним інформаційним простором та конкретними потребами державних органів, бізнесу чи громадських організацій, забезпечуючи їх достовірною, актуальною й аналітично обробленою інформацією.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Поміркуйте над характером і особливостями функціонування та розвитку світового (міжнародного) інформаційного середовища у розрізі виявлення ознак спонтанності, випадковості чи цілеспрямованості (реалізації задуму та/або проекту).
2. Охарактеризуйте принципи та/або закони і закономірності, відповідно до яких функціонує і змінюється (розвивається) світове (міжнародне) інформаційне середовище (простір).

3. Дайте загальну оцінку явищу інформаційного вибуху на рівні світового інформаційного середовища (простору), його основним етапам, причинам та наслідкам.
4. Проаналізуйте переваги та ризики, які несе тотальна інформатизація для людини як носія особистості, індивідуальності та/або суб'єктивного начала.
5. Проаналізуйте переваги та ризики, які несе тотальна інформатизація для тієї чи іншої спільноти та людства загалом
6. Проаналізуйте причини, очевидні та ймовірні наслідки процесу безперервного зростання об'єму та ролі інформації в соціальному та технічному прогресі, а щодо вирішення глобальних проблем.
7. Поміркуйте над ймовірними перспективами розвитку світового (міжнародного) інформаційного середовища (простору), зважаючи на нинішні тенденції поступу людства та антропогенні виклики сучасності.
8. Згадайте найвідоміших представників людства, тісно пов'язаних з розвитком світових інформаційних відносин та світового інформаційного простору загалом, розкрийте суть асоційованого з ними внеску.
9. Розкрийте функціональні навантаження явища міжнародної інформації як механізму тотального контролю за поширенням ідей, вподобань, а, з іншого боку, технологій.
10. Поміркуйте над тим чи можливе існування та поступ людства за відсутності єдиного інформаційного середовища (простору), і якщо ні то чому, а коли так, то опишіть приклад.
11. Поміркуйте над тим, які суб'єкти (вкажіть їх природу та ключові якості/ознаки) та яким чином впливають на інформаційне наповнення світового інформаційного середовища (простору).
12. Проаналізуйте методи і засоби тотальної інформатизації світу, опишіть проблеми, на які наражаються оператори під час втілення ідеї тотальної інформатизації людства.
13. Дайте характеристику явищу міжнародної інформації як прояву глобального бізнес-проекту чи результату боротьби (конкуренції) бізнес-проектів.

Використана та актуальна література

1. Бек У. (2001). Що таке глобалізація? / Пер. з нім. – Х.: Прогрес-Традиція. – 368 с.
2. Декларація щодо основних принципів, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини (1978). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_393
3. Забара І.М. (2012). Міжнародно-правове регулювання поширення інформації: теоретичні і практичні аспекти/ І.М. Забара // Форум права. – № 4. – С. 362-366.

4. Загальна декларація прав людини (1948). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. Європейські комунікації. Навчальний посібник. (2007) / Макаренко Є.А., Бебик В.М., Рижков М.М., Ожеван М.А. та ін.. – К.: ІМВ. – 367 с.
6. Калуга В.Ф. (2018). Основи світової політики: навчальний посібник / В.Ф. Калуга. – К. : Редакційно-видавничий відділ НУБіП України. – 132 с.
7. Калуга В.Ф. (2014). Ідентичність та самоідентичність в соціальному бутті людини: від конфлікту до єднання / В.Ф. Калуга. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М. – 412 с.
8. Калуга В.Ф. (2010). Екологія свідомості / В.Ф. Калуга – К. : Міленіум. – 154 с.
9. Калуга В.Ф. (2008). В пошуках шляху із пастки утилітарного світу : ірраціональні чинники облаштування спільного світу як альтернатива засиллю приватного інтересу та надуманого раціоналізму / В.Ф. Калуга. – К. : Міленіум. – 162 с.
10. Кастанеда К. (1995). Окрема реальність / Карлос Кастанеда // . 1-2: Т.2. – К.: Софія. – 479 с.
11. Кемеров В.Е. (1999). Концепция радикальной социальности (онтология и метафизика социальности) / В.Е. Кемеров // Вопросы философии. – №7. – с. 62-67.
12. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). (1998). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015
13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950). Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
14. Мартін Г.-П. (2001). Пастка глобалізації: атака на процвітання і демократію / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн // Пер. з нім. – Одеса.: Вид. дім «Альпіна». – С. 53.
15. Марущак А.І. (2007). Інформаційне право: доступ до інформаці: навч. посіб. / А.І. Марущак. – К. : КНТ. – 532 с.
16. Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру. (1936). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_229
17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1973). / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
18. Москвичова А.В. (2015). Міжнародна правосуб’єктність фізичної особи у доктрині міжнародного права / А.В. Москвичова, Д.І. Романченко //Актуальні проблеми сучасного міжнародного права :зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам’яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків. – Ч. 2. – С. 278-282.
19. Нестеренко О.В. (2012). Інформація в Україні: право на доступ / О.В. Нестеренко. – Х. : Акта. – 83 с.

20. Партико З.В. (2001). Образна концепція теорії інформації / Зіновій Васильович Партико; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка.– Львів : ЛНУ ім. І. Франка.– 133 с.
21. Почепцов Г.Г. (2008). Інформаційна політика : навч. посіб. / Г.Г. Почепцов. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання. – 663 с.
22. Ролз Дж. (1995). Теорія справедливості / Джон Ролз / Під ред. В.В. Целіщева. – К. : Знання. – 276 с.
23. Arendt H. (1982). Lectures on Kant's Political Philosophy / Hannah Arendt // The University of Chicago Pres, Chicago. – 138 p.
24. Gantz J. (2012). The Digital Universe in 2020: Big Data. Reinsel Bigger Digital Shadows, and Biggest Grow th in the Far East / John Gantz and David Reinsel // https://www.emc.com/collateral/analyst-reports/idc-the-digital-universe-in-2020.pdf

МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ОПЕРУВАННЯ ІНФОРМАЦІЄЮ

5.1. Пошук та збір інформації як шлях до нарощування поінформованості

Примітною рисою так званого цифрового суспільства є той факт, що інформація, насамперед у вигляді різного роду пропаганди, реклами, а також всюди сутніх чуток, пліток, домислів і, безумовно, наукових «істин», абощо, не те, що просто знаходить, а системно нав'язується індивіду за посередництва сучасних процесів соціалізації, виховання та освіти[172], а з іншого боку – численних так званих уловок або пасток, розрахованих на низький рівень самовладання і самоорганізації індивіда, приміром, різного роду соціальних мереж тощо. Таким чином посередня людина опиняється в ситуації інформаційного бранця: не вона визначається з направленістю та особливостями інформаційних запитів, які б відповідали її професійним потребам, пошуковим і дослідницьким інтересам, абощо, а її утримує, умовно кажучи, система у стані фактично примусового споживання, образно кажучи, без належного «перетравлювання» великого об'єму відомостей, до того ж емоційно заряджених. Як наслідок у посередньої людини формується, умовно кажучи, керований і корегований ззовні оператором/операторами світогляд (картина світу), що призводить до керованої поведінки мас. Наприклад, формується образ ворога або, навпаки, образ месії, образ, так би мовити, праведного життя та/або правильного стилю життя, абощо.

На відміну від затурканої соціальної істоти, свідома себе особистість[173], а тим більше фахівець у сфері оперування відомостями зокрема та інформацією загалом повинен не лише виробити в собі, так би мовити, «імунітет» до присаджування на цілеспрямовані потоки інформації, але й розвинути здатність знаходити, добувати та верифікувати потрібну та/або необхідну йому з огляду на ті чи інші обставини та/або завдання чи ціль інформацію. Себто, як би те дивно виглядало в очах посереднього представника спільноти, довільне оперування інформації далеко не кожному доступно, попри те, що наявність у вільному доступі пошукових систем, абощо, наче б то свідчить про зворотнє. Але, окрім іншого, слід зважити, що пошукові системи видають перелік тих відомостей або областей їх зберігання, які є масово затребуваними, тобто таким, на які цілеспрямовано підсаджуються маси. Більше того, часто дійсно актуальні відомості (інформація) залишаються недоступними відразу з двох

[172] У розрізі тяжіння до сталого розвитку спільноти симбіоз виховання, освіти та науки цікавий ще й тим, що саме за його посередництва має місце реплікація соціальних елементів із заданими, цілком ймовірно, бажаними у контексті реалізації, умовно кажучи, певного «суперпроєкту» параметрами та характеристиками, що стосуються особи (її активності, орієнтирів тощо) і частково індивіда (стан здоров'я та фізичного розвитку тощо). Водночас згаданий симбіоз, умовно кажучи, відповідальний за дієвість механізму підтримання активності елементів спільноти у масі своїй у межах заданих координат за посередництва норм і правил моралі та етики, еталонів та стандартів, а також юридичних норм, абощо, які в процесі соціалізації стають інтегрованою частиною людського «Я» (Калуга, 2025, с. 46)

[173] особистість сама по собі також зумовлена, найперше цінностями та чеснотами, а також полем дискурсу, поза яким втрачають будь-яку актуальність як високі чи сутнісні (духовні) цінності, так і особистість відповідно. В публічному просторі на особистість постійно чатують самолюбування (самозахоплення) та пиха. Як наслідок, особистість опиняється заручником етики та моралі, точніше норм і правил, які висувають мораль та етика до особистості (Калуга, 2024, с. 170).

причин: по-перше, джерела зберігаються таким чином, що доступних до них суттєво або й практично взагалі обмежений; по-друге, відсутні належні оперативні можливості опрацювати відомості: відповідні технічні уявлення (знання) та/або володіння відповідною мовою, зокрема історичних артефактів (рукописів), абощо. А на сьогоднішній день обмеженість доступу також ще й визначається за посередництва технічних можливостей технічних засобів оперування цифровою інформацією, доступних споживачу.

Таким чином, збирання та опрацювання саме адекватної до наявних пошукових завдань та/або інтересів інформації виявляється питанням професійної та особистісної мобільності та/або оперативності суб'єкта.

Збирання даних (інформації) – *процес накопичення та систематизації відомостей, які задовольняють потребі у конкретному так званому соціально значимому знанні (оперативному уявленні про що б то було).* Природно, збір інформації передбачає врахування низки обставин, котрі зумовлюють ефективність як самого згаданого процесу, так і його результатів, а також дозволяють до певної міри управляти наслідками від згаданої діяльності, зокрема максимально убезпечити від небажаних наслідків, наприклад, встановлення зацікавленими суб'єктами факту непублічного збору інформації, витоку інформації та/або заволодіння нею третьою стороною тощо.

«У вузькому смислі, пошук і збір інформації – це метод для збору й оцінки висловлювань про реальну подію, які без цього методу не були б озвучені, тобто не стали би загальновідомими. У широкому смислі, це – метод для відтворення засобами мови пізнаваної реальності, тобто реальності, яка сприймається органами чуття» (Міхаель Халер).

Відповідно збір даних (інформації) залежно від типу самої інформації, а також цілей збору даних, ставлення до інформації того суб'єкту, який є її ситуативним об'єктом, рівня толерантності громадської думки тощо, може бути від цілком легітимного і водночас схвального аж до явно незаконного і водночас осудного з огляду на мораль, етику тощо.

5.2 Легітимні, несанкціоновані законом та «вимушені» методи збору інформації

Для здійснення діяльності, а тим більше розвитку і модернізації чого б то було будь-яка система потребує перманентного надходження постійно обновлюваної інформації. Своєю чергою цілеспрямована діяльність, якою відзначається суб'єкт, передбачає формування і задоволення запиту щодо конкретної інформації та/або даних. У такому разі мова йде про збір інформації та/або даних. Щоправда умовно можливо розділити між собою збір даних та збір інформації. Збір даних найчастіше асоціюється з дослідницькою насамперед та науковою діяльністю загалом, а також з експериментами зокрема. У такому разі збирання даних розглядається переважно як процес систематичного накопичення та калібрування даних, що відображають динаміку, напрямок, якість абощо змін, притаманних предмету дослідження, які

в кінцевому варіанті дозволяють відповісти на актуальні питання й оцінити результати дослідницької діяльності. Водночас збір інформації насамперед асоціюється з діяльністю, спрямованою на встановлення ідентичності чого б то було, умов і обставин існування та/або активності об'єкту цікавості, абощо. При цьому в самій постановці питання про збір інформації вже прописана ідея про те, що або інформація суттєво розпорошена чи й частково видозмінена, а отже потребує затрати суттєвих сил і ресурсів, аби набути, умовно кажучи, товарного виду, себто стану, зручного для оперування («споживання»), або ж носії та/або розпорядники подібної інформації тією чи іншою мірою не зацікавлені у вільному доступі до неї кого б то було і то в кращому випадку, а в іншому – навпаки, знову ж таки тією чи іншою мірою зацікавлені у її приховуванні. Як наслідок, набуття інформації, відсутньої у вільному доступі передбачає оперування різного роду методами збору інформації, часто такими, які перебувають на межі законності або й є протизаконними. Зрештою методи збору інформації можна розподілити між трьома умовними групами:

- легітимні[174];
- несанкціоновані[175] (законом) або непублічні;
- «вимушені» або протиправні[176].

Разом з тим, з огляду на рівень професіоналізму, потрібного, аби ефективно користуватися тими чи іншими методами збору інформації, розрізняються дві великі групи методів відповідно:

- масово доступні;
- професійні.

Легітимні методи збору інформації є такими, що не вступають у конфлікт із загально поширеними нормами та еталонами, хай би тієї ж таки моралі, нормативно-правової бази, суспільного блага, а також з інтересами якого б то було суб'єкта, якщо такі інтереси знову ж таки легітимні, тобто їх реалізація не тягне за собою очевидних та/або прогнозованих чи запланованих збитків кому б то було чи якому б то було інституту соціально-політичного простору.

Найчастіше до легітимних методів збору інформації прийнято зараховувати:

- спостереження, як правило, здійснювані суб'єктом дослідницької цікавості:
  - відкрите та/або приховане спостереження;
  - відсторонене та/або включене спостереження;

---

[174] Легітимність (від лат. legitimus – згідно із законами, правомірний, законний) – стан сприйняття та/або ідентифікації чого б то було, зокрема засобів активності, соціальних і політичних інститутів, абощо, який сприймається масами як належний за посередництва визнання.

[175] Санкція (лат. sanctio – непорушний закон, найсуворіша постанова) – надання згоди шляхом визнання; механізм встановлення і фіксації відповідності певних діянь тим чи іншим нормам та еталоном колективної життєдіяльності.

[176] Право (лат. ius, у родовому відмінку – iuris – справедливість, правильність) – атрибут соціокультурної істоти, елемента спільноти, який відсилає до природи людини; водночас сукупність констант у формі норм, що встановлюють межі допустимого у життєдіяльності людини та спільноти, порушення яких веде до втрати людиною своє форми і змісту існування з огляду на встановлений контекст. Наприклад, позбавлена свободи слова людина не може бути членом демократичної спільноти. Позбавлена психічного здоров'я або дієздатності людина не може бути особою, себто повноцінним членом спільноти.

- експеримент;

- робота з документами та іншими носіями відомостей:
  - пошук у відкритих джерелах (соціальні мережі, бібліотеки, архіви тощо);
  - інформаційні запити до інститутів та установ;
  - свідчення очевидців (учасники, постраждалі);
- інтерв'ю (опитування):
  - експертні висновки;
  - заяви офіційних осіб;
  - інформування неофіційних джерел;
- дослідження, експертиза, аналіз.

Загалом під **документом** прийнято розуміти *певний об'єм систематизованої інформації у вигляді тексту, звукозапису або зображення, збережений на матеріальному носії, що передбачає зберігання, користування та копіювання, а також відзначається певною обмеженою у часі або з огляду на певні обставини суспільною цінністю*. Документ вважається повноцінним, коли йому присвоєні певні реквізити, зокрема, вказано виробника та дату формування, чітко вказано, яка організація є власником документу тощо.

Документи, а отже й зафіксовані у них відомості можуть бути за своїм характером:

- офіційні – характеризуються низкою очевидних реквізитів (типом, вихідними даними, адресатом, авторством, підписом, печаткою). Окрім того документовані відомості можуть бути додатково захищені від несанкціонованого поширення такими засобами як: MS Word – мікродрук, персональні дані, інша прихована інформація; PDF файли – ознаки та метадані; фотографії – EXIF-дані: геомітки, інформація про дату та час зйомки, пристрій на який знімали;
- неофіційні – такі, до яких рівень достовірності внесених даних, визначається їх, документів, автором чи авторами, зокрема йдеться про щоденники, матеріали соціальних мереж, архіви текстів та зображень, у т.ч. відео тощо, а також різного роду звіти, описи тощо, якщо мова не йде про офіційну роботу експерта.

З іншого боку, документи можна класифікувати за принципом структури і специфіки інформативного наповнення. У такому разі прийнято розрізняти:

- інформаційні – такі, що містять чисті дані, без ув'язування до будь-яких обставин та умов;
- інформаційно-довідкові – такі, що містять дані строгої направленості з метою встановлення фактів у певній сфері активності;
- інформаційно-аналітичні – такі, що містять дані та оціночні судження стосовно встановлюваних зв'язків між ними, вказаними даними;
- аналітичні – такі, що містять відомості про встановлені зв'язки та виявлені на їх основі ідентичності щодо предмету цікавості.

Поряд із загально, хай би й лише теоретично, доступною інформацією світ наповнений такою інформацією, несанкціонований, точніше неконтрольований доступ до якої з тих чи інших причин тяжіє, якщо й не звести до нуля, то радикально обмежити її носій, розпорядник чи продуцент. Йдеться про

широкий спектр даних, точніше видів даних від авторської та конфіденційної інформації до таємниці, далеко не завжди державної, а найчастіше групової, а також приватної. При цьому, якщо про державну таємницю є певне розуміння у мас, самими ж інститутами держави сформоване і підтримуване, то щодо розуміння групових таємниць – воно або відсутнє, або мінімальне, оскільки подібні групи тяжіють до того, аби перебувати в тіні публічності та соціального життя. У першому наближенні йдеться про різного роду злочинні угрупування, у т.ч. такі, які організовані або перебувають у зв'язках з політиками та/або держслужбовцями і так званими представниками закону. Але, якщо, так би мовити, копнути глибше, то йтиметься про транснаціональні угрупування (корпорації), діяльність яких є протиправною, попри те, що може бути законною[177], більше того – таємні, точніше напівтаємні організації, тобто такі, про існування яких хоч щось та відомо хай би й на рівні, так би мовити, пунктирних означень у вигляді чуток, пліток, здогадок тощо.

Аби зібрати інформацію та/або дані відповідного ґатунку, себто таку, що не підлягає публічному доступу на законних або інших підставах, легітимних методів, як правило, виявляється у кращому випадку недостатньо, у іншому – оперування такими методами часто виявляється не лише небезпечним для оператора, але й шкідливим для тієї чи іншої спільноти з тих чи інших причин, наприклад, може посіяти паніку або хаос в масах чи викликати соціальні хвилювання. Тому для тонкої, а часто й філігранної діяльності по збору інформації та/або даних подібного ґатунку існують, умовно кажучи, непублічні та/або несанкціоновані методи. До таких насамперед прийнято зараховувати:

- приховане спостереження та стеження;
- розвідка;
- контррозвідка;

Приховане спостереження, як правило, передбачає *непомітне фіксування дій або поведінки суб'єкта цікавості (об'єкта) оператором без прямого та/або відкритого втручання з боку зацікавленої сторони*, тоді як, **стеження** – *це цілеспрямоване часто динамічне спостереження за об'єктом у середовищі його перебування та/або переміщення, яке передбачає вдавання до різного роду заходів, що порушують приватність та/або юридичну обусобленість суб'єкта цікавості.* Згадані методи є методами збору інформації про суб'єктів цікавості, зокрема особу, групу чи колектив, організацію чи установу, без відома самого суб'єкта чи його репрезентантів, з метою отримання широкого спектру даних, які розкривають особливості його життєдіяльності, зв'язки, ресурси, абощо. Таким чином згадані методи збору інформації направлені, окрім іншого, на

- збір оперативної інформації задля подальшого її використання у власних інтересах та/або проектах;

[177] Йдеться про діяльність угрупувань, у т.ч. суб'єктів світової політики, яка слідує, так би мовити, букві закону, при цьому відверто або й цинічно нівелює дух закону, себто право. У даному разі яскравим прикладом може бути системно організована діяльність з приводу тотального вакцинування від COVID-19, умовно кажучи, ініціатори якої діяли «руками» ВООЗ наче б то законно, однак цинічно порушуючи низку прав і свобод людини в контексті цивілізованого дискурсу.

- встановлення наявних та потенційних загроз, перед якими постав або може постати той чи іншому суб'єкт, що спровоковані або можуть бути спровокованими суб'єктом стеження (об'єктом);
- викриття правопорушень чи змов у руслі забезпечення правого врегулювання та інформаційної чи іншого роду безпеки;
- загальне здійснення контролю за дотриманням правопорядку і проблемних сферах та/або осередках.

При цьому серед численних засобів здійснення прихованого спостереження або стеження чільне місце належить таким:

- візуальне стеження, здійснюване відповідним чином підготованими фахівцями (агентами) – так зване зовнішнє спостереження;
- GPS-маячки, приховані камери, аудіозаписуючі пристрої, абощо – оперування технічними засобами;
- прослуховування, перехоплення повідомлень – оперування електронними засобами;
- моніторинг соцмереж, журналів активності, трекінг мережевих дій[178] – кіберстеження.

Безумовно, на території переважної більшості країн світу, тобто цивілізованих і таких, що позиціонують себе як демократичні, приховане спостереження допустиме лише з дозволу суду або в межах закону. Відповідно стеження мають право вести лише уповноважені на те особи, як правило, працівники органів внутрішньої безпеки, силових відомств, а також приватні детективи. Однак останнє далеко не означає, що до стеження не вдаються як в побуті, так і на рівні злочинної діяльності. Таким чином несанкціоноване стеження (приховане спостереження) відповідно до усталеної практики вважається таким, що порушує право на приватність та недоторканність життя, а отже є незаконним методом збиранням даних, якщо іншого не передбачено законом, у і такому разі залежно від специфіки і розмірів завданої шкоди тягне за собою цивільну, у іншому випадку кримінальну відповідальність.

Ясна річ, що понад порушення законності, якщо інше не передбачено законом, стеження та/або приховане спостереження несе на собі етичне навантаження, зокрема в частині невиправданого порушення сфери приватної життєдіяльності і, як наслідок, створення обставин, пригнічуючих або й нестерпних для індивідуальної самореалізації[179], а також ризики із зловживанням санкціонованими законом заходами як з суто людських підстав – надмірне захоплення процесом, так і з підстав переслідування приватного інтересу, зокрема отримання неправомірної вигоди, абощо.

---

[178] Процес відстеження та аналізу мережевого трафіку з метою встановлення особливостей та інтерпретації поведінки користувачів або діагностики проблем у мережі. Окрім іншого, трекінг передбачає відстеження дзвінків (колтрекінг) з метою аналізу джерел трафіку або використання інструментів, таких як tracert, для перегляду маршруту мережевих пакетів до певного сервера, абощо.

[179] Перебування під наглядом, тим більше усвідомлення себе таким, що перебуває під постійним контролем, особливо прихованим, для багатьох виливається в психічні розлади, збої у функціонуванні організму, абощо. По-суті, мова може йти про специфічний рід тортур, пов'язаний з позбавленням особи приватної або так званої інтимної зони.

Що ж до міжнародних відносин, у т.ч. обміну інформацією, приховане спостереження та стеження посідають суттєве місце в спектрі інструментів здійснення зовнішньої політики, забезпечення національної безпеки та розвідувальної діяльності, яка ведеться від імені держави. Оперування згаданими інструментами та/або засобами цілеспрямованого набуття даних насамперед пов'язується з діяльністю спецслужб, військової та політичної розвідки, контррозвідки, аналітичних центрів, а також приватних розвідувальних корпорацій, рідше з діяльністю так званих таємних організації та установ ідеологічно-релігійного спрямування, наприклад церков, орденів, абощо. Щодо останнього взяти хоча б до уваги так звану таємницю сповіді або донесення так званому духовному лідеру різного роду інформації фанатами, себто так званими прочанами. Загалом під прикриттям благих намірів та духовного опікунства приховуються численні антигуманні діяння, підривна діяльність, абощо. За яскравий і досить очевидний для непосвячених в тонкощі функціонування елементів спільнот приклад системної підривної діяльності із застосуванням широкого спектру інструментів підривної активності може слугувати діяльність РПЦ, зокрема в «тілі» УПЦ.

Зрештою стеження та/або приховане спостереження у площині міжнародних відносин задовольняє таким очікуванням:

- виконує функцію інструменту реалізації національних інтересів, оскільки державні інститути та установи застосовують приховане стеження як спосіб отримання інформації про:
  - військовий потенціал інших держав;
  - зовнішню політику та дипломатичні переговори;
  - економічні та технологічні ресурси конкурентів;
  - діяльність міжнародних організацій,

що дозволяє здійснювати інформаційний вплив і упереджувати загрози;

- використовується як інструмент підтримання конкуренції за геополітичне домінування, оскільки
  - стеження є невід'ємною складовою інформаційного протиборства між суб'єктами світової політики, зокрема державами, військовими та іншими союзами, транснаціональними корпораціями, до яких до речі, по-суті, належить також Ватикан, РПЦ і т.п., особливо, що стосується провідних світових гравців;
  - кіберрозвідка стала ключовим інструментом нової хвилі «війни усіх проти всіх», яку частіше зводять до так званої нової холодної війни,

зокрема США, Китай, РФ, інші провідні потужні держави активно використовують технічну розвідку, приміром SIGINT, GEOINT тощо; а з іншого боку, ЄС і НАТО активно оперують програми моніторингу загроз, наприклад, аналітичні мережі для виявлення терористичних комунікацій, абощо;

- використовується як інструмент для підтримання деякого паритету і, як наслідок, підтримання міжнародної та національної безпеки, оскільки стеження та/або приховане спостереження, окрім іншого, використовується для:
  - боротьби з тероризмом, зокрема силами служб національної безпеки;
  - протидії гібридним загрозам і дезінформації;

- моніторингу транснаціональної злочинності, у т.ч. що стосується наркотрафіку, торгівлі людьми, абощо;
- захисту стратегічних об’єктів і критичної інфраструктури;

• як інструмент ефективного стеження і впливу у кіберпросторі як відносно новій сфері циркуляції інформації та/або даних, оскільки йдеться про:

- перехоплення змісту електронних комунікацій;
- моніторинг соціальних мереж;
- стеження за переміщеннями суб’єктів цікавості за допомогою метаданих;
- успішне застосування програм глобального цифрового спостереження, таких як PRISM, XKeyscore та інших.

Природно, що з іншого боку, приховане спостереження та/або стеження пов’язане з купою ризиків, зокрема:

• підривом державного суверенітету;

• нівелюванням так званих демократичних цінностей, які, по-суті, репрезентують специфічний уклад спільного існування та той чи ті суб’єкти або центри світового впливу, які оперують ідеєю «демократії» як засобом управління масами в масштабах людства. У такому разі наче б то утверджується авторитаризм;

• підривом довіри мас до світових гегемонів, що може загрожувати дестабілізацією або й навіть переформатуванням світу як простору існування і життєдіяльності сучасника.

При цьому інцидент, пов’язаний з розголосом незначної частини інформації, отриманої в результаті прослуховування так званих світових лідерів – урядовців і т.п., а також частковим розкриттям шпигунських протиборств між Китаєм і США, ідентифікований як скандали Сноудена (Едвард Джозеф Сноуден (англ. Edward Joseph Snowden)), що датується 2013 роком, демонструє декілька моментів. По-перше, йдеться про факт радикальної відмінності між публічною та прихованою інформацією, відповідно розрахованими на маси та на внутрішнє, себто в тісному колі так званої світової еліти, користування. Таким чином маси виявляються в стані «сліпого цуценяти». По-друге, маси не готові і принципово не наділені спроможністю адекватно реагувати на виклики, які висвітлює прихована від мас інформація. По-третє, інформація є своєрідним ресурсом, якості якого відкриваються найрізноманітнішим чином залежно від властивостей користувача. І, як наслідок, по-четверте, маси складають суттєво інтелектуально обмежені індивіди, не спроможні належним чином розпорядитися доступною для них інформаціє та/або даними, а тому потребують, більше того, перебувають в перманентному стані опіки, у т.ч. інформаційної.

Як результат, коли йдеться про приховане спостереження чи спостереження, як і будь-які інші методи та засоби оперування інформації, варто усвідомлювати, що вони можуть бути використані як для творення, так і для нанесення збитків. Все залежить від наміру оператора. А тому, аби убезпечити левову частку індивідів від неусвідомлюваної, але прогнозованої шкоди, яку вони можуть завдати собі та іншим, оперуючи певними інформаційними засобами, методами та інструментами, оперативні можливості таких індивідів

суттєво обмежені, а усвідомлення такої обмеженості приховано від тих же таки індивідів, точніше блоковано на їх рівні.

Розвідувальна діяльність або **розвідка** (англ. Intelligence assessment) – *цілеспрямована систематизована сукупність заходів, здійснюваних фахівцем чи групою фахівців, як правило, із застосуванням спеціальних методів, а з іншого боку, засобів, спрямована на отримання певної направленості інформації та/або збору даних заданих параметрів*. Як правило, розвідка ведеться, умовно кажучи, на території чи у межах сфери впливу конкурента або конкурентів, яких часто в контексті оціночних суджень, притаманних профанному відображенню суті подій, асоціюють з ворогом. З огляду на примітивне трактування розвідки, остання наче б то ведеться лише в інтересах держави, тобто з метою забезпечення центрів прийняття рішень на державному рівні інформацією та/або даними, які фактично не можливо отримати іншим шляхом, оскільки вони складають того чи іншого роду таємницю, як правило, державну. Таким чином розвідувальна діяльність наче б то сприяє захисту так званих національних інтересів, у т.ч. завдяки заповненню інформаційної бази, необхідної для організації тією чи іншою мірою ефективної протидії зовнішнім стосовно країни загрозам національній.

Між тим розвідка може вестися в інтересах не лише держав, але й закритих та/або таємних організацій, ідеологічно-релігійних інституцій, наприклад, церкви, релігійної секти, закритої соціо-економічної (олігархічної) структури, терористичної та/або підпільної організації, абощо. Тому питання розвідки – насамперед це питання володіння необхідними і достатніми ресурсами, аби забезпечити розвідувальну активність, а з іншого боку володіння ресурсами, на які претендують конкуренти.

У сучасному світі найпоширенішою класифікація методів ведення розвідувальної активності сформована за посередництва критерію джерела інформації. Відповідно сформувалася низка груп медів. Йдеться про HUMINT, SIGINT, OSINT, GEOINT, MASINT, IMINT, FININT, в основі яких свій тип джерела інформації. Зокрема в межах HUMINT збір інформації та/або даних ведеться на рівні людини як носія різного роду статусів та ролей і відповідно певної спрямованості інформації та/або даних щодо роду діяльності, структур приналежності, кола взаємодії і т.д. У такому разі джерелом інформації виступають насамперед агенти та інформатори, а також потенційні носії інформації, що викликає підвищений інтерес у розвідників – співробітники відповідних установ і організацій, науковці, абощо. Відтак розвідувальні операції в розрізі HUMINT[180] передбачають вербування джерел, налагодження підпільних контактів, проведення прихованого інтерв'ювання, абощо. Останнє, окрім іншого, дозволяє довідатися про наміри та/або плани суб'єктів рішень.

[180] HUMINT (human intelligence) – системний метод збору розвідданих за посередництва безпосередньої взаємодії та/або контакту людьми, що є носіями певного роду інформації. Згаданий метод передбачає широкий спектр доступу до носія інформації і отримання бажаної інформації, від буденного спілкування до шантажу, за посередництва допиту або ж «сповіді» перед журналістом чи людиною, яка викликає довіру.

Своєю чергою SIGINT[181] – вид розвідувальної активності, пов'язаної з перехопленням електронних сигналів у форматі телефонії та інтернету – COMINT або ELINT – радарів. У межах SIGINT відбувається оперування з великими обсягами даних, спрямоване на виявлення мереж, встановлення технічних характеристик, комунікаційних шаблонів та метаданих загалом. Серед програм масового збору метаданих та інтернет-контенту, окрім інших, чи не найкращі результати на поточний момент показують PRISM[182] та XKeyscore[183]. Саме ними оперував Сноуден для набуття конфіденційної інформації та доступу до так званої державної таємниці.

Ще одним з видів розвідувальної активності є OSINT (Open Source Intelligence) – розвідка з відкритих джерел, яка передбачає законний збір та аналіз загальнодоступної інформації для отримання розвідувальних даних. Йдеться про джерела, відкриті для вільного доступу та масового користування та/або оперування, а саме:

- ресурси інтернету: веб-сайти, форуми, блоги, коментарі, відкриті бази даних, абощо;
- соціальні мережі: публікації, фото, відео, інформація про користувачів, зафіксована на таких додатках, як facebook, instagram, tiktok та інших;
- ЗМІ: новини, статті, прес-релізи, теле- та радіопередачі чи сюжети;
- державні та корпоративні дані: відкриті звіти, декларації, патенти, публічні реєстри, фінансова звітність тощо;
- академічні та професійні джерела: наукові публікації, звіти, аналітичні роботи;
- публічні зібрання: матеріали конференцій, вебінарів, зустрічей.

OSINT широко використовується у кібербезпеці, журналістиці, корпоративній розвідці та для перевірки фактів, поширюваних у відкритих джерелах, а саме:

- кібербезпека: виявлення загроз, моніторинг ризиків та виявлення ранніх ознак кібератак;
- журналістські розслідування: перевірка фактів, верифікація джерел та збір доказів;
- корпоративна розвідка: оцінка конкурентів, перевірка контрагентів та партнерів;

---

[181] SIGINT поєднує два відмінних між собою підходи до видобування інформації: сигнал переривання в операційних системах та сигнал-розвідка (Signals Intelligence) в сфері шпигунства та безпеки. В обох випадках це абревіатура від «Signal Interrupt» або «Signals Intelligence».

[182] PRISM (англ. Planning Tool for Resource Integration, Synchronization, and Management – засіб планування для інтеграції, синхронізації і управління даними) – програма електронного спостереження та збору розвідувальної інформації у веденні Агентства національної безпеки США, яка використовується АНБ з 2007 року, раніше мала кодову назву US-984XN. Дана програма є засекреченою, тобто недоступного навіть для професійного користування, за надто вузьким винятком.

[183] XKeyscore (XKEYSCORE або XKS) – програма комп'ютерного стеження, яка перебуває у спільному використовуванні Агентством національної безпеки США, Управлінням радіотехнічної оборони Австралії та Службою безпеки урядових комунікацій Нової Зеландії. Основне функціональне навантаження програми зводиться до забезпечення стеження за громадянами численних держав по всьому світові. Функціональність програми забезпечується за посередництва більше аніж 700 серверів, розташованих території США та згаданих держав-союзників, а також на базі посольств та консульств США, що перебувають на території кількадесяти країн.

- правоохоронна діяльність: розслідування злочинів та пошук інформації про підозрюваних;
- особиста безпека: перевірка надійності інформації та виявлення потенційних ризиків, встановлення лояльності суб'єктів цікавості або напрямів їх активності.

Високому рівню ефективності OSINT завдячує насамперед функціонуванню інтернету та наявним можливостям збирати і обробляти «big data». У згаданому ракурсі належним чином проаналізовані відкриті дані, окрім іншого, дозволяють встановити маршрути, зв'язки, їх особливості, а також відтворити хронологію подій. З огляду на потенціал OSINT широко використовується в аналітичних центрах, дипломатичних службах і військовій розвідці.

GEOINT, IMINT, MASINT – види розвідувальної активності, що пов'язані зі збором просторових та вимірюваних даних. GEOINT (абревіатура від англ. Geospatial Intelligence – геопросторової розвідки) – вид активності, що передбачає роботу із зображеннями та геопросторовими даними задля опису, оцінки та візуалізації фізичних характеристик об'єктів цікавості, а також певних дестинацій та/або географічно локалізованих територій і пов'язаних з ними, територіями, об'єктами, діями та подіями. Оперування GEOINT передбачає:

- збір даних, а саме збір зображень із супутників, аерофотознімків та інших джерел геопросторової інформації;
- аналіз, а саме аналітична обробка зібраної інформації з метою встановлення та ідентифікації об'єктів цікавості, формування систематизованого звіту щодо його характеристик тощо;
- візуалізація, а саме подача зібраних даних у заданому форматі, наприклад, схемах, картографічних зображеннях тощо.

Відповідно потенціал GEOINT задовольняє виконанню широкого спектру завдань, необхідних для формування інформаційної бази, необхідної для прийняття рішення, підтримання безпеки, а також планування подальшої діяльності чи прописування проекту у різних сферах інституціональної діяльності, зокрема в управлінській, соціальній, бізнесовій, безпековій, мілітарній та інших сферах. Таким чином розвідувальна активність за посередництва GEOINT дозволяє моніторити практично в реальному часі стан природного середовища в межах заданої локації, наприклад, пов'язаної зі шкідливим виробництвом або стихійним лихом чи іншою надзвичайною ситуацією, планувати різного роду, наприклад, урбаністичні комунікації та інфраструктуру. Подібним чином функціонує IMINT (англ. Imagery Intelligence – розвідка за зображеннями).

MASINT (Measurement and Signature Intelligence – вимірювальна та сигнатурна розвідка) – вид розвідувальної активності або, як прийнято його позначати, спеціалізована дисципліна збору розвідданих, основу якої складає збір та аналіз різного роду технічних та іншого виду даних, отриманих шляхом замірів, здійснюваних за посередництва датчиків і аналізаторів – пристроїв, що фіксують і відображають якості та сигнатури (специфічні характеристики)

об’єктів інтересу акустичного, радіолокаційного, електрооптичного, хімічного, радіаційного та інших порядків. Відтак MASINT найчастіше використовується для збору інформації про ядерну, хімічну, біологічну зброю, а також про так званий мирний атом, зокрема атомні електростанції, лабораторії тощо. зрештою MASINT ефективний там, де потрібно зібрати та/або опрацювати дані у вигляді електромагнітного та радіаційного випромінювання, акустичних коливань або відбитків, хімічних залишків, температурних режимів тощо. Як наслідок у структурі MASINT виділяється кілька напрямів, а саме:

- Electro-optical (EO) та/або Infrared (IR), що забезпечують аналіз даних у видимому та інфрачервоному спектрах;
- Nuclear (NUCINT), що забезпечує збір та обробку даних, пов’язаних з функціонуванням ядерних об’єктів та переміщенням ядерних матеріалів;
- Geophysical (GEOINT), що забезпечує збір та обробку даних, пов’язаних з геологічними, а також сейсмічними процесами та явищами;
- Radar (RADINT), що забезпечує збір та обробку даних, пов’язаних з акустикою, спираючись на систему радарів;
- Materials (MATINT), що забезпечує збір та обробку даних, пов’язаних з технічними та хімічними характеристиками речовин та/або матеріалів;
- Radiofrequency (RF), що забезпечує збір та обробку даних, пов’язаних з радіочастотними сигналами, у т.ч. такими, що надходять з так званого глибокого космосу, океанічних глибин та аномальних зон на Землі.

FININT[184] (financial intelligence – фінансову розвідку) – вид розвідувальної активності, пов’язаний зі збором та аналізом системних даних, які відображають фінансові потоки і процеси з метою попередження та боротьби з фінансовими ризиками та злочинами відповідно, тим самим сприяючи інституціональній (організації, установи тощо), зокрема національній безпеці.

Кіберрозвідка та/або Computer network exploitation (CNE) – вид розвідувальної активності, пов’язаний з несанкціонованим проникненням в мережі, сервери, акаунти[185] з метою збору персональних даних та різного роду інформації. Кіберрозвідка також передбачає експлуатацію вразливостей операційних систем та програмного забезпечення, розгортання бекдорів[186]

[184] FININT є також абревіатурою організації The Financial Intelligence Research Foundation, сферою діяльності якої є розробка програмного забезпечення для протидії незаконним фінансовим потокам, а також проведення досліджень відповідного ґатунку.

[185] Акаунт – обліковий запис, у якому зберігається різна інформація, що відноситься до користувача

[186] Бекдор (від англ. back door, чорний хід) – в комп’ютерній системі (криптосистемі або алгоритмі) – метод обходу стандартних процедур автентифікації, несанкціонований віддалений доступ до комп'ютера, отримання доступу до відкритого тексту, і так далі, залишаючись при цьому непоміченим. Бекдор може мати форму встановленої програми (наприклад, Back Orifice) або проникнути в систему через руткіт (англ. root kit – набір root-а) – програма або набір програм для приховування слідів присутності зловмисника або шкідливої програми в системі. Це такий спеціальний модуль ядра, який зламувач встановлює на зламаній ним комп'ютерній системі відразу після отримання прав суперкористувача. Цей набір, як правило, включає різноманітні утиліти для «замітання слідів» вторгнення в систему сніферів, сканерів, кейлоґерів, троянських програм, що заміщають основні утиліти UNIX (у разі неядерного руткіта). Дозволяє порушнику закріпитися в зламаній системі і приховати сліди своєї діяльності шляхом приховування файлів, процесів, а також самої присутності руткіта в системі. (Вікіпедія).

та/або малварі[187], перехоплення трафіку, абощо. Таким чином кіберрозвідка досить тісно пов'язана з кібератаками, а останні є досить резонансними в площині міжнародних відносин, оскільки суттєво сприяють нагнітанню напруги у відносинах між суб'єктами світової політики. Провідною причиною тому, окрім інших, на рівні з розкриттям так званої державної таємниці, є страх представників владних та/або олігархічних кіл, афільованих з тією чи іншою державою і водночас країною перед публічним розкриттям особливостей їх так званого приватного життя, як правило, багато на різного роду збочення, насамперед сексуального характеру, та кримінальні діяння, у т.ч. корупційного складу.

Зрештою розвідка передбачає

- оперування технічними «польовими» засобами, до арсеналу яких входять зокрема приховані камери, аудіо-пристрої, GPS-маячки, IMSI-перехоплювачі[188] та інші сенсорні технічні засоби задля локального відстеження та перехоплення інформаційних посилів (даних);
- аналітику метаданих[189] та контенту соціальних мереж, себто аналіз патернів комунікацій (хто з ким і коли зв'язувався), фінансових транзакцій, слідів у соцмережах і публічних базах;
- співпрацю з приватним сектором і міжнародними партнерами, що полягає у налагодженні та підтриманні співпраці з телекомунікаціями, IT-компаніями, банками, іноземними агентствами представниками спецслужб задля отримання доступу до даних або інфраструктури. Проте численні скандали, а з іншого боку, офіційні розслідування яскраво демонструють, що подібного роду так би мовити партнерства, з одного боку, мають досить глибокий характер та є системними, а з іншого – тягнуть за собою суттєві репутаційні, правові або політичні наслідки.

Виходячи зі специфіки та особливостей здійснення згаданих методів збору інформації стає очевидною неоднозначність щодо оперування ними з огляду на правові, етичні, політичні наслідки від подібної активності. Стає явною своєрідна патова ситуація: без подібних методів збору інформації фактично не можливо обійтися, а з іншого боку, довільне оперування подібними методами наражає на небезпеку системних відкритих конфліктів аж до самознищення цивілізованого людства. Відтак, подібні методи збору інформації підлягають жорсткому контролю з боку численних інстанцій та установ, починаючи з

[187] Шкідливий програмний засіб, шкідливе програмне забезпечення (англ. malware – скорочення від malicious – зловмисний і software – програмне забезпечення) – програмне забезпечення, яке перешкоджає роботі комп'ютера, збирає конфіденційну інформацію або отримує доступ до комп'ютерних систем. Може проявлятися у вигляді коду, скрипту, активного контенту, і іншого програмного забезпечення. Шкідливий – це загальний термін, який використовується для позначення різних форм ворожого або непроханого програмного забезпечення. (Вікіпедія).

[188] IMSI-кетчер або IMSI-перехоплювач (англ. IMSI-catcher) – спеціальний пристрій, який маскує себе під базову станцію стільникової телефонної мережі та перехоплює IMSI – унікальний ідентифікатор, прописаний у SIM-карті мобільного пристрою.

[189] Метадані – дані, що, як правило, дозволяють встановити мережеві зв'язки та відтворити темпоральні послідовності подій поза ознайомленням з контентом повідомлення. Використання метаданих власниками соціальних мереж або операторами систем комунікації викликає суттєві дискусії навколо законності подібного оперування з огляду на порушення права на приватність.

держави як регулятивного та стабілізаційного механізму, завершуючи громадською думкою. Як наслідок у численних країнах сформовано цілий спектр запобіжних заходів щодо надмірного оперування згаданими методами збору інформації, зокрема наявність судових санкцій щодо збору інформації стосовно громадян, організацій тощо або чітких юридичних підстав і дозволів. Відповідно мова може йти, окрім іншого, про так званий демократичний контроль щодо збору інформації у вигляді діяльності відповідної направленості парламентських комітетів, судів, а також проведенні незалежного аудиту.

До незаконних та/або протиправних методів збору даних та/або інформації зараховують:

- шпигунство, злодійство, у т.ч. кібершпигунство, несанкціонований або незаконний доступ до каналів інформації та баз даних;
- провокація;
- шантаж;
- навмисний обман;
- фізичне насильство;
- підкуп;
- використовування екстремальних ситуацій, у т.ч. тиск на «больові точки», зокрема проблеми зі здоров'ям носія інформації.

Шпигунство *– незаконне збирання та/або передача третім особам інформації, що становить таємницю – державну, комерційну, наукову, приватну тощо. Міжнародне гуманітарне право визначає шпигунів як осіб, які, діючи таємно або обманним шляхом, збирають (чи намагаються збирати) відомості, що мають військове значення, на контрольованій противником території з метою подальшої передачі цієї інформації протилежній стороні*. Шпигуни не мають права на статус військовополоненого.

Кібершпигунство (кіберрозвідка) – *несанкціоноване отримання інформації шляхом обходу (злому) систем комп'ютерної безпеки, у т.ч. завдяки застосуванню шкідливого програмного забезпечення*. Кібершпигунство здійснюється шляхом як безпосереднього проникнення у комп'ютери (на сервери) та комп'ютерні мережі, так і дистанційно за посередництва Інтернету. Останнім часом арсенал методів кібершпигунства розширився аналізом цифрової активності об'єкта шпигунства, який здійснюють, як правило, провідні спецслужби, зокрема МІ-6, ЦРУ, Моссад, ФСБ. Наприклад, йдеться про відслідковування цифрового сліду, що його залишають користувачі соціальних мереж. Окрім іншого, це дозволяє виявляти терористичну та іншу незаконну діяльність.

Провокація (лат. provocatio) – *цілеспрямоване підбурювання до вчинення певної дії чи низки дій, як правило, протиправних з метою формування штучних несприятливих обставин життєдіяльності того, хто піддається провокації.* У контексті збору інформації до провокації, як правило, вдаються заради втягування суб'єкта (шпигунського) інтересу в такі обставини, за яких ним вдається відносно легко маніпулювати.

Шантаж (фр. chantage) – *цілеспрямоване залякування погрозою піддати публічному розголосу відомості або факти, оприлюднення яких потягне за собою явно негативні наслідки, у т.ч. компрометацію*.

Незаконні та/або протиправні методи збору даних (інформації), у т.ч. розвідувальних даних, здійснюваних з санкції держави репрезентантами держави, до певної міри можуть бути виправдані низкою обставин, серед яких чільне місце відводиться так званому державному та/або суспільному інтересові. Природно, що чіткого визначення щодо суті суспільного/державного інтересу принципово немає і не може бути, та все ж останній передбачає такі моменти, хоча ними й не обмежується:

- розкриття та попередження антидержавних та антисуспільних дій, намірів тощо;
- розкриття та попередження діянь, що пов'язані із завданням різного роду збитків державі, резидентам держави та її громадянам;
- розкриття та попередження терористичних актів;
- розкриття та попередження, умовно кажучи, недружніх дій суб'єктів міжнародних відносин та їх резидентів чи окремих впливових осіб, у т.ч. укладання угод, що стосуються інтересів держави та/або її резидентів третіми сторонами без відома представників самої держави або її резидентів;
- розкриття та попередження різного роду злочинів або організованої злочинної діяльності, у т.ч. торгівлі людьми, наркотичними засобами, контрабанди тощо;
- розкриття антигромадської поведінки, зумисного нанесення шкоди іміджу державі та/або її резидентам;
- розкриття корупційних діянь, порушення прав і свобод людини тощо;
- розкриття суттєвої некомпетентності або непрофесійної діяльності представників держави, відповідальних осіб тощо;
- захист здоров'я і безпека людей;
- захист людей від введення в оману заявами або діями посадових осіб або організації;
- розкриття інформації, що цілеспрямовано замовчується, приховується чи спотворюється заради відновлення адекватного відтворення ситуації, подій, фактів на рівні громадської думки та в експертному середовищі.

Незаконний та/або несанкціонований збір інформації у сучасних умовах, як правило, сполучений із застосуванням найсучасніших технічних засобів. Залежно від каналу передачі інформації розрізняють такі ***типи закладних пристроїв*** (ЗП): радіозакладки; інфрачервоні закладки; закладки з передачею інформації струмопровідними лініями; закладки з записом на магнітофон. З огляду на спосіб сприймання інформації прийнято розрізняти такі типи ЗП: мікрофонного типу; вібраційного типу (стетоскопи); із підключенням до комунікаційних ліній. Відповідно до наявності пристрою управління ЗП виокремлюють такі групи: із безперервним випромінюванням; із дистанційним управлінням; із автоматичним включенням при появі сигналу. З огляду на специфіку джерела живлення ЗП розрізняють два види: із власним

(автономним) джерелом; із живленням від зовнішнього джерела. За формою сприйняття ЗП можуть мати вигляд звичайної «коробочки» або елементом чого б то було, будучи закамуфльованими.

5.3 Шляхи та особливості професійного підходу до збору інформації

Збір інформації передбачає певну упорядкованість, а отже потребує певного професіоналізму залежно від обраних цілі і відповідно методів збору. З іншого боку, специфіка затребуваної суб'єктом цікавості інформації визначає загальну направленість відповідної діяльності. Йдеться про відкритий або прихований, а з іншого боку, санкціонований законом, протиправний та неврегульований законом підходи до збору інформації.

Розвідка або розвідувальна діяльність (англ. Intelligence assessment) – *здійснювана за посередництва спеціальних засобів та методів діяльність, спрямована на пошук, збір та верифікацію інформації, яка у своїй цілісності становить певну таємницю, а з іншого боку – цінність, володіння якою може сприяти суттєвому впливу на перебіг подій*. Як правило, розвідка здійснюється спеціально підготованими фахівцями, діяльність яких санкціонована державою у разі їх перебування на військовій (державній) службі, в іншому випадку – на свій ризик з огляду на переслідувані мотиви.

Розвідники вдаються як до легальних методів збору інформації, так і протиправних заходів. Частина з останніх часто класифікується як «шпигунство» або «крадіжка інформації».

За свідченням екс-директора ЦРУ Девіда Говелла Петреуса (англ. David Howell Petraeus): «За останні роки відбулося зростання можливостей таких розвідувальних дисциплін як радіо- і радіотехнічна, видова, спеціальна технічна розвідка, і пов'язане воно було у першу чергу з поширенням інформаційних технологій. Але реальний прорив був досягнутий за рахунок інтеграції цих розвідувальних дисциплін, а також координації та кооперації усіх елементів розвідки». Своєю чергою французький дослідник методів конкурентної розвідки та промислового шпигунства Моріс Денюзьєр (фр. Maurice Denuzière) стверджує: «Сучасна наукова, промислова й економічна інформація здебільшого легко-доступна. 95 % даних, що вас цікавлять, можна отримати зі спеціальних журналів і наукових праць, звітів компаній, внутрішніх видань підприємства, брошур і проспектів, що роздають на ярмарках і виставках. Мета розвідника – роздобути ще 5 % інформації, у якій і криється фірмовий «секрет», «таємниця майстерності».

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Розкрийте суть двох способів подачі та оперування відомостями – правди та брехні, а також причин, що їх породили.

2. Розкрийте суть факту як засобу констатації певного стану предмету цікавості та/або пізнання, проаналізуйте співвідношення факту та істини.
3. Поміркуйте над причиною та підставою необхідності збору інформації або над тим, що (які умови і обставини) породило і підтримує в актуальному стані потребу в зборі відомостей (інформації).
4. Поміркуйте над тим, чи можливе оперування інформацією у сучасному світі поза цілеспрямованим її збором, і якщо ні, то чому, а коли так, то опишіть такий світ.
5. Поміркуйте над тим, чи притаманне явище цілеспрямованого збору інформації тваринному світу, і якщо так, то яким чином, а коли ні, то чому?
6. Поміркуйте над підставами і умовами, які уможливлюють шантаж та чи можливо позбутися явища шантажу в сучасному комунікативному просторі.
7. Поміркуйте над підставами і умовами, які уможливлюють підкуп та чи можливо позбутися явища підкупу в сучасному комунікативному просторі.
8. Перелічіть та обґрунтуйте свій вибір якостей і здібностей, які уможливлюють ефективну діяльність по збору відомостей (інформації).
9. Поміркуйте над тим, чи принципово можливо урегулювати законом усю діяльність по збору інформації, як відомостей, так і електронної, і якщо так, то яким буде в такому разі функціонувати спільнота та підтримуватися відносини між суб’єктами, а коли ні, то чому?
10. Поміркуйте над тим, чи принципово можливо урегулювати законом збір глибинної інформації, і якщо ні, то чому, а коли так, то які принципи мають бути закладені в основу відповідних нормативних актів.
11. Поміркуйте над тим, чи можливий цілеспрямований збір глибинної інформації, і якщо ні, то чому, а коли так, то за допомогою яких саме методів та засобів, а також яким чином.
12. Поміркуйте над проблемою легітимації в контексті схвалення чи осуду тих чи інших методів і засобів збору інформації: як відбувається легітимація, які методи і засоби для того використовуються.
13. Проаналізуйте відомі вам методи та засоби захисту інформації від несанкціонованого доступу, опишіть їх переваги та слабкі сторони.
14. Проаналізуйте вдалий, на вашу думку, приклад збору важливої інформації на предмет оперування засобами та методами, притаманності певних якостей та спроможностей оператора, особливості обставин тощо.
15. Обґрунтуйте ваше бачення того, чи можливий світ загалом та міжнародні відносини без вдавання до нелегітимних способів та методів збору інформації.
16. Обґрунтуйте ваше бачення того, чим викликана до існування потреба у застосуванні нелегітимних способів та методів збору інформації.

Використана та актуальна література

1. Андрощук Г.О. (2018). Економічне шпигунство: зростання масштабів і агресивності (Частина І) / Г.О. Андрощук // Наука, технології, інновації. – № 3. – С. 39-49. // Електронний ресурс – Режим доступу: http://nti.ukrintei.ua/wp-content/uploads/2019/07/2018-3-%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf
2. Андрощук Г.О. (2018). Економічне шпигунство: зростання масштабів і агресивності (Частина ІІ) / Г.О. Андрощук // Наука, технології, інновації. – № 4. – С. 21-26. // Електронний ресурс – Режим доступу: http://opk.com.ua/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D1%88%D0%BF%D0%B8%D0%B3%D1%83%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BC%D0%B0%D1%81/
3. Березин І. (2005). Промислове шпигунство, конкурентна розвідка, бенчмаркинг й етика цивілізованого бізнесу // Практичний Маркетинг. – 22 липня. – № 101.
4. Даллес А. (1992). Мистецтво розвідки / А. Даллес; Пер. з англ. – К.: Фоліо. – 288 с.
5. Калуга В.Ф. (2025). Виховання, освіта та наука як засоби реплікації представника спільноти та стабілізації поступу спільноти // Науково-практичний журнал «Матеріали наукових конференцій Чорноморського національного університету імені Петра Могили» 2025: Серія «Освіта». – с. 44-47. – URL : https://mspc.mk.ua/index.php/journal/issue/view/30
6. Нариси з історії розвідки суб'єктів державотворення на теренах України (2011). / [В.В. Цибулькін, Л.М. Рожен, Д.В. Вєдєнєєв та ін. ; заг. ред. П.Д. Морозов] ; Фонд ветеранів зовніш. розвідки України. – К. : Преса України. – 534 с.
7. Плетт В. (1997). Стратегічна розвідка. Основні принципи. – К.: Фоліо. – 376 с.
8. Ручкін В.О. (2002). Закономірність добування інформації: made in Ukraine / Валентин Олександрович Ручкін.– К. : Знання України.– 45 с.
9. Ткачук Т. (2007). Характерні особливості конкурентної розвідки та промислового шпигунства / Тарас Ткачук // Персонал. – № 2. – Електронний ресурс – Режим доступу: http://www.personal.in.ua/article.php?ida=451
10. Халер Міхаель (2008). Інтерв'ю : навч. посіб. / М. Халер [і інші] ; пер. К. Маккеєв, П. Демешко; заг. ред. В. Ф. Іванов. – К. : Академія Української Преси : Центр Вільної Преси. – 404 с.
11. Халер Міхаель (2006). Пошук і збір інформації: Навчальний посібник / За загал. ред. В.Ф. Іванова та А. Коль. – К.: Академія Української Преси, Центр Вільної Преси. – 308 с.

12. Шлапаченко В.М. (2015). Шпигунство як діяльність зі здобування інформації / В.М. Шлапаченко // «Інформаційна безпека людини, суспільства, держави» 1(17). – С. 99-109.
13. Яковлєв А.А. (2013). Спеціальні технічні засоби негласного збору інформації / А.А. Яковлєв, О.О. Лис ", Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер.: Комп’ютерні технології, Т. 229, Вип. 217, С. 39-43.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, ЙОГО ПРИРОДА І ВЛАСТИВОСТІ; ЕЛЕКТРОННА КУЛЬТУРА

6.1. Суть інформаційного суспільства, його провідні критерії та ознаки

Термін суспільство є одним із чи не найуживаніших у просторі, так званого, наукового та соціально-політичного дискурсів. Однак уявлення про цей феномен, а, по-суті, атрибут буття сучасної людини у переважної більшості, очевидно, поверхове, тобто достатнє, аби підтримувати у цілісному та функціональному стані досить примітивну «картину світу» та задовольняти мінімальні пізнавальні потреби. Відтак, на примітивне уявлення про суспільство накладається ще примітивніше уявлення про інформаційне або ж інформаційно-комунікативне суспільство. Природно, останнє тягне за собою досить неприємні, як на самодостатню критично мислячу особистість, наслідки, щоправда, самі по собі непомітні для опосередненої, фактично обмеженої соціальної істоти, якою і є пересічна людина, не залежно від того, до якого соціокультурного середовища та належить – так званих розвинутих (країни ЄС, Північної Америки, Японія, Австралія та Нова Зеландія), тих, що (успішно) розвиваються (переважна більшість країн Латинської Америки, Азії та Північної Африки, а також Східної Європи та Балкан), чи третіх, себто відсталих країн/спільнот (переважна більшість країн Африки, Центральної Азії та Океанії).

Отже, прийнято вважати, що суспільство[190] – це упорядкована сукупність елементів та відносин між ними. Таке визначення, по-суті, відображає механічний підхід до трактування суті суспільства як такого собі продукту еволюційного поступу людства, до того ж, опертий на теорію соціального атомізму[191]. Таким чином, з поля сприйняття дослідника суспільства та/або людської спільноти загалом зникає, так би мовити, її, спільноти, душа, себто деяка основа та/або принцип, які надають суспільству справді цілісності, роблячи його стійким щодо ентропії[192], а також змістовним з позицій буття, а

[190]В масах утвердилася хибна думка, що суспільство є фактично єдиним способом спільного (колективного) існування людей. Тобто і плем'я, і поліс вважаються різновидами суспільства, хоча згадані спільноти є явно відмінними від суспільства, оскільки у них діють інші регулятивні механізми, аніж у суспільства, та їм притаманна відмінна виробнича специфіка. Зокрема лише суспільству притаманна держава як регулятивний механізм, а також притаманний конвеєрний спосіб виробництва. Відповідно лише на рівні суспільства як численної спільноти принцип розподілу функцій реалізується насамперед на рівні так званих цехів – організацій, що займаються виробництвом предметів споживання та наданням різного роду послуг.

[191] Соціальний атомізм – системне уявлення, що за основу свою має низку соціально-філософських концепцій, відповідно до яких суспільство як різновид людської спільноти є упорядкованою сукупністю ізольованих і, як наслідок, очевидно, самодостатніх індивідів, що з власної волі, тобто свідомо встановлюють соціальні зв'язки і налагоджують взаємодію заради задоволення власних потреб, реалізації приватних інтересів та досягнення цілей. Ідеологічною платформою для подібних концепцій, а отже і уявлення про соціальний атомізм загалом послугувало переконання, що людина, будучи єдиною мислячою істотою, є єдиними джерелом законодавчої ініціативи та упорядкування соціального простору до спродукованих нею ж норм і стандартів.

[192]Ентропія – початково термін, введений у сфері фізики (термодинаміки), аби зафіксувати міру розсіювання енергії чи її безкорисності. У контексті соціально-побутового штибу уявлень поняття ентропії покликане розкривати властивість штучно створених речей руйнуватися без належного догляду та зберігання до рівня їх природних складових.

отже таким, що наділене власним покликанням, а не просто існує як інтегрована сукупність людських присутностей.

Природно, серед дослідників є такі, хто схильний бачити в людській спільноті онтологічну унікальність, а отже тримається холістичних[193] поглядів щодо природи суспільства. Відтак, суспільство розглядається не як похідне від сукупності людей, не як набуток еволюційного розвитку людини в масі своїй, а як дещо безумовно супутнє людині, неспростовна умова людяності – властивості людини бути саме людиною, а не будь-якою іншою істотою, що має подобу людини. Таким чином суспільство є своєрідною унікальною системою, що відповідає певному онтологічному стану самої людини або її соціокультурним параметрам.

Своєю чергою, залежно від того, якою бачиться природа суспільства – атомарною чи холістичною, таким бачиться і функціональне навантаження інформації в суспільстві та особливості каналів її надходження і обміну, а також комунікації. Як наслідок, можна говорити і про відмінне бачення суті інформаційного суспільства з тих же підстав.

Тобто, розглядаючи суспільство як атрибут буття людини – невід'ємну і неспростовну умову існування соціальної істоти, можна дійти висновку про те, що у суспільстві постійно відбувається обмін первинною інформацією між умовно виділеними складовими суспільства, так би мовити, його клітинами, тобто окремими індивідами, та органами, себто інститутами, рухами, групами за смаками та/або інтересами тощо. Інформація у такому разі виконує своєрідну сполучну і обмінну функції, тим самим невпинно забезпечуючи цілісність суспільства. При цьому первинна інформація лише тією чи іншою мірою відображається у свідомості індивіда, на відміну від вторинної інформації, себто відомостей, засобом відображення яких є так званий внутрішній діалог. Адже первинна інформація найчастіше відображається у свідомості за посередництва таких собі відчуттів – відчуття колективної (масової) пригніченості, розпачу або ж навпаки, піднесення, ейфорії, зрештою, приналежності до колективу та «тепла соціальності»[194], абощо. Тому можна сказати, що первинна інформація тісно сполучена з першою сигнальною системою[195] за Павловим, а насправді зі знанням, яке проступає у так званих інстинктах, навиках,

[193]Холізм (з грец. ὅλος (holos) – цілий, увесь) або «філософія цілісності» – напрям у сучасній західноєвропейській філософії, який розглядає цілісність світу як наслідок творчої еволюції, що спрямовується нематеріальним і непізнаванним «фактором цілісності». З позицій буття холізм виходить з того, що ціле принципово є дечим більшим, аніж звичайна сукупність його складових. Відтак, з огляду на холізм світ розуміється як єдине ціле, а притаманні йому будь-які явища, процеси, речі, у т.ч. і людина набувають зміст лише як частина цілого, обумовлена цілісністю. Природно, до холізму насамперед тяжіють прихильники креаціонізму різних напрямів, у т.ч. і релігійних, котрі схиляються до переконання, що розвиток цілісності, тобто Всесвіту, а з іншого боку людини як макрокосмосу має спричиняти і направляти зовнішня до них сила.

[194]«…Здається парадоксом, але традиційний деспотизм за рахунок тепла соціальності – виявляється екзистенціально ріднішим, аніж асоціальна свобода». Див. Балестрем К.Г. (2019). Homo oeconomicus? Образ людства у класичному лібералізмі // Питання філософії. – №4. – с. 32.

[195] Перша сигнальна система – (упорядкована) сукупність психічних процесів, очевидно, на основі нервових процесів, локалізованих у корі великих півкуль головного мозку як людини, так і тварин за умови безпосереднього впливу подразників на рецептори. В результаті формуються відчуття та образи, що певним чином відображають джерело подразнень. Див. Павлов І.П. (1991).Повне зібрання творів, 2 вид., т. 3, кн. 2, Харків. – 459 с.

майстерності, себто в активності, далеко не завжди строго усвідомлюваній, а найчастіше доведеній до стану автоматизму, точніше автоматично, тобто поза мисленнєвим супроводом, відтворюваній. Тоді як, вторинна інформація або соціально значима, тобто відомості сполучені з другою сигнальною системою[196], а отже репрезентована різного роду уявленнями, як правило, доведеними до статусу так званого наукового або й побутового знання за посередництва сліпої віри. Себто все, що опосередковано відомостями та/або контекстом за посередництва символів, знаків, у т.ч. мови, завжди є уявленнями, у т.ч. так звані математичні чи інші наукові знання у вигляді формул, законів, абощо, хіба що за винятком констант – сталих значень, виявлених і встановлених експериментальним шляхом.

По-суті, умовно кажучи, відмежування від першої сигнальної системи і концентрація уваги на другій сигнальній системі і є, якщо й не єдиною, то однією з провідних причин «атомізації» спільноти, на разі суспільства, а отже атомізації і соціальної істоти: увага індивіда концентрується винятково проекті самого себе, як деякій самодостатній екзистенціальній одиниці, що є причинністю самої себе та своєї активності, здатної усвідомлювати причинність своїх інтенцій та активності загалом. Таким чином, виявляється факт, що особі як ключовому стану і статусу цивілізованої людини важливо не те, що вона відчуває і як вона безпосередньо діє, а що вона думає з приводу чого б то було, у т.ч. стосовно власної активності, і як вона ставиться до того, про що думає або на чому зафіксована її увага на поточний момент. Як наслідок, особа[197] опиняється практично стовідсотково залежною від громадської думки, а отже і приписів моралі, соціальних детермінант тощо. Таким чином, людина у стані особи як ключовому екзистенціальному стані сучасника, опиняється у ситуації (стані) суто інформаційної істоти, себто зумовленої на рівні побутової активності та/або й життєдіяльності відомостями, а щодо сучасника, то ще й цифрової та/або електронної інформації. Відтак синхронно з тотальною інформатизацією особи відбувається і трансформація, умовно кажучи, класичного суспільства в інформаційне. Інакше кажучи, поступова втрата опосередненим індивідом власної унікальності, зведеної не в останню чергу на здатності «вчуватися» у себе та дійсність супроводжується пропорційним нарощуванням значимості відомостей в існуванні людини і, як наслідок, інформатизацією людської спільноти.

---

[196] Друга сигнальна система – (упорядкована) система реакцій на символ чи знак, що найчастіше представлений словом, графічним зображенням, жестом, мімікою абощо, котрі відсилають до конкретних чи абстрактних явищ, речей чи процесів. Друга сигнальна система спрямована на моделювання реальності на основі синтаксису (дав.-гр. σύνταξις – «побудова, порядок, складання», від σύν – «з, разом» і ταξις – «впорядкування») – розділ граматики, що вивчає граматичну будову словосполучень та речень у мові. Таким чином реальність виявляється таким собі «продуктом» мовлення. Інакше кажучи, спільнота підтримує спільний світ існування і все у ньому суще у процесі невпинного говоріння. Дійсність же залишається поза текстом і доступна лише певним чином кожному індивідові у його відчуттях або у процесі споглядання чи схоплення.

[197] Особа – соціальна одиниця, носій соціальних статусів та виконавець соціальних ролей. Ключова характеристика особи – дієздатність – спроможність представника спільноти усвідомлювати свої дії та розуміти їх суть і можливі наслідки, керувати ними, нести відповідальність за власні діяння, набувати прав, перебирати на себе обов'язки та виконувати їх.

Таким чином, усяке суспільство завжди є уже інформаційним, проте, про явище інформатизації буття людини як доконаний факт стали говорити лише з моменту тотального проникнення соціально значимої інформації в усі сфери і прояви буття людини без винятку. Зрештою, якихось кілька десятків років тому виявилося, що серед не остаточно завойованого або неупокореного простору по суті залишився лише інформаційний простір. Останнє значно прискорило пошук нових шляхів і засобів донесення та нав'язування інформації у вигляді різного роду відомостей, а разом з тим розвиток різноманітних технік і технологій навіювання, маніпулювання, які б відкривали шлях до суттєвого впливу на величезні групи людей за територіальною, мережевою, етнічною або іншим критерієм скупчення (групування) та/або об'єднання.

Відтак, суто інформаційним, як його прийнято вважати у наш час, суспільство стає тоді, коли інформація виявляється (сприймається і розуміється) предметом для масового і тотального маніпулювання, а з іншого боку – споживання. Тож, **інформаційне суспільство** – *різновид людської спільноти (суспільства), домінантною цінністю якого є інформація як своєрідний показник матеріального та/або духовного багатства, а найважливішим різновидом індивідуальної та/або колективної діяльності є виробництво та споживання відомостей (соціально значимої інформації) у тому чи іншому вигляді або формі зберігання та поширення як своєрідного продукту.* Таким чином у інформаційному суспільстві ***інформація ідентифікується як найважливіший ресурс соціального буття*** (сучасної) людини. Саме ж інформаційне суспільство передбачає (реалізацію права на) загальний вільний доступ до різноманітних джерел інформації та результатів автоматизованої обробки даних, у т.ч. Big Data, якщо такий доступ, звичайно, не вступає у конфлікт з вимогами та нормами (національного) законодавства або прихованими за нормами закону корпоративними (організаційними) інтересами. Разом з тим, інформаційне суспільство є результатом і водночас наслідком процесу становлення сучасної цивілізації, серед характерних ознак якої є ***помітне нарощування ролі даних та системних уявлень***, себто, так званих, *наукових знань у життєдіяльності людської спільноти та людства* загалом.

З економічної точки зору інформаційне суспільство характеризується тим, що має місце ***помітне нарощування частки інформаційних продуктів та послуг, а також інформаційних комунікацій у національному валовому продукті***. Як наслідок, сучасне людство є свідком реалізаціє парадигми, відповідно до якої інформаційні ресурси виявляються чи не найосновнішим фактором економічного зростання. Разом з тим ***інформація обертається на специфічний товар***, котрий у перспективі розрахований на масове споживання у формі упорядкованої системи подразників, під дією яких у свідомості людини «продукуватиметься» бажана (запрограмована відповідно до побажань елітного клієнта, у іншому випадку, до найчастіших запитів мас) віртуальна реальність як простір довільно контрольованого (радше оператором, аніж споживачем) умовного, себто мислиннєвого перебування індивіда. При цьому, подібне, умовно кажучи, переміщення індивідів у віртуальний світ дозволятиме хоча б

частково вирішити кілька поточних проблем, з якими на разі стикається значна частина людства. Йдеться зокрема про проблему системної організації буття індивідів, оскільки за незначним винятком, що складають високо розвинуті особистості та/або індивідуальності, себто самодостатні та/або творчі люди, котрі так чи інакше знайшли своє покликання, а отже і джерело екзистенціального затишку та/або змістовності свого існування, більшість завжди потребує організації свого існування з боку системи, ким би чи чим би та була представлена. Однак у такому разі слід зважити на те, що «віртуальна реальність може сприяти полегшенню існування у світі, однак за її допомогою не вдасться уникнути реальності»[198].

З позицій світової політики інформаційне суспільство виявляється інтегрованою частиною глобального інформаційного простору, що дозволяє фактично у режимі «тут і тепер» будь-якій цивілізованій людині отримати бажану інформацію (інформаційний продукт) чи інформаційну послугу, а також бути свідком тих чи інших подій у так званому режимі «тут-і-тепер» або ж налагодити комунікаційний контакт не залежно від географічних та просторових детермінант (відстаней абощо). Тому про інформаційне суспільство споживчого, в іншому ракурсі соціально-атомарного штибу можна говорити з огляду на факт встановлення комунікацій, основою яких є ***обмін інформацією зі швидкістю електронного сигналу***, тобто швидкістю світла: йдеться про фактично миттєве донесення бажаної інформації до будь-якої заданої аудиторії.

Ще однією ознакою інформаційного суспільства, щоправда, досить спірною, є його нібито ***безкризовість***, яка мала б забезпечуватися нециклічним розвитком інформаційного сектору економіки. Однак системні події, притаманні сучасному світовому господарству загалом та інформаційному сектору економіки як у національних, притаманних розвинутим країнам, так і світовому масштабі зокрема, наводять на глибокі роздуми щодо очевидної помилковості оптимістичних уявлень, пов’язаних із самодостатністю того ж таки інформаційного сектору. Нібито постійна потреба у забезпеченні безперервного інноваційного потоку і тим самим постійного попиту на інформаційні послуги та продукти є невичерпним джерелом розвитку інформаційного сектору економіки. При цьому головним предметом постачання інформаційного сектору виробництва і послуг до інших виробничих сфер є насамперед, так би мовити, метаінструментарій, який і стимулює розробку та впровадження інновацій. Йдеться про високопродуктивне програмне забезпечення, потужну обчислювальну техніку, високоточні прилади тощо.

Між тим, слід зважити на те, що у забезпеченні (перманентного) функціонування інноваційного процесу провідна роль все ж таки належить не інвестиціям абощо, а, так званому, людському капіталу[199]. Зокрема, статистичні

---

[198] «VR can help us to live in a world, but not to escape from it» (віртуальна реальність може допомогти нам жити у світі, але не втекти від нього) – такий собі філософський погляд на те, як віртуальна реальність може бути інструментом для покращення реального життя, однак не його повною заміною.

[199] Людський капітал (англ. Human Capital) – інтегрований показник та/або характеристика сукупності інтелектуального потенціалу, низки вроджених чи набутих здібностей, розвинутих до рівня майстерності внаслідок навчально-виховних інвестицій, а також, умовно кажучи, продуктивних рис характеру та

дослідження структури та потоків капіталу, притаманних розвиненим країнам, показують, що віддача людського капіталу перевищує приблизно у три рази віддачу від фінансового або іншого різновиду капіталу. Коливання у показниках людського капіталу знаходять своє пряме відображення як у динаміці розвитку інформаційних технологій, так і у впровадженні інновацій. І, як показує досвід численних поколінь, людський капітал має властивість час від часу виснажуватися, що призводить до рецесії[200] практично в усіх сферах людської активності, у т.ч. числі в економічній сфері.

Яскравим свідченням у цифрах та фактах того, що інформаційна сфера також підлягає дії загальних закономірностей виробничої діяльності людини, стали події у 2000 році, коли у цей рік збанкрутувало понад 30 % компаній з 910 одиниць, котрі займалися венчурним[201] інвестуванням і 96 % своїх капіталів уклали саме в інформаційну сферу. Також виявилося, що у зазначений рік середня вартість акцій так званих «Інтернет»-компаній, котрі за своєю суттю є високотехнологічними підприємствами практично у будь-якій сфері людської діяльності, що отримують інтелектуальну ренту, знизилася від 38 до 5 дол. США за одиницю. Відтак, загальні втрати NASDAQ[202] у 2000 році склали понад 4 трлн. дол. США, що складає приблизно 40 % ВВП США. Тоді як, фактично починаючи з 1998 року деякий час підтримувалося стійке враження, що інформаційний сектор функціонує нібито на основі інших економічних законів та закономірностей, аніж традиційні сектори, оскільки на той період практично не спостерігалося скільки-небудь суттєвих обмежень щодо залучення фінансових ресурсів. Під кінець минулого століття інвестори демонстрували величезну довіру до інформаційного сектору економіки.

мотиваційних імпульсів, притаманних залученим до виробництва особам. Потенціал людського капіталу прямо пов'язаний з нарощуванням продуктивності праці, впровадженням інновацій, залученням інвестицій і, як наслідок, зі зростанням об’єму прибутків та капіталізації (нарощування рівня заможності) спільноти загалом. Поняття людського капіталу до певної міри дублює собою такі поняття як людський фактор, людський ресурс, робоча сила, трудовий потенціал абощо, але є значно ширшим за своїм змістовним наповненням.

[200] Рецесія (лат. recessus – відступ) – спад продуктивної активності та скорочення об’ємів виробництва; в економіці – період, що характеризується стагнацією виробництва або й економічних відносин загалом, пов’язаною з нульовим ростом валового національного продукту (ВНП) або й його падінням впродовж тривалого проміжку часу. Досвід свідчить, що рецесія є однією з неспростовних фаз економічного циклу.

[201] Венчур (англ. venture, ventures) – явище у сфері економіки та інновацій, пов’язане з ризиком. Прийнято розрізняти Венчурний бізнес – ризикований бізнес; Венчурний капітал – готовий до підвищеного ризику капітал; Венчурний проект – стартап (англ. startup) (стартап-компанія – нещодавно створена компанія (можливо, ще не зареєстрована офіційно, але планує стати офіційною), що будує свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, не вийшла на ринок або почала на нього виходити і що володіє обмеженими ресурсами. Часто стартап-компанії називають «гаражними»); Венчурна філантропія – об’єднання концепції і методів венчурного бізнесу з цілями філантропів; Венчурне фінансування – високоризиковане фінансування; Венчурний фонд – інвестиційний фонд з підвищеним ризиком.

[202] NASDAQ-100 – американський фондовий індекс. 100 найбільших за капіталізацією компаній, акції яких торгуються на біржі, включені до індексу NASDAQ. Історія індексу за свої витоки має 1985 рік, коли одночасно було введено два нових індекси: NASDAQ-100 і NASDAQ Financial-100. Функціонування індексу почалося на рівні 250 пунктів. Тоді як, історичний максимум понад 4700 пунктів був досягнутий у 2000 на гребні доткомів. Що ж доткому, то в економіці побутує поняття «бульбашка доткомів» (англ. Dot-com bubble, котра представляє собою, так звану, економічну бульбашку – явище притаманне численним національним економікам, зокрема економіці США, особливо у період з 1995 по 2001 рік. У цьому ракурсі 10 березня 2000 року падіння індексу NASDAQ з максимальної висоти у 5132,52 пункти (подвійний пік) більше ніж у півтора рази до моменту закриття торгів. Економічна бульбашка сформувалася внаслідок стрімкого нарощування ціни на акції інтернет-компаній, насамперед американських, а також виникнення за короткий проміжок часу численної кількості нових інтернет-компаній та переорієнтування вже існуючих компаній на інтернет-бізнес під кінець XX ст.

Зрештою інформаційне суспільство тяжіє до впровадження на своїх теренах **електронної культури** як супутнього йому феномену, що пронизує собою усі сфери життєдіяльності людини та спільноти загалом. Йдеться про *новітній тип культури, в основу якого покладено мережеві комунікації, формування і підтримання у функціональному стані яких здійснюється за посередництва продуктів обчислювальних та інформаційних технологій, зокрема потужних серверів, комп'ютерів та гаджетів, сполучених між собою в просторі інтернету, а також ЗМІ*. Що ж до України, то її нормативно-правова база визначає електронну культуру «як форму культури, яка передбачає стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері культури за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій» (розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15 травня 2013 р. за № 386-р).

Зрештою, чи не найпершим публічно оприлюдненим[203], по-суті, концептуальним документом, норми якого розкривають загальне бачення стратегії побудови інформаційного суспільства в умовах глобалізації, є прийнятий у 1997 році під час 29 сесії Генеральної Конференції ЮНЕСКО документ під назвою «Інформаційне суспільство для всіх»[204]. Положення документу нібито покликані спонукати до осмислення нового етапу існування сучасної цивілізації, особливостей трансформації традиційних економічних відносин на вимогу дня, трансформації соціокультурних факторів у життєдіяльності людини та суспільства, а також модернізацію форм кроскультурної, а надто транссстратної, себто між різними прошарками у межах того чи іншого суспільства та різними за своєю специфікою організації і функціонування спільнотами, комунікації.

Врешті-решт поняття «інформаційне суспільство» стало невід'ємним набутком світової наукової системи термінів, а також соціально-політичного дискурсу. Тому не дивно, що у світі побутують не лише численні визначення феномену «інформаційне суспільство», але різного роду поняття, які позначають сучасне, себто інформаційне суспільство, підкреслюючи інші його відмітні риси. Йдеться про такі поняття, як постіндустріальне суспільне, епоха постмодернізму, суспільство знання, наукове, телематичне або й навіть постнафтове суспільство. Разом з тим модифікації поняття «інформаційне суспільство», яким прийнято оперувати на теренах різних країн виказують соціально-політичні, суспільні, наукові особливості його функціонування та перспективи розвитку. Зокрема йдеться про поняття «національної інформаційної інфраструктура», що широко використовується на теренах США, «інформаційної магістралі» - на теренах Великої Британії та Канади, тоді як, у країнах континентальної Європи, у т.ч. репрезентованих Радою Європи все віддається перевагу поняттю «інформаційне суспільство». Також з огляду на

[203] Міжнародні відносини та міжнародна політика, як і політика загалом передбачають різні рівні публічності рішень та процесів з огляду на низку причин і підстав, зокрема схильність сучасної людини до змов, а надто носіїв певної інформації та розпорядників певних артефактів, а з іншого боку, на обмеженість значної частини людства до адекватного сприйняття різного роду «шокуючої» інформації.

[204] The UNESCO «Information for All Programme»

значимість самої ідеї інформаційного суспільства, а тим паче його розвитку, Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію A/RES/60/252 від 27 березня 2006 року, за посередництва якої проголосила 17 травня Міжнародним днем інформаційного суспільства.

6.2. Типи (розбудови) інформаційного суспільства

Попри тісну взаємодію спільнот як на рівні політичних інститутів, представ-лених соціально-економічною, так би мовити, елітою, так і громадських утворень або й окремих яскравих (авторитетних) репрезентантів, все ж (електронна) культура помітно різниться від однієї інституціоналізованої спільноти до іншої. Тому цілком виправдано говорити про типи та моделі побудови інформаційного суспільства, притаманні різним спільнотам.

З огляду на специфіку базових чинників, що визначають особливості соціально-економічного у поєднанні з культурним простору, а йдеться зокрема про особливості макроекономічної політики в державі, специфіку домінантних ідеологій і світоглядних парадигм, що охоплюють маси, разом з тим характерні елементи культури та менталітету народу тощо, прийнято розрізняти західноєв-ропейський та азійський типи становлення і функціонування інформаційного суспільства. Відповідно, ці два типи виказують сутнісні відмінності щодо соціально-політичних стратегій, функціонування нормативно-правового поля, а також організації національних ринків спільнот, що до них належать.

Проте, чи не найяскравішою характеристикою стилю спільного існування та взаємодії, а отже і типу інформаційного суспільства, є специфіка прийняття менеджерського (політичного) рішення і підтримання сталих відносин у просторі двох найвиразніших, так би мовити, світів – ***західноєвропейського*** та ***азійського***. Йдеться про

- диктатуру процедури, відповідно до якої будь-яке рішення, прийняте поза дотримання процедури, автоматично визнається нелегітимним;
- диктатуру авторитету, відповідно до якої будь-яке рішення неодмінно опирається на авторитет того, хто його приймає.

З іншого боку, попри суттєві культурно-ментальні відмінності між спільнотами, умовно кажучи, західної та східної парадигми (традиції), як на теренах Західноєвропейського, так і Азійського світів простежуються дві провідні тенденції подальшого розвитку соціального простору та взаємодії:

- симбіоз національних інтересів, репрезентантом яких прийнято вважати державу, та приватної ініціативи з прицілом на всіляке сприяння гармонійному розвитку спільноти. Так би мовити, соціал-демократичний тип взаємодії, орієнтований на визнання;
- утвердження конкуренції як дієвого механізму стимулювання трансфор-мації економічної і сполученої з нею сфер загалом та ринкових відносин зокрема, що має позитивно вплинути на розвиток інформаційного суспільства. Прагматично-ліберальний тип взаємодії, орієнтований на диктат вигоди та/або сильнішого (нахабнішого, підступнішого абощо).

Разом з тим, західноєвропейський тип становлення і розвитку інформаційного суспільства поєднує у собі досвід та стратегії розвитку чи не найрозвиненіших країн світу з досить тяглими традиціями. Йдеться, звичайно, про Велику Британію і її провідних союзників по Співдружності Націй (англ. Commonwealth of Nations), тобто Канаду, Австралію, Нову Зеландію, а також США, а з іншого боку, ФРН, Францію інші країни Старої Європи. При цьому загаданий тип представлений відповідно двома моделями: ***американо-англійською*** та ***європейською*** (англосаксонською та німецько-континентальною).

До *ключових характеристик* ***американо-англійської (англосаксонської) моделі*** відносяться тяжіння до поміркованого лібералізму, тобто надання переваги приватному сектору у порівнянні з державним щодо організації суспільного життя і розвитку. Зрештою саме США наразі є беззаперечним «законодавцем мод» і лідером у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, а отже справляє колосальний вплив на глобальні процеси у контексті світової політики та світової економіки. Саме США першими почали втілювати у життя ідею створення інформаційних супермагістралей з метою (офіційною) сприяти зростанню економічного розвитку суспільства та оптимізації комунікативних контактів, а також (неофіційною метою) створення додаткових сприятливих обставин та умов інформаційного диктату іншим суб'єктам міжнародних відносин, з іншого боку, збору різноманітної інформації – від публічної до секретної. Відтак, починаючи з 1993 року покроково США реалізують, так звану, президентську стратегію щодо інформатизації власного суспільства та світової спільноти загалом. Максимально схожа модель розбудови інформаційного суспільства також притаманна Великій Британії та іншим країнам Співдружності Націй.

Загалом, американо-англійська модель орієнтована насамперед на інтенсивний розвиток електронних комунікацій, оскільки тяжіє до максимального розвитку мережі різноманітних зв'язків, у т.ч. зворотних у сфері соціально-політичного, економічного, зрештою культурно-масового життя. Інформатизація суспільства, притаманна американо-англійському типу, також передбачає максимально активне поширення низки універсальних послуг у суспільстві. Вирішення даного завдання відбувається внаслідок реалізації стратегії, що передбачає комбінування виваженої цінової політики, поліпшення якості інформаційних послуг та стимулювання суспільного/індивідуального попиту на інформаційні технології і послуги. До того американо-англійська модель інформаційного суспільства передбачає орієнтацію чинного законодавства на стимулювання розвитку перспективних галузей економіки, пов'язаних з інформаційною сферою.

Разом з тим, у культурній сфері відмічається помітна відмінність підходів з одного боку США, Канади, Австралії, а з іншого – Великої Британії щодо реалізації стратегії інформаційного розвитку. Британія як колишня метрополія, що характеризується досить вираженою етнічною монолітністю, тяжіє до стимулювання, умовно кажучи, етнокультурного патріотизму – орієнтації на самобутність етносу (нації), цінність індивідуальної унікальності, збереження культурної етнічної спадщини і, як наслідок, створення сприятливих умов для

реалізації природних прав національних меншин на культурно-духовну самореалізацію. Водночас колишні колонії, ставши мультиетнічними соціально-політичними утвореннями, зокрема США, Канада, Австралія чи не за найвищу соціально-культурну цінність вважають приватний добробут члена спільноти. Відтак, національні інститути згаданих держав стимулюють орієнтацію інформаційної сфери радше на задоволення побутових та споживчих потреб і інтересів населення. Відтак на теренах згаданих суспільств найпотужнішого поштовху для розвитку отримав сектор аудіовізуальної промисловості та ринок відео послуг з розважальним контентом практично на усі смаки представників спільноти.

Що ж до особливостей ***європейської моделі інформаційного суспільства***, то вона перебуває, так би мовити, під знаком «об'єднаної Європи» та обумовлюється принципами, закладеними в основу стратегії європейської інтеграції. А усяка інтеграція неодмінно тяжіє до згладжування протирічь, пошуку балансу преференцій, у даному випадку між політичними та/або регулятивними інститутами та приватною ініціативою, між соціальною справедливістю та приватними інтересами; між нормами і правилами з одного боку, та стихією бажань на рівні спільноти, представленої як стихія ринку. При цьому в процесі модернізації та розвитку інформаційного (інтелектуального) сектору національної і водночас спільної загальноєвропейської економіки до уваги береться факт відмінності між економічними потенціалами, політичними устроями, соціально-гуманітарними ситуаціями, що характеризують країни Старої Європи.

Загалом основи підходу об'єднаної Європи до розбудови інформаційного суспільства та ролі держави у процесі переходу до або ж розбудови інформаційного суспільства залежно від рівня розвитку тієї чи іншої держави у симбіозі із суспільством висвітлено у Резолюції Європейського Союзу «Біла Книга. Зростання, конкурентоспроможність, зайнятість: виклики та стратегії XXI століття» (Growth, Competitiveness, Employment – The Challenges and Ways Forward into The 21st Century – White Paper; corporate author(s): European Commission, 1993). У ній зокрема наголошується на важливості інституціонального контролю за функціонуванням інформаційного сектора економіки зокрема та процесами в інформаційному просторі загалом, а з іншого боку, зосередженні на активному залученні приватного сектору до розбудови інформаційного сектору та простору, зважаючи на його певні переваги у порівнянні з державним чи корпоративним секторами. Доповнюють згадану вище Резолюцію Директиві ЄС «Зелена Книга. Життя і працевлаштування в інформаційному суспільстві» (Green Paper – Living and Working in The Information Society: People First; corporate author(s): European Commission, 1996) та Рекомендації «Інформаційна магістраль для глобального суспільства».

Відтак, спільне політичне бачення, притаманне країнам ЄС, передбачає збереження за державою як репрезентантом суспільства і гарантом законності ключової ролі щодо регулювання інформаційного сектору економіки та розширення спектру інформаційних послуг в усіх сферах життєдіяльності суспільства та громадян. Тому у різних країнах Старої Європи різними темпами

відбувається передача у приватну власність інформаційних центрів і мереж, лібералізація відносин у сфері комунікацій абощо. Щодо лібералізації, то прослідковуються досить відмінні підходи: Франція тримається централізованого розвитку інфраструктури; ФРН, Італія, Іспанія та інші країни схиляються до часткового державного регулювання інформаційних відносин та функціонування інформаційного сектору економіки; Швеція, Данія, Фінляндія, безумовно Велика Британія тримаються повної лібералізації відносин у сфері комунікацій та інформаційному просторі. При цьому кожна з економічно потужних країн тяжіє до набуття і підтримання лідерства як на регіональному рівні, так і у глобальному інформаційному просторі.

Проте на сьогоднішній день європейський інформаційний простір та ринок відповідно зазнають досить відчутного, можна сказати, у чомусь навіть явно агресивного впливу, а отже і тиску американської інформаційної індустрії. Останнє змушує національні уряди вдаватися до низки превентивних заходів, наприклад. запроваджуючи квоти щодо поширення інформаційного продукту у національному чи регіональному інформаційному просторі, виробленому зарубіжними корпораціями, а також у взаємодії з потужними національними виробниками інформаційного продукту та послуг і дотичними до них організаціями вчинення нейтралізуючих заходів шляхом, наприклад, вироблення якіснішого та/або сприймабельнішого продукту або налагодження альтернативних комунікативних взаємодій тощо.

Попри надпотужну експансію авраамічної[205] парадигми[206] практично по усій Землі, не зважаючи ані на території, ані на культури, а з іншого боку, ані

---

[205] Авраамічні релігії, або авраамічні віровчення – світоглядні парадигми, до яких зараховують юдаїзм, християнство та іслам в усіх їх формах і проявах, що за аксіоматичну, тобто «сліпо» прийняту за істину, основу мають віровчення Авраама – (івр. אַבְרָהָם, Авраам, дав.-гр. Ἀβραάμ, лат. Abraham, араб. ابراهيم, Ібрагім нар. 1813 р. до н.е.) – біблійного персонажа, родоначальника багатьох народів (Бут. 17:1). Життя Авраама описане в книзі Буття (11:26-25:10). Відповідно до семітських легенд спочатку легендарному праотцю семітів було дане ім'я Аврамом, тобто «великий батько», але згодом від свого (родового або малого іудейського) бога, тобто Ієгови він нібито отримав нове ім'я Авраам, тобто «батько багатьох». Перейменування нібито супроводжувалося обіцянкою, що нащадків Авраама буде стільки як зір на небі і як піску на березі моря. Між тим, авраамічні парадигми отримали ще альтернативні визначення як парадигми «об'явлення», оскільки прийнято вважати, що складові аврамічних учень засновано на «Об'явленні», тобто сходженні бога до обраних і таким чином саморозкритті перед людьми та проголошенні ним через посередників своєї волі масам. Первинним, зафіксованим за посередництва писаного тексту джерелом авраамічних парадигм, вважається Тора або, так зване, П'ятикнижжя Мойсеєве. Щоправда автором п'ятої книги «Повторення закону» вважається цар Йосія. Зрештою Тору визнають прихильники усіх аврамічних парадигм, не зважаючи на те, що вдаються до явно відмінних тлумачень. При цьому, Старий Заповіт іудо-християнської парадигми фактично практично цілком відповідає іудейському ТаНаХу, тоді як, Коран і хадиси містять чимало схожих тверджень, суджень та коментарів. До того ж, прийнять сліпо стверджувати, що десять заповідей Мойсея є спільними заповідями для юдаїзму, іудо-християнства та ісламу. Щоправда, як не дивно, першу – «Хай не буде тобі інших богів переді Мною!», частково другу – «Не роби собі різьби і всякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді під землею. Не вклоняйся їм і не служи їм, бо Я Господь, Бог твій, Бог заздрісний, що карає за провину батьків на синах…» і явно четверту – «Пам'ятай день суботній *[саме суботній – шаббат (івр. שַׁבָּת , їдиш שבת), а не недільний чи п'ятничний відповідно]*, щоб святити його! Шість днів працюй і роби всю працю свою, а день сьомий субота для Господа, Бога твого» заповідь іудо-християни та мусульмани не тільки нехтують, а й явно діють усупереч їм. До авраамічної парадигми слід зарахувати також сучасну науку загалом, що також будується на «сліпо» прийнятих на віру аксіоматичних твердженнях (кимось чи чимось, очевидно, цілеспрямовано спродукованих), покладених в основу теоретичних викладок будь-якої сфери наукового дослідження.

[206] Парадигма (грец. παράδειγμα – «приклад», «взірець») –теоретико-методологічна модель чого б то було, на разі світу. По-суті, парадигмою є сукупність певним чином ув'язаних поміж собою уявлень, припущень та понять, що становлять собою завершену «картину» реальності чи її фрагменту залежно від особливостей

на прокламацію демократії, котра нічого спільного не має з полісним[207] досвідом, окрім украденого терміну, абощо, все ж іншим етносам, особливо тим, що своє коріння віднаходять в інших, аніж європейська раса, до якої так вперто зараховують і семітську групу, як інтегровану частину, вдалося зберегти свою ідентичність від тотального «роз'їдання» зсередини та/або, обумовленого зовнішнім тиском, нівелювання і виродження. Тому азійський стиль життєдіяльності, представлений насамперед етносами (націями) жовтої раси, явно різниться у порівнянні з, так званим, західноєвропейським, а, по-суті, іудо-ісламо-християнським або авраамічним стилем. Відтак, на цій основі чітко виділяється азійський тип інформаційного суспільства, що базується на далекосхідних світоглядних парадигмах, зокрема, індуїзмі, даосизмі, конфуціанстві, ламаїзмі, бон(нізмі) і т.п., зрештою – буддизмі як унікальному зразкові людиноцентрованої парадигми на відміну від решти бого-, духо- чи енергоцентрованих парадигм.

Природно, що в основі азійського типу розбудови (інформаційного) суспільства покладено притаманні етносам жовтої раси ієрархії цінностей, а також традиції – зокрема, відданість корпорації, домінанта групи над індивідом, непохитність авторитету (старшого перед молодшими, чоловіка перед жінкою, учителя перед учнями, управителя перед підлеглими тощо), специфіка виховання та освіти, особлива роль сім'ї у бутті людини. Не останню роль у формуванні специфіки азійського регіону і типу (інформаційного) суспільства відіграють також налагоджені соціально-економічні відносини, як у середині націй (держав), так і міжнаціональні та регіональні.

Звичайно, азійський стиль існування та, відповідно, тип спільноти не є однорідним, тим більше монолітним. Зокрема, прийнято розрізняти найвиразніші стилі та типи, такі як японський, молодоазійський, китайський, індійський.

Очевидно, Японію можна вважати, окрім того, що лідером світового масштабу, так ще й таким собі піонером у багатьох галузях економіки, зокрема у сферах електроніки, комунікаційних та інформаційних технологій, тим паче, якщо мова йде про Тихоокеансько-азійський простір. Це одна з найрозвиненіших країн сучасного світу, надто у технічному та інформаційному плані. З іншого боку, Японія зберегла відданість власним традиціям та культурі, залишаючись чи не найпослідовнішим осередком, умовно кажучи, соціально-духовного консерватизму у світі. Попри технічний прогрес, країна

ситуації, у якій віднаходить себе спільнота/людина. Популярно особливості кожної конкретної ситуації прийнято передавати за допомогою відсилання до конкретного періоду розвитку техніки, відносин, системи цінностей або, того, що прийнято називати наукою, культурою, цивілізацією абощо.

[207] Поліс (фінік. גו, грец. πόλις, лат. civitas) – специфічна форма соціально-економічної та політичної організації спільноти, що досить суттєво – явно відмінна від зв'язки суспільство-держава, типова для Стародавніх Греції, Риму та фінікійських колоній; самостійна одиниця розселення з управлінням в центрі цього поселення. Історичні дописи свідчать, що феномен полісу виник у VIII-VII ст. до н.е. При цьому феномен полісу мав мало що спільного з містом у сучасному його розумінні, тому поліс аж ніяк не може бути містом-державою, як про те говорять «попсові» підручники, адже, окрім іншого, термін «місто» має набагато пізніше походження, аніж виник поліс, що представляв собою інтегровану сукупність «хуторів» – земельних наділів – ойкос (грец. oikos), межі яких, між іншим були непорушними. При цьому традиція вимагала: один ойкос (клер, себто «жереб») – одна сім'я, до складу якої входили домовласник, домочадці і «мовчазні» засоби виробництва, себто раби. Метрополією ж визнавалася «самостійна одиниця розселення з управлінням в центрі цього поселення», яке має свої колонії.

сонця, що сходить, точніше японське суспільство тримається традиції корпоративного управління практично у всіх сферах життєдіяльності, природно, намагаючись м'яко підкорегувати згадану систему управління під вимоги поточного часу. Сама ж система управління зводиться на трьох основоположних принципах взаємодії між складовими соціально-управлінської ієрархії: wa (гармонія), giri (відповідальність), on (вдячність). Дотримання згаданих принципів дозволяють підтримувати непорушною угоду щодо ефективної взаємодії різних рівнів управління у державі, оскільки зводиться на чіткому розумінні статусу і покликання кожної із соціальних страт спільноти щодо досягнення спільної мети.

Відтак японське суспільство можна вважати зразковим, точніше еталонним у плані його інформатизації, оскільки як і самі японці так і світова спільнота сходиться на тому, що Японії притаманне «просунуте інформаційне суспільство», яке самі японці ідентифікують як «*кодо дзьохока сякай*». Вважається, що вперше згадане поняття у контексті роздумів над сучасністю японців публічно було вжито у 1961 році під час діалогу японського архітектора та одного із засновників руху метаболітів Кісьо Курави (яп. 黒川紀章) і антрополога, професора Кіотського університету Тадао Умесао (яп. 梅棹忠夫, англ. Umesao Tadao). Однак знаковою фігурою щодо висвітлення особливостей інформаційного суспільства загалом та ***японської моделі*** його становлення зокрема вважається японський футуролог та соціолог Йонедзі Масуда (яп. 増田米二). Будучи провідним автором концепції інформаційного суспільства, він на широкий загал у 1972 році оприлюднив «План для інформаційного суспільства – національна ціль до 2000 року», а у 1980 році – розширену та поглиблену версію плану у вигляді книги «Інформаційне суспільство як індустріальне суспільство».

Відповідно до згаданого плану пропонувалися такі стратегічні цілі:

- формування численної мережі взаємопов'язаних телекомунікаційних систем, що перебувають у цілковитій сумісності;
- поступове насичення суспільства новітніми засобами інформаційного обміну та доступу з комбінованими можливостями, до того ж з якнайпростішими умовами користування;
- покращення оперативних можливостей програмного забезпечення, розширення спектру та поліпшення якості інформаційних послуг;
- масштабна підготовка висококваліфікованих кадрів, які б ефективно забезпечували та супроводжували роботу інформаційних систем, водночас підвищували інформаційну грамотність представників спільноти;
- формування інформаційно-компетентної цілісної спільноти – нації. Останній пункт на сьогоднішній день виявився з області бажаного допустимого, однак не реалізабельного з огляду на ситуацію людини.

Якщо ж говорити узагальнено, то базовою ознакою японської моделі інформаційного суспільства є один із ключових принципів, відповідно до якого це суспільство функціонує: «Техніка має бути легкою у використанні та максимально адаптованою до потреб людей». Тому *символом японської моделі*,

а зрештою модерного інформаційного суспільства можна вважати *простий у роботі інтерфейс*.

Природно, що японська модель (розбудови) інформаційного суспільства мала і продовжує справляти суттєвий вплив як на підходи до формування та розвитку, так і сам розвиток інформаційного суспільства у інших країнах, а надто у країнах Південно-східної Азії, тобто сусідніх і, що не мало важливо, зі схожими менталітетами та світоглядними матрицями, притаманними корінним народам цих країн. До того ж згадані країни активно використовували приватні і державні японські фінансові та інші вливання капіталів як безпосередньо у національну інформаційну сферу, так і у інтегровані з нею сфери та економіку загалом. Зрештою, «успіх цих країн *[Японії та країн Південно-східної Азії]* базується, зокрема, на втручанні держави щодо прийняття рішень в області крупних фінансових вливань приватного капіталу, на її активній участі у формуванні матеріальної, соціальної та інформаційної інфраструктури» (Чернов, 2002, с. 46-47).

Відтак, на сучасному етапі потужним світовим лідером у сфері інформаційних технологій є Південна Корея, між іншим, не в останню чергу завдяки успішній реалізації плану по розвитку інформаційних технологій, розрахованого Міністерством науки і техніки у 1987 році на наступні 15 років. Відповідно до плану пріоритетними напрямками було визначено, по-перше, стимулювання національної науково-дослідницької активності та впроваджень у сфері мікроелектроніки, інформатики і автоматизації виробництва, по-друге, активне сприяння розвитку приватної комп'ютеризації та надання кожному індивідуальному житлу доступу до швидкісної мережі Інтернет. На реалізацію згаданої програми уряд Південної Кореї передбачав понад 11 млрд. дол. США. Відтак, кілька останніх років Південна Корея посідає лідируючі позиції у світі щодо рівня розвитку індустрії високих технологій, а також темпу зростання згаданої індустрії.

Загалом Південна Корея поряд з Тайванем, Сінгапуром та Гонконгом – так звані, «чотири азійських тигри» (англ. Four Asian Tigers) або «Східноазійські тигри» (англ. East Asian Tigers), або «Чотири азійських малих дракони» (англ. Asia's Four Little Dragons, кит. 亞洲四小龍), до яких по мірі можливого тяжіють сучасні Таїланд, Малайзія та В'єтнам, складають когорту країн, які представляють собою епіцентр індустріального і, разом з тим, інформаційного розвитку в Азійсько-тихоокеанському регіоні щонайменше. При цьому кожна зі згаданих країн адаптувала під свої потреби та національні особливості японську модель інформаційного суспільства. В основу ж покладено принцип співробітництва держави та приватного бізнесу заради досягнення і підтримання сталого макроекономічного та політичного середовища. Відповідно, уряди згаданих країн активно впливають на ринкові процеси, таким чином порушуючи нібито фундаментальний закон ринкових відносин, що заперечує будь-яке втручання держави. Зокрема, державними органами приймаються рішення щодо суттєвих інвестицій приватних капіталів у інформаційне виробництво та сферу загалом, таким чином планово стимулюючи той чи інший напрям розбудови інформаційної, соціальної та

інших інфраструктур суспільства. При цьому, форми і методи здійснення державного або інституціонального контролю дещо різняться від країни до країни, однак спільним залишається бачення взаємодії держава-ринок: така взаємодія є не ринковою, а соціально-політичною, тобто орієнтованою на громадянина, а не на власника капіталу надто крупного, який, між іншим, може бути далеко не виробником, а радше за все соціальним паразитом, себто олігархом абощо. Притаманну азійським тиграм ***модель*** (розбудови) ***інформаційного суспільства*** прийнято називати ***молодоазійською***.

В контексті азійської парадигми з певним припущенням можна говорити про ***китайську модель інформаційного суспільства***, оскільки воно ще не сформовано остаточно в межах держави. І все ж, зважаючи на досить активне зростання китайської економіки по більшості напрямків, у т.ч. нарощування потужності інформаційних потужностей, китайське інформаційне суспільство і його модель становлення може бути представлене як про дещо своєрідне, відштовхуючись від декількох підстав. По-перше, Китай (офіційно – Китайська Народна Республіка, скорочено – КНР; кит. трад. **中華人民共和國**, упр. **中**华人民共和国, пиньїнь: Zhōnghuá Rénmín Gònghéguó, палл.: Чжунхуа Женьмінь Гунхего) є досить своєрідним державним утворенням, що комбінує принципи колективізму (соціалістичний лад) і соціального атомізму (ринкові відносини, притаманні капіталістичному ладу) у своїй основі. По-друге, націєтворчий етнос хань (кит. трад. **漢族**, упр. 汉族, пиньїнь: hànzú, палл.: ханьцзу, кит. трад. **漢人**, упр. 汉人, або, як прийнято у слов'янському контексті – китайці) вважається носієм витоків культурних та духовних набутків азійських етносів, по-суті, жовтої раси. При цьому хань найчисельніший етнос у світі, що складає приблизно 19 % усього світового населення. По-третє, соціальна структура китайського суспільства така, що передбачає наявність великої кількості китайців (надто дітей), які не мають офіційної реєстрації, тобто перебувають у стані соціальної «невидимості» – їх не існує для офіційних державних інститутів. А отже офіційно засвідчена чисельність населення КНР 1 404 328 611 чоловік з них 1 207 542 000 – ханьці станом на 2019 рік є далекою від реальної чисельності. Останнє суттєво впливає на величину похибки у статистичних даних, у т.ч. і щодо інформатизації населення «Піднебесної». По-четверте, КНР у своєму складі має досить унікальні автономії, такі як, наприклад, Тибет (Тибетський автономний район (тиб. བོད་རང་སྐྱོང་ལྗོངས་; Bod-rang-skyong-ljongs; Бё ранг кьёнг джонг кит. упр. **西藏自治区**, пиньїнь: Xīzàng Zìzhìqū; ТАР), а також Сіньцзян-Уйгурський автономний район (СУАР), (уйг. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى, Шинжаң Уйғур аптоном, кит. упр. **新**疆维吾尔自治区, пиньїнь: Xīnjiāng Wéiwú'ěr Zìzhìqū), який населяють здебільшого прихильники ісламу – уйгури, киргизи, татари, даури і т.д.; Внутрішня Монголія (монг. Өвөр Монгол, ᠥᠪᠥᠷ ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ; кит. упр. **内蒙古自治区**, пиньїнь: Nèiménggǔ zìzhìqū, палл.: Нэймэнгу цзычжицюй), заселена здебільшого етносом хань та монголами, а з іншого боку – Спеціальний

адміністративний район Гонконг (ієр. трад. 香港特別行政區, упр. 香港特别行政区, англ. Hong Kong Special Administrative Region, кант. Хёнкон такпит ханчинкхёй, пут. Сянган тэбе синчжэнцюй?) або скорочено Гонконг (иер. 香港, англ. Hong Kong, кант. Hoeng gong, пут. Сянган) чи Сянган – один із провідних фінансових центрів Азійсько-тихоокеанського регіону та світу загалом; а також Макао (Аоминь, кант. трад. 澳門, упр. 澳门, ютпхін: Ou mun, йель: Oumun, кант.-рус.: Оумунь, пиньїнь: Aomen, палл.: Аомень, порт. Região Administrativa Especial de Macau) – спеціальний адміністративний район Китайської Народної Республіки, колишня португальська колонія.

Тож, коли мова заходить про китайську модель інформаційного суспільства, то, очевидно, йдеться про офіційну політику Комуністичної партії та уряду КНР і, відповідно, офіційні звіти, а також сухі упосереднені статистичні дані, які відображають загальну картину, приховуючи за нею разючі відмінності, притаманні різним регіонам КНР. Зокрема, у той час як розвинені промислові райони та міста Китаю, особливо фінансовий центр Гонконг та розважально-рекреаційний центр Макао переживають бум інформатизації, сільські місцевості, особливо в гірських чи пустельно-степових районах залишаються, так би мовити, осторонь не те що інформатизації, а й цивілізації загалом.

Очевидно, переломним саме у плані розвитку інформаційної сфери на теренах КНР слід вважати 2001 рік, коли було прийнято “Програму десятого п’ятирічного плану національної економіки і соціального розвитку КНР” на засіданні Зборів народних представників. Зокрема, Програмою передбачалося: по-перше, поступова відмова державних інститутів від директивного втручанні у функціонування телекомунікаційних організацій та підприємств; по-друге, сприяння нарощуванню здорової конкуренції у телекомунікаційному секторі шляхом, з одного боку, демонополізації сектору, а з іншого – стимулювання активного вливання приватного капіталу у телекомунікаційний ринок; по-третє, утвердження сприятливої ринкової атмосфери в телекомунікаційному секторі економіки, і водночас у інформаційному просторі; по-четверте, активне залучення іноземних інвесторів, надто тих, що сприятимуть просуванню новітніх технологій на теренах КНР. При цьому державні інститути залишили за собою винятково право регулювати змістовне наповнення інформаційної сфери – будь-яка публічна інформація, не говорячи уже про інші різновиди інформації підлягають регламентації та цензу.

Зокрема контроль за національним сегментом Інтернету та телекомуні-каційною сферо Китаю здійснюється таким чином. На Міністерство громадської безпеки покладено відповідальність за безпеку комп’ютерних мереж, технічну безпеку і безпеку інформаційного змісту. Передбачено, що будь-які національні мережі, що підключаються до Інтернет, зобов’язані підключатися винятково через мережі, строго визначені урядом. До того ж, регулювання особливостей надання інформаційних послуг у мережі відбувається за допомогою низки спеціальних законів. Таким чином досягається

практично тотальний контроль над змістом інформації, до якої має доступ населення Китаю. Зокрема, лише усталені та визнані державою ЗМІ, яким присвоєний відповідний ранг мають дозвіл на створення сайтів та надання інформаційних послуг. Що ж до інших, як правило, комерційних організацій, то вони, аби мати можливість надавати інформаційні послуги, зобов'язані купувати інформацію у, так би мовити, традиційних ЗМІ, попередньо підписавши із ними контракт. Відтак, ні про яку свободу слова і думки практично не йдеться, хоча свобода підприємництва має місце, хай би і дещо обмеженому чи спотвореному вигляді. Останнє, очевидно, і слід вважати чи не найхарактернішою рисою китайської моделі інформаційного суспільства: можливість обирати спосіб донесення/отримання бажаної/потрібної інформації за відсутності вибору змісту інформації або публічної суб'єктивної інтерпретації наявної інформації. А це може означати, що *Китай орієнтований на формування особи шляхом забезпечення необхідних для того, у т.ч. інформаційних ресурсів, однак системно стримує «поголовне» становлення особистості (індивідуальності) – суб'єкта, орієнтованого на добровільно прийняту та модифіковану під власні особливості систему цінностей, ідеалів і орієнтирів*. Цілком ймовірно, інакше не вдалося б утримувати цілісною і конкурентноспроможною величезну за чисельністю і територією, по-суті, Китайську імперію.

До речі, у досить схожій ситуації перебуває російський інформаційний простір та інформаційна сфера відповідно. Явну відмінність у порівнянні з Китайською імперією становить хіба що факт економічної та науково-технологічної відсталості Російської імперії. Відтак можна говорити про своєрідну ***російську модель інформаційного суспільства***, яка радше тяжіє до азійського типу, аніж до європейського. До того ж, згадана модель може виявитися інноваційною з огляду на те, що Російська Федерація як ніяка інша країна відверто втягнута в *інформаційну війну* і не стільки є її жертвою, скільки ініціатором та активним поширювачем, не в останню чергу у форматі гібридної війни, яку вона відкрито веде на території України, Молдови, пострадянських країн, особливо Кавказького регіону, а також Сирії, Венесуели, інших країнах в орбіті поглиблених військово-політичних інтересів.

По-суті, російська модель інформаційного суспільства має явні ознаки мілітаризму. Мілітаризм, своєю чергою жодним чином не терпить плюралізму, вільнодумства, поваги до людського, себто вищих проявів і якостей людини, наприклад, доброти, відчуття краси і міри абощо, а з іншого боку, знову ж таки особистості та індивідуальності. Мілітаризм також не визнає законності, окрім, так званих, законів військового часу. Останні передбачають диктатуру, а не зважену та злагоджену роботу державних інститутів, установ і громадських організацій як безпосередніх репрезентантів суспільства. Диктатура своєю чергою передбачає засилля ідеї[208], репрезентантом якої в очах мас обов'язково

[208] «…Справжня війна на світових полях, а до того в умах мас, ведеться поміж дечим, що у контексті платонової філософії можна було б умовно назвати «Ідея», а у контексті, так званих, окультних наук – «Егрегор» (д.гр. ἐγρήγορος – той, що перебуває у стані бадьорості) – «ментальний конденсат», що породжується думками та емоціями групи (спільноти) людей та набуває самостійного буття» (Калуга, 2018, с. 98).

має бути «народний герой», себто з технічної точки зору – диктатор – такий собі вождь. Починаючи з 2000 року Росія вкотре набула явного вождя. Його ознакам цілком відповідає В.В. Путін. Він же чітко і однозначно синхронно з кліром РПЦ – таким собі самопризначеним «блюстителем» (охоронцем) «духовних скреп»[209], артикулює ідею «Руського міра»[210], що глибоко укорінилася у феномені (ідеології) «рашизму»[211].

Загалом для світу є не новиною відмінність офіційно оприлюднюваної інформації та, так званої, інформації для внутрішнього або обмеженого користування. Різниця поміж ними досить очевидна – інформація для широкого користування завжди підлягає технологічній обробці. Звісно, це може бути різного роду обробка, яку собі можуть з огляду на тиск громадськості, продуценти або ретранслятори інформації: від емоційного забарвлювання до радикального спотворення фактів; від цілеспрямовано формування

[209] Духовні скрепи – поняття, активно залучене у масовий дискурс, як прийнято вважати, В.В. Путіним під час його звернення до Федеральних зборів Росії 12 грудня 2012 року за для фіксації уваги на цінностях, котрі, по-перше, нібито вирізняють і тим самим протиставляють морально орієнтованого духовно цілісного росіянина серед спокушених (меркантильними) вигодами світу цього або гедоністично налаштованих інородців (практично пряма антитеза росіянин (свій) – інородець (чужий)), по-друге, скріпляють російський народ (масу) та Російську державу у єдине ціле. Між тим, чи не найперше словосполучення «духовна скрепа» знайшло свою фіксацію в книзі доктора філософії одеського равина Симеона-Леона Швабахера (нім. Simeon Leon von Schwabacher) «Три призрака. Современный вопрос». Зокрема у книзі йдеться: ...слово: сіе есть кровь моя. Съ этимъ символическимъ словомъ связывалась глубокая вѣра, что пролитая кровь не утрачена, а остановится какъ-бы духовною скрѣпою между вѣрующими, тѣмъ болѣе, что по древне-еврейскому ученію (III кн. Моис., гл. 16, ст. 11) «духъ пребывалъ во крови». Див. Швабахер Симеон-Леон. (1879). Три призрака. Современный вопрос / перевод С.И. Сычевского. – Одесса: типография Л. Нитче. – С. 15. Що ж до Росії та росіян, то чи не найкраще суть духовних скреп передає Микола Бердяєв: «Цар був духовною скрепою російського народу, він органічно увійшов у регійне виховання народу. Без царя немислимий народ ніякої держави, ніякого закону, ніякого порядку, ніякого підконення спільному та загальному». Див. Бердяев Н.А. (2008). Философия неравенства. Письма к недругам по социальной философии. – М.: Директ-Медиа. – 256 с. Себто саме поняття духовних скреп вихоплене з радше іудохристиянської парадигми та насаджене на російську, себто азійсько-православну парадигму. Функціональне навантаження згаданого поняття, очевидно, полягає у тому, аби зовнішні стосовно особи, м'яко кажучи, згуртовуючі у масу (руський народ) начала, видати за внутрішні основи тяжіння до цілісності, якою нібито є духовний російський народ.

[210] «Руський мір» – поняття, що не має чіткого юридичного або філософського визначення. Це дозволяє наповнювати згадане поняття різними змістами, починаючи з того це форма «російської ідеї» та/або інтегративний проект, діаспоральна стратегія, продукт і інструмент соціально-політичної технології, різновид ідеології, цивілізаційний центр. Зрештою виокремлюються три провідних підходи до змістовного наповнення згаданого поняття – культурно-цивілізаційний, геополітичний та релігійний. На думку ж провідного ідеолога або й започатковувача ідеї «руського міра» П.Г. Щедровицкого, ідея «руського міра» сформувалася «у XX столітті під дією тектонічних історичних зсувів, світових війн і революцій на планеті» і наразі є мережевою структурою чисельних та малих спільнот, котрі мислять і спілкуються російською мовою, себто за посередника підтримують і відтворюють російську мову та тим світоглядної парадигми. Див. Щедровицкий П. Г. Русский мир. Возможные цели самоопределения // Независимая газета. – 14 февраля 2000. З початку 2000 років концепція «Русского мира» була задіяна російською владою як зовнішньополітична доктрина, себто як інструмент гуманітарного втручання у внутрішні справи держав-сусідів, зокрема України та засіб впливу на громадську думку згаданих країн. Див. Петухов В. В., Бараш Р. Э. Русские и «Русский мир»: исторический контекст и современное прочтение // Полис. Политические исследования. – М., 2014. – № 6. – С. 83-101. Тому за межами Російської Федерації згадана концепція асоціюється із зовнішньополітичними діями держави. Див. O'Loughlin J., Toalb G., Kolosov V. Who identifies with the «Russian World»? Geopolitical attitudes in southeastern Ukraine, Crimea, Abkhazia, South Ossetia, and Transnistria (англ.) // Eurasian Geography and Economics. – Taylor & Francis, 2016. – Vol. 57, no. 6. – P. 745-778.

[211] Рашизм (від англ. «Russia) – новітня, по-суті, ідеологія сучасної Росії як спадкоємниці імперської історії та радянського тоталітаризму, котра базується на православному месіанстві росіян, зведеному до формули «Москва – третій Рим, четвертому не бувати», та ідеї «старшості братнього народу» як такого собі «хранителя» словянства. Ідеологія рашизму вивищує російську культуру, а російське православ'я висвітлює як еталон чистоти християнства та моральності духу.

послідовності висвітлення фактів до замовчування або вигадування «відомостей». Для російського інформаційного простору у даному контексті притаманний тотальний контроль та маніпуляція інформаційним контентом, який продукують національні «виробники» для масового споживання. При цьому у блокуванні інших джерел надходження, по-суті, інформації із альтернативним змістом особливої потреби немає. Підстава досить проста. По-перше, левова частка населення не володіє жодною з інших мов, окрім російської. До того ж серед останніх величезна частка тих, чия культура володіння мовою дуже низька і вони, по-суті, не звичні до читання чого б то було, що складніше за прості словосполучення і речення примітивного характеру. По-друге, перебуваючи у перманентному стані ідеологічного навіювання, у переважної більшості населення виробляється стійка «алергічна» реакція на будь-яку альтернативну інформацію. Тому особливістю російської моделі розвитку інформаційного суспільства, оскільки воно наразі не склалося, є по-перше, велика відмінність у розвитку інформаційного середовища та потужностей між крупними фінансово-промисловими центрами, котрими, по-суті, є великі міста, та периферією. По-друге, агресивне поширення строго змодельованого інформаційного контенту як для внутрішнього споживача, так і для світової спільноти.

Рупором російського інформаційного контенту у світі є насамперед російський міжнародний багатомовний інформаційний канал RT тобто Russia Today, створений у 2005 році на базі агентства «РИА Новости». Цей медіамонстр світового масштабу цілодобово доступний понад 700 мільйонам глядачів у всьому світі. До його складу входять 4 цілодобово діючих інформаційних каналі, котрі транслюються більше аніж на 100 країн світу англійською, арабською, іспанською та французькою мовами з Москви. Також до його складу входять RT America і RT UK, котрі виходять в ефір із студій, що знаходяться безпосередньо у Вашингтоні та Лондоні відповідно, документального каналу RTД та новинного відеоагентства Ruptly, яке пропонує ексклюзивні інформаційні матеріали іншим телеканалам та інформаційним агентствам. При цьому провідним каналом, трансляція якого відбувається англійською мовою, є RT International. Це перший цілодобовий телеканал з усієї згаданої медіагрупи.

На сьогоднішній день Russia Today постійно піддається критиці західними політиками та ЗМІ за висвітлення упередженої інформації щодо подій у світі тощо. Тоді як, відповідно репрезентативних матеріалів, розміщених на офіційному сайті RT, телеканал нібито пропонує світовій спільноті альтернативний погляд на поточні події, зокрема, висвітлюючи сюжети, що не знайшли свого відображення в новинах абощо, котрі пропонують західні та інші світові ЗМІ, разом з тим знайомлять світову аудиторію, особливо своїх прихильників з, так би мовити, російською точкою зору щодо різноманітних подій у світі. Про подібні, так би мовити, офіційні наміри і завдання RT свідчить заява головного редактора каналу Маргарити Сімон'ян: «Це буде погляд на світ із Росії. Ми не бажаємо змінювати професійний формат, налагоджений такими каналами, як BBC, CNN, Euronews. Ми хочемо

відобразити думку Росії про світ, і, щоб саму Росію краще було видно», додаючи, що зарубіжні ЗМІ не завжди адекватно відображають події в Росії і навколо неї.

Індійську модель визначають як комбінований варіант, що за масштабами і ефективністю трансформацій наближається до американської моделі, а за прогресивністю впровадження – до азійської. Акцент зроблено на ресурсах народонаселення, науково-технічному потенціалі (третьому у світі після США та Японії), чинному законодавстві, державному контролі у сфері виробництва інформаційних послуг (крім ринку місцевих послуг, де допускається 49% іноземних капіталовкладень). Специфіка ідеології інформаційного суспільства в Індії – поступова динаміка, опора на національні культурні традиції. Урядова політика визначає головним чинником становлення інформаційного суспільства – вдосконалення системи телекомунікацій, розвиток універсальних послуг на рівні світових стандартів, експорт програмного забезпечення у розвинуті країни світу. Індійська стратегія реформування передбачає інтенсивну інтеграцію азійської країни в глобальне інформаційне співтовариство.

Загалом у країнах, що, відповідно до сучасної класифікації, розвиваються, прийнято розрізняти ознаки двох моделей становлення інформаційного суспільства, притаманні останнім – латиноамериканську і азійську, які, окрім іншого, суттєво відрізняються напрямами і масштабами трансформації. При цьому, стратегія реформування інформаційної сфери згаданих країн передбачає приватизацію (передачу державних підприємств і видів діяльності у повну або часткову приватну власність чи контроль, що правда, як правило, без визначення підданства «підприємців» та інших їх характеристик хоча б з огляду на потребу захисту національних інтересів, збереження самобутності культури титульного етносу, захисту інформаційного поля від «патологічних» інформаційних вливань абощо), лібералізацію (розширення конкуренції на ринку товарів і послуг). У даному випадку *азійська модель характеризується пріоритетним розвитком лібералізації, впровадженням конкуренції і відкритості ринків*, а домінантною ознакою *латиноамериканської моделі є тотальна і безапеляційна приватизація інформаційних ресурсів, джерел та комунікацій нібито з метою різкого нарощування якості телекомунікаційних послуг, що нібито мало б неминуче привести до поступового впровадження конкуренції.* Відтак, на перший погляд латиноамереканська вважається значно ефективнішою аніж азійська модель. Хоча це явно упереджені висновки з огляду хоча б на те, які принципи сповідують «приватизатори» і ті, хто за ними стоїть, та якої дійсної мети вони прагнуть досягти.

Між тим, окремі представники наукових кіл висувають ідеї, що активно втілювані у життя стратегії інформаційного суспільства, себто тотальна приватизація і лібералізація інформаційних ресурсів, джерел і потоків нібито сприяє, окрім іншого, проясненню системних причин економічної відсталості окремих країн або й цілих регіонів світу завдяки приєднанню країн, що розвиваються, нібто як рівноправних партнерів у політичному, економічному, правовому та культурному аспектах до міжнародного співтовариства, при цьому дозволяючи зберігати національну самобутність та ідентичність

титульних етносів. І усі ці «новації» подаються широким масам під гаслом того, що глобалізація комунікації безповоротно набула безпрецедентного значення для конструктивного співробітництва націй та держав в усіх аспектах і напрямах міжнародних відносин, водночас глобалізації комунікації відповідає інтересам міжнародного співтовариства, оскільки дозволяє оперативно вирішувати низку глобальних проблеми сучасного людства.

Як наслідок, у переважній більшості «третіх» країн, тобто таких, що не входять до переліку найрозвиненіших країн світу, принаймні країн Західної Європи, має місце реалізація Програми становлення інформаційного суспільства і нібито на її основі впровадження до життя концепції переходу до інформаційної доби, планів участі у трансформації суспільних інститутів, прийнятих (насправді публічно легалізованих вже наявних і попередньо схвалених вузькими колами) міжнародними організаціями ООН/ЮНЕСКО, Світовим банком, Світовою Організацією Торгівлі, Організацією економічного співробітництва і розвитку, Радою Європи, Європейським Союзом, Європейським банком реконструкції і розвитку, ОБСЄ, Центральноєвропейською Ініціативою та іншими міжнародними і регіональними урядовими і неурядовими інституціями за ***активного втручання*** та нібито фінансової підтримки *транснаціональних корпорацій* і підтримки нібито прогресивних урядів та/або політичних лідерів. Між тим, у «тіло» Концепцій складають виписані стратегії інформаційного суспільства, основні положення, умови і пріоритети міжнародної, регіональної і національної інформаційної політики, підвалини політичних, правових, соціально-економічних, культурних і технологічних передумов переходу до інформаційного суспільства, обґрунтовується специфіка і мета глобальних трансформацій.

Зрештою порівняльний аналіз різноманітних моделей і стратегій інформаційного суспільства на регіональному та національному рівнях засвідчує, що процеси інформаційної конвергенції набувають всеохоплюючого характеру, а їхній перебіг процесів відповідає тенденціям розвитку самоорганізованих складних систем. Водночас чітко окреслюються і численні перешкоди, зумовлені різним рівнем розвитку країн, особливостями національного менталітету, законодавчої бази, історичних традицій, але не береться до уваги проблема пошуку ефективних механізмів для подолання цих перешкод, що характеризує одновимірний підхід до розв’язання глобальних міжнародних проблем.

6.3. Синдром інформаційної втоми та критика інформаційного суспільства

На сучасному етапі поняття інформаційне суспільство фактично втратило свою актуальність, принаймні на теренах найрозвинутіших країн світу, у т.ч. на теренах ЄС. Замість згаданого поняття найчастіше використовуються у різноманітних програмах альтернативні поняття, зокрема e-Europe (2000-2009 роки) та Digital Agenda for Europe (2010-2020 роки).

Тому не дивно, що ідея «інформаційного суспільства піддається відчутній критиці. Точкою докладання критики є виявлені експериментально факти того, що частка ВВП країн, яку виробляють галузі, де соціально значиме знання (інформація) є основним капіталом і продуктом виробництва, фактично впродовж низки років залишається незмінною. Така ситуація знайшла своє відображення у понятті «парадокс продуктивності» (англ. productivity paradox) – рівень продуктивності продуцента знижується не зважаючи на розвиток технологій. Серед чи не найперших послідовних критиків помітне місце належить відомому американському громадському діячу і політику, досліднику в галузі інформаційного права, телекомунікацій та цифрової політики, одному з провідних світових експертів з регулювання інтернету, телекомунікаційних мереж та суспільного доступу до цифрової інфраструктури Сюзан Кроуфорд (англ. Susan Crawford). У своїй критиці вона відштовхується від низки фактів, притаманних сучасній ситуації людини та сфері її життєдіяльності, а саме:

- інформаційне суспільство, по-суті, контролюється кількома приватними корпораціями, наприклад, Comcast[212], Verizon[213], що чинять практично визначальний вплив на інфраструктуру, таким чином регулюючи, зокрема доступ до інформації, у т.ч. за посередництва нівелювання так званої свободи ринкових відносин;
- цифрова нерівність стає визначальним чинником соціального упорядкування та стратифікації, оскільки у США зокрема та світі загалом утвердився так званий інтернет-капіталізм, в умовах якого доступ до мережі, а тим більше до якісних джерел інформації виявляється привілеєм, що автоматично порушує права та суттєво обмежує можливості широкого загалу;
- суттєва градація за доступом до інтернету та якісних джерел інформації породжує кризу так званої інформаційної демократії, суть якої полягає в онлайн залученості до процесів суспільної життєдіяльності;
- так звані ринкові механізми регулювання виявляються не ефективними в просторі інформаційного суспільства, оскільки класичний себто капіталістичного ґатунку ринок не врегульовує належним чином проблему доступу до інформації, тому існує нагальна потреба у провадженні державної цифрової політики;
- неоліберальний підхід до оперування цифровими мережами вияляється збитком для розвитку спільноти, оскільки інтернет, ставши неспростовним інструментом і засобом комунікації, має бути прирівняний до інших елементів інфраструктури спільноти та/або країни, таких як дороги чи забезпечення електроенергією;

[212] Comcast Corporation (відома як Comcast; зареєстрована як Comcast Holdings Corporation) – американська телекомунікаційна корпорація, до складу якої входять три ключові підрозділи: Comcast Cable – кабельне телебачення, телефонія, інтернет-провайдер, NBC Universal – телеканали NBC та Telemundo, кіностудія Universal Pictures та Sky – європейська телекомунікаційна компанія). Comcast є найбільшим оператором кабельного телебачення та широкосмугового доступу до інтернету в США, а також найбільшим оператором платного телебачення у світі з 52 млн. абонентів.

[213] Verizon Communications Inc. – американська друга за величиною телекомунікаційна компанія у світі за обсягом прибутку, а її мобільна мережа є найбільшим оператором бездротового зв'язку у Сполучених Штатах, маючи 146,1 мільйона абонентів станом на 30 червня 2025 року зі штаб-квартирою в Нью-Йорку.

- має місце монополізація контролю за даними та каналами їх поширення і доступу до них, що проявляється в ефекті інформаційної асиметрії та утвердженні нової форми владної взаємодії – цифрової влади, яка тягне за собою інфраструктурний контроль.

Зрештою у книзі «Captive Audience», що побачила світ у 2013 році Сюзан Кроуфорд висвітлює процесі і факти, які демонстують, як активність телекомунікаційних корпорацій призводить до руйнації надій, пов'язаних з інформаційним суспільством, у т.ч. з огляду на формування цифрової кастовості. Тоді як на сторінках книги «Fiber», 2019 року видання, має місце опис процесу набуття інформаційним суспільством ознак технологічного колоніалізму, де інформаційно-комунікаційна інфраструктура виявляється чи не найголовнішим засобом впливу та/або інструментом влади. А вже у статтях для Wired, The New York Times, Bloomberg дослідниця і водночас політки вдається до прямої критики технологічних гігантів стосовно встановлення ними домінанти щодо контролю над інформаційними потоками, а також порушення прав споживачів і посилення нерівності. Зрештою С. Кроуфорд репрезентує структурно-критичний напрям критики інформаційного суспільства, зазначаючи, що «Інтернет перетворився з простору вільної комунікації на систему, де доступ визначається прибутком», а також, що «Монополії на цифрову інфраструктуру – це нова форма феодалізму». Відповідно «щоб інформаційне суспільство було демократичним, інтернет має бути публічним сервісом, а не привілеєм».

У 2001-2002 роках критика концепції «інформаційного суспільства» помітно посилюється. Рушійною тому підставою стала, так звана, криза доткомів або ще як її називають «бульбашка доткомів». Йдеться про одну з найбільших фінансових криз у світі технологій, яка припадає на період 1995-2001 років. 10 березня 2000 року – кульмінаційна дата кризи, коли було зафіксоване стрімке падіння індексу NASDAQ[214] за добу від у 5132,52 до 5048,62 пунктів. Причиною формування так званої економічної «бульбашки» стало суттєве нарощування в ціні різного роду інтернет-компаній, кількість яких невпинно зростала на кінець XX століття переважно перебували на теренах США. Причиною нарощування цін на акції був не наявний економічний чи продуктивний потенціал компаній, а, по-суті, масовий психоз, стимульований «авторитетними» систематичними заявами економістів та різного роду фахівців щодо настання нової інформаційної економіки та потенціалу нечуваних прибутків вкладників у відповідні акції в найближчому майбутньому.

Чи не найпотужнішим та найпослідовнішим критиком інформаційного суспільства став американський соціолог Френк Уебстер (англ. Frank Webster). Зокрема у ході своїх міркувань він дійшов низки суттєвих висновків щодо проблемних моментів так званого нового суспільства, а саме:

[214] NASDAQ (National Association of Securities Dealers Automated Quotation – Автоматизовані котирування Національної асоціації дилерів цінних паперів) нині Nasdaq Stock Market – Одна з трьох основних фондових бірж США поряд з NYSE і NYSE American (AMEX), яка спеціалізується на акціях високотехнологічних компаній, зокрема тих, що займаються виробництвом електроніки, програмного забезпечення тощо.

- оперування поняттям «інформаційне суспільство» призвело до масової омани, пов’язаної з налаштуваннями мас на якісно нове суспільство, яке у багатьох почало асоціюватися з омріяними достатком, затишком, іншими спокусами легкого та невимушеного життя, можливість яких забезпечувалася б масштабним розвитком ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) і, як наслідок, самого суспільства в розрізі соціокультурного прогресу;
- має місце невиправдане зміщення дослідницького акценту з інформаційного поступу людства, проявленого як його безперервна інформатизація, себто накопичення і урізноманітнення інформації особливо на етапі глобалізації на ілюзію настання так званої нової інформаційної ери;
- поступ суспільства, як свідчить досвід, відбувається внаслідок плавної зміни способів оперування засобами виробництва, а також інформацією та не допускає переривань та/або різкого переходу від одного етапу до іншого;
- має місце суттєве перебільшення значущості та ваги новацій кінця XX століття в процесі інформатизації суспільства, оскільки явні зміни відбуваються на фоні таких же явних сталих спадкових характеристик суспільства;
- залишаються численні питання щодо типу інформації, яка зазнала буму зростання в обсязі, до мотивів активності тих, хто сприяв суттєвому приросту обсягів інформації, абощо.

Не менш послідовними критиками інформаційного суспільства також вважаються представники Франкфуртської школи, зокрема Теодор Людвіґ Візенґрунд Адорно (нім. Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno), Макс Горкгаймер (нім. Max Horkheimer), Герберт Маркузе (нем. Herbert Marcuse), Юрген Хабермас (нем. Jürgen Habermas). Вони були практично однодумцями щодо ракурсу осмислення проблеми інформаційного суспільства, вважаючи, що сучасні інформаційні процеси протікають у фарватері неокапіталістичного підходу до організації і функціонування владних відносин та суттєво пов’язані з системним перманентним контролем над світоглядом мас. На їх переконання сучасний світ має справу з новою індустрією культури, особливості якої визначають сучасні інформаційні технології та мас-медіа. Відповідно сучасний культурний простір стимулює інформаційне «споживацтво», себто неконтрольоване споживання контенту інформаційних посилів, що їх пропонують різного роду соціальні мережі, абощо, на фоні ментальної уніфікації споживачів та зведення функцій мислення і свідомості до рівня декорації.

Своєю чергою іспанський фахівець у галузі соціології урбаністики Мануель Кастельс (ісп. Manuel Castells Oliván) тяжіє до відображення і осмислення не лише маніпулятивного потенціалу інформації, яким тією чи іншою мірою вдало користуються інформаційні буржуа та/або магнати, але й потенціалу інформаційних мереж як джерела влади. Відповідно у просторі сучасного суспільства контроль над інформаційними потоками і їх контентом стає владним ресурсом, зосередженим в розпорядженні обмеженого, щоб не сказати досить тісного кола представників спільноти. Соціальна диференціація в такому разі синхронна з так званим цифровим розривом – рівнем доступу до інформаційних мереж та інформаційних джерел.

Природно, що на фоні інформаційного буму має місце перенасичення інформацією з очевидними наслідками, наприклад у вигляді **синдрому інформаційної втоми** – як психологічний, так і екзистенціальний стан перевантаження інформацією, себто викликаний неспроможністю індивіда, ані дистанціюватися від надмірного надходження інформації, ані належним чином обробити («спожити») набуту інформацію, що призводить до різного роду розладів від апатії до фрустрації на рівні поточного існування та стану виснаження, дратівливості, втрати здатності концентруватися на рівні психіки. У руслі реалізації когнітивних здібностей синдром інформаційної втоми проявляється як суттєве зниження здатності адекватно оцінювати предмет та/або об'єкт уваги, а також вчиняти адекватні дії у відповідь на виклики. При цьому проблема інформаційної втоми не є феноменом сучасності. Про неї активно на науковому рівні почали говорити вже під кінець XIX на початку XX століття. Наприклад, вважаться, що в широкий обіг термін «синдром інформаційної втоми» вперше увів німецький філософ і водночас соціолог Георг Зіммель (нім. Georg Simmel). У його трактуванні згаданий синдром є проявом неспроможності людини адекватно реагувати на ситуативні виклики та/або подразники з огляду на надлишкове (неконтрольоване) емоційне збудження.

6.4. Нетократія та проблема штучного інтелекту як атрибути інформаційного суспільства

З огляду на те, що ідея соціально-економічних формацій як базова основа еволюції людства залишається, якщо й не базовою, то досить актуальною для мас, постає питання, а яка формація має прийти на зміну капіталізму, оскільки масштабні соціальні експерименти з соціалізмом, а тим паче комунізмом фактично зазнали краху. У такому разі ключова підказка прихована в інформації, оскільки останнє перетворюється поступово або здається, що перетворюється, на базовий продукт виробництва і споживання, а отже активно капіталізується. Свідченням тому, до речі, окрім іншого, є масове продукування криптовалюти та спроби зробити останню ключовим обіговим капіталом, тим самим витіснивши зі сфери ринкового обігу класичні гроші. Отже на зміну капіталізму, за логікою речей, має прийти, точніше остаточно утвердитися так зване інформаційне суспільство, представлене відповідними типом і водночас стилем управління та/або володарювання. Такий стиль володарювання або функціонування влади отримав опис як нетократія.

Нетократія (англ. Netocracy) – *альтернативна і, очевидно, супутня іншим або й первісна стосовно інших, раніше визнаних форм управління спільнотою, основним ресурсом влади за якої є інформація.* Безпосередній доступ до первісної, тобто нічим неспотвореної інформації і помножений на можливість цілеспрямованої маніпуляції інформацією на власний розсуд створюють необхідні і достатні умови для системного стійкого управління як елементами спільноти, так і спільнотою загалом.

Прийнято вважати, що чи не вперше на широкий загал вдалися до осмислення феномену нетократії шведські письменники Александр Бард (швед. Alexander Bard) та Ян Зодерквіст (швед. Jan Söderqvist), ставши авторами книги «Нетократія. Нова правляча еліта і життя після капіталізму» (мовою оригіналу «Netocracy: The New Power Elite and Life After Capitalism»), яка побачила світ у 2000 році. У цій книзі автори зазначають, що «в інформаційному суспільстві найважливішим мемом буде те, що можна уявити як вузол в рибальській сітці, певний портал влади (на зразок інтернет-порталу), сполучна ланка у всеосяжній мережі. Навколо цього феномену формується найважливіший кластер інформаційної парадигми – нетократична мережа». Загалом автори розмірковують у дусі футуризму про зміну владних структур і відносин в епоху, що приходить на зміну капіталізму, яку вони ідентифікують як інформаційне суспільство. Поле влади, на їх думку, міститься у так званий віртуальний світ, точніше світ невпинного обігу відомостей (цифрової і електронної інформації) за посередництва соціальних мереж та інтернету загалом.

Як і всяка влада, нетократія передбачає наявність владної ієрархії. Тотально управибильні маси формує консьюмтаріат – представник інформаційної спільноти у масі своїй, що, по-суті, страждає на залежність від інформації «легкого споживання», тобто такої, яка сприймається безпосередньо на емоційному рівні без або за мінімальної інтелектуальної обробки та є ключовим джерелом задоволення морального типу. Відповідно регулювання доступу до джерела задоволення стає засобом управління. Тому управлінська система стимулює інтенсивність потреби в доступі до джерела задоволення за допомогою різних засобів, серед яких чільне місце належить рекламі, а з іншого боку, пропонує різного роду інформаційні потоки та контенти, регулюючи рівень споживання консьюмтаріатом інформації в певних межах, адекватним тим, які дозволяють максимально ефективно контролювати споживачів, у т.ч. регулювати їхню діяльність, зокрема виробничу, а також активність загалом, не допускаючи соціальних хвилювань, абощо.

Середню ланку нетократичної ієрархії посідають ті, цікавляться і мають доступ до інформації розвиваючого характеру, тобто такої, з одного боку, вимагає від споживача певного рівня інтелектуальних потуг, а з іншого – дозволяє трансформувати її у ті чи інші блага шляхом виробничої діяльності. Тобто для середньої ланки інформація є не лише джерелом «бездумного» задоволення, але й інструментом до ступу до джерел інших типів задоволення, наприклад, здорового егоїзму – отримання задоволення від власних спроможностей, зокрема майстерності. За доступ до джерел «продуктивної» інформації серед представників середньої нетократичної ланки, звісно, точиться певна конкуренція, що нагадує собою буржуазні відносини.

Верхні ж щаблі нетократичної ієрархії посідають ті, хто оперують базовою інформацією щодо функціонування соціальних мереж, наповнення їх контентом, абощо. Вони задають загальний тон соціокультурного існування, розподіляють ресурси як інформаційні, так і виробничі та споживчі, визначаючи міру і особливості доступу до інформації інших – інформаційного плебсу. Самі нетократичні ієрархи, по-ідеї, мінімізують потребу в

інформаційному «ширживтку» чи «попсі», віддаючи перевагу «органічній» інформації, тобто отриманню задоволення від безпосереднього сприйняття «природної» інформації – споглядання і сприйняття світу як він є у всій доступній множині його проявів.

Однак змістовність, точніше слушність ідеї нетократії з часом почала тьмяніти, оскільки сучасна людина постала перед фактом чергових кардинальних трансформацій середовища її існування, себто культурного простору як сфери буття істоти, існування якої не мислиме поза специфічними умовами, спродукованими і підтримуваними цілеспрямовано[215]. В основі згаданих трансформацій, окрім іншого, наразі є феномен штучного інтелекту[216].

З технічної точки зору та з позицій практичного підходу до його застосування, штучний інтелект є досить зрозумілим явищем. По-суті, штучний інтелект розцінюється як інструмент чи засіб оперування відомостями[217], саме відомостями як різновидом чи станом інформації, з метою продукування та/або набуття результатів, необхідним для вирішення тих чи інших конкретних завдань, сформованих та/або поставлених оператором. Однак з теоретичної точки зору, а точніше з позицій загального бачення змісту і суті існування як індивідуального (конкретної, наділеною здатністю рефлексії), так і світу та буття загалом, штучний інтелект залишається досить незрозумілим або й навіть загадковим явищем. Тому не дивно, що виникають численні запитання та побоювання щодо ролі і місця ШІ в існуванні людини і людства. Серед найочевидніших серед інших, побоювання того, що штучний інтелект вдасться до підкорення й управління існуванням людини та людства, а отже й культурного середовища загалом. Тобто у концентрованому вигляді для пересічного представника спільноти стала цілком прийнятною ідея ймовірного захоплення штучним інтелектом світу і, як наслідок, поневолення, в іншому випадку – встановлення тотального контролю над людиною.

Таким чином формування системного адекватного і водночас урівноваженого уявлення про штучний інтелект неодмінно сприятиме досягненню кількох цілей. Щоправда останнє принципово не можливе без всебічного послідовного осмислення природи і функціонального навантаження розуму, інтелекту, мислення тощо, а також сфери активності, яку Ханна Аренд слідом за Аристотелем, стоїками та Августином ідентифікувала як vita

---

[215] Суб'єктом продукування культури, точніше культурного середовища прийнято вважати саму людину. Тому-то мова і йде про культуру, а не середовище культурне на рівні з середовищем природним. Однак можна припустити що культурне так само як і природне середовище первинне щодо людини. Принаймні навряд чи існують хоч якість факти чи аргументи, які б робили подібне припущення принципово безглуздим. Навпаки численні міфи та легенди практично кожного етносу свідчать про те, що культурне середовище формується або богами поперед тим, як помістити в нього людину в масі своїй, або за активного сприяння і втручання цивілізаторів.

[216] Інтелект – механізм з позицій буття як цілісного феномену (надскладного упорядкованого утворення) або спроможність з позицій потенціалу суб'єкта (людини) встановлення зв'язків і, як наслідок, розрізнення проявів буття та їх ідентифікації.

[217] Відомості – різновид, а коректніше – стан інформації, на рівні якого відбувається оперування уявленнями. Останнє не можливе поза контекстом. Тому відомості – це інформація, опосередкована контекстом. Відповідно ключова функція відомостей полягає в нарощуванні так званого порогу обізнаності суб'єктів, а точніше поінформованості. Окрім відомостей мова також може йти про цифрову та/або електронну інформацію, а також про, умовно кажучи, глибинну інформацію як своєрідні суттєво відмінні між собою три стани інформації.

contemplative[218], або, за спрощеного підходу, споглядальної активності поза турботою[219], а отже і поза внутрішнім діалогом. Тож з огляду на щойно сказане йдеться про певне упорядкування світоглядних установок, притаманних цивілізованій людині, і, як наслідок, упорядкування її життєвого простору та активності у відповідності до поточної ситуації, притаманної культурному середовищу. Також мова може йти про формування певних підстав для прогностичної діяльності та планування або й проектування в межах соціокультурного простору на перспективу з огляду на системне уявлення про інтелектуальний, розумовий, ментальний або й потенціал людини загалом, а з іншого боку, потенціал штучного інтелекту, особливості його функціонування та співвідношення з потугами людини, у т.ч. інтелектуальними.

Між тим штучний інтелект на поточний момент тим, що уже спродуковано у вигляді системних уявлень, відтворюваних представниками спільноти за посередництва електронної чи цифрової інформації, тобто такої, яка зберігається на серверах та доступна для програмної обробки. Таким чином так званий штучний інтелект не є самодостатнім феноменом, що вирізняється персональною або подібною їй унікальністю. Тому набір програмного забезпечення як і продукт функціонування відповідних програм було доцільно позначати не як штучний інтелект, а як знеособлений інтелект в іншому випадку програмний інтелект.

6.5. Влада як знання в контексті структуралізму

Дослідження проблеми влади, що його здійснив німецький соціолог і політичний економіст Макс Вебер (нім. Max Weber) в традиції раціональної аналітики, розкривши соціально-політичну складову влади та проаналізувавши механізми функціонування влади і утворення владних відносин з точки зору соціології, створило новий привід для подальшого просування на шляху дослідження нових горизонтів влади. Мислителів вже більше не задовольняло формальне з'ясування проблеми влади, яке спирається на вивчення поверхневих проявів влади на макрорівні. Зароджуються ідеї щодо генеалогічного дослідження влади. Загальною направленістю некласичних концепцій влади є пошук та вивчення форм і методів примусу, що здійснюються поза межами

[218] Ідея vita contemplative відсилає до своєрідної активності поза активністю або активної бездіяльності, суть якої полягає у відображенні дійсності безпосередньо поза внутрішнім діалогом. Зокрема в контексті філософської антропології Hannah Arendt: «Politically speaking, if to die is the same as "to cease to be among men," experience of the eternal is a kind of death, and the only thing that separates it from real death is that it is not final because no living creature can endure it for any length of time. And this is precisely what separates the vita contemplativa from the vita activa in medieval thought. Yet it is decisive that the experience of the eternal, in contradistinction to that of the immortal, has no correspondence with and cannot be transformed into any activity whatsoever, since even the activity of thought, which goes on within one's self by means of words, is obviously not only inadequate to render it but would interrupt and ruin the experience itself» (Arendt, 1998, p.20).

[219] Турбота – спосіб фіксації на існуванні та/або бутті, в основі якого націленість на задоволення та/або реалізацію бажань як ключових і практично базових щодо інших пускових механізмів будь-якої активності, принаймні такої, що піддається рефлексії.

свідомості людини. А це сполучено з переходом від спроб надати дефініції владі до її систематизованого опису.

Рухаючись в руслі дослідження генеалогії влади, Мішель Фуко (фр. Paul-Michel Foucault) здійснив прорив щодо розуміння природи влади, її витоків і закономірностей функціонування. Відштовхуючись від того, що в реальності людина не є автономним та незалежним суб'єктом, а лише піддається ілюзії власної свободи та незалежності, хоча насправді вона цілком підкорена структурам природи та дійсності, які діють на рівні підсвідомості людини, М. Фуко спростовує змістовну адекватність теорій влади, заснованих на принципах «Суверен-Закон». Він зазначає, що владою він називає не «владу» як сукупність інститутів і апаратів, які гарантували б підкорення громадян в якій-небудь державі. Під владою М. Фуко також не розуміє такий спосіб підкорення, який наперекір насиллю мав би форму правила.

Формуючи власну концепцію влади, диспозиції якої б не здійснювалися ні через репресії, ні через ідеологію, в ряді своїх наукових праць, зокрема, «Наглядати і карати» і в першому томі «Волі до знань» «Історія сексуальності», при цьому під дещо різними кутами зору, в якості головних функцій влади обґрунтовує спрямованість влади на дисциплінування та нормалізацію індивідуальної поведінки. У «Волі до знань» влада представлена як прихована та розпорошена і реалізується у єдності зі знанням. Відповідно соціальний простір організовується за принципом «всенаглядності», коли кожен член суспільства потенційно перебуває під наглядом. Трагічність ситуації полягає в тому, що функцію наглядача виконує сам же індивід, тому він не має ані найменшої змоги уникати свого «негативного товариства», якщо тільки йому не вдасться перегрупувати структурні елементи свідомості.

Специфічність подібної владної практики, що визначається як «соціальна оптика», конституює тіло людини через покарання та задоволення; вибудовує свідомість людини через «наукові дискурси», що водночас прищеплюють визнання влади, якого б вигляду та не набувала, адже саме в дискурсі влада та знання виявляються спорідненими. Щодо дискурсу, М. Фуко зазначає: «Належить визнати складну і настійливу гру, в якій дискурс може бути одночасно і інструментом, і ефектом влади, але також і перепоною і підпорою, точкою спротиву і відправним пунктом для протилежної стратегії».

Наразі людство стикається з деяким феноменом спільного життя. Будь-яка проблема, що має місце в спільноті, розгортається в одному з двох потенційних горизонтів спільного буття, які можна охарактеризувати як «докомунікативний» та «комунікативний». «Докомунікативний» горизонт, що корелює з приватною сферою та спирається на інтимний простір людини, надає суспільно значимій проблемі прихованого характеру, опираючись на думку, що ставлення до зазначеної проблеми є суто приватною сферою. Обговорення такої проблеми переноситься «на кухню», а кожен, хто її обговорює, ризикує бути під підозрою у своїй причетності чи надмірній зацікавленості в розв'язанні «неартикульованої» проблеми на індивідуальному рівні.

Перенос проблеми на рівень «комунікативного» горизонту знищує її латентні «надбудови» у вигляді здогадів, пересудів, пліток тощо, залишаючи

лише її ядро. Члени спільноти отримують змогу поглянути на проблему під дещо іншим ракурсом: тепер кожен із них має можливість публічно оприлюднити своє бачення проблеми, почути інших та вислухати експертні чи авторитетні думки. Таким чином зміст проблеми досягає своєї повноти, що робить можливим адекватне її розв'язання. Інакше кажучи, лише тоді, коли проблема виноситься на громадське обговорення, потрапляючи в світло публічності, кожен член спільноти отримує санкцію діяти на власний розсуд, звичайно, в межах здорового глузду. До речі, цю санкцію індивід надає також сам собі від імені суспільства.

Неможливість за сучасної домінантної світоглядної парадигми органічно поєднати два умовно виокремлених «горизонти» суспільного буття створює значні незручності для людського існування людини та є потужною перепоною на шляху набуття індивідом автентичного способу буття. Людина залишається позбавленою можливості вирватися за межі силових ліній влади, до відтворення і підтримування яких вона причетна поза власною згодою. А влада таким чином породжує того, хто пізнає, те, що пізнають, та самі способи пізнання. Вона розділяє людське життя навпіл, породжуючи те, що людина протиставляє владі.

Ставлячи собі за мету з'ясувати джерело влади, М. Фуко зазначає, що умовою можливості влади є рухома платформа відносин сил, які ідентифікують постійно, завдяки їхній нерівності, владні стани, причому завжди, локальні і нестабільні. В такий спосіб дослідник підкреслює принципову безсуб'єктивність влади. На його думку, відносини влади можуть існувати лише як функція множинності спротивів, оскільки там, де є влада, є і спротив, і все ж саме тому спротив ніколи не знаходиться в зовнішньому становищі відносно до влади. Останні виконують в середині влади роль «…суперника, мішені, підпори чи виступу для захоплення».

Отже, відносини влади в такому разі є водночас і не суб'єктивними, й інтенціонально спрямованими, оскільки, на думку М. Фуко, не існує влади, яка б здійснювалася без низки намірів та цілей, усвідомлених чи «загорнутих» в бажання. Однак людське мислення влаштоване так, що завжди потребує пояснення, аби людина могла почуватися врівноважено. Тому в людському мисленні відносини влади набувають раціонального характеру. Раціональність же влади набуває форм раціональності тактик, за допомогою яких ця влада реалізується.

У цілому під владою М. Фуко пропонує розуміти множинність відносин сил, іманентні області, де вони здійснюються і водночас є констатуючим фактором для її реалізації. Влада розпорошена повсюди, і не тому, що нею охоплена будь-яка сфера людського буття, а в силу того, що вона звідусіль породжується: найдрібніша дія людини викликає протидію чи співдію і так по зростаючій. Зрештою, М. Фуко доходить висновку, що йдеться в такому разі про те, чи потрібно орієнтувати себе в напрямку такої концепції влади, яка виключне право закону замінює точкою зору цілі, виключне право заборони – точкою зору тактичної ефективності, виключне право суверенітету – аналізом

множинного та рухливого поля відносин сили, де витворюються глобальні, але ніколи не стабільні до кінця ефекти панування.

Щоб уникнути надмірного тиску влади, наслідком якого є втрата, за умов сучасної культури суб'єктом влади над практиками, турботи про себе, яку перебрали на себе соціальні та політичні інститути, на думку М. Фуко, людина має звернутися до практики культивування «мистецтва жити». Суть останнього полягає в тому, що утворення і розвиток деякого практикування себе, метою якого є конституювання самого себе в якості творця свого власного життя, дозволяє людині перегрупувати структурні елементи своєї свідомості. На перший план висувається не «Чому?», а «Як?». Людина замість того, аби витрачати час та зусилля на пошуки причин негараздів у своєму житті, сполучених із неможливістю реалізувати окремі бажання чи потяги, витісняючи останні, шукає способи, яким чином реалізувати себе, по мірі можливості не зашкоджуючи іншим та не вступаючи в конфлікт із громадською думкою.

Ще яскравіше особливості сучасного комунікаційного простору і принципів взаємодії у ньому, у т.ч. владного характеру відобразив французький філософ, культуролог, соціолог і публіцист Жан Бодріяр (фр. Jean Baudrillard) у своїй творчій розвідці під назвою «Америка»: «Ми живемо в умовах надпровідності, котра є породженням уже не держави, інститутів, індивідів, а суть трансцендентних структур: сексу, грошей, інформації і комунікації» (Бодріяр, 2000, с. 11). Зрештою проблема влади є наскрізною у дослідницьких роботах мислителя, щоправда його бачення суттєво відрізняється від класичного, зокрема у тій же таки Веберівській інтерпретації. На думку Ж. Бодріяра, влада є невід'ємним феном соціального буття, однак у сучасному суспільстві функціонує вже не сама влада, а її, так би мовити, «тінь», себто симурякр влади або її імітація, підтримувана за посередництва символів (влади). Тобто влада у постіндустріальному, постмодерному, інформаційному, чи як би його іще охарактеризували, суспільстві більше не оперує та/або не спирається безпосередньо на потенцію суб'єкта, проявлену як сила, інтелект, харизма, абощо чи їх комбінацію. Замість того «тінь» влади афішує себе за посередництва символів, ритуалів, образів, імітуючи так звану демократію, себто опору на волю і рішення мас, ідентифікованих для них самих, тобто мас як народ, яка народжується в процесії комунікації, зокрема суспільній дискусії та/або дискурсі. Переживання упосередненим представником реальності влади у такому разі буквально навіюється засобами масової інформації і комунікації. Відповідно в сучасному суспільстві примус і його різновид або форма подачі та/або доведення до реципієнта – наказ заміщуються спонуканням, що запускається в дію шляхом стимулювання тих чи інших бажань, нав'язування тих чи інших уявлень, припущень, образів, еталонів, цінностей, абощо. Себто на перший план проступає спокуса як інструмент управління: має місце зваблювання відчуттям самоцінності, значущості, наче б то спроможності чинити адекватний та/або доленосний вибір, а з іншого боку – відчуттям комфорту, невимушеності, доступності бажаного для споживання. По-суті, на зміну так званій жорсткій силі як інструменту управління, а отже і влади,

приходить так звана м'яка сила – сила прихованої за наче б то симпатією, у іншому випадку явної спокуси.

Зрештою Ж. Бодріяр приходить до досить неоднозначного і явно компрометуючого як на наче б то самодостатнього представника спільноти висновку про те, що сучасна людина буквально втікає від відповідальності, уникає її, ховаючись за вигаданими «винуватцями»: бюрократією, обставинами, абощо, а українському випадку особливо у «виконанні» «легітимного», себто Віктора Януковича та його посіпак, зокрема екс-прем'єр-міністра України Ніколая Азарова – в народі Азірова – «попєрєдніки» і «кровосісі». Таким чином стає очевидним, що нинішні політики радше схильні «надувати щоки та морщити лоба», граючи роль управлінців та/або менеджерів, тоді як все відбувається з інших причин, неявних для буденної людини, але зі слів того ж таки Ж. Бодріяра, наче б то породжуваних системою, у якій і розчинені механізми управління та контролю.

Відтак, аби зберегти власну актуальність, а отже і привілейований доступ до розподілу ресурсів, владні кола як носії влади демонструють, точніше імітують свою необхідність та незамінність за посередництва системного сприяння породженню різного роду соціальних потрясінь, у вигляді криз, чвар, абощо, а з іншого боку залякування мас різного роду загрозами, ворогами тощо. Тому не дивно, що у контексті Бодріярових міркувань про природу та прояви влади тероризм проявляється як така собі реакція елементів спільноти на симуляцію влади владними колами. По-суті, тероризм розглядається як дієвий засіб нагадування владним колам, а з іншого боку, масам, що прояв реальної влади через дію, вчинок все ще актуальний і основа ієрархічних відносин, а саме потенціал, залишається також актуальним. Разом з тим тероризм демонструє факт того, що система, принаймні в теперішньому її стані, не має потенціалу гарантовано утримувати маси у віртуальному світі за посередництва засобів комунікації і інформації. Саме висвітленню подібних міркувань присвячені його наукові розвідки «Дух тероризму» та «Війни у Затоці не було».

6.6. Електронна культура як особливий тип упорядкування світу людини

Існування людини не можливо уявити поза культурою. Щоправда у світлі мордехаїстської (тиражованої в масах як марксистська) концепції соціально-економічних формацій, які нібито проходило людство у своєму розвитку, культуру звели до статусу такого собі продукту еволюції людини, при цьому просуваючи в маси ідею або й принцип соціального існування – «буття визначає свідомість». Таким чином формується певне стійке масове уявлення щодо особливостей ситуації людини, її можливостей, змісту існування, абощо. У концентрованому варіанті його можна звести до твердження про те, що людина, точніше сучасник опинився та/або перебуває в становищі заручника дилеми: його формує світ, а отже й закладає ресурси, визначає можливості, встановлює цілі, абощо, себто його визначає буття, але він несе відповідальність за свою активність та те, що діється з ним, оскільки «продукує культуру», себто визначає своєї свої наміри, бажання, встановлює межі та

ідеали. Коротше кажучи, сучасник нічого не вирішує, однак несе повну відповідальність. По-суті, це і є чисте та/або екзистенціальне рабство. Тобто в межах домінантної авраамічної світоглядної парадигми, яких би конотацій вона набирала: від юдаїзму до мордехаїзму (так званого марксизму-ленінізму), сучасна людина перебуває в стані раба: раба божого, гнаного так званим страхом божим[220] (Мойсей); раба пристрасті, гнаного хіттю (Фройд); раба товарів (споживача), гнаного відчуттям наживи та/або потреби (Мордехай); раба випадку, гнаного страхом невідомого (Анштайн). Природньо, у такому разі у раба має бути господар: від бога, зокрема племінного юдейського, до держави як наче б то найвищого набутку культури, який нібито гарантує виживання людей, внаслідок упорядкування відносин між ними, зокрема в контексті договірної теорії держави. Але в даному випадку важливі насправді не стільки боги, бо ті далекі і недосяжні та/або абстрактні, а їх пророки, себто посередники між ними і масами: ідеологи, священники, партійні бонзи, так звані державні діячі, абощо. Саме вони від імені бога наче б то і визначають умови та обставини життєдіяльності людини-маси: віруючого, громадянина, абощо.

Однак на культуру, а отже і становище людини можна подивитися і під іншим, суттєво відмінним від домінантного, кутом зору.

В основі культури лежить здатність суб'єкта довільно або цілеспрямовано у межах можливого змінювати природний спосіб існування чого б то було відповідно до певного проекту. Відтак культура як сфера людського існування може розглядатися і як продукт раціонально мислячої і водночас воліючої істоти, котрою є людина, і як продукт, знову ж таки, мислячої і, очевидно, воліючої істоти, відмінної від людини, котра виступає радше як творець стосовно і простору, у якому віднаходить себе людина, і самої людини, і всього сущого, що так чи інакше представлене у бутті. Це вже питання віри і світогляду: від грубого еволюціонізму на платформі примітивного матеріалізму до пансуб'єктивізму, відповідно до якого первинна самотня сутність, наразі в контексті брахманізму, Брахман сновидить незчисленні світи. Тобто коли всяке нібито існування, активність тощо є лише сновидінням первинної самотньої сутності. Тоді як, звична значній частині населення землі, ангажованій тією чи іншою формою авраамічної світоглядної платформи, релігією, намагається постійно балансувати поміж двома вище згаданими позиціями, так чи інакше інтерпретуючи культуру як симбіоз прояву божественної та людської волі, а також майстерності.

Зрештою є підстави розглядати культуру як своєрідну сферу, цілеспрямовано сформовану для того, аби в її просторі функціонували окультурені істоти на кшталт людини, за аналогією з тим, як природа – сфера, в просторі якої функціонує все живе. Таким чином людина має відразу подвійну

[220] Страх божий є нічим іншим як відчуттям сорому. Сором – штучне відчуття, «вживлене» в суть людини, яке дозволяє маніпулювати нею поза вдаванням до сили або загрози силою. Наявність, точніше притаманність людині сорому вказує на втрату нею здатності орієнтуватися в (природному) потоці подій, гармонії зі світом, а отже і втрату так званої природної простоти, на зміну якій прийшла моральність – штучно «прошита» система еталонів і норм.

зумовленість: природним – біологія, анатомія, психосоматика і т.п., та культурним – політика, мистецтво, техніка, торгівля і т.п. середовищем. А далі за аналогією так само, як мають місце коливання в природному середовищі щодо умов існування всього живого, що позначається на зміні клімату, ландшафту, тощо, мають місце коливання і в культурному середовищі щодо умов існування окультурених істот, що позначається на зміні світоглядних парадигм, ієрархій цінностей, умов і обставин відтворення людини, абощо. До речі, у певному наближанні такі коливання в культурному середовищі синхронні соціально-економічними формаціями, ідею яких запропонував до послуг мас Карл Мордехай.

У світлі вище наведених міркувань інформаційне суспільство і симбіотичну йому інформаційну, а точніше цифрову культуру цілком слушно розглядати як інтегровану сукупність умов та обставин становлення та існування сучасника, а не лише як сукупність певних норм і правил соціо-культурного існування цивілізованої людини.

Що ж до звичного підходу трактування культури, то у його контексті, очевидно, одним із перших, хто публічно заговорив про електронну культуру, є канадський літературознавець, журналіст і філософ, котрий послідовно і глибоко цікавився особливостями впливу медіа як специфічного інструменту на аудиторію, Герберт Маршалл Маклуен (англ. Herbert Marshall Mcluhan), фактично сучасний мислитель зі світовим ім’ям, про якого як про генія останніх поколінь відгукувалися чимало відомих людей. Зокрема Мануель Кастельс (ісп. Manuel Castells) – один із провідних дослідників феномену урбанізму і провідний теоретик у сфері нової соціології міста відгукувався про М. Маклуена як про «великого провидця, який … радикально трансформував уявлення про особливості сприйняття і мислення у комунікативному просторі».

У широкий обіг з подачі Маршалла Маклуена увійшло поняття «глобальне село», яке апелює відразу і до логіки, і до образного мислення, тим самим породжуючи стійкий цілісний образ світу як чогось, чому притаманна компактність, синхронність існування, простота у сприйнятті і взаємодії. Тобто доба електронної культури дозволяє налагоджувати і підтримувати продуктивний контакт у режимі тут-і-тепер, не зважаючи на відстань, мовні та культурні бар’єри абощо. По-суті, електронна культура сприяє уніфікації за усіма підставами розбіжностей та/або розрізнення, у т.ч. за етнічними, віковими, гендерними ознаками, рівнем духовного розвитку, соціальним статусом, стилем і способом ставлення до себе, життя та оточуючих абощо, насамперед завдяки створення метакультурного простору, що пронизує собою фактично усі відомі культурні простори, а також віртуалізації суб’єкта комунікації. Останнє дозволяє усім бажаючим тією чи іншою мірою маніпулювати власною історією, себто ідентичністю і підтягнутою під неї сукупністю образів, себто з різних підстав видавати бажане або з певного умислу спродуковане за дійсне. Водночас метакультурний простір глобального села поступово насичується власною семантикою , символікою на базі яких формується квазі-етика та квазі-естетика.

Зрештою про електронну культуру можна говорити як про симбіоз як мінімум двох її складових: світоглядно-ціннісного та функціонально-організаційного зрізів. На дослідженні проявів світоглядно-ціннісного аспекту електронної культури зосереджені чимало представників західної академічної гуманітарної науки та філософії. Зокрема йдеться про експерта в галузі політичної економіки, керівник відділу дослідження De Nederlandsche Bank професора Джекоба де Хаана (Jakob de Haan) та очільника групи дослідників потенціалу ЗМІ та електронної культури при Шведській Королівській бібліотеці професора Френка Г'юсманса (Frank Huysmans). На їх переконання електронна культура насамперед визначається специфікою соціальних відносин, системою норм та правил соціального буття і взаємодії, моделями поведінки та цінностями, а не тільки і не стільки активним поширенням інформаційних технологій абощо. Звісно, технологічні знання, особливо в галузі інформації стають базисом для формування нових або суттєвої трансформації уже наявних стереотипів, а з іншого боку ритуалів тощо.

Своєю чергою незалежний консультант, член Нідерландської національної консультативної ради з питань мистецтва, культури та засобів масової інформації Мішель Шварц (Michiel Schwarz) суть електронної культури бачить, виходячи з соціологічної точки зору. Відтак для М. Шварца та його однодумців електронна культура – це сукупність усієї множини соціальних інститутів від держави до громадського руху, що взаємодіють на основі комунікативних технологій, зокрема підтримуючи електронні освіту, науку, торгівлю тощо.

Загалом, експерти в області електронної культури сходяться на тому, що це специфічний досить відмінний від інших тип культури, який поступово охоплює собою світ разом з тим, як відбувається масове поширення засобів масового інформування та електронної комунікації. Таким чином, було б зовсім непослідовно говорити, що електронна культура фактично витіснила інші типи культури. Залежно від рівня (соціально-економічного) розвитку спільноти в кордонах тієї чи іншої держави, а також від рівня соціальної успішності представників спільноти у поєднанні зі світоглядними преференціями, притаманним їм, хто більшою чи меншою мірою виявляє себе носієм електронної культури у симбіозі з іншими типами культури. Зокрема, можна сказати, що молоді міщани розвинутих азійських країн, таких як Японія, Тайвань, Гонконг, Південна Корея тощо стали фактично цілком «просякнутими» електронною культурою, тоді представники племен, наприклад, загублених в екваторіальних та субекваторіальних широтах Африки і Південної Америки є носіями архаїчного типу культури. При цьому тип культури відзначається особливостями і водночас визначає особливості світогляду і життєдіяльності людини.

У межах електронної культури останнім часом активно просувається проект електронного та/або цифрового урядування. Особливо це помітно на теренах та званого Західного Світу, а також провідних економік Азії – Японії, Південної Кореї, Тайваню тощо. При цьому попри відсутність єдиного або хоча б юридично закріпленого визначення цифрового (електронного) урядування, все останнє можна визначити як системне оперування на теренах спільноти – країни, регіону або й світу загалом, інформаційно-комунікаційними техноло-

гіями задля автоматизації будь-яких технічних процесів, пов'язаних з набуттям, обміном, пошуком, зберіганням інформації; надання численних послуг інформаційного характеру за посередництва все тих же інформаційних технологій; оптимізації взаємодії між різного роду інститутами, політичними, соціальними, культурними, економічними, мілітарними тощо; надання послуг споживачам онлайн. У такому разі серед ключових аспектів електронної культури чільне місце належить таким:

- доступ до послуг 24/7;
- підвищення прозорості;
- посилення підзвітності та нарощування ефективності діяльності державних та інших інститутів і закладів;
- мінімізація ефекту так званого людського фактору.

Щодо процесу просування в життя концепції цифрового урядування та цифрової трансформації у масштабах світу, то на рівні ООН наголошується на таких заходах:

- сприяння зміні стилю мислення таким чином, аби актуалізувати на індивідуальному рівні запит щодо цифрових послуг та взаємодії;
- розробка інтегрованої інституційної екосистеми за допомогою всеохоплюючої нормативної бази;
- трансформація організаційної структури та культурного середовища таким чином, аби вони були сприятливими для втілення цифрового урядування;
- розробка та просування інтегрованих підходів до вироблення політики в сфері електронного урядування та надання послуг;
- продукування і поширення зразків стратегічного та професійного управління даними з метою створення належних умов щодо доступу громадян до необхідних даних та цифрових послуг.

На сьогоднішній день Україна активно оновлює свій культурний простір, впроваджуючи основи цифрової культури. Очолює згаданий процес Міністерство цифрової трансформації України.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Розкрийте переваги та слабкі місця комунікації та обміну інформацією загалом зі швидкістю електронного сигналу на рівні індивідуального та колективного існувань (людини та спільноти).
2. Розкрийте особливості впливу так званих інформаційної та технологічних революцій на ситуацію людини і суспільства у розрізі їх поступу.
3. Проаналізуйте взаємозв'язок поміж низкою так званих кольорових революцій у першій чверті XXI ст., у т.ч. Помаранчевою (2004 р.) та революцією Гідності (2014 р.) і глобальною інформатизацією в розрізі трансформації традиційного суспільства в інформаційне.
4. Опишіть обставини та умови, які сприяли становленню інформаційного суспільства і роблять його взагалі можливим.

5. Поміркуйте над тим, чому сучасний світ перетворився на «велике село», та опишіть базові принципи його функціонування і поступу
6. Поміркуйте над сутнісними відмінностями між так званим класичним та інформаційним суспільствами, попередньо визначившись з базовими характеристиками суспільства.
7. Поміркуйте над проблемою центрів впливу та рішень (влади) в контексті інформаційного суспільства: визначьтеся з їх походженням, характеристиками, ресурсами тощо.
8. Поміркуйте над ймовірними перспективами поступу і трансформації інформаційного суспільства в середньо- та довгостроковій перспективах – 10-15 та 30-50 років відповідно.
9. Поміркуйте над місцем і роллю безособового (штучного) інтелекту (ШІ) в поступі і функціонуванні сучасного (інформаційного) суспільства.
10. Розкрийте природу та ключові характеристики безособового (штучного) інтелекту (ШІ), попередньо визначившись з тим, що таке інтелект, вкажіть його переваги та слабкі місця в порівнянні з мисленнєвим потенціалом людини.
11. Поміркуйте над природою та властивостями інформації як атрибутом влади та економічним ресурсом.
12. Поміркуйте над природою криптовалюти, її перспективами та підставами щодо перспектив: чому можливе їх втілення.
13. Поміркуйте над явищем нетократії, настільки ідея відповідає реальності та яким буде світ, коли б нетократія стала стилем і способом існування спільнот.
14. Поміркуйте над посилами, вкладеними в ідею влади як знання у контексті структуралізму, які властивості і схильності людини роблять такий підхід до трактування влади актуальним.
15. Поміркуйте над можливістю розвитку техніки і технологій, у т.ч. інформаційних до такої міри, аби налагодити комунікацію людини з твариною, визначьтеся з перевагами та слабкими місцями згаданої перспективи.
16. Поміркуйте над тим, яким би міг бути світ за умови налагодження системної усвідомлюваної комунікації на основі єдиного контексту (інформаційного поля) між людиною та тваринами.

Використана та актуальна література

1. Бард А. (2004). Netократия. Нова правляча еліта і життя після капіталізму / Бард А., Зодерквіст Я. // Пер. з англ. – Харків: Нова хвиля. – 252 с.
2. Белл Д. (2014). Очікуване постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування / Д. Белл // пер. з англ. В. Л. Іноземцев. Вид. 2-е випр. і уточ. – Луцьк. : Academia. – 788 с.
3. Бодріяр Ж. (2000). Америка / пер. з фр. Д. Калугін. – Львів. Видавництво Старого Лева. – 204 с.

4. Калуга В.Ф. (2018). Основи світової політики: навчальний посібник / В.Ф. Калуга. – К. : Редакційно-видавничий відділ НУБіП України. – 132 с.
5. Калуга В.Ф. (2005). Влада як “силове” наповнення спільного людського існування / В.Ф. Калуга // Молода нація. Альманах. – К.: “Смолоскип”, № 2(35). – С. 154-177.
6. Красіков М.С. (2014). Підходи до визначення поняття інформаційного суспільства / М.С. Красіков // Філософія і політологія в контексті сучасної культури : науковий журнал / ред. колегія : О.С. Токовенко, П.І. Гнатеноко та ін. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара, вид. «ЛіраМ». – Вип. 8. – с. 68-73.
7. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2013. – № 44. – Ст. 1581.
8. Соціально-економічні проблеми інформаційного суспільства. (2005) / ВМ. Геец [та ін.] ; ред. Л.Г. Мельник. – Суми: Університетська книга. – 430 с.
9. Теґмарк Макс. (2019). Життя 3.0. Доба штучного інтелекту Переклала з англійської. К.: Наш формат – 432 с.
10. Уебстер Френк. (2004). Теорії інформаційного суспільства / Ф. Уебстер // пер. з англ. М.В. Арапов, Н.В. Малихіна; ред. пер. Е.Л. Вартанова. – Х.: Аспект Прес. – 399 с.
11. Фуко М. (1993). Правила промови. – К.: Дух і літера. – 61 с.
12. Фуко М. (1998). Наглядати і карати. – К.: Основи. – 392 с.
13. Фуко М. (1997). Історія сексуальності. – Т. 1: Жага пізнання. – Х.: ОКО. – 235 с.
14. Фуко М. (1999). Історія сексуальності. – Т. 2: Інструмент насолоди. – Х.: ОКО. – 288 с.
15. Фуко М. (2000). Історія сексуальності. – Т. 3: Плекання себе. – Х.: ОКО. – 264 с.
16. Фуко М. (2003). Археологія знання. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи». – 326 с.
17. Schwarz Michiel. (2006). e-Culture: Crossovers and Challenges http://eculturefactory.de/download/schwarz.pdf

ІНФОРМАЦІОНАЛІЗМ, ЙОГО МОДЕЛІ; ЗВ'ЯЗОК ІНФОРМАЦІОНАЛІЗМУ ТА ГЛОБАЛІЗМУ; СВІТОВИЙ САМІТ З ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

7.1. Ключові меседжі світового саміту з інформаційного суспільства

Початок публічного модерування інформаційних потоків на світовій арені, як правило, пов'язують із заснуванням Міжнародного телеграфного союзу (фр. Union internationale du telegraphe) у травні 1865 року, на який покладалися повноваження визначати стандарти у галузі телекомунікацій та радіо. Згодом відбулася реорганізація згаданого союзу у Міжнародний союз електрозв'язку або Міжнародний телекомунікаційний союз (англ. International Telecommunication Union, ITU) зі штаб-квартирою у Женеві (Швейцарія) поруч з Палацом Націй (Європейське відділення ООН).

У 1998 році на черговій Повноважній конференції Міжнародного телекомунікаційного союзу була прийнята резолюція щодо проведення Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (ВСІС, WSIS) – двох заходів: Женева, 2003 рік (10-12 грудня) (The World Summit on the Information Society (WSIS) та Туніс, 2005 рік (16-18 листопада) (Tunis agenda for the information society), організованих під проводом і за кошти ООН у вигляді наукових конференцій, ключовим питанням на яких була комплексна проблема інформатизації людства загалом та окремих спільнот зокрема. Йшлося про розвиток та поліпшення інформаційних послуг, налагодження та/або модернізацію комунікацій з прицілом на вдосконалення або побудову інформаційного суспільства залежно від рівня (економічного, соціокультурного тощо) країни чи регіону. Відтак, основним завданням ставилося пошук ефективних шляхів подолання, так званої глобальної цифрової нерівності, зумовленої відмінністю економічних потуг розвинутих, а з іншого боку, «убогих» країн або, так званих, бананових республік.

Саміт став публічним простором щодо формування, по-суті, низки домовленостей поміж найвпливовішими, умовно кажучи, експертами у сфері ІТ- та ІКТ-технологій. У результаті була вироблена низка, так званих, Підсумкових документів ВСІС:

- Женевська Декларація принципів;
- Женевський План дій;
- Туніське зобов'язання;
- Туніська програма для інформаційного суспільства.

«Побудова інформаційного суспільства: глобальна задача в новому тисячолітті» – основний мотив Женевської Декларації принципів. У вступі Декларації подається низка ключових принципів та бачень існування сучасної людини в умовах і обставинах тотальної інформатизації людства та трансформації класичних суспільств в інформаційні. При цьому у Декларації має місце консолідація з ключовими положеннями, відображеними у Статуті Організації Об'єднаних Націй, а також у Декларації тисячоліття ООН, прийнятій у вересні 2000 року. Основний посил – засобами інформаційних

технологій сприяти впровадженню намічених у Декларації тисячоліття завдань. Щоправда з вершини поточного моменту стає очевидною та ж таки декларативність згаданих Декларацій. А отже можна дійти висновку, що функціональне призначення Декларацій полягає у дещо іншому, аніж у проголошенні дійсних напрямів діяльності суб'єктів світової політики абощо і, відповідно, мобілізації зусиль на виконання наміченого.

До Женевської Декларації входять 11 змістовних пунктів.

1. Роль державних органів та усіх зацікавлених сторін щодо оптимізації використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) задля досягнення цілей розвитку
2. Інформаційна та комунікаційна інфраструктура як базис інформаційного суспільства
3. Розширення доступу до інформації та знань
4. Підвищення рівня компетентності
5. Підвищення рівня довіри і безпеки щодо використання ІКТ
6. Середовище сприятливих можливостей
7. Прикладне застосування ІКТ: переваги в усіх сферах життя
8. Культурна різноманітність та самобутність, мовна різноманітність і локальна культурна атмосфера
9. Засоби масової комунікації
10. Етичні засади інформаційного суспільства
11. Міжнародне та регіональне співробітництво

Женевський План дій складається з 29 позицій, розбитих на 6 кластерів.

A. Вступ.
B. Наміри, цілі та завдання.
C. Порядок дій.
D. Порядок денний щодо взаємодії у сфері цифрових технологій.
E. Аналіз та оцінка.
F. Підготовка до другого етапу WSIS (Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства).

Туніське зобов'язання складається із 40 пунктів, котрі, по-суті, перефразовують уже раніше засвідчене у Женевській Декларації та Планові дій.

Туніська програма для інформаційного суспільства складається із 122 пунктів, розбитих на 4 кластери, та додатку.

A. Вступ.
B. Фінансові механізми для вирішення завдань ІКТ щодо цілей розвитку.
C. Управління Інтернетом.
D. Впровадження і наступна діяльність.

Задля прискорення виконання намічених на Світовому інформаційному саміті завдань, зокрема подолання, так званого, цифрового розриву, а також з позицій цивілізованого світу «інформаційного голоду» населення слаборозвинутих країн, у 2005 році у Женеві було створено Фонд цифрової солідарності (англ. The Digital Solidarity Fund – DSF або фр. Fonds mondial de solidarité numérique – FSN) як добровільний, відкритий для усіх суб'єктів, зацікавлених у формуванні та утвердженні інноваційного механізму фінансування розвитку

ІКТ. Однак Фонд не отримав скільки-небудь відчутної підтримки, а тому виявися неспроможним фінансувати вагомі проекти ІКТ, як наслідок був ліквідований у 2009 році як «занадто марнотратне утворення».

Між тим, прийнято вважати, що введення у правове поле питань, пов'язаних із розвитком Глобального інформаційного суспільства, сполучене з прийняттям Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства (Okinawa Chater on Global Information Society), прийнятої у липні 2000 року лідерами країн великої вісімки у м. Окінава, Японія. Остання послугувала поштовхом для подальшої маніфестації опіки проблемами інформатизації на світовому та регіональному рівнях. Так у 2000 році була прийнята Декларація тисячоліття ООН, далі у 2001 році – Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, а у 2003 році – Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність.

У Хартії та супутніх їй деклараціях увага зосереджується на таких головних викликах, що постають перед (глобальним) інформаційним суспільством:

- міжнародний розрив в галузі інформації та знань (п.5);
- інформаційні зловживання, що загрожують цілісності мережі та комп'ютерна злочинність (п.4, п.8);
- загроза захисту авторського права та права на інтелектуальну власність (п.7);
- загроза технологічних можливостей окремих регіонів та країн (п.7);
- загроза захисту приватного життя споживача взагалі та при обробці даних зокрема (п.7);
- загроза безпеці інформаційних систем (п.8);
- різниця у володінні інформаційними навичками окремих людей (п.11).

7.2. Проблема спротиву глобалізації та ймовірні сценарії поступу людства

Процес глобалізації викликає широкий спротив у представників різних етносів і соціальних страт, для яких виявляються неприйнятними ті чи інші наслідки глобальних трансформацій, стаючи причиною антиглобальних за своїм змістом рухів. Часто такі рухи використовують альтернативну назву, зокрема «Рух всесвітньої справедливості», «Рух рухів». Суб'єктами антиглобалістського руху є громадські, неурядові або політичні групи та асоціації.

Як правило, антиглобалісти виступають за, по-перше, анулювання, реорганізацією або демократизацію діяльності різноманітних офіційних наднаціональних та/або наддержавних утворень, зокрема СОТ, ВМФ, Світового банку; по-друге, формування і впровадження альтернативних варіантів прийняття рішень регіонального чи глобального характеру, а також усунення штучно створених і підтримуваних соціальних, економічних, екологічних відчутних нерівностей між державами. При цьому, тіньові світові організації уникають, так би мовити, уваги антиглобалістів, очевидно, з різних причин, у т.ч. й виходячи з того, що принаймні частина з таких рухів якраз і фінансується тіньовими «утвореннями».

Програми антиглобалістів, як правило, передбачають розвиток двох взаємообумовлених напрямів:

- трансформістського, що передбачає посилення суверенітету національних утворень;
- руйнівного, що передбачає різні форми протидії посиленню позицій, так званого, корпоративного капіталізму або й «світового уряду», який нібито стоїть за ним.

Трансформістський напрям антиглобального руху просувають численні рухи, найчастіше об'єднані за посередництва Всесвітнього соціального форуму – ВСФ, лідером же цього напрямку вважається Асоціація громадян за оподаткування фінансових операцій (Association for the Taxation of Financial Transactions for the Aid of Citizens – ATTAC), що виникла у 1998 році у Франції.

Так званим, ідейним прапором прихильників руйнівного напряму стала книга юриста, промарксистськи налаштованого філософа Джона Холлоуея (англ. John Holloway) «Змінити світ, не беручи влади» (2002 р.). основний акцент у книзі зосереджений на обґрунтуванні доцільності створення соціальних просторів, автономних відносно держави і капіталу.

Поряд з антиглобалістськими рухами існують альтерглобалістські, певна відмінність яких полягає насамперед у тому, що останні ставляться відносно прихильно до окремих проявів глобалізації, принаймні міжнародної інтеграції, однак наполягають на тому, що економічна складова має бути вторинною щодо екологічних питань, прав та свобод людини тощо.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Поміркуйте над перевагами (вигодами) та слабкими місцями (збитками), пов'язаними з тотальною інформатизацією (цивілізованого) світу.
2. Поміркуйте над тим, хто і чому зацікавлений в тотальній інформатизації світу.
3. Поміркуйте над методами і засобами інформатизації світу, їх впливом на людину та навколишнє середовище.
4. Проаналізуйте ситуацію, що склалася навколо 5th Generation – п'ятого покоління мобільних мереж, розмежуйте факти та містифікацію.
5. Поміркуйте над тим, хто і чому зацікавлений у подоланні явища так званої інформаційної нерівності.
6. Поміркуйте над тим, яким може виявитися світ, якщо інформаційний розрив дійсно буде подолано.
7. Проаналізуйте ситуацію, що склалася навколо ідеї/практики чіпування: нанесення суттєвої інформації про особу та її економічний стан і потенціал на вмонтовувані в тіло цифрові носії: опишіть переваги та небезпеки.
8. Поміркуйте над тим, хто і на яких підставах вирішує, у якому світі живе та/або має жити людина; у іншому випадку над тим, що визначає умови і обставини існування людини, спільноти та людства загалом.

9. Поміркуйте над тим, наскільки і як саме справляє вплив віртуальний світ на реальний світ?
10. Поміркуйте над тим, чи можливе переміщення існування людини з реального до віртуального світу, і якщо ні, то чому, а коли так, то як це має відбуватися і для чого.
11. Поміркуйте над відмінностями поміж реальним і віртуальним світами, наведіть аргументи на користь своїх тверджень.
12. Поміркуйте над спільним та відмінним поміж віртуальними і паралельними світами, якщо існування останніх загалом можливе, а коли не можливе, то чому.
13. Поміркуйте над відмінністю між віртуальною реальністю та сновидінням, а також можливістю поєднати віртуальну реальність зі сновидіння, наприклад, у форматі віртуального сновидіння чи якомусь іншому форматі.
14. Поміркуйте над перевагами та слабкими місцями або й небезпеками явища електронної культури.

Використана та актуальна література

1. Городецький О.О. (2011). Інформаціоналізм: метаморфози суспільства і політики // Збірник наукових праць «Політологічні студії». Випуск 2.
2. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй / Електронний ресурс. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621
3. Кириченко М.О. (2017). Інформаціоналізм як складова формування ідеології інформаційного суспільства / М.О. Кириченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Вип. 69(1). – С. 105-111.
4. Національний інститут стратегічних досліджень http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://kh.niss.gov.ua/articles/1157/ Туніське зобов’язання / Електронний ресурс. – Режим доступу: https://informationsociety.wordpress.com/basics/wsis_outcomes/tz/
5. Сакович В. (2005). Антиглобалізм: стан і перспективи / Василь Сакович // Політичний менеджмент. К. : Український центр політичного менеджменту – № 1. – с.137-142
6. Створення в Україні «Фонду цифрової солідарності» як перспективний напрям подолання внутрішнього цифрового розриву. Аналітична записка / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://kh.niss.gov.ua/articles/1157/
7. Офіційний переклад на українську мову тексту Директиви: «Директива 2002/22/ЄС Європейського парламенту та ради від 7 березня 2002 року» / Національний інститут стратегічних досліджень // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.nkrzi.gov.ua/img/zstored/File/22_Ukr_Univ_service.pdf

8. Трофименко М. (2010). Антиглобалістський рух в Україні / М. Трофименко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., – Вип. 21. – С. 200-209.
9. Туніська програма для інформаційного суспільства / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://old.apitu.org.ua/wsis/tp
10. Цілі розвитку тисячоліття 2000 – 2015 / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/mdgs
11. Цілі сталого розвитку 2016-2030 / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku
12. Шуліка А.А. (2019). Політична прекарність в сучасному політичному процесі (теоретико-методологічний аналіз) / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/D08.051.08/dissertation_5de57dc560ad2.pdf
13. Geneva Plan of Action – ITU / Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.itu.int/net/wsis/docs/geneva/official/poa.html
14. Maret S. (2011). True community: connecting the Millennium Development Goals to public library services in the United States. Information, Society and Justice, 4(2), 29-55.
15. Savitha Subramanian. (2011). Do We Have the Right Models for Scaling Up Health Services to Achieve the Millennium Development Goals? / Subramanian Savitha; Joseph Naimoli; Toru Matsubayashi; David Peters // BMC Health Services Research. – 11 (336): 336.
16. Severine Deneulin. (2009). An introduction to the human development and capability approach freedom and agency / Deneulin Severine; Shahani Lila // Sterling, Virginia Ottawa, Ontario: Earthscan International Development Research Centre
17. The Declaration of Global Civilization / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.opgc.net/index.php?m=content&c=index&a=show&catid=72&id=289
18. The mission of the Global Digital Solidarity Fund / Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.dsf-fsn.org/cms/content/view/14/48/lang,en/

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ТА ПОТРЕБИ; КУЛЬТУРА ІНФОРМАЦІЙНОГО СПОЖИВАННЯ

8.1. Інформаційні ресурси, типи та види інформаційних ресурсів

Останнім часом людство орієнтоване на інформаційні ресурси як чи не найбільшу цінність соціального буття людини та спільноти чи й людства загалом. За цих обставин питання, пов'язані зі змістовним наповненням інформаційних потоків та модерації інформаційного простору, у т.ч. як чинника підтримання національної безпеки, а з іншого боку – екології людини, безперечно, виступають на перший план. Особливо очевидним це стає за обставин практично тотальної глобалізації, у т.ч. інформаційних процесів і, як наслідок, устремління наддержавних утворень, в іншому випадку – розвинутих країн досягти безперечного інформаційного домінування заради досягнення умовно приватних цілей та реалізації інтересів. Відтак, важливо орієнтуватися, окрім іншого в інформаційних ресурсах і потребах, у їх співвідношенні, взаємообумовленості, а з іншого боку – особливостях цілеспрямованого модерування згаданого взаємозв'язку.

Інформаційні ресурси (Information resources) – певним чином оброблені та впорядковані соціально значимі знання та/або відомості, що перебувають на зберіганні у відповідних інформаційних системах, зокрема банках даних, а також фондах, депозитаріях, бібліотеках, архівах, музейних сховищах тощо, та є доступними для використання відповідно до їх статусу. Насамперед прийнято розрізняти державні та недержавні інформаційні ресурси.

Ресурс – потенційний засіб задоволення потреби, на відміну від дійсного засобу – продукту.

Інформаційні ресурси – це сукупність даних, знань, повідомлень, документів та інших відомостей, які зберігаються, обробляються й використовуються в суспільстві для задоволення потреб людей, управління, науки, освіти, виробництва, культури тощо. Вони є ключовим елементом інформаційного суспільства та сучасної економіки.

Основні характеристики інформаційних ресурсів:

- нематеріальність – інформація не має фізичної форми, але потребує матеріальних носіїв (папір, електронні носії, сервери).
- тиражованість – її можна копіювати практично без втрати якості.
- цінність – інформація набуває значення лише у відповідному контексті й при використанні.
- динамічність – швидко застаріває, потребує оновлення.
- доступність – залежить від технічних засобів і правових обмежень.

Класифікація інформаційних ресурсів:

1. **За формою подання:**

- текстові (книги, статті, звіти);
- графічні (карти, схеми, фото);
- аудіовізуальні (відео, звук);

- цифрові бази даних.

2. **За сферою використання:**

- наукові (наукові публікації, дослідницькі бази);
- освітні (підручники, онлайн-курси);
- управлінські (статистика, державні реєстри);
- виробничі (технологічні карти, інструкції);
- культурні та історичні (архіви, музеї).

3. **За доступом:**

- відкриті (Інтернет, бібліотеки);
- обмежені (службові документи, спеціалізовані бази);
- закриті (секретні матеріали).

Приклади сучасних інформаційних ресурсів:

- глобальні: Wikipedia, Google Scholar, міжнародні наукові бази (Scopus, Web of Science), електронні бібліотеки.
- національні: державні реєстри, національні архіви, бібліотеки, освітні платформи.
- корпоративні: внутрішні бази даних компаній, CRM-системи, статистичні звіти.

Види інформаційних ресурсів:

- відомості, що перебувають на збереженні в електронних архівах та базах даних;
- результати різного роду поточних досліджень та аналітичні звіти, отримані внаслідок роботи з базами даних;
- новинні стрічки (online-новини);
- електронні копії періодичних видань;
- аналітичні матеріали і прогнози, безпосередньо спродуковані суб'єктом інформаційної активності.

Типи інформаційних ресурсів відповідно до того як інформація підлягає зберіганню і розподілу в FTP-архівах (англ. File Transfer Protocol – протокол передачі файлів)

- захищена інформація, режим доступу до якої визначається її власниками і дозволяється відповідно до спеціальної угоди із споживачем. До цього виду ресурсів належать комерційні архіви (наприклад, комерційні версії програм в архівах ftp.microsoft.com або ftp.bsdi.com), закриті національні та міжнародні некомерційні ресурси (наприклад, роботи за міжнародними проектами CES або IAEA), приватна некомерційна інформація з спеціальними режимами доступу;
- інформаційні ресурси обмеженого використання, до яких відносяться, наприклад, програми класу shareware (Trumpet Winsock, Atis Mail, Netscape);
- вільно розповсюджувані інформаційні ресурси або freeware, якщо мова йде про програмне забезпечення. До цих ресурсів відноситься все, що можна вільно отримати по мережі без спеціальної реєстрації. Це може бути документація, програми або що-небудь ще. Найвідомішими вільно розповсюджуваними програмами є програми проекту GNU Free Software Foundation.

Управління інформаційними ресурсами – це цілеспрямований процес організації, зберігання, обробки, поширення та використання інформації для забезпечення ефективної діяльності державних структур, бізнесу, науки, освіти й суспільства загалом.

Основні завдання управління інформаційними ресурсами:

- збір та накопичення інформації – створення баз даних, архівів, реєстрів.
- збереження та захист – підтримка актуальності, безпеки, цілісності даних.
- систематизація та класифікація – поділ ресурсів за видами, призначенням, доступом.
- обробка та аналіз – перетворення інформації у знання, корисні для прийняття рішень.
- доступ і поширення – створення умов для використання інформації (відкриті дані, бібліотеки, електронні сервіси).
- моніторинг та оновлення – контроль актуальності та усунення застарілих відомостей.

Основні принципи:

- доступність – забезпечення користувачів потрібною інформацією;
- надійність і безпека – захист від втрат, кібератак, несанкціонованого доступу;
- актуальність – своєчасне оновлення даних;
- стандартизація – єдині підходи до збирання, зберігання та обробки.
- економічність – оптимальне використання ресурсів;
- рівні управління інформаційними ресурсами;
- державний – формування національних інформаційних ресурсів (державні реєстри, архіви, статистика, національні електронні бібліотеки);
- корпоративний – управління ресурсами компаній (CRM, бази даних клієнтів, внутрішні документи);
- особистісний – управління власними інформаційними ресурсами (фотоархіви, документи, персональні бази даних).

Інструменти управління

Інформаційні системи та технології (IT) – бази даних, ERP, CRM, електронний документообіг.

Правове забезпечення – закони про інформацію, захист даних, авторські права.

Організаційні заходи – створення інформаційних центрів, бібліотек, архівів.

Отже, управління інформаційними ресурсами – це стратегічна діяльність, яка перетворює дані → інформацію → знання, а вже потім – у практичні рішення.

8.2. Інформаційні потреби, їх різновиди та особливості

У загальному вигляді під **інформаційною потребою** прийнято розуміти *стан суб'єкта – особи або групового утворення, а також системи, що характеризується необхідністю набуття певних відомостей задля досягнення певних цілей або вчинення системи дій*. Залежно від особливостей світоглядної парадигми, якої притримується той чи інший репрезентант ідеї, інформаційну потребу трактують, наприклад, як «акт усвідомлення недостатності наших знань для добудови психологічної моделі об'єкта, моделі, що відбиває рівень наших уявлень про даний об'єкт» (Дмитро Йосипович Блюменау). Або ж інформаційна потреба – це усвідомлення користувачем необхідності вивчення комплексу даних, що доповнюють початкові знання користувача.

Поняття інформаційних потреб у публічний обіг було введено американським журналістом Робертом Тейлором (англ. Robert S. Taylor). У 1962 р. за його авторства вийшла стаття «The Process of Asking Questions» (Постановка питань). У статті осмислюється явище набуття суб'єктом відповіді на поставлене ним питанням у ході звернення до інформаційних джерел, а також взаємовпливу суб'єкта та джерела інформації.

Р. Тейлор схильний розрізняти чотири рівні потреби в інформації:

- природна (частково рефлексована) потреба в інформації, за якої суб'єкт завжди характеризується нескінченною низкою (ідеальних) запитів до ідеальної системи заради підтримання власної життєдіяльності в ідеальному стані;
- поточна потреба в інформації, за якої суб'єкт усвідомлює відсутність бажаної відповіді на нечітко сформульоване питання та потребує контакту з експертом у відповідній галузі соціально значимого знання;
- робоча потреба в інформації, за якої суб'єкт прагне усунути прогалину щодо конкретного знання або подолати сумніви з конкретного приводу;
- потреба в інформації, викликана самим джерелом інформації внаслідок піднятого самим джерелом питання чи питань.

Зрештою, **потреба в інформації є базовою і безумовною потребою**, оскільки людина, будучи відкритою системою, з необхідністю потребує постійного обміну інформацією, аби залишатися у функціональному стані, тобто залишатися людиною і діяти як людина.

За спрощеного підходу прийнято розрізняти два основних типи інформаційної потреби:

- поточні, обумовлені нібито притаманною людині допитливістю, насправді ж викликані необхідністю підтримувати цілісність «картини світу», що піддається небезпеці руйнування внаслідок перманентного отримання нових часток інформації;
- конкретні (спеціальні), що відображаються в прагненні отримати інформацію, необхідну для вирішення конкретного завдання – дослідного, професійного, управлінського тощо.

Як варіант прийнято розрізняти **об'єктивні**, тобто такі, що виникають внаслідок впливу зовнішніх обставин і умов; та **суб'єктивні**, тобто такі, що

несуть на собі відбиток персональної унікальності або особливостей індивідуальності, інформаційні потреби.

До основних властивостей інформаційної потреби прийнято зараховувати:

- комунітаберність (формування і підтримання каналів обміну інформацією);
- багатопредметність;
- динамізм;
- пізнавальний характер.

Відповідно, прийнято розрізняти **опосередковані**, що базуються на вивченні думки респондентів, та **прямі**, що сполучені з безпосередньою реалізацією фахівцем дослідницького завдання, **методи дослідження** чи виявлення інформаційних потреб.

У іншому випадку пропонується виділяти групи методів:

- основні методи кількісних досліджень – опитування, спостереження, експеремент, бібліометричний аналіз (аналіз специфіки запитів у пошукових системах);
- основні методи якісних досліджень – глибинне інтервю, метод фокус-групи, експертних оцінок;
- комплексні методи досліджень – контент-аналіз, інформаційна діагностика, кейс-стаді (англ. case study – аналіз випадку).

Інформаційна потреба – це усвідомлене або неусвідомлене прагнення людини, групи чи організації отримати необхідну інформацію для розв’язання завдання, прийняття рішення, навчання, комунікації чи задоволення особистих інтересів.

8.3. Інформаційна культура як сфера буття сучасної людини і спільноти

Інформаційна культура (англ. Information culture) – з практичної точки зору: сукупність оперативних знань та вмінь, достатніх і необхідних для ефективної інформаційної активності, зокрема щодо досягнення намічених цілей; у загальному сенсі: система цінностей, інших регулятивних механізмів, а також шляхів, способів та механізмів інформаційної взаємодії між суб’єктами, у т.ч. міжнародних відносин та світової політики. Також інформаційну культури прийнято розглядати як сукупність алгоритмів діяльності людини, спрямованої на набуття, опанування, обміну та поширення інформації, з іншого боку, систему умов та обставин, що визначають особливості активності суб’єкта у інфосфері. Інформаційна культура відображає досягнуті рівні організації інформаційних процесів та ефективності створення, збирання, зберігання, опрацювання, подання і використання інформації, що забезпечують цілісне бачення світу, його моделювання, передбачення результатів рішень, які приймаються людиною.

Інформаційна культура – це рівень умінь і навичок людини, колективу чи суспільства у сфері роботи з інформацією: її пошуку, відбору, аналізу, збереження, передавання та використання на основі етичних і правових норм.

Інакше кажучи, це здатність людини грамотно поводитися з інформацією в умовах інформаційного суспільства.

Основні риси інформаційної культури:

- інформаційна грамотність – уміння знаходити й оцінювати інформацію;
- критичне мислення – здатність відрізняти достовірні від маніпулятивних даних;
- технічні навички – вміння користуватися ІКТ (комп'ютери, інтернет, бази даних).

Інфосфера – це сукупність усіх інформаційних процесів, потоків, ресурсів і систем, у яких виникає, зберігається, передається та використовується інформація. Простими словами, це «сфера інформації», аналогічна до атмосфери чи біосфери, але для інформації.

Інфосфера – це загальна «сфера інформації», в якій взаємодіють природна, соціальна та технічна інформація. Вона створює середовище для розвитку інформаційного суспільства, науки та культури.

8.4. Медіаграмотність як крок до індивідуальної та масової інформаційної безпеки

Медіаграмотність – упорядкована сукупність навичок та вмінь, які дозволяють суб'єкту послідовно аналізувати, адекватно оцінювати, а також створювати повідомлення, зважаючи на особливості того чи іншого виду медіа, жанру та форми подачі відомостей. В основі медіаграмотності лежить модель, яка заохочує суб'єкта замислюватися над особливостями інформаційного контенту. Медіаграмотність створює підстави для критичного аналізу медіаповідомлень на предмет вмісту у них різного роду маніпулятивних перетворень, зокрема тенденційність, пропаганду, цензуру тощо, а також виділяти структурні елементи, зокрема дійсне джерело інформації, канали поширення інформації тощо.

Медіаграмотність – це здатність людини усвідомлено сприймати, критично оцінювати, створювати та ефективно використовувати медіаінформацію з різних джерел (телебачення, Інтернет, соціальні мережі, газети, радіо тощо).

Простіше кажучи, медіаграмотність – це вміння не лише отримувати інформацію, а й аналізувати її, перевіряти достовірність і відповідально поширювати.

Медіаграмотність – це навичка безпечного, свідомого та критичного користування медіа, яка є важливою складовою сучасної інформаційної культури.

Дослідження медіаграмотності як наукової дисципліни відбувалося у межах комунікаційних наук, освіти та соціології, і його активно розвивали як зарубіжні, так і українські вчені.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Поміркуйте над тим, чи можливий світ, у якому була б винятково відкрита інформація, і якщо так, то яким би міг бути світ, а коли ні, то чому.
2. Поміркуйте над тим, чи можлива людина, в іншому випадку людська спільнота, яка б не мала інформаційних потреб і якщо так, то якою б могла бути ця людина та/або людська спільнота, а коли ні, то чому.
3. Поміркуйте над тим, чи завжди окремо взятий конкретний індивід усвідомлює свої інформаційні потреби, та обґрунтуйте свої міркування.
4. Сформуйте ієрархію інформаційних потреб людини, а також людської спільноти, обґрунтувавши кожну зазначену позицію.
5. Поміркуйте над тим, якою б чи чим могла б бути людина вразі вичерпання, а іншому випадку задоволення усіх своїх потреб, коли ж це принципово неможливо, то обґрунтуйте чому.
6. Поміркуйте над джерелом або причиною, що породжує інформаційні як і будь-які інші, очевидно, окрім вітальних, потреб.
7. Поміркуйте над ситуацією людини, в межах якої остання споживається іншими та споживає інших: чим та як обумовлена ця ситуація і чи можна її спростувати, якщо так, то яким чином, а коли ні, то чому.
8. Проаналізуйте ситуацію, у контексті якої людина виявляється «товаром»: чим та як обумовлена ця ситуація і чи можна її спростувати, якщо так, то яким чином, а коли ні, то чому.
9. Поміркуйте над тим, які суб’єкти зацікавлені у підвищенні або, навпаки, зведенню до мінімуму медіаграмотності членів спільноти (населення, громадян) та обґрунтуйте свої міркування.
10. Поміркуйте над причинністю та джерелами ігроманії, а також способами позбавлення від повідної залежності.
11. Поміркуйте над тим, чи може інформація втратити комерційну цінність, і якщо так, то яким буде світ у такому разі, а коли ні, то чому.
12. Проаналізуйте відомі вам критерії оцінки комерційної вартості тієї чи іншої інформації, зокрема на предмет походження чи обрання саме їх критеріями.
13. Поміркуйте над тим, чому до оцінки вартості інформації як товару складно або й неможливо застосувати кількісні одиниці вимірювання, встановлювані ринковими відносинами.
14. Змоделюйте максимально комфортний для людини, на вашу думку, соціокультурний, у т.ч. інформаційний простір.
15. Змоделюйте максимально комфортний для сучасника (представника цивілізованого світу), на вашу думку, соціокультурний, у т.ч. інформаційний простір.
16. Розкрийте найхарактерніші риси людини як форми живого та на їх фоні відмітні ознаки сучасника

Використана та актуальна література

1. Блюменау Л.І. Щодо вивчення висхідних понять теорії інформаційних потреб / Л.І. Блюменау // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://abfarida.narod.ru/blumenay.htm
2. Додонов О.Г. (2009). Інформаційні потоки в глобальних комп'ютерних мережах / Додонов О.Г., Ланде Д.В., Путятін В.Г. – К. : Наукова думка. – 295 с.
3. Калуга В.Ф. (2008). В пошуках шляху із пастки утилітарного світу : ірраціональні чинники облаштування спільного світу як альтернатива засиллю приватного інтересу та надуманого раціоналізму. К. : Міленіум.
4. Мельник Л.Г. (2003). Інформаційна економіка. – Суми: ІТД «Університетська книга». – 288 с.
5. Соловйов С.Г. (2015). Інформаційна складова державної політики та управління / Соловйов С. Г., та ін. ; заг. ред. Грицяк Н. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. інформ. політики та електрон. урядування. – Київ : К.І.С. – 320 с.
6. Arendt Hannah. (1982). Lectures on Kant's Political Philosophy. The University of Chicago Pres, Chicago. – 132 p.
7. Devadason F.J. (1996). Methods of studying information needs / F.J. Devadason, P. Pratap Lingam // 62nd IFLA General Conference – Conference Proceedings – August 25-31, 1996 – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://origin-archive.ifla.org/IV/ifla62/62-devf.htm
8. Friedland, Lewis A. (2017), «1. America's critical community information needs», in Lloyd, Mark; Friedland, Lewis A. (eds.), The communications crisis in America, and how to fix it, Palgrave Macmillan
9. Karpenko O.O. (2017). Information culture as a component of professional competence of graduates in university learning environment / Актуальные научные исследования в современном мире, Вып. 4 (24). Ч. 1, С. 39–42. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://iscience.in.ua/arkhyv/26-27-aprelya-2017/politicheskije-nayku-3/4332-information-culture-as-a-component-of-professional-competence-of-graduates-in-university-learning-environment
10. Menzel Herbert. (1966). Information Needs and Uses in Science and Technology / Annual Review of Information Science and Technology, Vol. 1, Interscience Publishers. – pp 41-69.
11. Taylor Robert S. (1962). The Process of Asking Questions / American Documentation, Vol.13, No. 4, October. – pp.391-396
12. Wilson T.D. (1981). On User Studies and Information Needs / Journal of Documentation, Vol. 37, No. 1. – pp.3-15

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР, ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТОКИ, ЛОГІСТИКА ТА АНАЛІТИКА

9.1. Природа інформаційного простору та його елементи

Під **інформаційним простором** (англ. information space) найчастіше прийнято розуміти частково упорядковану сукупність соціально значимої інформації або відомостей, тобто інформації, опосередкованої у процесі (людського) мислення і відтвореної за допомогою символів, знаків, сигналів абощо. Інтегральним базисом упорядкування соціально значимої інформації є контекст та/або мова. Разом з тим інформаційний простір представляє собою певний структурований континуум результатів мисленнєвої та комунікаційної активності людини в усій своїй множині.

З позицій онтології інформаційний простір є сферою буття істоти, наділеною рефлексією – здатністю фіксувати власну здатність відображати (усвідомлювати себе мислячою або свідомою істотою). А у світлі образного уявлення інформаційний простір є безмежним джерелом різного типу подразнень, що знаходять своє відображення у свідомості індивідуальній та/або колективній.

Суттєвим також є трактування інформаційного простору як «сукупності понять та відносин між ними, які організовано у інформаційну систему, що описує діапазон можливих значень або смислів, які об’єкт може приймати за даними правилами та обставинами» (Gregory Newby, Metric Multidimensional Information Space); «тип інформаційної конструкції, у якій репрезентації інформаційних об’єктів розташовані у організованому просторі. У такому просторі розташування і напрямок мають значення, таким чином стають можливими створення карт і навігація» (MIT Artificial Intelligence Laboratory).

Серед **елементів інформаційного простору** найчастіше прийнято вирізняти:

- інформаційну інфраструктуру;
- інформаційні ресурси на машинних носіях, а також розподілені по WEB-сайтах у мережі Internet;
- засоби та методи прикладної математики, під якими розуміють алгоритми та програмні засоби, що забезпечують функціонування апаратних платформ (систем);
- організаційні заходи, що забезпечують функціонування компонентів інформаційного простору;
- правові методи (норми), під якими розуміють інформаційне законодавство, міжнародні угоди та інші національні та міжнаціональні правові акти;
- ринок інформаційних технологій, засобів зв’язку, інформатизації та телекомунікації, інформаційних продуктів та послуг.

9.2. Інформаційний потік, його властивості та характеристики

Інформаційний потік – цілеспрямовано встановлений та організований процес передачі інформації у межах сформованих інформаційних каналів та/або логістичних систем, як правило, з метою встановлення та здійснення контролю і управління процесами і операціями у тій чи іншій системі, сфері чи установі.

Загалом інформаційний потік є певним чином упорядкованим переміщенням у тому чи іншому середовищі даних та/або відомостей.

Як правило, інформаційні потоки супроводжують інші потоки, наприклад, товару, послуг, або процеси, наприклад, переговори. Відтак, вони можуть бути синхронними, випереджаючими та спізнілими.

Кількісним параметром інформаційного потоку є **обсяг інформації**, котрий передається та/або обробляється за одиницю часу.

9.3. Логістика, особливості її організації та використання

Логістика – управління інформаційними, матеріальними та людськими потоками з метою їх оптимізації або ж мінімізації затрат.

Логістична інформація – інформація, що циклює двома основними потоками: координаційним та оперативним, і забезпечує підтримання безперебійного потоку інформації та/або речей, послуг тощо.

Логістична інформаційна система (ЛІС) – певним чином впорядкована сукупність взаємопов'язаних засобів обчислювальної техніки, баз даних, технічних провідників інформації, засобів програмування тощо, котра сприяє вирішенню поточних функціональних завдань з управління різного роду потоками.

Інформаційна логістика базується на міжнародних стандартах, що використовуються більш ніж у 100 країнах світу. Координатором процесу розробки та управління стандартами електронної логістики виступає міжнародна організація GS1 та національні організації, що представляють GS, зокрема в Україні – Асоціація GS1 Україна.

Розробка стандартів ведеться за чотирма основними напрямками:

- коди товарної нумерації (штрихове кодування);
- електронний обмін даними (Electronic Data Interchange, EDI);
- глобальна мережа синхронізації даних (Global Data Synchronization Network, GDSN);
- електронний код продукції (Electronic Product Code, EPC).

Товариство міжнародних міжбанківських фінансових телекомунікацій (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications, SWIFT) – автоматизована система здійснення міжнародних платежів за посередництва комп'ютерних мереж. Засновниками виступили 239 банків з 15 країн Європи та Америки у 1973 році. Організація діє згідно бельгійського законодавства, оскільки її штаб-квартира знаходиться у Брюсселі. SWIFT є корпоративною спільнотою та належить її членам. Нині користувачами SWIFT є понад 11 тис.

фінансових установ, у т.ч. понад 1 тис. корпорацій із більше, аніж 200 країн світу. Середній оборот складає понад 30 млн. повідомлень на добу. 31 жовтня 2019 року SWIFT зафіксував піковий день року, отримавши 36,73 млн. повідомлень.

Паралельно діють регіональні та національні платіжні системи – аналоги SWIFT, зокрема Instrument in Support of Trade Exchanges (INSTEX) у ЄС, Cross-Border Interbank Payment System (CIPS) у Китаї, Система передачи финансовых сообщений (СПФС) у Російській Федерації.

Логістика – це наука і практика організації, управління та оптимізації потоків матеріальних ресурсів, інформації та послуг від виробника до споживача. Метою логістики є забезпечення ефективності, економії часу та зниження витрат у процесі руху товарів і ресурсів.

Основні компоненти логістики

Транспортна логістика – планування та організація перевезень вантажів і людей.

Складська логістика – управління запасами, складуванням та зберіганням товарів.

Закупівельна логістика – оптимізація процесів придбання матеріалів і ресурсів.

Виробнича логістика – організація руху сировини та напівфабрикатів у виробничих процесах.

Розподільча (дистрибуційна) логістика – доставка готової продукції споживачам.

Інформаційна логістика – управління інформаційними потоками для координації руху товарів і ресурсів.

Обслуговуюча логістика – підтримка клієнтів, гарантійне обслуговування, післяпродажний сервіс.

Основні функції логістики

Планування – визначення оптимальних маршрутів, запасів та ресурсів.

Організація – координація транспорту, складів і постачальників.

Контроль – відстеження переміщення товарів та ресурсів, контроль якості.

Оптимізація – зменшення витрат, часу доставки, підвищення ефективності процесів.

Значення логістики

Для бізнесу – зниження витрат, підвищення конкурентоспроможності.

Для суспільства – своєчасне забезпечення товарами та послугами.

Логістика – це комплексна система управління матеріальними, інформаційними та сервісними потоками, що забезпечує ефективність, зниження витрат і своєчасне задоволення потреб споживачів.

Логістика як наука та практика досліджувалася у різних галузях: військовій справі, економіці, транспорті та управлінні. Основні дослідники походять як із зарубіжних шкіл, так і з українських наукових традицій.

9.4. Інформаційно-аналітичний супровід інститутів (суб'єктів) міжнародної взаємодії і політики

Ключові **напрями інформаційно-аналітичної діяльності** у сфері міжнародних відносин та світової політики:

- загальний аналіз особливостей міжнародних відносин та світової політики; їх основних закономірностей, головних тенденцій, співвідношення та ролі об'єктивних і суб'єктивних факторів та націй основі політичних, економічних, науково-технічних, культурних, соціально-психологічних, ідеологічних аспектів у міжнародних відносинах, класової боротьби, ролі класів, соціальних груп, ролі світових систем, держав, партій, збройних сил, народних мас і особистостей тощо в міжнародних відносинах;
- дослідження ключових моментів формування міжнародних відносин та світової політики; (війна і мир, зовнішньополітична концепція, зовнішньополітична доктрина, зовнішньополітична програма, стратегія та тактика, головні напрями, завдання, цілі, принципи зовнішньої політики і т. ін.);
- вивчення природи та особливостей факторів, що визначають та/або виказують становище суб'єктів міжнародних відносин і світової політики на міжнародній арені; а саме: її класової природи та економічної системи, державних інтересів, економічного, науково-технічного і військового потенціалу, моральної та ідеологічної свідомості населення, зв'язку і ступеня єдності з іншими державами (система, союз та ін.);
- дослідження особливостей поточних завдань та проблем, пов'язаних із зовнішньополітичною діяльністю суб'єктів міжнародних відносин та світової політики; : зовнішньополітичною ситуацією; зовнішньополітичними рішеннями і механізмами їх підготовки, вироблення і прийняття; зовнішньополітичною інформацією і способами її узагальнення та використання; міжнародними суперечностями і конфліктами та способами їх урегулювання; міжнародними угодами та домовленостями тощо;
- вивчення тенденцій та перспектив розвитку міжнародних відносин і зовнішньополітичних подій, забезпечення прогностичного супроводу;
- аналіз ризиків, з якими стикається суб'єкт міжнародних відносин, а також сфер інтересів інших суб'єктів міжнародних відносин та світової політики щодо об'єкту аналізу; міждержавних суперечностей – один з аспектів політичного аналізу в галузі міжнародних відносин. У центрі уваги українських аналітиків знаходяться державні інтереси іноземних партнерів України, котрі репрезентують протилежності, які утворюють міждержавні суперечності. Державні інтереси на відміну від національних інтересів дуже нестійкі. Постійна зміна ієрархії пріоритетності у переліку державних інтересів під тиском різних обставин потребує постійного моніторингу для того, щоб вчасно відповідальні за розробку зовнішньої політики держави посадові особи вчасно вносили адекватні корективи в перспективні та поточні плани заходів у зовнішньополітичній сфері, в діяльність дипломатичних, розвідувальних, контррозвідувальних і оборонних відомств.

Основні **завдання інформаційно-аналітичної діяльності** у сфері міжнародних відносин та світової політики:

- встановлення природи, причин, тенденцій розвитку подій і процесів на національному, регіональному та глобальному рівнях;
- прослідковування причинно-наслідкових зв’язків, встановлення первинних причин (зацікавлених суб’єктів) тих чи інших подій, виявлення первинних джерел фінансування процесів та діяльності тих чи інших «виконавців» тощо;
- формування загальної цілісної картини ситуації з наступним її оцінюванням на предмет тенденцій, перспектив, ризиків тощо;
- формування систематизованих висновків, рекомендацій, тлумачень, пропозицій, роз’яснень, доповідей, а також проектів тощо.

Інформація в розпорядженні аналітика є сукупністю даних, набутих у той чи інший спосіб, предметом аналітичної активності, а також її результатом, що підготовлений для подальшого застосування. Разом з тим, інформація – це визначений за об’ємом зміст повідомлення про явище, подію або їх систематизовану сукупність та/або предмет міркувань, що представляє певний інтерес для зацікавленого кола фізичних та/або юридичних осіб та/або установ і організацій. Такі повідомлення підлягають різного роду обробці: збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, систематизація, зберігання, знищення, реєстрація.

Вимоги, що висуваються до інформації, аби вона підлягала ефективній аналітичній обробці та отриманню якісного результату: точність, достовірність, оперативність, повнота, коректність.

Точність інформації – це припустимий рівень її викривлення, що визначається характером завдань, які вирішує той чи інший суб'єкт. В свою чергу, достовірність інформації визначається її властивістю відображати реально існуючі об'єкти з необхідною точністю. У цьому плані інформація, оприлюднена наприклад, в пресі, для фінансових органів буде недостовірною. Властивість інформації містити в собі необхідний мінімальний обсяг відомостей для прийняття правильного рішення називається повнотою інформації. Як бачимо, точність, достовірність і повнота інформації є однотипними взаємозв'язаними характеристиками.

Надзвичайно важливе значення, з точки зору управління, має така характеристика інформації, як її оперативність, тобто актуальність інформації за умов зміни ситуації.

А для того, щоб процес управління чи навіть просто спілкування був продуктивним, інформація повинна однозначно сприйматися всіма споживачами, тобто бути коректною.

Кількість інформації – це міра, що характеризує зменшення ступеня невизначеності ситуації після отримання певного повідомлення. Одиницями виміру кількості інформації є біти, байти, кілобайти, мегабайти тощо.

доступна і недоступна для певного суб'єкта інформація

За своєю генезою інформація (дані) поділяється на первинну і вторинну. Первинна – це інформація (дані), зібрана вперше для розв'язання якого-небудь

завдання. А вторинна – та, яка вже була зібрана раніше для інших цілей. Поширене трактування вторинної інформації як продукту переробки первинних даних висхідного повідомлення. У цьому контексті близьким за змістом є поділ інформації на оглядову й аналітичну. Адже остання обов'язково є результатом опрацювання якихось висхідних повідомлень. Взагалі треба підкреслити діалектику абсолютності та відносності понять первинної та вторинної інформації. Критерієм її зарахування до тієї чи іншої категорії виступають потреби конкретного суб'єкта.

Аналіз (від грец. αναλυσις – «розклад») – сукупність послідовних операцій мисленнєвого та/або фізичного розчленування цілого на складові частини з метою встановлення структури, відношень, послідовності зв’язків тощо об’єкту дослідження в ході пізнання та/або предметно-практичної активності суб’єкта. Предметом аналітики в розрізі гуманітарного знання, зокрема міжнародних відносин, світової політики, інформаційної політики тощо є інформація, представлена у різних формах і форматах, у т.ч. Big Data. Результатом аналітичної діяльності можуть бути аналітична записка, доповідь, різноманітні графіки, (порівняльні) таблиці тощо.

Аналітика – від грец. άναλυτικά – мистецтво аналізу

Інформаційно-аналітична робота у сферах міжнародних відносин та міжнародної політики – упорядкована послідовність інтелектуальних дій, спрямованих на підвищення ефективності професійної діяльності та таких, що мають на меті пізнання сутності, причин, тенденцій розвитку подій і явищ на світовій арені, розгляд і оцінювання ситуацій, вироблення на основі аналізу й обробки міжнародної інформації висновків, рекомендацій, коментарів тощо.

Етапи формування аналітичного «продукту»:

- визначення предмету, об’єкту дослідження та області збору інформації;
- збір та верифікація інформації;
- систематизація інформації;
- аналіз інформації;
- формування звіту.

Верифікація (лат. Verum – істинний + facere – робити) – (методика) перевірка(и) на відповідність дійсності наявної у розпорядженні інформації, у т.ч. завдяки експерименту. «Речення можна зрозуміти тоді, якщо ми знаємо, за яких умов воно може бути істинним. Це означає, що вимагається не знання того, чи є речення істинним або хибним, але знання обставин, які дозволяють установити його істинність» (Л. Вітгенштайн - Ludwig Josef Johann Wittgenstein). З позицій прикладного підходу верифікація є процесом встановлення відповідності суджень та наведених прикладів фактажу вимогам критичного мислення, здорового глузду, зрештою естетичного смаку. Останній дозволяє виявляти відповідність чого б то було первинній доцільності, тобто встановлювати гармонічність чого б то було.

Систематизація первинної інформації передбачає класифікацію набутих даних відповідно до встановлених критеріїв з наступним їх кодуванням та

представленням у зручній для подальшого аналізу формі, наприклад, розмістивши дані в таблицю.

Етапи систематизації обробленої інформації (верифікованих даних):

- реконструкція події загалом;
- відтворення хронологічного порядку;
- встановлення відповідності офіційного трактування фактів та документів з дійсністю (встановлення відповідності висновків критеріям критичного мислення, здорового глузду та естетичного смаку);
- вивірення фінансових потоків (встановлення дійсно зацікавлених сторін в ініціюванні тих чи інших подій);
- прояснення (особливостей) зв'язків між акторами;
- картографування події, факту (встановлення піків наростання і спаду проблеми тощо).

Теорія операцій в інформаційно-аналітичній діяльності представляє собою метод математичного моделювання, що дозволяє наближено представити об'єкти, системи, процеси та концепції у математичних символах та/або термінах; а також процедуру трансформації припущень щодо проблемної ситуації або явища в математичний вираз із наступним аналізом цієї проблеми за допомогою засобів математики. Метою згаданої теорії є встановлення функціональних залежностей між змінними і параметрами.

9.5. Інформаційне забезпечення та супровід міжнародної діяльності

Суть міжнародної інформаційної активності полягає у:

- наданні фізичним, юридичним особам та державним органам і установам відомостей у вигляді офіційних документів, а також різного роду публічної інформації про 1) діяльність України, її установ і організацій, а також резидентів на міжнародній арені; 2) перебіг подій закордоном;
- цілеспрямованому, як правило, санкціонованому відповідними органами, поширенні за межами України відповідальними юридичними і фізичними особами від імені держави або її установ і інститутів, а також громадськими організаціями, творчими та професійними спілками безпосередньо або за посередництва засобів масової інформації всебічної інформації про Україну. Цю ж функцію також виконують ЗМІ.

Здійснювана представниками України міжнародна інформаційна діяльність регулюється системою вітчизняних законів та підзаконних актів, зокрема ст. 50 Закону України «Про інформацію». Щодо експорту та імпорту інформаційної продукції та послуг, то у ст. 52 щойно згаданого закону зазначене пряме посилання на законодавчі акти України про зовнішньоекономічну діяльність.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про інформацію» прийнято розрізняти такі **види інформаційної діяльності**:

- одержання;

- використання;
- зберігання;
- поширення;

окрім того,

- вилучення з обігу даних та їх «консервування» або знищення;
- вирішення програмно-методологічних завдань.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про інформацію» прийнято розрізняти такі **напрями інформаційної діяльності**, як соціальний, політичний, економічний, науково-технічний, екологічний, освітній (духовний), міжнародний абощо.

З огляду на міжнародні відносини та взаємодію функціональними завданнями інформаційної діяльності, окрім іншого, є

- інформаційний супровід офіційних і неофіційних візитів делегацій, державних службовців, уповноважених представників держави, її органів, а також представників громадянського суспільства, сфер науки, культури, церкви тощо;
- інформаційно-роз'яснювальна робота у країні перебування;
- робота над іміджем держави, її інститутів, представників громадського суспільства тощо;
- формування туристично, економічно тощо привабливого образу країни.

Під **зовнішньополітичними комунікативними технологіями** (ЗКТ) прийнято розуміти упорядкований процес обміну інформаційними потоками на міжнародному рівні, сполучений з просуванням інтересів суб'єкта світової політики та міжнародних відносин (МВ та СП), а також із моделюванням його іміджу на міжнародній арені. По-суті, ЗКТ є своєрідними зразками зв'язків з громадськістю або PR.

Види ЗКТ: публічний, іміджевий, віртуальної дипломатії, медійний, державного брендінгу.

Іміджева дипломатія – форма сукупної активності державних і недержавних установ від імені держави, а також транснаціональних корпорацій, світових організацій, наприклад, церков, спрямованої на підтримання та корекцію за посередництва засобів масової комунікації іміджу суб'єкта МВ та СП, а також його репрезентантів, а якщо мова йде про державу, то й суспільства, національної культури та традицій абощо, разом з тим формування лояльності на міжнародній арені до суб'єкта, в іншому випадку – до певної теорії, проекту світоустрою тощо.

Медійна дипломатія або електронна чи цифрова (англ. digital diplomacy, e-diplomacy) – різновид міжнародної, а щодо держави, то зовнішньої політичної діяльності, завданням якого є відчутний цілеспрямований вплив на громадську думку конкретних спільнот або колективну думку конкретних організацій чи об'єднань завдяки залученню насамперед засобів масової комунікації (ЗМК).

Публічна дипломатія – вид ЗКТ, що, як справило, спирається на імідж індивідуальних чи колективних іменитих суб'єктів у сфері науки, культури, мистецтва тощо, задля цілеспрямованого налагодження каналів комунікації і

донесення до тієї чи іншої зарубіжної громадськості та/або спільноти загалом позитивної інформації про спільноту/державу власного походження. У кінцевому результаті публічна дипломатія спрямована на формування і підтримання привабливого насамперед ірраціонального образу країни у зарубіжних спільнот, наприклад, як туристичного об'єкта абощо.

Віртуальна дипломатія – один з найновіших видів ЗКТ, що спирається на зростаючу роль і значимість в існуванні людини та спільноти глобальних інформаційно-комунікаційних мереж і технологій, задля провадження суб'єктом МВ та СП «м'якого ідеологічного впливу» на суб'єктів свого інтересу, тобто світову громадськість загалом чи конкретні спільноти або групи людей чи об'єднання за певними інтересами абощо. Віртуальна дипломатія за свою основу має мережеву політику, прикладами якої є NOO Politic, Media politic, Real Politic, Kiber Politic тощо.

Державний (національний) **брендінг** – різновид міжнародної інформаційної активності, сполучений із залежно від ситуації формуванням, поширенням, оновленням, трансформацією узагальненого сприйняття та ставлення до країни/держави тієї чи іншої спільноти. Згадане ставлення опосередковується через репутацію та/або бренд (англ. brand – клеймо) країни/держави – ірраціональна основа ідентифікації, що поєднує у собі уявлення, враження та асоціації стосовно країни/держави, її народу та представників. Носіями бренду країни/держави є її атрибути, зокрема прапор, герб, гімн, а також перші особи.

Чинники, що впливають на імідж країни/держави:

- історичне минуле (основа національної ідентичності);
- економічний потенціал;
- військово-політичний потенціал;
- розташування, природні ресурси та кліматичні умови;
- ірраціональні характеристики: цінності, традиції, так звана, духовна культура, менталітет тощо.

Окремим рядком щодо згаданих чинників йдуть різного роду **рейтинги**, до яких відносять країну/державу та її окремі інститути або константи чи характеристики, тобто **порівняльні оціночні твердження та статистичні дані**.

Серед найважливіших **індексів**, які впливають на формування іміджу тієї чи іншої держави, прийнято виокремлювати:

- індекс глобальної конкурентоспроможності (один з найбільш відомих світових індексів, який щорічно складається Всесвітнім економічним форумом у Давосі (Швейцарія);
- індекс сприйняття корупції (ІСК) (щорічно розраховується міжнародною організацією Transparency Internetional);
- індекс електронної участі громадян (оцінює якість та корисність інформації та послуг, які за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій уряд надає громадянам з метою залучення до прийняття управлінських рішень);
- індекс готовності до електронного урядування (розраховується ООН);
- індекс економічної свободи.

Серед факторів, що ускладнюють набуття позитивного результату від міжнародної інформаційної активності чільне місце належить (соціальним) стереотипам.

Стереотип – поширене у середовищі спільноти (закореніле) упереджене уявлення про той чи інший суб'єкт, у даному випадку країну/державу. По-суті, стереотип є спрощеним (декоративним) та відносно стійким образом, що формується і підтримується в умовах дефіциту належної якості інформації, як результат узагальнення наявних у розпорядженні суб'єкта «шматків» інформації з накладанням на елементи особистого досвіду та на тенденції світовідворення, притаманні тому чи іншому кластеру спільноти.

На поточний момент суб'єкти міжнародних відносин вдаються до таких офіційних посередників взаємодії:

- спеціальні дипломатичні місії;
- постійні дипломатичні представництва;
- міжнародні конференції;
- міжнародні організації.

Бюро інформації та друку НАТО – підрозділ НАТО, спрямований на інформування громадськості та забезпечення щоденних зв'язків НАТО із засобами масової інформації.

Департамент суспільної інформації – це важлива ланка інформаційної системи ООН, яка займається допомогою інформаційним органам, просвітнім закладам, державним і недержавним організаціям на міжнародному рівні, а також розповсюдженням інформації про ООН.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Поміркуйте над причинністю будь-яких потоків, у т.ч. інформаційних, опишіть ключові властивості, ознаки та характеристики інформаційних потоків.
2. Проаналізуйте переваги та слабкі місця відомих вам регулятивних механізмів щодо потоку відомостей.
3. Опишіть відомі вам тематичні потоки міжнародної інформації для прийняття зовнішньополітичних рішень, проаналізуйте їх структуру.
4. Поміркуйте над тим, чи можливе існування універсального інформаційного потоку, який би охоплював Всесвіт, і якщо ні, то чому, а коли так, то чим би міг би бути такий потік в розрізі різноманітних світоглядних парадигм.
5. Поміркуйте над тим, чи можливе існування чого б то було поза його усвідомленням, і якщо ні, то чому, а коли так, то яким чином можливе таке існування.
6. Поміркуйте над перевагами та слабкими місцями міжнародних операційних систем, зокрема SWIFT.
7. Поміркуйте над тим, що може трапитися зі світовою фінансовою системою в разі раптового припинення діяльності SWIFT?

8. Поміркуйте над походженням інформаційного простору, його властивостями, місцем і роллю тих чи інших суб'єктів в його стабілізації і наповненні.
9. Проаналізуйте механізми і засоби, за посередництва яких відбувається упорядкування інформаційного простору та його (змістовне) наповнення.
10. Поміркуйте над співвідношенням культурного та інформаційного просторів, причинами, що їх породили, та механізмами стабілізації і підтримання у функціональному стані.
11. Поміркуйте над співвідношенням інформаційних простору та потоку (потоків), чи можливі одне без іншого, і якщо ні, то чому, а коли так, то яким чином.
12. Поміркуйте над чим, хто чи що визначає інтенсивність та особливості змістовного наповнення інформаційних потоків.
13. Поміркуйте над тим, чи можливо, виходячи з наміру, самоусунитися або усунути іншого з інформаційного простору та інформаційних потоків, і якщо ні, то чому, якщо так, то яким чином.
14. Поміркуйте над тим, чи відповідають дійсності будь-які доступні людині уявлення про Всесвіт та його облаштування, і якщо ні, то чому, а коли так, то яким чином це можна встановити і підтвердити.
15. Чи відповідають сформовані уявлення людини про Всесвіт дійсності? Що є підставою для вашого переконання?
16. Поміркуйте над тим, чи принципово можливо настільки розвинути техніку і технології, аби переміщати матеріальні речі та себе зі швидкістю інформації в межах чи за посередництва інформаційних потоків.
17. Поміркуйте над тим, яким би міг бути світ вразі, коли вдасться передавати миттєво (зі швидкістю думки) у будь-якому напрямку будь-який об'єм інформації?
18. Поміркуйте над тим, чи принципово можливо трансформувати будь-який предмет чи річ в певний об'єм інформації і навпаки.
19. Поміркуйте над тим, яким чином та з якою швидкістю переміщується інформація у Всесвіті на вашу думку?
20. Поміркуйте над тим, яким буде світ, на вашу думку, коли вдасться передавати миттєво у будь-якому напрямку будь-який об'єм інформації?

Використана та актуальна література

1. Боднар І.Р. (2007). Інформаційно-аналітична діяльність у міжнародних відносинах. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії. – 280 с.
2. Варенко В.М. (2014). Інформаційно-аналітична діяльність: Навч. посіб. / В. М. Варенко // К.: Університет «Україна». – 417 с.
3. Вербицька В.В. (2016). Віртуальна дипломатія: аналіз структури цільових аудиторій / В.В. Вербицька // Грані № 4. - С. 143-148

4. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права (2003) / Цимбалюк В.С., Брижко В.М., Калюжний Р.А., Швець М.Я. та ін. – К.: ІВА. – 240 с.
5. Єжова Л.Ф. (2002). Інформаційний маркетинг: Навч. посібник. – К.: КНЕУ. – 560 с.
6. Капінус О. (2008). Міжнародні організації у системі сучасних інформаційних відносин / Оксана Капінус // Вісник Львів. ун-ту. Серія Міжнародні відносини. – Вип.25. – С.351-358.
7. Кастельс М. (2000). Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура / М. Кастельс; Пер. з англ., наук. ред. О.І. Шкаратан. – Х.: Алатейя. – 608 с.
8. Кривошеїн В.В. (2013). Загальнотеоретичні засади державного брендингу / В. В. Кривошеїн // ГРАНІ. Соціологія. – № 12 (104). – С. 6-12.
9. Кудрявцева С.П. (2005). Міжнародна інформація: Навчальний посібник / Кудрявцева С.П., Колос В.В. // К.: Видавничий Дім «Слово». – 400 с.
10. Кулік С. “Електронна дипломатія. Початок” [Електронний ресурс] / С.Кулік // Режим доступу: http://www.ifap.ru/library/book532.pdf.
11. Макаренко Є.А. (2010). Віртуальна дипломатія. Підручник / Макаренко Є.А., Піпченко Н.О. – К.: Центр вільної преси. – 302 с.
12. Макаренко Є.А. (2003). Трансформація сучасної дипломатії // аналітика, експертиза, прогнозування. – К.: Наша культура і наука. – 285 с.
13. Мінаєва В.О. (2007). Система CRM як новітня технологія зв’язків з громадськістю: перспективи впровадження в державному управлінні України [Електронний ресурс] / В.О. Мінаєва // Державне управління теорія та практика. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-1/
14. Нечет О.С. (2013). Розвиток віртуальної дипломатії в Україні / О.С. Нечет // Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України.– Луцьк : СНУ імені Лесі Українки. – С. 82-85.
15. Систематизація та класифікація інформаційних ресурсів міжнародного співробітництва // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – №11. – С.107-110.
16. Слюсаревський М.М. (1999). Інформаційний простір : критика існуючих визначень і спроба побудови теорії. Вісн. ХДУ. Серія «Психологія, політологія» : Особистість і трансформаційні процеси в суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти. Харків. – Ч. 4-5. – С. 337-342.
17. Стариш А.Г. (2004). Філософія інформації. – Сімферополь: «Таврія». – 376 с.
18. Ступак В. (2000). Науково-аналітична діяльність у галузі суспільних наук в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / Вісник книжкової палати. – № 1. – С. 21-24.
19. Точилін В. (2007). Моделі стратегічного планування: світовий досвід та пра-ктика впровадження // Актуальні проблеми економіки. – № 1 – С. 109-115.

20. Grech O. (2006). Virtual Diplomacy. Diplomacy of the Digital Age. – University of Malta. – P. 37. – Available from: http://uscpublicdiplomacy.org/pdfs/Grech.pdf.
21. Lee Jinho. (2002). Mire: a multidimensional information retrieval engine for structured data and text. Proceedings. International Conference on Information Technology: Coding and Computing // Jinho Lee ; D. Grossman ; R. Orlandic / Електроннний ресурс – Режим доступу: https://ieeexplore.ieee.org/document/1000391
22. Skirting U.S. sanctions, Europeans open new trade channel to Iran / Електроннний ресурс – Режим доступу: https://www.reuters.com/article/us-iran-usa-sanctions-eu/european-powers-launch-mechanism-for-trade-with-iran-idUSKCN1PP0K3
23. Withrow Jason. (2004). Site Diagrams: Mapping an Information Space / Електроннний ресурс – Режим доступу:

ІНФОРМАЦІЙНА ІНДУСТРІЯ, ЕКОНОМІКА І БІЗНЕС

10.1. Інформаційна економіка, особливості та принципи її функціонування

Існування сучасної людини не можливо уявити поза господарською діяльністю, оскільки остання передбачає продукування матеріальних благ та забезпечення умов, необхідних і достатніх для виживання, тобто задоволення практично усіх так званих первинних потреб. Уміння організувати та/або вести господарську діяльність і за своєю суттю економікою у первинному значенні цього поняття, якщо вдатися до традиційної інтерпретації поняття «економіка», а саме дав.-гр. οἶκος, що означає дім та дав.-гр. νόμος, що означає закон, правило. Себто економіка у буквальному значенні цього терміну з огляду на полісний спосіб соціокультурної організації спільного простору – збір законів та/або правил функціонування дому, а точніше ному, себто господарства сім'ї в складі полісу. При цьому поліс орієнтувався на автаркію – виробничу, а отже і економічну у сучасному її розумінні самодостатність. Якщо ж інтерпретувати зміст поняття на сучасний лад то, **економіка** – *це сфера життєдіяльності людини і водночас спільноти чи організації (інституту, абощо) у множині їх проявів, себто колективного суб'єкта, безпосередньо пов'язана з продукуванням, зберіганням, оперуванням споживчими благами (товарами та послугами), а отже забезпеченням необхідних і достатніх умов та обставин підтримання перманентної життєдіяльності людини та функціонування колективного суб'єкта*.

Попри численні описи на основі різного роду досліджень, переважно спекулятивного характеру, принципів, законів, закономірностей функціонування економіки та/або ведення господарства, сама по собі господарська та/або економічна діяльність так чи інакше сполучена з мистецтвом[221] – у даному випадку потенцією суб'єкта, насамперед особи як носія індивідуальності та особистості фактично інтуїтивно та/або, покладаючись на так зване образне мислення та передчуття, провадити ефективну та/або адекватну обставин діяльність. Присутність ірраціонального начала у господарській (економічній) активності персоналізованого, а надто колективного суб'єктів Адам Сміт свого часу виразив за допомогою принципу «невидимої руки (ринку)»[222] (англ. invisible hand).

---

[221] Мистецтво – процес і результат творчої активності суб'єкта, з яким насамперед асоціюється людина у множині своїй. При цьому творча активність передбачає два різних типи реалізації. По-перше, комбінування унікальними на момент творення або й неповторним чином вже наперед існуючих (даних) елементів. Наприклад, образів, кольорових гам тощо, в іншому випадку нот і тональностей, абощо. По-друге, відтворення в сприймабельній формі образів, споглядуваних (інтуїтивно схоплюваних) митцем.

[222] На переконання Адама Сміта феномен « невидимої руки» уособлює собою деякий регулятивний механізм, на разі економічної активності, котрий не піддається безпосередньому раціональному встановленню у вигляді виражених за посередництва формул, законів, абощо, який сприяє гармонізації та/або підтримання перманентного стійкого балансу інтересів осіб у сфері господарської активності на фоні сталого поступу спільноти та/або інших суб'єктів господарювання (продукування споживчих благ). Звідси виводиться переконання Адама Сміта в неприпустимості втручання контролюючих та/або суб'єктивованих управлінських інституцій, насамперед держави у процес, образно кажучи, природного функціонування господарської активності суб'єктів, наче б то зведеної на принципах вільної конкуренції. Відповідно фраза «невидима рука» зустрічається у таких роботах шотландського економіста XVIII ст., як «Теорія моральних почуттів» (1759 рік)

Тож господарська активність суб'єкта (персоналізованого і водночас колективного) провадиться і зазнає перманентних, а іноді здається, й революційних змін на основі функціонування деякого регулятивного механізму, який намагалися описати численна когорта різного роду мислителів. Окремі з описів з тих чи інших причин видаються і водночас ідентифікуються масами як теорії, які розкривають закони економічного поступу та/або розвитку спільноти загалом. Чи не найяскравішим прикладом у такому разі може бути ідея соціально-економічних формацій, авторства Леві Мордехая в контексті соціального еволюціонізму. Своєю чергою фіксація станів, що проглядаються через особливості господарювання, ієрархію цінності та/або домінанти соціальних благ відбувається за посередництва визначення типу господарювання та/або економіки.

Останнім часом склалося стійке переконання, що тип господарювання, притаманний поточному існуванню людства в межах ойкумени та/або сучасної цивілізації є «інформаційна економіка» (англ. information economy). Водночас прийнято вважати, що синонімічними щодо визначення згаданого типу господарювання будуть такі поняття: «мережева економіка», іноді «цифрова економіка»[223], тощо, тоді як дотичними та/або такими, що розкривають структурні елементи – «інтернет економіка», «економіка знань», абощо.

Відповідно **інформаційна економіка** як тип господарювання передбачає, що левова, принаймні *більша частина ВВП формується внаслідок оперування інформацією і з інформацією, а саме завдяки діяльності з виробництва, обробки, зберігання і розповсюдження інформації у різних її формах та проявах, у т.ч. у вигляді так званих знань, себто систематизованих відомостей, оперування якими дозволяє досягати намічених цілей та продукувати бажані блага, водночас значна частина працеспроможного складу спільноти залучена до роботи з інформацією у той чи інших спосіб як основного виду діяльності*.

Насправді згадані показники щодо інформатизації та/або цифровізації економіки поки що недосяжні для переважної більшості соціо-економічних середовищ та/або країн навіть у середньостроковій перспективі, тоді як досягнення високих показників ВВП передових світових лідерів у сфері інформаційної економіки забезпечується продукуванням навіть не стільки самих інформаційних продуктів, стільки засобів і матеріалів, необхідних для оперування інформацією в масштабах спільноти та світового простору загалом.

та «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 рік) під час осмислення регулятивних інструментів, які сприяють нарощуванню суспільного добробуту внаслідок реалізації приватних та/або корпоративних інтересів. Однак згадана ідея «невидимої руки ринку» набула популярності лише у першій половині XX ст., набувши насамперед визнання серед фахівців у сфері економіки. Тому, очевидно, суттєво сприяло залучення згаданої ідеї Адама Сміта до викладу наукового матеріалу у підручнику «Економікс», авторства Пола Семюельсона у 1948 р.

[223] Під цифровою економікою (англ. Digital economy) прийнято розуміти такий напрям економіки, який зводиться на обчислювальних та/бо цифрових технологіях, що передбачає оперування насамперед комп'ютерами. Часто цифрова економіка асоціюється з такими визначеннями як веб-економіка, інтернет-економіка або ж нова економіка. При цьому цифрова економіка фактично стала атрибутом цілісної економіки та/або сучасного типу господарювання. Своєю чергою невід'ємним елементом цифрової економіки є опосередковані інтернетом та комп'ютерними мережами продукування, поширення, торгівля, а також постачання чи надання продуктів та послуг відповідно.

Йдеться про різного роду гаджети, комп'ютери і сервери, а з іншого боку – міскросхеми, чіпи абощо. Разом з тим, не існує чіткого розмежування між набутками мистецтва у вигляді різного роду художніх творів, особливо, якщо йдеться про паперовий варіант книг, тобто всього того, що передбачає інформацію як споживчий продукт, однак на натуральному, а не цифровому носієві, та інформаційним продуктом.

Тому, коли мова йде про інформаційну економіку як тип господарювання, виникають великі сумніви щодо адекватності вжитого визначення. Очевидно, все ж такий тип господарювання, а отже і економіки було б доцільніше ідентифікувати як постіндустріальний тип господарювання і, як наслідок, економіки. У такому разі **інформаційна економіка** набирає рис *сектору постіндустріальної економіки, масштаби і вагомість якого з певними коливаннями невпинно зростають, якому притаманне зміщення акценту на продукування та різного роду оперування інформаційними продуктами і послугами, у т.ч. комерціалізація та розповсюдження як ключовий чинник економічної ефективності*.

У іншому випадку **інформаційна та/або цифрова економіка** набирає рис *концепції побудови виробничо-споживчих відносин та водночас простору взаємодії, що характерна для так званого інформаційного суспільства, у якому базовий рівень системної комунікації забезпечується та/або підтримується завдяки цифровим та/або електронним засобом поширення (донесення) і обміну інформацією, де цифрова та/або електронна інформація виступає засобом зберігання, моделювання, донесення, а також збору відомостей*. При цьому відомості в своїй сукупності трансформуються в так звані big data – величезні за своїм обсягом і різнорідні за способом донесення змісту (візуальні, аудіальні, аналітичні точно) відомості (інформація), які обробляються фактично за допомогою так званого штучного, а доцільніше було сказати знеособленого інтелекту (ШІ) внаслідок оперування зокрема статистичними методами.

Відповідно соціальні мережі в контексті інформаційного суспільства, а отже і інформаційної (цифрової) економіки набирають ознак ключових комунікативних шляхів та засобів. Більше того вони виступають модуляторами нового типу споживача і разом з тим члена спільноти. Персоніфікований суб'єкт спільноти опиняються в ситуації перманентного доступу до інформації практично на всі смаки і запити, що спонукає до перегляду, а точніше атрофації низки оперативних можливостей, пов'язаних насамперед з пошуком і верифікацією потрібної або бажаної інформації. Разом з тим він виявляє себе в ситуації, а за бажання й позиціонує себе як експерт, поширюючи соціальними мережами на широкий загал власні відгуки, поради, оцінки тощо.

Також в межах інформаційного суспільства, а отже і цифрової економіки суттєво модифікувався стиль і спосіб колективної та індивідуальної мобілізації представників спільноти, зокрема в контексті просування споживчих запитів і преференцій, обміну та/або відчуження приватних активів, зокрема в контексті цифрового шахрайства, абощо.

Зрештою фактично на порозі масової актуальності стоїть питання оцифрування особи – перенесення її соціальних атрибутів (персональних даних,

абощо) та приватних активів (банківських рахунків, абощо) на цифровий носій, інтегрований поки що в спеціальні соціальні мережі, на кшталт «Дія», «Резерв+», «Приват 24» тощо, носієм яких є персональний гаджет, як правило, телефон, а далі в структуру тіла – мікрочіп, вживлений в кістку та інтегрований в нервову систему (вживлений у м'яку тканину чіп легко за потреби видобувається в кустарних умовах). Таким чином інтеграція мікрочіпа в організм призведе до певного фактичного або фізичного «отоварювання»[224] його носія – персоніфікованого суб'єкта, оскільки частково він стане «майном» продуцентів та/або реалізаторів ідеї «оцифровування» особи, у іншому випадку власників чипів, наприклад, певних державних або інших контролюючих інституцій, які матимуть у своєму розпорядженні суттєвий ресурс контролю і впливу аж до модифікування поведінки та/або блокування активності індивіда. Такі індивіди будуть відтворювати унікальне у порівнянні з попередніми станами суспільство, для якого ще навіть не вигаданий відповідний термін на позначення.

Що ж до поточного моменту в розрізі типу господарювання або економіки, то на фоні того, що, умовно кажучи, традиційний тип господарювання або економіки, зосередженої насамперед на виробництві товарів і послуг прямого чи безпосереднього (фізичного) споживання (використання), тобто спрямованих на задоволення так званих первинних потреб, а також засобів виробництва і, як би те дивно звучало, робочих місць, в межах сегменту інформаційної економіки основний акцент робиться на таких моментах:

- продукуванні всього спектру техніки і обладнання для оперування цифровою інформацією. Зокрема йдеться про комп'ютерну техніку, у т.ч. вмонтовану в механізми, станки тощо, а також сервери, дата-центри, IT-обладнання, що дозволяє суттєво наростити продуктивність виробництва та розширити спектр продукції і послуг;
- продукуванні інформаційних продуктів, зокрема software, необхідних для налагодження виробництва товарів і послуг;
- оптимізації та нарощуванні рівня ефективності виробничих процесів та надання послуг завдяки автоматизації виробництва, впровадженні інформаційних технологій та формування аналітичної бази щодо виробництва і супутніх йому процесів (зберігання, збуту тощо).

Таким чином на поточний момент сегмент інформаційної економіки у межах традиційного типу господарювання суттєво впливає на виробничі процеси, дозволяє оптимізувати логістику, обіг фінансів, урівноважити процеси виробництва та збуту, уникаючи піків надмірності щодо запиту та пропозиції на будь-який товари чи послугу.

До ключових галузей інформаційного сектору прийнято зараховувати:

- IT-індустрію та програмне забезпечення, зокрема створення платформ, сервісів, додатків;

[224] Поза оманливим романтизмом і демонстративним пієтетом начебто до особистості, насправді практично кожен розглядає себе та іншого як такий собі товар – певну річ, яка здатна задовольнити ті чи інші потреби.

- медіа та розваги, зокрема телебачення, онлайн-медіа, музика, кіно, ігри, соціальні мережі;
- телекомунікацію, зокрема інтернет-послуги, мобільний зв'язок, супутникові мережі;
- аналітичний супровід та обробку великих масивів даних – Big Data, зокрема бізнес-аналітика, прогнозування;
- освітню та науково-дослідницьку діяльність, зокрема проведення онлайн-курсів, у т.ч. в рамках дистанційної освіти, формування та оприлюднення результатів наукових досліджень абощо у вигляді публікацій.

Проте чи не найефективніше і не найширше за спектром застосування продукції інформаційного сегменту економіки втілюються її здобутки в мілітарній сфері. Очевидно, у межах сучасної цивілізації у тому немає нічого дивного, бо, як свідчить досвід, усі передові винаходи, а отже технології і відповідна техніка насамперед пов'язані з реалізацією умовною упосередненою[225] людиною власної агресії – у даному випадку схильності та/або тяжіння пристосовувати оточення та оточуючих під себе, тобто нав'язувати свої проекти іншим поза їх усвідомленням та/або всупереч їх волі (намірам, бажанням тощо), а також реалізувати на шкоду довкіллю, природному середовищу загалом, абощо. Іншими словами левова частка інформаційних технологій на вістрі своєму розробляються, апробовуються і застосовуються у військовій сфері, а вже потім адаптуються під потреби цивільного життя та господарювання. Яскравим прикладом у згаданому ракурсі може бути розробка і первинна сфера оперування сучасною світовою інформаційною мережею, масово відомою як міжмережжя або інтернет. Тут достатньо звернутися до історії винаходу і оперування. Теж саме, до речі, можна сказати й щодо нині популярного в масах так званого штучного інтелекту.

Таким чином тип господарювання у межах сучасного економічного простору також можна визначати за особливостями організації та матеріально-технічного забезпечення мілітарної сфери, на яку безпосередньо працюють наука як сфера пошуку, винаходу і апробації та виробництво як сфера реалізації проектів і продукування товарів та послуг для споживання, хай би споживання мало надто викривлений з точки зору моралі спосіб – вбивство і знищення. Тож орієнтир на тотальну цифровізацію і максимальну роботизацію мілітарної сфери, при цьому системне і максимальне втягування комунікативних систем та баз їх забезпечення у мілітарну сферу, зокрема за посередництва інформаційної, зрештою гібрибної війни безумовно свідчить на користь того, що спільноти цивілізованого простору хай би з різною швидкістю, але неухильно переорієнтовуються на інформаційну економіку загалом.

[225] Умовна упосереднена людина – еталонний образ сучасника, у рамках якого відтворюються риси, якості, націленості тощо, які наче б то притаманні сучасним людям в їх масі. При цьому згаданий еталонний образ може виявитися не результатом такої собі спекулятивної статистики – зведеного до єдиного знаменника збірного образу, відтворюваного експертами, а нав'язуваний масам за посередництва комбінації, умовно кажучи, інформаційних технологій образ сучасника відповідно до певного задуму, суб'єкт якого може виявитися поза межами інтелектуального відображення, а отже і ідентифікації.

Що ж до особливостей функціонування в просторі традиційного, себто притаманного цивілізованій спільноти на поточний момент типу господарювання загалом, інформаційному сегменту економіки властиво:

- висока інтенсивність інновацій, що передбачає системне перманентне оновлення технологій та техніки;
- значна та водночас базова частка інтелектуального продукту, що передбачає системне оперування даними, рішеннями, проектами тощо, у т.ч. винаходами і відкриттями, які безпосередньо покладаються за основу виробничих процесів у традиційному секторі виробництва і послуг;
- забезпечення міжгалузевої інтеграція на рівні обміну даними зі швидкістю електронного сигналу, що передбачає модерний тип комунікації, логістики, обміну даними тощо;
- сприяння уніфікації обміну інформацією в режимі поточного моменту, що передбачає усунення проміжних ланок донесення і трансформації даних, зокрема банківських активів тощо, а з іншого боку зміну ієрархії гравців як на рівні глобального ринку та продукування, так міжнародних відносин та світової політики;
- так званий мережевий ефект, що передбачає зростання рівня ефективності продукту разом з нарощування числа користувачів.

Зрештою феномен інформаційної економіки як деякий елемент стилю і способу існування спільноти та її упосередненого представника і водночас фактично їх атрибут несе в собі такий потенціал:

- стирання меж та відмінностей або суттєве скорочення часу, відстані між елементами світу завдяки системі інформаційних та/або цифрових технологій;
- розмивання відмінностей між соціальними стратами, масами і елітами завдяки створенню ілюзії загального і вільного доступу до так званих знань фактично будь-якого ґатунку;
- невпинно зростаюча за своїм рівнем віртуалізація особи та спільноти з переміщенням значної частини відносин і взаємодії в онлайн-середовище – цифрова шизофренізація індивіда і мас;
- інформаційна мілітаризація суб’єктів міжнародних відносин та світової політики зі зміщенням ієрархії впливовості і значущості згаданих суб’єктів;
- капіталізація інформації і інформаційних технологій аж до рівня чистої спекуляції – йдеться зокрема про крипто валюту, цінність якої забезпечується «тупим» визнанням мас, а основу під цінність відіграють складні математичні вирахування – майнінг;
- суттєва модернізація сфер продукування товарів і послуг завдяки зміни системи управління, логістики тощо.

Спроби осмислити феномен інформаційної економіки призвели до формування низки так званих законів і принципів, які покликані сформувати загальне системне уявлення про її функціонування:

- закон обсягу інформації – вартість інформаційного продукту не пропорційна її обсягу та іншим товарним з позицій традиційного ринку характеристикам;

- закон швидкості обігу інформації – швидкість доступу до відомостей (інформації) визначає їх цінність, у т.ч. придатність до оперування;
- закон додаткової корисності інформації – цінність відомостей зростає пропорційно рівню релевантності для споживача;
- закон знецінення інформації – відомості інтенсивно втрачають цінність з часом або з доступом несанкціонованих споживачів, останнє особливо стосується таємниці, якого б роду вона була: комерційна, військова, приватна, абощо;
- закон мережевого ефекту інформації – вигода продуцента або й користь від самого інформаційного продукту зростає зі зростанням числа споживачів та/або користувачів.

Згадані закони є лише продуктом спекуляції або інтерпретації виявлених на практиці фактів. Вони ані розкривають природу інформації як вона є, ані встановлюють повноцінне функціональне навантаження відомостей, цифрової, а тим більше глибинної інформації в господарській діяльності зокрема та життєдіяльності людини і спільноти загалом. Більше того згадані вище закони конфліктують між собою, якщо не вдаватися в уточнення щодо трактування інформації стосовно кожного закону. Як наслідок, оперування подібними законами і загалом численними визначеннями інформації свідчить про те, що поступ[226] людства, а отже і зміна станів і стилів господарювання відбувається на основі причин і підстав, які не підлягають встановленню і осмисленню. Спільноти, а отже і їх представники мають справу лише з явленнями, сформованими добропорядними дослідниками на основі аналізу проявів чи образно кажучи в контексті Платонової теорії пізнання, тіней самих згаданих елементів буття, або спеціально сфабрикованими частиною «делегатів» від науки і нав’язаних так званим науковим колам, а через їх посередництво знову ж таки масам.

До продуцентів інформаційних продуктів та послуг, як правило, прийнято зараховувати:

- медіапродуценти і водночас поширювачі контенту: онлайн-ЗМІ, телебачення, радіо, преса;
- освітні, наукові іншого роду установи: від онлайн-курсів до методичних матеріалів та інструкцій;
- продуценти індустрії розваг: широчезний спектр фільмів та кліпів, аудіотексти, музика, розвиваючи ігри абощо;
- розробники програмного забезпечення та інших ІТ продуктів і послуг;
- так званий штучний інтелект як своєрідна локалізована система з претензією на суб’єктність.

У такому разі до посередників щодо поширення, постачання, або інформаційних продуктів та послуг прийнято зараховувати

- пошукові системи на кшталт Google, Bing тощо;

[226] Поступ людства – констатація факту перманентної трансформації світу людини внаслідок її діяльності та, умовно кажучи, екзистенціальної ротації поколінь, позбавлена оціночного навантаження у порівнянні з еволюцією, розвитком чи деградацією, які несуть позитивні чи негативні конотації.

- широкий спектр соцмереж на кшталт Facebook, TikTok, LinkedIn та месенджері;
- платформи електронної комерції (e-commerce) на кшталт Amazon, Alibaba;
- організації з надання рекламних послуг;
- організації, в обов'язки яких входить моніторинг та маніпулювання так званою громадською думкою;
- Рекламні та PR-компанії.

Своєю чергою за формального підходу до когорти споживачів інформаційних товарів і послуг прийнято зараховувати:

- персоніфікованих суб'єктів;
- колективних суб'єктів;
- інституційних суб'єктів;
- господарюючих суб'єктів.

Безумовно, кожен тип споживачів характеризується широким спектром запитів у відповідності до його властивостей та потенціалу.

Оскільки інформаційна економіка не є чимось строго визначеним в існуванні та життєдіяльності спільноти та/або людства загалом, а лише виказує сукупність певним характеристики і тенденцій приманних так званому традиційному типу господарювання на поточний момент, то в наукових сферах відразу побутує кілька концепцій інформаційної економіки. Зокрема йдеться ***класичну економічну концепцію***, у контексті якої інформація ідентифікується як допоміжний ресурс, на основі якого забезпечується обмін даними, а отже і підтримання комунікативного середовища у функціональному стані. Комунікація, будучи за своєю природою суто соціальним явищем, базисом соціальності людини, надає економіці, ознак соціальності, себто продукування, обмін, споживання тощо несуть на собі відбиток соціальності – системної потреби в присутності інших та орієнтування на присутність інших у процесі будь-якого виду активності, супроводжуваної мисленнєвими процесами.

Своєю чергою у межах концепції економіки знань інформація та її еквівалент – так звані знання набувають рис ключового товару і засобу та/або фактору виробництва. Природно, у такому випадку ставка робиться на наукоємні товари – продукцію наукоємного виробництва, системні інновації, що тягнуть за собою перманентне швидке оновлення виробничих процесів та лінійки продуктів і послуг. Дотичною до згаданої концепції є концепція інформаційного суспільства, авторство якій приписують Йонедзі Масуді (англ. Yoneji Masuda) та Мануелю Кастельсу (ісп. Manuel Castells). У світлі згаданої концепції інформаційна економі по-суті набуває ознак глобальної економіки, оскільки забезпечує комунікативну взаємодію зі швидкістю ел.сигналу та віртуальну присутність у практично будь-якій частині світу.

Концепція мережевої економіки суттєво перегукується з попередніми двома, оскільки її ядром є твердження, що економіка будується на цифрових мережах і платформах, що поєднують виробників, споживачів і посередників. При цьому додаткова товарна цінність інформації та/або відомостей

створюється завдяки інтенсивному обміну інформацією та підтримання сталими інформаційних зв'язків.

А ось в межах концепції постіндустріальної економіки, авторства Даніеля Белла (англ. Daniel Bell) інформаційна економіка ув'язується з переходом від промислового виробництва до економіки, де сервіс і знання набувають вищої за матеріальні ресурси цінності.

При цьому до ключових критерії переходу від традиційної до інформаційної економіки зараховують такі:

- інформаційна продукція та послугу формують потужний відсоток ВВП;
- спільна характеризується інформаційною насиченістю завдяки масовому доступу до джерел інформації;
- цифровізації державних установ і послуг, у т.ч. просування проекту «електронний уряд» та йому суміжніх;
- відчутне нарощування частки зайнятих у сферах інформаційних технологій та послуг;
- орієнтування на винахідницькі прориви в науці і техніці, переведення усіх сфер життєдіяльності на наукоємні процеси і системи, у т.ч. і завдяки потужним інвестиціям у R&D (дослідження та розробки), а також численні стартапи;
- нарощування інтенсивності виробництва, його автоматизація;
- охоплення соціальних елементів електронними мережами, збір і оперування Big Data з прицілом на управління соціальними процесами і масами, у т.ч. у комерційних та політичних інтересах;
- насичення нормативної бази регулятивними механізмами і засобами щодо оперування інформацією;
- формування і нарощування кількості підприємств нового типу, які функціонують у мережі Інтернет, залучаючи до роботи локально і організаційно розосереджений персонал, та таких, що оперують мінімумом матеріальних активів. Насамперед йдеться про так звані віртуальні корпорації;
- вкорінення і розростання нової галузі економіки, а саме інформаційної індустрії як результату поступового злиття галузей обчислювальної техніки, зв'язку та інформаційного наповнення.

Таким чином перехід до інформаційної економіки є комплексним процесом, що включає технологічні, соціальні, економічні та правові аспекти.

Основні критерії дозволяють оцінити готовність країни до інформаційного типу економіки та рівень її інтеграції у глобальні інформаційні процеси.

Цей процес стимулює інновації, продуктивність та конкурентоспромож-ність на міжнародному ринку.

Поряд з тим інформаційна економіка сполучена з низкою ризиків. Зокрема до загроз, перед якими може опинитися або й опинився сучасник в умовах інформаційної економіки, прийнято зараховувати такі:

- зниження конкурентоспроможності на ринку праці з огляду на обмежені адаптативні спроможності за перманентно змінних обставин. У такому разі

насамперед йдеться про вікові обмеження персоналу як ознаки відповідності культурно-ментальним особливостям поколінь;

- перманентна зміна або й зростання вимог щодо професійних якостей персоналу з огляду на швидке застарівання оперативних знань;
- часткова, умовно кажучи, марганілізація, з огляду розмивання колективної та/або групової ідентичності. Йдеться про розмивання відмінностей між стратами, а з іншого боку, етнічних та національних характеристик;
- екзистенційна дезорієнтація насамперед з огляду на перенасичесність інформацією і, як наслідок, входження в стан системної апатії або й депресії чи фрустрації;
- цифровізація особи, що тягне за собою близький до тотального контроль або й управління;
- витіснення людини як носія інтелектуальних спроможностей зі сфери продукування проектів і управління їх реалізацією завдяки розвитку так званого штучного інтелекту;
- виродження людини як самодостатньої продуктивної сили, здатної формувати проекти і втілювати їх на практиці, тобто втрата людиною майстерності, мінімізація її інтелектуального потенціалу.

Безумовно, інформаційна економіка дотична або й безпосередньо породжує загрози національного масштабу, зокрема:

- суттєве зростання безробіття, як наслідок, переорієнтування значним мас на інші змістопокладаючі види активності, що може призвести до суттєвого як переродження спільноти, так і її представника;
- системна маргіналізація левової частки населення, перетворення її, умовно кажучи, на зайву масу;
- суттєве зниження чисельності зайнятих у реальному секторі економіки[227], зміни в регіональній структурі розміщення продуктивних сил, а отже суттєве перегрупування на рівні суб'єктів світової політики і міжнародних відносин, у т.ч. внаслідок війни та інших соціальних потрясінь;
- зростання конкуренції на ринку праці, чергова хвиля глобалізації на рівні її інституціалізації, зокрема формування легальних прототипів світового уряду, абощо;
- переродження кіберзлочинності до рівня глобального чинника поступу людства, формування новітніх принципів і засобів боротьби за доступ до сучасних інформаційних ресурсів;
- суттєвий перегляд ієрархії цінностей та світоглядних установок на рівні мас і, як наслідок, зміна образу та/або еталону самої людини, себто формування нового типу людини, а можливо й виду, що прийде на зміну так званому homo sapiens, а отже й нового типу спільноти, явно відмінного від класичного суспільства, упорядкованого державою.

[227] Реальний сектор економіки – очевидно, середовище виробничої діяльності і споживання, що зводиться на задоволенні так званих первинних потреб. Безумовно, з огляду на людський потяг до надмірного накопичення і тяжіння до споживання того, що не підлягає набуттю природними чином, наприклад, «споживання» молодих тіл соціальними ієрархами або престижу як джерела так званого морального задоволення, абощо, сектор реальної економіки непомірно роздутий і на поточний момент визначається як ринок реальних речей і послуг.

Зрештою на поточний момент попри суттєве просування у сфері оперування цифровою інформацією та big data, а отже й інформаційними технологіями інформаційна економіка як завершене стале явище все ще залишається питанням майбутнього. Поки що так званий штучний інтелект все ще є лише інструментом в розпорядженні людини, а не елементом виробничої, а згодом і соціальної та політичної структур. Разом з тим формування технологічно нових робочих місць перебуває на поточний момент на етапі зародження, себто системи інформатизації поки що є помічниками фахівця, а не самодостатніми фахівцями, які організовують той чи інших виробничий процес і забезпечують його обслуговування та контроль за ним. Відповідно продуктивність праці все ще залишається сталою і залежить від потенціалу людини обслуговувати виробничі процеси, звісно на фоні потенціалу людини безпосередньо виробляти продукт в межах натурального виробництва, значно вищого за продуктивністю, оскільки спирається на роботу техніки.

10.2. Інформаційний продукт та інформаційні послуги в контексті міжнародних відносин

Інформаційний продукт – певний обсяг упорядкованих відомостей (соціально значимого знання) або певним чином упорядкований обсяг даних, призначений для задоволення конкретної (усвідомленої, неусвідомленої або штучно викликаної) інформаційної потреби суб'єкта, у т.ч. потреби користувача, якщо мова йде зокрема про програмний продукт. Інформаційний продукт може мати різні форми втілення, зокрема це може бути інформаційна довідка, а також документ, надто якщо йдеться про відповідальність за якість та змістовне наповнення інформаційного продукту.

Інформаційний продукт – це результат цілеспрямованої діяльності з відбору, обробки, аналізу та подання інформації у зручній для споживача формі.

Його головна мета – задовольнити інформаційні потреби користувача (наукові, освітні, управлінські, культурні тощо).

Інформаційна послуга – різновид інформаційної активності, що відбуваєть-ся у визначений час і у визначеній законом формі або усупереч останній, а також результат інформаційної діяльності, призначений для інформаційного споживання, тобто задоволення інформаційної потреби споживача або ж іншої потреби/інтересу замовника. При цьому замовник і споживач інформаційний послуг можуть бути різними суб'єктами та мати суттєво відмінні інтереси, наприклад, щодо реклами як інформаційної послуги.

Інформаційна послуга – це дія або комплекс дій, спрямованих на надання користувачеві доступу до інформації, її пошук, обробку, аналіз чи передачу в зручній формі.

Інакше кажучи, якщо інформаційний продукт – це результат (книга, стаття, база даних), то інформаційна послуга – це процес обслуговування користувача інформацією.

Отже під інформаційним продуктом, насамперед, тяжіють розуміти певним чином упорядковану інформацію відповідно до вимог і правил (стандартів), наприклад, у вигляді документу, що задовольняла б потребам споживача або користувача та набирає ознак товару – наразі – продукт інтелектуальної праці, що може бути спожитий як безпосередньо, так і здебільшого опосередковано, тобто бути засобом та/або умовою виробництва інших товарів. Останньому найповніше відповідають технології. Зрештою, до інформаційних продуктів, як правило, зараховують бази і банки даних, безумовно, програмні продукти, а також деякі різновиди іншої інформації. Проте є й інші визначення інформаційного продукту. Зокрема, зазначається, що це певним чином втілений у матеріальну форму результат інтелектуальної діяльності, призначенням якого є задоволення потреб суб'єктів у того чи іншого роду інформації. Такими суб'єктами може бути як фізична, так і юридична особа, а також державні установи.

Є й спроби інтегрованого визначення інформаційного продукту в форматі національного простору. Йдеться про подвійний синтез нематеріальних та матеріальних результатів інтелектуальної та виробничої діяльності з одного боку, а з іншого – поєднання систематизованої у вигляді того чи іншого інтелектуального продукту інформації та технічних засобів інформаційного забезпечення. До технічних засобів інформаційного продукту, якби остання фраза дивно звучала, прийнято зараховувати різноманітні технічні засоби, пов'язані зі зберіганням, обробкою і передачею інформації, зокрема, мережі, у т.ч. і новітні оптоволоконні, супутникові системи забезпечення передачі сигналу, аудіовізуальні засоби передачі інформації тощо.

Між тим, згаданий варіант комбінування є досить дивним, оскільки поєднується «товари» з явно різними якостями. А це свідчить, що професійна грамотність фахівців, а надто аналітиків у сфері інформаційної активності людини і людства бажає значно кращого рівня, м'яко кажучи.

Інформаційна послуга – це здійснення інформаційної діяльності у визначений час і визначеній законом формі по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб.

Інформаційна технологія – заходи, пов'язані із створенням та продажем інформаційного програмного забезпечення з метою задоволення інформаційних потреб.

Закон «перевага першовідкривача» – в постіндустріальному суспільстві виробник, який першим вийшов на ринок з новою продукцією та зайняв певну частку цього ринку, має переваги, які у нього практично неможливо відібрати.

Властивості товару:

- здатність задовольняти певну потребу людини;
- придатність для обміну на інші товари.

10.3. Світовий ринок інформаційно-комунікаційних послуг

Світовий інформаційний ринок інформаційно-комунікаційних послуг.

Ринок – це сфера активності суб'єктів, котрими можуть бути як фізичні так і юридичні особи, пов'язаної з налагодженням, підтриманням та регулюванням взаємодії між суб'єктами стосовно вчинення актів продажу-купівлі чи надання-купівлі товарів чи послуг. Ринок також можна інтерпретувати як простір, до того ж комунікативний простір, зустрічі і взаємодії на основі, насамперед, попиту-пропозиції, а також диктату споживача, виробника чи власника, в іншому випадку – посередника. При цьому, так звана, наукова або ж публічна експертна думка, чомусь тяжіє до того, аби ігнорувати не лише провідну роль, а й взагалі присутність на ринку посередника, якщо тільки таким посередником не згадується регулятор, котрим, як правило, є держава або легітимний владний суб'єкт.

Інформаційний ринок – система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу, купівлі і розповсюдження інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг. Інформаційний ринок – це ринок інформаційних продуктів та послуг, де діють усі обов'язкові атрибути: закони попиту і пропозиції, життєвий цикл товару, ціна тощо.

Що ж до (світового) інформаційного ринку, то його особливість визначається особливістю товару чи продукту, себто предмету взаємодії між виробником чи власником, покупцем чи споживачем, а також посередником. Відтак (світовий) інформаційний ринок є простором взаємодії стосовно певним чином організованого обміну інформацією у тому чи іншому вигляді. Як правило, у такому випадку йдеться про бази даних у найширшому розумінні цього поняття, що неодмінно включає технології як основу всякої продуктивної трансформації дійсності або впливу на суб'єкта, експертне знання, а також продукти ІТ-технологій, зокрема програмне забезпечення абощо. Відтак інформаційний ринок, по-суті, завжди світовий, оскільки, по-перше, інформація, як товар чи «продукт» споживання, як кажуть, «не знає» кордонів, попри численні, провальні чи, навіть, частково вдалі спроби «стримувати» інформаційні потоки або утримувати маси чи певні суб'єкти у стані інформаційного вакууму чи «голоду». По-друге, з винаходом телеграфу, радіо, телебачення, а надто Світової Павутини (Інтернетмережі) швидкість поширення інформації як «товару», по-суті, стала миттєвою в масштабах Ойкумени. Останнє передбачає специфічні методи «торгівлі» інформацією. По-третє, інформація, як досить специфічний «товар» на разі не підлягає оподаткуванню з огляду хоча б на те, що на поточний момент не вироблено ефективних механізмів дозування процесу надання, а отже і споживання інформації у чистому вигляді.

Часто до предметів ринкових відносин у сфері інформації зараховують також системи автоматизованого пошуку тих чи інших баз даних або інформаційних матеріалів, а також засоби електронного зв'язку. Останнє є досить спірним, оскільки засоби електронного зв'язку самі по собі є типовим

товаром, тобто матеріальними предметами. Дещо подібне можна сказати і про пошукові системи – втілені на практиці певні технології.

Між тим, до прикладу, інформаційний ринок США як сегмент світового сформувався як упорядкована функціональна система, як стверджують фахівці, у 60-70 роках минулого століття. Саме у цей період осмисленню інформації саме як предмету масового чи конкретного споживання і специфічного товару приділяється значна увага. Відтак у 1958 році відбувається Міжнародна конференція з наукової інформації. У 1970 році світ побачила Національна програма розвитку бібліотечного і інформаційного обслуговування. А у 1979 році відбуваються І та ІІ Конференції Білого дому про бібліотечні і інформаційні служби. Зрештою, починаючи з 1977 року, конгрес США активно формує законодавчу базу інформаційної діяльності, прийнявши понад триста законодавчих актів. Такій потужній активації регулятивної діяльності державних інститутів США щодо функціонування інформаційного ринку, окрім іншого, сприяв високий рівень розвитку приватного сектору, котрий традиційно притаманний економічно розвинутим країнам. Тому подібні процеси також відбувається у країнах Західної Європи, Канаді, Японії тощо.

Повертаючись до сегменту світового інформаційного ринку, розгорнутого на теренах США, варто зазначить, що діяльність понад 2500 бібліотек та інформаційних центів підтримується і контролюється федеральним урядом. Не менш потужно розвинута інформаційна база, підтримувана діяльністю приватного сектору економіки. Так до найпотужніших інформаційних фірм та електронних бібліотек, котрі функціонують на комерційних засадах, прийнято зараховувати Dialog Information Services, Data Resources, Predicast, Mead Data Central, Institute for Scientific Information та інші, так звані, бази даних. Разом з тим, до найбільших, по-суті, транснаціональних бібліотечних мереж США, що забезпечують інформаційний пошук в режимі інтерактивного мережевого доступу, належать WLN (Western Library Network, 1972 р.); RLIN (Research Libraries Information Network, 1974 р.); FEDLIN (Federal Library and Information Network, 1976 р.); OCLC (Online Computer Library Center, 1967 р.).

Відтак, якщо зважити частки електронного інформаційного продукту національного походження, представленого на світовому інформаційному ринку, то найбільша частка належить США. Вона складає близько 54 %. Для порівняння Великобританії – 17%, Японії – 12,5%, Німеччині – 6,8%; решта, а це приблизно лише 9,8%, припадає фактично на інші розвинені країни Західної Європи, Канаду. Останнє явно свідчить про те, що Україна, як зрештою і Росія чи й Китай виробляє мізерну частку баз даних, себто інформаційного продукту, який би котувався на світовому інформаційному ринку.

Між тим, на перший погляд така статистика виглядає абсурдною, оскільки всяка спільнота безумовно занурена в інформаційні потоки і кожен її член, не говорячи вже про інститути і установи, постійно виробляє, обмінюється і споживає інформацію. Але увесь «фокус» наявної ситуації криється в тому, чим же насправді є інформаційний продукт, точніше «товар», тобто інформація, яка не просто споживається, а яка має ринкову вартість і може приносити

додаткову вартість, тобто, по-суті, є капіталом – річчю не для безпосереднього вжитку чи споживання, а засобом продукування нових споживчих цінностей.

Для прикладу, обсяг світового ринку інформаційно-комунікаційних товарів і послуг зростав з 1993 по 2005 рік з $ 1.17 млрд. дол. до $ 2.11 трлн. відповідно. Зокрема, темпи зростання у 2005 році становили 4 %.

У 2020 році обсяг світового ринку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) досяг майже $ 4,3 трлн., збільшившись на 3,6% відносно 2018-го ($ 4,12 трлн. відповідно). Такі результати озвучили аналітики компанії International Data Corporation (IDC).

Світовий ринок інформаційно-комунікаційних послуг (ІКП) – це одна з найдинамічніших і стратегічно важливих сфер світової економіки, яка забезпечує функціонування глобальної інфосфери, цифрової економіки та міжнародних відносин.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Поміркуйте над тим, яким би міг чи мав би бути світ, коли б інформація принципово не мала б комерційної цінності.
2. Поміркуйте над тим, що саме надає інформації цінність загалом та комерційну цінність зокрема.
3. Проаналізуйте явище міжнародної інформації на предмет можливості бути глобальним (бізнес-)проектом.
4. Дайте характеристику (екзистенційним) підвалинам інформаційного ринку загалом та світового інформаційного ринку зокрема.
5. Поміркуйте над тим, коли і як виник ринок загалом та на його фоні інформаційний ринок зокрема, та що дало поштовх появі (інформаційного) ринку.
6. Розкрийте суть явища (поняття) економіки знання та/або економіки інформації: чи цілком ідентичні за своїм змістом ці два явища.
7. Дайте характеристику інформаційному продукту та послузі з огляду на їх властивість задовольняти потреби, бажання, очікування суб’єкта.
8. Дайте характеристику споживачу інформаційних продуктів та послуг, попередньо встановивши його/їх ідентичність.
9. Розкрийте суть привабливої та/або змістовної як на вас тієї чи іншої концепції інформаційної економіки.
10. Розкрийте природу (походження, співвідношення з дійсністю тощо) законів та закономірностей інформаційної економіки, відомих вам.
11. Розкрийте особливості правового регулювання електронної комерції: суб’єкти, інструменти, підходи до регулювання.
12. Опишіть глобальну структуру світового інформаційного ринку як деякого можливого проекту.
13. Опишіть структуру міжнародного інформаційного бізнесу з огляду на цілі і вигоди, що їх переслідують суб’єкти ринку.

14. Розкрийте особливості конкуренції ТНК на світовому та регіональних ринках інформаційних продуктів та послуг.
15. Дайте характеристику інформаційному бізнесу в Україні з огляду на проблеми, напрямки трансформації та динаміку розвитку.
16. Опишіть формування міжнародних інформаційних відносин як спеціалізованої галузі міжнародного співробітництва.
17. Розкрийте особливості інформаційно-аналітичних продуктів та послуг з огляду на спроможність людини відображати дійсність та притаманні їй процеси.
18. Здійсніть прогностичний аналіз тенденцій та мегатрендів міжнародного розвитку.
19. Спрогнозуйте ймовірні перспективи розвитку інформаційного ринку на фоні поступу сучасного людства і спільноти.
20. Змоделюйте гармонійний світ як простір існування людини в руслі упорядкування (інформаційної) економіки.

Використана та актуальна література

1. Гражевська, Н.І. 2010. Економіка знань: теоретичні засади становлення та розвитку : монографія. – К.: Знання. – 327 с.
2. Дуброва, Т.А. 2018. Електронна комерція : підручник. – К. : КНЕУ, – 368 с.
3. Капітоненко, Н.В. 2017. Міжнародна інформація та інформаційна діяльність у глобальній економіці. – К.: ВПЦ Київський університет, – 240 с.
4. Качан О.І. Становлення та розвиток інформаційної індустрії / О. І. Качан // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Випуск 28. – С. 14-18.
5. Кислий, В.М. 2015. Інформаційний бізнес: навч. посіб. – К. : КНЕУ, – 268 с.
6. Коротич, О.Б. 2012. Інформаційна економіка: навч. посіб. – Харків : ХНЕУ, – 212 с.
7. Марцин, В.С. 2016. Інформаційна економіка: становлення та розвиток у глобальному середовищі. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, – 215 с.
8. Мельник, А.Ф. 2014. Інформаційна економіка: теоретико-методологічні основи розвитку : монографія. – Тернопіль : Економічна думка, – 384 с. – ISBN 978-966-654-357-5.
9. Морозова, О.С. 2013. Інформаційна економіка: методологія дослідження та аналіз розвитку в Україні : монографія. – Одеса : ОНЕУ, – 298 с.
10. Огірко І., Шульжик Ю., Огірко О. (2001).Інформаційна економіка як напрям дослідження економіки та інформаційних технологій //Формування ринкової економіки в Україні. Львів ЛНУ ім.І.Франка.
11. Огірко І.В. (2001). Інформаційна економіка як напрям дослідження економіки та інформаційних технологій // Формування нової парадигми

економічної теорії в Україні. – Л.: Вид-во ЛНУ ім. Франка. – Вип. 8. – С. 140-145.
12. Семенець-Орлова, І. А. 2019. Інформаційна індустрія: сутність, структура та тенденції розвитку // Вісник КНУКіМ. – Серія: Соціальні комунікації. – №2. – С. 15-22.
13. Скіцько В.І. (2016). Логістика в індустрії 4.0 // Економіка та держава № 4/2016. – с. 46-59.
14. Цифрова держава. – URL : https://digitalstate.gov.ua/uk/news/it-outsourcing/vid-autsorsu-do-innovatsiy-rozvytok-ukrayinskoho-it
15. Шевченко, Л.С. (ред.) 2020. Інформаційна економіка: тенденції розвитку та вплив на суспільство. – Харків : Право, – 312 с.
16. Castells, M. 2010. The Rise of the Network Society. – 2nd ed. – Oxford: Blackwell, – 597 p. – ISBN 9781405196864.
17. Digital Tiger: the Power of Ukrainian IT – 2023. – URL : https://itukraine.org.ua/digital-tiger-the-power-of-ukrainian-it-2023
18. Evans, D. S., Schmalensee, R. 2016. Matchmakers: The New Economics of Multisided Platforms. – Harvard Business Review Press, – 272 p.
19. Kelly, K. 1998. New Rules for the New Economy: 10 Radical Strategies for a Connected World. – New York: Viking Press, – 192 p.
20. Machlup, F. 1962. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. – Princeton University Press, – 416 p. – ISBN 9780691003566.
21. McAfee, A., Brynjolfsson, E. 2017. Machine, Platform, Crowd: Harnessing Our Digital Future. – W.W. Norton & Company, – 288 p.
22. OECD. 2020. OECD Digital Economy Outlook 2020. – OECD Publishing, Paris, – 329 p.
23. Porat, M. U. 1977. The Information Economy: Definition and Measurement. – Washington, D.C.: U.S. Department of Commerce, – 300 p.
24. Shapiro, C., Varian, H. R. 1999. Information Rules: A Strategic Guide to the Network Economy. – Boston: Harvard Business School Press, – 352 p.
25. Tapscott, D. 2015. The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. – New York: McGraw-Hill, – 432 p.
26. Varian, H. R., Farrell, J., Shapiro, C. 2004. The Economics of Information Technology. – Cambridge: Cambridge University Press, – 114 p.

ВІДОМОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ МАНІПУЛЮВАННЯ, МАСОВОГО ТА АДРЕСНОГО ДОНЕСЕННЯ

11.1. Маніпулювання як спосіб взаємодії та механізм комунікації

Маніпулювання як певний механізм і засіб досягнення цілей у соціокультурному середовищі наділених здатністю до рефлексії мислячих істот є знаковим і значим для індивідуального та колективного існування явищем, у т.ч. в розрізі комунікативної взаємодії. Особливої актуалізації проблема маніпулювання досягла в період тотальної інформатизації життєвого простору людини або в межах сучасного інформаційного суспільства. Відповідно найчастіше під маніпуляцією прийнято розуміти «цілеспрямований прихований вплив на свідомість, поведінку або емоційний стан людини чи групи з метою змінити їхні дії у вигідному для маніпулятора напрямку» (ШІ). Між тим, хоча подібне визначення, очевидно, цілком задовольняє запитам інтелектуально неспокушених «дослідників» і «знавців», все ж з позицій безпосередньої практики воно виявляється, по-суті, «пустим», точніше оманливим, оскільки усякі спроби цілеспрямовано вчинити маніпулятивні дії з метою досягнення конкретних цілей, виходячи з наведеного трактування згаданого механізму взаємодії та/або впливу, а отже і розуміння його суті, приречені на невдачу. Причина криється у тому, що в теорії насправді відображається інше явище, аніж те, чим оперують свідомо (професійні оператори), однак найчастіше неусвідомлено (наділені тим чи іншим ресурсом представники спільноти), себто слідуючи неусвідомленим пусковим (спонукальним) механізмам активності, на практиці, очевидно, інтуїтивно відображаючи його суть. По-перше, в теорії маніпулювання відбувається начебто свідомістю, а на практиці – таки увагою, що, безумовно, відобразиться, так би мовити, на вмісті свідомості, але вже як ефект від фіксації уваги. При цьому слід зафіксувати той факт, що свідомість та увага двома кардинально відмінними прояви буття, суть яких інтерпретується далеко від дійсності в межах класичної, точніше схоластичної психології. По-друге, не можливо впливати на поведінку, бо остання є сукупністю засвоєних моделей реакцій на повторювані подразники, тому можливо стимулювати до прояву бажаних реакцій, оперуючи відповідними подразниками. Теж саме стосується емоційного стану – на нього не можливо вплинути, тоді як можливо спонукати суб’єкта до входження в у той чи інший емоційний стан.

Маніпуляція загалом передбачає прихований вплив, який часто не усвідомлюється суб’єктом, який піддається впливу, або рецептивним суб’єктом. Згаданий механізм впливу опосередкованого через встановлення тимчасового часткового контролю над увагою рецептивного суб’єкта на його активність з боку ініціюючого суб’єкта відзначається кількома суттєвими рисами, зокрема:

- націленістю та/або цілеспрямованістю, що полягає у наявності визначених мети та цілі, які переслідуються ініціюючим суб’єктом;
- прихованістю, що полягає у неспроможності рецептивного суб’єкту з огляду на його (обмежений) інтелектуальний та/бо іншого роду потенціал

(здатність) відображати (споглядання, інтуїція тощо) встановити дійсну причинність власної активності загалом та у визначеній ситуації зокрема з огляду на цілеспрямоване або інтуїтивне приховування маніпулятором як власних інтенцій та дійсних інтересів, так і факту власної позиції, себто справжньої причинності своєї конкретної активності;

- емоційно-чуттєвою домінантою, що полягає у зосередженості рецептивного суб'єкта на переживаннях, породжених внаслідок цілеспрямованого та/або прицільного впливу ініціюючого суб'єкта, у іншому випадку – збігом обставин, на шкоду зваженим міркуванням щодо наявних фактів і процесів: як правило, йдеться про відчуття провини та сорому (страх божий), актуалізацію різного роду страхів, а також афективний стан;
- зашореністю, що полягає у ігноруванні рецептивним суб'єктом будь-якими альтернативними варіантами відображення процесів і фактів, пов'язаним з упередженим впертим відмежуванням від альтернативних джерел відомостей нібито завідомо оманливих;
- залипанням, що полягає у ігноруванні будь-якими альтернативними варіантами відображення процесів і фактів, пов'язаним з відсутністю, точніше нав'язуваним і підтримуваним в актуальному стані відчуттям відсутності часу для зважування і прийняття належного (адекватного) рішення;
- концентрацією на дихотомії добро-зло, а також свій-чужий, що полягає у досвідному задаванні стилю і способу відображання чого б то було;
- повторюваністю, що полягає у запуску механізму закріплення і прийняття як належного того, що підлягає системному відтворенню;
- навіюваністю, що полягає у примусовому зміщенні картини світу, точніше відображенні поточної ситуації, у якій перебуває рецептивний суб'єкт.

У сучасному глобалізованому світі, де інформація, – насамперед відомості як стан інформації, – набула рис стратегічного ресурсу, маніпулювання, часто так зване делікатне, відомостями опинилося в полі уваги не лише вузьких фахівців, а й мас за посередництва все тих же інформаційних ресурсів. Тобто має місце чергова реструктуризація так званої громадської думки, як інтегрованої сукупності домінантних проблем, до яких прикута увага мас. При цьому стає очевидним, що оперування поширюваною на маси інформацією у стані відомостей здебільшого апріорі вирізняється маніпулятивним характером. Зокрема примітивне уявлення видається як авторитетне, хибні твердження як істинні, бажане за дійсне тощо. Тож має місце маніпулювання відомостями, по-суті, тотальне та/або глибинне, себто на рівні існування (екзистенції), якщо під відомостями розуміти такий стан інформації, який дозволяє нарощувати та/або розширювати наявні у розпорядженні на рівні мисленнєвого оперування колективного чи індивідуального суб'єкта уявлення з приводу предмету його цікавості або актуалізованої проблеми. Відповідно **маніпулювання відомостями** є процес і механізм оперування базовими уявленнями, притаманними суб'єкту, як індивідуальному, так і колективному, поза їх спроможністю та/або схильністю та/або наміром верифікувати підстави для таких уявлень. У вужчому значенні маніпулювання відомостями передбачає

нав'язування рецептивному суб'єкту певних ідей, нерефлексоване (цілеспрямовано не фіксоване і невідображуване у свідомості) останнім. У такому разі нав'язані маніпулятором ідеї ідентифікуються рецептивним суб'єктом як власні або такі, до яких би він міг дійти сам в процесі мислення абощо. Як наслідок, на відміну від відкритого переконання чи аргументації, маніпулювання не передбачає рівноправного діалогу, а базується на використанні психологічних механізмів, емоцій, стереотипів і неусвідомлених реакцій.

Зрештою **маніпулювання відомостями** цілком послідовно трактувати як *навмисне спотворення, дозоване донесення або приховування відомостей стосовно фундаментальних причинності та основ буття, у іншому разі – певного предмету цікавості з метою нав'язування певних світоглядних установок, моделей реакції на подразники (виклики), а також задання бажаної та/або прогнозованої траєкторії активності, у т.ч. мислення.*

На рівні загального вжитку маніпулювання відомостями ідентифікується переважно як навмисне, водночас завуальоване спотворення або вибіркове подання інформації з метою впливу на суспільну свідомість, (міжнародну) громадську думку або політичні процеси. На фоні відкритої дезінформації, делікатне маніпулювання часто здійснюється через напівправду, перекручений контекст або зміщення акцентів у повідомленнях, що ускладнює його виявлення.

У контексті міжнародної інформації це явище проявляється через різні канали. Наприклад, міжнародні ЗМІ можуть по-різному висвітлювати один і той самий конфлікт залежно від внутрішньо- та зовнішньополітичних інтересів, подаючи його або як «миротворчу місію», або як «жорстке придушення протестів». Такий підхід дозволяє формувати сприятливе сприйняття певних державних дій або, навпаки, дискредитувати опонентів на міжнародній арені.

Інший потужний інструмент маніпулювання – це сучасні політичні інформаційні системи, зокрема соціальні мережі, що працюють на основі алгоритмів, які підсилюють емоційний або контроверсійний контент. Завдяки цьому відбувається підсвідоме формування політичних симпатій та антипатій у користувачів, які не завжди усвідомлюють, що потрапили під інформаційний вплив. Цей ефект особливо помітний під час виборчих кампаній або міжнародних криз.

Також дедалі активніше використовуються технології deepfake – створення фальшивих відео із залученням штучного інтелекту, які можуть симулювати виступи відомих політиків. Їх застосування в міжнародному інформаційному полі спрямоване на дестабілізацію ситуації або дискредитацію лідерів.

Не менш ефективною є техніка інформаційного замовчування (agenda cutting), коли важливі події свідомо не висвітлюються. Це трапляється, наприклад, у випадках, коли держави не хочуть псувати дипломатичні відносини з партнерами, тож замовчують репресії чи порушення прав людини.

Ще один спосіб – використання експертних думок, які мають вигляд об'єктивних, проте насправді є заангажованими. Аналітичні звіти, дослідження або інтерв'ю, що публікуються за підтримки зацікавлених сторін, часто мас-

куються під науковий аналіз, тоді як їхнє реальне завдання – легітимізувати політичні або економічні дії певної країни.

Таким чином, делікатне маніпулювання інформацією є ефективним інструментом сучасних інформаційно-політичних технологій, яке використовується для контролю над громадською думкою як всередині країн, так і на міжнародному рівні. Його виявлення вимагає високого рівня медіаграмотності, аналітичного мислення та критичного ставлення до джерел інформації.

Технологічне підґрунтя маніпуляції відомостями:

- обмеженість (спроможностей) індивіда: переважній більшості представників спільноти з огляду на їх «технічні» характеристики, а також стан колективної ментальної атмосфери не властиво критично підходити до змісту відомостей, які надходять, особливо це стосується масово орієнтованих посилів, зокрема офіційно чи публічно поширюваних новин, а також яскраво заряджених інформаційних одиниць, таки як слогани, заклики, яскраві цитати, заяви авторитетів тощо;
- інтенційність та упередженість індивіда: переважній більшості представників спільноти з огляду на їх «технічні» характеристики, а також стан колективної ментальної атмосфери властиво вірити у ті повідомлення, зміст яких перегукується з їх симпатіями і налаштуваннями: людина охоче вірить в те і довіряє тому, у чому вона зацікавлена або до чого емоційно прив'язана;
- конформність[228] індивіда: переважній більшості представників спільноти з огляду на їх «технічні» характеристики, а також стан колективної ментальної атмосфери властиво покладатися на масово визнану або думку авторитетів чи експертів.

Серед способів маніпулювання відомостями чільне місце належить так званій грі слів – стилю і способу комунікації, відповідно до якого відомосні одиниці передбачають певний спектр його трактувань, як мінімум прямий або буквальний і низку асоціативних. З фахової токи зору гру слів прийнято позначати як **семантична маніпуляція** – оперування багатозначними за своїм змістом поняттями або їх поєднанням – фразами, у іншому випадку емоційно та/або змістовно розмитими термінами чи поєднаннями понять з метою формування комунікативного поля когнітивної невизначеності, у супроводі стану неоднозачності та/або невизначеності, що породжує відчуття певної розгубленості на рівні рецептивних суб'єктів та/або комунікаторів та веде до пригнічення здатності належним чином реагувати на виклики.

Серед засобів, що дозволяють підтримувати та/або реалізувати гру слів, чільне місце належать

[228] Конформізм – спосіб реакції соціального елемента на подразники і виклики, що безпосередньо відбивається на його активності та відзначається тяжінням бути синхронним домінантним тенденціям, притаманним оточенню або соціальному середовищу загалом шляхом підлаштування, пристосування та демонстрації безапеляційної згоди часто всупереч власним поточним припущенням та висновкам, а отже критичному мисленню та смаку, а також системі цінностей. Таким чином конформізм набирає ознак схильності суб'єкта безапеляційно покладатися на авторитет інших, зокрема експертів та/або «розчиняти» власні бачення і переконання у домінантній ідеї або масово реплікованій ідеї чого б то було.

- евфемізмові – підміні неприємних чи «гострих» формулювань (визначень) нейтральними: збройна операція» замість «вторгнення»; «оптимізація персоналу» замість «скорочення»;
- гіперболі чи її протилежності – применшенні значущості: «безпрецедентний успіх» – перебільшення; «легке непорозуміння» – применшення серйозного конфлікту;
- підміні понять: замість «цензура» вживається «редакційна політика», замість «корупція» – «непрозора домовленість».

Оперування згаданими та їм подібними прийомами призводить до втрати рецептивним суб'єктом належного контролю над ситуацією внаслідок суттєвого викривлення уявлення про ситуацію. Причиною тому, окрім іншого, є факт апеляції згаданих прийомів радше до ірраціонального начала або позасвідомого індивіда, аніж до відчуття такту та міри, здатності встановлювати зв'язки у відповідності до норм здорового глузду, себто аналітичної складової інтелекту.

Маніпулювання відомостями, особливо на рівні гри слів стає принципово можливим з огляду на природу **пізнання** – *спроможність встановлювати та ідентифікувати феномени свідомості, видаючи при цьому контент свідомості за нібито об'єктивну* ***реальність*** *– дещо, що існує саме по собі не залежно і не будучи зумовленим свідомістю*. Тобто пізнанню не властиво відкривати дійсність як вона є, а лише оперувати уявленнями про дійсність, сформованими на рівні соціуму як певної стійкої форми буття. Механізмом пізнання є **інтерпретація** – *механізм встановлення феноменів та відносин між ними у відповідності до ментальних налаштувань індивіда та/або розподільчої спроможності інтелекту*. Тоді як з позицій загально поширеної інтерпретації явища інтерпретації, останнє ідентифікується як таке висвітлення фактів і міркувань, яке переломлене через призму індивідуальної точки зору джерела відомостей, а отже зміщене стосовно мислимої об'єктивної реальності. У згаданому ракурсі інтерпретація напряму ув'язується з так званою вибірковою правдаю та/або зміщенням акцентів.

Прийнято розрізняти такі варіанти інтерпретації:

- контекстне зміщення – пересмикування або висмикування фактів із цілісного контексту, наприклад, вказано, що державний діяч назвав своїх опонентів «непрофесіоналами», але не вказано обставин, за яких була озвучена оцінка;
- фокусування на деталях – зміщення акценту з опису цілісної картини ситуації на окремий її прояв, зручний оператору для просування вигідних наративів, наприклад, концентрація уваги на начебто протизаконній активності представника протестувальників, який розбив вікно, оминаючи належний опис обставин, за яких це сталося;
- узагальнення – поширення характеристик щодо окремого елементу групи на усю групу, наприклад, звинувачення у схильності до шахрайства цілої групи студентів з огляду на асоціальну поведінку лише одного представника спільноти.

Зрештою за посередництва інтерпретації формується і підтримується стійка ілюзія об'єктивності, під яку прошивається певний ідеологічний, а отже світоглядний базис.

Маніпулювання відомостям, окрім іншого, призводить до:

- утвердження тенденційного уявлення про процеси, події, факти, явища та осіб;
- соціальне розшарування за критерієм прихильності до тих чи інших інтерпретацій резонансного явища;
- поширення нігілістичних настроїв, у т.ч. внаслідок зведення рівня довіри до соціально-політичних інститутів;
- зміщення емоційної атмосфери спільноти в бік пригнічення, фрустрації тощо.

11.2. Техніки маніпулювання відомостями, підстави та наслідки

Інформаційні технології – матеріалізовані на базі інформаційної інфраструктури знання в області створення, накопичення, збереження, обробки, передачі і використання інформації.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ, від англ. Information and communications technology, ICT) – часто використовується як синонім до інформаційних технологій (IT), хоча ІКТ це загальніший термін, який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій (телефонних ліній та бездротових з'єднань), комп'ютерів, підпрограмного забезпечення, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, які дозволяють користувачам створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію. Іншими словами, ІКТ складається з IT, а також телекомунікацій, медіа-трансляцій, усіх видів аудіо і відеообробки, передачі, мережевих функцій управління та моніторингу. Вираз вперше було використано в 1997 р. у доповіді Денніса Стівенсона для уряду Великобританії, який посприяв створенню нового Національного навчального плану Великої Британії в 2000 році.

Провідні технології маніпулювання інформацією у ЗМІ:

- евфімізми[229], спрощення, стереотипи, повтори, уривчастий спосіб подачі інформації, конотації[230].
- інтертекстуальність повідомлення, особливо іронія, що є невід'ємною частиною постмодернового дискурсу сучасних текстів ЗМІ

Основні засоби маніпуляції суспільною свідомістю:

---

[229] Евфемізм (грец. εὐφημισμός – пом'якшений вислів) – слово або вислів, які вживають для непрямого, прихованого, пом'якшеного чи ввічливого позначення певних предметів, явищ, дій замість їх прямої назви, вже наявної при перейменуванні або логічно найбільш умотивованої при первинному найменуванні. Джерела Е. – у явищах табу, прагненні уникати прямої назви предмета шляхом заміни небажаної назви її нейтрал., позитив. або негатив. еквівалентом.

[230] Конотація (лат. connotatio; від co(n) – «спів», «зі», «із» + notatio – «позначення») – сумарне чи тотальне значення слова, як описове, так і емоційне. У лінгвістиці використовується для опису супутнього емоційно-експресивного значення мовної одиниці, яке пов'язане з описовим значенням та яке доповнює його.

- мовні (використання певних штампів, термінів, ідеологічних та політичних кліше);
- немовні (блокування "невигідної" інформації; подання інформації у сприятливому для себе контексті);
- активні (насаджування стереотипів і цінностей);
- пасивні (фрагментарність інформації)

Найрозповсюдженіші способи маніпуляції в політиці – паблік рілейшнз (ПР), політична реклама та пропаганда.

Псевдоподія – навіть такий безневинний жанр, як інтерв'ю. Сюди ж належать і прес-конференції – псевдоподії, які вміло використовують служби паблік рілейшнз для належного спрямування журналістських репортажів і громадської думки

людина краще сприймає не текст повідомлення, а посередника, який і проголошує це повідомлення

при сприйманні комбінованого способу подачі інформації уява реципієнта розсіюється і критичне прочитання змісту поступається чуттєвому, ірраціональному

Такий метод маніпуляції має назву "емоційне підлаштування", мета якого – створення настрою з одночасним передаванням певної інформації. У психології існує спеціальний термін – фасцинація[231], яким позначають умови підвищення ефективності повідомлення завдяки використанню фонових впливів.

Донесення відповідної інформації відповідним групам населення

Перекручування інформації, спотворення, моделювання

Проблема брехні і правди

Маніпулювання суб'єктом (індивідом) та масами (групами, колективами, соціальними стратами, етнічними утвореннями тощо)

Кожен чує (сприймає) тільки те, що він хоче (готовий) почути. Це питання, так би мовити, «фільтрів»: смаку, критичного мислення, здорового глузду, а також, так званого, колективного розуму.

Смак – властивість встановлювати доцільність існування чого б то було на основі виявлення гармонії або цілісності буття (краси картини світу).

Критичне мислення – властивість триматися та відновлювати втрачену послідовність, тобто відповідність (природному) потоку подій. Критичне мислення протистоїть логіці – схильності маніпулювати фактами відповідно до обраної цілі чи конкретного бачення.

Здоровий глузд (common sense) – властивість триматися загальноприйнятих (визнаних) норм та бачень, бути у згоді з громадською думкою або традиційним (масовим) світоглядом.

[231] Фасцинація (від лат. fascinatio – заворожувати) – такий вплив сигналу, за якого раніше набута інформація повністю або частково втрачає актуальність (стирається); ефект підвищення впливу інформації на поведінку. Цією властивістю володіє, зокрема, поетичний ритм, інструментальна музика. Фасцинація використовується в пропаганді. Ефект фасцинації може бути випадковим: наприклад, в 1938 р. радіоінсценування «Війни світів» Г. Уеллса викликало в США масову паніку, що охопила понад мільйон чоловік.

Колективний розум – прояв родового начала – носій і пускове начало базових кодів ідентичності індивіда (представника роду) – такий собі «родовий інформаційний геном». При цьому Рід слід розуміти як деяку матрицю, прототип і водночас наднидивідне та первинне стосовно індивіда утворення, що є певним регулятивним механізмом стосовно своїх представників та, щонайменше відповідає (опікується) виживанням біологічного виду, зокрема, стимулюючи розмноження, самопожертву абощо. Відповідно, Рід певним чином регулює на рівні індивіда потяг, умовно кажучи, до життя (хіть) та смерті (самопожертва або самознищення) заради виживання біологічного виду.

Залежно від комбінації особливостей «налаштування» фільтрів (у межах певних діапазонів) можна умовно виокремити певні групи респондентів, сприймабельних до тих чи інших подразників, наразі інформації.

Інформація у бутті посередньої людини за провідною своєю функцією є подразником. Вона має властивість притягувати, фіксувати і утримувати на собі увагу індивіда, найчастіше без його на те згоди і волі.

І лише конкретизована або формалізована інформація проявляється як відомості – предмет для логічного оперування і суб'єктивного розпорядження.

Будучи подразником, інформація підлягає маніпулюванню, у т.ч. і дозуванню її ретлянслятором (оператором) заради досягнення максимально можливого ефекту: від максимального збудження (пригнічення) індивіда/групи/маси до формування відповідних настроїв або зосередженні на певній цілі чи дії. При цьому група, є структурованим утворенням з фіксованою ієрархією та зв'язками, функціонування якої керується здоровим глуздом, а маса – скупченням ірраціональних одиниць, насамперед певним чином підпорядкованих надперсональному утворенню, так званому, егрегору.

Підтвердити чи спростувати існування егрегору як певного феномену буття сучасної людини раціональними засобами пізнання принципово не можливо. Між тим, апеляція до егрегору як до певного надперсонального утворення, що породжується, а далі підтримує існування внаслідок колективних (обрядових) діянь на основі виділеної учасниками (первинного) дійства певної (емоційної) енергії, дозволяє пояснити і водночас прояснити окремі прояви колективного та індивідуального буття людини. Зокрема явище фанатизму і того, що з ним пов'язано, наприклад, міжгрупових протистоянь належних до одного Роду індивідів, приміром, у певні періоди католиків і протестантів, німців і французів, умовно робітничого класу і буржуазії тощо.

Егрегор неспростовно пов'язаний з ідеєю як своєрідним стрижнем консолідації тих, хто так чи інакше проникнувся цією ідеєю, став ангажованим нею, по-суті, її рабом, будь-то раб божий, відданий ленінець, істинний арієць, непримиренний патріот чи поборник чого б то було абощо. При цьому, під ідеєю слід розуміти ту чи іншу певну радикально орієнтовану на винятковість, а отже і істинність світоглядну концепцію або світоглядну матрицю, яка визначає особливості перманентного відтворення картини світу, у т.ч. функціонування світу і у світі всього, що йому видається притаманним, її адептами, себто фанатами.

Відтак, класифікація страт, відповідно до поділу людської спільноти за особливостями комбінаторного налаштування сукупності «фільтрів» чи ненайадекватнішою буде у разі виділення егрегорів, попри певну розмитість їх кордонів. Йдеться про те, що ядро будь-якого егрегора як групового утворення, так би мовити, його ініціативну і направляючу групу формують фанати, котрі вважають себе прямими послідовниками вигаданого, легендарного чи наявного у поточному часі «пророка» чи «аватара» (вождя), далі йдуть співчуваючі, а межі егрегорів утворюють «цікаві». А, оскільки «цікавими» рухає до певної міри невтрачене або ж «реанімоване» індивідуальне начало, що змушує навіть не стільки активно шукати істину, а радше дослухатися до всього, що так чи інакше видається істинним, то вони відразу пристають до кількох егрегорів, принаймні таких, що не є явно взаємо-поборюваними. Наприклад, націонал-патріотизм, іудо-християнство, науковий позитивізм, буддизм тощо.

Природно, кожен егрегор «зацікавлений» у якомога більшій групі адептів і послідовників, тому всіляко стимулює уже належних до нього залучати маси «нейтральних» неофітів. А з іншого боку, побороти явно ворожих егрегорів шляхом або ж фізичного винищення його адептів і прибічників руками своїх адептів і прибічників (війна, геноцид тощо), або підриву світоглядних основ внаслідок інформаційної війни. У такий спосіб, наприклад, знищувалися етнічні традиції і світогляд нині домінантним іудо-християнством, іншими, так званими, світовими релігіями.

Безумовно, всяка інформаційна війна, як, зрештою, і будь-які відносини управління-підкорення не можливі без маніпулювання інформацією, що дозволяє так чи інакше нав’язати і підтримувати відповідні (бажані) образ та атмосферу в підкорених мас чи індивіда.

Маніпуляція у своєму первинному значенні – це управління «технічною рукою», себто посередником між суб’єктом дії та об’єктом дії. Тобто всяка маніпуляція завжди передбачає наявність посередника.

Щодо маніпуляцією інформацією, таким посередником виступає уява, оскільки опосередкована істота, якою є людина, як себе відкриває для себе є внаслідок рефлексії практично кожен індивід, свідомо має справу не зі знанням чи істиною, тобто дійсністю як вона є, а з систематизованими уявленнями про світ, саму себе та речі (явища, процеси) світу.

Систематизовані уявлення зводяться на, так званих, аксіомах – твердженнях, які нібито самі собою очевидні, а насправді, не підлягають ані доведенню, ані спростуванні з огляду на явну обмеженість пізнавальних можливостей людини як операційної системи розуму.

Відповідно, інформаційне маніпулювання – це маніпулювання насамперед уявленнями, зокрема нав’язування їх як безспірних знань або низки чи сукупності безумовних фактів. Проте, це прояв, можна сказати, корінного маніпулювання світоглядом та ідентичностями. Подібному маніпулюванню підлягає практично кожна людина за винятком лише тих, хто розвинув у собі здатність довільно припиняти, а отже і відновлювати, так званий, внутрішній діалог.

Оскільки ж інформація функціонально виявляється подразником, а не лише потоком підстав для породження уявлень, то можна розрізняти «суху» і «емоційно забарвлену» інформацію. Перший різновид – це, як правило, всі формальні відомості або константи, що є базою для уявлень про світ та речі, явища і процеси у ньому, а також підставою для урегульованого колективного існування. Другий – переживання – симбіоз відомостей і породжених під їх тиском емоцій.

Відтак, маніпулювання «сухою» інформацією сполучене найчастіше з соціально-економічними преференціями: маніпулювання статистичними, звітними та іншими даними, складом чи станом чого б то було абощо. Маніпулювання емоційно забарвленою інформацією сполучене насамперед зі змістовно і ціннісно значимими моментами в бутті людини чи спільноти. По-суті, це така собі гра на почуттях і переживаннях, очікуваннях і страхах.

11.3. Пропаганда як механізм просування ідей в маси та здійснення інформаційної агресії

Освіченому сучаснику, особливо обтяженому статусами та званнями або чинами, зокрема науковцям, священнослужителям, церковникам, різного роду діячам, а надто фанатам властиво вдаватися до цитувань великих і мудрих, зокрема оперувати цитатами з найпоширенішої у світі за накладом видань колективної монографії «Біблія» і, як показує життя, найпотужнішого за останні століття інструменту та/або засобу пропаганди, а отже і дієвого засобу перманентної латентної інформаційної війни, розв’язаної і підримуваної фактично проти численних етносі або й людства загалом. Зокрема, оперуючи певним розумінням та/або трактуванням, природно, досить примітивним та/або банальним чи лінійним, достойники часто цитують ємну витримку з розділу «Новий Завіт»: «Спочатку було Слово, і Слово було в Бога[232], і Слово було Бог[233]» (Євангеліє від Івана 1:1-4). Між тим, згадане твердження виразно вказує

[232] У граматиці більшості мов світу написання з великої літери, окрім іншого, передбачає виділення таким чином власного імені. Відповідно має місце очевидна маніпуляція змістом, а отже й поняттями, відтворена в Біблії, а далі в граматиках тих мов, що піддалися суттєвому впливу насильницької ідудохристиянізації: загальне поняття бог почали писати з великої букви, тим самим перетворюючи родове позначення бог на власне ім’я одного серед решти – племінного бога жидівського народу, який, слідуючи тій же таки Біблії, складався з двох гілок: ізраїльтян – громадян старовітхого Ізраїлю та юдеїв – громадян старовітхої Юдеї. Про те, що племінний жидівський бог один серед решти, знову ж таки, свідчить колективна монографія, переказуючи сюжет з Тори, де племінний бог устами своїх пророків подвійно наголошує, що він, образно кажучи, не просто перший серед ліпших, а єдиний, хто примусово має бути сповідуваний як бог: «Я – Господь, Бог твій, що вивів тебе з єгипетського краю, з дому неволі. Нехай не буде в тебе інших богів передо Мною!» (Книга Вихід 20:2-3). «Я – Господь, Бог твій, що вивів тебе з землі єгипетської, з дому рабства. Нехай не буде в тебе інших богів передо Мною!» (Второзаконння 5:6-7). Оригінал єврейською, відповідно до Тори: « אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ / אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: / לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי).

[233] Повна цитата звучить таким чином: «Спочатку було Слово, і Слово було в Бога, і Слово було Бог. Воно було споконвіку в Бога. Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього. У Ньому було життя, і життя було світлом людей». Оскільки тексти, що були відібрані до розділу "Новий Завіт" засідателями Нікейського собору написані давньогрецькою мовою, очевидно, представниками течії гностицизму, то в оригіналі це текст виглядає таким чином: «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, / καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, / καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. / Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. / Πάντα δι’ αὐτοῦ ἐγένετο, / καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. / ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, / καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων» (Koinē Greek).

на те, що базовим засобом маніпулювання[234] є слово у множині своїй, бо за його посередництва твориться реальність, себто світ, а також підтримується в стані перманентного поступу. При цьому рівень дієвості оперування словом у його множині, очевидно, суттєво залежить від симбіозу методики та техніки реалізації маніпулятивних заходів, а з іншого, властивостей і характеру суб'єкта, осібного чи колективного, на якого спрямована маніпуляція.

Безумовно, серед найпотужніших технік і водночас методик маніпулювання словом як засобом тиску та «програмування» активності суб'єкта чільне місце належить пропаганді. Зокрема, як свідчить віковий досвід, чи не найефективнішим інструментом подолання несумісності між дійсністю, як вона є, і реальністю як проектом, поширюваним на маси, виявилася пропаганда.

Найчастіше **пропаганду** (лат. propaganda дослівно – «те, що підлягає поширенню», від лат. prōpāgo – «поширюю») прийнято ідентифікувати як *форму комунікації, спрямовану на поширення у суспільстві на рівні так званої громадської думки і водночас «вкорінення» у світогляді пересічного або й елітного представника спільноти певних, каліброваних щодо фіксованих цілі і мети оператора, відповідних теорій, припущень, чуток, пліток, секуляризованих від умов та обставин вигідних, знову ж таки, оператору фактів та аргументів, а також інших відомостей*. Поряд з цим щодо визначеності зі змістовним наповнення поняття «пропаганда» сформувалися широкий та спеціалізований підходи та/або розуміння. В широкому її розумінні пропаганду прийнято трактувати як деяке явище і водночас процес поширення соціально-політичних, так званих природничо-наукових та інших систематизованих уявлень, доведених за посередництва механізму сліпої віри до статусу (теоретичного та/або абстрактного) знання, з метою їх вкорінення у корпоративний та індивідуальний світогляди. Своєю чергою у контексті спеціалізованого підходу пропаганда переважно трактується як ідеологічно забарвлена інформаційно-комунікативна активність будь-якого суб'єкта, переважно колективного, з метою формування у конкретних верств населення чи груп певних поглядів і уявлень щодо ключових аспектів життєдіяльності або й світогляду загалом.

Очевидно, за інструмент поширення пропаганди виступають

- засоби масового відтворення певних інформаційних посилів – книги, як наукові, зокрема підручники[235], так і художні, а особливо релігійно-містичного

[234] «Маніпулювання у першому своєму значенні є управлінням механічними продовженнями людських кінцівок або філігранне виконання тонкої роботи на межі людських можливостей. В електротехніці за маніпулюванням закріплено управління електричними струмами високої напруги за посередництва струмів малої напруги. У сферах, де ключовим є суб'єкт уваги, під маніпулюванням прийнято розуміти явище управління суб'єктом поза його можливістю встановити як сам факт управління, так і предмет, дійсні мотиви та ціль управління. Зрештою, якщо суть маніпулювання спробувати передати однією фразою, то це може звучати так: у всякої суєти – тихий диригент» (Калуга, 2024, с. 86).

[235] За посередництва підручників і їх інтерпретаторів, як правило, вчителів та науково-педагогічних працівників, учням та студентам нав'язуються ключові основи світогляду у так званих фізико-математичній, природничій, соціо-гуманітарній, економічній та інших сферах. При цьому світогляд буденної людини є досить мозаїчним, оскільки поєднує в собі з позицій формальної логіки, здавалося б, непоєднувані речі, зокрема елементи так званого наукового світогляду з елементами релігійного. Приміром заклопотана істота сліпо вірить в закони фізики та біології, які стоять зокрема за еволюцією, та водночас молиться богу, свідомого, а найчастіше позасвідомо апелює до нього, згадуючи останнього «всує», себто даремно, попри пряму нагальну

характеру, наприклад та ж таки колективна монографія Біблія, Коран, Каббала, абощо, предмети мистецтва, зокрема картини, скульптури, музика, а також архітектура;

- засоби масової інформації – преса, у т.ч. періодичні видання, наприклад, журнали, кіно, радіо, телебачення;
- мережі масової комунікації та/або соцмережі;
- масові систематичні або періодичні заходи, зокрема церковного ґатунку – молебні, обряди, ідеологічного ґатунку – всілякі форуми, з'їзди, зокрема партійні, паради, виставки, абощо.

При цьому практично невід'ємним елементом і засобом пропаганди є образ як продукт творчої або хоча б зображувальної діяльності. Тобто художній образ, особливо в тоталітарному середовищі неодмінно «прошитий» пропагандистськими інтонаціями та інтенціями, у т.ч. за посередництва символів, знаків, поєднання кольорів, абощо. Відтак слідом за пропагандою, яка «використовує інформацію та знання для контролю над масами та створення певних суспільних настроїв, стимулювання до відповідних дій» (Thomson[236], 2001, с. 16), оперування художніми образами неодмінно сполучене з маніпулюванням масовими настроями або так званою громадською думкою. Таким чином за посередництва художнього образу в масам нав'язується така собі нова реальність, а далі закріплюється і підтримується в сталому стані ілюзія тієї ж таки нової, якого б то було ґатунку, реальності, зокрема соціалістичної реальності в часи панування радянщини як втілення так званої марксистсько-ленінської ідеї не в останню чергу завдяки тому, що «…пересічна людина була оточена символами комунізму і долучалася до його підтримки чи хоча б страху перед ним» (Авраменко[237], 2010, с. 67).

Механізми оперування мистецтвом, зокрема плакатом як інструментом пропаганди чудово відображені в художньому творі «1984», авторства антиутопіста Джорджа Орвела (англ. George Orwell, справжнє ім'я Ерік Артур Блер (англ. Eric Arthur Blair). Чоловік у віці близько 40 років – керуючий INGSOC[238] звертається з плакату буквально до кожного за посередництва погляду, зміст якого доноситься тестом, розміщеним під портретом: «Великий

заборону самого бога, зафіксовану серед решти 9-ти так званих заповідей господніх. 3-тя за наступністю заповідь господня звучить таким чином: «Не вимовляй імені Господа, Бога твого, надаремно, бо Господь не залишить без покарання того, хто вимовляє Його ім'я надаремно» (Вихід 20:7), а також (Повторення Закону 5:11). Мовою оригіналу, себто давньогебрейською так звана заповідь фіксується таким чином: « לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא».

[236] Thomson O. (2001). Historia propagandy. Warszawa: Książka I Wiedza.

[237] Авраменко А.В. (2010). Радянський плакат 1920-1930-х рр. як засіб пропаганди. Наукові записки НаУКМА. Т. 101: Теорія та історія культури. с. 66-72.

[238] У контексті роману «1984» INGSOC є офіційною ідеологією тоталітарної держави Океанія. Назва є скороченням (новомовою – Newspeak) від English Socialism, тобто «англійський соціалізм». При цьому керуючий INGSOC – це людина, яка займає керівну посаду в системі влади, побудованій на засадах згаданої ідеології, тобто є представником або функціонером Партії – такого собі політичного апарату, що цілком контролює суспільство. Щодо ідеологічного наповнення INGSOC, то воно поєднує в собі три головні гасла Партії, а саме: «Війна – це мир. Свобода – це рабство. Незнання – це сила». Згадані парадоксальні з позицій формальної логіки формули покликані відобразити подвійні стандарти, приховані за так званим подвійним мисленням (doublethink) – схильності приймати взаємовиключні твердження як істину, що, по-суті, є центральним механізмом контролю у світі «1984». Відтак, керуючий INGSOC – це не просто адміністративна посада, а втілення влади тоталітарної ідеології, яка прагне контролювати не лише дії, а й думки громадян.

брат спостерігає за тобою». Тим самим масам навіювався страх непослуху і водночас пропагувалася покірність.

До речі, сучасні керманичі не цураються використовувати вище згаданий тактичний інструмент пропаганди. Зокрема у 2018 році північнокорейський лідер Кім Чен Ин (англ. Kim Jong Un) випустив новий набір пропагандистських плакатів із зображеннями, спрямованими на те, аби спонукати маси фанатично захоплюватися керманичем, а також бездумно займатися рутинними справами, у т.ч. трудовою діяльністю за відсутності належних винагороди, умов праці і т.д. Своєю чергою у Венесуелі на величезних плакатах, а також на білбордах, фасадах будівель, футболках, муралах «Очі Чавеса» («Ojos de Chávez») за перехожими або й населенням загалом слідкують очі президента Венесуели з 1999 по 2013 рр. Уго Рафаеля Чавеса Фріаса (ісп. Hugo Rafael Chávez Frías), зображення якого буквально нависає над спостерігачами, створюючи ефект «всюдисютніх очей». До подібної техніки популяризації себе в масах, безумовно, вдаються в багатьох спільнотах, особливо, якщо левову частку спільноти складають упосереднені, культурно і духовно обмежені соціальні болванчики, що перебувають на межі економічного виживання. На жаль в цьому плані українська спільнота також вразлива щодо подібної техніки нав'язування масам «народних месій», що «споглядають» за своїми потенційними «електоральними жертвами» звідусіль, наче б то зазираючи прямо «в душу» пересічній людині, особливо в періоди виборчих перегонів.

Зрештою на відміну від зваженої подачі відомостей пропаґанда, як правило, хибує тим, що цілеспрямовано оперує інформацією таким чином, аби спонукати до певних узагальнень, шляхом вибіркового висвітлення фактів, звернення до емоційно забарвлених повідомлень з прицілом на провокування радше чуттєвої, аніж раціональної реакції на інформаційний контент, абощо. Щоправда існує версія, відповідно до якої саме явище пропаганди набуло останнім часом яскраво вираженого емоційно-негативного забарвлення внаслідок наче б то непрофесійної, у іншому випадку зумисної професійної журналістської активності, оскільки у першопочатковому своєму трактування пропаганди було нейтральним. До речі, згадане припущення, очевидно, несе в собі лише долю істини, бо, з одного боку, все, з чим має справу людина, саме по собі нейтральне, і лише люди залежно від їх намірів, оперують чим би то було, умовно кажучи, на шкоду чи на користь[239]. Однак з іншого боку, поява самого явища пропаганди і оперування ним вказує на явну обмеженість сучасної людини, зокрема на її неспроможність організовувати самостійно саму себе і простір навколо себе: або вона не спроможна чинити спротив нав'язуванню, себто пропаганді, або ж потребує менторства, у т.ч. за посередництва пропаганди. Відтак у самій суті пропаганди уже закладені негативні конотації, які відсилають до слабкостей сучасної людини. Окрім іншого, свідченням тому також може бути етимологія терміну «пропаганда» в його сучасному змістовному наповненні, оскільки сам термін виводиться з

[239] Побутує низка повчальних коротких історій зі згаданого приводу. Одна з них говорить про вчителя, який демонструючи учням олівець, розповідав, що за його допомогою можна намалювати картину чи написати чудовий твір, але можна його використати як зброю – все залежить від майстерності і наміру.

назви створеної папою Григорієм XV у 1622 році католицької організації Congregatio de Propaganda Fide, що в перекладі звучить як Конгрегація поширення віри.

Між тим формування чіткого і усіма визнаного визначення пропаганди, особливо у прив'язці до конкретної ситуації, становить значну проблему вже з огляду хоча б на те, що репрезентантам тих чи інших інститутів, організацій та/або груп властиво ідентифікувати певний вид діяльності, направлений на донесення і вкорінення тих чи інших ідей в маси як пропаганда, якщо його вчиняють опоненти, і водночас як інформування або й просвіта, якщо його вчиняє сам суб'єкт активності. І все ж професор комунікаційних досліджень, спеціаліст з історії пропаганди, масових комунікацій та культурної теорії Ґарт Йовет (англ. Garth S. Jowett) спільно з дослідницею і викладачкою у сфері міжособистісної та масової комунікації, риторики й комунікативної етики Вікторією О'Доннел (англ. Victoria O'Donnell) у своїй науковій розвідці «Пропаганда і переконання» («Propaganda and Persuasion») запропонували досить коротке однак ємне змістовне наповнення згаданого терміну: «Пропаґанда це умисні, систематичні спроби змінити сприйняття, маніпулювати пізнанням та спрямовувати поведінку для досягнення реакції, яка веде до бажаного наміру пропаґандиста» (Jowett, 2018, p. 7[240]) Своєю чергою американський дослідник, політолог і фахівець у сфері пропаганди, комунікації та політичних технологій Річард Алан Нельсон (англ. Richard Alan Nelson) оприлюднив таке визначення: «Пропаґанда нейтрально визначається як систематична форма цілеспрямованого переконування, яке намагається вплинути на емоції, погляди, думки й дії визначеної цільової авдиторії з політичною, ідеологічною чи комерційною метою за посередництва контрольованої передачі односторонніх повідомлень (які можуть узгоджуватися з фактами або ні) безпосередньо або через канали мас-медіа. Пропагандистські організації залучають пропаґандистів, які займаються пропаґуванням – безпосереднім, продукуванням та поширенням згаданих форм переконування[241]».

З позицій поточної практики та оперування реалізація пропаґандистських заходів спирається на такі ж техніки і методи, як рекламних та PR. Відтак пропаганду, рекламу та PR простіше розрізняти за сферами їх докладання та/або оперування, а з іншого боку, за типом оператора. До пропаганди вдаються переважно інститути та установи, що є носіями яскраво вираженої ідеології, зокрема політичні партії, а також релігійні організації і, як би те дивно звучало, наукові заклади та або установи. Зокрема підсаджування мас на ідею еволюціонізму, а далі історичного поступу як зміну соціально-економічних формацій (мордехаїзм), фройдизм, теорію відносності у виконанні А.Анштайна, абощо є яскравим свідченням в очах критично мислячих

[240] Jowett Garth S. & O'Donnell Victoria. 2018. Propaganda and Persuasion. – Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

[241] «Propaganda is a systematic form of purposeful persuasion that attempts to influence the emotions, attitudes, opinions, and actions of specified target audiences for ideological, political, or commercial purposes through the controlled transmission of one-sided messages...» Див. Richard Alan Nelson. 1996. A Chronology and Glossary of Propaganda in the United States

представників спільноти того, як сучасна, по-суті, недонаука[242] займається пропагандою. Своєю чергою комерційні установи, виробничі об'єднання, надавачі послуг переважно вдаються до реклами, тим самим прагнучи не лише донести інформацію про свій продукти чи послугу, у іншому випадку – саму організацію чи підприємство, таким чином позиціюнуючи себе як бренд, а й вивести їх на вигідну позицію серед спектру їм подібних. А ось до PR вдаються переважно соціокультурного спрямування установи і організації, популяризуючи в масах ідеї, їх авторів, абощо.

Досить умовно, але все ж пропаганду, рекламу та PR також можна розрізняти за так званими точками докладання. За посередництва реклами «вихваляють» якості і характеристики чого б то було, а отже і його перевагу на фоні йому подібних. До PR вдаються задля «вихваляння» заслуг і переваг суб'єкта, як політичного чи культурного діяча, так і організації, інституту або й країни загалом. А ось за посередництва пропаганди буквально нав'язують стереотипи, світоглядні установки, ієрархію цінностей, а отже стиль і спосіб життя, ідеї, абощо. Тобто на фоні реклами і PR пропаганда виглядає значно потужніше за масштабом і глибиною впливу, а отже і наслідками.

На перший погляд виглядає так, наче пропаганда перегукується із цензурою, оскільки і та, і інша тяжіє до однобокого впорядкування інформаційних потоків з ціллю нав'язування бажаного для оператора ракурсу відображення масами предметів їх цікавості та/або життєдіяльності. Однак за посередництва цензури має місце секуляризація даних, тобто вилучення певних даних з інформаційного обігу та/або обмеження різними способами доступу до них, тоді як, пропаганда нав'язує масам певні дані, інтегруючи їх у світогляд пересічної людини у масі своїй за посередництва технологій управління чи маніпулювання увагою[243]. Відповідно цензура є радше допоміжним засобом пропаганди, аніж її аналогом.

Тому не дивно, що пропаганда розглядається як потужний засіб інформаційної війни як самодостатнього явища, так і елементу гібридної війни. Зокрема як елемент гібридної війни найперше використовується задля дегуманізації суперника, себто прибирання тотожності між «визволителем» і «агресором»,

[242] «Нинішнє загальнопоширене і сліпо відтворюване трактування явища науки також абсурдне: успішно комбінує непоєднуване, оперує зміщеними за змістом поняттями, підміняючи їх суть поверховим уявлень про суть того, що позначає або до чого відсилає поняття. Тому не дивно, що авторитетні щонайменше у сфері езотерики мислителі відкрито говорять про факт явного спотворення ідентичності науки: «Наука зникла уже давно. Нині ми маємо справу з псевдонаукою» (Аджмаль Хусейн), оскільки сучасній людині властиво концентрувати увагу на феноменах, які вона поряд з іншими відтворює, спираючись на внутрішній діалог (Карлос Кастанеда). Також у згаданому ключі до подібного переконання доходять численні представники так званої класичної науки: «Теорія – це коли все відомо, але ніщо не працює. Практика – це коли все працює, але ніхто не знає чому. Ми ж поєднуємо теорію і практику: нічого не працює… і ніхто не знає чому!» (Альберт Анштайн)» (Калуга, 2024, с. 4).

[243] Твердження щодо «маніпулювання свідомістю» уже є маніпулятивним, оскільки свідомість – це потенція відображати всякого існуючого, і цією потенціює принципово не можливо маніпулювати, однак її розгортання або прояв можливо блокувати на рівні рефлексії, притаманної мислячим істотам, тобто відображати відображуване. Таким чином має місце підміна понять, оскільки маніпулювання відбувається увагою – властивістю концентрувати енергію та/або сприйняття на чому б то було. Відповідно непомітно для самого суб'єкта уваги можливо зміщувати його увагу на вигідні оператору маніпулювання факти, речі, процеси, абощо, роблячи їх актуальними для того, чиєю увагою маніпулюють, поза його потребою, бажанням чи наміром.

позбавляючи останнього людських якостей, тим самим знімаючи моральні застереження щодо вбивства та знущання над «ворогом» як чимось негідним визнання як рівного, а отже і поваги. У такому разі пропаганда також пов'язана з розпалюванням ненависті, зневаги, зверхності, а отже шовінізму у різних його проявах, наприклад, сіонізму, рашизму, того ж таки, націонал-соціалізму, абощо, і т.п.

Дослідниками пропаганда здійснена спроба класифікувати прояви останньої відповідно до джерела та специфіки повідомлення, таким чином формуючи умовні типи пропаганди, зокрема:

- біла пропаганда, що передбачає оперування даними з відкритих для масового доступу джерел та використання поміркованих за своєю дією інструментів маніпулювання увагою, які не ведуть до згубного впливу на ідентичність, принаймні на її колективний або груповий зріз. Практично йдеться про вдалі порівняння і аргументацію, перебільшення і апеляцію до надуманих вигід, абощо;
- сіра пропаганда, що передбачає оперування даними, отриманими із невизначеного джерела чи від невизначеного автора. В контексті сірої пропаганди відбувається гра антитезами, що породжує когнітивний дисонанс, а далі веде до вимушеного прийняття як належне тих даних, які вигідні оператору;
- чорна пропаганда, що передбачає підміну та/або приховування джерел даних. Відповідно в рамках чорної пропаганди має місце залякування, шантаж, уведення в стан екзистенціальної розгубленості, абощо.

Також залежно від кінцевої переслідуваної цілі тяжіють розрізняти такі типи пропаганди:

- позитивна та/або конструктивна, суть якої полягає в переслідуванні очевидних, прихованих або й надуманих вигод мас, тобто тих, на кого поширюється пропаганда. Яскравим прикладом позитивної пропаганди у такому разі може слугувати пропаганда так званого здорового способу життя, пропаганда патріотизму, толерантності, абощо;
- негативна та/або деструктивна, суть якої полягає у розмежуванні мас, відвертому чи прихованому, за принципом свій-чужий з наступним протиставленням, знову ж таки, відвертим чи приховуваним.

Щоправда при подібному розрізненні типів пропаганди з поля сприйняття і осмислення випадає не лише сам оператор пропаганди, що є природним для пропаганди як засобу управлінням масами за посередництва маніпуляцій, а й його цілі та спонукальні механізми активності, оскільки примітивний інтелект автоматично встановлює зв'язки між конструктивною пропагандою і наче б то добрими намірами оператора, а, з іншого боку, між деструктивною пропагандою і підступними намірами оператора. Між тим автоматичне встановлення наче б то само собою зрозумілих подібних зв'язків уже є результатом тотальної інформаційної війни, яка невпинно вже кілька століть ведеться супроти самодостатнього вільно мислячого і діючого представника роду людського: схильність сучасника до розрізнення добра і зла, а отже

доброго і поганого, належного і забороненого у їх загальнопоширеному трактуванні є результатом нав'язаної масам авраамічної світоглядної парадигми у комбінації її проявів, зокрема юдаїзму, жидохристиянства, мусульманства, мордехаїму, себто вульгарного матеріалізму (марксизму) та/або комунізму (жидівського раю на землі), фройдизму тощо, у контексті яких чітко прописуються еталони добра і зла. Інакше кажучи, встановлюються механізми та еталони калібрування особи як соціалізованої одиниці спільноти, себто здатної повноцінно відтворювати нав'язані їй моделі поведінки – йти широкою дорогою мас.

Природно, що всякі спроби протидіяти пропаганді, особливо, якщо мова йде про так звану чорну пропаганду, яка ще й, як правило, є деструктивною, практично не можлива з огляду на саму глибинну причинність такої пропаганди, себто потік подій. Яскравим прикладом марності зусиль у такому разі є біблійна легенда про розп'яття Христа як покарання, накладене фарисеями на нього за те, що він прийшов визволяти «обраний народ» з рабства так званого малого племінного бога жидів (юдеїв і ізраїльтян тогочасних). Тобто боротьба з чорною пропагандою веде до підриву світоглядних установок мас і може привести їх в стихійних рух, але, як правило, є не досяжним заданням, бо посередня людина неймовірно інертна, а отже фактично принципово не здатна переглядати хай би й не кардинально, але хоча б суттєво нав'язані їй і засвоєні нею в процесі соціалізації світоглядні установки.

Тому якщо й має місце боротьба з пропагандою, то переважно з, умовно кажучи, адресною, тобто такою, джерело якої можливо установити, а далі компрометувати, абощо. Тобто боротьба з пропагандою та/або контрпропаганда має місце у тих випадках, коли між собою борються за вплив на маси, а отже й своє поширення чи й виживання ті чи інші впливові колективні суб'єкти, носії та або репрезентанти тих чи інших світоглядних парадигм: ті ж самі церкви і релігійні течії, тоталітарні утворення, згруповані навколо певної ідеології та/або ідеї, наприклад, масонська імперія США, яку позиціонують в очах мас як п'ємонт світової демократії, хазаро-ортодоксальна імперія РФ, яку позиціонують як репрезентанта істинного християнства, ув'язаного з легендою про відвідування Андрієм Первозваним[244] київських наддніпрянських схилів, конфуціанська імперія народу хань, яку позиціонують як джерело і еталон далекосхідної культури та/або культури жовтої корінної раси, ув'язаної з легендами про цивілізаторів в іпостасі Жовтого Імператора[245] (кит. 黃帝, Huángdì).

[244] Дослідникам доступні апокрифічні тексти, пов'язувані з апостолом Андрієм. Очевидно, саме їх асоціюють з апокрифічним «Євангелієм від Андрія». Зокрема йдеться про «Діяння Андрія» (Acta Andreae), у тексті яких зафіксовано опис подорожей апостола Андрія, його проповіді в Греції, Малій Азії та Скіфії, а також чудес і мученицької смерті в Патрах; «Діяння Андрія і Матвія серед людоїдів» (Acta Andreae et Matthiae apud Anthropophagos), у яких висвітлено опис дивовижної місії Андрія та Матвія до варварського племені людоїдів; «Мучеництво Андрія» (Martyrium Andreae) – поширений у Візантії та на Заході текст, який розповідає про його страждання на хресті у формі літери "Х" – так званий андріївський хрест.

[245] У китайській традиції Жовтий Імператор вважається одним із «П'яти імператорів» (五帝) – мудрих прадавніх володарів, які створили порядок, долаючи та/або приборкуючи первісний (міфічний) хаос. При цьому жовтий колір у китайській космології пов'язаний із центром, землею (елемент 土, ту), рівновагою та

Для продукування контенту та реалізації пропагандистських заходів вдаються до численних методів та засобів, дієвість яких вивіряється на практиці, зокрема в межах численних досліджень у сфері соціальної психології, абощо. Дієвість більшості згаданих методів пов'язується з цілеспрямованим оперуванням, умовно кажучи, логічними помилками. Йдеться насамперед оперування відомостями та/або аргументами, які попри свою поверхову переконливість найчастіше далекі від достовірності. Сприймабельність у такому разі відомостей та/або аргументів зводиться на схильності пересічної людини тяжіти і довіряти всьому тому, що з тієї чи іншої причини їй подобається або видається як прийнятне та/або належне.

Серед методів, до яких найчастіше вдаються пропагандисти, просуваючи ті чи інші наративи, чільне місце належить таким:

- ad hominem (перехід на особистості), що означає здійснення атаки на опонента, а не на його аргументацію, себто йдеться про так званий перехід на особистості. Також згаданий метод ідентифікують як «отруєння джерела»;
- ad nauseam (багатократне повторення), що означає зведення аргументації до системного нав'язливого повторення певної ідеї чи версії чого б то було. Системне повторювання притуплює увагу, точніше інтелект, що призводить до неналежного розрізнення та встановлення причинності, а отже прийняття чого б то було на сліпу віру як правдивого або належного;
- argumentum ad verecundiam (апелювання до авторитету), що означає підтвердження правдивості твердження авторитетом його джерела, а частіше авторитетом автора висловлювання, яке подається як синонімічне до того чи іншого пропагованого твердження. Тобто йдеться про тиск авторитетом і сполученні зі схильністю пересічної людини перекладати відповідальність на інших, у т.ч. й щодо встановлення правдивості чи достовірності чого б то було;
- argumentum ad metum (апелювання до страху), що означає апеляцію до відчуття як потужнішого подразника, аніж відчуття задоволення і таким чином нав'язування певної ідеї за принципом вибору меншої біди з двох можливих. У даному випадку досить показовим є часто поширюваний приклад просування ідеї націонал-соціалізму як засобу консолідації громадян Німеччини і водночас етнічних німців навколо потреби захистити себе від наче б то очевидної небезпеки знищення. У центрі уваги в даному разі опиняється Пауль Йозеф Гебельс (нім. Paul Joseph Goebbels), який апелює до 104-х сторінкової брошуру авторства мангеттенського жидівсько-американського автора і водночас підприємця Теодора Н. Кауфмана (івр. תאודור נ. קאופמן; англ. Theodore N. Kaufman), виданої ним самостійно у США в 1941 році, «Німеччина повинна зникнути!» (Germany Must Perish!), аби аргументувати переконання, що союзники мають за намір винищити німецький народ.
- argumentum ad populum (апеляція до народу), що означає апеляцію до лояльності, відчуття патріотизму, абощо з огляду на схильність посереднього представника спільноти до конформізму, а також притаманного йому остраху

імператорською владою. Тож Жовтий Імператор уособлює Центр світу, гармонію між Небом і Землею, золоту середину Дао.

остракізму. По-суті, йдеться про глибоко зафіксований на рівні соціальної одиниці так званий стадний інстинкт, прояв якого якраз і стимулюється шляхом апеляції до колективного цілого.

- упередження (оперування на упередження), що означає звернення до абстрактного мислення, відповідального за емоційні переживання, аби у такий спосіб блокувати прояви критичного мислення, раціональний підхід до питання, абощо. Активність на упередження безпосередньо апелює до ірраціонального, очевидно, первинного щодо раціонального начала людини, а отже робиться ставка на, умовно кажучи, форму, а не зміст: має сподобатися джерело пропаганди, відкритість якому дозволяє нав'язати зміст пропаганди.

Своєю чергою метод апеляції до народу (argumentum ad populum) передбачає низку інструментальних версій оперування згаданим методом, а саме:

- неминуча перемога або «не спізнися» – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею, абощо, створюючи враження, що наче б то вже усі навколо відповідним чином діють та/або мислять, а отже настав синхронізуватися з більшістю;
- велич маси або «будь серед переможців» – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею, апелюючи до притаманної соціальній істоті потреби у відчутті приналежності, бажано до успішної і потужної спільноти, особливо в очікуванні дивідендів від подібної приналежності;
- спокуса неперевершеністю або «будь серед красивих» – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею, акцентуючи увагу групі соціально привабливих представників спільноти, які наче б то вже є прихильниками та/або репрезентантами пропагованої ідеї;
- слабкість перед виправданням або «виправдання говорить саме за себе» – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом підбору виправдань на її, ідеї, користь, бажано відсилаючи до яскравих фактів та/або апелюючи до досвіту чи переживань представників мас;
- фальшива дилема або «фальшування відсутності варіантів вибору» – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом формування ситуації обмеженого вибору, зокрема за принципом «ти з нами чи проти нас»;
- перенесення асоціацій або «нав'язування умовного рефлексу» – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом її ув'язування з іншою ідеєю та перенесення якостей і характеристик з останньої на першу;
- гра в абсурд або «породження когнітивного дисонансу» – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом тиску на наче б то логічність та або послідовність, коли виявляється, що наче б то алогічно не любити те, що любить той, кого люблять ті, хто не люблять оте щось;
- гра в здоровий глузд або «пояснення на пальцях» – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом апеляції до наче б то само собою зрозумілих простих речей і фактів, які, безумовно, цілеспрямовано підбираються і калібруються;
- гра в героїв або «сотвори собі кумира» – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею «руками» кумирів мас, до розкрутки яких часто докладаються попередньо самі оператори пропаганди;

- гра в образи або «сотвори собі демона» – спосіб нав’язати ту чи іншу ідею через її символізацію з наступним формуванням емоційно забарвлених асоціативних рядів, наприклад, ворога, злодія, наклепника, махінатора, абощо. Часто має місце присвоєння принизливих або демонізуючих позначень тому чи іншому явищу;
- гра у піддавки або «дослухайся до твердого слова» – спосіб нав’язати ту чи іншу ідею шляхом безапеляційного диктату, демонструючи впевненість і безальтернативність нав’язуваному;
- гра в піжмурки або «знайде джерело відомостей» – спосіб нав’язати ту чи іншу ідею шляхом фальсифікації документів та артифактів або ж їх приховування. По-суті, ***сліпе визнання історіографії так званої світової історії у тому вигляді, як вона нав’язана масам, тими ж таки масами стало можливо значною мірою завдяки численним фальсифікаціям з одного боку, та тупому ігноруванню або перекручуванню змісту наявних фактів – з іншого боку***;
- гра в ставки або «зробити округлі очі» – спосіб нав’язати ту чи іншу ідею шляхом завищення ставок з наступним їх пониженням, бажаним або прийнятним для оператора пропаганди. У такий спосіб часто втягують на чийсь бік у конфлікт треті до того нейтральні сторони. У іншому випадку, досягають згоди на незручну або збиткову діяльність чи бездіяльність;
- гра в показуху або «створи собі настрій» – спосіб нав’язати ту чи іншу ідею шляхом породження ейфорії внаслідок вдавання до ритуалів, зокрема парадів, озвучення прогнозів, передбачень, пророцтв, абощо;
- техніка FUD (англ. fear, uncertainty and doubt – страх, непевність та сумніви) – спосіб нав’язати ту чи іншу ідею шляхом підриву громадської довіри засобами провокування негативу, сумнівів, непорозумінь тощо;
- техніка махання прапорами або ілюзія закидання шапками – спосіб нав’язати ту чи іншу ідею шляхом підігрівання патріотичних настроїв на рівні корпоративної приналежності;
- техніка «ноги у дверях» або провокування – спосіб нав’язати ту чи іншу ідею попередньо створюючи підстави для відчуття зобов’язаності або незручності відвитися. Даний спосіб робочий у випадках, коли носії ідеології наче б то з доброї волі чи зі співчуття надають певного роду допомогу якомусь колективному суб’єкту, а далі підсаджують на певну ідеологію. Наприклад, іспанці принесли цивілізацію корінним народам Америк, росіяни – корінним народам Сибіру, жидохристияни – благу вість численним етносам Європи, у т.ч. українцям (пращурам українців);
- гра в стратегію або техніка «блискучих узагальнень» – спосіб нав’язати ту чи іншу ідею шляхом демонстрації очікуваних великих звершень та досягнення бажаних результатів за ігнорування тактики досягнення намічених цілей. Чудовим прикладом є так звана «Американська мрія» або ідея комунізму,

проголошена на зорі Радянського Союзу. Згадана техніка перегукується з ефектом Барнума[246];

- техніка навішування ярликів – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом надання чому б то було негативних конотацій, опосередковуючи наданням йому назви, яка викликає негативні асоціації або навпаки. Евфемізм використовується у випадку спроби збільшити глибину сприйняття, переконливість чи довіру до певних ідеалів. Дисфемізм використовується у відповідності до наміру дискредитувати, применшити значущість та/або значимість чого б то було;
- техніка розширення діапазону прийнятного – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом подолання спротиву незрозумілому, а отже й неприйнятному завдяки доведенню відомостей до екстримальної форми подачі, у іншому випадку доведенню відомостей до примітивної форми подачі;
- техніка бомбардування любов'ю – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом ізоляції колективного суб'єкта від звичних умов його існування і взаємодії та поміщення в штучне поле взаємодії і «люблячих» відносин. У даному разі спрацьовує ефект «Контролю мільє»[247];
- техніки затуманення свідомості, створення умисної неясності, плутанини – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом спонукання до продукування смислів та інтерпретацій і тим самим втрати критичного мислення як механізму спротиву пропаганді та маніпулюванню загалом;
- техніка руйнування авторитетності або Reductio ad – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом аргументативного відмежування цільової групи від контрольних груп, які задану ідею не сприймають або її стороняться;
- техніка мавпування або оперантне обумовлення[248] – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом соціальної дресури. Оперантне обумовлення – принцип, який лежить в основі техніки доведення чогось до стану відторгнення: Ad Nauseam (до огиди);

---

[246] Ефект Барнума (англ. Barnum effect, іноді також Forer effect) – ефет, що проявляється на рівні мислення соціальної стоти, відпвідно до якого індивіди схильні приймати загальні, розмиті твердження про ситуацію, становище, абощо людини за точні й такі, що цілком відповідають його ситуації, становищу, абощо. Широке оперування терміном «ефект Барнума» пов'язують з науковою діяльністю психолога Пола Міла (англ. Paul Meehl). Поява терміну завдячує вислову американського шоумена XIX століття Фінеаса Тейлора Барнума (англ. Phineas Taylor Barnum): «У нас є щось для кожного» (We've got something for everyone). Згадана фраза практично символізує універсальність ілюзії.

[247] Контроль мільє за своєю суттю є контролем середовища (фр. milieu – середовище, оточення). Йдеться про опосередкований контроль, коли людина не усвідомлює, що її поведінка формується зовнішньо створеними умовами. У рамках соціальної психології подібні поняття описували: Курт Левін за посередництва понять поля та "соціального простору", де поведінка зводиться до функції індивіда у заданому середовищі. Мішель Фуко за посередництва ідеї дисциплінарної влади, здійснюваної через простір, норми, мову й контроль тіл. П'єр Бурдьє за посередництва ідеї габітусу та соціального поля, які формують мислення людини через середовище. Габітус – сукупність стійких схем сприйняття, оцінювання й дії, які людина несвідомо засвоює через своє соціальне походження, виховання та досвід. Іншими словами, це "соціальне в нас" – те, як суспільство "вписане" в нашу свідомість і тіло. Ми діємо не лише за власною волею, а й за логікою нашого габітусу.

[248] Оперантне обумовлення (operant conditioning) – стиль та/або спосіб навчання, що передбачає корегування поведінки з огляду на її наслідки. Автором концепції вважається американський психолог Бархус Фредерік Скіннер (англ. Burrhus Frederic Skinner), прихильник і реалізатор ідеї біхевіоризму. Відповідно до згаданої ідеї людина чи тварина звикає повторювати дії, які приносять позитивний результат, і уникає дій, що мають негативні наслідки. Інакше кажучи, поведінка «підкріплюється» або «пригнічується» залежно від її результату.

- техніка переспрощення причини – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом супроводу процесу її «поглинання» масами спрощеними аргументами або відповідями на виклики, зокрема соціального, політичного, економічного або військового гатунку;
- техніка примусового послаблення дискусії або Pensée unique (зведення до єдиної думки) – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом супроводу «ломовим» аргументом, що виключає альтернативи. Класичним прикладом цієї техніки є фраза Маргарет Тетчер «Цьому немає альтернативи», яку повторив також і Герхард Шрьодер;
- техніка відривання від контексту – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом вибіркового редагування цитат для зміни значення політичних документальних фільмів, призначене щоб дискредитувати опонента чи опозиційну політичну точку зору;
- техніка раціоналізації – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом апеляції до наче б то раціонально встановлених або доведених фактів, а також до спекулятивних умовиводів, які пропонують наче б то раціональне пояснення чому б то було;
- техніка ігнорування теми або Ignoratio elenchi – – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом симулювання аргументації, у якій цілеспрямовано прихована логічна хиба попри формальну коректність самої аргументації. Інакше кажучи, це логічна хиба, в якій розглядається нерелевантне питання з метою відвернути увагу від фактичного предмету обговорення;
- техніка перенесення звинувачення або «Офірний цап[249]» (так званий цап відбувайло) – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом формування відчуття провини у того, кому нав'язують ідею. Чи не найяскравішим прикладом на поточний момент дії техніки «офірного цапа» є нав'язування відчуття провини низці європейських етносів, у т.ч. українцям, а особливо німцям за вчинений голокост. При цьому жиди насамперед в особі уряду Ізраїлю відмовляються визнавати бодай сам факт, а не те щоб будь-яку провину за вчинений над українцями геноцид насамперед голодомору 1932-1937 років, визначивши офірним цапом у цьому випадку знеособлену радянську владу в масі своїй, а також Сталіна;
- техніка третьої особи – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею завдяки апеляції до так званого третейського судді або незалежного експерта. Щоправда, це насамперед маркетингова стратегія, що використовується різноманітними рекламними агенціями, зміст якої полягає у «вкладанні» в уста інформатора,

[249] Офірний цап (давньоєвр. עֲזָאזֵל – азазель, англ. scapegoat) – біблійний образ, що стосується приреченого цапа, на якого магічним чином, а в очах буденної людини символічним чином переносяться пригрішення та/або провини перед племінним богом жидівської спільноти, після чого його виганяють у пустелю практично на вірну смерть. У середовищі непосвячених в жидівські містерії образ офірного цапа асоціюється з невинною жертвою, на яку перекладають чужу вину або відповідальність. Джерелом образу офірного цапа є книга Левіт, а саме її 16 розділ. Зокрема у процесі звершення ритуалу Йом-Кіпуру (Дня спокути) первосвященик Ізраїлю брав двох козлів, один з яких призначався для жертвоприношення богові, а інший – для Азазеля (івр. עזאזל) – демона, духа пустелі або у пізнішій інтерпретації поваленого ангела. Відповідно на обраного в жертву Азазелю цапа первосвященик покладав руки, сповідаючи гріхи спільноти, тим самим магічно (символічно) переносячи їх. А далі цапа виганяли в пустелю, аби він забрав разом з собою всі провини Ізраїля (Лев. 16:21-22).

будь-то експерта, аналітика чи просто оглядача, заздалегідь обдуманого меседжу (повідомлення).

- техніка ефекту первинності – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею в основі якого закладена схильність індивіда покладатися (вірити та/або довіряти) на ті відомості, які надійшли першими у випадку, коли інформація носить суперечливий характер за відсутності можливості її верифікувати, у поєднанні з інертністю мислення, себто небажання переглядати прийняті установки або переконання;
- техніка вибіркової правди – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею шляхом дозованої подачі фрагментованих фактів, себто формування певної картини чого б то було на основі маніпулювання дійсними фактами або їх елементами. Британський член правління Відділу психологічної боротьби Верховного командування Союзних експедиційних сил (SHAEF) Річард Кросман (англ. Richard Crossman) у розпалі Другої світової війни часто настановлював підлеглих і не лише: «В пропаганді правда винагороджує… Є повною нісенітницею думати, що блискучий пропагандист є професійним брехуном. Блискучий пропагандист є людиною, яка говорить правду, або таку вибірку з правди, яка необхідна для його цілей, і говорить її в такий спосіб, що слухач і не думає, що отримує пропаганду… Мистецтво пропаганди – це не брехати, а скоріше вибирати правду, яка тобі необхідна, та подавати її в суміші з іншою правдою, яку хоче почути авдиторія[250]»;
- техніка оперування благими словами – спосіб нав'язати ту чи іншу ідею завдяки апеляції і частого вживання позитивних за своїм змістом понять на кшталт злагода, успіх, спокій, мир, мудрість і т.п. Особливо ефективною ця техніка виявляється з огляду на набожність мас, коли в хід ідуть релігійні контексти і демонстративні добрі наміри[251].

Серед ключових напрямів дослідження пропаганди чільне місце належить такими.

Класичні теорії (поч. XX ст.). Їх репрезентанти є Гюстав Лебон, автор «Психологія натовпу, який чи не вперше описав механізми впливу на масову свідомість. Вільфредо Парето та Ґаетано Моска, які здійснили аналіз проблеми еліт та маніпуляції масами. Гарольд Лассвелл, розробник класичної моделі комунікації за принципом «Хто → що → через який канал → кому → з яким ефектом». Він активно залучав методи соціальної психології, психоаналізу, психіатрії для дослідження політичної поведінки та пропаганди, виокремлюючи роль масових комунікацій в процесі ведення інформаційних протистоянь між провідними країнами світу. Саме Лассвел першим провів аналіз здійснення пропаганди під час Першої світової війни. Свої розробки він узагальнив у роботі «Техніка пропаганди у світовій війні» («Propaganda Technique in the World War», 1927 р.), де вперше було виділено інформаційно-психологічну сферу війни, а пропаганду подано як особливий вид зброї, що впливає на

[250] Scot Macdonald (2007). Propaganda and information warfare in the twenty-first century: altered images and deception operations. Taylor & Francis. с. 35.

[251] Серед українців і не лише побутує переконання, що добрими намірами, так само як і чернечими сутанами дорога встелена до пекла.

моральний стан ворога. Вальтер Ліппман, автор наукової робти «Громадська думка», у якій зокрема висвітлив роль стереотипів і ЗМІ у формуванні громадської думки.

Теорії періоду Другої світової війни та поствоєнні. Їх репрезентантами є Карл Говланд як представник школи Йєля, автор численних експериментів щодо ефекту переконання, а саме особливостей впливу інформаційного джерела, повідомлення, аудиторії тощо. А. Спіркін, Ю. Жданов присвятили увагу дослідженню пропаганди як «ідеологічної роботу». Науковці Інституту аналізу пропаганди, який функціонував у США з 1937 по 1942 роки. До їх заслуг зараховують вироблення критеріїв виявлення пропагандистських методів.

Теорії періоду Холодної війни. Відзначається активним розвитком досліджень у сфері психологічної, інформаційної та гібридної воєн. Зокрема на теренах США розвиваються концепції «public diplomacy» та «psychological operations». Тоді як на теренах колишнього СРСР пропаганда розглядалась насамперед як «засіб класової боротьби».

До речі, потреба пропаганди в холодній війні надала суттєвий поштовх розробці теорії комунікації, бо виникла велика кількість суто прикладних завдань у галузі комунікації. Французський соціолог Жак Еллюль[252] запропонував розрізняти вертикальну та горизонтальну пропаганди. Вертикальна – це класичний варіант пропаганди, як ми всі собі її уявляємо, інформаційний потік згори до низу з пасивним реагуванням аудиторії. Горизонтальну пропаганду Еллюль називає новим винаходом. Вона зветься горизонтальною, бо реалізується в групі, а не йде згори. У цій ситуації всі учасники є рівними, серед них немає лідера. Практично мова йде про феномен масового самонавіювання[253].

Сучасні дослідження. Їх тон задали Ноам Хомський та Едвард Герман, автори праці «Manufacturing Consent, у контексті якої осмислюється модель «пропагандистського фільтру» у форматі ЗМІ. Джозеф Най – ідеолог і «проповідник» «м'якої сили» та комунікаційних стратегій держави. Жан Бодрійяр – автор концепції симулякрів та маніпуляції образами у медіа. Філіп Тейлор, автор дослідження «Munitions of the Mind», у якому розкриває історію та сучасний етап становлення і оперування пропагандою.

Українські дослідники. Володимир Горбулін професійно цікавився інформаційною безпекою та протидією пропаганді. Валерій Іванов концентрувався на дослідженнях журналістики, пропаганди та дезінформації. Олександр Чекмишев вивчав маніпулятивні технології у ЗМІ. Науковці Академії наук України, а саме Інституту журналістики, Інституту міжнародних відносин, досліджували проблеми підвищення медіаграмотності, поширення і боротьби з фейками, пов'язані з психологією пропаганди.

---

[252] Ellul J. Propaganda. The formation of men's attitudes. – New York, 1965

[253] Феномен масового самонавіювання – соціо-культурне явище, за якого чисельна група людей починає одночасно перехоплюватися певною ідею або ж переживати певного роду страх чи емоційне піднесення, причинність яких методами звичної фіксації виявити не вдається. В іншому випадку причинність певних масових переживань очевидна, але залишається незрозумілою їх резонансність та висока інтенсивність. Інакше кажучи, йдеться про колективну форму самонавіювання, відповідно до якої індивіди взаємно підсилюють віру одне одного, продукуюючи ефект «емоційного ланцюгового зараження».

11.4. Соціальна інженерія як спосіб «програмування» споживчої активності

Соціальна інженерія – *сукупність методів впливу на свідомість та поведінку індивіда або мас з метою їхнього керованого моделювання у бажаному напрямі*. Вона виступає механізмом системного моделювання, оскільки дозволяє передбачати, формувати та змінювати соціальні процеси, використовуючи знання про психологію, соціологію, культурні установки та інформаційне середовище.

У широкому сенсі, соціальна інженерія – це цілеспрямоване конструювання суспільної поведінки, базоване на аналізі соціальних механізмів та закономірностей.

У вузькому значенні (в IT-сфері) – це методи обману для отримання конфіденційної інформації.

У контексті міжнародної інформації, зрештою як і будь-якого гумнітарного знання соціальну інженерію прийнято розглядати як механізм упорядкування соціально-політичного простору та забезпечення передбачуваності активності елементів спільноти. Таким чином соціальна інженерія як механізм дозволяє до певної міри

- моделювати поведінку індивідів і мас;
- задавати тон настроям (громадській думці), контенту соціальних комунікацій, активностям як реакції на виклики (подразники);
- корегувати ідентичність, як колективну так і індивідуальну, сукупність соціальних орієнтирів, ієрархію цінностей.

Серед засобів (інструментів) соціальної інженерії чільне місце належить таким:

- маніпуляція у вигляді селективного донесення фактів та їх інтерпретацій, що, з одного боку, призводить до формування стійкої ілюзії вибору, а з іншого – формування бажаного бачення (уявлення) і його репрезентації за посередництва відповідних міркувань;
- наративне конструювання, зокрема за посередництва пропаганди, формами донесення якої є різного роду медіа та мистецька продукція, зокрема фільми, новини, освітні програми, що тягне за собою суттєве корегування світосприйняття і світоставлення;
- символічна інженерія як спосіб опеосердкування соціальної дійсності за допомогою символів, знаків, схем до рівня прийнятної і зрозумілої картини світу з чітко визначеними установками, за допомогою якого формуються стійкі асоціативні ряди як елементи колективної ідентичності та приналежності;
- когнітивне програмування як спосіб «прописування» на рівні індивідів у масі своїй алгоритмів мислення (відображення процесів, явищ, фактів), що забезпечує стереотипність (тенденційність, шаблонність) сприйняття і відображення;

- соціальне конструювання реальності як спосіб моделювання та утвердження соціокультурних еталонів, норм, моделей взаємодії, а за їх посередництва особливостей соціальних ролей і статусів та зв'язків між ними.

Таким чином соціальна інженерія дозволяє досягти відчутного результату щодо моделювання як індивідуальної, так і колективної поведінки, зокрема за посередництва підтримання стійкої ілюзії на рівні індивіда щодо його самодостатності в питанні вчинення вибору та формування власної думки щодо того чи іншого предмету цікавості (ефект вікна Овертона). Що ж до масової поведінки, то тут йдеться про

- формування атмосфери штучної згоди, що проступає через ефект соціального підтвердження, зокрема у вигляді «всі так думають» або «так радять авторитетні особи (фахівці)»;
- масову мобілізацію за посередництва просування в маси відповідного ракурсу наративів;
- деморалізація прихильників різного роду соціальних інституцій, рухів, започаткувань шляхом нав'язування ідеї марності їх активності, абощо.

Звісно соціальна інженерія як інструмент з тією чи іншою мірою професіоналізму використовується повсюдно управлінськими та бізнесовими установами і організаціями. Зокрема соціальна інженерія активно використовується в процесі просування в маси численних проектів, вигідних насамперед їх «замовникам» чи репрезентантам або необхідних, але непопулярних в масах.

Загалом соціальну інженерію у вузькому ракурсі доцільно розглядати як потужний інструмент системного впливу на свідомість і поведінку людей, який дозволяє моделювати індивідуальні й колективні дії у потрібному напрямку. Вона є ключовою технологією у сучасній інформаційній політиці й може використовуватись як на благо суспільства, так і з маніпулятивною чи деструктивною метою.

Соціальну інженерію також прийнято розглядати яке науку, предметом вивчення якої є поведінку представника спільноти загалом або конкретно визначеної соціальної страти та фактори, які на неї впливають. Тому ключова мета соціальної інженерії зводиться до двох факторів:

- дослідження причинності активності репрезентанта спільноти чи певної страти;
- дослідження умов та обставин, які суттєво впливають на формування спонукальних механізмів представника спільноти, зокрема ієрархію цінностей, притаманних певному кластеру, настроїв тощо.

На базі цих досліджень можна визначити, що саме спонукає людину на конкретну дію. Наприклад, вивчення середовища, в якому жив вбивця, допоможе зрозуміти його систему цінностей. Ця інформація надасть можливість розробити соціальну структуру, в якій будуть формуватись інші системи цінностей. Системи цінностей, у яких насамперед буде цінуватись людське життя та індивідуальність.

11.5. Цифрова дипломатія та ЗКТ як спосіб і шлях інформаційного просування

Під **зовнішньополітичними комунікативними технологіями** (ЗКТ) прийнято розуміти упорядкований процес обміну інформаційними потоками на міжнародному рівні, сполучений з просуванням інтересів суб'єкта світової політики та міжнародних відносин (МВ та СП), а також із моделюванням його іміджу на міжнародній арені. По-суті, ЗКТ є своєрідними зразками зв'язків з громадськістю або PR.

Види ЗКТ: публічний, іміджевий, віртуальної дипломатії, медійний, державного брендінгу.

Іміджева дипломатія – форма сукупної активності державних і недержавних установ від імені держави, а також транснаціональних корпорацій, світових організацій, наприклад, церков, спрямованої на підтримання та корекцію за посередництва засобів масової комунікації іміджу суб'єкта МВ та СП, а також його репрезентантів, а якщо мова йде про державу, то й суспільства, національної культури та традицій абощо, разом з тим формування лояльності на міжнародній арені до суб'єкта, в іншому випадку – до певної теорії, проекту світоустрою тощо.

Медійна дипломатія або електронна чи цифрова (англ. digital diplomacy, e-diplomacy) – різновид міжнародної, а щодо держави, то зовнішньої політичної діяльності, завданням якого є відчутний цілеспрямований вплив на громадську думку конкретних спільнот або колективну думку конкретних організацій чи об'єднань завдяки залученню насамперед засобів масової комунікації (ЗМК).

Публічна дипломатія – вид ЗКТ, що, як справило, спирається на імідж індивідуальних чи колективних іменитих суб'єктів у сфері науки, культури, мистецтва тощо, задля цілеспрямованого налагодження каналів комунікації і донесення до тієї чи іншої зарубіжної громадськості та/або спільноти загалом позитивної інформації про спільноту/державу власного походження. У кінцевому результаті публічна дипломатія спрямована на формування і підтримання привабливого насамперед ірраціонального образу країни у зарубіжних спільнот, наприклад, як туристичного об'єкта абощо.

Віртуальна дипломатія – один з найновіших видів ЗКТ, що спирається на зростаючу роль і значимість в існуванні людини та спільноти глобальних інформаційно-комунікаційних мереж і технологій, задля провадження суб'єктом МВ та СП «м'якого ідеологічного впливу» на суб'єктів свого інтересу, тобто світову громадськість загалом чи конкретні спільноти або групи людей чи об'єднання за певними інтересами абощо. Віртуальна дипломатія за свою основу має мережеву політику, прикладами якої є NOO Politic, Media politic, Real Politic, Kiber Politic тощо.

Державний (національний) **брендінг** – різновид міжнародної інформаційної активності, сполучений із залежно від ситуації формуванням, поширенням, оновленням, трансформацією узагальненого сприйняття та ставлення до країни/держави тієї чи іншої спільноти. Згадане ставлення опосередковується через репутацію та/або бренд (англ. brand – клеймо) країни/держави –

ірраціональна основа ідентифікації, що поєднує у собі уявлення, враження та асоціації стосовно країни/держави, її народу та представників. Носіями бренду країни/держави є її атрибути, зокрема прапор, герб, гімн, а також перші особи.

Чинники, що впливають на імідж країни/держави:

- історичне минуле (основа національної ідентичності);
- економічний потенціал;
- військово-політичний потенціал;
- розташування, природні ресурси та кліматичні умови;
- ірраціональні характеристики: цінності, традиції, так звана, духовна культура, менталітет тощо.

Окремим рядком щодо згаданих чинників йдуть різного роду **рейтинги**, до яких відносять країну/державу та її окремі інститути або константи чи характеристики, тобто **порівняльні оціночні твердження та статистичні дані**.

Серед найважливіших **індексів**, які впливають на формування іміджу тієї чи іншої держави, прийнято виокремлювати:

- індекс глобальної конкурентоспроможності (один з найбільш відомих світових індексів, який щорічно складається Всесвітнім економічним форумом у Давосі (Швейцарія);
- індекс сприйняття корупції (ІСК) (щорічно розраховується міжнародною організацією Transparency Internetional);
- індекс електронної участі громадян (оцінює якість та корисність інформації та послуг, які за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій уряд надає громадянам з метою залучення до прийняття управлінських рішень);
- індекс готовності до електронного урядування (e-Government Readiness Index) (відображає рівень та особливості доступу до електронного уряду, головним чином технічну інфраструктуру й освітній рівень, щоб передати, наскільки ефективно країна використовує можливості ІКТ для національного, економічного, соціального і культурного розвитку);
- індекс економічної свободи (The Index of Economic Freedom) (показник, який щорічно з 1995 року розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation для вимірювання рівня економічної свободи)

Серед факторів, що ускладнюють набуття позитивного результату від міжнародної інформаційної активності чільне місце належить (соціальним) стереотипам.

Стереотип – поширене у середовищі спільноти (закорені) упереджене уявлення про той чи інший суб'єкт, у даному випадку країну/державу. По-суті, стереотип є спрощеним (декоративним) та відносно стійким образом, що формується і підтримується в умовах дефіциту належної якості інформації, як результат узагальнення наявних у розпорядженні суб'єкта «шматків» інформації з накладанням на елементи особистого досвіду та на тенденції світовідворення, притаманні тому чи іншому кластеру спільноти.

На поточний момент суб'єкти міжнародних відносин вдаються до таких офіційних посередників взаємодії:

- спеціальні дипломатичні місії;
- постійні дипломатичні представництва;
- міжнародні конференції;
- міжнародні організації.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Охарактеризуйте соціальну інженерію як механізм системного моделювання індивідуальної та масової поведінки.
2. Перерахуйте технології іміджевої дипломатії, які вам відомі, вкажіть їх особливості.
3. Поміркуйте над тим, чи можливий сучасний світ та/або існування людини і людства без феномену «маніпулювання», і якщо так, то за яких умов та обставин, а якщо ні, то чому.
4. Поміркуйте над тим, що стало пусковим механізмом та/або тригером системного застосування технік маніпуляції і у якій зі сфер діяльності сучасної людини було вперше використано (впроваджено) системне маніпулювання.
5. Розкрийте, яким чином поміж собою сполучені маніпулювання, свідомість та увага, попередньо визначившись зі змістовним наповненням згаданих понять.
6. Розкрийте підґрунтя маніпулювання відомостями, зокрема суть «гри слів» та «інтерпретації».
7. Поміркуйте над тим, чи слід вважати маніпулювання увагою (свідомістю) своєрідним насиллям над особою чи іншим суб’єктом.
8. Поміркуйте над тим, що може представляти собою маніпулювання первинною, тобто не опосередкованою контекстом, інформацією та як таке маніпулювання реалізується.
9. Розкрийте відмінності поміж грубим та делікатним способами маніпулювання відомостями.
10. Розкрийте суть делікатного маніпулювання відомостями з огляду на властивості реципієнта, що уможливлюють відповідне маніпулювання.
11. Поміркуйте над тим, які умови та обставини (якості та/або властивості людини) зумовлюють цільову спрямованість рекламної, пропагандистської, абощо активності, у т.ч. у розрізі таргетингу,
12. Розкрийте сильні і слабкі сторони цільової реклами (таргетингу) у розрізі маніпулювання увагою та досягнення намічених цілей.
13. Поміркуйте над перевагами та слабкими сторонами методів та засобів маніпулювання відомостями, до яких найчастіше вдаються ЗМІ, оператори соціальних мереж.
14. Розкрийте функціональне навантаження пропаганди та PR як інструментів маніпулювання відомостями на рівні громадської думки.
15. Розкрийте функціональне навантаження псевдоподій з огляду на маніпулювання громадською думкою.

16. Розкрийте функціональне навантаження таких методів маніпуляції як «емоційне підлаштування» та фасцинація, їх переваги та слабкі місця. Приведіть приклади ефективного оперуваня згаданими методами.
17. Поміркуйте над тим чи імідж держави та країни є одним і тим же чи відмінними феноменами з усіма наслідками, що витікають з того.

Використана та актуальна література

1. Авраменко, А.В., 2010. Радянський плакат 1920-1930-х рр. як засіб пропаганди. Наукові записки НаУКМА. Т. 101: Теорія та історія культури. с. 66-72.
2. Бойко О. Пропаганда // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011.
3. Вербицька В.В. (2016). Віртуальна дипломатія: аналіз структури цільових аудиторій / В.В. Вербицька // Грані № 4. – С. 143-148
4. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права (2003) / Цимбалюк В.С., Брижко В.М., Калюжний Р.А., Швець М.Я. та ін. – К.: ІВА. – 240 с.
5. Калуга В.Ф. (2024). Соціологія (Частина 1) : навчальний посібник / В.Ф. Калуга – Київ : НУБіП України. – 196 с.
6. Капінус О. (2008). Міжнародні організації у системі сучасних інформаційних відносин / Оксана Капінус // Вісник Львів. ун-ту. Серія Міжнародні відносини. – Вип.25. – С.351-358.
7. Ковчак, В.О. (2015). Соціально-філософські аспекти симуляції суспільної активності та суспільної дійсності. Гілея: науковий вісник. Т. 95. с.182-185
8. Кривошеїн В.В. (2013). Загальнотеоретичні засади державного брендингу / В. В. Кривошеїн // ГРАНІ. Соціологія. – № 12 (104). – С. 6-12.
9. Кудрявцева С.П. (2005). Міжнародна інформація: Навчальний посібник / Кудрявцева С.П., Колос В.В. // К.: Видавничий Дім «Слово». – 400 с.
10. Кулік С. “Електронна дипломатія. Початок” [Електронний ресурс] / С.Кулік // Режим доступу: http://www.ifap.ru/library/book532.pdf.
11. Макаренко Є.А. (2010). Віртуальна дипломатія. Підручник / Макаренко Є.А., Піпченко Н.О. – К.: Центр вільної преси. – 302 с.
12. Мінаєва В.О. (2007). Система CRM як новітня технологія зв’язків з громадськістю: перспективи впровадження в державному управлінні України [Електронний ресурс] / В.О. Мінаєва // Державне управління теорія та практика. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-1/
13. Нечет О.С. (2013). Розвиток віртуальної дипломатії в Україні / О.С. Нечет // Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України.– Луцьк : СНУ імені Лесі Українки. – С. 82-85.
14. Почепцов Г. 2015. «Сучасні інформаційні війни». Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія».

15. Пропаганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів: Моногр. / Л.Є. Леонтьєва; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – К.; Л., 2004. – 298 с.
16. Скуленко М.І. Логічні засади пропаганди: монографія / М.І. Скуленко. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2010. – 312 с.
17. Скуленко М.І. Психологія пропаганди: монографія / М І. Скуленко. – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2009. – 180 с. -9.
18. Скуленко М І. Ефективність пропаганди: монографія / М.І. Скуленко. – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2011. – 362 с.
19. Bourdieu Pierre. On Television. New Press, 1999.
20. Castells Manuel. The Rise of the Network Society. Wiley-Blackwell, 2010.
21. Chomsky Noam. Manufacturing Consent. Pantheon Books, 1988.
22. Grech O. (2006). Virtual Diplomacy. Diplomacy of the Digital Age. – University of Malta. – P. 37. – Available from: http://uscpublicdiplomacy.org/pdfs/Grech.pdf.
23. Toffler Alvin. Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21st Century. Bantam Books, 1990.
24. Thomson O. (2001). Historia propagandy. Warszawa: Książka I Wiedza.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ПРИРОДА, ПРИЧИНИ, ТЕХНОЛОГІЇ І ЗАСОБИ

12.1. Природа інформаційної війни та конфлікту як її базису

Конфлікт є невід'ємною частиною людського існування, оскільки навряд чи знайдеться хоча б одна людина, як ми, люди, себе звикли трактувати і розуміти, в життєдіяльності якої були б відсутні конфлікти. Очевидно, те ж саме можна сказати і про колективи, а також різноманітні соціальні групи, а з іншого боку соціальні та політичні інститути. А коли так, то, по-перше, конфлікт слід ідентифікувати як невід'ємну складову буття загалом, яскраво представлену на антропологічному рівні; або, по-друге, бачити у ньому атрибут існування саме людини, принаймні соціального його зрізу; або, по-третє, інтерпретувати як механізм контролю над соціальними істотами, наділеними раціональним мисленням. До того ж конфлікт, окрім іншого, може виявитися механізмом практично тотального контролю, оскільки дозволяє контролювати фактично всі прояви і зрізи існування людини, починаючи від її свідомості, і, завершуючи її поведінкою. Зрештою, по-четверте, конфлікт може виявитися нічим іншим, як певним способом відображення буття, представленим в свідомості людини або/та на рівні громадської думки як чогось такого, що є колективним аналогом свідомості. В цілому ж конфлікт є чимось таким, що, по-перше, може бути представленим у вигляді перерахованих або й інших способів власного прояву та констатації; по-друге, знаходиться поза межами нашого сприйняття і розуміння, але є підставою, з одного боку, для прояву своїх граней, з іншого, пізнання і осмислення цих граней прояву людиною. Інакше кажучи, в чистому вигляді конфлікт є «річчю в собі»[254] відповідно до Кантової гносеології.

Таким чином, на практиці людина має справу з окремими проявами конфлікту або теоретичними припущеннями про нього, заснованими на оціночних міркуваннях або гадках. Зокрема, щодо оціночних міркувань, то конфлікту найчастіше автоматично приписується негативне значення. При цьому з поля зору безумовно упускається місце і роль конфлікту не лише в соціальному просторі існування людини або на приватному рівні її буття, а й на рівні буття загалом. Інакше кажучи, сам по собі конфлікт зараховують до негативних явищ, забуваючи про те, що все, що якимось чином представлене в бутті, має своє покликання і призначення, не залежно від того, як до того ставиться людина.

Зрештою сучасний американський соціолог та економіст Кеннет Боулдінг (англ. Kenneth Ewart Boulding), автор ідеї «загальної теорії конфлікту», яку

[254] «Річ у собі» (Ding an sich) – філософський термін, введений у широкий обіг Іммануїлом Кантом у контексті його гносеології задля позначення «ядра» та/або природи чого б то було, яке залишається недоступним пізнанню, оскільки

існує незалежно досвіду людини та її здатності відображати – рефлексії. Однак річ-у-собі, будучи дійсним елементом дійсності, відкривається сприйняттю людини і осмисленню у формі речі-для-нас або феномену (явища), що є лише проявом непізнаваного. Річ-для-нас встановлюється способом виявлення її властивості задовольняти тим чи іншим способом запитам або бажанням суб'єкта.

висвітлив у численних своїх роботах зокрема «Конфлікт і захист: загальна теорія» (Conflict and Defence: A General Theory) та «Зображення: знання в житті і суспільстві» (The Image: Knowledge in Life and Society), прагнув сформулювати цілісну наукову теорію конфлікту, описуючи в її, теорії, межах усі прояви живої та неживої природи, індивідуального та суспільного життя. Термін «конфлікт» у цьому аспекті широко використовують під час аналізу фізіологічних, біологічних чи соціальних явищ. К. Боулдінг, вказуючи «на безкінечну війну моря проти суші й одних форм змінної породи проти інших форм», вважав, що навіть нежива природа переповнена гострими конфліктами. Таким чином він приходить до переконання, що всі конфлікти мають спільні зразки розвитку і що вивчення саме цих спільних елементів може представити феномен конфлікту в будь-якому його специфічному вияві.

При цьому в межах міжнародних відносин та світової політики ключовим і практично всюдисутнім виявляється **гуманітарний конфлікт** – *протистояння, породжене несумісністю етичних норм, духовно-світоглядних позицій та цінностей*. Як правило, гуманітарний конфлікт виливається в протистояння культур або цивілізацій, а якщо бути точнішим, то ідентичностей, як персональних так і колективних. При цьому тригером[255] подібного роду конфліктів стає тяжіння підпорядкувати насамперед так звані духовні, точніше сутнісні[256] цінності, а також етико-моральні засади так званій політичній доцільності[257], спираючись на спекулятивні, засновки, приводи та обґрунтування. До того ж згадані норми та цінності найчастіше піддаються довільній інтерпретації і в такий спосіб використовуються для виправдання кон'юнктурно обумовлених дій суб'єктів політики.

Найбільш повно специфіку гуманітарного конфлікту представлено в науковому доробку Самюеля Гантінґтона (англ. Samuel Phillips Huntington). Зокрема С. Гантінґтон стверджує, що у новому світі найбільш поширені, важливі та небезпечні конфлікти відбуватимуться між народами, що належать до різних культурних спільнот. Оскільки в кожному суспільстві існує чітка демаркація простору між добром і злом, кожен народ витворив власні уявлення про межі добра і зла, втілені у традиціях, міфах, народній творчості тощо, то на рівні цивілізацій безумовно проявляється розбіжність у розумінні, сприйнятті та інтерпретації універсальних моральних норм. Таким чином, гуманітарний конфлікт в першу чергу спричинений різними сценаріями та векторами розвитку соціумів у рамках тієї чи іншої цивілізації. Інакше кажучи, причиною гуманітарного конфлікту є не заперечення або піддавання сумніву

[255] Тригер – подразник, що запускає певну реакцію або подію.

[256] Сутнісний, тобто такий, що апелює до сутності людини, себто її природи – незбагненного явища, однак беззаперечного у світлі неспростовної потреби людини у встановленні причини чого б то було. На відміну від духовного, яке носить строго іудо-християнське контекстуальне забарвлення та сполучене асоціативно з моральним та/або моральнісним, сутнісне нейтральне до будь-яких вчень, себто контекстів і відсилає строго до природи людини, а не її, природи розуміння чи інтерпретації в контексті того чи іншого вчення, на разі іудохристиянського ґатунку.

[257] Політична доцільність – принцип направленості та упорядкування діяльності інституціональних (державних, політичних, а також фахівців) діячів, що відштовхується від суб'єктивного трактування належного і необхідного для досягнення тієї чи іншої, як правило, значимої для певного колективного суб'єкта цілі чи мети.

універсальних моральних цінностей на рівні окремих культур, націй чи етносів, а розбіжність, іноді досить суттєва, в їх антропологічній інтерпретації.

Між тим, доволі складно знайти досконалий метод аналізу гуманітарного конфлікту, оскільки ця проблематика лежить радше у площині абстрактно-теоретичного філософування, аніж безпосередньої практики. Тому емпірично можна дослідити лише наслідки його проявів у суспільній практиці. Наприклад, значно простіше прослідкувати розвиток військового, соціального чи економічних інтересів конфлікту, що є здебільшого логічним розгортанням або певним чином сполучені з гуманітарним конфліктом.

Між тим, якщо вдатися до глибшого осмислення, то гуманітарний конфлікт радше породжується питанням «життя і смерті» тієї чи іншої колективної ідентичності. Особливо це помітно на фоні воєн, явним елементом яких є геноцид, а агресія проводиться під гаслом боротьби за очищення раси, себто колективної ідентичності (фашисти), домінанти однієї колективної ідентичності над іншими, зокрема в ракурсі так званих богообраності (сіоністи) або богоносності (рашисти).

Вважається, що перспективи вирішення гуманітарного конфлікту приховуються на рівні окремих політичних систем та їх потенційної здатності до комунікації. Саме можливість інформаційного обміну визначатиме інтеграційні процеси в майбутньому, шляхи збереження уявлення про самоцінність власної національної, політичної, релігійної, етнічної культурної ідентичності, про пошуки власного шляху, власної парадигми суспільного розвитку.

Щоправда у даному випадку існує певний камінь спотикання – а саме принципова неможливість чітко визначитися з природою конфлікту та його класифікацією, первинна природа не терпить чітких меж, їх встановлює мислячий суб'єкт з огляду на притаманну йому обмеженість: інтелектуальну, екзистенційну, абощо. Зокрема гуманітарні конфлікти часто маскуються під конфлікт інтересів у широкому його трактуванні. Водночас у первинному трактуванні к**онфлікт інтересів**[258] (від лат. interesse – бути в середині, мати важливе значення) розглядаєтья як *зіткнення протилежних інтересів на рівні суб'єкта дії.* Себто йдеться про ситуацію, за якої персоналізований суб'єкт – індивід або колективний суб'єкт – група чи колектив виявляють себе в становищі вибору поміж несумісними або й протилежними інтересами з огляду на шляхи їх реалізації, очікуванні наслідки, абощо. Найчастіше конфлікт інтересів притаманний суб'єктам, що є керівниками, насамперед посадовими особова і мають певним чином розмежовувати та/або узгоджувати між собою приватні інтереси та інтереси організації чи колективу, які вони представляють. У випадку установ та організацій конфлікт інтересів стає актуальним у випадку, коли організації за специфікою своєї діяльності поєднують водночас декілька функцій, що взаємно обмежуються або конфліктують між собою. У такому разі базовим серед решти принципів пошуку ефективної моделі корпоративного управління або управління колективом чи процесами є підхід, за якого конфлікт

[258] Інтерес можна розглядати як розтиражоване в часі та ресурсах бажання, тобто бажання, яке принципово не можливо задовольнити тут і тепер, однак його задоволення потребує певних часових рамок та затрати ресурсів і зусиль.

інтересів не потрібно усувати. Натомість перед сучасної спільнотою постало завдання щодо віднаходження та/або вироблення таких механізмів соціальної взаємодії, які б перетворювали конфлікт інтересів у джерело ефективного розвитку, що, очевидно, належить до розряду утопій з огляду на сучасний стан, образно кажучи, людського матеріалу[259].

Природно, якщо розглядати конфлікт інтересів на рівні міжнародних відносин та світової політики, то він набирає дещо інших конотацій і проявляється насамперед як видавання устремління до реалізації суб'єктивних та/або приватних претензій, амбіцій, проектів того чи іншого політика, особливо у статусі глави держави або її ключового репрезентанта як загальнонаціональних тощо. Очевидно, історія як сукупність фактів, вибудованих темпорально, буквально кишить численними прикладами. І за ними далеко ходити не потрібно, оскільки вузька в часовому проміжку сучасність безпосередньо має справу з яскраво вираженими кількома одіозними так званими лідерами націй, серед яких чільне місце належить диктаторам Адольфу Гітлеру (нім Adolf Hitler)[260], Йосипу Сталіну (груз. ოსებ ბესარიონის ძე ჯუღაშვილი)[261], Мао Цзедуну (кит. трад. 毛澤東, спр. 毛泽东, піньїнь: Máo Zédōng), Кім Ір Сену (кор. 김일성, 金日成, Kim Il(-)seong, Kim Ilsŏng, уроджений Кім Сон Чжу (кор. 김성주, 金成柱 або 金聖柱), Кін Чен Іру (кор. 김정은, 金正恩, Gim Jeong(-)eun, Kim Chŏngŭn), Володимиру Путіну (рос. Владимир Путин) і багатьом іншим, а також представникам так званої демократії, зокрема Дональду Джону Трампу (англ. Donald John Trump), Віктору Міхаю Орбану (уг. Orbán Viktor Mihály). Осмислення особливостей активності згаданих та їм подібних осіб світового масштабу викриває численні факти, узагальнено кажучи через призму юридичної термінології, зловживання владою, а з іншого боку – службової недбалості. Зокрема розв'язання війни проти України і її затягування значною мірою пов'язане з амбіціями, а також викривленнями у загальній структурі уявлення/відображення реальності, приманними Путіну та його оточенню і має під собою глибоко ірраціональну основу у вигляді страхів, нереалізованих задавнених поривань та бажань. Відповідно тяжіння до помсти, насолода від завдання або спостереження за стражданнями і т.п. трансформується в так звані національні інтереси і у такому вигляді ретранслюється на маси, у даному випадку російські. Своєю чергою в активності Трампа, Орбана, менш одіозних представників істеблішменту також прослідковуються численні тригери ірраціонального характеру, які вони маскують під відстоювання національних інтересів, блага людства, абощо. Таким чином можна прийти досить очевидного висновку про те, що історія людства буквально прошита так званими конфліктами інтересів,

[259] Людський матеріал – йдеться про умовну сукупність переживань та відчувань, з якими себе асоціює левова частка сучасного людства. Ідея людського матеріалу корінниться у так званій онтології шаманізму, представленої насамперед Карлосом Кастанедою з його версією Тоналю та Нагвалю.
[260] Адольф Гітлер син Алоїза Гітлера, вродженого Алоїза Іоганна Шикльгрубера
[261] Йосип Сталін вроджений Йосип Джугашвілі (рос. Иосиф Джугашвили)

оскільки, по-перше, людська активність насправді ірраціональна, раціональним виявляється лише її пояснення; по-друге, саме конфлікт породжує напругу, а та приводить в рух, що означає: без конфлікту поступ людства, як ми його собі уявляємо нині, принципово не можливий.

Загалом конфлікт має тенденцію часто переростати у відкрите протистояння. Якщо мова йде про країни[262], які репрезентують держави[263], то формою відкритого конфлікту часто стає війна як результат збройної агресії однієї з конфліктуючих сторін стосовно іншої. Щоправда сучасність з притаманним їй високим технологічним розвитком, у т.ч. у сфері комунікацій та оперування інформацією, як відомостями, так і цифровою, має справу не лише з класичною, себто збройною війною, але й інформаційною, прототипом якої, до речі, цілком слушно вважати так звану холодну війну[264] як цілком оформлене та, умовно кажучи, самодостатнє явище, і, як наслідок, комбінацією методів та засобів ведення військових дій, які отримали назву гібридна війна[265].

---

[262] «Симбіоз населення на певній території, усталеній в її кордонах, культурної ідентичності та спільності історичного поступу населення, а також множини умов та обставин життєдіяльності населення, пов'язаних з різноманітними характеристиками навколишнього середовища, очевидно, і є країною. Тобто поняття країна відсилає до симбіозу конкретних явищ. По-суті, країна – це локалізоване в географічному, геофізичному, культурному, ментальному тощо просторах суспільство» (Калуга. 2024, с.162).

[263] «Держава є абстрактним явищем – механізмом, що дозволяє усталювати існування суспільства. Принцип дії цього механізму полягає в легітимації права обмеженого кола «обраних» продукувати та нав'язувати «правила гри», себто спільного існування решті, а також контролювати дотримання згаданих правил гри. Тут показовим є принцип, формулювання якого приписують різним сильним світу цього, зокрема Б. Наполеону, О. фон Бісмарку та іншим: «Моїм друзям – все; усім решта – закон». При цьому згаданий щойно принцип, з одного боку, виправдовується практично всіма добре відомими теоріями походження держави, а з іншого боку – вуалюється численними просторікуваннями на усі лади про демократію, соціальні рівність, справедливість, солідарність, абощо» (Калуга. 2024, с.162).

[264] Холодна війна – світового масштабу практично відкрите протистояння та/або конфронтація між так званими соціалістичним та капіталістичним таборами, очолюваними Радянським Союзом та США відповідно, що носила геополітичний, економічний, ідеологічний і, як наслідок, соціокультурний характер. Почалася фактично по кількох місяцях після завершення Другої світової війни і тривала до початку 1990-х років. Ознаменувала початок холодної війни так звана доктрина Трумана. При цьому доктрина Трумена – це зовнішньополітична програма США, яку в 1947 році запропонував президент Гаррі Трумен (англ. Harry S. Truman), що спрямувала країну на політику «стримування» СРСР і боротьби з комуністичним тоталітаризмом шляхом надання військової та економічної допомоги країнам, що опинилися під загрозою комуністичного поневолення. Ця доктрина ознаменувала перехід США до активної конфронтації з Радянським Союзом, ставши основою для формування низки стратегічних дій, таких як план Маршалла та створення НАТО. Результатом холодної війни прийнято вважати розпад СРСР, зафіксований 26 грудня 1991, Югославії – 27 квітня 1992, розпущенням Варшавського договору 1 липня 1991, Падінням Берлінської стіни і, як наслідок, возз'єднання Німеччини 3 жовтня 1990. Холодна війна з часом трансформувалася у поточне протистояння між РФ та Заходом, у якому до початку повномасштабної агресії Україні відводилася радше роль буферної зони або й «розмінної монети».

[265] Гібридна війна – відкрита форма протистояння, реалізація якого передбачає вдавання до принципово відмінних між собою за сферою застосування і способом реалізації типів, методів, засобів та інструментів ведення війни, цілеспрямоване поєднання яких сприяє досягненню наміченої цілі та/або мети найефективнішим чином. До типових компонентів гібридної війни, як правило, прийнято зараховувати такі, оперування якими призводить до породження і поглиблення суттєвих протиріч та/або конфліктів, притаманних суб'єкту, як правило, країні, що піддається агресії. Компонентами гібридної війни, окрім інших, прийнято вважати оперування конвенційною зброєю, партизанську війну, тероризм, кібервійну, торгову війну, патентну війну, реваншистські рухи, інформаційний тероризм, пропаганду, провокування порушення прав людини, а також злочинів проти людяності, військові навчання, стимуляція демографічної кризи та/або напруги, сприяння узурпації влади, тиск на маніпулювання громадською думкою, абощо. Відповідно суть «гібридності» або комбінаторності війни полягає у поєднанні чи комбінуванні традиційних та нетрадиційних методів ведення протиборства (війни). Природно, що гібридна війна перебуває у так званій «сірій зоні» міжнародного права, оскільки важко встановити, кваліфікувати і регулювати методи війни у відповідності до загальновизнаних правил, себто законів і звичаїв ведення воєнних дій. Концепцію «гібридної» війни чи не вперше оприлюднив генерал Джеймс Н. Меттіс (англ. James Norman Mattis) у вересні 2005 року під час конференції з оборони,

Таким чином слід розрізняти інформаційну протидію ворогуючих чи конфліктуючих сторін та інформаційну війну. Усякий конфлікт або протистояння істот, наділених рефлексією, себто людей неодмінно передбачає і інформаційну протидію як його елемент, а саме у вигляді залякування, обману, відволікання, шантажу, абощо з метою ослаблення противника внаслідок дезорієнтації та/або деморалізації.

Своєю чергою інформаційна війна є самодостатнім різновидом війни і її об'єктом нищення, на відміну від класичної війни, яка передбачає фізичне знищення живої сили та/або руйнування захисних засобів чи споруд та засобів ведення війни, у т.ч. інфраструктури, запасів, а також логістики тощо, є ідентичність. Руйнування ідентичності, як мінімум її колективного зрізу, себто відчуття та/або усвідомлення приналежності до певної стійкої групи, по своїй суті веде до втрати суб'єктом власної суб'єктності з наступним перетворенням на екзистенційного ідіота[266] – соціальної істоти, позбавленої спроможності до самоорганізації, а отже вимушеної покладатися на волю розпорядників чи то опікунів –економічних, наукових, духовних, управлінських тощо «авторитетів», зрештою репрезентантів системи, або раба – носія нав'язаної чи насадженої ідентичності.

З огляду на вище сказане, цілком ймовірно, що сучасна цивілізована людина, не усвідомлюючи того або й навіть ніколи не замислюючись над тим, в масі своїй десятки поколінь тому вже програла інформаційну війну, наприклад, ставши рабом божим, себто рабом юдейського бога, будучи секуляризованою від власного етнічного коріння, менталітету, духовної спадщини у вигляді етнічних легенд, міфів, правдивої історії та героїв-цивілізаторів, у іншому випадку рабом мордехаїстської чи іншого ґатунку авраамічної парадигми, оскільки саме авраамічна парадигма у множині своїх проявів фактично вогнем і мечем, проповіддю, пропагандою, обманом і дзвінкою монетою підкорила цивілізований світ.

Повертаючись до побутового та/або буденного, себто звичного способу інтерпретації подій, явищ та процесів, **інформаційну війну** прийнято трактувати як *різновид протистояння і водночас сукупність проявів активності, спрямованих на підрив і руйнування ідентичності шляхом підриву іміджу та репутації, знищення престижу і, як наслідок, привабливості, а перед тим харизми, якщо така фіксувалася, персоналізованого та/або колективного суб'єкта*.

Про інформаційну війну » (англ. information warfare) як феномен сучасного світу системно заговорили в останню четверть XX століття з огляду на стрімке

організованої Інститутом ВМС США та Асоціацією Корпусу морської піхоти. Пізніше ця концепція була опублікована спільно з Ірвінгом Гофманом (англ. Erving Goffman) у листопаді 2005 року у статті під назвою «Майбутня війна: зліт гібридних воєн». І. Гофман висловлює думку, що у майбутньому людство стане свідком не протиборства противників, які обиратимуть той чи інший спосіб агресії чи опору, а з противниками, які одночасно використовуватимуть усі доступні методи агресії чи опору, застосовуючи їх як мультимодальну (змішану) форму ведення війни.

[266] Термін «ідіот» походить від грецького "ἰδιώτης" (ідіотес), що означає «приватна особа». У полісі Афіни так називали людей, які не брали участі у суспільному та політичному житті. Водночас у медицині поняття «ідіотія» застосовується для позначення найглибшого ступеню так званої розумової відсталості (олігофренії), що характеризується майже повною відсутністю мовного та інтелектуального потенціалів.

нарощування потенціалу інформації як «зброї масового ураження», оскільки з розвитком інформаційних технологій та відповідної техніки і засобів ситуація людини та людства загалом помітно змінилася у бік практично одномоментної масової досяжності представників спільноти і, як наслідок, вразливості щодо цілеспрямованого інформаційного тиску і маніпулювання. Під ідею інформаційної війни також ув'язують технології маніпулювання увагою, які чомусь позначають як маніпулювання свідомістю. Відтак інформаційна війна не є якимось ординарним явищем, а радше комбінаторним вже хоча б тому, що можна виділити як мінімум три стани інформації: глибинну, відомості (соціально значиму або опосередковану контекстом) та цифрову (опосередковану кодом) і електронну (опосередковану імпульсом), а отже й три напрями оперування інформацію: глибинною, відомостями, цифровою або електронною, які спирають на неодмінно різні набори засобів і методів.

Прийнято вважати, що вперше впритул до осмислення ідеї інформаційної війни як феномену сучасного світу підійшли фахівці у сфері мілітарної аналітики, будучи репрезентантами США, – країни-розробника інтернету насамперед для військових цілей, – які в 90-х роках минулого століття дійшли думки, що інформація може виявитися тим атрибутом буття сучасної людини, який відкриває широкий спектр можливостей для впливу на опонента чи ворога. Безпосередньо концептуальне оформлення ідеї інформаційної війни пов'язано з дослідницькою активністю аналітика корпорації Boeing, автора роботи «Weapon Systems and Information War»[267], яка побачила світ у 1976 році, американського ученого-фізика Томаса Рона (англ. Thomas Rona). Саме він системно просував у широкий обіг концепцію «information warfare» попри те, що базовий або знаковий елемент інформаційної війни, а саме кібервійна ще не сформувався. А вже на початку 1990-х років Пентагон, а слідом за ним і інші військові структури США офіційно ввели поняття Information Warfare до своїх доктрин. Разом з тим у 1993 році американський військовий теоретик Джон Арквілла (англ. John Arquilla) разом з Девідом Ронфельдтом (англ. David Ronfeldt) опублікували дослідження під загальною назвою «Кібервійна – реальність» (Cyberwar is Coming!) для RAND Corporation, висвітливши ключові моменти інформаційної війни та її роль у майбутніх конфліктах насамперед з огляду на стрімкий розвиток кібернетики та обчислювальної техніки.

Тож американська, а згодом і інші національні громадські думки поповнилися черговою концепцію, у контексті якої боротьба за контроль над контентом та направленістю (доступністю, привабливістю тощо) інформаційних потоків, а також вплив на масові настрої або й колективний розум[268], який прийнято ідентифікувати як свідомість, з іншого боку –

[267] Системи озброєння та інформаційна війна. Див. Thomas P. Rona.(1976).Weapon Systems and Information War. Seattle, WA, The Boeing Aerospace Company.

[268] У примітивному або лінійному трактуванні, яке подає ШІ, колективний розум трактується як здатність групи людей об'єднувати знання, навички та досвід для досягнення кращих результатів, ніж окремі індивіди. Це поняття описує групову ефективність у вирішенні завдань і прийнятті рішень, що перевищує середній індивідуальний рівень кожного учасника. Якщо ж розум розглядати як властивість Всесвіту і його елементів проектувати образ на певний простір чи площину (сферу), то колективний розум – це механізм перманентного підтримування синхронного відтворення реальності на рівні виду живого та живого загалом.

нейтралізація інформаційних посилів або й навіть систем супротивника виглядає не менш ефективною щодо підкорення, аніж класичні військові дії, економічний тиск тощо. Тому не дивно, що явище інформаційної війни з мілітарної точки зору асоціювалося та продовжує асоціюватися із активністю, спрямованою на дестабілізацію функціонування комунікативних мереж і систем будь-якого типу, а отже і каналів обміну інформацією та систем зв'язку, а також оперування дезінформацією, несанкціонованим або протизаконним чи протиправним збором та поширенням відомостей, у т.ч. провокативного контенту. Природно, що розвиток інформаційних технологій і проникнення їх буквально в усі сфери функціонування соціокультурних та економічних утворень і інститутів, а також перетворення у практично невідчужувану як на сучасника частину його існування – такий собі атрибут сучасного індивіда, сприяв трансформації інформаційної війни до рівня неспростовного елементу функціонування будь-якої сфери загалом на рівні цивілізованого людства і людини.

Якщо звернутися до середньозваженого відображення суті інформаційної війни, яке продукує знеособлений інтелект (ШІ[269], точніше ЗІ), то остання подається як «цілеспрямоване використання інформації та інформаційних технологій для впливу на громадську думку, свідомість, поведінку людей, а також на державні інститути, збройні сили, економіку тощо. Її основна мета – досягти переваги над супротивником, не обов'язково шляхом фізичного знищення, а шляхом маніпуляції, дезінформації, пропаганди, психологічного впливу» або ж як «форма конфлікту, в якій основним інструментом впливу є інформація, а полем битви – суспільна свідомість, медіа-простір, інтернет та інші канали комунікації». Таке визначення з практичної точки зору є позірним або пустим, оскільки попри те, що нібито розкриває суть феномену, однак не дає жодних підстав для результативної активності, бо подає хибні відсилання. У такому разі покладання на знеособлений інтелект у питаннях встановлення суті чого б то було є своєрідним свідченням того, що сучасник, а отже і сучасне людство вже вкотре стало жертвою інформаційної війни, внаслідок чого він/воно переорієнтувалися з дійсно фахової думки на середньостатистичну знеособлену як авторитетну.

Зрештою сучасні інформаційні війни переважно розглядаються попри однобокість і функціональну примітивність визначення як «систематичне, цілеспрямоване використання інформації як інструменту впливу на суспільство з метою досягнення політичних, військових, економічних або ідеологічних

[269] Інтелект – механізм та/або потенція свідомості та/або розуму (залежно від того, як трактувати розум та свідомість відповідно) в процесі мислення (відтворення та оперування масивом оперативних даних або з позицій онтології процесуального відображення відображення) виявляти та/або встановлювати зв'язки. Розум є універсальним явищем, який набирає рис існування на рівні суб'єкта, однак жодному з них не належить персонально. У такому разі інтелект теж не може бути ані персоналізованим, ані штучним. Водночас інтелект виступає як характеристика індивіда в частині його, індивіда, спроможності оперувати інтелектом. У такому разі сукупність програм, які дозволяють сформувати середньостатистичне відображення предмету цікавості на основі аналізу доступних індивідуальних відображень того ж таки предмету цікавості є сукупністю програм, а не штучним інтелектом. З позицій же персоналізованої розподільчої здатності розуму встановлювати зв'язки мова може йти про знеособлений інтелект як результат такого собі середньостатистичного рівня розподільчої здатності мисленнєвої діяльності представників людства (спільноти).

цілей. Їх головною метою є не фізичне знищення ворога, а вплив на його свідомість, мораль, здатність до організованого опору, зниження довіри до інституцій, посилення внутрішніх конфліктів і розколу в суспільстві» (ЗІ). Відповідно в обраному ракурсі трактування інформаційної війни видається слушним твердження про те, що на відміну від класичної війни, середовищем розгортання протистояння є не стільки, точніше, не безпосередньо територія, точніше локальний фізичний простір, скільки інформаційний простір. Водночас базовими «засобами» ведення інформаційної війни визнаються дезінформація, недоброякісне оперування відомостями, зокрема поширення фейків та фальсифікованих даних, підміна понять, у т.ч. маніпуляція відомостями, у іншому випадку – цифровими та електронними сигналами – носіями відомостей, а також інформаційне перевантаження, у т.ч. завдяки формування атмосфери щільного інформаційного шуму. Особливі місце і роль відводяться пропаганді[270].

У розрізі сумарного уявлення, притаманного цивілізованій спільноті і репрезентованого за посередництва масово доступних джерел та ЗІ, **інформаційна війна** ідентифікується як *цілеспрямоване використання інформації у різних її станах, насамперед у стані відомостей, електронної і цифрової інформації та інформаційних технологій задля впливу на громадську думку, світоглядні установки, мотиваційну сферу та поведінку людей, а з іншого боку на державні інститути, збройні сили, економіку тощо за посередництва маніпуляції, дезінформації, пропаганди, психологічного впливу, абощо з метою досягти стійкої переваги над супротивником, як правило, оминаючи суттєвих руйнувань та завдання фізичної шкоди населенню аж до знищення*.

До найпоширеніших цілей, котрі, як правило, переслідуються операторами (ініціаторами, суб'єктами) інформаційної війни прийнято зараховувати такі:

- підрив довіри до рецептивного суб'єкта інформаційної агресії, нівелювання позитивної складової та спотворення його іміджу, підрив престижу, абощо;
- дестабілізація функціонування соціально-політичних та економічних інститутів і установ, а також спільноти загалом, у т.ч. завдяки спотворенню комунікативних процесів і каналів, створенню і поглиблення непорозуміння та плутанини;
- нагнітання емоційної атмосфери, просування деструктивних наративів, поширення панічних настроїв тощо;
- провокування соціальних потрясінь, зокрема заворушень завдяки розхитуванню довіри та/або лояльності до інститутів і установ, соціально-політичних лідерів, актуалізації невдоволень тощо;

[270] Пропаганда (лат. propaganda дослівно – «те, що підлягає поширенню», від лат. prōpāgo – «поширюю») – інструмент нав'язування певної світоглядної парадигми або ідеї у вигляді завершеної теорії про що б то було шляхом апеляції до відчуттів, потягів та бажань, оминаючи критичне мислення та спонукаючи прийняти на сліпу віру певного роду інформаційний контент як істинне знання, відтворюючи його в подальшому як глибоке переконання.

- підрив усталених зв’язків і відносин з метою провокування управлінського та логістичного хаосу;
- блокування або спотворення циркуляції інформаційних потоків;
- ізоляція рецептивного суб’єкта інформаційної агресії, піддання його остракізму на світовій арені;
- культивування та/або прищеплення заданих світоглядних установок та орієнтирів, ієрархії цінностей, моделей реакцій та ставлень до тих чи інших об’єктів уваги.

Інформаційна війна тягне за собою суттєві або й радикальні наслідки. Зокрема йдеться про:

- перегрупування соціальних кластерів з прицілом на посередність або виродження;
- дестабілізацію соціально-політичної ситуації з прицілом на встановлення оператором контролю над рецептивним суб’єктом, у т.ч. його ресурсами;
- руйнування економічного та виробничого потенціалів з прицілом на «зачистку» простору для просування тих чи інших проектів;
- підрив колективного (етнічної, національної) та індивідуального зрізів ідентичності з прицілом «перепрограмування» під задані параметри.

Показовим щодо інформаційної війни є факт відсутності усвідомлення поголовною більшістю індивідів своєї ситуації як рецептивного суб’єкта, стосовного якого ведеться перманентна інформаційна агресія. Останнє означає, що людство, якщо й має у своєму розпорядженні ефективні засоби протидії інформаційній агресії, то вони щонайменше втратили свою актуальність, а отже й дієвість. А те, що подається як засіб протидії інформаційній агресії, насправді носить декларативний або демонстративний характер: така собі стратегія без тактики: вказано, що треба зробити, але нічого про те, як це можливо зробити. Тому заклики до поглиблення медіаграмотності, систематичного звіряння відомостей з автентичністю їх джерела, підтримання так званої інформаційної гігієна, а розвиток критичного мислення у згаданому переліку взагалі виглядає радше маніфестом для сліпих і глухих[271], себто фактично неспроможних, ані сприйняти, ані, тим більше, належним чином діяти. Що ж до ролі і місця такого інституту як держава у питанні підтримання і адаптації політики безпеки в інформаційному просторі, то вона радше стосується контролю над електронною і цифровою інформацією.

Зрештою в сучасних умовах так званих гібридних загроз дедалі очевиднішим стає факт того, що інтегрована, себто на рівні кібербезпеки, безпеки інформаційного простору і, як би те дивно звучало, безпеки ідентичності або екзистенційної безпеки, інформаційна безпека виявляється не менш важливою, аніж мілітарна чи економічна.

Як варіант під інформаційною війною також прийнято розуміти форму ведення інформаційного протиборства між різного роду суб’єктами світової політики, такими як держави, транснаціональні компанії, у т.ч. церкви, ордени, абощо, світові організації та різного роду союзи, що передбачає вдавання до

[271] «Хто має вуха, хай почує!» (Євангеліє від Матвія 11:15).

комплексу заходів, спрямованих на завдання суттєвої шкоди інформаційній сфері конфронтуючої сторони, водночас захисту власної інформаційної сфери. Тому не дивно, що інформаційна війна розглядається як стратегічний інструмент, оперування яким дозволяє знищити або підкорити суперника (ворога), не вдаючись до масового системного застосування класичної зброї. Відповідно інформаційна війна за поле свого розгортання має свідомість та/або розум людини, а також так звану громадську думку як такого собі репрезентанта так званої колективної свідомості або й сутність людини загалом. Як наслідок, метою інформаційної війни найчастіше вважається устремління змінити стиль і спосіб поведінки мас внаслідок формування критичної маси тих, хто проймається нав'язуваними ідеями та установками шляхом цілеспрямованого дозованого впливу на інформаційні потоки та їх контент за посередництва маніпуляції відомостями, оперування дезінформацією, продукування і поширення фейків і, як наслідок, провокування паніки, породження недовіри в масах, у т.ч. до наявних соціально-політичних інститутів, органів самоврядування, регулятивних механізмів, абощо.

Очевидно, що до інформаційної війни масштабного характеру, себто, як правило, на рівні суб'єктів міжнародних відносин та/або світової політики переважно вдаються за настання умов геополітичної напруги, зокрема в руслі ідеологічного протистояння або внутрішньополітичної кризи, а також в процесі протікання гібридної війни. У такому ракурсі інформаційна війна є радше лише одним із засобів агресії з ціллю підриву інформаційної безпеки суб'єкта, на який спрямовано агресію, з наступним встановленням контролю над інформаційним простором підкореного (окупованого) суб'єкта. При цьому інформаційна війна як стиль спосіб взаємодії між суб'єктами не є чимось унікальним як на сучасність, попри те, що сучасність оперує технологіями, які значно розширили арсенал інформаційної війни. До неї вдавалися ще за часів античності, якщо не раніше. Зокрема уже на теренах античної Греції, а далі Давнього Риме так звана політична дезінформація виявилася популярним інструментом маніпулювання громадською думкою, зокрема в розрізі дискредитації опонентів, а також задля зміцнення влади в руках узурпаторів. Розмах оперування дезінформацією, безумовно, зростав разом з тим, як винаходилися нові шляхи масового поширення інформації в ході так званих інформаційних революцій[272]. Зокрема з винаходом друкарського станка людське середовище почала наводнювати література винятково релігійного ґатунку, насамперед колективна монографія під назвою «Біблія» та супровідні їй тексти, наприклад, псалтирі, абощо. Тобто винахід друкарського станка насамперед сприяв ідеологічній експансії іудохристиянства, направленої проти мас, а далі експансії інших ідей, особливо за посередництва підручників, наприклад, тієї ж таки теорії еволюції, «загорнутої» в «шати» мордехаїму, себто

[272] Так звані інформаційні революції можуть виявитися свідченням деградації людини насправді. Винайдення мови вказує на втрату або відмову від здатності безпосередньо обмінюватися мислеформами (у примітивному трактуванні думками) – з'являється так звана особа, що за своєю суттю є локалізованим джерелом непередбачуваних дій. Поява писемності свідчить про втрату здатності запам'ятовувати великі об'єми інформації, більше того – безпосередньо набувати знання, виробляти моделі активності тощо: тепер їх фіксують за посередництва писаного тексту, і т.д.

ідею соціально-економічних формацій становлення людства – вульгарний мордехаїзм, знаний у світі як марксизм (марксизм-ленінізм), психоаналізу авторства Зигмунда Фройда (нім. Sigmund Freud), теорії відносності у виконанні Альберта Анштайна (нім. Albert Einstein), абощо.

Зрештою як зазначав знаменитий антиутопіст Джордж Оруел (англ. George Orwell) вроджений Ерік Артур Блер (англ. Eric Arthur Blair) у своєму романі «1984»: «Коли винайшли друк, стало легше управляти громадською думкою; радіо і кіно дозволили просунутися в цьому напрямі ще далі. А з розвитком телевізійної техніки, коли стало можливо вести прийом і передачу одним апаратом, приватному життю настав кінець». Себто кіно, а тим більше телебачення стало потужним інструментом та/або засобом, якщо й не формування, то суттєвого корегування світогляду мас, у т.ч. шляхом нав'язування ідей, а разом з тим і контролю над масами, оскільки виявляється потужним інструментом пропаганди та маніпуляцій завдяки своїм ключовим характеристикам, а саме масовій доступності як технічної сторони, так і з духовно-інтелектуальної[273], бо апелює до носія середньостатистичних показників і характеристик, пропонуючи ілюзію широкого вибору. Як наслідок, навіть не стільки кіно, як телебачення стало інструментом внутрішньої прицільної інформаційної агресії, що переросла в перманенту інформаційну війну, яку невпинно ведуть панівні кола, як правило, репрезентовані державним апаратом, проти самодостатнього критично мислячого представника спільноти у множині своїй, а отже, як результат, – проти свого ж народу, утримуючи його в стані екзистенційного невігластва[274] і покори. Про окуповане населення у такому разі годі й говорити: воно опиняється в стані тотального інформаційного тиску у поєднанні з маніпулюванням.

Як свідчить світова практика, до інформаційної війни саме як війни, а не засобу гібридної війни чи способу отримання і підтримання контролю над масами, переважно вдаються у періоди гострої політичної або військової конфронтації, коли відкриті бойові дії небажані, небезпечні або неможливі. Відтак чи не найяскравішим прикладом тепер уже класичної інформаційної війни є вже вище згадана «холодна війна», яка точилася між США та СРСР майже 45 років.

У контексті розв'язаної відкритої агресії РФ проти і навколо України інформаційна війна є елементом масштабної гібридної війни, де найжахливішим елементом, природно, видається масове застосування зброї різних типів, у т.ч. і проти так званого мирного населення, точніше некомбатантів, а також інфраструктури. Тим часом продукування і поширення на широкі маси наративів так званої паралельної реальності, нагнітання паніки, інших негативно заряджених емоційних станів, інформаційна дезорієнтація населення, підрив довіри до державних і громадських інституцій, у тому числі до ЗСУ,

[273] «Телебачення ніколи не буде формою мистецтва, тому що воно потурає очікуванням глядачів» Міхаель Ханеке (нім. Michael Haneke).

[274] Екзистенційне невігластво – тип відтворення реальності та життєдіяльності особи, в основу якого закладено навіяне уявлення про змістовність приватного та колективного існування, як правило, досить примітивне та фрагментарне.

інших силових відомств – стало відмітною карткою системної роботи інформаційних служб і організацій РФ.

До якоїсь міри прототипом інформаційної війни доцільно вважати **психологічну війну** (англ. psychological warfare (PSYWAR)) – *сукупність різних форм, методів і засобів впливу на людину як носія інтегрованих сфер докладання тиску, зокрема психіки та/або на певну спільноту з метою спонукати чи змусити суб'єкта (представників спільноти) діяти у вигідному для оператора ракурсі: від повної втрати дієздатності, – тотальний розпач, паніка, – до виконання нерефлексованих самим виконавцем команд (наказів), – стан глибокої сугестії.* З позицій примітивного розцінювання проявів психологічної війни вважається, що її наслідком є «зміна у бажаному руслі чи ракурсі психологічних характеристик, зокрема під такими пропонується розуміти погляди, думки, ціннісні орієнтації (?) [*орієнтири*], настрої, установки, мотиви, стереотипи поведінки, а також групові норми, масові настрої суспільної свідомості в цілому» (сумнозвісна Вікіпедія).

Наріжним каменем щодо констатації факту «втягнутості» мас у вир невпинної інформаційної війни стали соціальні мережі і їх базис – загальнодоступна світова павутина (англ. World Wide Web). Відповідно явище інформаційної війни послідовно розглядати щонайменше з двох ракурсів. По-перше, з позицій фундаментального підходу або у світлі функціоналізму **інформаційна війна** розглядається як *атрибут сучасного буття людини, а з іншого боку – сучасної інформаційної сфери та водночас комунікативного середовища: людина, точніше її свідомість опосередковано через увагу перебуває у стані перманентної інформаційної агресії щодо неї, – як правило, прихованого або надто рідко відвертого «насаджування» ідей, уявлень, а далі переконань як пускового механізму і базису для активності, бажаної та/або вигідної для оператора на відміну від суб'єкта активності, який, по-суті, використовується оператором у своїх цілях у кращому випадку як інструмент чи засіб*. По-друге, з позицій практичного підходу та соціального управління **інформаційна війна** розглядається як *елемент системної взаємодії чи спосіб докладання зусиль і ресурсів конфліктуючими сторонами у процесі їх протистояння та/або третьою стороною, яка переслідує, найчастіше приховано, свої цілі, уникаючи відвертого та/або відкритого протистояння з будь-якою, втягнутою безпосередньо у конфлікт, стороною*. У даному випадку інформаційна війна насамперед ув'язується з геополітичною або іншого роду, зокрема, соціо-економічною конкуренцією чи протистоянням.

Зрештою інформаційна війна (англ. Information warfare (IW)) – варіація одного з чотирьох факторів поступу сучасної цивілізації, а саме війни, водночас інструмент і засіб щодо реалізації поставлених цілей в розрізі трьох інших факторів, а саме торгівлі, техніки і технологій, релігії. Основним прицілом інформаційної війни є досягнення відчутної переваги над суб'єктом впливу шляхом маніпулювання та здійснення тиску на його інформаційну сферу загалом та/або окремі її складові, зокрема на громадську думку, інформаційні мережі та системи комунікації, інформаційний простір, інформаційні бази, а

також центри продукування інформації та контролю за інформаційним простором.

Відповідно в розрізі інформаційної війни інформаційний простір набуває ознак «поля бою» або бойового простору. Особливістю інформаційної війни у порівнянні з, умовно кажучи, класичною (кровопролитною) її варіацією є насамперед тяжіння до введення суб'єкта впливу в оману з прицілом на те, аби його активність, будучи неусвідомленою сповна, у кінцевому результаті вела до задоволення інтересів інформаційного агресора. Як наслідок, (сучасна) інформаційна війна виявляється не цілісним і самодостатнім феноменом, а постійно змінною комбінацією психоінформаційної війни, кібервійни, мережевої війни, радіоелектронної боротьби тощо.

Сама по собі можливість та результативність інформаційної війни пов'язана з явною вразливістю інформаційних систем і мереж, якщо мова йде про мережеву війну; програмного забезпечення і супроводу, якщо мова йде про кібервійну; радіоелектронної техніки, якщо мова йде про радіоелектронну боротьбу; механізмів відображення дійсності, індивідуальних та колективних, у т.ч. рефлексивних процесів, якщо мова йде про психоінформаційну війну.

Залежно від рівня розвитку техніки і технологій, доступних тому чи іншому суб'єкту інформаційної війни, а також його цілей і намірів, суб'єкт віддає перевагу тому чи іншому різновиду. Зокрема США як технічно передова країна робить акцент на мережевій та кібервійні. Повітряні сили США мають ескадрилью інформаційної війни з 1980-х років. Офіційним девізом ВПС США є «Літати, битися та перемагати у повітрі, космосі та кіберпросторі». Тоді як, економічно слабо розвинуті країни переважно обмежуються психологічною війною.

Як і усякій іншій інформаційній війні насамперед властиво змішувати, зокрема факти та фейки, таким чином створюючи інформаційний шум, що може призвести як до інформаційної контузії – зокрема емоційної апатії чи депресії, так і до неконтрольованої агресії. Врешті-решт, інформаційна війна передбачає стратегію та тактику, відповідного ґатунку зброю[275], відзначається певною локалізацією.

Попри те, що інформаційна війна відкриває нові можливості для агресора або суб'єкта війни загалом, вона також породжує численні питання щодо її моральності та справедливості. Відтак, порівняно з класичною інформаційна війна має три ключові проблеми:

- інформаційний агресор несе значно менші ризики у порівнянні з агресією в рамках класичної війни, що спонукає до частого вдавання до інформаційної війни або й тероризму;
- інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) практично пронизують собою усі сфери життєдіяльності людини, як наслідок, інформаційна війна може пронизувати собою буквально увесь життєвий простір спільноти та/або людини;

[275] Інформаційна зброя – сукупність спеціалізованих (фізичних, інформаційних, програмних, радіоелектронних) методів і засобів тимчасового або безповоротного виводу з ладу функцій і служб інформаційної інфраструктури в цілому або окремих її елементів.

- інформаційна війна дозволяє знеособлювати агресора, оскільки дійсного суб'єкта кібератак абощо часто не вдається достовірно встановити, теж саме стосується роботизованих атак.

В умовах, коли інформаційна війна стала невід'ємним елементом сучасного буття людини, безумовно, функціонує численна низка організацій, які безпосередньо або дотично займаються дослідженнями, так чи інакше пов'язаними з інформаційною війною та/або агресію. Зокрема йдеться про такі установи:

- RAND Corporation, США – провідний аналітичний центр, у сферу дослідницької тематики якого входить аналітика явищ гібридної та інформаційної війн, зокрема дослідження щодо російських інформаційних операцій, впливу на Захід;
- NATO StratCom COE (Центр передового досвіду стратегічних комунікацій НАТО), Латвія – установа, що спеціалізується на виявленні та протидії пропаганді, дезінформації, а також проводенні навчань та досліджень в сфері інформаційної війни;
- DFRLab (Digital Forensic Research Lab) – Atlantic Council – один із найавторитетніших сучасних аналітичних центрів, що спеціалізується на виявленні та аналізі фейків, тролінгів, інформаційних операцій у соцмережах;
- StopFake, Україна – український проєкт, що займається верифікацією фактів, викриттям фейків та дезінформації, особливо російського походження.

12.2. Людина та спільнота як рецептивні суб'єкти інформаційного диктату і свавілля

Тож на сьогоднішній день під інформаційною війною прийнято розуміти як цілеспрямоване оперування різного роду інформаційними ресурсами з огляду на певні характеристики і властивості, з одного боку, реципієнтів, тобто людей та їх колективних формувань і утворень, а з іншого – інформаційних засобів, інструментів і технологій, задля реалізації тих чи інших проектів, за якими стоять, умовно кажучи, оператори – від «замовника» та/або ідейного натхненника до технічного персоналу – виконавців завдань. Навіть для неспокушених у тонкощах соціального управління і маніпулювання інформаційна війна у такому разі асоціюється щонайменше з кібератаками, різного плану відомосними атаками у вигляді вкидання компромату, фейкових новин тощо за посередництва ЗМІ і соціальних мереж з метою збурення громадської думки, підриву довіри до соціальних та/або політичних чи інших інститутів, формування відповідних настроїв: упадницьких, нетерпимості до когось чи чогось, агресії тощо.

Зрештою за звуженого трактування фронти інформаційної війни розгортаються між ворогуючими суб'єктами, а за функціонального підходу або у світлі холістичного бачення практично у будь-якій мислимій сфері життя і діяльності людини, а її сторонами є усі можливі суб'єкти. Себто у кінцевому

варіанті буквально кожна людина є жертвою інформаційної війни вже хоча б тому, що вимушена оперувати тими відомостями, достовірність яких неспроможна вивірити і вимушена приймати на сліпу віру як належне. Щоправда у такому разі з огляду на суттєву обмеженість ресурсів сучасної людини, спрямованих на відображення дійсності як вона є, оператор інформаційної війни не підлягає встановленню, а отже і сам факт тотальної інформаційної війни відкидається автоматично як певна нісенітниця. Тут спрацьовує як захисний механізм психіки принцип: усяке невідоме автоматично не існує (його існування принципово не визнається, а отже і не відображається), оскільки безпосередня «зустріч» буденної людини з невідомим не просто загрожує, а неодмінно призведе до божевілля.

До речі, з огляду на вище сказане, інформаційна війна виявляється досить ефективним інструментом і засобом приховування самої себе. Тобто, щоб приховати факт масового затуркування або «оболванування» у справу йдуть засоби інформаційної війни проти тих, хто з тих чи інших причин вдається до викривання факту «оболвануванню», у іншому випадку об’єктами відомосних нападів стають викривальні матеріали тощо. Попри сотні інших, до прикладу можна взяти ситуацію з COVID-19. З одного боку, є потік відомостей і суб’єкти, які обстоюють ідею світової змови навколо пандемії, таким чином встановлюючи факт тотальної інформаційної війни проти людських спільнот, перетворюючи останні у слухняні затуркані маси, готові до кричущих обмежень і експериментів над їх фізичним, як зрештою і психічним здоров’ям поза будь-яким, точніше всупереч будь-яким правам, у т.ч. природним – право на здоров’я і навіть життя зокрема. А з іншого – боротьба із відомосним засиллям, перекручуванням фактів і т.д. навколо реального стану справ зі збудником і самою хворобою, а отже нагнітанням відповідної психоемоційної атмосфери, подається для мас як «масове поширення дезінформації під час пандемії COVID-19».

Вплив декількох конвергентних технологій і соціальних тенденцій допомагає пояснити, як і чому світ інформації так кардинально змінився. Перелік деяких найбільш значущих з цих технологічних тенденцій показує, як ці зміни впливають на суспільство.

Збір даних відбувається невидимо і постійно. Ми несемо в кишенях комп'ютери, які збирають та обмінюються інформацією про наше повсякденне життя, включаючи те, куди ми їдемо, з ким асоціюємось, які новини привертають нашу увагу та які питання ми задаємо. Ці потоки даних можуть поєднуватися з інформацією від брокерів даних 29 та збирати з наших автомобілів та побутових гаджетів, таких як дитячі монітори, термостати, підключені до Інтернету, холодильники, пилососи та голосові помічники, такі як Alexa, Siri та Google Home.

12.3. Характеристика «точок докладання» інформаційного впливу

Аби сповна усвідомити чим саме є точки докладання інформаційного впливу, очевидно, насамперед варто почати з констатації відправних моментів подальших міркувань. То ж основу беруться такі умовивідні (спекулятивні) факти. По-перше, усяка відкрита система, а інших, тобто закритих, людина не виявляла ані на практиці, ані допускала в наближеній до практики теорії, окрім спроб винайти вічний двигун або, покладаючись на сліпу віру, триматися неосмисленого переконання про те, що Всесвіт, як його прийнято розуміти, таки локалізований єдиний самодостатній тотальний факт, підтримує невпинний перманентний обмін інформацією з іншими системами, аби знову ж таки невпинно перманентно підтримувався баланс або спрацьовував принцип «збереження енергії». До речі саме визнаний, якщо й не усіма поголовно, то практично всіма науковцями згаданий принцип або, як його прийнято ідентифікувати закон збереження енергій автоматично відсилає до констатації сліпого переконання в тому, що Всесвіт є локалізованим єдиним самодостатнім проявом буття, себто, по-суті, самим буттям.

По-друге, людина є комбінаторною метасистемою інтегрованих в неї численних систем, частина з яких підлягає осмисленню буденною людиною і сприймається нею як репрезентативне начало тієї ж таки людини, а частина залишається в тіні усвідомлення, про існування яких передаються раніше сформовані певні уявлення та враження на основі так званих ненаукових інформаційних джерел, зокрема різного роду міфів і езотеричних одкровень. З одного боку, наприклад, йдеться про фізичне тіло, особу як носія соціальних ролей і статусів, індивіда як носія індивідуальних рис і характеристик, і т.п., а з іншого – про душу, астральне, ментальне тощо тіла. Безумовно, у просторі самої метасистеми між системами підтримується невпинний обмін, так само як і метасистема підтримує невпинний обмін інформацією з іншими системами, у т.ч. подібними їй, тобто іншими людьми, синхронними їй, тобто колективними утвореннями, супутніми їй, тобто метасистемами істот тощо, аби у такий спосіб підтримувався перманентний баланс.

По-третє, мислячій істоті властиво триматися переконання, що існують системи двох типів з огляду на критерій причинності: ті, які безпосередньо підпадають під дію причин, та ті, яким властиво за певних умов і обставин виступати джерелом причинності. Йдеться про розрізнення об’єкта та суб’єкта відповідно. Прийнято вважати, що всяке неживе або й позбавлене мислення, як начебто прояву вищої нервової діяльності, є об’єктом. Усяке ж мисляче має потенціал бути суб’єктом. І саме суб’єкту властиво чинити вплив – діяти начебто з власної ініціативи та у відповідності до власного задуму. Щоправда у такому випадку постає наріжне питання, що саме належить мислячій істоті або що надає їй потенціал виступати причинністю – започатковувати щось абсолютно нове. І чи загалом мисляча істота, на разі людина, дійсно здатна започатковувати щось абсолютно нове. Чи під вдаваним потенціалом започатковувати приховується лише спроможність до тієї чи іншої міри усвідомлено комбінувати уже існуюче у відповідності до тих чи інших

властивостей, настроїв і преференцій, які вже притаманні і з тих чи інших причин актуалізовані на рівні персоналізованого буття.

Отже з позицій завершеного так званого знання або стійкого упорядкованого уявлення чітко встановити усі деталі інформаційної взаємодії принципово не можливо, адже для цього відсутнє знову ж таки «завершене знання» про інформацію, об'єкт, а надто суб'єкт інформації. Тому в розпорядженні дослідників і практиків залишаються лише відповідні робочі уявлення, адекватність яких встановлюється в процесі поточної практики.

У розрізі робочих уявлень інформація не є чимось однорідним. Це конгломерат проявів існування, об'єднаних під одним поняттям «інформація», у іншому випадку це суттєво відмінні між собою стани одного й того ж, знову ж таки не встановленого за своєю природою, проявів дійсності та/або існування. Як мінімум можливо встановити три стани чи дотичних між собою види явища, позначуваного як інформація. Йдеться про базову або глибинну інформацію, відомості або опосередковану контекстом інформацію, цифрову та/або електронну інформацію. У світлі сказаного різні стани та/або види інформації передбачають відмінні між собою способи оперування, точки докладання інформації тощо. Разом з тим, виходячи з того, що людина також не є чимось однорідним, інформація також може докладатися до певних структурних елементів людської ідентичності. Зрештою причинність докладання інформації, себто джерело ініціативи щодо докладання інформації та/або цілеспрямованого оперування інформацією може бути різною.

Як результат вимальовується така схематична картина «докладання» інформації.

Стани та/або види інформації:

- глибинна інформація;
- відомості (опосередкована інформація);
- цифрова та/або електронна інформація.

Точки докладання інформації:

- безпосередні;
- фіктивні.

Безпосередньою точкою докладання глибинної інформації, цілком ймовірно, є інформаційно-енергетична структура локалізованого прояву існування. Сказати конкретніше у контексті сучасної так званої наукової парадигми принципово не можливо, оскільки не визнається ані факт глибинної інформації, ані так званої тонкої інформаційно-енергетичної структури. Тоді як з позицій сучасної езотерики як суми системних уявлень, сформованих на основі езотеричного досвіду, на жаль, з низки причин зведених до статусу містики і містифікації шляхом недолугої інтерпретації та цілеспрямованого «вкидання» спотворюючих додаткових даних, точкою докладання глибинної інформації з огляду на різні світоглядні парадигми на рівні локалізованих проявів буття, наділених життям, чим би було останнє, точкою докладання глибинної інформації може бути:

- душа (авраамічна езотерична думка);

- дух (шаманізм);
- серце (українська філософсько-езотерична думка);
- тонкі тіла, зокрема, ефірне, ментальне і т.д. (далеко-східна, індуїстська, буддійська езотерична думка, а також українська езотерична думка);
- біополе (сучасна езотерична думка в рамках модернізованої авраамічної світоглядної парадигми);
- егрегор[276] як інформаційно-енергетична структура, що відповідає кооперації[277] певної кількості людей навколо певної ідеї (гностицизм, західний містицизм)

Опосередковано вплив глибинної інформації на локалізоване буття, наділене рефлексією на рівні усвідомлення, фіксується за допомогою механізму, ідентифікованого як інтуїція, внутрішній голос, передчуття, провидіння, віщий сон тощо. Неусвідомлена, принаймні на рівні механізмів і засобів, практика оперування глибинною інформацією з ціллю чинити інформаційний тиск або вплив на об'єкт цікавості пов'язана з апеляцією до харизматичності та сексапільності[278]. Тоді як усвідомлена практика пов'язана з магією. Своєю чергою в даному випадку поняття магії пов'язане зі спроможністю окремих діяти в потрібному місці у потрібний час, докладаючи потрібне зусилля. Саме так езотерики характеризують магію. Тобто магія безпосередньо пов'язана зі здатністю оперувати глибинною інформацією на рівні потоку подій, інакше досягти формули магії ніяким чином не вдасться, оскільки метод проб і помилок, притаманний активності посередньої, себто профанної людини, принципово не робочий у випадку магії.

Що ж до відомостей, то безпосередньою точкою докладання інформації, себто відомостей доцільно вважати свідомість як деякий атрибут усякого локалізованого прояву буття, функціональне призначення якого полягає у перманентному відображенні і водночас констатації факту відображення. У

[276] Егрегор (др.-греч. ἐγρήγορος «стан бадьорості») – поняття, що позначає собою концепцію, сформовану в межах езотеричного досвіду та окультних доктрин, ядром якої є певна енерго-інформаційна сутність, яку часто ідентифікують як певне колективне біополе, що до певної міри охоплює собою адептів тієї чи іншої ідеї як своєрідного світоглядного орієнтиру та ідеалу. буденними представниками спільноти "присутність" та вплив егрегору відображається за посередництва відчуття доєднання до чогось більшого, аніж проста сума присутностей людей та переживається як відчуття солідарності. "Під егрегором розуміється іншоматеріальні утворення, що породжуються деякими психічними виділеннями людства на великими колективами. Егрегор позбавлений духовних монад, але наділений тимчасово сконцентрованим вольовим зарядом та еквівалентом усвідомленої активності. Свій егрегор має будь-яка держава, навіть Люксембург" (Данило Андріїв. Роза світу).

[277] Кооперація – оптимальне поєднання оптимальним чином виражених якостей та/або спроможностей у розрізі взаємодії або ж поєднання енергетичних чи енерго-інформаційних потенціалів локалізованих проявів існування, наділених рефлексією. Як правило, йдеться про людину, однак перелік далеко не обмежується людиною. Що ж до рефлексії, то під останньою пропонується розуміти властивість свідомості відображати саму себе, тобто встановлювати факт відображення відображення.

[278] "Сексапільність – це своєрідне самодостатнє явище в житті людини, і воно є лише дотичним до краси, мужності, жіночності, будь-яких інших привабливих рис і якостей представника людського роду, в тому числі анатомо-фізіологічних, як от, здорові груди у жінок чи не менш видатний статевий орган у чоловіків. Хоча останні хоч-не-хоч є предметом підвищеної уваги і своєрідної поваги, не кажучи вже про заздрість, практично всіх статево зрілих осіб, хай там як це заперечують окремі з них, якщо тільки вони свідомо не стали асексуальними. Таким чином, може виявитися, що сексапільність є таким собі своєрідним вістрям сексуальності, її «візитною карткою». А якщо так, то кожна сексуальна істота, на відміну від асексуальної, неодмінно має власну таку «візитку», котрою автоматично завжди обмінюється при зустрічі з іншими, створюючи глибинні підстави для формування про себе першого враження» (Калуга, 2011, с. 292-293).

такому випадку свідомість виявляється своєрідним континуумом, у межах якого фіксуються і наче б то обробляються думки та/або міркування. Тобто свідомість у буденному її трактуванні сприймається як такий собі простір зустрічі і оперування засобами та механізмами, сполученими з міркуванням і відображенням. Щоправда усяке свідоме оперування відомостями принципово не можливе поза увагою, оскільки саме увага визначає, що саме є актуальним, а отже потрапляє в поле усвідомлення з подальшими відповідними наслідками.

У такому разі фіктивною точкою докладання відомостей виступає так звана громадська думка та/або емоційна атмосфера в колективі. Існує і підтримується стійка ілюзія, що за посередництва відомостей (інформації) можна впливати на громадську думку. Однак це принципово не можливо, оскільки громадська думка є не чим іншим як конгломератом настроїв, притаманних представникам спільноти. А настрої є радше ірраціональним началом і безпосередньо визначаються переживаннями, а отже глибинною інформацією, діапазони якої часто актуалізуються відповідного роду відомостями, але далеко не завжди. Йдеться про джерела задоволення, а настрої безпосередньо пов'язані із задоволенням. Якщо домінує моральне задоволення, то його джерелом і є відомості: мисленнєві факти, які викликають ту чи іншу реакцію. Тож відомості впливають знову ж таки на свідомість індивідів, а ті своєю чергою генерують емоції, поєднання яких і визначає емоційну атмосферу, притаманну тій чи іншій спільноті, тобто вибудовує «картину» настроїв.

Точкою докладання цифрової та електронної інформації є операційні системи (програми) цифровою та електронною інформацією відповідні.

12.5. М'яка сила як елемент та/або засіб інформаційної війни

Для допитливої уважної людини, яка не втратила здатність дивуватися, цілком очевидно, що у сучасному світі вже давно не прийнято називати речі своїми іменами, оскільки сучасник у масі своїй вже давно розтратив рештки послідовності: сучасна людина схильна думати одне, говорити інше, а діяти ще інакше. І все це пояснювати собі та іншим необхідністю: хочеш жити, мусиш крутитися. Тому не дивно, що представники суфізму, для буденної людини – містичної течії Близького Сходу, поширеної на теренах засилля ісламу, констатують очевидні для них факти злиденності сучасного світу. Зокрема Джалал ад-Діна Румі (араб. جلال الدين محمد بلخي الرومي; англ. Jalal al-Din Rumi) стверджує: ««Ми живемо в світі догадок, а Істина поруч сміється з нашої сліпоти», відтак «Люди бачать світ перевернутим, бо дивляться не серцем, а оком, що звикло до ілюзії», – Ібн Арабі аш-Шейх аль-Акбар (араб. ابن عربي). Зрештою зі слів Аль-Газалі (араб. أبو حامد محمد بن محمد بن محمد الطوسي الغزالي): «Світ є обманкою: людина думає, що знаходить у ньому щастя, але знаходить лише тінь».

Міркуючи у позначеному напрямі, легко припуститися думки, що масово поширювані і відтворювані твердження щодо причинності численних подій та

процесів, притаманних світу, хай би й тієї ж таки війни в Україні і навколо України, глобального експерименту під кодовою назвою «COVID-19», абощо, не відображають дійсного стану справ, однак дозволяють підтримувати певну масову ілюзію, очевидно, зручну певним колам або й вигідну їм. Зрештою, залежно від рівня інтелектуальної потуги людям властиво задовольнятися різними відповідями на ті чи інші питання, а отже і уявленнями про предмет цікавості: від примітивних, однак чітких, ясних та зрозумілих, де строго визначені «добрі» й «погані», до, умовно кажучи, послідовних, тобто таких, що співвіднесені з природою світу та людини, а отже гнучкі, та такі, що максимально враховують і відображають поточний момент.

Осмислення концепту «м'якої сили» у такому разі поза дужками добра і зла[279], тобто поза моральними і етичними установками, шаблонами, а надто ярликами створює когнітивний плацдарм для перегляду прийнятих на сліпу віру[280] уявлень і переконань щодо численних фактів, явищ та процесів, з яких буквально зіткана сучасна політична реальність та сфера міжнародних відносин. Відмова від «класичної», себто «проповідуваної» масам дихотомії добра і зла, змістовність яких врешті-решт виводиться з контексту колективної монографії «Біблія», дозволяє зафіксувати і позбутися інформаційних нашарувань та оціночних суджень, нав'язаних індивідам зокрема та масам загалом завдяки маніпулятивним технологіям. Себто, окрім іншого, йдеться про потенцію встановити, на стільки те можливо, факт системного маніпулювання відомостями, настроями, налаштуваннями тих чи інших соціокультурних груп або й цілих суспільств, зокрема в руслі оперування так званою м'якою силою, якщо останню розглядати як комплексний фактор, безпосередньо пов'язаний з так званою «промивкою мізків» – нав'язуванням «правильних» рішень і бажаної поведінки або реакцій на ті чи інші подразники. Відповідно концепт м'якої сили як деякий елемент світоглядної парадигми, а з іншого боку – ідея щодо впорядкування спільного простору та/або відносин, безпосередньо пов'язаний з феноменом інформаційної війни. Йдеться про те, що апеляція до м'якої сили, оперування засобами та інструментами м'якої сили найчастіше є таким собі варіантом реалізації латентної інформаційної війни, яку веде певний актор світової політики та/або суб'єкти міжнародних відносин проти інших собі подібних, часто «руками» третьої сторони без її відома про те. Тобто управлінські кола та/або політики, які приховуються за державою та/або її репрезентують, можуть виступати поборниками та ініціаторами інформаційної війни «руками» народу (населення), інтелігенції, людей мистецтва, абощо, країни загалом, переслідуючи власні цілі. У даному разі яскравим прикладом може виступати дивна поведінка Трампа і відповідно його адміністрації, особливо, що стосується російської агресії: як-то кажуть, з одного боку, м'яко

[279] Феномени добра і зла у їх сучасному трактуванні є ідеологічними нашаруваннями та виступають в ролі критеріїв, на основі яких відбувається розрізнення за принципом свій-чужий або захисник-ворог, зрештою, те, чому треба підкорятися, та те, чого треба уникати. Саме ж добро як елемент буття є чи не найбільшою незбагненною загадкою, наявність якого робить дійсно змістовним існування істоти. При цьому доброта як властивість та/або схильність істоти безпосередньо пов'язана з довірою, тоді як, віра пов'язана з істиною.

[280] Сліпа віра – механізм доведення уявлення до статусу знання, що діє на рівні побутового та/або буденного мислення, притаманного посередній людині та/або заклопотаній істоті.

стелить, проте з іншого – жорстко та підступно чинить щодо українців, як зрештою і до європейців як деякого цілісного конгломерату в межах ЄС, звісно, оперуючи засобами та інструментами так званої м'якої сили, зокрема переконанням, за яким, цілком ймовірно, криється шантаж.

Тож осмислення концепту м'якої сили поза примітивним його трактуванням дозволяє усвідомити вагомість ірраціонального чинника в розгортанні тих чи інших подій на світовій арені та поступі людства загалом. До такого висновку підштовхують аналогії поміж концептом м'якої сили у поєднанні з мілітарною і економічною потугами, з одного боку, та фактором випадковості як елементу так званої «трійці Клаузевіца»[281]. Іще однією аналогією ірраціональної складової в природі м'якої сили є ідея «невидимої руки»[282], авторства шотландського економіста XVIII ст., засновника сучасної економічної теорії Адама Сміта (англ. Adam Smith). Таким чином своєрідне явище м'якої сили може виступати як певне раціональне відображення і водночас раціональний посередник щодо реалізації ірраціональної причинності подій і процесів. Відповідно по своїй суті як і «невидима рука» м'яка сила насправді є первісною щодо мілітарної та економічної могутності, оскільки останні принципово не можливі без вмотивованої цілеспрямованої певним чином впорядкованої активності і взаємодії індивідуальних і групових (колективних) елементів спільноти. Тобто будь-який актор та/або суб'єкт світової політики та/або міжнародних відносин має деяке екзистенціальне ядро як основу його ідентичності і водночас континуум інтигративної та рушійної сил, а також носій змістовності форми локалізованого буття. Саме різноманітні прояви функціонування «ядер» акторів та/або суб'єктів світової політики та/або міжнародних відносин, зокрема підтримання внутрішніх суспільних настроїв, взаємодія акторів та/або суб'єктів поміж собою, абощо і є проявами активності, переважно ідентифікованими як прояви м'якої сили. А отже м'яка сила у такому разі безпосередньо пов'язана з так званим людським фактором та/або суб'єктивним чинником[283].

Просування у маси поняття «м'якої сили» як і самої концепції наприкінці восьмидесятих років минулого століття пов'язується з творчою та/або науковою, опертою на інституційну активність та досвід управлінця і аналітика, діяльністю Джозефа Найя (англ. Joseph Samuel Nye Jr.). При цьому Джозеф

---

[281] «Трійця Клаузевіца» – позначення ключової ідеї концепції «Про природу війни» авторства Карла Філіпа Ґотліба фон Клаузевіца (нім. Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz), щодо суті війни як динамічного розгортання взаємодії трьох базових факторів, а саме первинного насильства, сили випадковості та підпорядкованості як політичного інструменту або простіше - комбінація насильства, випадковості та упорядкованості у різних пропорціях залежно від особливостей обставин та умов, за яких протікає та/або ведеться війна.

[282] «Невидима рука ринку» (англ. invisible hand) – фактор, за посередництва якого констатується властивість ринкового середовища перебувати в стані саморегуляції за посередництва механізму ціноутворення в умовах вільної конкуренції та повноцінному функціонуванні принципу збалансованості попиту-пропозиції. Відповідно автор згаданої ідеї вбачав за принципом невидимої руки неперебороу неперсоніфіковану силу, яка сприяє досягненню гармонії інтересів між особою і суспільством на рівні соціально-політичного буття.

[283] «Комбінація суб'єктивних та об'єктивних факторів, притаманних конкретній особі, зокрема, наділеній/обтяженій політичною відповідальністю, що визначає рівень її самодостатності та здатності протистояти тиску широкого спектру факторів впливу від стресових ситуацій до різноманітних маніпулятивних впливів, антропоморфного і, очевидно, неантропоморфного походження, а отже і особливості її політично, соціально, економічно абощо значимої активності» (Калуга, 2018, с. 64).

Семюел Най-молодший відомий у світі насамперед як американський політолог-практик, член американської Академії мистецтв і наук, а також Академії дипломатії.

У своїй базовій науковій розвідці «М'яка сила: засіб досягнення успіху у світовій політиці» (Soft Power: The Means to Success in World Politics) Дж. Най вдається до формування області визначеності змісту поняття, описуючи м'яку силу за допомогою аналогій, прикладів, зрештою низки визначень, зокрема таких: «М'яка сила – наша здатність залучати інших на свій бік» (Nye, 2004, p. X) і далі: «М'яка сила ґрунтується на здатності формувати вподобання інших» (Nye, 2004, p. 5). При цьому він зазначає, що: «У міжнародній політиці ресурси, що створюють м'яку силу, значною мірою виникають із цінностей, які організація чи країна виражає у своїй культурі, у прикладах, які вона подає своєю внутрішньою практикою та політикою, а також у тому, як вона керує своїми стосунками з іншими» (Nye, 2004, p. 8). Разом з тим у досить вагомому за своєю значимістю і авторитетністю принаймні у англомовному середовищі виданні Encyclopedia Britannica зазначається, що: «М'яка сила криється у спонуканні інших до бажання досягти тих результатів, яких прагнете ви, шляхом залучення людей, а не їх примусу» (Britannica).

При цьому «м'яка сила країни базується переважно на трьох ресурсах: її культурі (у тих місцях, де вона є привабливою для інших), її політичних цінностях (коли вона відповідає їм у себе вдома та за кордоном) та її зовнішній політиці (коли вона вважається легітимною і має моральний авторитет)» (Nye, 2004, p. 11). Або, якщо коротко, то словами українського дослідника явища м'якої сили Євгена Магди, ««м'яка сила» має три компоненти – національна культура, політичні цінності та зовнішня політика» (Магда, 2021). Знову ж таки, це якщо за суб'єкта та/або оператора, принаймні регулятора м'якої сили розглядати країну або ж безпосередньо державу як механізм стабілізації тієї є таки спільноти, опосередкованої країною. Хоча зі слів того ж таки Є. Магди, «реалізовувати «м'яку силу» можуть як державні інституції, так і недержавні актори – неурядові організації, університети, ЗМІ, митці тощо. При цьому вони можуть володіти власною «м'якою силою»» (Магда, 2021).

М'яка сила асоціюється з реалізацію принципу «do ut des» (даю, щоб і ти мені дав) – що викристалізувався з формула римського права, якою користувався потенційний набувач вигоди ще до укладання угоди, аби поставити іншу сторону у вигідні для себе обставини. Тоді як жорстка сила з принципом «veni, vidi, vici» (прийшов, побачив, переміг). А разом ці два принципи відсилають до підходу Нікколо Макіавеллі (італ. Niccolò di Bernardo dei Machiavelli) щодо поділу еліт і стилю управління, а отже й преференцій щодо оперування засобами. «Левам» властиво вдаватися до жорсткої сили, тоді як «лиси» тяжіють до м'якої сили. Водночас порада самодержцю флорентійського мислителя: «З усіх звірів нехай самодержець уподібниться двом: леву і лисиці. Лев боїться капканів, а лисиця – вовків, отже, треба бути подібним лисиці, щоб вміти обійти капкани, і леву, щоб відлякати вовків» безпосередньо перегукується з ідею Дж. Ная про «командну силу», яку ще ідентифікують як «розумна сила» як симбіоз жорсткої та м'якої сили: «Жорстка

та м’яка сила пов’язані між собою, оскільки вони є проявами здатності досягати поставленої мети, чинячи вплив на активність інших. Різниця між ними породжена відмінністю міри і способу впливу на поведінку та оперування ресурсами. Командна сила – потенція моделювати активність інших – спирається на примус або спонукання. Сила співпраці – потенція продукувати те, чого прагнуть інші – ґрунтується на привабливості певної культури та цінностей або на здатності маніпулювати порядком денним політичного вибору таким чином, коли інші не висловлюють певних уподобань, оскільки останні видаються їм надто нереалістичними» (Nye, 2023, с. 7).

Зрештою завдяки оперування «м’якою силою» часто вдається досягти бажаних результатів, оминаючи руйнівних наслідків від застосування мілітарних чи економічних важелів, шляхом прямого або опосередкованого через маси, соціальні мережі тощо тиску на ті чи інші управлінські фігури. По суті, у такому разі м’яка сила є своєрідною «тінню» інформаційної війни: під прикриттям м’якої сили або в її тіні ведеться інформаційна війна, у т.ч. засобами та інструментами так званої м’якої сили, себто йдеться про технології оперування відомостями, а також навіювання, «вклинення» в довіру суб’єкта (прийняття масами на сліпу віру), присипляння пильності, зокрема притуплювання критичного мислення – здатності співвідносити ті чи інші уявлення з можливості їх відтворення на практиці, нівелювання смаку – спроможності позараціональним (умовно інтуїтивним) чином встановлювати доцільність чого б то було з огляду на змістовність існування суб’єкта та/або Всесвіту, в іншому випадку – відповідності чого б то було потоку подій[284]. Відповідно, якщо інформаційну війну розглядати як цілеспрямоване вдавання до широкого спектру операцій з інформацією у різних її станах, точніше стані відомостей та стані цифровою чи електронної інформації[285] для підриву позицій та/або потенціалу супротивника, у т.ч. шляхом маніпуляції так званою масовою свідомістю[286] та просування власних наративів[287] та/або інтересів, то у такому разі м’яка сила виглядає як така собі позитивна стратегія, не в останню чергу завдяки асоціативному мисленню, яке автоматично встановлює зв’язок між «м’яким» та чимось приємним, комфортним, безпечним, абощо. Відтак м’яка сила, безумовно, асоціюється з позитивною активністю та/або стратегію, тоді

[284] Потік подій – аналог Дао в контексті даосизму, інтерпретований в межах авраамічної світоглядної парадигми: таке собі розгортання всесвітнього сюжету, представленого як існування загалом або буття, яке є інтегрованим анклавом усіх наявних існувань у їх динаміці.

[285] Цілеспрямоване оперування глибинною або інтегративною інформацією людині в стані соціального анабіозу принципово недоступне, очевидно, з огляду на її домінантні інтенції, зокрема задоволення егоїстичних, а, по-суті, гедоністичних запитів, що межує з проявом так званих негативних рис особи: жадібності, підлості тощо.

[286] Маніпулювати свідомістю людині у стані соціального анабіозу принципово не дано, оскільки свідомість – це фундаментальна потенція відображати, а ось маніпулювати увагою, тобто поза волею або й усвідомленням носія уваги, себто суб’єкта, цілеспрямовано направляти її, увагу, і утримувати на визначеному об’єкті: процесі, факті, речі, абощо, цілком можливо і реалізабельно. Більше того сучасна людина фактично вже неспроможна довільно утримувати увагу на бажаному об’єкті – вона постійно відволікається. І відволікають її увагу найчастіше засоби комунікації, точніше, соціальні мережі як найпотужніші за своєю притягувальною силою подразники, які моделюють відчуття потрібності, значущості тощо.

[287] Йдеться про нав’язування власних, точніше зручних та/або комфортних оператору життєвих установок та налаштувань або ж проектів. При цьому під комфортністю розуміється наявність способів та/або звичок реакції на виклики та/або подразники: комфортним є все те, що не ставить суб’єкта перед фактом відсутності у нього необхідних чи належних моделей реагування.

як, інформаційна війна – з агресією, бо саме поняття війни в собі містить відсилання до агресії. А це означає, що інформаційну війну досить вигідно вести не останню чергу звертаючись до м'якої сили, особливо, якщо йдеться про паразитарний спосіб життєдіяльності інформаційного агресора. За яскравий приклад можуть слугувати олігархи, які за посередництва ЗМІ ведуть фактичну інформаційну війну проти мас, на яких же економічно і не лише паразитують, перерозподіляючи на свою користь численні блага, у т.ч. і своєрідне благо володіти та розпоряджатися іншим, зокрема купувати «тіла» для сексуальних або й іншого порядку втіх, чинити моральний тиск на мислячу істоту заради отримання втіхи у розрізі задоволення садистських схильностей, у. ч. збоченої демонстрації власної зверхності, абощо.

Поряд з тим в умовах війни факт спорідненості інформаційної війни (агресії) та так званої м'якої сили проступає значно помітніше вже хоча б тому, що так званий культурний вплив стає такою собі зброєю, оскільки те, що за інших обставин несе в собі так зване духовне навантаження і може бути ідентифіковано як інструмент м'якої сили, у період відкритої агресії або війни стає елементом інформаційної боротьби та/або інструментом інформаційної агресії. Взяти хоча б до прикладу так званий «руський мир» – сфабриковий наратив, який оперує і водночас маніпулює так званим культурним кодом[288], на основі якого, окрім іншого, встановлюється і фіксується поділ за дихотомією свій-чужий. Таким чином формуються підстави для легалізації агресії як шляху і способу захисту свого та/або своїх – у даному разі російськомовного населення та/або вірних РПЦ, себто «істинно віруючих» і богоносних в Україні або й по-світу загалом. Сам факт і процес легалізації у щойно згаданому контексті і є результатом, а з іншого боку засобом так званої м'якої сили.

Подібні трюки з так званою м'якою силою вироблялися і продовжують вироблятися багатьма носіями радикальних так званих націоналістичних, а, по-суті, вузького групових фанатичного змісту поглядів. Взяти хоча б до прикладу просування в маси ідеї арійської чистоти і обраності або наче б то необґрунтованої зневаги до юдеїв, особливо в обличчі хасидів, що призвело до просування ідеї антисемітизму, а далі масової легалізації в численних країнах, у т.ч. в Україні законів, які, по-суті, виводять представників юдейського етносу в привілейовану позицію навіть на фоні так званих титульних етносів, українців так точно. Зокрема етнічні українці в Україні меншою мірою захищені законом ніж етнічні жиди[289] і це на фоні того, що етнічні українці далеко непропорційно

[288] "…Культура та світогляд є двома взаємообумовленими проявами потенції буття. Своєрідним об'єднавчим моментом поміж ними, що виказує специфіку поточного симбіозу культура – світогляд є культурний кодекс. Культурний кодекс – це сукупність взаємообумовлених базових світоглядних установок та пускових механізмів активності людини/спільноти, покладена в основу культурного середовища, притаманного природній та/або сталій людській спільноті загалом і її членам зокрема. Культурний кодекс лежить в основі усіх без винятку систем та сфер активності, притаманних тій чи іншій сталій/природній спільноті. Однак з огляду на змішування природних спільнот до стану своєрідного конгломерату носіїв різних культурних кодексів, формуються квазікультурні кодекси, відмінності між якими полягають лише у нюансах. Носіями квазікультурних кодексів стають народи» (Калуга, 2022, с. 64).

[289] Жид – застаріла назва євреїв (Академічний словник української мови). Загально вживаний термін для позначення етнічної належності до остаточного перевороту на теренах колишньої Російської імперії і утвердження так званої диктатури пролетаріату під проводом яскравих представників жидівського народу, які складали стрижень так званої революційної еліти, по-суті, комуністичної (Книш, 1984). Нині етнічне

представлені у владних, бізнесових, мистецьких та інших «теплих і прибуткових» колах країни і її надбудови держави, аніж ті ж таки представники жидівського етносу. До речі, щодо ситуації пройдисвітів, тобто тих, хто практично веде паразитарний спосіб життєдіяльності на «тілі» країн та/або народів, лави яких найчастіше наповнюють представники різних течій, таємних і напівтаємних, зокрема ті ж таки хасиди або прихильники інших містерій, хай би й навколо ті є ж таки Каббали, то її досить влучно описав у своєму творі «Стіна» Андрій Цаплієнко: «Жадібність не терпить відвертості. Жадібність – це спрага, яку може задовольнити лише брехня. Проте яке ж бо то задоволення бачити, як брехня, повторювана багатократно, змінює реальність і без будь-яких зусиль змушує вірити в себе кращих із кращих. Поки вони думають, що змінюють наш світ на краще, ми смакуємо плодами з гілок його радості» (Цаплієнко, 2018, с. 436)[290].

Ще яскравіше особливості сучасного комунікаційного простору і принципів взаємодії у ньому, у т.ч. владного характеру відобразив французький філософ, культуролог, соціолог і публіцист Жан Бодріяр (фр. Jean Baudrillard) у своїй творчій розвідці під назвою «Америка»: «Ми живемо в умовах надпровідності, котра є породженням уже не держави, інститутів, індивідів, а суть трансцендентних структур: сексу, грошей, інформації і комунікації» (Бодріяр, 2000, с. 11). Зрештою проблема влади є наскрізною у дослідницьких роботах мислителя, щоправда його бачення суттєво відрізняється від класичного, зокрема у тій же таки Веберівській інтерпретації. На думку Ж. Бодріяра, влада є невід'ємним феном соціального буття, однак у сучасному суспільстві функціонує вже не сама влада, а її, так би мовити, «тінь», себто симурякр влади або її імітація, підтримувана за посередництва символів (влади). Тобто влада у постіндустріальному, постмодерному, інформаційному, чи як би його іще охарактеризували, суспільстві більше не оперує та/або не спирається безпосередньо на потенцію суб'єкта, проявлену як сила, інтелект, харизма, абощо чи їх комбінацію. Замість того «тінь» влади афішує себе за посередництва символів, ритуалів, образів, імітуючи так звану демократію, себто опору на волю і рішення мас, ідентифікованих для них самих, тобто мас як народ, яка народжується в процесії комунікації, зокрема суспільній дискусії та/або дискурсі. Переживання упосередненим представником реальності влади у такому разі буквально навіюється засобами масової інформації і комунікації. Відповідно в сучасному суспільстві примус і його різновид або форма подачі та/або доведення до реципієнта – наказ заміщуються спонуканням, що запускається в дію шляхом стимулювання тих чи інших бажань, нав'язування тих чи інших уявлень, припущень, образів, еталонів, цінностей, абощо. Себто на перший план проступає спокуса як інструмент управління: має місце зваблювання відчуттям самоцінності, значущості, спроможності чинити

позначення жид вважається образливим. Постає питання, чому сформоване впродовж віків етнічне позначення стало образливим? Чому сформувалася останні століття боязнь жидів – юдофобія? Що такого притаманне жидам, що їх так незлюбили інші, зокрема європейські етноси? Див. Книш Зіновій. (1984). «Євреї» чи «Жиди». – Торонто. Срібна сурма. – 59 с.

[290] Цаплієнко Андрій. (2018). Стіна. – К.: Брайт Стар Паблішинг. – 440 с.

адекватний та/або доленосний вибір, а з іншого боку – відчуттям комфорту, невимушеності, доступності бажаного для споживання.

Отже замість жорсткого контролю репрезентанти владних кіл впливають на маси, певним чином упорядковуючи їх і, як наслідок, розподіляючи блага на свою користь, через керування бажаннями, інформацією та уявленнями. Відтак контроль носить уже не репресивний характер, а спокушувальний: представника спільноти приктично не змушують, а зваблюють комфортом, вибором, споживанням, звісно, якщо мова йде про так звані демократичні спільноти. Саме такий підхід до управління маса і відображає суть м'якої сили або «влади симуляції». Себто ***м'яка сила і влада симуляції виявляються тотожними феноменами***. При цьому влада симуляції є своєрідним проявом кризи влади, в основі якої лежить принцип «ніхто не хоче влади», точніше, «за наявності бажання нажитися, себто ведення соціального паразитизму, відсутнє будь-яке бажання нести відповідальність». Що ж до творця ідеї симулякру Ж. Бодрійяра, то він наполягає но тому, що влада як деякий інститут насильницького однак відповідального упорядкування і управління спільнотою за посередництва держави на поточний момент у так званих демократичних спільнотах приречена, оскільки практично ніхто не має бажання перебирати на себе відповідальність за спільноту, процеси у ній, абощо. Відповідно політики та/або державні діячі лише грають ролі, а реальні механізми контролю розчинені в системі на рівні бюрократії, ринків, технологічних мереж, інформаційних платформ, які наповнює і якими курсує м'яка сила. Тож, аби підтримувати ілюзію власної актуальності, владні кола вдаються до імітації або й створення перманентних криз, загроз, ворогів, з якими наче б то вони борються і таким чином підтримують порядок в спільноті, абощо.

Зрештою на глибоке переконання Ж. Бодрійяра чи не єдиними дієвим на поточний момент механізмом чи засобом навернення, з одного боку, владних кіл так званих демократій, а з іншого – народних мас, що звикли до розміреного заможного животіння, на шлях безпосередньої дієвої активності виявляється тероризм, який кидає системі симуляції потужний виклик. У своїх дослідницьких розвідках «Дух тероризму» та «Війни у Затоці не було» мислитель демонструє настільки глибоко сучасний цивілізований світ застряг за посередництва цифрових комунікацій та ЗМІ в мороці ілюзій: вдаваного на відміну від дійсного, а з іншого боку, як терористичні акти провокують психологічні потрясіння серед тих, чия увага була приспана засобами м'якої сили, тим самим вириваючи зі стану екзистенційного заціпеніння як представників елітних кіл, так і мас.

У підсумку все ж, якщо мова йде про м'яку силу, настільки те можливо, поза оціночними судженнями, то вектор її дії і конструктивність або деструктивність залежить від наміру, щирості і відчуття міри оператора.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Розкрийте ключові характеристики інформаційної війни, коли і за яких обставин вдавалися до інформаційної війни?
2. Дайте характеристику явищу стратегічного інформаційного протиборства, наведіть приклади вдавання до нього.
3. Розкрийте завдання і мету інформаційних війн на основі конкретних прикладів ведення інформаційної війни.
4. Поміркуйте над тим, чи можливе існування сучасного світу без інформаційних війн та протиборства, і якщо так, то за яких умов, а коли ні, то чому.
5. Поміркуйте над причинністю інформаційної агресії: що і чому спонукає вдаватися до інформаційної війни.
6. Поміркуйте над співвідношенням класичної та інформаційної війни: що з них первинне стосовно іншого, чи можливе одне без іншого тощо.
7. Проаналізуйте, хто або що є або може бути дійсними сторонами інформаційної війни та якою мірою, а також ступенем усвідомлення ситуації.
8. Поміркуйте над тим, які саме суб'єкти можуть вдаватися до та/або зазнавати тиску інформаційної агресії, охарактеризуйте згадані суб'єкти.
9. Опишіть, що насправді представляють собою сучасні інформаційні війни з огляду на методи їх ведення та застосування «зброї».
10. Розкрийте спільне та відмінне поміж психологічною та інформаційною агресіями і відповідно війнами.
11. Поміркуйте над тим, чи можливо уникнути кібервійн у подальшому поступі людства і, якщо так, то за яких умов, якщо ні то чому.
12. Поміркуйте над тим, чи можливо уникнути мережевих війн у майбутньому і, якщо так, то за яких умов, якщо ні то чому.
13. Проаналізуйте причинність ідеологічних протиборств та диверсій, яким мав би бути світ, аби у ньому не було місця згаданим явищам.
14. Поміркуйте на причинністю "медіа-", "кібер-" та "психотероризму", а також чи можливо уникнути згаданих явищ у майбутньому.
15. Поміркуйте над тим, що саме робить інформаційну зброю дієвою, що саме вражається за посередництва згаданої зброї.
16. Проаналізуйте сукупність умов та обставин, наявність яких перетворює дезінформацію у дієвий інструмент чи засіб інформаційної війни.
17. Поміркуйте над тим, що насправді криється за ідеєю «м'якої сили» як інструменту провадження міжнародних відносин.
18. Проаналізуйте слабкі та сильні сторони так званої м'якої сили та її співвідношення із жорстокою силою.
19. Проаналізуйте становище України у розрізі її потенціалу протистояти викликам інформаційної війни, зокрема спроможності захищатися і атакувати.
20. Поміркуйте над тим, чи є ви та якою мірою жертвою інформаційної війни; опишіть наслідки такої війни для вас.

21. Проаналізуйте чи є або були ви рецептивним суб’єктом (об’єктом) психологічної війни або інших способів впливу на вашу психіку, увагу тощо.
22. Проаналізуйте чи оперували ви у своїй активності методами та інструментами психологічного тиску, маніпулювання тощо і, якщо так, то якими та як, якщо ні, то чому.
23. Поміркуйте над тим, чи слід розглядати м’яку силу як засіб протидії інформаційній війні, чи, навпаки, як засіб ведення інформаційної війни і маніпулювання.

Використана та актуальна література

1. Брижко В., Бараннік В. 2016. Інформаційні війни: теорія і практика. – Київ: Київський університет,
2. Бутусов Ю. 2015. Інформаційні операції в умовах гібридної війни. // Політичний менеджмент.
3. Горбулін В. 2017.Світова гібридна війна: український фронт. – Харків: Фоліо.
4. Гуцал С. 2012. Інформаційна війна та інформаційні операції. – Київ: НАОУ.
5. Дергачов О. 2017. Гібридна війна Росії проти України. – Київ: Політична думка.
6. Калуга В.Ф. (2024). Держава vs країна, народ vs нація (етнос): чи є світло в кінці тунелю? // Вісник аграрної історії – К. : ТОВ Тім-Сервіс. – Випуск N 49-50. – с. 160-169.
7. Китченко С. 2016. Маніпулятивні технології у медіа. – Київ: Центр вільної преси.
8. Ліпкан В. 2014. Національна безпека і інформаційні війни. // Вісник КНУ.
9. Манчуленко В. 2018. Інформаційна безпека держави. – Київ: НАДУ.
10. Марутян Р. 2016. Психологічні аспекти інформаційної війни. // Гілея.
11. Мателешко Ю.П. 2020. Особливості політики «м’якої сили» Росії щодо України (1991-2013 рр.). Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», Вип. 2 (25). С. 70-79.
12. Ожеван М. 2013. Інформаційний простір і безпека. – Київ: НІСД.
13. Петерс Е. 2019. Психологічні операції у збройних конфліктах (пер. з англ.). – Львів: Астон.
14. Расевич В. (2014). Політична доцільність і ностальгія: про «переписування» минулого сучасниками / В. Расевич // Рідний край. – № 1. – С. 55-57.
15. Троттер Вілфред. 2025. Інстинкти стада у спокої та війні. Київ, Арій. – 256 с.
16. Шерр Д. 2013. Жорстка дипломатія та м’який примус: російський вплив закордоном / Пер. з англійської мови. Київ: Заповіт, 152 с.

17. Цюрупа М. 2015. Інформаційна політика та національна безпека. – Київ: НАДУ.
18. Сніцаренко П. 2019. Соціальні мережі як інструмент інформаційних війн. – Київ: Ліра-К.
19. Alumni Voices 2025: UK Graduates, Global Influence. – URL : https://www.britishcouncil.org/research-insight/alumni-voices-2025-uk-graduates-global-influence
20. Arquilla J., Ronfeldt D. 1996. The Advent of Netwar. – RAND Corporation.
21. Carr N. 2011. The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. – W. W. Norton.
22. Galeotti M. 2016. The Gerasimov Doctrine and Russian Non-Linear War.
23. Golovchenko Y. 2020. Propaganda and Social Media Manipulation // World Politics.
24. Libicki M. 2007. Conquest in Cyberspace: National Security and Information Warfare. – Cambridge University Press.
25. Nye Jr. Joseph S. 2004. Soft Power: The Means to Success in World Politics. PublicAffairs Books. New York. – URL : https://www.academia.edu/23620658/Soft_Power_the_Means_to_Success_in_World_Politics_Joseph_S_Nye_Jr (останній перегляд: 12.05.2025)
26. Nye J. 2004. «Soft Power and American Foreign Policy» // Political Science Quarterly.
27. Paul C. 2011. Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates. – Praeger.
28. Pomerantsev P. 2014. Nothing Is True and Everything Is Possible: Adventures in Modern Russia. – PublicAffairs.
29. Rid T. 2013. Cyber War Will Not Take Place. – Oxford University Press.
30. Snow N. 2016. Information War: American Propaganda, Free Speech and Opinion Control Since 9/11. – Seven Stories Press.
31. Taylor P. 2003. Munitions of the Mind: A History of Propaganda. – Manchester University Press.
32. Toffler A. & Toffler H. 1993. War and Anti-War: Survival at the Dawn of the 21st Century. – Little, Brown and Co.
33. Singer P. W., Brooking E. 2018. LikeWar: The Weaponization of Social Media. – Houghton Mifflin Harcourt.

МІЖНАРОДНА, РЕГІОНАЛЬНА ТА НАЦІОНАЛЬНА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА

13.1. Безпека як елемент сучасної ієрархії цінностей

Ключовим елементом ієрархії цінностей, притаманних сучасним цивілізованим спільнотам або сучасному людству загалом є безпека поряд з життям та добробутом. При цьому поняття безпека має досить розмитий, а з іншого боку, багатозначний зміст з огляду на відсутність чіткої визначеності щодо природи та/або суті суб'єкта, тобто того (чого), хто (що) потребує безпеки. Насамперед йдеться про поверхове уявлення про природу та екзистенціальне покликання, себто зміст існування людини. Людина постає як конгломерат її проявів, ідентифікованих зокрема як тіло, що асоціюється насамперед з вітальністю, особа, що ідентифікується з колективним буття, тобто виконанням соціальних ролей, відтворюванням соціальних статусів та підтриманням соціальних зв'язків, відповідно позначуваним як соціальність, особистість, що асоціюється з причинністю індивідуальної активності, а також як індивід, індивідуальність тощо. Щось подібне можна сказати й про спільноту: будучи колективним суб'єктом, її суть та/або природа піддаються осмислення як конгломерат характеристик та/або проявів, і для неї теж актуальна безпека. Щодо інституцій, зокрема держави, то тут видається простіше визначитися з безпекою, однак знову ж таки може виявитися, що трактування держави, поширюване на маси, у т.ч. науковців, може бути щонайменше примітивним або й хибним. Як наслідок, безпека держави переважно розглядається в хибному ключі та стосується безпеки країни, що є явно відмінним явищем стосовно держави, а не чимось одним і тим же з нею. Себто саме країна може виступати колективним суб'єктом, тоді як держава є лише механізм, що певним чином стабілізує існування і поступ колективного суб'єкту.

Активність мислячої, точніше наділеної рефлексією істоти принципово не можливо уявити поза орієнтирами, цілями, еталонами, правилами та усім тим, що організовує і направляє перманентний поступ або життєдіяльність представника і водночас репрезентанта соціокультурного простору. Практично базовими щодо перерахованих умов і обставин життєдіяльності суб'єкта соціокультурного простору виступають цінності, оскільки саме вони є змістопокладаючими екзистенціалами, себто визначають та/або надають зміст будь-якої активності та існування кого чи чого б то було загалом. Безумовно, визначають не безпосередньо, а у розрізі трактування, тобто в контексті картини світу або системи упорядкованих уявлень про що та кого б то було і світ загалом. Тобто цінності є основою картини світу, себто світогляду та світоставлення. Тому твердження про те, що якими є цінності, точніше ієрархія цінностей, таким є світ людини, тобто соціокультурний простір, цілком виправдано вважати адекватним.

З вище сказаного випливає, що кожній соціально-економічній формації в розрізі мордехаїзму (марксизму) або кожній соціокультурній формації, точніше

цивілізації в контексті теорій циклічного розвитку цивілізації у викладі, наприклад, Освальда Шпенглера (нім. Oswald Arnold Gottfried Spengler) чи Арнольда Тойнбі (англ. Arnold Joseph Toynbee) на певному етапі її існування притаманна характерна ієрархія цінностей і водночас, очевидно, своєрідне трактування або змістовне наповнення цінностей, особливо тих, які в контексті нинішньої домінантної іудо-християнської парадигми, з одного боку, проголошуються духовними, а з іншого – практично зведені до статусу утилітарних, оскільки фактично перетворилися на інструмент контролю за поведінкою індивіда та мас загалом.

Тому не дивно, що за завісою високих цінностей проступають дійсні цінності сучасності, на які орієнтований обиватель, хай би він був безхатченком чи олігархом, належав до цивілізованої спільноти високого достатку чи був громадянином, так званої, бананової республіки. Відповідно, виявляючи дійсну ієрархію цінностей як ментально-духовних кодів змісту колективного та приватного буття, можна сформувати цілісне уявлення про сам тип конкретної культури, зокрема сучасної.

Особливості культурного середовища, його організації та, образно кажучи, інтер'єру, виказує ієрархія цінностей, на основі якої вибудовується соціальна ієрархія. При цьому варто розрізняти, так звані, духовні цінності, тобто такі, що вказують на абстрактні характеристики чи атрибути буття людини, та раціональні – предмети чи цілі усвідомленого тяжіння, що передбачають конкретні заходи задля їх досягнення чи набуття. Залежно від того, які саме цілі насправді, а не декларативно, посідають вершину ієрархії, визначаються особливості соціальних відносин і зв'язків, їх пріоритетність тощо.

Своєю чергою з оперативної точки зору підходи до ієрархії опосередковано пов'язані з цінностями , які покладаються в основу соціального ранжування або ієрархії. Зокрема, якщо в основу ієрархічного розшарування покладаються сутнісні цінності, до прикладу, честь, сумління, гідність, то йдеться про еманаційний підхід. Коли ж найвищими цінностями проголошуються утилітарні, такі, як життя, добробут, безпека, абощо і, як наслідок, приховані за ними здатності до виживання, накопичення, самозбереження, то мова йде про еволюціонізм у вульгарній його інтерпретації: виживає найсильніший та/або найпідступніший, тобто той, якщо мова йде про спільноту, хто володіє найповнішим набором якостей, які дозволяють не просто успішно конкурувати за місце під сонцем, а «йти по головах».

Отже, коли мова заходить про **безпеку**, очевидно, визначення цього явища можна звести до *стану відсутності прямої або опосередкованої, у т.ч прихованої чи замаскованої невідворотної загрози існуванню, реплікації (відтворенню) та функціонуванню суб'єкта*. Останнє, окрім іншого, означає що, по-перше, безпека завжди пов'язана з суб'єктом, який переймається про стан своєї прямої чи опосередкованої безпеки, у іншому випадку безпеки суб'єкта, над яким здійснюється опіка. По-друге, досягнення тотальної безпеки принципово не можливе, оскільки причинність усяких змін і поступу прямо чи опосередковано сполучено з тим, що найчастіше асоціюється з джерелом певної небезпеки. У такому разі продуктивно концентрувати увагу на

конкретній ситуативній безпеці, пов’язаній з визначеним суб’єктом, в іншому випадку – на процесуальній безпеці, пов’язаній з певним видом чи родом діяльності.

Зокрема мова може йти про інформаційну безпеку, хоча в даному випадку теж має місце суттєва плутанина з огляду на те, що вперто підтримується тенденція розглядати інформацію як однорідне явище, тоді як мова має йти щонайменше про три відмінні стани чогось, що прийнято ідентифікувати як інформація, а саме про глибинну інформацію, відомості, електронну та/або цифрову інформацію. В такому разі безпека електронної та/або цифрової інформації є чистим процесуальним родом безпеки, яку фахівці в сфері ІТ визначають знову ж таки як інформаційна безпека. Іншим родом процесуальної безпеки у такому разі має бути відомосна безпека, яку теж подають як інформаційну безпеку. Що ж до глибинної інформації, то стосовно неї безпека загалом зміщується у сферу езотерики, магії, а мовою буденності – чаклунства. Оскільки на останні накладено табу з позиції соціальної респектабельності, точніше іудохрстиянської світоглядної парадигми, то безпека суб’єкта в ракурсі глибинної інформації взагалі ігнорується в публічному просторі, попри те, що залишається досить актуальною на, умовно кажучи, негласному рівні серед «сильних» світу цього, а з іншого боку, на проксі-рівні серед недалекоглядних споживачів різного роду медіапродукції так званого езотеричного плану. Як наслідок, для широкого вжитку залишається непродуктивне визначення безпеки, зокрема інформаційної безпеки.

Зрештою, виходячи з того, що інформація за своєю природою принципово не є строго визначеним та однорідним явищем, а представляє собою дещо, що функціонує у світі сучасної (цивілізованої) людини відразу у трьох різних станах, тоді як безпека завжди передбачає саме безпеку суб’єкта – персоналізованої чи колективної ідентичності, наділеною здатністю до рефлексії, а отже і мислення, під **інформаційною безпекою** пропонує розуміти *стан системи, за якого забезпечується і підтримується безперебійний потік і обмін інформацією (даними), що не піддається на поточний момент цілеспрямованому втручанню та/або впливу з метою спотворення, несанкціонованого (прихованого) вилучення чи привнесення нових елементів (даних), уповільнення або припинення передачі, а також перенаправлення іншими каналами надходження та/або обміну даними (інформацією)*.

Відповідно, спираючись на подане щойно визначення інформаційної безпеки, виходячи з досвіду загальнолюдської практики, тобто суми практик, доступних осмисленню, притаманних представникам сучасного світу, а також базових зважених уявлень про людину, її властивості, можливості тощо, очевидно, можливе сформувати системне уявлення про причинність потреби в безпеці загалом та інформаційної безпеки зокрема.

Оскільки людину цілком слушно розглядати як відкриту систему за визначенням, тобто, умовно кажучи, за задумом джерела і реалізатора проекту «людина» поряд з низкою інших синхронних йому проектів, зокрема «природа», «світ» тощо, людина принципово потребує обміну елементами та/або інформацією з іншими системами. Водночас, оскільки, знову ж таки,

передбачено за задумом поступ, який передбачає невпинну трансформацію систем як елементів мегасистеми від початку їх виникнення до моменту припинення їх функціонування і розпорошення, перманентно підтримується деяке середовище, яке за спрощеного підходу виглядає як конкуренція за виживання, принаймні на рівні живого або того, що ідентифікується як живе. У такому разі обмін елементами та/або інформацією між системами передбачає як конструктивні, так деструктивні наслідки. Останнє означає, що кожна система вимушена задля підтримання власної цілісності і функціональності контролювати і регулювати обмін, що і є, по-суті, проблемою безпеки, у т.ч. інформаційної безпеки.

13.2. Інформаційна безпека як предмет дослідження та атрибут сучасного світу

Очевидно, найпослідовніше сумарне трактування інформаційної безпеки в такому разі репрезентує знеособлений інтелект, тобто ШІ: «Інформаційна безпека – це стан захищеності інформації та інформаційних систем від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, викривлення або знищення. Вона включає в себе комплекс заходів та процедур, спрямованих на забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації».

Вікіпедія, як авторитетне джерело відомостей для упосередненого споживача своєю чергою також подає звужене за своїм змістом і водночас визначення інформаційної безпеки: «Інформаційна безпека – це стан захищеності систем обробки і зберігання даних, при якому забезпечено конфіденційність, доступність і цілісність інформації, використання й розвиток в інтересах громадян або комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захищеності інформації особи, суспільства і держави від несанкціонованого доступу, використання, оприлюднення, руйнування, внесення змін, ознайомлення, перевірки запису чи знищення (у цьому значенні частіше використовують термін «захист інформації»)». При цьому трактування інформаційної безпеки безпосередньо ув’язується з такими характеристиками:

- конфіденційність, що передбачає правове врегулювання доступу до визначених джерел інформації та даних;
- цілісність, що передбачає наявність достатніх і необхідних даних щодо предмету оперування, яка у т.ч. гарантується за допомогою правових механізмів, у іншому випадку за допомогою моралі, етики тощо.
- доступність, що передбачає оперування (зберігання та передача) даними у такому вигляді та/або формі, які дозволяють споживачеві повноцінно ними розпорядитися, зокрема без залучення додаткових ресурсів, абощо, якщо тільки останнє непередбачено регулятивними механізмами;
- захищеність, що передбачає убезпечення даних від несанкціонованого втручання, зокрема несанкціонований доступ до інформації; втручання в роботу інформаційних систем; знищення або викривлення інформації; вірусні

атаки та шкідливе програмне забезпечення, а також так звана соціальна інженерія, приміром, фішинг, виманювання паролів тощо,

а також такими напрямами підтримання інформаційної безпеки:

- технічний захист, що передбачає використання антивірусного програмного забезпечення, брандмауерів, систем виявлення вторгнень, шифрування даних;
- організаційний захист, що передбачає спеціальну підготовку до роботи з даними персоналу, дотримання спеціалізованої під конкретну ситуацію політик безпеки, а також процедур контролю доступу;
- правовий захист, що передбачає наявність відповідного правого поля, яке врегульовує функціонування інформаційної сфери, зокрема взаємодію операторів, обіг та оперування даними тощо.
- розробка законодавства у безпеки, кримінальна відповідальність за порушення.

Відповідно згадані характеристики та напрями інформаційної безпеки, на думку авторів допису у Вікіпедії, мають підкреслити вагомість останньої щодо «забезпечення стабільної роботи організацій, захисту конфіденційності даних, запобігання фінансовим втратам та збереження репутації». І, як наслідок, зазначається, що «її забезпечення є невід'ємною частиною діяльності будь-якої сучасної організації або установи». Тобто, врешті-решт, інформаційна безпека розглядається досить тенденційно та однобоко з механістичних позицій, по-суті, ігноруючи саму людину як кінцевої «міри усім речам», тобто прояву буття, яке і є джерелом змістовності та цінності чого б то було, що представлено в цивілізованому світі та/або є його елементом.

13.3. Причини і підстави індивідуальної та масової потреби в інформаційній безпеці

Безпека передбачає захист, а захист своєю чергою – ризик і разом з тим острах в різних його модифікаціях втратити і, як наслідок, з небезпекою. Отже відчуття безпеки/небезпеки безпосередньо сполучене з відчуттями страху і задоволення, тоді як усвідомлення безпеки/небезпеки з тією чи іншою мірою усвідомлюваним (рефлексованим) страхом втрати. Відтак ключем до осмислення суті індивідуальної та групової (масової) потреби в безпеці, а у її ракурсі і інформаційній безпеці є розкриття суті феномену втрати та дотичних до нього феноменів. Йдеться про те, що і чому остерігається та/або боїться втратити тією чи іншою мірою свідомий себе представник спільноти, себто індивід з тією чи іншою мірою фіксованими ознаками особи, особистості та індивідуальності, а також колективний суб'єкт, саме колективний суб'єкт на відміну від стихійного чи зумовленого сторонніми зусиллями (волею) скупчення істот, на разі представників виду Homo Sapiens. Останнє виводить на питання, а що саме та за яких умов і обставин робить індивіда – індивідом – носієм потенціалу особистісного утвердження і реалізації в соціокультурному просторі, а колективного суб'єкта – суб'єктом – певним цілісним тривким

множинним утворенням, тією чи іншою мірою автономні елементи якого синхронізовані навколо реалізації певного проекту та/або ідеї (місії), наприклад, нації, країни, поширення і утвердження певного типу релігійних та/або догматичних вірувань, абощо.

Цим дечим у концентрованому вигляді, очевидно, є ідентичність. Знову ж таки в концентрованому вигляді **ідентичність** є *базовим феноменом буття у множині його проявів, себто існування, а отже і світу, що забезпечує підтримання тяглості будь-якого локалізованого прояву буття за його перманентної змінності*.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Поміркуйте над тим, чому безпека ідентифікується як найвища цінність сучасного світу поряд із життям та достатком, які від того наслідки.
2. Поміркуйте над тим, чи можливо принципово досягти інформаційної безпеки на рівні людини та на рівні спільноти.
3. Поміркуйте над причинами і наслідками того, що на рівні безпеки не прийнято розрізняти стани інформації: глибинна інформація, відомості, цифрова та електронна інформація.
4. Опишіть відомі вам методи і способи підтримання приватної інформаційної безпеки, визначьтеся з їх слабкими та сильними сторонами.
5. Опишіть відомі вам методи і способи підтримання групової (сімейної, в колі друзів тощо) інформаційної безпеки, визначьтеся з їх слабкими та сильними сторонами.
6. Поміркуйте над тим, чи є інформаційна безпека держави та інформаційна безпека країни одним і тим же, чи різняться методи і засоби їх підтримання.
7. Поміркуйте над тим, чи принципово можливо досягти стовідсоткової стійкої інформаційної безпеки і, якщо так, то за яких обставин, а якщо ні, то чому.
8. Поміркуйте над тим, чому у світі існує явище інформаційної агресії, маніпулювання відомостями тощо та чи можливий сучасний світ без згаданих і їм подібних явищ.
9. Поміркуйте над тим, чи можливий винахід або відкриття надійного механізму верифікації відомостей будь-якого ґатунку, попередньо встановивши відмінність між винаходом і відкриттям.
10. Проаналізуйте суть революції та того, що дійсно приховується за ідеєю революції, розкрийте суть так званої інформаційної революції та наслідків її впровадження для інформаційної безпеки людини, спільноти, соціально-політичних інститутів.
11. Встановіть дійсно зацікавлені сторони та/або суб’єкти так званої міжнародної інформаційної безпеки та проаналізуйте засоби, механізми, шляхи, до яких вони вдаються задля досягнення та/або підтримання безпеки.

12. Поміркуйте над тим, що криється насправді за ідеєю превентивної дипломатії та які дійсні цілі і вигоди переслідуються суб'єктами превентивної дипломатії.
13. Поміркуйте над тим, що робить можливим прогноз загалом, визначає рівень його вірогідності та дієвим у сфері міжнародної інформаційної безпеки.
14. Поміркуйте над тим, чи можливий світ без інформаційної агресії та загроз, що саме породжує або продукує такі загрози.
15. Проаналізуйте, що саме криється за так званими спеціальними інформаційними операціями, які суб'єкти до них вдаються такі дійсні цілі і вигоди переслідують.
16. Поміркуйте над тим, чи можливо сформувати таку нормативно-правову базу, яка б гарантувала інформаційної безпеки, у т.ч. міжнародну; якщо ні, то чому, якщо так, то яким чином.
17. Поміркуйте над тим, хто є дійсними зацікавленими сторонами міжнародних угод з проблем міжнародної безпеки та які цілі і вигоди вони переслідують.
18. Запропонуйте власні стратегії забезпечення регіональної та національної інформаційної безпеки.
19. Поміркуйте над проблемою сумісності комерції та добропорядності в ключі інформаційної безпеки.
20. Поміркуйте над спектром джерел інформаційної небезпеки стосовно України як держави та України як країни, розкрийте їх ідентичність і можливі цілі активності.

Використана та актуальна література

1. Бачинський, А.Д. 312 с. Інформаційна безпека: теорія та практика : навч. посіб. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2018. – ISBN 978-617-10-0455-8.
2. Горбулін, В.П. (ред.) 2015. Стратегічні пріоритети національної безпеки України в інформаційній сфері : монографія. – Київ : НІСД, – 368 с.
3. Капіца, Ю.М. 2012. Міжнародно-правове регулювання інформаційної безпеки. – Київ : Право України, – 412 с.
4. Ліпкан, В. А. 2016. Теорія національної безпеки України: підручник. – Київ : Кондор, – 498 с.
5. Дніпров, О.С. 2017. Інформаційна безпека держави: правові засади забезпечення : монографія. – Київ : НАДУ, – 284 с.
6. Семенець-Орлова, І.А. 2020. Інформаційна безпека в умовах гібридної війни. – Київ : КНУКіМ, – 136 с.
7. Підлужна, І. В. 2020. Міжнародна інформаційна безпека та гібридні загрози // Стратегічна панорама. – №1. – С. 64-75.
8. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» №2163-VIII від 05.10.2017 // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – №45. – Ст. 403.

9. Стратегія інформаційної безпеки України. Указ Президента України №685/2021 від 28.12.2021.
10. Морозова, О. С. 2019. Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та тенденції // Журнал європейської економіки. — Т. 18, №2. – С. 201–215.
11. Nye, J. 2011. The Future of Power. – New York : PublicAffairs, – 320 p.
12. Libicki, M. 2007. Conquest in Cyberspace: National Security and Information Warfare. – Cambridge University Press, – 324 p.
13. Baylis, J., Wirtz, J., Gray, C. 2022. Strategy in the Contemporary World: Security and Strategic Studies. – Oxford: Oxford University Press.
14. Kello, L. 2017. The Virtual Weapon and International Order. – Yale University Press, – 319 p.
15. Singer, P. W., Friedman, A. 2014. Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know. – Oxford University Press, – 323 p.
16. Rid, T. 2013. Cyber War Will Not Take Place. – Oxford University Press, – 218 p.
17. Floridi, L. 2013. The Ethics of Information. – Oxford University Press,– 386 p.
18. United Nations. 2021. Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security. – UN General Assembly Report A/76/135.
19. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE). Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations. – Cambridge University Press, 2017. – 596 p.
20. OECD. 2002. OECD Guidelines for the Security of Information Systems and Networks. – Paris: OECD, – 52 p.

МІЖНАРОДНА, ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ВІТЧИЗНЯНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА І СТРАТЕГІЯ

14.1. Суть явища інформаційної політики як атрибуту колективного суб'єкта

На сьогоднішній день існує помітна кількість визначень політики як феномену, кожне з яких тяжіє певним чином відобразити світогляд свого автора відповідно до властивостей самого процесу пізнання, механізмом і результатом якого є інтерпретація – суб'єктивне у межах інтерсуб'єктивного простору відображення сприйнятого та осмислюваного. Проте, покладаючись на давньогрецький досвід, – а саме йому приписують методичну концентрацію на зрізові існування людини, який ідентифікували як політичному сферу, – останню можна трактувати як сукупність умов та обставин, сприятливих чи несприятливих для прояву і становлення індивідуальності – унікального способу буття і діяльності, потенційно притаманних індивіду.

Відтак давні греки, точніше щонайменше їх інтелектуальна еліта, чітко розрізняли соціальну та політичну істоти. Націлена на виживання – соціальна істота, яку «охрестили» засобом виробництва, а у світлі Марксової теорії економічних формацій – рабом. Зорієнтована на безсмертя – політична істота або zoon politikon[291] у контексті Аристотелевого вчення про політику. З огляду ж на сучасну світоглядну парадигму, під політикою[292] слід розуміти феномен соціального буття людини, пов'язаний з формуванням преференцій щодо подальшого існування спільноти, виробленням відповідних рішень та мобілізації зусиль спільноти за для досягнення поставлених цілей.

Відповідно, інформаційна політика безпосередньо пов'язана з організацією процесів продукування, поширення та зберігання інформації у соціальних системах. Природно, що практично усі сфери соціального існування, практично без винятку, хіба що у цьому ракурсі мистецтво залишається дещо осторонь, є досить чутливими до внутрішніх і зовнішніх інформаційних потоків, а надто змісту інформації, що поширюється за їх допомогою. Відтак, будь-які операції з інформацією з необхідністю підлягають як модерації, так і контролю. А вже які органи чи інститути і яким саме чином здійснюють модерацію та контроль залежить від особливостей соціально-політичної організації спільноти та/або

---

[291] Центральною ідеєю Аристотелевого zoon politikon є особа, яка послідовно втягнена до спільних справ людської спільноти за посередництва політичних інститутів. Головним інструментарієм політичної істоти визнається її здатність до дії та розмірковувань. В ході останніх визначається, які події є політичними, а які приватними чи соціальними. Спроможність міркувати та діяти таким чином виступає в якості визначальної риси zoon politikon. До того ж людські здатності міркувати та діяти є невідокремлюваними одна від одної, аби мати сенс в політичній сфері, оскільки (Калуга, 2008, с. 65-66): "Якщо відокремити між собою дію і думку (мислення і діяльність), то: 1) повинні існувати певні трансцендентні стандарти устрою людського суспільства, які можуть споглядати філософи; 2) процес управління суспільством набирає рис виготовлення речей, коли управитель має перед очима цілісний образ майбутнього суспільства" (Dana, 1999, с. 162).

[292] «…Політична сфера – це не тільки і не стільки сфера формування, підтримання і поширення владних відносин, і навіть не стільки сфера формування перспектив існування суб'єкта і об'єкта політика, скільки сфера закладання і підтримання умов „виробництва" людини та становлення її як неповторної унікальної індивідуальності або, навпаки, тотальної уніфікації» (Калуга, 2008, с. 13).

політичного режиму, притаманного державі або особливостей культури та менталітету, знову ж таки представників спільноти, тобто симбіозу еліт та маси.

Звісно, так звана, соціальна система за посередництва своїх репрезентантів, так чи інакше впливаючи на інформаційні потоки і їх наповнення, вибірково підсилює або ж нівелює статус тих чи інших повідомлень, або й взагалі виводить їх із публічного простору, встановлюючи певний ценз чи й пряму заборону на певні різновиди інформаційних повідомлень. Як наслідок, прийнятні, а тим паче, умовно кажучи, вигідні повідомлення піддаються активному тиражуванню, часто за допомогою усіх наявних форм ЗМІ, аби досягти ефекту масового досягнення, тоді як, м'яко кажучи, незручні відомості прибираються з інформаційних потоків або зводяться до мінімуму. В чистому вигляді так працюють тільки тоталітарні держави, роблячи акцент саме на цензуруванні. Але й демократичні держави можуть підсилювати або послаблювати ті чи інші повідомлення, наділяючи їх більшою чи меншою увагою, в іншому випадку супроводжуючи відповідними коментарями або формуючи навколо тих чи інших відомостей певний асоціативний ряд.

При цьому до ***надчутливих різновидів відомостей***, оперування якими за будь-яких обставин та умов підлягає контролю належать такі:

- державні таємниці;
- науково-технічні та військові розробки, загалом таємниці;
- пропаганда будь-яких форм насилля або розбещення, у т.ч. досить табуйованою виявляється сексуальна сторона людського буття;
- відомості терористичного змісту, у т.ч заклики щодо повалення держави, зміни державного ладу абощо;
- альтернативна інформація щодо, умовно кажучи, історичного розвитку людства, етносу, раси; расові питання, особливо проблема світового сіонізму;
- відомості про дійсне становище людини, зокрема щодо дійсного перерозподілу ресурсів.

З вище сказаного напрошується висновок, що став широко цитованою сентенцією, зміст якої, тим не менше, залишається незбагненним для мас: хто володіє інформацією, той володіє світом. Попри незбагненність, точніше, навпаки, саме завдяки неспроможності людини до кінця збагнути суть інформації та світу, інформація у продовж усієї вікопам'ятної, так званої, історії людства виявлялася вузькокорпоративним надбанням. Хто глибше схоплював суть інформації, а отже і світу, той мав можливість тією чи іншою мірою маніпулювати світоглядом, а отже і світоставленням мас, як наслідок, розпоряджатися ними, принаймні використовувати їх задля задоволення *(своїх?!)* забаганок.

Для пересічного ж мислителя виглядає так, що впродовж свого історичного поступу людство постійно вигадувало чи винаходило різні технології продукування, модернізації, маніпуляції, поширення, тиражування, накопичення та зберігання інформації, до того ж як деякої субстанції, яка підлягає кількісним вимірам, тобто має щонайменше об'єм, виявляється задавненою чи найсвіжішою абощо. З цієї точки зору цілком розважливо

припускати, що книгодрук був винайдений або прийнятий на озброєння заради того, аби вдатися до масового тиражування і поширення цілеспрямовано відібраних текстів, так званого, Святого письма, котрі з часом трансформувалися у Біблію, тиражі, якої, між іншим б'ють усі світові рекорди і навряд чи хоч колись у близькому майбутньому будуть не те що подолані, а й до них жодне видання не наблизиться, хіба що окрім Корана. Тому не даремно канадський дослідник культури і масових комунікацій, соціолог та економіст, до того ж «батько канадської економічної теорії» Гарольд Адамс Інніс (англ. Harold Adams Innis) дійшов висновку про те, що монастирі у добу раннього середньовіччя, по-суті, були такими собі монополістами на право розпоряджатися інформацією, себто соціально значущими знаннями, оскільки, по-перше, фактично лише церква та її представники мали право публічно тлумачити, так звані, Священні тексти, тобто, по-суті, основи загального природознавства, антропології, онтології абощо. Тому не даремно ж освітні заклади існували при монастирях, а над іншими неодмінно опікувалася церква. До того ж, як правило, освіченими, разом з тим вчителями у школі[293] були священники, монахи, себто належні до церковного кліру. Мало хто навіть з вищого дворянства на той час володів грамотою. По-друге, монахи, можна сказати, професійно займалися письмовою фіксацією інформації, наносячи її або на пергамент або друкуючи книги. Звісно, фіксації підлягала лише та інформація яка безумовно відповідала домінантній на час нанесення тій чи іншій іудо-християнській доктрині. По-третє, церква перманентно вдавалася до боротьби з усілякими проявами єресі, не шкодуючи ані життя тисяч, ані набутки культури та давнини. Іудо-християнська Європа знищувала свідчення про особливості існування попередніх епох, не лише античності, інформація про яку все ж дійшла до новітнього часу, у т.ч. і завдяки численним перекладам на арабську мову текстів з давньогрецької, слов'янських мов абощо, а й про великі, так звані, доісторичні цивілізації, від яких залишилися лише окремі археологічні свідчення, незнищені іудо-християнськими варварами.

Між тим, говорячи про церкву, іудо-християнську парадигму, як і будь-яку іншу світоглядну/ідеологічну парадигму, до уваги потрапляє лише, так би мовити, вершина, умовно, управлінського айсберга. Поза увагою залишаються дійсні «розпорядники» первинною інформацією, а отже й світом. І, очевидно, не тільки і не стільки тому, що вони цілеспрямовано уникають світла публічності, скільки левова частка представників людства, ані інтелектуально, ані морально не готові сприйняти сам факт ієрархії на основі рівня загальної досконалості та/або належності до носіїв таємних знань чи сакральної інформації. Проте, цілком ймовірно, саме носії тієї таки сакральної інформації і є такими собі первинними «розпорядниками» інформації у світі людей. До таких, як підказує логіка, насамперед слід зараховувати реальних чи вміло

[293] «І сотворили Школу так, як наказував їм лукавий. Дитина любить природу, тому її замкнули у чотирьох стінах. Вона не може сидіти без руху – її примусили бути нерухомою. Вона любить майструвати руками, а її стали навчати теоріям та ідеям. Вона любить говорити – їй наказали мовчати. Вона тяжіє зрозуміти – їй наказали зубрити на пам'ять. Вона б хотіла сама шукати знання – їй їх дають в готовій формі. І тоді діти навчилися тому, чому б ніколи б не навчилися за інших умов. Вони навчилися брехати і прикидатися…» Адольф Фер'єр (фр. Adolphe Ferrière) – швейцарський педагог та публіцист.

вигаданих родоначальників світоглядних парадигм, таких, як, наприклад, Будда Шак'ямуні (санскр. गौतमबुद्धः सिद्धार्थ शाक्यमुनि, вьетн. Thích-ca Mâu-ni, дослівно «Пробуджений мудрець із роду Шак'я (Сак'я)[294], Гермес Трісмегіст (грец. Ἑρμῆς ο Τρισμέγιστος; лат. Mercurius ter Maximus), Мойсей (івр. מֹשֶׁה [Мошé] «взятий (врятований) із води»; араб. موسىٰ [Муса], давн.-грец. Μωυσής, лат. Moyses), Конфуцій (кит. 孔子, пиньїнь: Kǒngzǐ, палл.: Кун-цзы), Шан Ян (кит. упр. 商鞅, пиньїнь: Shang Yang), Ісус Христос[295] (із Назарета) (грец. Ἰησοῦς Χριστός; церк.-слав. їи҃съ хрто́съ), Магомет[296] (араб. محمد – Muhāmmad, «той, кого хвалять»), Джозеф (Йосип) Сміт-молодший[297] (англ. Joseph Smith, Jr.), Лафайєт Рональд Хаббард (англ. Lafayette Ronald Hubbard) та інші – родоначальники менш поширених або відомих (релігійно/ідеологічних) світоглядних парадигм.

Ідеї згаданих та інших без сумніву видатних постатей сучасного, тобто такого, що тримається вікопам'ятної (по-суті, сфабрикованої)[298] історії, людства опанували значні маси. Проте, аби це сталося, необхідно було витримати певну «технологію» «нав'язування» ідеї масам. Для початку будь-яка ідея у первинному вигляді мала пройти шлях ретрансляції до рівня подачі інформації, зрозумілої та сприймабельної масами, себто посередніми індивідами. Цією справою займалися професійні інтерпретатори або інтелектуали. Для ясності слідом за австрійським політичним філософом та економістом Фрідріхом Гайєком (нім. Friedrich August von Hayek) інтелектуалами можна вважати тих, хто, по-перше, спроможний якісно усно чи письмово розмірковувати на багато різноманітних тем або навколо обраної/наявної (первинної) ідеї. По-друге, здатний опанувати нову ідею раніше за свою аудиторію, володіючи відповідним інструментарієм (знанням відповідної мови, здатністю вникати у суть ідеї тощо).

Наступним кроком щодо поширення ідеї і охоплення нею мас є етап її популяризації – по-суті масового «інфікування» певної частини населення, сприймабельної до подібного ґатунку ідей. Тобто охоплення мас певною ідею, якщо мислити за аналогією, цілком схоже на епідемію, а у окремих випадках, як, наприклад, з іудо-християнством, і на пандемію, коли «вірус» ідеї, охоплюючи собою колосальні за числом маси на величезних просторах, аби подолати органічний (за аналогією – імунний) спротив ментальних

---

[294] На момент народження мав ім'я Сіддхаттха Готама (палі), Сіддхаттха Гаутама (санскрит), а далі почав йменуватися Буддою, тобто пробудженим, а також Цілком досконалим буддою (Sammāsambuddha). Його також називають Татхагата (той, що так прийшов/пішов), Бхагаван («блаженний»), Сугата («той, що йде у благові»), Джина («переможець»), Локаджьештха («шанований світом»).

[295] Христос (давн.-грец. Χριστός от давн.-грец. χρῖσμα, χρῖμα, χρῖσματος – «мазь, олія, помазання») – букв. «помазаник».

[296] Магомет або Мухаммад, Мухамед, Мухаммед, Мохаммед, Мугаммед, Могаммад, Мугаммад, Могамед

[297] Засновник та перший президент Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів. З його слів була записана Книга Мормона – Священне Писання.

[298] Цілеспрямовано сфабрикована історія людства, якщо за його розвитком, а, очевидно і за його виникненням стоїть, умовно кажучи, такий собі «інженер» або «деміург», будь то, персоналізована істота/субстанція чи група суб'єктів. В іншому випадку, ситуативно сфабрикована під тиском бажання певного колективного суб'єкта, наприклад, деякої групи, умовно кажучи, «посвячених» отримати преференції та/або задовольнити власній писі, якщо людство усе ж виявиться таким собі «продуктом» саморозвитку або, у вульгарному розумінні, еволюції.

особливостей тієї чи іншої групи населення, точніше, того чи іншого етносу – носія первинної світоглядної парадигми, успадкованої від (реального та/або міфологічного) родоначальника та/або цивілізатора(ів), зазнає відповідних «мутацій», себто модифікацій.

Популяризаторами ідей стають політики, якщо дивитися на цю функцію очима посереднього громадянина, точніше ж – агенти впливу, які можуть бути як політиками, тобто публічно залученими, так би мовити, «системою»[299] представниками спільноти до соціально-політичного дискурсу та поділу владних повноважень у державі, так і експертами – такими собі носіями еталонних мір і опцій (соціально значимих знань), застосовуючи які, мають можливість робити виважені висновки. Природно, що спільнота має «дозріти» до сприйняття певної ідеї, тобто має сформуватися певна критична кількість представників спільноти, сприймабельних до «інфікування» певною ідеєю. Наприклад, німецьке суспільство, точніше критична більшість його представників виявилися резистентними до ідеї комунізму та світової комуністичної революції, попри те, що на Марксову думку, саме по Європі, а надто по Німеччині бродив «привид комунізму»[300]. А ось промислово досить відстала Росія, саме Росія, а не пригнічені і окуповані нею інші національно-державні утворення, зокрема Україна, тим більше, Фінляндія чи прибалти, виявилася досить сприймабельною до ідей комунізму. Можливо не в останню чергу тому, що ідея комунізму виявилася своєрідною тінню іудо-християнської парадигми, особливо у частині побудови раю вже при фізичному житті на землі. І вона, комуністична ідея, як і іудо-християнство, надто у російському православному її штибі, виявилася месіанською. Росіяни ж, як продемонструвало і продовжує демонструвати поточне життя, надто запопадливі на месіанство, можливо тому, що таким чином дуже добре маскується відчуття меншовартості та нікчемності існування.

Таким чином можна установити певну послідовність «опанування» ідеєю мас. Джерело ідеї (продуцент або творець) → Група інтелектуалів (інтерпретаторів, яким певна ідея прийшлася до смаку або, навпаки, дратує) → Агенти впливу (так чи інакше зацікавлені у поширенні тієї чи іншої ідеї, тобто мотивуються очікуваннями власної вигоди), зокрема Експерти та/або Політики → «споживачі» ідеї або маса, тобто ті, хто потребує і водночас «споживає» тлумачення актуальних проблем і питань[301]. При цьому слід пам’ятати, що і

[299] Часто вживане у поточному дискурсі поняття «система» насправді не опирається на строго визначений зміст, таким чином лише натякаючи на деякий феномен у соціальному бутті людини, суть якого залишається недоступною, ані для розуміння, оскільки принципово недосяжна для раціонального осмислення, ані для схоплення, оскільки у пересічної людини здатність схоплювати зведена до стану рудименту. Між тим, якщо звернутися до образного мислення або мислення за аналогією, то системою може виявитися такий собі «розсіл» чи «сироп», себто деяка енерго-інформаційна субстанція, у яку потрапляє і впродовж свого існування за двома винятками, тобто божевілля і просвітлення, перебуває у ній, автоматично перебираючи її властивості на себе, водночас певним чином, залежно від потенціалу, впливаючи на її властивості.

[300] «Привид бродить по Європі, привид комунізму» – знаменита цитата, взята із «Маніфесту Комуністичної партії» (нім. Das Manifest der Kommunistischen Partei) авторства Карла Маркса и Фрідріха Енгельса, у якому ідеологи комунізму декларують та обґрунтовують цілі, завдання та методи боротьби комуністичних партій і організацій, що зароджуються не лише на Європейському континенті, а й в Азії та Північній Америці.

[301] Для пересічної людини важливо на сам факт чи процес, а що вона думає з приводу того чи іншого факту або процесу. Якщо людині вдається пояснити ситуацію та/або виправдати себе чи іншого, вона отримує моральне

інтелектуали, і експерти, до яких належать, окрім інших, також вчителі, а це означає, що сучасна сфера освіти та виховання автоматично налаштована нав'язувати вихованцям домінантні ідеї, а також моделі і правила поведінки, санкціоновані нібито державою (церквою, спільнотою тощо), а насправді деякою інституцією, що перебуває поза полем уваги пересічної людини, є лише посередниками між джерелом ідеї і масами. Тобто інтелектуали, тим більше експерти, тим паче політики працюють виключно з ідеями, так би мовити, з розряду «секонд-хенд», як би їм не кортіли, або як би вони не вдавали із себе новаторів, винахідників абощо.

Між тим, описаний механізм проникнення ідеї в маси, очевидно, не може бути насправді дієвим без досить важливої деталі – активності, скажімо так, «кураторів», тобто тих, хто з якихось, себто, як правило, не доступних для цілісного усвідомлення посередньою людиною мотивів (причин) визначає, які і коли саме ідеї мають бути поширені у масах, фінансуючи діяльність як інтелектуалів, так і агентів впливу: політиків, експертів, законодавців моди, зрештою вчителів (освітян), тобто інтерпретаторів та популяризаторів ідеї. При цьому, найчастіше виявляється, що установити справжніх фінансистів, котрі стоять за просуванням тих чи інших ідей або масштабних, тобто, як мінімум, національного, а найчастіше світового значення соціальних проектів практично не можливо. Наприклад, ще й досі не з'ясовано, який суб'єкт фінансував революцію, точніше лютневий збройний переворот, а потім і жовтневий переворот 1918 року у російській імперії. Який суб'єкт фінансував поширення ідеї націонал-соціалізму у Німеччині та приходу Гітлера до влади. Чия воля, у т.ч. у вигляді фінансів стояла за, так званими, революціями гідності або кольоровими революціями, що прокотилися Балканами, Близьким Сходом і Північною Африкою, а також Грузією і Україною. Як і невідомо, хто і як насправді фінансував та/або стимулював поширення світом авраамічних релігій, зокрема християнства, що згодом трансформувалося у іудо-християнство[302], та ісламу, таким чином нав'язуючи цілому світу зверхність малого іудейського бога[303] у різних його формах, від триєдиної сутності до Аллаха абощо.

Таким чином, інформаційна політика відкривається як подвійний феномен. Пересічна людина схильна бачити у **інформаційній політиці** *механічну*

задоволення, а отже приймає будь-який факт чи процес уже як належне. Ідеології, релігійні доктрини абощо пояснюють пересічній людині чому вона саме віднаходить себе у тій чи іншій ситуації і чому це є «нормальним» або виправданим. Наприклад, доктрина іудо-християнства побудована так, що вона з легкістю виправдовую як людські страждання, так і ницість людську як прояв доброї волі і любові бога у вигляді насланого випробування.

[302] «Нужденні ті казки жидівські, що нам / Накинено як догми, що відмалку / Кормлять нас ними, силою вбивають / Їх в мозок наш і видають за верх / Премудрості, за відкриття самого – / Самого бога!» Іван Франко.

[303] Йдеться про племінного бога Авраама, Ісаака та Іакова, що був визнаний усіма євреями єдиним Богом Ізраїлю, потому як, відповідно до легенди, зафіксованій у Старому Заповіті, єврейський бог допоміг євреям успішно пройти через Червоне море, втопивши військо фараона. Потому євреї уклали з племінним богом, себто Богом Ізраїлю угоду-заповіт на основі сформульованих ним умов. А саме: «Якщо ви будете слухатися голосу Мого і виконувати заповіт Мій... ви будете у Мене царством священиків і народом святим» [Вихх. 19: 5-6]. На підтвердження прихильності цій угоді іудеї вчиняли (обряд) обрізання хлопчиків на восьмий день від народження, а також, за неофіційними даними, проводили обряд дефлорації природнім чином, яку мав учинити рабе, у іншому випадку шанований общиною іудей у день повного п'ятиліття дівчинки.

сукупність методів і механізмів управління інформаційними потоками ті їх змістовним наповненням. Кому ж доступне схоплення прихованої суті інформації, той у **інформаційній політиці** бачить *засіб управління масами, водночас механізм моделювання світу та інструмент впливу на становлення і існування людини, зокрема за посередництва формування світогляду і, як наслідок, світоставлення*.

Відтак, колосальним інструментом оперування інформацією, а отже й контролю за масами, себто провадження інформаційної політики, став Інтернет, зокрема різноманітні соцмережі. Щодо останніх, то за їх посередництва сформувався специфічний факт і водночас явище у існуванні пересічної людини – користувача інтернет-послуг. Поточна таємниця, тобто на момент її виникнення, спілкування у соцмережі між суб'єктами автоматично перестає бути такою, оскільки зміст спілкування є відкритим для третьої сторони – безпосередньо для персоналу, хто обслуговує мережу, а отже і для власників соцмережі, державних органів абощо за їх бажання чи потреби.

Тому поточним завданням інформаційної політики, окрім іншого, є інституціональне і бажано водночас перманентне розв'язання проблеми розрізнення, розмежування і взаємодії приватного та публічного інформаційних просторів. Тим більше, що на сьогодні завдяки знову ж таки соцмережам приватний інформаційний простір потенційно у будь-який момент може стати публічним. А отже актуальність «кухонних розмов» як своєрідного феномену, що виник під тиском тотального контролю за публічною сферою, у т.ч. за контекстами та інформаційними повідомленнями у радянські часи наразі повертається.

Тож не дивно, що інтернет-сервіси та інтернет-видання викликають посилену увагу регулятивних органів будь-якого державного утворення, а надто тих спільнот/держав, де має місце засилля однієї ідеї, тобто панує тоталітаризм, представлений авторитарними суб'єктом – диктатором чи політичним утворенням (партією) з диктаторськими схильностями і повноваженнями. Зокрема, російська тоталітарна машина прагне якомога повніше контролювати інтернет-потоки та інформацію у них, у т.ч. за посередництва законодавчого органу шляхом віднесення інтернет-сервісів та інтернет-видань до стратегічно важливих з точки зору національної безпеки об'єктів. Останнє, щонайменше, має заблокувати можливість доступу до рунету іноземців. Зрозуміло, що у згаданому щойно устремлінні владних органів практично будь-якої, а не лише з (нео)тоталітарним політичним режимом прослідковується, так би мовити, вимушена послідовність, оскільки ***соціальні мережі несуть постійну потенційну загрозу***, по-перше, активної і швидкої мобілізації протестних рухів; по-друге, поширення антисоціальних та антигуманних матеріалів, до яких, безумовно, слід зарахувати порнографію, демонстрацію будь-якого цілеспрямованого організованого та зрежисерованого, себто спеціально підготованого для розміщення в інтернеті (ЗМІ), насилля, а також заклики чи спонукання до самогубства тощо.

Щоправда, представники влади, особливо ті, що схильні до диктаторських методів управління, прикриваючись нібито інтересами держави часто вдаються

до штучного наповнення інформаційного простору цілеспрямовано сфабрикованою інформацією. Зокрема в окремих державах, першими серед яких є Ізраїль, РФ, Китай, створюються цілі інформаційні підрозділи («ботів»[304]) по роботі з інформаційним контентом у соцмережах, особливо це стало актуальним останнім часом з початком агресії РФ проти України, Ізраїлю проти Гази та підготовкою Китаю до експансії на Тайвані. Серед основних завдань таких підрозділів є постійний моніторинг інформаційних матеріалів та супровід їх відповідними, вигідними насамперед представникам влади, себто наймачам «ботів» коментарями, репліками абощо.

Природно, що з іншого боку, спираючись на виважену та послідовну інформаційну політику, для державних органів відкривається можливість ефективно вирішувати системні завдання щодо розвитку інформаційного суспільства та оптимізації інформаційного простору. Зокрема йдеться про:

- поглиблення інтеграції суспільства та синхронізації активності його складових завдяки синхронному чіткому донесенні до усіх членів суспільства домінантної моделі спільного світу, тобто моделі держави, моделі громадянського суспільства тощо;
- стимулювання населення до перегляду своїх світоглядних установок та моделей поведінки відповідно до домінантної моделі спільного світу;
- підтримування моральних орієнтирів на рівні мас, що відповідають домінантній моделі спільного світу.

Зрештою, інформаційна політика як регуляторний механізм за предмет своєї активності має ідеї, що залежно від свого спрямування та заряду, можуть спричиняти як позитивні, так і негативні наслідки для людини та суспільства. Відтак, умовно кажучи, оператори первинною інформацією мають зважати на згаданий факт. Державна ж інформаційна політика має стимулювати операторів первинної інформації, як і будь-кого, хто працює з інформацією, аби вони утримувалися від оперування деструктивною за своїм наповненням інформацією, а з іншого боку, не нехтували або й не приховували інформацію, умовно кажучи, з неоднозначним змістом, яка за визначенням та/або визнанням є публічною, хоча окремі уповноважені особи чи органи й тяжіють до того, аби таку інформацію представити як конфіденційну або ж таємну абощо.

Для запобігання, як для України, досить частим, щоб не сказати системним спробам чиновників утаємничити публічно важливу та/або резонансну інформацію, у т.ч. й що до їх прибутків та видатків, у січні 2011 року було прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації», № 2939-VI, що зазнав суттєвої редакції у 2015 році. Цим законом передбачено шляхи та етапність убезпечення спільноти від приховування інформації чиновниками під виглядом державної таємниці або у наслідок неправомірного засекречування.

[304] Бот (англ. bot, скорочено від чес. robot) або інтернет-бот, www-бот – у первинному значенні спеціальна програма, що виконує низку певних дій через інтерфейси, якими б мали користуватися люди, автоматично або відповідно до сформованого розкладу. У даному контексті ботами є спеціально навчені фахівці з роботи у соцмережах, в обов'язки яких входить формування бажаних вражень і настроїв у користувачів соцмережами, у т.ч. завдяки формування дописів/коментарів під повідомлення, розміщеними на тому чи іншому інтернет ресурсі. Боти, звичайно, працюють анонімно, прикриваючись фейковими ідентифікаторами ідентичності, зокрема ніками, неідентифікованими засобами доступу до інтернету тощо. Т

14.2. Принципи і напрями здійснення інформаційної політики

Як і усяка системна активність інформаційна політика, яку провадить суб'єкт чи політичний інститут, зокрема держава, має ґрунтуватися на певних принципах, аби згадана діяльність щонайменше мала передбачуваний та послідовний характер, а в ідеалі слугувала на благо громадянину або й людині загалом. Тому відповідними принципами мають беззастережно керуватися під час виконання своїх повноважень як установи, так і державні службовці, а надто ті, котрі безпосередньо відповідальні за сектор інформаційної політики.

При цьому принципи умовно поділяються на *загальні*, що визначають особливості підходу до виконання своїх функцій державними органами та посадовцями, та *спеціальні*, тобто ті, що конкретизують діяльність наділених публічною владою осіб у тій чи іншій сфері соціальної активності абощо.

Серед загальних принципів (державної) інформаційної політики прийнято зараховувати такі:

- принцип ***законності***, що передбачає послідовне і неупереджене дотримання юридично-правових норм, як національних, так і міжнародних, імплементованих у законодавчу базу держави, під час формування інформаційної політики та у ході її здійснення;
- принцип ***відповідності здоровому глузду та критичному мисленню***, що передбачає урахування напрацьованих у ході соціальної практики досвіду та висновків, дієвість/ефективність яких встановлена експериментальним шляхом, під час формування і реалізації проектів інформаційної політики. Цей принцип найчастіше ідентифікують як принцип *наукової обґрунтованості*;
- принцип ***єдності***, що передбачає дотримання усіма суб'єктами інформаційної політики єдиних для усіх правил та підходів до здійснення інформаційної політики, у т.ч. і щодо розробки заходів, спрямованих на реалізацію державної інформаційної політик;
- принцип ***послідовності***, що передбачає уникнення подвійних або й потрійних стандартів, коли декларуються одні положення, зокрема у сфері інформаційної політики, а на практиці реалізуються (дещо) інші проекти. Відповідно до принципу послідовності суб'єкт має мислити, публічно оголошувати наміри і діяти в одному ключі, коли не розходилися б думка, слово та справа;
- принцип ***системності***, що передбачає комплексний підхід до формування інформаційної політики, зважаючи на процеси, притаманні як окремим сферам соціального, у т.ч. економічного та культурного буття, так суспільному існуванню загалом, а з іншого боку, на світові тенденції і процеси навколо держави та суспільства;
- принцип ***ефективності***, що передбачає відповідальний і професійний підхід до обрання методів, засобів та шляхів реалізації інформаційної політики, зважаючи на особливості тих чи інших поставлених цілей і завдань та особливості умов і обставин, за яких мають бути досягнуті поставлені цілі і

зреалізовані завдання, а також адекватно оцінюючи наявні ресурси, від фінансово-економічних до людських.

До спеціальних принципів(державної) інформаційної політики прийнято зараховувати:

- принцип ***стандартизації***, відповідно до якого має місце послідовне застосування типових, себто уніфікованих чи стандартизованих протоколів, внутрішніх і зовнішніх інтерфейсів, а також проектних рішень і технологій, що дозволяє систематизувати компоненти та підсистеми у системи на основі блочного та модульного підходу до групування відомостей (інформації);
- принцип ***повноти, актуальності та достовірності інформаційних ресурсів***, відповідно до якого досягається і підтримується якість відомостей (інформації), яка надається відповідним державним та самоврядним органам задля ефективного здійснення інформаційної політики, у т.ч. числі прийняття оптимальних рішень;
- принцип ***комплексної інтеграції***, відповідно до якого досягається раціональне використання та експлуатація наявної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, у т.ч. завдяки виробленню типових рішень та застосування типових технологій;
- принцип ***спрямованого розвитку***, відповідно до якого забезпечується злагоджений процес одночасного проектування та покрокової модернізації структурних складових одиниць єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи задля того, аби забезпечити високий рівень адаптивності згаданої системи до наявних реалій та очікувань користувачів;
- принцип ***консолідації даних***, відповідно до якого забезпечується зведення усіх даних до єдиного знаменника – інтерпретації за посередництва єдиної структурованої системи термінів і понять, у т.ч. завдяки точному зіставленню даних.

Що ж до спеціальних принципів державної інформаційної політики, спрямованих насамперед на розвиток інформаційного суспільства, то до останніх, окрім інших, відносять такі:

- підтримання паритетної партнерської взаємодії поміж державою, громадянським суспільством та (крупним) бізнесом;
- дотримання принципу виправданої рівності та зваженої свободи доступу до різного роду інформації, на яку не накладено законом виправданого обставинами обмеження щодо доступу;
- надання зважених преференцій та достатньої і необхідної підтримки національним виробникам інформаційної продукції та послуг у сфері інформаційних і телекомунікаційних технологій;
- стимулювання послідовного розвитку міжнародного співробітництва у сфері інформаційних та телекомунікаційних технологій;
- сприяння зростанню національної безпеки в інформаційно-комунікацій сфері.

Інформаційна політика, поширюючись на усі сфери соціального буття людини, здійснюється за певними виділеними напрямами, аби у такий спосіб

досягти максимального ефекту, оскільки вужче та/або одноманітніше коло умов і обставин передбачає використання спеціальних, ефективніших у конкретній ситуації, аніж загальні, методів задля реалізації конкретних завдань. Таким чином *суб'єктом інформаційної політики, наразі державою передбачається виокремлення напрямків і разом з тим конкретних секторів соціального буття спільноти, що мають бути методично охопленими інформаційними потоками внаслідок (чітко) спланованих заходів та відповідним чином підготованої інформації*. Відповідні державні органи, а також посадові особи, що репрезентують їх та державу загалом, організовують та контролюють реалізацію конкретних поточних завдань, передбачених (державною) інформаційною політикою.

Разом з тим, слід зважити на те, що національна інформаційна політика має суттєво різнитися залежно від ситуації, у якій перебуває сама держава та суспільство. Мова йде про, так звані стабільні та нестабільні періоди існування. Нестабільність може бути викликана до існування політичним протистоянням у середині самої держави або тиском ззовні потужних суб'єктів міжнародних відносин та світової політики, економічними збуреннями в середині держави та навколо неї, військовими діями, у т.ч. подіями, зумовленими внаслідок ведення, так званої, гібридної та/або інформаційної війни. Відтак, на період соціально-економічної, політичної або іншого роду явної нестабільності мають вступати наперед передбачені і підготовані спеціальні закони, спрямовані зокрема на регулювання надходження масової інформації населенню. Цілком припустимо, що такі закони можуть перебувати під грифом таємності у стабільний (мирний) період, по-перше, аби не збурювати громадськість, по-друге, і що суттєво важливіше, аби не дати можливості ворогові, тобто зацікавленим у дестабілізації суб'єктам заздалегідь нівелювати чи значно ослабити ефект, що передбачався внаслідок введення у дію подібних законів. Таким чином з метою попередити втягування держави у стан нестабільності та/або на період нестабільності органи керування інформаційним простором держави разом з іншими органами, зокрема службою безпеки, МВС, розвідкою, іншими режимними органами повинні забезпечити інформаційну безпеку держави.

З іншого боку, з метою перманентної профілактики будь-яких спроб втягування країни, себто симбіозу держави та суспільства у інформаційну війну, принаймні у її відверту (так би мовити, гарячу) форму, держава, спираючись на консолідоване суспільство, має потурбуватися про розвиток власної інформаційної сфери та її ефективне упорядкування такими чином, аби вона мала стійкі властивості до протидії будь-яким спробам зовнішнього (несанкціонованого, у т.ч. прихованого) втручання, нав'язливого проникнення абощо. Відтак, серед низки пріоритетів, очевидно, у час тотальної інформатизації Ойкумени значна увага, у т.ч. і у вигляді різноманітних ресурсів має бути приділена турботі про забезпечення і підтримання високого рівня загальної, а у її контексті і інформаційної освіти та культури[305], а також

[305]Очевидно, сучасна «система» як певне явище у бутті людини/людства, що не знаходить адекватного відображення у поточній свідомості ані на науковому, ані на громадської думки рівні, однак є неспростовною умовою і обставиною існування людини, певним континуумом її існування, умовно кажучи, не зацікавлена у

розвитку, по-перше, інформаційної інфраструктури; по-друге, інформаційної індустрії та/або інформаційно-промислового комплексу. Тож функція, щоб не сказати – покликання держави у згаданому контексті має не тільки і не стільки зводитися до контролю за змістовним наповненням інформаційних потоків, а з іншого боку до регулювання процесів та напрямів інформаційної діяльності, скільки держава має виступати провідним замовником продукції інформаційного сектору економіки, постійно стимулюючи розвиток внутрішнього ринку інформаційних ресурсів та послуг.

До того ж, вважається, що існує два основних напрями, у руслі яких держава може виступити ефективним потужним «локомотивом» становлення і розширення інформаційної ринкової ніші, разом з тим перетворення інформаційно-промислового комплексу на явно прибуткову сферу, яка б у змозі була найближчим часом «дорости» до повернення інвестиційного капіталу. Йдеться насамперед про створення електронного уряду, а також розширення спектру технологічно та інтелектуально містких оборонних замовлень.

Проект «електронного уряду», що тією чи іншою мірою поступово та почасти втілюється у життя насамперед у низці соціально-орієнтованих економічно розвинутих країн, тісно пов’язується із

- поглибленням демократичних основ соціально-політичного життя у країні;
- оптимізацією та демократизаціє державного управління;
- формуванням і удосконаленням прозорої, тобто доступної для відслідковування практично кожним бажаючим, системи прийняття управлінських рішень по всій вертикалі державного управління і, як наслідок, з можливістю кожного, наділеного відповідним правом, себто громадянина та компетентного щодо сфери діяльності, відповідно стосовно якої приймається управлінське (менеджерське) рішення, долучитися до процесу напрацювання рішення, у т.ч. шляхом внесення пропозицій абощо.

Що ж до оборонних замовлень, то як яскраво ілюструє чималий історичний досвід, вони є, по-суті, цілеспрямованими державними інвестиціями у розвиток насамперед фундаментальних наук, до яких, між іншим практично немає справи бізнесовим колам, оскільки фундаментальні науки не дозволяють отримувати прибутки, принаймні швидких, як того прагне бізнес. Навпаки, фундаментальні науки, потребуючи суттєвих вкладень, створюють необхідні умови для розвитку прикладних наук, досягнення чи відкриття у яких можуть бути підставою, окрім іншого, для отримання значних прибутків. Хоча оборонні замовлення також передбачають розвиток і прикладних досліджень, знову ж таки з огляду на потребу зміцнення щонайменше оборонних, а найчастіше, якби те не приховувалося, й наступальних можливостей.

потужному духовному розвитку людини. Адже високоорганізована, а тим паче мудра людина автоматично виходить з-під «опіки» системи, перестає бути її «предметом споживання» і водночас агентом. З іншого боку, представники вузьких кіл, котрі споживають левову частку колективних (національних) благ, будучи активними репрезентантами системи, явно не зацікавлені у зростанні освіченості представників спільноти з огляду на те, що чим вищий рівень освіченості, саме освіченості, а не документів, де зафіксовані формальні звання і статуси, тим активніше і якісніше чиниться спротив усіляким способом маніпулювати.

При цьому, світова спільнота має справу із двома, так би мовити, класичними шляхами розробки нових технологій в оборонній сфері з їх наступним впровадженням в інші сфери виробництва, орієнтовані на обслуговування соціально-побутових запитів. Перший шлях: започатковані на рівні досліджень та розробки у оборонній сфері технології з часом проникають у сфери соціального виробництва та життєдіяльності. Така модель найповніше притаманна насамперед Франції, Великобританії, США, а також колишньому СРСР. Другий шлях: переміщення у оборонну сферу технологій з наступним їх удосконаленням і розвитком із цивільної сфери. Яскравим прикладом у цьому випадку є Японія, тим більше, що згадана країна є світовим лідером щодо динаміки розвитку інформаційних технологій саме у цивільному секторі. Очевидно, японський досвід активно почали переймати інші держави, зокрема США. Так, починаючи з 1996 року, відповідно до доповіді у Конгресі екс-міністра оборони США Уїльяма Джеймса Перрі (англ. William James Perry), країна постійно докладає зусиль щодо пошуку і впровадження у життя ефективних механізмів, які б сприяли залученню інновацій та технологічних напрацювань у цивільному секторі до вирішення низки завдань у оборонній сфері. При цьому слід зважати ще й на те, що оборонний комплекс США як найпотужніший на даний час у світі часто сприяв швидкому подоланню економічних криз у країні.

14.3. Теорії та стратегії міжнародної інформаційної політики

Говорячи про стратегію міжнародної інформаційної політики, важливо звернути увагу на те, що остання безпосередньо пов’язана із мисленням інформацією у розрізі інформаційної політики так само, як мислити просторовими конструктами у розрізі геополітики або економічними конструктами у розрізі політекономії. Щоправда, суть мислення інформацією збагнути значно тяжче, аніж суть мислення просторовими чи економічними конструктами, оскільки сама інформація як «субстанція» мислення або посередник між засновками та висновками випадає з поля уваги мислителя. Хоча мудреці, не залежно від особливостей культури чи епохи, у просторі якої вони діяли, завжди наголошували на тому, що ***перед тим як подумати, варто подумати***. Тобто, раніше, аніж зробити будь-яку думку предметом своїх міркувань, варто замислитися над тим, чим і як породжена сама думка, яким чином вона виявилася у розпорядженні суб’єкта мислення, будь-то індивіда чи групи індивідів аж до культурної спільноти чи й людства загалом. Подібного роду «допитливість» або ***«мисленнєва пильність»*** є суттєвим запобіжником щодо різного роду навіювання, від очевидного оперативного навіювання із введенням у стан гіпнотичного сну чи, обмежуючись лише пригніченням критичного мислення, до позасвідомого втягування у контекст та/або нав’язування наявної світоглядної метапарадигми, як правило, від самого початку соціалізації, як єдино можливого способу відтворення дійсності, тобто, так званого, об’єктивного підходу до відображення світу. Відтак, суть

первинної інформаційної стратегії «губиться» поміж вигаданими та/або спродукованими «істинами» або світоглядними аксіомами, які принципово не можливо ані спростувати, ані довести, ані перевірити їх дієвість (істинність) на практиці, а тільки прийняти на *сліпу віру* як належні непорушні основи світогляду, будь-то, як прийнято поверхово розрізняти, науковий[306], релігійний, міфологічний або й, так званий, побутовий.

Таким чином, для осмислення та оперування фахівцям як і будь-кому, хто цікавиться ширше і глибше, аніж у межах пошуку можливостей задовольнити свої (когнітивні) потреби чи цікавість, виявляються доступними лише вторинні інформаційні стратегії, пов'язані, умовно кажучи, з реальним, себто очевидним суб'єктом інформаційної політики. Відповідно кожен суб'єкт, насамперед колективний, інформаційної політики неодмінно повинен спиратися на ту чи іншу світоглядну парадигму у поєднанні з відповідною інформаційною стратегією, умовно кажучи, самостійно сформованою впродовж віків, разом з тим розробленою і відкорегованою інтелектуальною елітою, чи нав'язаною іншим суб'єктом. При цьому інформаційні стратегії пронизують собою відразу три інформаційні субпростори, що певним чином взаємопроникають. Йдеться про побутовий, публічний та сакральний[307] інформаційні субпростори. До того ж, ***сакральний інформаційний субпростір*** сприймається в поточному мисленні як джерело первинних змістів та/або анклав істин – найчастіше незрозумілих або й суперечливих здоровому глузду, тим більше критичному мисленню тверджень, які приймаються масами завдяки сліпій вірі як належне. **Публічний інформаційний субпростір** – це *анклав санкціонованих громадською думкою, тобто масово визнаних і прийнятих відомостей, упорядкованих відповідно до сфер людської активності у систему наукових, релігійних, правових тощо кодексів, теорій, історичних зведень абощо*. Своєю чергою ***побутовий інформаційний субпростір*** є сукупністю постійно змінних ситуативних комбінацій відомостей, які дозволяють «вигідно» пояснювати будь-який предмет міркувань, будь-то факт, явище чи процес. Тобто – це анклав різноманітних індивідуальних інтерпретацій чого б то було, зводжуваних до певного спільного контексту, відповідно до рівня освіченості та/або інтелектуального розвитку суб'єктів, що підтримують дискурс.

Дієвість інформаційних стратегій регулюється фактично єдиними принципом. Вони спрямовані на формування, нав'язування певній групі (масі) і перманентне підтримання проективної (бажаної) віртуальної субреальності «на фоні» чи у лоні домінантної, так званої, фізичної реальності з метою цілеспрямованого корегування світоглядних установок, широкого спектру

[306] У науці, як і у будь-якій іншій ідеології, немає нічого такого, що сприяє свободі. Ідеології здатні вироджуватися і перетворюватися на догматичні релігії (наприклад – марксизм). Вони починають вироджуватися, коли набувають успіху, вони перетворюються на догми в момент перемоги над опонентами: їх тріумф стає їх поразкою. Гарним прикладом є розвиток науки у XIX і XX століттях, особливо після Другої світової війни. Та сфера діяльності, якось колись надихала людей на боротьбу за визволення від страхів та забобонів тиранічної релігії, тепер перетворює їх у рабів своїх інтересів. І хай не обманюють нас захисники науки ліберальною риторикою та демонстрацією награної толерантності (Феєрабенд, 2010, с. 68)

[307] Сакральний (від лат. sacrum – священна річ, дія) – у наближеному значенні такий, що визнається священним, недоторканим, у глибинному значенні такий, що несе в собі змістовність чого б то було, розкриває або відсилає до первопричини, а отже є джерелом існування.

мотивуючих і пускових механізмів активності, притаманних представникам виділеної групи, аби внаслідок їхньої змодельованої поточної практики призвести до точкової чи системної зміни тієї ж таки фізичної реальності. Тобто суть інформаційної стратегії полягає у тому, аби вдаючись до засобів маніпулювання інформацією та ефективного використання механізмів донесення інформації до свідомості індивіда, спонукати маси відтворювати «програмовану» субреальність, доводячи її до статусу фізичної реальності.

За основу дієвості інформаційних стратегій береться виявлена властивість, так званої, масової свідомості вихоплювати і акцентувати увагу на тих аспектах фізичної реальності, на яких зосереджуються інформаційні потоки. Як наслідок, у ході пошуку ефективних механізмів маніпулювання громадською думкою американськими фахівцями сформувалося стійке уявлення про явище «***інформаційної повістки дня***» – англійською ***agenda setting***[308]. Як показали численні дослідження, масовій свідомості властиво реагувати, як правило, лише на перші за своєю важливістю повідомлення. До того ж, дійсна вага тих чи інших подій і явищ, відображуваних у повідомленнях, фактично не може бути виявлена чи встановлена посереднім представником спільноти з огляду на низку обмежуючих факторів, зокрема рівень доступу до інформації, рівень оперативних інтелектуальних здібностей тощо. Відтак, посередній людині залишається, так би мовити, лише довіряти джерелам інформації як щодо достовірності поширюваної ними інформації, так і щодо ваги висвітлюваних подій та фактів. А коли так, то фахівцям з маніпулювання громадською думкою залишається лише, так би мовити, правильно розставляти акценти на повідомленнях, висуваючи у перелік перших ті, вагу яких мають намір підкреслити, або, навпаки, перемістити під сам кінець новинної стрічки ті, суспільну вагу яких прагнуть звести до мінімуму. При цьому, складається стійке враження, що має місце неупереджений підхід до висвітлення подій. Тобто відсутня будь-яка цензура та заборона на висвітлення тих чи інших процесів та фактів, а послідовність їх подачі – то лише питання послідовності підготовки матеріалів до висвітлення абощо.

Окрім того звернення до певної стратегії інформаційної політики дозволяє досить оперативно вивіряти рівень сприймабельності масової свідомості, а отже і громадської думки щодо нових ідей та тих чи інших соціально значущих проектів. Такий підхід до апробації виявляється значно дешевшим, а часто й мінімально руйнівним у порівнянні з безпосереднім втіленням ідеї та/або проекту у фізичну реальність з прогнозованими, однак принципово непередбачуваними наслідками. З іншого боку, суттєві впровадження суттєвих змін у фізичній реальності неодмінно потребують фахового інформаційного супроводу та інформаційної підготовки відповідно.

[308] Agenda-setting theory develops the observations of Walter Lippmann (1922) in Public Opinion that the mass media act as a bridge between 'the world outside and the pictures in our heads.' The central idea is that elements emphasized by the mass media come to be regarded as important by the public. In agenda-setting research, news content is conceptualized as an agenda of items, most frequently an agenda of the major public issues of the day, and agenda-setting theory describes and explains the transfer of salience from this media agenda to the public agenda.

Так чином у контексті інформаційної стратегії інформаційні потоки дозволяють сформувати такий собі посередник між фізичною реальність або її частиною, тобто об'єктом, та уявленням про фізичну реальність або її частину, тобто суб'єктом. Цим посередником виступає **імідж**[309] – *віртуальний елемент свідомості (суб'єкта), що відсилає до об'єкту фізичної реальності, системно приписуючи йому певні властивості і ознаки, значимі у публічному просторі.* Саме імідж, будучи породженням публічного простору, і виступає джерелом смислів, на основі яких індивід, не усвідомлюючи (принаймні сповна) того, формує своє ставлення до чого б то було та визначається з вибором. Тобто імідж, будучи таким собі когнітивним посередником між суб'єктом та об'єктом, виступає ерзац-об'єктом активності у публічному просторі, будь-то світова чи внутрішня політика, мистецтво тощо. При цьому добре вибудований імідж, наприклад, зі слів іміджмейкерів 37-го Президента Сполучених Штатів Америки Річарда Мілгауса Ніксона (англ. Richard Milhous Nixon), мав набути настільки правдоподібної форми, що мав би призводити майже до хімічних реакцій на рівні виборців.

Відтак імідж як результат втілення інформаційний технологій в руслі інформаційної стратегії стає таким собі інструментом боротьби за визнання того чи іншого образу суб'єкта як істинної суті самого суб'єкта. При цьому цей інструмент може бути використаний як для освячення так і демонізації образу. Прикладів тому існує безліч. Взяти хоча б образи історичних постатей або знакових фігур в історичному поступі. Навколо кожного з них відбувся процес героїзації – формування, по-суті, міфічного образу герої, тобто зразка публічно визнаних моделей поведінки та/або активності за певних умов і обставин.

Загалом, будь які суттєві соціальні потрясіння, у т.ч. зміни суспільного ладу, перерозподіл доступу до соціальних благ поміж ФПГ (фінансово-політичними групами, як правило, світового масштабу) абощо пов'язаний із цілеспрямованим руйнуванням або радикальною корекцією наявного (попереднього) інтерсуб'єктивного віртуального світу і заміною його на інший віртуальний світ внаслідок поширення тих чи інших світоглядних доктрин та/або ідеологій в руслі інформаційної стратегії. До речі, чи не найпродуктивнішим зразком втілення інформаційної стратегії, первинного суб'єкта якої, практично не можливо установити попри те, що безпосередньо вказуються лідери громадської думки (так звані, пророки або генії), котрі стоять за оприлюдненням ідеї (світоглядної парадигми), є поширення формаційних або

[309] Імідж (англ. image, від лат. imago, imitari – «імітувати») – штучна імітація або подання зовнішньої форми будь-якого об'єкта, особливо особи. Термін вперше був введений у публічний обіг у 1806 році на шпальтах словника американського мовознавця, лексикографа Ноя Вебстера (англ. Noah Webster). У контексті PR (зв'язків з громадськістю) імідж прийнято трактувати як певне уявлення про об'єкт, зокрема людину, товар чи інститут, що цілеспрямовано формується у масовій свідомості за допомогою різноманітних технологій донесення інформації та/або маніпулювання свідомістю, у т.ч. за посередництва засобів масової інформації. З позицій (теорії) біхевіоризму імідж є сукупністю уявлень про те, як має себе вести та діяти суб'єкт (людина чи інститут) відповідно до свого статусу (соціальних ролі і місця), а з іншого боку, до низки вимог і очікувань (цінностей), що сформувалися у лоні громадської думки.

цивілізаційних світоглядних парадигм в основі яких лежать системні міфи[310], по-перше, про виникнення світу і всього сущого у ньому, по-друге, про допустимі і прийнятні (засуджувані) моделі поведінки, тобто моральні та етичні кодекси. При цьому, залежно від авторства прийнято розрізняти певну кількість відносно самодостатніх цивілізацій. Щоправда, остання, очевидно, домінантна на теперішній час іудо-християнська парадигма, що комбінує у собі, так звану, науку (у т.ч. дарвінізм, мордехаїзм (марксизм), фройдизм тощо), християнство, іудаїзм, каббалу[311], гностицизм[312] та меншою мірою інші світоглядні течії, вперто підтримує у масах ілюзію лінійного історичного поступу, спільності джерела існування та єдності людства як єдиного конгломерату соціальних істот, що мають спільне коріння, походження і призначення у бутті.

З технічної точки зору *інформаційні технології* можна розбити на *три групи.* Ті, що працюють з

- майбутніми проектами;
- поточною реальністю;
- набутками (попереднього) колективного досвіду.

При цьому інформаційні технології за своїм характером можуть бути або, так би мовити, конструктивними та деструктивними або мобілізаційними та демотивуючими, в іншому випадку – легітимуючими та деконструюючими. Знову ж таки чи не найяскравішим зразком втілення інформаційної стратегії, що поклала початок суттєвим зрушенням на європейському просторі, а згодом і у світі загалом стали реформаційні[313] процеси[314]. При цьому, часто буває так, що одна й таж інформаційна стратегія, будучи націленою на утвердження у майбутньому перспективних змін, автоматично або цілеспрямовано

---

[310] Міф оголошує про появу нової космічної ситуації чи головної події. Отже, він завжди розповіддю про творення: він розповідає, як щось сталося, як воно почало *бути*. Ось чому міф рівнозначний онтології: в ньому йдеться лише про *дійсне*, про те, що *справді* відбулося, що проявилося цілком (Еліаде, 2001, с. 51).

[311] Каббала (івр. קַבָּלָה, «отримання, переказ» від івр. לקבל «отримувати, приймати») – релігійно-містичне вчення, езотерична, а також окультна течія у контексті іудаїзму, започаткована, як прийнято вважати, у XII столітті. Але помітного поширення каббала набуває, швидше за все, у XVI столітті. Езотерична каббала певним чином сполучена з традицією та претендує на приховане знання, зафіксоване у Торі, себто божественному одкровенні.

[312] Гностицизм (від давн.-грец. γνωστικός – «той, що пізнає», «знаючий»; γνῶσις – «знання») – умовна узагальнююча назва низки античних, а надто чисельних пізньоантичних релігійних течій/вчень, що, як прийнято вважати, до певної міри використовували ідеї із Старого Заповіту у поєднанні зі східною міфологією і низкою ранньохристиянських вчень.

[313] Реформація (від лат. reformatio – перетворення, виправлення) – низка церковно-релігійних і водночас суспільно-політичних рухів, що призвели до системи суттєвих змін як на рівні світогляду, так і поточної практики. Рухи в кінцевому варіанті мали за мету переглянути наявну на той час католицьку доктрину шляхом, так званого, повернення до біблійних витоків християнства. Згадані рухи, як правило, набували форми різного роду боротьби від дискутивної до фізичної (військової) проти католицької церкви і папської влади. Реформацію насамперед прийнято пов'язувати з іменами Мартіна Лютера (нім. Martin Luther), Жана Кальвіна (фр. Jean Calvin) та Ульріха Цвінглі (нім. Huldrych або Ulrich Zwingli), що відповідно започаткували лютеранський, протестантський або євангелічний напрямки у християнстві на теренах Старої Європи з подальшим поширенням на інші континенти. Передумовою до Реформації була криза папства у 14-15 ст. – західна схизма.

[314] Серед низки праць, які сутнісно відображають вплив ідей, а отже і інформаційних стратегій на культуру та суспільне життя і поступ загалом, чільне місце належить «Соціології» Макса Вебера (нім. Maximilian Carl Emil Weber), де він вдало ілюструє як протестантизм на основі оперування з ідеєю про спасіння душі спонукав до масового «трудового подвигу» прихильників реформації, що сприяло швидкій капіталізації протестантських суспільств. Див. Аскетичний протестантизм і капіталістичний дух // Вебер М. (1998). Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Макс ВЕБЕР; Перекл. з нім., післям. та коммент. О. Погорілого. – Київ. – С. 355-380.

делегітимізує певні факти і явища у минулому чи наявному поточному, аби у такий спосіб зробити втілення нового можливим загалом. Об'єктами критики чи демотивації стосовно минулого та вихваляння стосовно майбутнього, окрім іншого, найчастіше стають певні традиції, норми поведінки, окремі цінності або й ієрархія цінностей загалом.

В процесі свого втілення інформаційні стратегії переважно покладаються на, так звану, м'яку силу (англ. soft power, а у первинному значенні на м'яку владу) на противагу примусу чи насиллю, легітимному або й ні. В широкий обіг поняття «м'якої сили» ввів політолог неоліберал Джозеф С. Най молодший (англ. Joseph S. Nye, Jr.) у другій половині 1980-х років стосовно такої політичної влади, яка наділена здатністю досягати бажаних результатів, покладаючись на порозуміння, схвалення, вподобання і, як наслідок, добровільну співучасть громадян. Відтак, на переконання Джозефа Ная, мова та традиції, притаманні населенню країни, і є тією «м'якою силою», котра відіграє провідну роль у міжнародних відносинах, справляючи прямий чи опосередкований, наприклад, через імідж вплив на світову політику, у т.ч. двосторонні та багатосторонні відносини.

Разом з тим, м'якій силі[315], а отже і інформаційній стратегії притаманна акцентуація на певних соціальних аксіомах. До прикладу, радянська інформаційна стратегія «крутилася» навколо соціальної значущості людини, її покликання у будівництві світового світлого майбутнього, прогресі людства тощо, тоді як американська – навколо приватної перспективи та індивідуальної соціальної реалізації, суть якої зводилася до, так званої, американської мрії[316].

За притаманними їм властивостями інформаційні стратегії у порівнянні зі стратегіями, реалізація яких передбачає опору на примус чи насилля, розраховані на довготривалий період реалізації, оскільки передбачають певну поетапність втілення: від формування первинного образу бажаної (віртуальної) реальності до впровадження суттєвих проектів у фізичній реальності. Зважаючи ж на те, що людське мислення, а отже і громадська думка є досить інертним явищем, має пройти помітний проміжок часу поміж першим «вкиданням» ідей до сприйняття «вживлюваних» ідей як органічної частини світогляду або масової свідомості. Серед чи не найефективніших засобів донесення «перспективних», тобто бажаних для маніпулятора ідей останні півтора сотні

[315] М'яка сила, відповідно до ідей Жана Бодріяра, покликана приховувати факт відсутності влади за посередництва імітації влади. У такому разі за м'якою силою приховується небажання публічно визнати, що людина лише певним чином реагує на умови й обставини, а не є причиною своїх рішень і відповідних дій. Все відбувається з невстановленої причини, людина лише ж вдає, що управляє тими чи іншими процесами, насправді будучи лише посередником та/або операторм.

[316] У 1931 році світ побачила книга «Epic of America». На її сторінках американський історик і письменник Джеймс Труслоу Адамс (James Truslow Adams) висвітлив, так звану. «американська мрію», яка з часом стала досить популярною не лише в США, а й по всьому світу. Авторське її бачення полягає у тому, що «…американська мрія про країну, де життя кожної людини буде кращим, багатшим і повнішим, де кожен матиме можливості відповідно до своїх здібностей і зусиль», практично не зважаючи ані на походження, ані на приналежність до соціальної верстви. При цьому зі слів Френсіса Скотта Кі Фіцджеральда (англ. Francis Scott Key Fitzgerald): «Постулати загальноамериканської мрії спиралися на впевненість новоприбульців у тому, що ресурси Нового Світу безмежні і належать усім і кожному рівною мірою. Що свою ієрархічну залежність людина залишає у Старому Світі. Що шанси домогтися щастя, право на яке визнається за кожним, також рівні для всіх і залежать лише від персональних якостей».

років став кінематограф, насамперед, завдяки властивості цілком захоплювати увагу глядача, оминаючи його критичне мислення, – так би мовити, вести глядача по сюжетній лінії. Загалом же масовим популяризатором нових ідей, а отже і провідником інформаційних стратегій не залежно від часу і особливостей культурного середовища є феномен «масової культури», а його, образно кажучи, ударним вістрям виявляється мода[317].

Природно, що специфіка інформаційних стратегій суттєво залежитиме від особливостей цільової групи, на яку спрямовується донесення та закріплення певної ідеї абощо. Зокрема, якщо взяти за приклад стратифікацію суспільства за рівнем ризикованості інфікуватися ВІЛ на теренах США, то американські дослідники схиляються виділяти чотири типи цільової аудиторії, а отже й сутнісно розрізняти чотири варіанти інформаційних стратегій, спрямованих на профілактику ВІЛ. До першого типу зараховують тих, хто взагалі не входить до групи ризику і вони позбавлені страху інфікуватися. А отже у них своє специфічне ставлення до проблеми ВІЛ/СНІД: від повної відстороненості до високого ступеня моралізаторства. Другий тип становлять такі собі «панікери» – ті, хто теж не належать до групи ризику, однак у силу різних обставин відчувають себе певною мірою вразливими. Тому відповідна інформаційна стратегія має бути певною мірою спрямована на корегування світосприйняття, а також моделей реакції на певні умови й обставини та/або стилів поведінки у соціальному просторі. Третій тип складають ті, хто, перебуваючи у стані високого ризику, воліють того не визнавати або ж суттєво занижувати реальні ризики, таким чином, стаючи такими собі «відмовниками». Відтак інформаційна стратегія має бути спрямована на те, аби повернути «до тями», акцентувати увагу на дійсних ризиках і водночас схильності втікати від реальності. Останній, четвертий тип складають ті, хто визнають свої ризики, однак перманентно воліють до «випробування долі». Вони, умовно кажучи, представляють собою тип «азартних гравців». Відповідно, інформаційна стратегія має бути спрямована на те, аби сприяти перегляду мотивації активності, прибираючи з неї елемент азарту, потребу у гострих відчуттях, схильність до бездумної реалізації спонтанних бажань абощо.

Природно, що проілюстрована на прикладі стратифікації цільової аудиторії за рівнем ризику інфікуватися, подібне розшарування цільової аудиторії (суспільства) є робочим і у багатьох інших випадках. Інакше кажучи, будь яка цільова аудиторія може бути розбита по групах за рівнем актуальності тієї чи іншої проблеми або за ставленням до способів і стилів вирішення тієї чи іншої проблеми.

Значну роль у формуванні, а надто реалізації інформаційної стратегії відіграють фрейми. Без фреймів наразі практично не обходиться жодна інформаційна стратегія, жоден інформаційний супровід перманентних

[317] «…Те, що ще вчора видавалося смішним, нікчемним або й брутальним, сьогодні може виявитися супермодним. І нічого тут дивного немає, адже будучи позбавленим внутрішнього стрижня та ясності думки, індивід виявляється цілком розхристаним перед вітрами моди. Моди на все, від одягу та інших речей до думок, переконань, світоглядних установок і цінностей. Мода не обходить своєю увагою жодної сфери людського існування. Вона практично всюдисутня. Вона диктує своє і в інтимних стосунках також, набираючи рис традиції, стилю, смаку абощо» (Калуга, 2014, с.140-141).

політичних процесів, тривалих світових подій абощо. Фрейми допомагають закріпити у свідомості аудиторії певні бажані образи тощо.

Загалом, інформаційні стратегії не є відокремленим явищем соціального буття людини. Вони представляють собою деяку інтегровану частину значно ширших за своїм масштабом і, умовно кажучи, претензіями стратегій, суб'єктів яких іноді навіть не можливо встановити достеменно, тому бездумно прийнято вважати таким суб'єктом людство. Ці стратегії, окрім іншого, звичайно певним чином спрямовані на трансформацію реальності відповідно до певних проектів абощо.

14.4. Особливості державної політики України щодо формування і підтримання національного інформаційного простору

Щодо України як державного утворення, то й по сьогоднішній день не існує строго визначеної у датах і заходах узаконеної концепції національної інформаційної політики. Очевидно, Україна як унікальний феномен сучасного світу увійшла у стан перманентної «турбулентності», тобто невизначеності, що супроводжується відсутністю узаконеної, оприлюдненої і суспільно визнаної тактики розвитку України як симбіозу суспільства, культури, держави. Останнє далеко не означає, що у світі не існує намірів щодо України, або й, навпаки, свідчить, що Україна, насамперед її територія, населення, а також ресурси перебувають у сфері прискіпливої уваги, умовно кажучи, справжніх суб'єктів світової політики, які, природно, не зацікавлені у дійсному суверенітеті й самодостатності України, а також родової самоусвідомленості етнічних українців. Відтак, Україна, зокрема її населення великою мірою опинилося радше об'єктом зовнішньої стосовно нього інформаційної політики. Тому не дивно, що кілька спроб узаконити ту чи іншу концепцію національної інформаційної політики виявилися провальними. Зокрема йдеться про такі спроби:

- 13 грудня 2002 р. було зареєстровано Проект Закону про Концепцію національної інформаційної політики, №2526, ініціатором якого виступали Янукович В.Ф. та Кабінет Міністрів України. 18 травня 2004 р. законопроект був провалений Верховною Радою України по тому як 03 квітня 2003 р. був прийнятий у сесійній залі за основу, 06 квітня 2004 р. був підготовлений до 2-го читання;
- 12 червня 2009 р. було зареєстровано Проект Закону про Концепцію державної інформаційної політики, №4664, ініціатором якого виступали Тимошенко Ю.В. та Кабінет Міністрів України. До розгляду далі аніж у відповідному комітеті ВРУ справа так і не дійшла;
- 13 жовтня 2010 р. було зареєстровано Проект Закону про Концепцію державної інформаційної політики, №7251, ініціатором якого виступали Азаров М.Я. та Кабінет Міністрів України. До розгляду далі аніж у відповідному комітеті ВРУ справа так і не дійшла.

Між тим, серед ***основних напрямів національної інформаційної політики*** зазначалося:

- забезпечення реалізації конституційних прав громадян на свободу слова та інформаційної діяльності;
- створення розвиненої інформаційної інфраструктури та новітніх засобів зв'язку для збирання, зберігання, використання та поширення інформації;
- збереження вітчизняної інформаційної продукції, культурних і духовних цінностей України, їх ідентифікація у світовому інформаційному просторі;
- забезпечення державної підтримки розвитку і безперешкодної діяльності засобів масової інформації та соціального і правового захисту журналістів, інших творчих працівників, які провадять інформаційну діяльність;
- створення умов для формування в Україні розвинутого інформаційного суспільства, посилення ролі масової інформації у розвитку українського суспільства;
- збереження, розвиток та ефективне використання об'єктів національного інформаційного простору, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки України;
- створення умов для розвитку та захисту об'єктів національного інформаційного простору всіх форм власності;
- сприяння конкуренції, недопущення монополізації ринку інформаційних послуг, у тому числі рекламних;
- сприяння розвитку національних інформаційних ресурсів, поліпшення умов для підприємницької діяльності в інформаційній сфері;
- створення умов для своєчасного, якісного і ефективного інформаційного забезпечення фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- забезпечення всебічної підтримки і захисту вітчизняного виробника інформаційного продукту, сприяння розробленню і впровадженню новітніх інформаційних технологій;
- дотримання принципів Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод, міжнародних договорів про співробітництво в інформаційній сфері, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- інтеграція України в міжнародний інформаційний простір, сприяння створенню конкурентоспроможної інформаційної продукції;
- послідовне здійснення заходів, спрямованих на підготовку кадрів у інформаційній сфері.

При цьому відповідно до запропонованої концепції передбачалися такі ***національні (державні) заходи щодо створення сприятливих умов діяльності і розвитку сфери засобів масової інформації***:

- удосконалення нормативно-правових актів з питань діяльності засобів масової інформації, у тому числі користування каналами мовлення, ретрансляції програм, використання частотного діапазону, стандартів діяльності телерадіокомпаній, збалансування інтересів вітчизняних телерадіокомпаній всіх форм власності, забезпечення прозорої процедури ліцензування їх діяльності;

- унормування діяльності та розповсюдження продукції зарубіжних засобів масової інформації на території України;
- дотримання норм щодо заборони цензури, у тому числі з боку засновників засобів масової інформації;
- захист журналістів та інших працівників засобів масової інформації від дій, які перешкоджають виконанню ними службових обов'язків, а також громадян, підприємств, установ і організацій від зловживань працівників засобів масової інформації;
- забезпечення прозорості у діяльності засобів масової інформації, законності збирання, зберігання, використання та поширення інформації, запобігання зловживанню правом на свободу діяльності засобів масової інформації;
- пріоритетність підтримки вітчизняного виробника інформаційного продукту в цілому і впровадження системи заходів, спрямованих на розвиток україномовних засобів масової інформації;
- запровадження механізму підтримки засобів масової інформації за системою грантів;
- сприяння розвитку маркетингових стратегій у діяльності засобів масової інформації з метою підвищення якості і конкурентоспроможності вітчизняної інформаційної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку;
- недопущення рекламної діяльності, спроможної завдавати шкоди споживачам, створення сприятливих умов для рекламування у засобах масової інформації вітчизняної продукції;
- проведення цінової політики, яка забезпечує доступність до засобів масової інформації малозахищених верств населення, людей з обмеженими фізичними можливостями, жителів віддалених і важкодоступних районів;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій, кредитів на придбання новітніх технологій та обладнання для підприємств, установ і організацій інформаційної сфери;
- залучення коштів населення шляхом випуску облігацій, цінних паперів до інвестування перспективних проектів у сфері засобів масової інформації;
- утворення аналітичних служб для моніторингу процесів і тенденцій в діяльності вітчизняних і зарубіжних засобів масової інформації;
- створення розгалуженої мережі кореспондентських пунктів державних засобів масової інформації за кордоном;
- забезпечення вільного доступу громадян до світових інформаційних ресурсів;
- здійснення заходів, пов’язаних з матеріально-технічним, технологічним і кадровим забезпеченням розвитку місцевих засобів масової інформації;
- розвиток електронних аналогів друкованих засобів масової інформації;
- сприяння створенню єдиної комп'ютерної мережі для розповсюдження матеріалів вітчизняних інформаційних агентств;
- захист авторських прав на інтелектуальну власність, що використовується в засобах масової інформації;

- захист прав споживачів теле- та радіо-інформаційної продукції шляхом сертифікації обладнання і послуг, контролю за їх якістю;
- створення інтегрованої системи збирання, зберігання, використання та поширення інформації;
- удосконалення засобів поширення інформації на базі новітніх технологій, зокрема впровадження волоконно-оптичних і супутникових каналів зв'язку;
- створення сучасних магістральних каналів передачі даних з метою використання їх для розвитку індустрії мультимедійних послуг;
- активне використання засобів масової інформації для обговорення соціально значущих проблем і проектів з метою підготовки населення до сприйняття нових явищ суспільного життя;
- посилення ролі засобів масової інформації в утвердженні позитивного іміджу України на міжнародному рівні.

З іншого боку, відсутність чіткої та ясної концепції інформаційної політики не означає, що відсутній і сам феномен інформаційної політики. Просто відповідні державні органи та установи підтримують перманентну інформаційну політику, відповідаючи, так би мовити, на потребу дня. Така інформаційна політика відзначається певною хаотичністю, а методи її реалізації часто виявляються кризовими. Тобто має місце швидше невідкладна реакція на виклики сьогодення в інформаційній сфері та життєдіяльності країни загалом, аніж чітко виважена стратегія, розрахована на довготривалу перспективу (від 15-20 років наперед) з гнучкими підходами до вирішення поточних питань залежно від наявних умов та обставин. Відтак, головні завдання які ставить перед собою держава у сфері інформаційної політики виписані не у легітимізованій зваженій концепції, а у Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII зі змінами, остання із яких була внесена 25.04.2019 (№ 2704-VIII), який визначає радше «правила гри» загалом та в інформаційній сфері зокрема, аніж розкриває накреслені поетапні та взаємопов’язані кроки щодо розвитку інформаційної сфери з опорою на розвиток інформаційно-комунікативного зрізу культури та освіти, як і культури та освіти загалом.

Тож, відповідно до Закону України «Про інформацію» серед *головних завдань національної інформаційної політики* прийнято виділяти такі:

- системне забезпечення рівноправного доступу громадянам до інформації, що не представляє собою різновиди закритої інформації;
- підтримку розвитку національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- сприяння ефективному використанню інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України.

Таким чином національну (державну українську) інформаційну політику за великим рахунком можна звести до 4 ключових пунктів:

- дотримання конституційних прав і свобод громадян щодо отримання, розпорядження та користування інформацією;
- інформаційний супровід національної (української державної) політики;
- розвиток сучасних інформаційних технологій;
- захист інформаційних ресурсів та національного інформаційного простору загалом.

Виходячи зі згаданих засадничих основ національної інформаційної політики, більшість фахівців сходяться на такій ***меті*** згаданої щойно ***політики***. *По-перше*, забезпечити ефективний захист інформаційного суверенітету України, у т.ч. національного інформаційного простору, національних інформаційних потоків, національних інформаційних ресурсів, а також контроль та захист інтегрованих систем формування індивідуальної та громадської свідомості і культури, зважаючи на низку потенційних небезпек, пов'язаних з

- агресивним просуванням світовими структурами, у т.ч таємними та напівтаємними організаціями від імені суб'єктів міжнародних відносин та/або світової політики або таємно різноманітних «паразитарних» ідей і соціокультурних проектів національного та світового масштабів;
- поступовим розмиванням меж і культурних особливостей національних (етнічних) утворень внаслідок прогресуючого процесу інтернаціоналізації та глобалізації.

По-друге, забезпечити дотримання та належні умови для реалізації природних і декларованих конституцією прав і свобод громадян насамперед, що стосується набуття, розпорядження та використання інформації. *По-третє*, забезпечити достатні та необхідні умови для набуття достатнього рівня поінформованості державними установами, суб'єктами економічного врядування, громадськими та політичними інститутами та організаціями, зрештою громадянами, у т.ч. задля можливості прийняття виважених, опертих на достатню інформаційну базу, рішень.

Із означеної мети ***інформаційної політики***, звичайно, витікає ***низка завдань***. Зокрема:

- оцінка рівня небезпеки та пошук ефективних механізмів і засобів наявним загрозам, з якими стикається національний інформаційний простір;
- виявлення, у т.ч. внаслідок перманентного моніторингу світових процесів у інформаційній сфері та прискіпливий аналіз потенційних загроз національній (інформаційній) безпеці;
- реалізація системи заходів, спрямованих на функціональне підтримання, модернізацію та ефективне використання систем контролю і підтримання необхідного рівня інформаційної безпеки;
- формування та здійснення скоординованої поміж політичними, державними та громадськими інститутами і організаціями єдиної державної політики як у сфері міжнародних інформаційних відносин, так і світової політики загалом, у т.ч. дбаючи про підтримання і поглиблення позитивного

іміджу країни, зокрема репрезентованої державними органами управління, політиками, державними і громадськими діячами тощо.

Зрештою, *підтримання належного рівня безпеки національного інформаційного простору України* передбачає чотири основних *напрями*:

- захист інформації, національного інформаційного простору, у т.ч. ресурсів (авторське право, інтелектуальна власність);
- юридично-правове врегулювання механізмів захисту інформації, національного інформаційного простору, у т.ч. ресурсів, зокрема впровадження актуальних нормативно-правових актів щодо захисту інформації, забезпечення нагляду за виконанням законодавства з боку правоохоронних органів, забезпечення судового захисту безпеки інформації тощо;
- організаційно-технічне забезпечення інформаційного суверенітету та достатності;
- перманентне здійснення системних інформаційних заходів, спрямованих на поширення експансії у світовий інформаційний простір з метою формування і поглиблення позитивного іміджу України та забезпечення національних інтересів.

Зрештою формально відповідальними за впровадження інформаційної політики на теренах України є глава держави як гарант дотримання прав і свобод громадян, а з іншого боку – гарант суверенітету, його функцію виконує Президент України, Верховна Рада України як вищий законодавчий орган, який відповідає за зміст і якість правого поля на теренах України, Кабінет Міністрів як колегіальний орган, що очолює виконавчу гілку влади та відповідальний за підтримання соціо-економічного життя країни, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення як орган, що відповідальний за, умовно кажучи, цензуру інформаційного простору, та Міністерство цифрової трансформації України, яке, починаючи з 2019 року, стало «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, робототехніки та роботизації, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, електронних комунікацій та радіочастотного спектра, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії; у сфері розвитку та функціонування правового режиму Дія Сіті; у сфері хмарних послуг» (Положення про Міністерство цифрової трансформації, 2019). Формування згаданого міністерства, очевидно, стало відповіддю на нагальну потребу систематизації інформаційної активності та упорядкування інформаційного простору з огляду на виклики сучасності, у т.ч. й з огляду на відверту інформаційну поряд з мілітарною агресією РФ.

Оскільки на поточний момент Україна перебуває в стані затяжної неоголошеної війни, оскільки агресор цинічно відмовляється визнати свою мілітарну активність війною, прикриваючись іншими визначеннями на кшталт СВО (спеціальна військова операція), Україна ж зв'язана правовими обмеженнями, аби оголосити війну агресору, державна інформаційна політика в Україні в умовах війни, себто на поточний момент у сфері медіа Законом України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року, відповідно до якого гарантуються права на свободу висловлення думок, отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, захист національних інтересів України, а також права користувачів медіа-сервісів.

Разом з тим, попри те, що Указом Президента України від 25 лютого 2017 року була затверджена «Доктрина інформаційної безпеки України», її функціональність піддалася суттєвому перегляду за огляду на російське повномасштабне вторгнення 18 березня 2022 року за посередництва ухвали Радою національної безпеки і оборони України (РНБО) рішення «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». Ключовим аспектом згаданої ухвали є твердження про те, що реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним завданням національної безпеки в умовах воєнного стану. Разом з тим згаданим рішенням РНБО було встановлено створення Центру протидії дезінформації при РНБО України, в обов'язки якого, окрім іншого, входило надання актуальної інформації щодо інформаційно-безпекових викликів і подій.

Суттєвим пунктом інформаційної політики в умовах відкритої агресії також стає проблема забезпечення інформаційної безпеки насамперед військових формувань. В першу чергу йдеться про недопущення реалізації спроб деморалізувати представників збройних сил, особливо тих, що безпосередньо, образно кажучи, дивляться в обличчя ворогу. Задля цього передбачається низка заходів як обмежувального характеру, зокрема доступу до соціальних мереж, абощо, так і ідеологічного характеру, зокрема просвітницька діяльність, робота військових психологів і капеланів тощо.

З іншого боку виникла нагальна потреба врегулювати відносини між представниками ЗСУ та представниками засобів масової інформації і комунікації, аби унеможливити витоки військової таємниці або прирівняної до неї інформації, зокрема щодо пересування, дислокації військ і техніки, шляхів постачання зброї і т.д. Відповідно 3 березня 2022 р. головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний підписав наказ «Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану», у якому визначив основні напрями взаємодії з медіа та окреслив перелік забороненої для поширення інформації.

Того ж таки 3 березня 2022 р. був ухвалений Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборацію діяльність». Цим законом передбачається відповідальність, у т.ч. кримінальна за проведення пропагандистських заходів у закладах освіти на користь агресора, себто його виправдання або ж сприянню

активності агресора на теренах України, у т.ч. встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України. А вже 1 квітня 2022 р. був ухвалений Закон України «Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації». Закон передбачає кримінальну відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, переміщення або розміщення Збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Питання для самостійного опрацювання за темою

1. Поміркуйте над тим, чи передбачає інформаційна політика наявність єдиного центру управління процесами в інформаційній сфері і, якщо так, то що собою представляє глобальний (світовий) центр управління інформаційною політикою, а коли ні, то яким чином у такому разі можлива світова інформаційна політика.
2. Проаналізуйте, у якому співвідношенні між собою можуть перебувати інформаційна політика певного стійкого утворення, у т.ч. країни, людства тощо та суб'єкти (оператори) управління процесами, що відбуваються на рівні стійкого утворення відповідно.
3. Поміркуйте над тим, чи може так звана громадськість контролювати інформаційну політику і, якщо так, то яким чином та чи є в такому разі громадськість, а коли ні, то чому.
4. Поміркуйте над тим, чи можлива спільнота, її функціонування та існування без інформаційної політики і, якщо так, то за яких умов, а коли ні, то чому.
5. Проаналізуйте, якою має бути інформаційна політика, притаманна спільноті, аби забезпечити очевидне економічне зростання спільноти та добробуту її членів.
6. Проаналізуйте, якою має бути інформаційна політика, притаманна спільноті, аби забезпечити умови і обставини, необхідні для самореалізації представника спільноти.
7. Розкрийте відмінності між інформаційною політикою та інформаційною стратегією, опишіть на їх фоні суть інформаційної тактики.
8. Приведіть приклади вдалих та невдалих інформаційних стратегій та проаналізуйте їх на предмет сильних і слабких сторін відповідно.
9. Поміркуйте над тим, чи має Україна у своєму розпорядженні інформаційну стратегію і, якщо так, то охарактеризуйте її ключові моменти, у т.ч. встановіть ідентичність продуцента, а коли ні, то чому.
10. Дайте характеристику ключовим моментам наявної інформаційної політики, що реалізується в Україні, у т.ч. встановіть ідентичність продуцента, реалізаторів та ймовірні реальні на фоні декларативних цілі.

11. Поміркуйте над тим, хто та/або що і яким чином формує інформаційну політику, зокрема в Україні, дайте характеристику суб'єктам та об'єктам інформаційної політики.
12. Поміркуйте над тим, хто чи що та яким чином розробляє інформаційну стратегію та формує шляхи її втілення, зокрема в Україні, дайте характеристику суб'єктам та об'єктам інформаційної стратегії.
13. Поміркуйте над тим, які положення та принципи інформаційної політики доцільно запровадити чи культивувати в Україні.
14. Поміркуйте над тим, які ключові положення і моменти слід включити, а з іншого боку, переглянути в руслі інформаційної стратегії України.
15. Поміркуйте над місцем і роллю ООН, ЮНЕСКО та МСЕ, інших світових та регіональних організацій у розробці та реалізації інформаційної політики.
16. Проаналізуйте ключові моменти Світового саміту з інформаційного суспільства (2003-2005): трансформація стратегій у XXI ст. на предмет проголошуваних принципів світової інформаційної стратегії і політики.
17. Поміркуйте над тим, хто чи що є центром уваги світової інформаційної політики та стратегії, тобто заради кого чи чого реалізуються ці явища.

Використана та актуальна література

1. Брижко В. (2009). До питання сучасної інформаційної політики // Вісник Академії управління МВС. – №2 – с.27-47
2. Еліаде Мірча. (2001). Мефістофель і андроген. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи». – 591 с.
3. Вебер М. (1998). Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Макс Вебер; Перекл. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. – Київ. – 462 с.
4. Іванченко Ю.М. Сутність, головні напрями та способи державної інформаційної політики в Україні [Електронний ресурс] / Ю.М. Іванченко // Режим доступу: http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05ijmipu.pdf
5. Калашнюк Є.О. (2006). Особливості формування політичної стратегії України щодо розвитку інформаційного суспільства //Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 62 (у двох частинах). ІІ частина. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – С. 135-139.
6. Калашнюк Є. Принципи та механізми інформаційної політики Європейського Союзу / Є. Калашнюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – С.99-101.
7. Калуга В.Ф. (2014). Ідентичність та самоідентичність в соціальному бутті людини: від конфлікту до єднання / В.Ф. Калуга. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М. – 412 с.
8. Калуга В.Ф. (2008). В пошуках шляху із пастки утилітарного світу : ірраціональні чинники облаштування спільного світу як альтернатива

засиллю приватного інтересу та надуманого раціоналізму / В.Ф. Калуга. – К. : Міленіум. – 162 с.
9. Лунь Ю.О. Характеристика європейських медіа-ресурсів в структурі інформаційних послуг ЄС. [Електронний ресурс] / Ю.О. Лунь, А.П. Крап, М.О. Овсіюк // Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19233/1/54-Lun-262-265.pdf
10. Негодченко В.М. (2016). Основні напрями державної інформаційної політики в Україні / В. М. Негодченко // Підприємництво, господарство і право. – №4. – С. 77-81.
11. Ніколаєць Юрій. (2024). Державна інформаційна політика України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації: суспільно-мобілізаційний потенціал і ефективність // Political Studies. № 1 (7) – [Електронний ресурс] – URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/3_Nikolaiets.pdf – DOI: https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-3
12. Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 2 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF
13. Правове забезпечення державної інформаційної політики [Електронний ресурс] // Міністерство юстиції. Режим доступу: https://minjust.gov.ua/m/str_22116
14. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року №2657-XII. [Електронний ресурс] // Верховна рада України. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12
15. Реалізовані проекти за підтримки МІП Електронний ресурс] // Міністерство інформаційної політики України. Режим доступу: https://mip.gov.ua/content/proekti-yaki-realizovani-za-pidtrimki-mip.html
16. Ржевська Ніна. (2024). Сучасна інформаційна політика: досвід США для України // Political Studies. № 1 (7) – [Електронний ресурс] – URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/4_Rzhevska.pdf – DOI: https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-4
17. Савич А.С. Європейські програми формування інформаційного простору ЄС [Електронний ресурс] / А.С. Савич // Проблеми міжнародних відносин. – URL : http://vmv.kymu.edu.ua/v/p09/12.pdf
18. Твердохліб О.С. (2016). Європейський підхід до розроблення інформаційної політики держави актуальні проблеми / О.С. Твердохліб // Економіка. –№3(177). – С.429-435.
19. Феєрабенд П. (2010). Наука у вільній спільноті / Пол Феєрабенд // пер. з англ. А.Л. Нікифорова. – Х.: АСТ. – 378 с.
20. DanaR. Villa. (1999). Politics, Philosophy, Terror: Essayson The Thought of Hannah Arendt. / Princeton University Press. New Jersey. – 162 p.

Калуга Володимир Федорович

МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ

ТА СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ І ТЕХНОЛОГІЇ

Підписано до друку 11.11.25 Формат 60x84\16
Ум. друк. арк.26,3 Наклад 100 прим. Зам. № 250744

Виготовлювач Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4097 від 17.06.2011